Terran Williams

Як **Бог** бачить **жінок**

Кінець патріархату

Як Бог бачить жінок

Кінець патріархату

Terran Williams

The Spiritual Bakery Publications

Кейптаун, Південна Африка

Copyright © Terran Williams, 2022

Переклад з англійської, 2026, з дозволу автора – безкоштовне завантаження на www.hans-joerg-ronsdorf.de

Усі права захищено. Жодну частину цього видання не можна відтворювати, зберігати в інформаційно-пошуковій системі чи передавати в будь-якій формі та будь-якими засобами — електронними, механічними, шляхом фотокопіювання, запису чи в інший спосіб — без попереднього письмового дозволу власника авторських прав.

Біблійні цитати, якщо не зазначено інше, взято з The Holy Bible, New International Version® NIV®

Copyright © 1973, 1978, 1984, 2011 by Biblica, Inc. TM

Використано з дозволу. Усі права захищено в усьому світі.

Доступність усіх адрес вебсайтів у примітках, здебільшого скорочених до формату www.bit.ly, перевірено в листопаді 2021 р.

ISBN паперового видання Amazon: 9798401047878

Що говорять про книжку «Як Бог бачить жінок»

Терран Вільямс (Terran Williams) чесно й ґрунтовно розглядає, що Бог у Біблії насправді говорить про жінок і про стосунки між чоловіками та жінками. Декому від цієї книжки стане незатишно — але, можливо, так і має бути, бо Вільямс скрупульозно доводить, що моральний компас Бога завжди вказує на єдність чоловіків і жінок — у творінні, у церкві та у Христі. Чудовий ресурс для кожного, хто бореться з цією темою.

—Д-р Майкл Берд (Michael Bird), академічний декан і викладач Нового Завіту в Ridley College, Мельбурн, Австралія; автор книжки Evangelical Theology

Замість того щоб просто викласти й обґрунтувати свою позицію щодо жінок і служіння, Терран Вільямс бере нас із собою в подорож — розповідає про свою богословську, екзегетичну, спільнотну й особисту переміну, і ця розповідь дає гострі спостереження, глибоке розуміння й застереження. Вона особливо корисна тим, що показує, як він критично осмислював величезний обсяг досліджень і поєднував їх із безкомпромісною відданістю авторитетові Писання. Водночас його невимушений, захопливий стиль розмови робить складні дослідження й тлумачення доступними.

—Д-р Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall), професорка-дослідниця в McMaster Divinity College, Онтаріо, Канада; авторка книжки Paul and Gender: Reclaiming the Apostle's Vision for Men and Women in Christ

З невідступною й чесною логікою та з розумінням обох позицій зсередини Терран Вільямс пропонує захопливо написану й добре впорядковану аргументацію на користь мутуалізму чоловіка й жінки. Читаючи докази, які, як він показує, змусили його змінити власний погляд, я відкрив для себе нові думки.

—Д-р Крейґ Кінер (Craig Keener), професор біблеїстики в Asbury Theological Seminary, Кентуккі, США; редактор The NIV Cultural Backgrounds Study Bible*; у 2018-2020 рр. президент The Evangelical Theological Society*

У цій знаковій книжці нашого покоління Терран Вільямс сягає глибин Писання, щоб знову відкрити ті висоти, до яких покликано жінок (і чоловіків).

—Старла й Деніел Вебстер (Starla and Daniel Webster), пастори церкви City Lights Church, Дубай

Це своєчасна книжка, і вона заслуговує на широке коло читачів. Суспільство значною мірою втратило здатність жваво обговорювати й чемно сперечатися, особливо коли йдеться про такі наріжні питання, як гендер, інклюзія, рівність та етнічна належність. Тому так освіжає книжка, написана з благодаттю й гідністю. Її розділи залишають чітке враження, що їх написала не лише по-справжньому

приємна людина, а й людина ясної думки, яка рішуче прагне правильно передати біблійний текст. Терран Вільямс саме така людина — начитаний, красномовний, ретельний у формулюванні думок і сповнений благодаті. Особливо сподіваюся, що брати засвоять її послання й житимуть у спільноті віри тим сповненим благодаті життям, яке Бог завжди задумував для них.

—Д-р Пол Александер (Paul Alexander), президент Trinity Bible College and Graduate School, Північна Дакота, США; голова World Alliance for Pentecostal Theological Education

Ця книжка чесна, смиренна, науково ґрунтовна й непроста. Читаючи її, я не могла не думати, що те, що Лі Строубел (Lee Strobel) намагався зробити з атеїзмом, написавши *The Case for Christ* («Справа Христа»), Терран Вільямс робить тут із комплементарним богослов'ям (поглядом, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам): він робить цю позицію дедалі менш обґрунтованою для кожного, хто хоче, щоб його формували докази. Я глибоко вдячна за цю книжку — вона чудово змінить обличчя наших церков. Прочитайте її, переживіть її, живіть нею — і побачте, як через неї приходить Царство.

—Д-р Катя Адамс (Katia Adams), пасторка церкви The Table, Бостон, США; авторка книжки Equal

Ця всебічна праця на цю тему, у якій добре збалансовано аналіз і критику відомих науковців, — сумлінна спроба відданого послідовника Ісуса дійти чесної оцінки питання, яке спричинило так багато розділень і сердечного болю християнам, церкві та суспільству. Нам варто до неї прислухатися!

—Д-р Квінтон Говітт (Quinton Howitt), співзасновник South African Theological Seminary і The School of Leadership

Ця книжка, написана з пастирською чуйністю й богословською проникливістю, надихає мене керувати організацією не так, як чоловік, а як повноправна партнерка в Євангелії. Я походжу з деномінації, яка не допускала жінок до проповіді й керівництва, тож ця книжка дає нам із чоловіком новий початок, коли ми засновуємо нову церкву.

—Міна Коела (Minah Koela), генеральна директорка Beautiful Gates, Кейптаун, Південна Африка

Цю книжку обов'язково має прочитати кожен віруючий, який хоче глибше зрозуміти, як Бог створив чоловіків і жінок, щоб вони разом служили в Його Царстві. Терран Вільямс зробив те, що, сподіваюся, зробить кожен християнин (і вже напевно кожен пастор), — *самостійно* дослідив, що Писання говорить про стать і про жінок на керівних посадах, і розібрався в поглядах усіх сторін. *Як Бог бачить жінок* — це захоплива розповідь про смиренний пошук істини одного відданого богослова, а також повномасштабне дослідження комплементарного та егалітарного богослов'я і практики (егалітаризм — погляд, що чоловіки й жінки рівні й можуть звершувати всі служіння, зокрема керівні).

—Кеді Коул (Kadi Cole), генеральна директорка Kadi Cole and Company, Флорида, США; консультантка з питань лідерства; коуч для керівників; авторка книжки Developing Female Leaders

Завжди видно, коли людина любить Писання. Уперше я почув, як Терран виступає перед групою молодих серферів, 20 років тому. Його очі світилися, і він ставав дедалі натхненнішим, з великою ясністю пояснюючи, як Царство Боже вривається в наш світ і стає доступним для них. Читаючи цю книжку, я бачу, що змінилося лише одне: Терран, здається, ще більше закоханий у Боже Слово. Мені сподобалася кожна сторінка, і я ловив себе на тому, що кажу: «Так! Так! Так!» Якщо вам палко небайдужі істина, свобода і все те, чим Бог покликав бути церкву, то, підозрюю, ви відгукнетеся так само. Рекомендую цю книжку всім, незалежно від того, по який бік паркану ви зараз сидите.

—Пол ван Коллер (Paul Van Coller), лідер Hope Church (Джордж), Association of Related Churches у Південній Африці та Zambia Project

Ця книжка — питання місійної невідкладності: ми часом змушували мовчати найбільшу частину церкви й не давали їй повною мірою жити своїм покликанням, щоб світ змінився. Я виріс у Південній Африці часів *апартеїду* і з власного досвіду знаю, як ідеологія, освячена хибним богослов'ям, породила суспільство, що на словах визнавало рівність, а насправді й далі гнобило людей з іншим кольором шкіри, як-от мене. Так само я бачив, як богослов'я «рівні, але з різними ролями» калічить жінок *і* чоловіків. Книжка Террана подає богословські й наукові аргументи, які допомогли мені ще глибше зрозуміти, як я маю бачити й любити свою дружину та інших жінок.

—Джуліан Адамс (Julian Adams), пастор церкви The Table, Бостон, США; директор Frequentsee; автор книжки Terra Nova

Це гучний і чіткий заклик прокинутися. Якщо ви глибоко шануєте Писання, маєте вимогливий розум і готові до ґрунтовної праці, ця книжка знайде у вас відгук. Прагнення Террана до істини знайоме багатьом, але те, куди ведуть нас ці біблійні істини, може виявитися незнайомою територією. Хоч як спокусливо вперто стояти на своєму, можливо, саме це й потрібно, щоб ми змінили свою думку.

—Джесс і Том Бассон (Jess and Tom Basson), пастори Grace Family Church, Дурбан, Південна Африка

Як і в попередній книжці, Терран пише легко й доступно і розглядає вирішальні аргументи, не вдаючись до технічних тонкощів. Він добре обізнаний із дослідженнями й розглядає весь спектр комплементарних та егалітарних аргументів. Історія, якою він ділиться, — про шлях, який він разом із дружиною Джулі (Julie) пройшов до шлюбу й служіння на рівних, — закорінює його аргументацію в реальності. З-поміж прочитаних мною праць, що допомагають

комплементаристам переосмислити це питання, ця — одна з найпереконливіших.

—Д-р Дерек Морфью (Derek Morphew), засновник міжнародного Vineyard Bible Institute; автор книжки The Kingdom Reformation

Як Бог бачить жінок — потужна й чудова книжка! Вона шанує авторитет Писання і подає вкрай важливу критику переконання, що провід мають здійснювати чоловіки. Терран Вільямс залучає різні дисципліни — наприклад, богослов'я, науку про розвиток і соціальні науки, — щоб кинути виклик тому, як комплементарне богослов'я перешкоджає людському розквіту. Його праця настільки ж логічна, наскільки й цілісна. Вона дивовижно доступна й розглядає складні питання з благодаттю та майстерністю.

—Д-р Мімі Гаддад (Mimi Haddad), президентка й генеральна директорка CBE International; консультантка з питань богослов'я та гендеру для World Relief і World Vision International

На мою думку, це найкраща книжка в дискусії між комплементаристами та євангельськими егалітаристами. Це чудова, першокласна книжка, і євангельські християни (євангелікали) мали б читати її якнайширше. Купуйте примірники для друзів, позичайте її всім. Вона висвітлює істину, що Євангеліє визволяє пригноблених. Біблія від першої до останньої сторінки — добра звістка для чоловіків і жінок.

—Д-р Кевін Джайлз (Kevin Giles), автор книжки What the Bible Actually Teaches on Women

Присвята

Цю книжку я присвячую насамперед *Джулі* — моїй спорідненій душі й загартованій у боях партнерці в житті, у вихованні дітей і в зміні світу.

А також Айві (Ivy), нашій доньці, жіночній і відважній, юній, але вже сповненій відчуття Божого покликання. Біжи ті перегони, до яких тебе покликано, з радістю й упевненістю, без тих вагань і сумнівів у собі, які довелося терпіти стільком жінкам до тебе.

У саванах нашого континенту леви й левиці ричать разом, показуючи силу прайду. Як у дикій природі, так і в нашій сім'ї, так і в нашій церкві — і так у нашому світі.

І нарешті, я присвячую цю книжку кожному, хто прагне по-новому відповісти на запитання Ісуса з Луки 7:44, що проникає в саму душу:

«Чи ти бачиш цю жінку?»

Зміст

Передмова **11**

Пролог: Як Бог бачить жінок **14**

1 Як я змінив свою думку **18**

Частина перша – ПАДІННЯ Й ПІДНЕСЕННЯ ЖІНОК **26**

2 Нижча стать **27**

3 Піднесення (і пастки) комплементаризму **48**

4 Партнерство, укладене в раю **74**

5 Відкуплені стосунки чоловіка й жінки **101**

Частина друга – ЖІНКИ (НЕ)ОБМЕЖЕНІ **120**

6 Коринтські жінки **121**

7 1 Тимофія 2:11-15 ..... **151**

8 Дружини, коріться **193**

9 Бог, Який іде людям назустріч **229**

Частина третя – СЛУЖІННЯ ЖІНОК **248**

10 Сильні жінки в Старому Завіті **249**

11 Сильні жінки в Євангеліях **266**

12 Сильні жінки в ранній церкві **284**

13 Дари (Римлян 12) проти статі (1 Тимофія 3) **316**

Частина четверта – ВИВІЛЬНЕННЯ ЖІНОК **334**

14 Біблійна жіночність і мужність **335**

15 Звільнити Єву від одомашнення **352**

16 Практичні висновки для церков **363**

17 Народ проти патріархату **376**

Епілог: Як Ісус бачить жінок **396**

Додаток 1: Чи Бог чоловічої статі? **399**

Додаток 2: Адам і Єва до гріхопадіння (продовження) **407**

Додаток 3: Що означає kephalē **413**

Додаток 4: Чи можна жінкам навчати? **419**

Додаток 5: Ще два аргументи з 1 Тимофія 3 ..... **424**

Додаток 6: Чому факти можуть не змінити нашої думки **432**

Щира подяка **443**

Вибрана бібліографія **445**

Інші книжки Террана Вільямса **448**

Передмова

Більшу частину свого життя я була послідовницею Христа.

Усе своє життя я була жінкою.

Там, де перетинаються ці дві характеристики, пролягав мій шлях відпускання й підхоплення … відпускання родинних, власних, суспільних і навіть церковних очікувань щодо того, хто я є. І повернення собі (часом забутої) здатності діяти самостійно, своєї мети, свого авторитету й відчуття того, хто є Бог і ким, у свою чергу, Він називає мене.

Ця книжка, а точніше чоловік, який її написав, відіграли вирішальну роль у цій подорожі. Ми вперше зустрілися, коли мені було лише 17, — я, новенька з широко розплющеними очима, і він, кудлатий лідер церкви, яка наступні два десятиліття була домом для нас обох.

П'ятеро дітей, 4 домівки, 18 років шлюбу й 1 вигорання потому я дивлюся на світ так само широко розплющеними очима, а кудлаті тепер ми обоє! Та під цими зовнішніми рисами — два серця в бойових шрамах, які вчилися й переучувалися бачити одне одного дедалі більше так, як Бог бачить кожного з нас.

Цікаво, що коли мій чоловік уперше вирушив у цю подорож до зміни свого богослов'я щодо жінок, я була його найзапеклішою критикинею. Ми обоє раніше вивчали богослов'я, і я сама багато років тому боролася саме з цією темою — я навіть свідчила, як Бог говорив до мене в той буремний час моєї віри й лагідно прошепотів моєму втомленому серцю: «Навіщо боротися за місце, коли ти вже сидиш у Мене на колінах?»

У ту мить я побачила себе такою, якою я була насправді.

Я не була якоюсь недооціненою служницею, що мусить вимагати своїх прав. Я була улюбленою донькою Всевишнього. Мені не треба було штовхатися й пробиватися ліктями, щоб опинитися поруч зі своїми братами, — я вже сиділа з Богом, близько до Його серця, саме там, де найбільше прагнула бути, — незалежно від ролей і обмежень.

Після тієї зустрічі я радо змирилася зі своєю нібито Богом даною роллю помічниці. Чесно кажучи, після років боротьби за своє місце в церкві це було полегшенням.

І я не тільки не почувалася пригнобленою — можливості для служіння сипалися одна за одною. Я проповідувала, вела зібрання, брала участь в ухваленні важливих керівних рішень, разом із чоловіком засновувала церкви, була співорганізаторкою жіночих заходів, які охопили тисячі людей.

І ось мій чоловік — через стільки років — каже мені, що, на його думку, ми помилялися! Що своїм богослов'ям ми якимось чином кривдимо жінок і шкодимо свідченню церкви.

Я опиралася. Довго.

По-перше, *я* не почувалася особливо скривдженою. А якби я змінила свою позицію, хіба це, за іронією, не показало б, що мій чоловік і далі голова нашого дому, а дружина просто йде в тіні його переконань? Терран не тиснув, але з часом, дедалі більше розмірковуючи, я поволі почала усвідомлювати, що наші стосунки (як і наша церква) ніколи й не були типово комплементарними.

Я виросла в домі, де мама була такою ж здібною й працьовитою, як тато. Я навчалася в чудовій школі для дівчат — там нам навіть не треба було казати, що ми можемо зробити зі своїм життям і своїм потенціалом що завгодно, — ми й так уважали це самоочевидним! Потім я рано досягла успіху у вищій освіті, кар'єрі та служінні — і ніколи не почувалася нижчою за чоловіків, поруч із якими працювала, служила й жила.

За іронією, моя наполегливість у тому, щоб триматися свого комплементарного богослов'я (яка випливала з переконання, що я маю сама дійти власної думки), і незворушна реакція Террана на це довели,

що в нашому партнерстві ми насправді були значно егалітарнішими, ніж я спершу хотіла визнати.

Не лише чоловік поруч зі мною, а й ця книжка стала одним із найбільших Божих дарів для мене. Бог використав її, щоб змінити те, як я бачу себе як жінку, — а отже, і те, як я бачу Бога.

Хоча в нашій колишній комплементарній церкві інші ніколи не відсували мене на узбіччя, тепер я визнаю, що непомітно відсувала себе сама, надто поступаючись іншим, — я відмовлялася мріяти про більше й применшувала власний голос і потенціал. Та, мабуть, ще болючіше те, що тепер я бачу, що хоча мені ніколи не відмовляли в місці за столом, багатьом моїм так само обдарованим сестрам відмовляли — просто тому, що вони були неодружені або були заміжні за чоловіками, які не були лідерами. Мене засмучує думка, що я так довго була задоволена нашим богослов'ям, бо воно було вигідне мені, тоді як стількох інших воно ранило. І все ж є багато за що дякувати й на що сподіватися. Бог ще не завершив Своєї праці ні з ким із нас!

Хоча мій розум і серце ще так багато в чому потребують оновлення, той Божий шепіт десятиліття тому так само правдивий сьогодні, як і тоді. Я *справді* сиджу в Бога на колінах, і мені ніколи не треба хапатися за місце. Я в усьому рівна своїм братам у Царстві. Тільки тепер моє богослов'я узгоджується з моєю практикою та з прожитим досвідом.

Молюся, щоб ця книжка стала подібною благодаттю і для вас, дорогий читачу. Як і Слово, яке ми всі любимо, нехай її слова освітять ваш розум і допоможуть вам ясніше побачити не лише себе, а й Бога — в чиїх очах ваше відображення палає завзятою, визвольною любов'ю.

—Джулі Вільямс

Пролог: Як Бог бачить жінок

Більшу частину історії церкви *люди* вважали, що жінки — ким би вони ще не були — нижчі за чоловіків. Те, що в Біблії згадано набагато менше жінок, ніж чоловіків (*лише* 200 з її 3 000 названих на ім'я персонажів), почасти пояснює багатовікове, ніким не оскаржуване припущення, що жінки менш важливі за чоловіків. Але Бог, Який обрав лоно жінки, щоб через нього прийти у Свій світ, ніколи не зважав на статистику чи розміри. Навіть у тих частинах Біблії, де головну роль відіграє чоловік, є жінки, які, попри свої менші ролі, передають набагато більше з Божого задуму про партнерство чоловіка й жінки, ніж ми можемо помітити на перший погляд.

Візьмімо, наприклад, Авраама. Він — найперший юдей: чоловік, вільна *людина*, особа з певним суспільним становищем і статками. Бог обіцяє йому, що діти його дітей матимуть могутній вплив. Та все ж він *людина* свого часу: його обраність не скасовує того жахливого ставлення, якого зазнала від нього його єгипетська рабиня Агар. На прохання своєї неплідної дружини він використовує Агар, щоб мати дитину. А коли вона вже вагітна, він дозволяє своїй ревнивій дружині кривдити її, аж поки Агар не втікає в пустелю.

Її історія трагічна: якщо ніхто не врятує її та її ненароджену дитину, вони обоє загинуть. І тут з'являється Бог. Він втручається, щоб урятувати її, і відсилає її назад із запевненням, що захистить і її, і її сина. Ця обітниця відлунює ту, яку Він раніше дав Авраамові: «Розмножуючи, розмножу насіння твоє, і не злічиться воно через численність»[1].

Замислімося над значенням цього: у світі, де панують чоловіки, Бог починає відкривати Свій великий план відкуплення Авраамові, першому з біблійних патріархів. Та навіть роблячи це, Він стає поруч і з

1. Буття 16:10

жінкою. І не з будь-якою жінкою, а з тією, що опинилася на самому дні суспільної драбини, — з рабинею. Бог бачить Агар — загублену в пустелі, з розбитим серцем, зневіреним духом і збезчещеним тілом — і кличе через неї до життя майбутню велич, яку панівні суспільні умови мали б зробити майже неможливою.

Вона відповідає на це Боже утвердження тим, що стає єдиною людиною в усьому Писанні, яка називає свого Творця «Богом, що бачить мене»[2]. Її прорив приходить через краще богослов'я. Уперше вона бачить себе не так, як бачить її Авраам, Сарра чи тогочасне суспільство, а так, як бачить її Бог. Вона — насінина, посаджена рано в довгій історії Біблії, яка одного дня дасть плід у Христі, Який піднесе до величі у Своєму Царстві не тільки юдеїв, а й язичників, не тільки вільних, а й рабів, не тільки багатих, а й бідних, *і не тільки чоловіків, а й жінок*.

Чому (і для кого) я пишу

Я пишу для жінок. Чи прагнете ви шанувати Писання й віддати все для Бога та Його церкви? Тоді виламаймо двері обмежувального, хибного вчення, проб'ймо скляні стелі й відімкнімо клітки сумнівів у собі, у яких надто багато жінок жили надто довго. Зробімо це, звернувшись до Писання, щоб знову відкрити, як Бог насправді бачить вас.

Я пишу для чоловіків. Усвідомлюєте ви це чи ні, у вас уже є богослов'я про жінок. Воно визначає, як ви бачите половину людства і більше ніж половину нареченої Христа. Тому воно невіддільне від вашої власної людяності й вашого учнівства. Бачити жінок так, як бачить їх Бог, — це не лише дар для жінок, поруч із якими ви працюєте, служите й живете; це також невід'ємна частина вашого власного досвіду свободи й освячення. Принаймні так було зі мною.

Я пишу для щирих скептиків. Чи маєте ви справжні сумніви в тому, що жінки можуть і мають право бути цілком нарівні з чоловіками, особливо коли йдеться про керівництво в церкві? Я сподіваюся смиренно відкрити Писання так, щоб це допомогло вам звернути увагу на свої упередження й успадковані переконання. Для цього потрібен докладний аналіз, пункт

2. Буття 16:13

за пунктом, численних тлумачень Писання, які поширюються через, здавалося б, нескінченну низку вебсайтів, організацій, книжок і навіть через одну Біблію з коментарями.

Я пишу для церковних лідерів. Якщо ви — лідер комплементарної церкви, як я був більшу частину свого дорослого життя, ви мусите переконатися, що те, у що ви вірите, що практикуєте і що забороняєте щодо жінок у вашій церкві, ґрунтується на ретельно продуманому богослов'ї всієї Біблії. Адже ваша богословська позиція впливає не лише на вас — вона позначається на незліченних інших людях, а подекуди змінює напрям цілих життів.

Хоч я й мушу поставити під сумнів багато давніх припущень, я не маю жодного бажання розділяти церкву. Як і лист Павла до коринтян, ця книжка народилася «з великого горя й туги серця, з рясними сльозами — не на те, щоб засмутити вас, але через мою глибоку любов до церкви»[3]. Я сподіваюся, що, читаючи її, ви переживете щось із того, що пережив я, — захват і незаслужену благодать того, як луска спадає з утомлених очей.

Я аж ніяк не революціонер, що став на захист жінок. Правду кажучи, я відчуваю, що, на жаль, запізнився на свято, — я наче хлопчик-барабанщик, що додає свою частку під кінець битви, коли свобода для моїх сестер уже близько. І все ж я відчув майже святу спонуку підняти свій голос, бити у свій барабан навіть тепер. Бо останніми роками, хоча багато церков зробили великі кроки вперед, я був свідком глибоко тривожних наслідків і дедалі більшої (хоч про неї й мовчать) «кількості жертв», яких завдають благонамірені церкви, що тримаються патріархального богослов'я. Слідом за ними лишаються Агарі. Це незліченні жінки, яких вигнали в пустелю, — з розбитим духом, ненародженим потенціалом і мріями, що загинули, не народившись. У певному сенсі ця книжка — моя подорож у ту саму пустелю, але не як жертви, а як колишнього кривдника. Це було паломництво від тупої, зухвалої самовпевненості — крізь бентежну складність — до смиренного благоговіння, коли я бачу те, що було в Писанні від самого початку: що бачить Бог, коли дивиться на жінку.

3. 2 Коринтян 2:4

Хоча я пишу переважно з надією на дієвішу церкву майбутнього, яка шануватиме Христа, я пишу й з важким серцем, озираючись назад і визнаючи, як я несвідомо підривав ті самі церкви, які допомагав очолювати. Тож ця книжка — моє вибачення перед усіма тими жінками, чий світ я, можливо, ненавмисно зробив меншим, і моя спроба виправити ту кривду, до якої я був причетний.

1

Як я змінив свою думку

«Змінити свою думку не означає зректися своїх принципів. Це може означати, що ми чогось навчилися». Адам Грант (Adam Grant)

Оксфордський словник визначає патріархат як «будь-яку форму суспільної організації, у якій чоловіки мають переважну владу». За цим визначенням я колись був головним виразником патріархального вчення у своїй церкві.[4] Як головний пастор-учитель, я кілька разів на рік ставав перед сотнями нових членів церкви й пояснював, чому, з Божої волі, біблійно, щоб чоловіки мали більшу відповідальність у церкві й у шлюбі. Я пояснював:

Згідно з Біблією, Бог створив Адама і Єву, щоб вони доповнювали одне одного в рівних, але відмінних ролях. Більше того, Бог переніс цю взаємодоповнюваність (комплементарність) у церкву, тож хоча більшість ролей відкриті для жінок, Бог призначив лише чоловіків бути старійшинами (пресвітерами) і пасторами. Хоча існує величезний культурний тиск, щоб це переглянути, ми твердо налаштовані брати орієнтири з Біблії, а не з культури.

І от так просто більшість людей приймали нашу позицію. Коли ж дехто не приймав і вирішував піти, я втішав себе тим, що найважливіше — вірність Ісусові.

А кілька років тому, коли це питання знову спливло і ми зрозуміли, що наші колишні обґрунтування трохи слабенькі, наша основна команда керівників вирішила ще раз переглянути це вчення, ретельно його

4. Хоча я ніколи не вживав слова «патріархат», щоб визначити свою колишню позицію, я не можу знайти в англійській мові іншого слова, яке точніше передавало б те, чого я навчав.

сформулювати й обґрунтувати. Хоча ми говорили про це питання відкрито, ніхто з нас насправді не сумнівався в нашому попередньому тлумаченні Писання. Адже ми мали шанованих християнських лідерів, таких як Джон Пайпер (John Piper) і Тімоті Келлер (Timothy Keller), які обстоювали наш спосіб читання Біблії в найрізноманітніших питаннях — зокрема щодо статі й керівництва. А Бог благословляв нашу церкву кількісним зростанням, поки це вчення було в силі.

Як одному з лідерів із найґрунтовнішою богословською освітою, мені разом з іншими доручили написати працю на цю тему. Я з ентузіазмом і самовіддачею заглибився в тему, готовий подати чітке й виважене обґрунтування нашої позиції. Попри мою богословську освіту, я вперше глибоко досліджував аргументи проти *і за* те, щоб жінки керували в церкві. Ніколи не боячись фактів, я прочитав про цю тему все, що міг.

І поки я це робив — а я ніколи не уявляв, що таке може статися, — моя впевненість розсипалася на порох. Що краще я розумів, у що вірю і як обстоювали свою позицію багато хто з найвідоміших і найгучніших прихильників цього переконання, то ясніше до мене доходило, як я помилявся, вважаючи, що мої переконання збудовані на твердій, як скеля, біблійній екзегезі.[5] Як таке могло бути? Як могло статися, що стільки авторів і науковців, яких я поважав і які, як я думав, були захищені від пасток культури, самі потрапили в полон застарілої, але так само небіблійної культури? Мій пошук відповіді на це запитання розгорнуто в цій книжці.

Я змінив свою думку не легковажно. Я особливо зважав на пораду Приповістей: «Перший, хто говорить, здається правим, аж поки не прийде інший і не допитає його»[6]. Щоб упевнитися подвійно й потрійно, я перевернув кожен камінь — кожен текст і кожен аргумент, — розглядаючи його з усіх боків знову, і знову, і знову. Озираючись назад, бачу, що це була одна з найвизвольніших подорожей у моєму житті.

5. Такий досвід поширений. Наприклад, Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) пише в «Men and Women in Christ»: «Коли я почав писати, я не був певен, до чого дійду. … Щодо служіння жінок я думав, що знайду досить сильні й тонко врівноважені аргументи з обох боків, а отже, будь-який висновок у цьому питанні міг би бути лише попереднім. Я помилявся ...» (с. 15)
6. Приповістей 18:17

Визначення і визначальні моменти

Дозвольте мені визначити деякі терміни, якими я користуюся в цій книжці. Під *патріархатом* або *гендерною ієрархією* я маю на увазі припущення, що в будь-якій сфері, про яку йдеться, — чи то дім, церква чи суспільство, — чоловікам доручено мати найвищий авторитет. Наша світська культура натякає, що чоловіки — це кривдники, хижаки, втікачі від відповідальності й владолюбці; але, вживаючи ці терміни, я не маю на увазі, що чоловіки завжди гнобителі або що їхня мужність неминуче токсична. Радує те, що дедалі більше патріархальних церков відкривають для себе мудрість прислухатися до голосів жінок. Та хоча ці церкви дають жінкам *право голосу*, і далі вважається, що *останнє слово* — за чоловіками.

У цій книжці я здебільшого говоритиму про особливу форму патріархату, яку називають *комплементаризмом*. Це новий і надзвичайно впливовий різновид оновленого патріархату, винайдений в американській церкві в останній чверті минулого століття. Хоча він стверджує, що зрівнює статі, він не допускає жінок до проповіді й пасторського керівництва в церквах; обстоює покору дружини в шлюбі; і, меншою мірою, ставить під сумнів жіноче керівництво в суспільстві. Крім того, він зазвичай найвище цінує домашню роль жінки як помічниці чоловіка, господині та вихователь ки дітей.

Ще більше ускладнюючи коротку історію комплементаризму, невеликий відсоток церков останнім часом спробував *пом'якшити* його суворіші наслідки — дозволивши жінкам проповідувати (але не з авторитетом). Жінки також можуть керувати чоловіками в церкві (але лише на нижчих рівнях керівництва). Вони можуть бути керівниками найвищого рівня в суспільстві (але не старшими керівниками в церкві). Вони можуть ухвалювати рішення разом зі своїми чоловіками (але коли є незгода, вирішальний голос за чоловіком). Це називають *м'яким комплементаризмом*.

Упродовж двох десятиліть я назвав би себе м'яким комплементаристом. Як і багато інших лідерів у подібних церковних колах, я цінував багатьох

обдарованих жінок і працював пліч-о-пліч із ними — вдячний за те, що належу до здорової церкви, яка, здавалося, не обмежувала, не змушувала мовчати й не придушувала їхнього покликання чи внеску.

Та, вивчаючи Писання по-новому, я мусив визнати: якщо первісні комплементарні методи тлумачення Писання правильні, то м'який комплементаризм обґрунтувати набагато важче, ніж я сподівався. Для своїх більш інклюзивних практик він просто вже не має твердого біблійного аргументу. Я дійшов висновку: або ми маємо практикувати те, у що віримо, — і не дозволяти жінкам проповідувати, керувати чи навіть керувати разом із чоловіками, — або маємо уважніше придивитися до того, у що віримо і чому. (Адже якщо комплементаризм хибний, то навіть його м'яка форма не прийнятніша, ніж була б просто м'яка форма расизму.)

Саме так я й зробив: уважніше вчитуючись у кожне з першоджерел і вторинних джерел, я виявив те, що мене глибоко стривожило. При ближчому розгляді я з подивом побачив, що шановані богослови — як-от Вейн Ґрудем (Wayne Grudem), Том Шрайнер (Tom Schreiner) і Андреас Кестенбергер (Andreas Köstenberger), — а також улюблені пастори — як-от Джон Пайпер і Тімоті Келлер — пропонували критично хибні біблійні аналізи й неврівноважені аргументи, щоб дійти своїх висновків про недопущення жінок до багатьох ролей із великим впливом. Насправді *я не зміг знайти жодного бездоганного біблійного аргументу на користь того, щоб не допускати жінок до вищого керівництва*. Хоч скільки аргументів можна навести, кожен має суттєві вади. І те, що їх просто зібрано докупи, робить їх не міцнішими, ніж стають багато хистких карт, складених у картковий будиночок.

І навпаки, я так само був вражений, знайшовши вагомі, ба навіть переконливі біблійні аргументи на користь того, чому жінок *треба* допускати. Моя відданість підходові, що враховує всю Біблію, — ось чому я зрештою зупинився на богослов'ї *мутуалізму чоловіка й жінки*.[7] Я ціную синонімічний термін *егалітаризм* і йду пліч-о-пліч із більшістю біблеїстів, які відкрито стали під цей прапор, — вони мають рацію,

7. Спершу я обрав назву «gender mutualism» («гендерний мутуалізм»), але потім зрозумів, що в західній культурі слово «gender», ужите як прикметник, уже не стосується лише чоловіків і жінок. «Sex mutualism» («статевий мутуалізм») теж відпадав, тож я зупинився на зовсім не «сексуальній» назві «male–female mutualism» («мутуалізм чоловіка й жінки»).

кажучи, що Писання підтримує думку, що чоловіки й жінки рівні й заслуговують на рівні права й можливості. Проте я волію не вживати цього терміна в книжці з трьох причин: по-перше, комплементаристи теж стверджують, що вірять у рівність статей; по-друге, цей термін у застосуванні до статі іноді пов'язують із запереченням будь-яких відмінностей між чоловіками й жінками; і по-третє, рівність — не єдина вирішальна ідея: взаємне партнерство й єдність у співпраці так само важливі. З огляду на це, ось моє робоче визначення й позиція, яку я докладніше розгортатиму в цій книжці:

Мутуалізм чоловіка й жінки — це богословська позиція, що спирається на Писання: чоловіки й жінки відмінні, але рівні, створені, щоб служити й діяти як партнери пліч-о-пліч в усіх сферах життя. Авторитет, дари й фаховість, які Бог дав кожній людині, можна й треба визнавати та шанувати незалежно від її статі.

І насамкінець — слово про термін *богослов'я*. У найпростішому й найчистішому вигляді наше богослов'я має формуватися постійним прагненням якомога ближче наблизитися до Божого погляду на будь-яке питання. Тож *Як Бог бачить жінок* — це *богослов'я про жінок: те, чого Біблія, узята в цілому й правильно складена докупи, навчає про жінок*.

Завжди реформуватися

Протестантська Реформація XVI століття започаткувала вкрай потрібний перегляд учення церкви. Проте сама ця Реформація обстоювала принцип «церква, що завжди реформується» (від латинського виразу *ecclesia semper reformanda*). Кальвін і Лютер, наприклад, не уявляли, що сказали останнє слово в будь-якому біблійно важливому питанні, а передали наступним поколінням постійне завдання сумлінно осмислювати наші доктрини та їхню відповідність Писанню. Вони надто добре знали, що церква, якій уже багато століть, легко набирає дивних речей — старих, недоречних реліквій минулих епох, — від яких треба відмовитися, а не триматися за них, якщо церква хоче вільно йти від слави на славу.

Я вірю, що це одна з вирішальних реформацій нашого покоління. Читаючи історію церкви, я дивувався, як Дух і далі веде церкву до дедалі більшої ясності в її вченні та практиці щодо найрізноманітніших питань. Якщо перша реформація прагнула повернути *Боже Слово* простим людям, яких давно позбавили його життєдайної сили, то наступні реформації поволі, але неухильно повертають *Боже діло усьому* Божому народові — незалежно від віку, раси, класу чи статі.

Реформації вимагають зусиль. Більшу частину історії церкви християни залишали небагатьом обраним ученим людям з'ясовувати, у що ми всі віримо. Насправді до Протестантської Реформації та появи друкарського верстата в 1436 році більшість людей уважали богослов'я, а то й значну частину Біблії, високою абракадаброю, яку можуть зрозуміти тільки священники, що читали й говорили латиною та мали доступ до рідкісного примірника Біблії. Хоча відтоді так багато змінилося, багато віруючих (і навіть багато церковних лідерів) досі не оцінюють цю вкрай важливу тему самі, а покладаються на те, що важку екзегетичну працю за них зроблять інші. Коли я розповів одному колезі-пасторові про зміну своєї позиції, він нарікав: «Як зайнятий пастор, я не знаю, коли мені знаходити час, щоб осмислювати своє богослов'я». Він має рацію: потрібні час і зусилля! Та ця справа варта такого вкладу.

Реформації не мусять когось зневажати. Поза ворожими таборами й зневажливими карикатурами одне на одного є кращий шлях. Я маю на увазі не лише дві очевидні «сторони» в цій дискусії, а й наші статі, які надто часто протиставляють одна одній, ніби або всі чоловіки — сміття, або всі жінки — *Єзавелі*. У цьому дусі я дуже пишаюся багатьма знайомими мені чоловіками й жінками (з обох боків цієї розмови), які роблять усе, що можуть, щоб будувати тіло й шанувати одне одного. Одна пасторка сказала мені: «Я йду шляхом Ісуса, Який підносив жінок, не принижуючи чоловіків». У тому самому дусі я також хочу віддати шану тим лідерам і богословам (знову ж таки, в обох таборах), які присвятили своє життя чесному пошукові істини й справедливості. Хоча я, можливо, не згоден із такими людьми, як Тім Келлер і Джон Пайпер, у цьому конкретному питанні, я не вважаю їх пласкими, як із плаката, героями патріархату. Багато в тому, ким я є сьогодні, сформували вони, і я й далі багато в чому вчуся в них.

Церкви, які оцінюють своє богослов'я, мають сказати «ні» «культурним війнам» останніх десятиліть, а також методам особистого присоромлення, щоб домогтися зміни цінностей. Співчутливо прислухаючись до голосів суспільства й до болю, якого зазнали жінки, ми маємо в цій розмові керуватися насамперед правильним розумінням біблійного богослов'я і таким його застосуванням, що несе відкуплення.

Реформації вимагають смирення. Можна робити правильну річ, але робити її так, що це завдасть більше шкоди, ніж користі. Хоч до якого висновку ви дійдете, неодмінно додайте до своїх переконань доброту, лагідність і терпеливість.

Я не знаходжу втіхи в суперечках, і вам не варто. Хоча тепер я вірю інакше, я й далі дуже високо шаную багатьох лідерів-комплементаристів та їхні церкви як своїх братів і сестер у Христі — хоч якими були б наші розбіжності в розумінні, спільного в нас набагато більше. Оскільки більшу частину свого служіння в християнському керівництві я сам був комплементаристом, з мого боку було б неправильно натякати, що ті, хто досі тримається цього погляду, якось духовно чи інтелектуально неспроможні.

Як я згодом докладніше розповім, можливо, взаємодія церкви з відносно новим культурним явищем рівності жінок — це найкращий приклад, який ми будь-коли мали, щоб як слід дослідити: як історична церква вбирала культурні припущення, читаючи власні тексти. Тім Келлер майстерно це висловлює:

[Наше] розуміння Біблії цілком може бути хибним — власне, воно завжди почасти хибне, — а тому завжди має бути відкритим до виправлення. … Через наші культурні шори ми повинні не лише говорити до [нової культури]; ми повинні також слухати [її людей]. Нам треба слухати, що вони кажуть, і серйозно сприймати їхні запитання, їхні заперечення проти того, що кажемо ми, і їхні надії та прагнення. Найчастіше ця взаємодія з новою культурою показує нам багато речей, яких навчає Біблія, — речей, які ми або зовсім пропустили, або вважали неважливими, — а можливо, навіть ті способи, якими ми неправильно читали Біблію крізь лінзу власних культурних припущень.[8]

8. Timothy Keller, Center Church, розд. 8.

За словами апостола Павла в 5-му розділі Послання до ефесян, Ісус завжди працює над тим, щоб прикрашати Свою церкву «купіллю водною в слові» і робити її дедалі славнішою, без плями чи вади. Саме у світлі Його благодаті я пропоную цю книжку; хоча вона, безперечно, має вади в усіляких місцях, про які я зараз не знаю, я молюся, щоб вона все ж зробила свій невеликий внесок в оновлювальну працю Духа, що прикрашає церкву Ісуса.

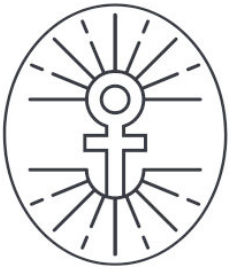

Частина перша

ПАДІННЯ Й ПІДНЕСЕННЯ ЖІНОК

2

Нижча стать

«Жінка стала причиною падіння чоловіка … як ми можемо бажати обійняти, хоч би й кінчиками пальців, такий мішок гною?» Одон Клюнійський (Odo of Cluny), 936 р. н. е.[9]

Ми наївно припускаємо, що те, у що церква вірить сьогодні щодо жінок, — це те, у що вона вірила завжди. Як ви зараз побачите, це не так! У цьому розділі дослідімо, чому наша сучасна відповідь на запитання «Як Бог бачить жінок?» набагато краща за відповідь, яку дала б більшість християн в історії.

Хоча впродовж усієї книжки ми передусім вивчатимемо Писання, у цьому й наступному розділі я хочу дослідити *ситуацію, у якій ми опинилися*. Знати, де ми помилилися в історії церкви — давно й нещодавно, — нерозважливо прийнявши патріархат як «добрий Божий задум», водночас захопливо й моторошно.

Аж до зовсім недавнього часу в історії те, що чоловіки мають панувати над жінками «для їхнього ж блага», було загальновизнаним і незаперечним принципом. Усі найбільші релігії навчали цього, і більшість навчає досі. Що консервативніше тлумачення певної релігії, то більше чоловіки схильні обмежувати жінок лише певними сферами. На жаль, попри власні внутрішні ресурси й приховану силу, здатну скинути таке гноблення, християнський світ здебільшого тримався ідеї чоловічої вищості — тлумачачи власне Писання так, щоб обстояти ідею «християнського» патріархату.

9. Цит. за: Patralogia Latina в Christine Klapish-Zuber (ed), A History of Women, розд. 1.

Це тому, що більшу частину своєї історії церква вірила в природжену нижчість жінок. Таку велику й складну книгу, як Біблія, можна, грубо кажучи, змусити підтримати будь-які наперед зроблені висновки про реальність. Як білий південноафриканський християнин, я це добре знаю. У моїй країні лише кілька десятиліть тому деякі з наших найосвіченіших «біблійних» богословів вчитували свій расизм у Біблію, замість того щоб дати Біблії викрити їхній расизм. Вони орудували текстами так, що викривлювали їхній зміст, — і створили погляд на раси «окремі, але рівні», який називали *апартеїдом*. Американські християни підтримували щось подібне у своїй політиці сегрегації на початку XX століття, попри ясні й переконливі аргументи інакодумців, як-от Джона Маршалла Гарлана (John Marshall Harlan), колишнього рабовласника, який побачив свою помилку. Самотній голос у своїх богословських колах того часу, він наполягав: «Свавільне розділення громадян за ознакою раси — це знак рабства, несумісний із рівністю»[10]. Хоча тодішні християни, може, й віддавали належне ідеї рівності чорних і білих, відводячи чорношкірим людям окремі райони й відмовляючи їм у праві голосу, вони підривали їхню рівність і позбавляли їх людської гідності.

Як християнин сьогодні, я можу сказати щось подібне про дискримінацію за статтю в церкві, яка, мабуть, була вкорінена ще глибше. Майже вся церква — майже на всіх континентах і в усі століття — приймала вчення своїх лідерів, що жінка «інша й нижча». Хоч якими шляхетними можуть бути недавні спроби комплементарної церкви переглянути це на «рівні, але з різними ролями», я хотів би повторити думку Гарлана й застосувати її до статі: розділення членів церкви за ознакою статі — це знак рабства, несумісний із рівністю.

Хоча докладніше я покажу це в наступному розділі, твердження комплементаристів, що їхня позиція — історична позиція церкви, свідчить про серйозну історичну амнезію. Хоча всі християни й церкви сьогодні категорично заявляють, що жінки рівні чоловікам, майже ніхто, здається, не пам'ятає, що *лише зовсім недавно* ідея *рівності* чоловіка й жінки стала прийнятим ученням церкви.[11]

10. https://bit.ly/3mzfAEq

11. Завдячую цим Вільямові Вітту (William Witt), який у «Icons of Christ» (розд. 3) допоміг мені вперше правильно це побачити: його дослідження богослов'я жіночої нижчості як доктрини церкви впродовж більшої частини її історії стало моєю відправною точкою, коли я писав цей розділ.

Можливо, це найпоширеніший і найстійкіший гріх історичної церкви: аж до 1960-х років переконання, що жінки за своєю суттю нижчі за чоловіків, майже ніхто не оскаржував. Лише тоді, після успіху Руху за визволення жінок (Women's Liberation Movement), суспільство «відкрило», що жінки справді мають такий самий інтелект, як чоловіки, і так само здатні здійснювати вагоме керівництво. *Лише тоді світова церква почала стрімко переглядати власні доктрини щодо жінок.* Майже два тисячоліття майже всі визначні вчителі церкви мали низький і обмежувальний погляд на жінок. Як я вам покажу, вони успадкували цей погляд від навколишніх культур і, замість того щоб кинути цьому поглядові виклик Писанням, дозволили женоненависництву своєї культури керувати їхнім читанням Писання.

Я мушу так наполягати на цьому, щоб підкреслити: комплементаризм із його вченням «рівні, але з різними ролями» є таким самим відходом від історичної позиції церкви, як і мутуалізм чоловіка й жінки.[12] *Обох позицій просто не існувало ще 60 років тому! Вони — лише немовлята в історії тлумачення Біблії, а отже, комплементаризм має не більше права на давнє походження, ніж мутуалізм чоловіка й жінки.* Насправді моя колишня позиція, м'який комплементаризм, *набагато* молодша за обидві — і з усіх цих позицій має найменше історичних прецедентів.

Нижчість жінки як звичайне вчення церкви

Правда, що в перші століття свого існування християнство привабило до своїх церков безліч жінок. Новаторське ставлення Ісуса до жінок, жінки, які відігравали провідні ролі в найперших церквах, рівне становище чоловіків і жінок у Христі згідно з Павловими посланнями — усе це спрямувало церкву в напрямку, що давав жінкам новий статус, якого вони не знали ніде більше й у жодну попередню епоху цивілізації. Та попри піднесений погляд ранньої церкви на жінок і її ставлення до них, не все було гаразд у післяапостольській церкві. Хоча там бачили жінок у (трохи) позитивнішому світлі, ніж їхні греко-римські сусіди, *ідея нижчості жінки швидко вкоренилася*.

12. Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) у «Men and Women in Christ» (с. 6–10) доходить того самого висновку: «Коли комплементаристи стверджують, що їхня позиція „історична", це хибне уявлення».

Далі подано добірку висловлювань деяких «великих» церковних лідерів і мислителів історії, які дають уявлення про цей поширений погляд.

Отець Церкви Оріген (184-253 рр. н. е.) застосовував Павлове вчення «Сором для жінки говорити в Церкві»[13], вимагаючи від жінок повної мовчанки, навіть якщо вони хотіли сказати щось чудове чи святе, — лише тому, що їхні слова «походять з уст жінки»[14]. Так само Отець Церкви Іван Золотоустий (347-407 рр. н. е.) забороняв жінкам навчати будь-чого, бо «вона одного разу навчала Адама — і навчала погано. … Тож хай вона зійде з кафедри вчителя! Тепер вона підкорена чоловікові через гріх»[15]. Він особливо застерігав пасторів-чоловіків щодо здатності жінки спокушати їх, радячи цим чоловікам виявляти «особливу передбачливість через схильність жінки до гріхів … бо око не лише розпусної, а й скромної жінки пронизує й тривожить розум»[16].

Тертуліан, батько латинського християнства (160-225 рр. н. е.), був ще суворіший: «Жінка — це храм, збудований над стічною канавою». Він звертався до жінок безпосередньо:

Хіба ви не знаєте, що кожна з вас — Єва? Вирок Бога над цією вашою статтю діє й у нашу добу: отже, неминуче мусить жити й провина. Ви — брама диявола. Ви — перша, хто зрадив Божий закон. Ви — та, що переконала того, на кого диявол не мав досить сміливості напасти. Ви так легко знищили образ Божий — чоловіка. Через вашу провину навіть Син Божий мусив померти.[17]

За його отруйними викриттями стояли жінки в знайомих йому церквах, які навчали й хрестили інших. Він був зовсім не радий цьому: «Жінці не дозволено говорити в церкві, але не дозволено їй і навчати, і хрестити, і приносити жертву, і претендувати на участь у будь-якому чоловічому служінні [чи] священницькому уряді»[18]. Тертуліан, запроваджуючи римські політичні методи в церковні структури, перетворив церкву свого часу з органічної спільноти на політичне тіло, у якому лише чоловіки могли повноцінно брати участь у будь-якому керівництві. Він

13. 1 Коринтян 14:35
14. Цит. за: Patricia Cox Miller (ed), Women in Early Christianity
15. Цит. за: Elizabeth A. Clark, Women in the Early Church
16. Цит. за: Philip Schaff (ed), St. Chrysostom
17. Цит. за: Alexander Roberts (ed), Tertullian, Minicius Felix, Commodian, Origen
18. Цит. за: Karen Jo Torjesen, When Women Were Priests

також закликав жінок до цнотливості. Жінки, казав він, відповідають не лише за власну статеву чистоту, а й за чистоту чоловіків. Він писав довгі трактати про те, як жінкам уникати привабливості: вони не повинні були мити свої брудні тіла, а мали вкривати їх з голови до ніг темним безформним одягом і не з'являтися на людях, щоб не спокушати чоловіків. Хоча їх міг відкупити Христос, вони все ж були особливо пов'язані з гріхом, і найкраще було їх відокремлювати й підпорядковувати.

Так само Отець Церкви Августин (354-430 рр. н. е.) вважав, що жінка не має власної гідності окремо від чоловіка: «Як помічниця — а ця функція належить лише їй — вона не є образом Божим. Натомість [чоловік] сам-один є образом Божим так само повно й цілковито, як і тоді, коли він і жінка поєднані в одне»[19]. Минали століття, а цей низький погляд на жінок не поліпшувався. Хоча Тома Аквінський (1225-1274 рр. н. е.) славився як наступний після Августина великий інтелектуал церкви, він не міг виявити жодного порівнянного інтелекту в жінках, яких знав. Він зробив свій внесок у церковне богослов'я статі, відродивши безглузду ідею Аристотеля, що жінки — дефектні людські істоти, наслідок випадкового пошкодження чоловічого сімені, яке за нормальних обставин дало б іще одного чоловіка. Висновок із цього такий: «жінки від природи підпорядковані чоловікам, бо в чоловіках переважає розум»[20].

Тома Аквінський визнавав, що жінка поділяє з чоловіком людську природу (що було бажаним нововведенням у мисленні) і є «помічницею» чоловіка, але відразу ж уточнював, що поза статевим розмноженням «інший чоловік завжди корисніший». Ту невелику допомогу, яку чоловік отримує від жінки, він повертає їй тим, що керує нею: «Вищий використовує своїх підлеглих для їхньої ж користі й добра. … Бо в людській родині бракувало б доброго порядку, якби одними не керували інші, мудріші за них»[21].

Хоч яким великим був розум Томи Аквінського щодо Бога, його, на жаль, наповнив жахливими ідеями про жінок його вчитель,

19. Augustine, De Genesis ad litteram, т. 9.
20. Aquinas, Summa Theologica, 1.92.1. www.bit.ly/3CD8B2V
21. В іншому місці Тома Аквінський наводить це як причину того, що жінка не може отримати свячень у церкві чи відігравати важливу роль: «Жінка перебуває в стані підпорядкування, тому вона не може прийняти таїнства священства».

домініканський богослов Альберт Великий, який писав:

Жінка — це невдалий чоловік, і її природа хибна й ущербна порівняно з його природою. Тому вона непевна в собі. Чого не може дістати, того намагається досягти брехнею й диявольськими обманами. І тому треба остерігатися кожної жінки, як отруйної змії та рогатого диявола … У злих і збочених учинках вона може бути кмітливішою, тобто хитрішою, за чоловіка. Почуття штовхають її до всякого зла, так само як розум спонукає чоловіка до всякого добра.[22]

Мартін Лютер, протестантський реформатор (1483-1546 рр. н. е.), завжди схильний до полеміки, зробив кілька позитивних кроків до того, щоб бачити в жінках повноцінних людей. Та все ж старі ідеї трималися: «Слово й діла Божі цілком ясно показують, що жінок створено або для того, щоб бути дружинами, або для того, щоб бути повіями». «Жодна сукня не личить жінці гірше, ніж бажання бути мудрою». «Чоловіки мають широкі й великі груди та малі вузькі стегна і більше розуму, ніж жінки, які мають лише малі й вузькі груди та широкі стегна, — для того, щоб вони залишалися вдома, сиділи тихо, вели господарство, народжували й виховували дітей». Коментуючи вірш, що застерігає від перелюбних жінок, Лютер скористався нагодою висловити свої думки про чоловіків і жінок:

Її створено, щоб вона була біля чоловіка, піклувалася про дітей і виховувала їх … і була підпорядкована чоловікові. Чоловікам, натомість, наказано правити жінками й рештою домочадців і мати над ними владу. Але якщо жінка покидає своє покликання й привласнює собі владу над чоловіком, вона робить діло, що походить з її власної вини і від зла. Бо Бог не створив цю стать для правління, і тому вони ніколи не правлять успішно.[23]

Хоч якими руйнівними були ці ідеї провідних церковних лідерів історії, Джон Нокс (John Knox), шотландський реформатор і засновник *пресвітеріанства*, посідає перше місце як головний женоненависник церкви. У своїй гнівній промові проти католицьких королев — Марії де Гіз у Шотландії та Марії Тюдор в Англії — він, за власними словами, ґрунтував свої аргументи на Писанні: «Бог відкрив, що це більше ніж

22. Filthaut Ephrem (ed), Albertus Magnus: Quaestiones Super De Animalibus, т. 15, q. 11.
23. *Luther's Works*, т. 15, коментар до Екклезіяста 7:26, с. 130.

потворність у природі, щоб жінка царювала й мала владу над чоловіками»[24]. За природою, казав Нокс, жінки слабкі, крихкі, нетерплячі, немічні, непостійні, жорстокі й позбавлені розважливості. Ось чому вони не повинні керувати, і, власне, чоловіки, які коряться їхнім порадам і керівництву, тим самим мають втратити право обіймати державні посади. Посилаючись на Павла, він казав, що жінку, навіть у її найбільшій досконалості, все ж створено, щоб вона була підпорядкована чоловікові. Жодного співчуття до жінок, які можуть страждати в пологах і в цьому підпорядкуванні чоловікові, — це заслужена кара, яку вона несе в Єві. Тож вона мусить віддати всі свої бажання й волю своєму чоловікові та його волі. Усе це, каже Нокс, має наслідки для ролі жінки не лише в домі й церкві, а й у суспільстві: «Жінка, піднесена до того, щоб навчати, судити чи царювати над чоловіком, — це річ, найогидніша для Божої волі й постанови».

Інший реформатор, Кальвін, писав: «Немає нічого безглуздого в тому, що чоловік водночас наказує й слухається в різних стосунках з іншими чоловіками. Але це не стосується жінок, які від природи (тобто за звичайним Божим законом) народжені лише для того, щоб слухатися, бо всі мудрі люди завжди відкидали *gynaikokratian*, правління жінок, як неприродну потворність»[25].

Пуританин Джон Дод (John Dod) у своєму викладі Десяти заповідей 1603 року пише: «Як церква має боятися Христа Ісуса, так і дружини мають боятися своїх чоловіків. І цей внутрішній страх має виявлятися в зовнішній лагідності й смиренні. Бо якщо в нижчого немає страху й шанобливості, то й вищому не може бути віддано ні щирої, ні постійної пошани»[26].

Один із провідних англіканських богословів, Річард Гукер (Richard Hooker, 1554-1600 рр. н. е.), продовжив цю жалюгідну й живучу традицію зверхнього погляду на жінок. У своїй праці *The Laws of Ecclesiastical Polity* («Закони церковного устрою») він сказав, що жіночі «судження зазвичай найслабші через їхню стать»[27]. Він пояснював, чому

24. John Knox, First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women. www.bit.ly/3EG88xc
25. John Calvin, *The Second Epistle of Paul the Apostle to the Corinthians and the Epistles to Timothy, Titus and Philemon. (У коментарі до 1 Тимофія 2:12.)*
26. John Dod, A Plaine and Familiar Exposition of the Ten Commandements

на весільних церемоніях батько передає наречену її чоловікові: «Сама неміч (imbecility) її природи й статі зобов'язує її завжди бути під проводом, керівництвом і порядкуванням інших»[28].

Джон Веслі (John Wesley), засновник методистського руху (1703-1791 рр. н. е.), дав жінкам кілька значних можливостей служити в його церквах, проте вважав, що головне служіння жінки — удома. Пишучи своїй дружині під час однієї зі своїх стрімких проповідницьких подорожей, він радив їй прийняти свою долю жінки, прив'язаної до дому: «Не змагайся більше за панування, за владу, гроші чи похвалу. Будь задоволена тим, щоб бути приватною, незначною особою, яку знають і люблять Бог і я. … Яке значення має твій характер для людства, якби тебе поховали просто зараз? Або якби ти ніколи не жила, яка втрата була б для Божої справи?»[29]

Я наводжу всі ці цитати, щоб довести одне: історична позиція церкви — чи то Отців Церкви, чи середньовічна, католицька, протестантська, пуританська, англіканська, методистська — завжди полягала в тому, що жінки «інші й нижчі», а тому здебільшого непридатні для вагомого внеску поза статевим розмноженням і веденням господарства.

Кожен біблійний уривок, який можна було правдоподібно вигнути на підтримку нижчості й підпорядкування жінок, для цього й використовували. Більшу частину історії церкви, якби жінка спитала своїх церковних лідерів, як Бог бачить її, вона отримала б принизливу й зневажливу відповідь. *Підпорядкування жінок чоловікам ніхто не оскаржував, бо воно ґрунтувалося на незаперечному припущенні: жінки за своєю суттю нижчі за чоловіків.* Те, що жінки нібито від природи й по суті менш розумні, грішніші, вразливіші до спокуси й емоційно нестійкіші, вело до незаперечного висновку, що вони також нездатні здійснювати керівництво вдома, у церкві й у суспільстві.

Звідки ж узялися ці жахливі ідеї?

27. Richard Hooker, The Laws of Ecclesiastical Polity, Preface 3.13.
28. Richard Hooker, The Laws of Ecclesiastical Polity, Book 5, 43.5. Слово imbecility у давній англійській мові означало людину слабку або нерозвинену.
29. www.bit.ly/3nQszRt

Культура бере гору над Писанням

Одна з найпоширеніших помилок, яких церква припускається й досі, — читати Писання крізь лінзу культури, замість того щоб читати культуру крізь лінзу Писання. Це пояснює сексизм і женоненависництво в історії церкви. Зокрема, праці Аристотеля (384-322 рр. до н. е.) сформували культурні припущення, що лежали в основі греко-римського світу, а ті, своєю чергою, увійшли в ранньохристиянське розуміння відмінностей між статями. Аристотель прямо стверджував, що жінки — це скалічені чоловіки, і цим визначалися їхні ролі в суспільстві. Аристотель описував жінок як «темних, потаємних, вічно рухливих, не самодостатніх і позбавлених меж», на відміну від чоловіків, які були «світлими, чесними, добрими, стабільними, самодостатніми й чітко окресленими»[30].

Ці ідеї керували культурними поглядами й діями в усій греко-римській цивілізації. Патріархат був вбудований у ДНК Римської імперії. Ранні Отці Церкви, хоча й висловлювали деякі позитивні погляди на жінок, *усе ж поєднували їх зі старими потворними ідеями*. Хоча підручники з історії церкви описують цей ранній етап історії церкви як «пошук істини», зокрема щодо особи й природи Ісуса, рідко згадують про неправду, яку водночас і непомітно вбирало церковне вчення щодо природи жінки.

Крім того, один з аспектів платонівської філософії, так званий дуалізм, став для церкви ранньою проблемою й посилив приниження жінок. У цій єресі реальність поділяють на тіло, або матерію (яку вважають злом за своєю суттю), і дух, або розум (який за своєю суттю добрий). Цей хибний погляд на світ накладали й на категорії статі: чоловіки, яких вважали раціональнішими, були за своєю суттю добрими й створеними на образ Божий, а жінок, яких визначали тілом, а не розумом, через це вважали тілесними й створеними лише на образ чоловіка. Коли ця небіблійна дихотомія проникла в християнське мислення, жінок ототожнили з нерозумністю, з плоттю та її гріховними пожаданнями. Ця єретична ідея про природну гріховність жіночої сексуальності спрямувала церкву на жахливий шлях. Сам секс тепер вважали

30. Kayla Huber, «Everybody's a Little Bit Sexist». Цит. за: Mathews, «Gender Roles and the People of God», розд. 10.

наслідком гріхопадіння. Іван Золотоустий пропонував своїм читачам уявити Едемський сад до гріхопадіння як місце, у якому «бажання статевих стосунків … було усунуте з їхніх душ»[31]. Після гріхопадіння ж секс став необхідним злом. Необхідним для народження дітей — і водночас способом передати цим дітям «первородний гріх». Гріх був своєрідною хворобою, що передається статевим шляхом. Таке сумне розуміння сексу — особливо щодо жінок, уся ідентичність яких оберталася навколо статевого розмноження, — привело до перебільшеного шанування дівоцтва, аскетичного уникання сексу в шлюбі, зацикленості на дівоцтві Марії, матері Ісуса, а згодом і до целібату священників.

Чоловіки мали уникати жінок, а жінки — самих себе. Давній історик Палладій (386-430 рр. н. е.) розповідає про 20 000 жінок, які жили в бідності, цнотливості й самоті як пустельниці в пустелях довкола Єгипту, вочевидь, згинаючись під тягарем своєї зганьбленої статі. Таке пустельницьке життя, яке вели і чоловіки, і жінки, згодом переросло в окремі для кожної статі чернечі спільноти, що влаштовували своє життя навколо обітниць безшлюбності, бідності й служіння в монастирях. У цій культурі «найпобожніші» жінки уникали шлюбу, а якщо можна, то й сексу в шлюбі, і робили себе якомога непривабливішими. Історикиня Елізабет Кларк (Elizabeth Clark) каже:

Найвлучніше слово, яким можна описати ставлення Отців Церкви до жінок, — амбівалентність. Жінки були Божим творінням, Його добрим даром чоловікам — і прокляттям світу. Вони були слабкі і розумом, і характером — і виявляли незламну мужність, здійснювали неймовірні наукові подвиги. Марнославні, підступні, переповнені хіттю — вони приводили чоловіків до Христа, тікали від статевих стосунків, не здригалися від погроз ката, зодягалися у веретище й посипали себе попелом.[32]

Коли Римська імперія поволі занепала, ці греко-римські ідеї, тепер уже злиті з церковним богослов'ям, перейшли до середньовічної церкви. Як і раніше, амбівалентність щодо жінок залишалася: з одного боку, жінок

31. Elizabeth A. Clark, Women in the Early Church, c. 122–23.
32. Elizabeth A. Clark, Women in the Early Church, c. 15.

зображували злими й нижчими, а з другого — вихваляли як зразки чесноти й святості (якщо вони якось могли стерти свою сексуальність).

А далі — полювання на відьом. Оскільки ця амбівалентність щодо жінок так глибоко вкоренилася, не дивно, що суспільство й церква взялися відділяти полову від пшениці. Щоб розпізнати й засудити відьму, досить було знайти жінку, яка не визнавала смиренно свого підпорядкованого становища; дати інквізиторам катувати її, доки вона не «зізнається» в усьому, у чому її звинувачували; а потім без зайвих формальностей спалити її живцем. Один абат чоловічого монастиря не виявляв особливого співчуття до жінок, яких так легко демонізували: «Злоба жінок більша за всю іншу злобу світу. Отрута драконів виліковніша й менш небезпечна для чоловіків, ніж близькість із жінками. Задля безпеки наших душ ми уникатимемо їх, як отруйних тварин»[33].

Аж до Реформації найкращою надією жінки на те, що її вважатимуть побожною, було зовсім уникати статевого життя й домашніх ролей. Як черниці, жінки могли здобути освіту й мати певну незалежність. А декого з них навіть підносили до гідності настоятельки жіночого монастиря. Середньовічна історія розповідає про чоловіків, які духовно прислухалися до деяких таких жінок. Гільдеґарда Бінгенська та Катерина Сієнська, наприклад, залишивши домашні ролі заради Христа, промовляли за Христа голосом, у якому звучав духовний авторитет, що ним досі володіли тільки чоловіки.

Поза цими духовними ролями, які вимагали зректися своєї статі, лишалися тільки підневільність і сором. Климент у II столітті казав: «Для жінок саме усвідомлення власної природи має викликати почуття сорому»[34] — і все тому, що Отці Церкви неправильно відповіли на питання, як Бог бачить жінок, і вчитували сексистські припущення своєї культури в біблійні тексти. Проте в XV столітті зажевріла іскорка надії.

33. Цит. за: Karen Jo Torjesen, When Women Were Priests, с. 223.
34. St. Clement, Pedagogues II, 33, 2.

Реформація і Просвітництво

Реформація, яку уможливили переклад Біблії народними мовами та її друк, дала церкві нагоду покаятися у своїй доктринальній мізогінії й почати все з чистого аркуша. Її засновникові, Мартінові Лютеру, відкрилися очі не тільки на Євангеліє, яке звіщає Писання, а й на добро шлюбу та статевого життя. Підриваючи так звану духовну цінність безшлюбності й прославляючи шлюб і статеве життя, Лютер і Кальвін перевернули з ніг на голову 1400 років церковного вчення: колишні священники й пастори одружувалися, а «дружина пастора» стала новим покликанням, що мало духовну гідність. Християнські жінки здобули нову честь як дружини, матері й господині дому. Дружина Лютера, Катаріна фон Бора, була матір'ю його шістьох дітей і «порядкувала скотним двором, ставком, садом, безліччю слуг, дітьми, хворими гостями, студентами-пансіонерами й церковними лідерами в їхньому величезному августинському монастирі, де лише на першому поверсі було сорок кімнат».[35]

Проте, попри всі ці здобутки, уперте сексистське вчення Лютера, Кальвіна й Нокса подбало про те, щоб патріархат ніхто не ставив під сумнів. На думку Лютера, через гріх Єви роль жінок і далі лишалася підпорядкованою. Кожна протестантська територія ухвалила шлюбний статут, що наголошував на послуху дружини.[36] Крім того, Лютер міцно прив'язав покликання жінок до дому — не до церкви й не до ширшого суспільства: «Бо як равлик носить свою хатку із собою, так і дружина має залишатися вдома й дбати про справи господарства, як та, кого позбавлено здатності вести справи, що лежать поза домом і стосуються держави».[37]

«Спадщина протестантизму для жінок була глибоко неоднозначною, — пише Ліндал Ропер (Lyndal Roper). — Частина сорому, нібито притаманного жіночій природі, зменшилася, але підпорядкування залишилося, а їхнє замикання в домі посилилося. Хоча Реформація

35. Barbara MacHaffie, Her Story, с. 63.
36. Beth Allison Barr, The Making of Biblical Womanhood, розд. 4.
37. Susan C. Karant-Nunn і Merry E. Wiesner-Hanks, Luther on Women

могла б утвердити духовну рівність жінок із чоловіками, натомість вона принесла „оновлений патріархалізм", який міцно поставив заміжніх жінок під владу їхніх чоловіків як голови».[38] Замість Марії, яку католички шанували за те, що вона сиділа біля ніг Ісуса, Лютер, здавалося, звеличував Марту, яка працювала на кухні. Коли Лютер і Кальвін закрили монастирі, зникла й та незалежність і ті можливості для служіння, які ці місця колись давали небагатьом жінкам.

Навіть після Реформації уявлення про нижчість жінок лишалося недоторканим: жорстокі полювання на відьом, що прокотилися Європою та Америкою з XV по XVII століття, свідчать, що церква не переглянула свого зневажливого погляду на жінок. Едикт Папи Інокентія VIII 1484 року про переслідування відьом призвів у наступні десятиліття до страти близько 200 000 безпідставно звинувачених жінок. Богослови, які підтримали це розпорядження, написали трактат *Молот відьом*, щоб пояснити, чому жінки так схильні віддаватися дияволові: вони вразливі, мають слизький язик і, зрештою, створені з «кривого ребра». Єву першою спокусив сатана, а оскільки статевий акт вважали переносником первородного гріха, уявляли, що кожна відьма уклала союз із дияволом, щоб заманювати невинних у гріх. «Оскільки через цю ваду (криве ребро) вона недосконала тварина, вона завжди обманює … Жінки шукають, виношують і чинять різноманітну помсту — чи то чаклунством, чи то якимись іншими засобами. Не дивно, що серед цієї статі така величезна кількість відьом … Усе чаклунство походить від плотської хтивості, яка в жінках ненаситна».[39] Лише 6 % цих смертей припали на католицькі країни — Іспанію, Італію, Португалію та Ірландію, — тож діти Реформації, усе ще затято мізогінні, перевершили католиків у спалюванні відьом: на Німеччину Лютера припадало 40 % страт. Інші переважно протестантські країни, як-от Швейцарія, Англія й Нідерланди, дали ще 35 %.

Можна було б сподіватися, що там, де лідерам Реформації не вдалося піднести місце жінок у церкві, мислителі Просвітництва візьмуть гору в ширшому суспільстві. Однак інтелектуали Просвітництва, висуваючи нову ідею загальної рівності всіх людей, трималися свого сексизму.[40]

38. Lyndal Roper, The Holy Household, с. 1–2. Цит. за: Barr, розд. 4.
39. H. Kramer і J. Sprenger, Malleus Maleficarum

Жан-Жак Руссо (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778 рр. н. е.), чиї ідеї про рівність згодом сприятимуть звільненню рабів, нічим не полегшив тяжкого становища жінок: «Усе виховання жінок має бути сплановане з огляду на чоловіків. Подобатися чоловікам, бути їм корисними, здобувати їхню *любов* і повагу … Такі обов'язки жінок за всіх часів, і саме цього їх треба навчати змалку». Так само погляди Іммануїла Канта (Immanuel Kant, 1724-1804 рр. н. е.) на загальні права й усунення суспільних ієрархій не охоплювали жінок. Він уточнював, що чоловік має «право володіти [своєю дружиною], а обов'язок дружини слухатися свого чоловіка є вимогою природного права, а також моральним обов'язком». Навіть *Encyclopédie* Дені Дідро (Denis Diderot, 1713-1778 рр. н. е.), відома свого часу прогресивними поглядами, описувала жінок як «слабких, боязких, хитрих, порочних, мстивих, поверхових і підступних» — тобто, по суті, як нижчих істот, що існують *для* того, щоб служити своїм чоловічим відповідникам.[41]

Я сумую, коли пишу цей розділ. Увесь цей час — як покаже ця книжка — церква сиділа на золотій жилі, на силі, що утверджує рівність, і ця жила була просто в її власному Писанні. Нарешті, після століть поневолення жінок, деякі біблійні ідеї про рівність статей проникли в ширшу культурну свідомість. Але коли ширша культура почала застосовувати висновки з цих богонатхненних ідей, більшість церкви вирішила триматися патріархалізму так, ніби від цього залежало її спасіння, — і, як не іронічно, стала останнім бастіоном застарілого, небіблійного положення.

40. За цей підрозділ про мислителів Просвітництва дякую Alice Mathews, Gender Roles and the People of God, розд. 11.

41. На щастя, насіння пізнішого визволення жінок усе ж було посіяне, хоч його й заглушував голос більшості: маркіз де Кондорсе (Marquis de Condorcet, 1743-1794) написав трактат, у якому обстоював повний доступ жінок до публічного життя, зокрема право голосувати й обіймати державні посади. А Олімпія де Ґуж (Olympe de Gouges, 1748-1793) вказала на непослідовність гендерної ієрархії в системі, що нібито проголошувала загальну рівність: «Свобода і справедливість полягають у тому, щоб віддавати все, що належить іншим; отже, єдині межі *для* здійснення природних прав жінок — це постійна чоловіча тиранія; ці межі мають бути змінені законами природи й розуму».

Піднесення жінок

Як підтвердить будь-який сучасний історик, за останні два століття жінки в усьому світі почали давати відсіч нижчості, підпорядкуванню й суто домашнім ролям, які були їхньою долею відколи світ стоїть. Цей опір був повільним, але невпинним, і не обійшовся без невдач. Його успіх видно з того, що більшість суспільства тепер визнає: сексуальне насильство, згвалтування, насильство над жінками, нерівні можливості в освіті й праці, нерівна оплата й закони, що дискримінують за статтю, — це зло.

Хоча історично церква обмежувала біблійні ідеї «свободи» особистим спасінням, богословський розвиток останніх століть почав застосовувати їх ширше — до соціальної, політичної та економічної свободи. Озброєні новим розумінням того, як Бог дбає про визволення, багато християн стояли в перших лавах деяких великих суспільних рухів — за демократію, скасування рабства, права робітників, соціальне забезпечення, расову рівність, загальне виборче право й рівність жінок на роботі. Візьмімо виборче право жінок як приклад поступу в утвердженні гідності жінок. Перші суфражистки були здебільшого християнками. Жодна демократична країна не дозволяла жінкам голосувати раніше, ніж це зробили острови Піткерн у 1838 році, а відтоді як Саудівська Аравія у 2015 році нарешті дозволила жінкам голосувати на муніципальних виборах, кожна країна світу, де відбуваються демократичні вибори, дає жінкам право голосу.

Звісно, хоча перше насіння цієї революції сягає того, як Ісус ставився до жінок, і Павлової *Великої хартії вольностей людства* в Галатів 3:28, у поступовому визволенні жінок відіграли роль і багато інших чинників. У XIX столітті жінки, переважно християнки, почали засновувати всілякі громадські організації та керувати ними — а таке захопливе відчуття раніше знали тільки в жіночих монастирях і орденах, — щоб боротися з різноманітними суспільними вадами. Жінки започаткували недільні школи, щоб розповідати дітям про Бога й навчати їх читати. Вони дбали про сиріт і вдів. Вони навчали інших жінок читати, писати, рахувати й

розповідали їм про віру. Вони виступали за мир, тверезість, тюремну реформу й закриття борделів. За всім цим відбувалося щось глибше: *жінки відкривали в собі силу змінювати світ*.

Тож вони почали обстоювати й права жінок — рух, у якому жінки всіх віросповідань, культур і рас об'єдналися, щоб заявити: економічна, психологічна й соціальна свобода необхідна, щоб жінки перестали бути громадянами другого сорту у своїх суспільствах. Вони прагнули змінити те, як сприймали жінок у їхніх культурах, і тим самим по-новому визначити соціально-економічні й політичні ролі жінок у суспільстві. Багато християнських лідерів і науковців стояли в перших лавах цього руху на самому його початку, тож можна сказати, що «Рух за визволення жінок, який розквітнув у 1960-х роках, мав глибоке євангельське й біблійне коріння».[42]

Особливо в 1960-х і 1970-х роках, в одній із найбільших суспільних революцій усіх часів, нарешті настала черга жінок здобути свої найбільші свободи. Їхній справі допомогли й інші чинники.

Розвиток сучасної промисловості означав, що жінки знаходили роботу поза домом. Хоча найкращі посади й заробітки приберігали для чоловіків, жінки почали куштувати недомашню працю. Під час Другої світової війни безліч жінок із необхідності опинилися на робочих місцях своїх відсутніх чоловіків, які воювали: вони керували компаніями, опановували ремесла, очолювали фабрики, водили вантажівки й виготовляли зброю. Після війни почав змінюватися й сам характер праці. Сектор «білих комірців» зростав, бо розум ставав важливішим за м'язи. Жінкам загалом, можливо, важче давалися фізично важкі роботи, але інтелектуальну роботу вони, безперечно, могли виконувати. Доказ цього — те, що сьогодні університети закінчує більше жінок, ніж чоловіків.

42. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, с. 39: «Це був рух, який очолювали євангельські християни, що вірили: Писання ясно навчає рівності чоловіків і жінок у Христі. Вони виступали і проти рабства, і проти поневолення жінок. Серед лідерів „феміністів першої хвилі" були євангельські християни Вільям і Кетрін Бут (William and Catherine Booth), засновники Армії спасіння, Соджорнер Трут (Sojourner Truth), Аманда Беррі Сміт (Amanda Berry Smith), Кетрін Бушнелл (Katherine Bushnell), А. Дж. Ґордон (A. J. Gordon) і Фредрік Франсон (Fredrik Franson)».

Крім того, винайдення оральної контрацепції в 1950-х роках дало жінкам змогу самим вирішувати, коли й скільки дітей мати, — а маючи менше дітей, вони мали більше часу. До 1960-х років визвольні рухи й публічні протести прокотилися всією планетою. Рухи за громадянські права здобули великі перемоги, і слідом за ними настав ідеальний момент і для розквіту жіночого руху. У 1860-х роках, коли скасовували рабство, жінки, здебільшого євангельські християнки (євангелікалки), почали кидати виклик своєму підпорядкованому становищу. Спочатку їх не сприймали всерйоз. Ідеям, що змінюють суспільство, зазвичай потрібен час, щоб набрати обертів. Але нарешті, через століття, коли небілі раси здобували громадянські права в країнах, де панували білі, жінки скористалися суспільним піднесенням і успішно скинули своє нижче становище. Ми багато завдячуємо цим мужнім жінкам, які йшли перед нами. Значною мірою саме завдяки їм жінки сьогодні мають рівний статус.

Важко переоцінити, яка глибока зміна відбулася. Лише за кілька десятиліть тисячолітні, ніким не оскаржувані уявлення про нижчість жінок поступилися місцем світові, у якому жінки-судді, програмістки, хірургині, політикині, президентки, професорки, жінки-генерали й генеральні директорки здаються цілком звичайним явищем.

Як же тепер церква, причетна в історії і до поневолення жінок, і до їхнього визволення, відповість на ці сейсмічні зміни в суспільстві?

Християнський світ стикається з визволенням жінок

Історично церква обстоювала позицію, що жінки не можуть керувати в церкві, вдома чи на роботі, *бо вони нижчі*. У кожному столітті до XX і XXI патріархальна культура погоджувалася в цьому з церквою. Тепер прийшла нова культура, яка кинула виклик цим уявленням. Як церква відповіла спершу — це вже історія, хоч і дуже недавня: багато її головних ідейних лідерів і впливових постатей досі живі й так само гучно висловлюються.

На жаль, перша реакція церкви на успіх Руху за визволення жінок була здебільшого захисною реакцією. Тримаючись ідеї нижчості жінок,

найбільша церковна спільнота — римо-католики, — а також консервативні євангельські й реформатські церкви найзапекліше опиралися змінам. У відповідь на перші заклики не поневолювати жінок і визнати їхню рівність християни читали й приймали відповіді таких авторів, як Джон Райс (John Rice). У книжці *Bobbed Hair, Bossy Wives, and Women Preachers* («Коротка стрижка, владні дружини й жінки-проповідниці», 1942) він намагався заспокоїти жінок, обіцяючи «розв'язати їхні питання Божим Словом»:

Чоловік створений на образ Божий. Бог — Бог чоловічого роду. Займенник чоловічого роду вжито щодо Бога всюди в Біблії … Бог не жеоподібний. І чоловік створений на образ Божий. З другого боку, жінка — на образ чоловіка і його пара … Блаженна жінка, яка пам'ятає це; її слава в тому, щоб бути помічницею чоловікові й жити в покорі своєму чоловікові чи своєму батькові.[43]

Менш популярний, зате науковіший, ще 1957 року євангельський богослов Дональд Ґатрі (Donald Guthrie) у своєму коментарі на 1 Послання до Тимофія в серії Tyndale висловив думку: «Першість творіння чоловіка ставить його в становище вищості над жінками».[44] Відомий біблеїст Чарлз Райрі (Charles Ryrie) дійшов подібного висновку 1958 року: «Думка Бога щодо жінок … означатиме підпорядкування й честь у домі, мовчання й готовність допомагати в церкві».[45]

Хоча християни були озброєні цими ранніми «богословськими» аргументами, значну частину їхнього опору змінам у суспільстві живило хибне уявлення, що на «християнську родину» напали. Пізніші феміністичні вчення, можливо, й справді загрожували християнській родині, але насправді Рух за визволення жінок у своїй ранній формі

43. John Rice, Bobbed Hair, Bossy Wives, and Women Preachers, с. 68.
44. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, с. 175.
45. Charles Ryrie, The Place of Women in the Church, с. 146. Розглядаючи ключові тексти, він щоразу обирав найконсервативніші тлумачення. Наприклад, досліджуючи 1 Послання до коринтян, де в розділі 11 жінки пророкують і моляться, а в розділі 14 їм наказано мовчати, він доводив, що нормою є мовчання, хоча за виняткових обставин жінки можуть щось сказати чи помолитися вголос перед чоловіками. Проте, віддаймо йому належне, він почав формулювати нове вчення, яке незабаром прийме церква. У розділі про ставлення Ісуса до жінок він зазначив, що в очах Ісуса жінки були духовно й інтелектуально спроможні, а також здатні служити. Він був серед перших богословів, які визнали, що чоловіки й жінки «рівні» в духовних привілеях і в шлюбі, але відразу ж уточнив, що вони мають діяти в різних сферах.

загрожував лише соціально-релігійному явищу, коли внаслідок промислової революції чоловіки цілий день працювали поза домом, а від дружин чекали, що вони сидітимуть удома й доглядатимуть дім і дітей. Тодішні християни, схоже, забули, що в давніших християнських культурах батько здебільшого теж залишався вдома: саме господарство було економічною одиницею, у якій уся родина становила робочу силу, — доглядала тварин і поля та займалася дрібним ремеслом, як-от пряденням, ткацтвом і столярством.

Крім того, нові «егалітарні» шлюби, які обстоювало суспільство, — сьогодні їх звичайно практикують на Заході навіть християни, що визнають себе комплементаристами, — тоді здавалися поваленням «християнського» шлюбу, адже люди вірили, що головне вчення Біблії про шлюб — це авторитет і покора.

Згода — і роздоріжжя

До 1960-х років, каже дослідник-комплементарист Деніел Доріані (Daniel Doriani), богослови вважали жінок «онтологічно нижчими».[46] Богослови, духовенство й усі інші аж до того часу загалом вважали жінок «нижчими», а чоловіків — «вищими». Вони доводили, що саме так і каже Біблія.

Але потім перед церквою постало нове питання: «Що каже Бог про це безпрецедентне піднесення жінок у суспільстві, про суспільний рух, який вимагає повної рівності жінок із чоловіками?» Якийсь час церква тримала кругову оборону навколо своєї історичної доктрини. Але, попри перше зіткнення з культурою щодо рівності статей, із 1960-х до 1990-х років до великої частини церкви прийшло чудове усвідомлення: «Стривайте, ми помилялися … жінки *таки* рівні чоловікам».

Це й досі одна з найрізкіших змін в історії християнського богослов'я. Століттями церква вторила патріархальним і мізогінним культурам, вчитуючи ці ставлення й ідеї в біблійний текст. *Але тепер, завдяки великому культурному зсуву й наполегливим християнам-першопрохідцям у її лавах, церква повернулася до біблійного тексту й виявила, що в Біблії насправді так багато такого, що утверджує сутнісну рівність жінок.*

46. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, с. 176.

Тім Келлер (Tim Keller), якого я вже цитував, каже: «Найчастіше … взаємодія з новою культурою показує нам багато того, чого навчає Біблія, — того, що ми або зовсім пропустили, або вважали неважливим, а можливо, навіть того, у чому ми неправильно читали Біблію крізь призму власних культурних припущень».[47] Отже, при уважнішому читанні виявилося, що Біблія зовсім не навчала, ніби жінки менш розумні, чи більш схильні до гріха, чи нездатні керувати, чи не можуть працювати поза домом. Хоча насіння рівності жінки було в Писанні й лише на мить проступало в історії церкви, *тільки нещодавно церква нарешті й офіційно почала широко й з гордістю приймати цю рівність як церковну доктрину*. Кожен, хто брав це за відправну точку, тепер належав до зовсім нового дня в християнському богослов'ї щодо жінок — до розриву з тисячолітнім богослов'ям церкви.

Якщо вас дивує, що церква приходить до нової ясності щодо того, чого навчає Біблія, через тисячоліття після свого початку, будьте певні: так було завжди. Коли культура вірила, що земля пласка, богослови навчали цього з Біблії. Коли люди думали, що сонце обертається навколо землі, біблійні тексти це й доводили. Поки науковці не навчилися визначати вік землі, люди вірили, що Бог створив її за сім буквальних днів лише кілька тисяч років тому. Так само скасування рабства в суспільстві й подолання антисемітизму вимагали від церкви читати біблійні тексти по-новому (і краще). Нові відкриття в культурі можуть пролити нове світло на те, що насправді є (і чого немає) в Біблії. Те саме можна сказати й про відкриття в ширшому суспільстві, що жінки сутнісно рівні чоловікам. І ось маєте: Біблія *справді* говорила про сутнісну рівність двох статей у творінні й у Христі! Це було в ній завжди.

Католицька церква, хоч спершу й гуртувалася проти рівності жінок, теж змінила своє богослов'я. 1987 року Папа Іван Павло II висловив думку провідних католицьких богословів свого часу, видавши обов'язкове для церкви вчення[48], яке відкинуло погляд, що його дотримувалися століттями, — нібито у творінні Бог підпорядкував жінок чоловікам, — і натомість наполягало на їхній «сутнісній рівності».

47. Timothy Keller, Center Church, розд. 8.
48. John Paul II, Mulieris Dignitatem: On the Dignity and Vocation of Women.

А євангельські церкви? Подібно до католиків, кілька сміливців рішуче виступили на підтримку визволення жінок, доводячи, що Біблія завжди мала на меті повну рівність і взаємність чоловіків і жінок у церкві, вдома й у суспільстві. *Однак — і саме тому цю книжку треба було написати — їм протистояли інші євангельські християни, які, хоч теж відкидали історичне вчення церкви про нижчість жінок, усе ж прагнули зберегти певну форму підпорядкування жінок.*

Далі десятиліттями тривала дискусія між цими двома групами — ієрархістами й мутуалістами, однаково відданими Писанню, — про що свідчить безліч книжок, які автори й авторки з обох боків писали у відповідь одні одним. Погодившись викинути зі своїх доктрин ідею нижчості жінок, ці дві групи пішли двома різними дорогами, тож сьогодні одні деномінації обстоюють один погляд, а інші — другий. Ось ключовий момент: *обидва погляди були цілком новими в історії церкви*. Патріархалісти замінили попередню доктрину «жінки нижчі, а отже, підпорядковані чоловікам» на «жінки рівні, але все ж підпорядковані чоловікам», тоді як мутуалісти обрали натомість «жінки рівні, а отже, не підпорядковані чоловікам».

Розмова — часом гаряча, часом приязна — тривала до 1987 року. Тоді в США сталося те, що, на мою думку, неправомірно й передчасно обірвало її: було сформульовано *Данверську заяву* (*The Danvers Statement*) з її новим ученням під назвою «комплементаризм». Це вчення стало таким популярним, що багато євангельських християн оголосили його переможцем дискусії. Звісно, цей погляд міг перемогти тому, що він правильний. Але якщо ми хоч щось знаємо про історію церкви, то знаємо й те, що перемогти можна й з інших причин. Дозвольте поділитися своїм розумінням «перемоги» комплементаризму.

3

Піднесення (і пастки) комплементаризму

«Ми переконані, що заперечення [чоловічого авторитету й жіночої покори] або нехтування ними призведе до дедалі руйнівніших наслідків у наших родинах, наших церквах і в культурі загалом». Джон Пайпер (John Piper)[49]

Чи чули ви історію про матір, яка замішувала тісто для хліба, формувала його, а тоді відрізала кінчики й викидала їх, перш ніж покласти решту тіста в піч? Коли діти запитали її, навіщо вона так робить, вона пояснила, що так робила її мати, а перед нею — мати її матері. «Ми просто так печемо хліб — це наша традиція». Не зовсім задоволені відповіддю матері, діти взялися розпитувати бабусю. Та покопалася в пам'яті й пригадала, що її бабуся пекла хліб у маленькій формі — такій маленькій, що доводилося відрізати кінчики тіста, щоб воно вмістилося. Діти побігли назад до матері: «Мамо, ми ж тепер не користуємося тією маленькою формою, тож і кінчики відрізати не треба!»[50]

Ця невеличка історія нагадує мені про різницю між комплементаризмом і мутуалізмом. Перший тримається «аргументу з історії церкви» і стверджує, що підпорядкування жінок — це добрий Божий задум, адже «церква завжди цього навчала й так робила». Другий відповідає, що в підпорядкуванні жінок немає нічого самого собою розумного чи доброго, бо історичні причини, з яких церква прийняла цю доктрину, більше не діють. У ті тисячоліття, коли нижчість жінок у суспільстві й у церкві вважали самоочевидною і не ставили під сумнів, підпорядкування жінок, можливо, й мало сенс. Але у світі, де ми

49. The Danvers Statement, www.bit.ly/2Y6Xhgg
50. Дякую William Witt за цю чарівну ілюстрацію в «Icons of Christ», розд. 3.

тепер живемо, і в церкві, яка вже не тримається ідеї нижчості жінок, воно не має жодного сенсу.

Утім, спостерігаючи, як церкви захищають комплементаризм, я помітив, як багато з них апелюють до цієї ідеї «історії церкви». Оскільки це історичне вчення церкви, доводять вони, відходити від нього небезпечно, і це сіє розбрат. Але більшість не усвідомлює, що аж до 1960-х років історичне вчення церкви полягало в тому, що жінки підпорядковані чоловікам, *бо вони нижчі за чоловіків*.

Подальший успіх Руху за визволення жінок став потужним каталізатором, який допоміг церкві вперше в її історії повернутися до свого Писання й поставити під сумнів ідею нижчості жінок. Роблячи це, вона слушно змінила свою думку. *Саме тоді церква викинула свою форму для хліба! Відтоді більшість церков «випікає» свою доктрину про стать і керівництво з тим самим вихідним припущенням: жінки рівні чоловікам і не нижчі за них. Тим самим ці церкви прийняли цілком нове вчення в цьому питанні — йому не більше 50 чи 60 років.*

Тоді богослови, багато з яких досі живі, створили дві конкурентні ревізіоністські доктрини, і обидві тепер виходять із рівності чоловіків і жінок, закладеної в самій їхній природі. Перша, яку згодом назвуть *комплементаризмом*, — це переглянута форма патріархату. Вона вирішила зберегти підпорядкування жінок, але відкидає справжню історичну причину цього. Натомість її засновники знайшли в Писанні нові аргументи на підтримку свого погляду. Друга позиція, загальновідома як *егалітаризм*, яку я волію називати *мутуалізмом*, зовсім відкинула гендерну ієрархію. Оскільки ідею нижчості жінок тепер широко відкидають, її прихильники доводили, що й ідея підпорядкування жінок більше не має переконливої основи.

Ось графічне зображення різних поглядів:

	Нижчість жінок?	*Підпорядкування жінок?*
Історичний ієрархізм (100-1960-ті роки)	Так	Так, бо жінки нижчі
Комплементаризм (від 1960-х років)	Ні	Так, з нових причин
Мутуалізм (від 1960-х років)	Ні	Ні

У цьому розділі я розгляну піднесення (і пастки) переглянутої гендерної ієрархії, створеної в 1970-х роках і запакованої в 1980-х у США під назвою «комплементаризм», яка стала панівною в багатьох церквах і деномінаціях по всьому світу.

Як людина, що живе на самому півдні Африки, можу засвідчити: коли Америка чхає, решта з нас застуджується. Це стосується її політики й економіки, але також і її доктрин. Через саму кількість християн там, ресурси, які вони мають, і їхнє домінування в медіа та в інтернеті народжені в Америці богослов'я швидко набирають обертів у решті світу. Завдяки її відданості авторитетові Писання здебільшого це добре, але час від часу звідти експортується щось сумнівніше. Згадаймо її богослов'я процвітання: на моєму континенті багато церков вірять, що багатство й здоров'я можна вимагати вірою і «сіянням фінансового насіння» для «Божого чоловіка». Результат: деякі дуже багаті пастори очолюють церкви в одних із найбідніших місцевостей Африки. Так само Америка фактично експортувала й своє богослов'я комплементаризму. Богослов'я процвітання виникло, коли вчителі Біблії, які прагнули «церковного зростання», намагалися поєднати християнство з матеріалізмом. Комплементаристи ж своєю чергою з'явилися, коли вчителі Біблії, які прагнули «церковної чистоти», намагалися поєднати християнство з доброзичливим патріархатом. Перше доволі легко спростувати з Біблії, друге ж тримає вкупі витончене плетиво біблійних аргументів — звідси й обсяг цієї книжки.

Обидва богослов'я об'єднує те, що це відносно нові доктрини. Комплементаризм — це соціально-релігійний рух, започаткований в Америці Джоном Пайпером (John Piper), Вейном Ґрудемом (Wayne Grudem) та іншими наприкінці минулого століття, який обстоює певний спосіб поєднувати вибрані місця Писання. Він відкидає історичне вчення про нижчість жінок, але все ж знаходить нові причини утримувати роль чоловіка як голови й покору жінки, особливо вдома і в церкві. Його майстри слова, по суті, реконструювали гендерну ієрархію так, що мало хто з комплементаристів навіть усвідомлює, що саме до цього фактично зводяться їхні переконання. Утім, задля справедливості: не всі його прихильники однаково прагнуть зробити комплементаризм приємним для сучасного вуха. Наприклад, Расселл Мур (Russell Moore),

колишній президент Комісії з питань етики та релігійної свободи Південної баптистської конвенції, віддає перевагу слову «патріархат», а не «комплементаризм».[51]

Творці комплементаризму

Як і кожна доктрина, ця переглянута форма патріархату має конкретних прабатьків. Спершу характерний для комплементаризму спосіб поєднувати певні місця Писання винайшов Джордж Найт III (George Knight III) у своїй невеликій книжці 1977 року *The New Testament Teaching on the Role Relationship of Men and Women* («Новозавітне вчення про рольові стосунки чоловіків і жінок»). У ній він відмовився від історичного погляду церкви на нижчість жінок і обрав формулу «рівні, але з різними ролями».

У творінні, казав Найт, Бог призначив кожній статі різні й назавжди обов'язкові «ролі». Він визнавав, що Галатів 3:28 говорить про рівність статей у Христі, але наполягав, що це не має жодних соціальних наслідків для гендерних ієрархій у суспільстві й церкві. Він оминув будь-яке вчення про Ісуса чи від Ісуса з цього питання. Довівши, що підпорядкування існувало ще до гріхопадіння, він стверджував, що три тексти (1 Тимофія 2:11-14; 1 Коринтян 11:3 і 1 Коринтян 14:33-35) показують: Павло схвалював у церквах те, що Найт назвав «порядком творіння».

Він доводив, що Павлові слова «жінці голова чоловік» в 1 Коринтян 11:3 вказують на «вищий ранг» чоловіка і що слово *authentein* (яке, за його словами, слід перекладати як «здійснювати владу») в 1 Тимофія 2:12 — позитивне слово, що означає владу, яку здійснюють пастори-чоловіки. Він також запропонував творче нове тлумачення вірша «Не Адам був зведений, а жінка» (вірш 14), який століттями читали як доказ моральної та інтелектуальної нижчості жінок. Єва, казав він, «помінявшись ролями», знехтувала владою Адама й оминула її, що призвело до катастрофічних наслідків. Усе це він назвав «ясним ученням Писання».

51. Див. www.bit.ly/2ZUrOPf

Погляди Найта оскаржували інші богослови, і дискусія розпалювалася, коли кілька деномінацій почали висвячувати жінок на провідні служіння, а більшість і далі обговорювала це питання.

Наприкінці 1980-х Найт закликав двох висхідних зірок церковного й богословського світу, Джона Пайпера й Вейна Ґрудема, вступити в боротьбу й дати раду цьому так званому «лжевченню», що поширювалося в церкві. Упродовж двох зустрічей 1987 року вони скликали невелику групу інших пасторів, які зібралися спершу в Далласі, а потім у Данверсі, щоб обговорити це питання й затвердити доктринальну заяву про гендерні ролі, яку вони назвали *Данверською заявою*. Вони також заснували організацію під назвою *Рада з біблійної мужності й жіночності* (*Council of Biblical Manhood and Womanhood*). Через рік, за сніданком, Рада обрала назву для погляду, викладеного в Данверській заяві: її члени вирішили не вживати слів «патріархат» чи «ієрархія», а натомість обрали термін «комплементаризм», бо він наголошував на «рівності й відмінностях, що приносять користь обом сторонам».[52]

1989 року вони розпочали свою ініціативу: провели пресконференцію, роздавали брошури й опублікували Данверську заяву в *Christianity Today* — і все це в надії, що вона «здобуде широку підтримку». Щоб і далі поширювати цей погляд, Рада вирішила «видавати книжки, статті й брошури, проводити семінари для науковців, а також великі конференції для мирян».[53] Першою великою працею, що постала з цих зусиль, була збірка есеїв 1991 року *Recovering Biblical Manhood and Womanhood* («Відновлення біблійної мужності й жіночності») за редакцією Джона Пайпера й Вейна Ґрудема.[54]

Їхній погляд дістав широке визнання, і багато лідерів деномінацій скористалися ним, щоб покласти край будь-якій дискусії. Наприкінці тисячоліття такі деномінації, як Пресвітеріанська церква в Америці та найбільша деномінація, Південна баптистська конвенція, затвердили Данверську заяву, сповнені рішучості ніколи більше не гратися з ідеєю

52. John Piper і Grudem, Wayne (ред.), Recovering Biblical Manhood and Womanhood, с. 11.
53. Як заявили Пайпер і Ґрудем у рекламному оголошенні в Christianity Today, 13 січня 1989 р.
54. Christianity Today визнав її книжкою року 1992 р.

егалітарних шлюбів, висвячення жінок на пасторське служіння чи жінок за кафедрою.

Оскільки найважливішим текстом для комплементаризму було 1 Тимофія 2:12-15, Андреас Кестенберґер (Andreas Köstenberger) і Томас Шрайнер (Thomas Schreiner), шановані біблеїсти з семінарій південних баптистів, опублікували наукову працю *Women in the Church* («Жінки в церкві»), щоб спростувати всі спроби некомплементарного прочитання цього уривка. Серед інших ключових праць на підтримку комплементаризму — популярна книжка Вейна Ґрудема *Evangelical Feminism* («Євангельський фемінізм»), у якій він заявляв, що спростовує понад сто контраргументів некомплементаристів. Андреас Кестенберґер 2014 року видав також свою книжку *God's Design for Man and Woman* («Божий задум щодо чоловіка й жінки»).

Проте найвпливовіші творіння комплементарного табору — це переклад Біблії ESV 2001 року, *ESV Study Bible* (її примітки редагував Вейн Ґрудем), а також онлайн-портал *the Gospel Coalition* («Коаліція Євангелія»), заснований Джоном Пайпером, Д. А. Карсоном (D. A. Carson) і Тімом Келлером (Tim Keller). Коаліція не є екуменічною платформою: комплементаризм вбудовано в її віровизнання. Разом зі своїм академічним журналом *Themelios* вона регулярно критикує майже кожну вагому працю, що кидає виклик комплементаризму. Допомогло й колосальне видавництво *Crossway* — майже кожна велика комплементарна праця виходить саме в ньому.[55]

Справді, комплементаризм став таким потужним і дієвим рухом, що для більшості церков, на які він вплинув, навіть розглядати інші погляди на це питання здається очевидною дурістю чи єрессю. Мені це добре знайомо: хоч я й уявляв себе богословськи підкованим, мені майже 20 років навіть на думку не спадало ретельно перевірити цю позицію. І все ж, якщо ця позиція хибна, чому вона так піднеслася?

55. Докладну хронологічну історію та огляд богословських праць див. у розділі 2 чудової докторської дисертації (PhD thesis) Jamin Hübner: www.bit.ly/3BNaSY8

Рівні, але з різними «ролями»

Геніальна формула Джорджа Найта «рівні, але з різними ролями» відразу знайшла відгук у сучасних слухачів. Вона набагато краща за давнє уявлення «нижчі, а отже, підпорядковані». Слово «нижчі» замінено на «рівні» — це суттєве поліпшення, — а ідею підпорядкування замінено на «різні ролі». Але при ближчому розгляді ця формула виявляється чимось на кшталт фокуса. Річ у тім, що здебільшого її поширювачам навіть не треба пояснювати, які саме ці різні ролі. Самих слів «рівні, але з різними ролями» досить, щоб задовольнити більшість людей, які вперше чують цю ідею, особливо якщо додати застереження, що чоловіки й жінки, зрештою, створені Богом по-різному.

Проблема, однак, у тому, що написане *на* комплементарній бляшанці — не те, що в ній усередині! Ідея «ролей» — це сучасна соціологічна конструкція, яка стала популярною тільки в 1960-х роках, коли очікувані сфери діяльності жінок почали швидко змінюватися. Цей термін означає розподіл праці, коли одна людина дбає про одне, а інша — про інше. Наприклад, якби я сказав своїм дітям у день прибирання, що розподілю між ними різні ролі, вони всі чекали б, що я дам їм різні обов'язки.

Однак у комплементаризмі, якщо поставити питання (а ставлять його, схоже, небагато людей): «Які *саме* ці різні ролі?» — відповідь (зведена до суті) буде така: вдома й у церкві чоловіки керують, а жінки і там, і там коряться й допомагають. *Але погляньте: це не розподіл ролей. Це звичайний ланцюг командування.* Вождь племені, що ходить зі своїм помічником, не перебуває в «прекрасній взаємозалежності» — він перебуває в ієрархії з двох осіб.

Ідея «ролей» несе в собі ідею *оборотності*. Одна дитина може чистити басейн, а інша — прибирати у вітальні, а наступного тижня вони можуть помінятися ролями. Натомість комплементарна «роль» — це *постійне, незворотне владне відношення, засноване на статі людини*. У комплементаризмі жінок не допускають до певних ролей у церкві просто тому, що вони жінки, тоді як чоловіків не відсторонюють від

жодної ролі просто тому, що вони чоловіки. У такому устрої немає нічого комплементарного.

Хоча ідея ролей сумісна з рівністю, ідея постійних владних відношень, призначених від народження, — це твердження нерівності. Комплементаристам завжди було важко показати, як дві людини можуть бути справді рівними, якщо лише через свої хромосоми вони незмінно приречені або керувати, або йти слідом. Апологети комплементаризму відповідають, проводячи паралель зі стосунками в Трійці (ми докладно розглянемо це пізніше). Вони також ретельно добирають аналогії, як-от офіцер і рядовий в армії, керівник і працівник, президент і громадянин або пастор і член церкви. Жодна з цих пар, доводять вони, не означає вродженої вищості, — і це правда. Але це несправедливі й недоречні аналогії[56] — в усіх цих випадках ролі можуть змінюватися, і той, хто має владу, має її завдяки особливій компетенції чи досвіду. Їхнє керівництво не призначене від народження на підставі тіла. Пастор, наприклад, може керувати завдяки своєму особливому характерові, покликанню, підготовці й дарам, — але можливо, що одного дня пастор складе з себе обов'язки, а член церкви стане пастором.

Я не знайшов жодної прийнятної аналогії, яка показала б, як влада чи підпорядкування закладені в хромосоми чи тіло людини. Найближчі аналогії — це індуїстська кастова система, де владний статус людини визначає те, в якому класі чи родині вона народилася, або апартеїд, де колір шкіри визначав політичні права людини. Обидві ці системи, що призначають ролі й ранг від народження, — як, безумовно, погодилися б усі комплементаристи, — є прикладами *нерівності*. То чим саме комплементаризм відрізняється від кастової системи чи апартеїду?

Компроміс і капітуляція

Комплементаристи часто стверджують, що мутуалісти йдуть на компроміс щодо Писання. Вони не усвідомлюють або не визнають, що, хоч слушно обстоюють божественний авторитет Писання, вони

56. Дякую Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 3, за контраргументи, наведені далі.

зливають своє тлумачення Писання із самим Писанням. Боже Слово *справді* істинне, але нам потрібне смирення, щоб визнати, що наші тлумачення його не завжди правильні. Боже Слово справді непогрішне. А от ми — ні.

У відео,[57] де Пайпер, Ґрудем і Келлер пояснюють, чому комплементаризм входить до доктринальної заяви їхньої організації, Пайпер застерігає, що поводження з Біблією, яке «ухиляється від ролі голови й покори … не віщує нічого доброго для Євангелія». Карсон додає: «Обходити те, що Писання недвозначно, неодноразово й ясно каже, … означає не слухати того, що каже Бог. Це спосіб не тремтіти перед Божим Словом». Келлер, стриманіший у висловах, усе ж повторює те саме: егалітаризм «впливає на те, як ми читаємо Писання. Він розхитує наше розуміння Писання».

Для євангельських мутуалістів таке твердження абсурдне. Цілком несправедливо натякати, що сотні біблеїстів, які все життя присвятили тому, щоб рік у рік правильно тлумачити Боже Слово, мають низький погляд на Біблію. Багато найкращих консервативних біблеїстів світу — колись комплементаристи, а тепер уже ні — завдячують своїми новими висновками не нехтуванню Божим Словом, а навпаки, ретельнішому його вивченню. Це Ф. Ф. Брюс (F. F. Bruce), Леон Морріс (Leon Morris), Н. Т. Райт (N. T. Wright), Ґордон Фі (Gordon Fee), Річард Бокем (Richard Bauckham), Філіп Пейн (Philip Payne), Волтер Кайзер (Walter Kaiser), Бен Вітерінгтон (Ben Witherington), Стенлі Ґандрі (Stanley Gundry), Кеннет Бейлі (Kenneth Bailey), Аїда Спенсер (Aida Spencer), Волтер Ліфелд (Walter Liefeld), Джоел Ґрін (Joel Green), Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall), Міріам Адні (Miriam Adney), Корнеліус Плантинга (Cornelius Plantinga), Джон Стекгаус (John Stackhouse), Майкл Берд (Michael Bird) і багато інших.[58] Ба більше, за останні роки не менше семи мутуалістів обирали президентами Євангельського богословського товариства — товариства, до якого можна вступити, лише щороку підписуючи декларацію віри в безпомилковість Писання.[59] Я хочу лише сказати, що, всупереч багатьом твердженням комплементаристів, ця дискусія

57. www.vimeo.com/44525286

58. Дякую Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 2, за цей список.

59. Не менше семи президентів Євангельського богословського товариства — Roger Nicole, Kenneth Kantzer, Walter Kaiser, Stanley Gundry, Alan F. Johnson, Millard Erickson і Craig Keener — мутуалісти.

стосується тлумачення Писання, *а не* авторитету Писання.[60]

Комплементаристи схильні зображати мутуалістів як тих, хто капітулює перед культурою. Засудивши суспільні рухи фемінізму як загрозу християнській родині, богослови-комплементаристи постійно звинувачують інших богословів у змові з фемінізмом. Ось реакція Дж. І. Пакера (J. I. Packer) на тих, хто пропонував покінчити з ученням про підпорядкування в церкві: «Нинішній тиск, щоб робити жінок [пасторками], більше зумовлений світськими, прагматичними й соціальними чинниками, ніж повагою до біблійного авторитету. Майбутні покоління, імовірно, побачать у їхній агітації ще одну спробу охрестити світську культуру у Христа, чого завжди прагнула ліберальна церква».[61]

Це сильні й оманливі слова, але вони знаходять відгук у тих, кому набридли «компромісники». Андреас Кестенберґер прославляє комплементаристів як героїв дня перед лицем небіблійного вчення, яке, застерігає він, «неминуче знизить дієвість церкви й поступово роз'їдатиме поступ Божої місії в нашому світі. Комплементаризм, справжнє біблійне вчення, глибоко контркультурний, якщо не культурно неприйнятний. Якщо ми заперечимо цю реальність творіння, то неминуче станемо співучасниками підриву авторитету Божого Слова й Того, Хто дав його нам».[62]

Хоча всім нам варто зважити на його занепокоєння щодо капітуляції перед культурою, Кестенберґерові варто було б застосувати власні слова до власних поглядів. Натомість він, здається, зовсім не усвідомлює, що комплементаризм — відносно новий богословський погляд, який постав саме тому, що погодився з культурою у відкиданні нижчості жінок. Крім того, він, схоже, не помічає можливості, що комплементаризм сам може бути капітуляцією перед справді небіблійною культурою — гіперконсервативною патріархальною культурою, яка прославляє гендерні стереотипи повоєнної Америки 1950-х років, де жінки в найкращому разі були покірними домашніми королевами, що виховували дітей і підтримували своїх чоловіків, які працювали. Отже, комплементаристи безпідставно звинувачують своїх богословських

60. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 9.
61. J. I. Packer, «Let's Stop Making Women Presbyters», Christianity Today, 11 February 11, 1991
62. www.bit.ly/3bAU0ZG

опонентів у компромісі щодо Писання й капітуляції перед культурою. На жаль, їхні викривлення на цьому не закінчуються.

«Прекрасна» відмінність

Кілька разів на рік, приблизно десять років, я пояснював сотням людей, які збиралися на курс для нових членів нашої церкви, чому ми дотримуємося комплементарного богослов'я. Я пояснював:

Є чотири способи будувати шлюб. У шовіністичному шлюбі чоловік домінує, а дружина раболіпно йде за ним. У гіперфеміністичному шлюбі домінує дружина, а пасивний чоловік виконує кожну її забаганку. Жоден із цих варіантів не відображає справжньої рівності. В егалітарному шлюбі подружжя рівне, але між чоловіком і жінкою немає жодних відмінностей. А в комплементарному шлюбі вони рівні, і їхні відмінності, установлені Богом, прославляють і шанують.

Майже всі в аудиторії приймали цю позицію, як і я сам. Але коли я почав уважніше обдумувати свої переконання й позицію, то зрозумів, що здобуваю людей, викривлено зображаючи егалітарну позицію. Це не був чесний поєдинок. *Насправді егалітаризм (або мутуалізм) цілковито погоджується з комплементаризмом у тому, що чоловіки й жінки створені різними й такими, щоб доповнювати одне одного.* Я ще не зустрічав богослова-мутуаліста, який стверджував би, що чоловіки й жінки за Божим задумом чи в середньому однакові тілом або психологічними рисами. Проте саме так багато провідних комплементаристів і далі неправильно зображають своїх богословських опонентів. У своїй книжці про комплементаризм Кестенбергери стверджують, що мутуалісти обстоюють ідею «рівності без відмінностей».[63] Насправді мутуалісти не вважають чоловічу й жіночу сексуальність плинною чи взаємозамінною. Вони не заперечують, наприклад, того, що тільки чоловіки можуть бути батьками, синами й братами, а тільки жінки — матерями, доньками й сестрами.

63. Андреас і Маргарет Кестенбергер (Andreas and Margaret Köstenberger) пишуть це в «God's Design for Man and Woman».

З погляду брендингу, якщо геніальність Найта полягала в тому, що він створив формулу «рівні, але з різними ролями», то геніальність Пайпера — у тому, що він вигадав для цього погляду назву «комплементаризм», похідну, за його власними словами, «від комплементарності в Буття 2:18, де Бог дає Адамові Єву як відповідну йому помічницю». Але, вивчивши справжню різницю між комплементаризмом і мутуалізмом, я думаю, що справедливіше було б визначити перший як «комплементарність *з* ієрархією», а другий — як «комплементарність *без* ієрархії».[64] Якби я сформулював це так для людей на нашому курсі для нових членів, гадаю, більше з них замислилися б, перш ніж приєднатися до нашої церкви.

Я пропоную, щоб у розмовах між мутуалістами й комплементаристами ми говорили про наші розбіжності краще: спершу погодьмося, що Бог створив чоловіків і жінок цілеспрямовано, рівними й так, щоб вони доповнювали одне одного. Це дає нам напрочуд багато спільного ґрунту. Справжня розбіжність полягає в тому, щоб визначити, які саме ці задумані Богом відмінності між чоловіками й жінками і до яких наслідків вони відтак ведуть. Чи справді наші відмінності такі великі, що вимагають цілком окремих сфер, де чоловіки завжди при владі? Чи ми можемо бачити в комплементарності (взаємодоповнюваності) поклик працювати разом, пліч-о-пліч — удома, в суспільстві й у церкві?

У церковному служінні вчення комплементаризму про комплементарність передбачає, що різні ролі розподілено між різними статями, але в комплементарних церквах відбувається зовсім не це: там жінок не допускають до певних служінь, а чоловіків не відсторонюють від жодного! *Будь-який чоловік потенційно може виконувати служіння будь-якої жінки, але не навпаки.* Це не комплементарність — це відсторонення.

64. «Discovering Biblical Equality» 2005 року за редакцією Groothuis, Pierce і Fee мала підзаголовок «complementarity without hierarchy» («комплементарність без ієрархії»). Мені сумно бачити, що у версії 2021 року від цього формулювання відмовилися, очевидно тому, що комплементаризм так успішно, хоч і оманливо, зобразив комплементарність як щось несумісне з егалітаризмом.

Занепад суспільства

Комплементаристи не лише неправильно зображають мутуалістів як компромісників, капітулянтів і руйнівників відмінностей між статями — вони ще й покладають на них частину провини за занепад самої культури.

Якщо звичайна політична стратегія — звинувачувати конкурентні погляди в занепаді суспільства, то Пайпер і Ґрудем користуються цим прийомом дуже ефективно. Наприклад, під схвальне кивання Келлера й Карсона Пайпер пояснює, чому Коаліція Євангелія (The Gospel Coalition) відкидає егалітаризм, і пов'язує нездатність зробити чоловіків лідерами-служителями вдома й у суспільстві з «жорстоким маскулінним суспільством», «пасивністю», «плутаниною щодо мужності», «чоловіками, які спалахують у нападах люті», «усією цією гомосексуальною історією», «насильством над жінками» та «занедбаністю дітей».[65] Звісно, більшість із цього зовсім не Божі ідеали. Але чи справді Пайпер може довести, що закликати чоловіків бути лідерами-служителями, а жінок — приймати провід чоловіків, і є розв'язанням усіх бід суспільства?

Так само Ґрудем оплакує катастрофи, які настануть, якщо церква допустить справжню рівність чоловіків і жінок удома, в церкві й у суспільстві, а також те, що він називає «скасуванням відмінностей».[66] У шлюбах, каже він, це перетворить «чоловіків на слабаків, а дружин на узурпаторок». У вихованні «діти зростатимуть із надто малою дисципліною й надто малою повагою до авторитету». У родині «всі обов'язки розподілятимуть за дарами й інтересами, а не за ролями, визначеними в Писанні». У царині людської сексуальності чоловіки стануть «немужніми й непривабливими для жінок», а жінки — «нежіночними й непривабливими для чоловіків», і обоє будуть «байдужими до сексу». У спорті люди «виступатимуть проти змагання й вважатимуть його злом, а не добром». В економіці «нікому не дозволять бути дуже багатим, і з'явиться масова залежність від соціальної держави

65. https://vimeo.com/44525286

66. Ця цитата й наступні в цьому абзаці взяті з Wayne Grudem, Evangelical Feminism, розд. 1.

та від уряду». В освіті вони «силоміць викорінюватимуть будь-які прояви природних уподобань і схильностей хлопців до одних видів діяльності, а дівчат — до інших».

Я не вигадую. Це слова Ґрудема в його найпопулярнішому захисті комплементаризму. Хоча наше сучасне суспільство, безперечно, стикається з цілком реальними викликами, нечесно й лукаво звалювати їх усі на погляди свого опонента. Мабуть, найсильніший доказ того, що Данверська заява — це політична література, — її останній рядок: «Ми переконані, що заперечення цих принципів або нехтування ними призведе до дедалі руйнівніших наслідків у наших родинах, наших церквах і в культурі загалом».[67]

Соціально-релігійна аналітикиня Крістін Дю Мез (Kristin Du Mez) у книжці *Jesus and John Wayne* («Ісус і Джон Вейн») пояснює, чому такі твердження так легко прижилися в євангельській Америці наприкінці століття, позначеного піднесенням фемінізму, секуляризму й постмодернізму, втратою сенсу та ідентичності й успіхом сексуальної революції: «Ці страхи активно розпалювали євангельські лідери, які були безпосередньо зацікавлені в тому, щоб розпалювати страхи й так зміцнювати власну владу, і ми бачимо це в історії консервативного євангелікалізму».[68]

Є ще одна причина, чому так багато вдумливих і відданих християн беззастережно тримаються комплементаризму. І все завдяки майстерній, але зрештою оманливій аналогії.

Підпорядкування в Трійці

Кілька років тому мою дружину попросили написати щось для інших дружин пасторів, яким, можливо, важко змиритися з чоловічим проводом удома й у церкві. Як я вже казав, основну ідею комплементаризму важко збагнути: як можна бути рівним і водночас підпорядкованим. Моя дружина намагалася зрозуміти підставу наших так званих різних ролей, доки не прочитала майстерну аналогію Кеті

67. www.bit.ly/3CFM0CC

68. З 5-го епізоду (на 13-й хвилині) подкасту «The Rise and Fall of Mars Hill», доступного тут: www.bit.ly/3CEBjAm.

Келлер (Kathy Keller), яку потім зробила кульмінацією своєї статті. За словами Келлер, дружина пастора, яка вибирає покору своєму чоловікові і вдома, і в церкві, постає у світлі підпорядкування Ісуса Його Отцеві:

Ісус у Своєму служінні в покорі, коли Він узяв на Себе роль слуги, щоб забезпечити наше спасіння (Филип'ян 2:5-11), показує, що Його покора Отцеві була даром, а не чимось, що з Нього вимушено. Ніколи Його рівність з Отцем не ставиться під сумнів … [Сутнісна] рівність Сина з Отцем і водночас Його [функціональна] покора задля спасіння, коли Він бере на Себе роль слуги, ведуть нас у саме серце таємниці Трійці. Як інакше це можна бодай почати передавати, якщо не через людей-учасників, які втілюють ті самі істини, ті самі ролі?[69]

Келлер доводить, що Ісус рівний Отцеві й водночас підпорядковується Йому. Прочитавши це, моя дружина й багато інших дружин пасторів із радістю розв'язали для себе це питання в серці. Вони вирішили, що, беручи на себе дану Богом роль покори комусь «рівному» їм, вони показують світові прекрасне й таємниче життя Трійці.

Але ця аналогія фатально хибна. *Ніде Писання не вчить нас будувати нашу покору будь-якій людині (чи то пасторові, цареві, чоловікові або дружині, чи батькам) за зразком покори Ісуса Отцеві.* Текст із Филип'ян 2, на який посилається Келлер, — де Христос, хоч і рівний Богові, стає слугою, що вмирає на хресті, — передусім описує смирення Ісуса та Його служіння *іншим*, а це те, що *всі* люди можуть наслідувати у стосунках з *усіма* людьми.[70]

Твердження Келлер, що Трійця незбагненна, якщо «люди-учасники не втілюють тих самих ролей», небезпечне. Попри численні недавні спроби людей вчитувати в Трійцю свої ідеальні суспільні стосунки, *жодні земні стосунки не можуть належно відобразити стосунків у Трійці*. Майкл Берд (Michael Bird) не надто жартома припускає, що якби вже довелося такі знайти, то це був би шлюб трьох осіб — старшого чоловіка, молодшого чоловіка й євнуха. Берд хоче сказати, що співвідносити ролі чоловіка й

69. Kathy Keller, Jesus, Justice, and Gender Roles, розд. 2.

70. Це прямо сказано у вступному твердженні цього тексту: «у смиренні вважайте інших вищими за себе, не дбаючи кожен про своє, але кожен і про інших. У стосунках між собою майте таке саме мислення, як і Христос Ісус…» (Филип'ян 2:3-5)

дружини з ролями Отця й Сина — серйозна помилка.[71]

Якщо майстерним ходом Найта була формула *рівні, але різні*, а Пайпера — термін *комплементарний*, то внеском Ґрудема стало це вчення про аналогію між Трійцею і шлюбом. Саме він у своїй *Systematic Theology* («Систематичне богослов'я») 1994 року першим вивів у мейнстрим ідею Найта 1977 року, що Трійця від вічності є біблійним прикладом справжньої рівності осіб і відмінності ролей.[72] У відповідь тим, хто доводив, що Трійця є чудовим прикладом тієї взаємної покори, яку вони бачили між чоловіками й жінками, Ґрудем кинувся в протилежний бік і стверджував, що окремі ролі насправді лежать у самому серці *вічних* стосунків у Трійці. Він увів термін *вічне функціональне підпорядкування* (*Eternal Functional Subordination*), щоб довести: за цілі еони до того, як Син вирушив у Свою місію на землю, Він уже був підпорядкований Отцеві. Для Ґрудема було важливо показати, що підпорядкування Сина Отцеві не тимчасове. Він доводив: «Хіба Син каже Отцеві: „Несправедливо, що Ти керуєш лише тому, що Ти Отець"? Хіба Син каже Отцеві: „Ти керував п'ятнадцять мільярдів років, а тепер Моя черга на наступні п'ятнадцять мільярдів"? Ні! Аж ніяк!»[73]

Тім і Кеті Келлер, здається, не доходять до віри у *вічне* підпорядкування Сина, але все ж стали найпопулярнішими поширювачами ідеї, що Трійця — це взірець комплементарного шлюбу, і навіть доводили в книжці-бестселері: «Оскільки наші призначені [подружні] ролі вкорінені в природі стосунків у Трійці, втручатися в [авторитет і покору], які Бог задумав для шлюбу, — безперечно, не наша прерогатива».[74] Але без Ґрудемового додаткового аргументу, що підпорядкування Сина *вічне*, аналогія Келлерів між Трійцею і шлюбом не тримається. У втіленні Сина одна Особа Трійці стає людиною на 33 роки й на цей час добровільно приймає накази від Отця й Духа. Коли ми розглядаємо це

71. Більше див. у цьому короткому відео: www.bit.ly/3waFKAs

72. George Knight III у своїй невеликій книжці 1977 року «The New Testament Teaching on the Role of Women» насправді першим придумав цю аналогію, але Ґрудем розвинув її й оприлюднив як оформлене богослов'я у своїй «Systematic Theology» — підручнику, яким найширше користуються в біблійних коледжах по всьому світу, щоб підсумувати біблійне вчення.

73. Wayne Grudem, Evangelical Feminism and Biblical Truth, розд. 1.

74. Timothy і Kathy Keller, The Meaning of Marriage, розд. 6.

на тлі Їхньої вічної рівності й взаємності, ми бачимо втілення таким, яким воно є: неповторною подією в історії всієї реальності. Брати цю мить у вічному існуванні Бога за постійну, незмінну норму для гендерних ролей у людському шлюбі — і безвідповідально, і недоречно. На відміну від часу, коли Син був на землі, а Його Отець — на небі, і дружина, і чоловік стоять ногами на одній землі.

Ось чому Ґрудем підсилив аргумент. Слідом за ним більшість богословів-комплементаристів почали говорити про *вічні* стосунки в Трійці як про стосунки рівності *та «ролей»*. Інші богослови-комплементаристи, як-от Джон Старк (John Starke), Брюс Вер (Bruce Ware), Родрік Дерст (Rodrick Durst), Малколм Ярнелл (Malcolm Yarnell) і Майкл Овей (Michael Ovey), висунули моделі Трійці, у яких визначальною рисою була ієрархія, а не рівність. «Отець — це авторитет Христа, і так було завжди … Немає Трійці без порядку авторитету й покори»,[75] — сказав Оуен Стракен (Owen Strachan) у своїй книжці 2016 року *The Grand Design: Male and Female He Made Them* («Великий задум: чоловіком і жінкою Він створив їх»), яку він присвятив «Вейнові Ґрудему … який показав нам і багатьом іншим великий Божий задум у Христі».

Упевнений у своєму новому аргументі на користь підпорядкування жінок, Ґрудем навіть поставив на нього все, заявивши, що «правильне розуміння Трійці цілком може виявитися найвирішальнішим чинником, щоб остаточно розв'язати» питання про статус і ролі жінок.[76] Однак 2016 року інші шановані богослови-комплементаристи об'єднали зусилля, щоб протистояти серйозним пасткам Ґрудемової версії Трійці. Справедливості заради: першим її критикував богослов-мутуаліст Кевін Джайлз (Kevin Giles) у своїй праці 2002 року *The Trinity and Subordinationism* («Трійця і субординаціонізм»).[77] Але тільки коли досить багато богословів-комплементаристів кинули виклик цій єресі в низці блогів і подальших онлайн-дебатах 2016 року, ця доктрина нарешті й остаточно впала. Це призвело до широкого покаяння в неортодоксальній ідеї, з якої комплементаристи всі ці роки неправомірно мали користь, захищаючи свою позицію щодо гендерної

75. Owan Strachan і Gavin Peacock, The Grand Design: Male and Female He Made Them
76. Wayne Grudem, Evangelical Feminism and Biblical Truth, с. 411, прим. 12.
77. Kevin Giles, The Trinity and Subordinationism: The Doctrine of God and the Contemporary Gender Debate

ієрархії. І покаяння тут справді було потрібне: Ґрудемове *вічне функціональне підпорядкування* схиляється в подібний бік — хоч і не заходить так далеко — до давньої єресі *аріанства*, у якій Син *за вічною сутністю* менший за Отця.[78] Цю єресь уперше відкинула рання церква на соборі, який утвердив сутнісну єдність і рівність у вічних стосунках Трійці. Як сказав Ліам Ґолігер (Liam Goligher) у дописі під час дебатів: «Стверджувати, що у вічній Трійці існує справжня першість Отця чи підпорядкування Сина, — означає вийти за межі християнської ортодоксії».[79] Навіть Коаліція Євангелія потім опублікувала статтю, яка повернулася до вчення Августина про Трійцю й показала, що він

78. «„Вічне функціональне підпорядкування“ (Eternal Functional Subordination) нагадує різновид напіваріанства, так зване „гоміянство“ (homoianism), через три речі: 1) надмірне спирання на економічну Трійцю в Писанні під час формулювання іманентних стосунків у Трійці, 2) що веде до сильного субординаціонізму, позначеного ієрархією в Божестві, 3) і, як наслідок, визнання за Сином меншої слави й величі, ніж в Отця». (Michael F. Bird і Scott Harrower, ред., 2009: «Trinity without Hierarchy: Reclaiming Nicene Orthodoxy in Evangelical Theology», розд. 1.) Метью Тінкгем (Matthew Tinkham) називає цю єресь «неосубординаціонізмом» — див. www.bit.ly/3PXG1jT

79. Джерело: www.bit.ly/3wdix0I Інші науковці помітили, як Ґрудем змішав мову «різних ролей» з авторитетом і покорою. Але цього разу він вчитав свою доктрину «рівних, але з різними (гендерними) ролями» в Трійцю. Проте, хоча вивчення Нового Завіту показує, що Ісус, Святий Дух і Отець «роблять різне», це не слід просто змішувати з ідеями авторитету й покори. Аргументи Ґрудема, що без вічної ієрархії ми ніяк не можемо розрізнити Отця, Сина й Духа, почали здаватися дуже слабкими. Правда, що Отець стоїть на першому плані в задумі відкуплення, тоді як Ісус — на першому плані у звершенні спасіння, а Дух — у застосуванні спасіння. Але ці різні «ролі» не свідчать про ієрархію, навіть якщо свідчать про порядок. Поки Ісус був на землі, Він приймав настанови від Отця й Духа. Коли Ісус повернувся на небо, Отець і Син послали Духа. Але ця «покора» одного Іншим зумовлена Їхньою цілком унікальною співпрацею в місії; вона не є ознакою вічної ієрархії у стосунках Отця, Сина й Духа. Хоча Отець спрямовує дії, Отець водночас — бо Бог є одночасно Отцем, Сином і Духом, що мають одну волю, — здійснює Свої власні дії в Сині й у Дусі. Маючи одну сутність, Божество має одну волю — і цей факт не дає підстав для жодної змістовної розмови про авторитет і покору у вічному сенсі. Мабуть, найясніше заперечення теперішнього підпорядкування Ісуса Отцеві є в Павла, який каже в 1 Коринтян 15:28, що «тоді й Сам Син скориться Тому, Хто все скорив Йому, щоб Бог був у всьому все». Згідно з цим віршем, Ісус Христос у теперішньому віці не скорений Отцеві, тож не може бути правдою, що Він вічно підпорядкований. Що саме означатиме це майбутнє «скорення» наприкінці віку, — питання, у якому науковці розходяться. Я вважаю, що коли ми зважимо на контекст у віршах 24-27, де цитовано Псалом 8, це стосується Ісуса в Його унікальній ролі як правдивого Адама, а не Його природи як вічного Сина Божого. Як Богочоловік — Божество, що прийняло людськість у Себе, — Він нарешті здійснить есхатологічну єдність усього. Тоді відкуплене людство, яке Він представляє, повністю посяде своє місце як царі й цариці оновленого творіння в покорі своєму Богові, а не в бунті проти Нього, — Триєдиному Богові, Який тоді чудово виявить Себе так, що ні гріх, ні сатана, ні смерть більше не затулятимуть Його ні в людських справах, ні в усьому всесвіті.

заперечував авторитет і покору як рису вічних стосунків у Трійці.[80] Думки в богословському світі змінилися так радикально й раптово, що тепер у консервативних комплементарних колах широко визнано: конкретні суспільні стосунки, зокрема шлюб, не слід вчитувати у внутрішнє життя Трійці.[81] Збившись зі шляху через Найта й Ґрудема, багато євангельських науковців чітко заявили, що відкидають «комплементарний наратив [про Трійцю], прищеплений невеликою групою богословів, щоб підперти свої твердження про гендерні ролі», і поновили свою відданість «апостольській і євангельській вірі, яка сповідує одного Бога і три рівні Особи, [не] розрізнювані … ступенями авторитету».[82]

Який чудовий прорив! Справді, єдине правомірне застосування стосунків у Трійці до людської спільноти — те, про яке казав Ісус у Своїй молитві: щоб Його послідовники були одне між собою так само, як одне Він і Отець.[83] Коли ми відчуваємо, як переливаються через край безмежна радість Отця й Сина один в одному, Їхня шана й любов один до одного,[84] ми усвідомлюємо, що *найкращий спосіб відобразити стосунки між Отцем і Сином у наших земних спільнотах (і шлюбах) — не ланцюги командування, а узи взаємної радості, шани й любові*.[85]

І все ж, хоч я й вітаю лідерів, які публічно визнали свої помилки, шкоди вже завдано так багато. Багатьох простих людей, зокрема й багатьох знайомих мені лідерів, *неправомірно* схилили до комплементаризму книжки Ґрудема й Келлерів, видані до 2016 року, які обстоювали сумнівну паралель між Трійцею і шлюбом.[86]

80. Див. www.bit.ly/3x2GWX6
81. Див. підсумок Wyatt Graham — п'ять причин, з яких у той час відкинули доктрину вічного підпорядкування Сина: www.bit.ly/3mCmusv
82. Michael F. Bird і Scott Harrower, ред., 2009: «Trinity without Hierarchy: Reclaiming Nicene Orthodoxy in Evangelical Theology», розд. 1, 2.
83. Івана 17:21-23
84. Матвія 3:16-17; Івана 14:31; Луки 10:21; Римлян 5:5
85. Івана 13:34
86. Як-от «Systematic Theology» Ґрудема та книжки Келлерів «The Meaning of Marriage» і «Jesus, Gender and Justice».

Принада м'якого комплементаризму

Деякі церкви — переконані комплементаристи, бо цілком розуміють первісний, офіційний комплементаризм, який висунули Пайпер, Ґрудем та інші, і погоджуються з ним. Можливо, позиційні документи комплементаристів, богословські семінарії й належність до деномінацій зміцнили їхні переконання. Проте інші церкви, як-от та, яку я допомагав очолювати, спершу називали себе комплементарними тому, що… ну, гадаю, ми насправді не розуміли його до кінця!

Мені хочеться думати, що я ніколи не прийняв би весь той комплементаризм у Ґрудемовій упаковці, проти якого я виступаю в цій книжці. Доки я не дослідив питання як слід і вірив, що м'який комплементаризм моєї церкви — це більш-менш те саме, що й первісна версія, я охоче називав себе комплементаристом.

Але погляньте: це ставить м'яких комплементаристів у хитке становище. Вони мають мутуалістичну практику, але стверджують, що в богослов'ї вони комплементаристи. Не дивно, що творці комплементаризму — такі, як Пайпер, Ґрудем, Шрайнер і Кестенберґер, — і далі відкидають ці м'якші вияви. Наприклад, у статті Расселл Мур (Russell Moore) нарікає на тенденції в комплементарних церковних спільнотах, які нібито потрапили в тенета феміністичної культури, так що «практичні рішення в більшості євангельських домів ухвалюють через переговори, взаємну покору й консенсус». Він розповідає про церкву, де одна знайома йому жінка «не може пригадати, щоб її пастор навчав про роль чоловіка як голови». Він побоюється, що «це фемінізоване низове богослов'я, можливо, вже просочується в академічні кола й до керівництва деномінацій».[87] Так само Кестенберґер застерігає від того, щоб те саме сталося в керівництві церкви:

Прагнучи показати, що комплементаризм культурно необразливий, ба навіть актуальний, вони можуть намагатися пристосувати своє вчення й практику до культури настільки, що вони стануть майже не відрізнятися від егалітаризму. Менш войовничих жінок комплементаристи можуть

87. Джерело: www.bit.ly/3GL5lom

ставити на керівні посади, щоб уникнути враження гучного, агресивного чи, можливо, образливішого феміністичного жіночого керівництва.[88]

Читаючи ці заяви, я тепер розумію, яким кепським комплементаристом я був! Насправді, коли я запитую себе, як я так довго приймав комплементаризм у церкві, яку допомагав очолювати, то розумію, що здебільшого тому, що ми були справді *непослідовними* комплементаристами. Ми не робили того, у що, за нашими словами, вірили. Ми дозволяли жінкам проповідувати. Ми не просто призначали старійшин (пресвітерів): ми говорили про *подружжя-старійшин* і пояснювали, що хоча формально старійшиною є лише чоловік, але оскільки він і його дружина — одне тіло, то коли Бог кличе чоловіка, Він дає відповідну благодать і дружині. Дружини бували на наших зборах старійшин, і їхній голос був бажаним, коли ми ухвалювали деякі рішення.

Хоча я не можу говорити за інші подружжя, мій власний шлюб також був набагато егалітарнішим, ніж хотілося б Ґрудемові чи Пайперу. Наше богослов'я щодо жінок-дияконів означало, що ми спокійно ставилися до того, що жінки керують чоловіками в різних служіннях і малих групах. Особливо процвітали жінки-лідерки в наших служіннях соціальної справедливості. (Якщо ваша церква комплементарна і ви не готові відмовитися від комплементаризму, але нутром відчуваєте, що з ним щось не так, я щиро раджу вам подумати про те, щоб і собі піти на деякі з цих «компромісів»!)

І все ж, коли я обдумую свій власний шлях, бачу: жити в такому роздвоєнні між своєю нібито позицією і реальною практикою — ніколи не ідеально. Якщо те, що ми «відчуваємо нутром», відрізняється від того, у що ми, за нашими словами, віримо, а це своєю чергою відрізняється від нашої практики, — у нас проблема. Ми винні самі собі богослов'я і практику, які узгоджуються між собою.

Сумніваюся, що я відчув би потребу переглянути свою позицію, якби не сталися три речі. Перша: багато наших пасторів і проповідників почали користуватися ESV та *ESV Study Bible*. Хоча мені подобається більша частина цього перекладу, я морщився щоразу, коли вони читали будь-який із багатьох новозавітних уривків, де апостол звертається лише до

88. Джерело: www.bit.ly/3CIkVyG

«братів», а не, як у NIV, до «братів і сестер». Коли ESV тільки вийшла, я рекомендував її навчальну Біблію, — а потім багато її читачів почали питати мене, чому ми дозволяємо жінкам проповідувати, коли її навчальні примітки так люто виступають проти цього!

Друга: деякі з молодших старійшин та їхні дружини здобували значну частину своєї богословської освіти на особистому вебсайті Пайпера й у Коаліції Євангелія. Багато з них, намагаючись поважати старших старійшин, усе ж мали мужність визнати, що тепер не вірять, ніби жінки мають проповідувати. Ба більше, одному з десяти наших зібрань дозволили, щоб у ньому жінки не проповідували.

Третя, і остання: протягом багатьох років ми приєдналися до зростаючого руху церков і дедалі більше включалися в нього. Цей рух від самого початку цілком прийняв комплементаризм. Однак, на відміну від нашої церкви, більшість церков цього руху *справді* жили так, як проповідували. Жінок-проповідниць не було. Старійшинами висвячували тільки чоловіків. Ніхто не говорив про «подружжя-старійшин». Багато лідерів цього руху висловлювали занепокоєння нашою, здавалося б, егалітарною практикою — і це було зрозуміло: ми ж заявляли, що ми комплементаристи.

Одного разу одна з найвпливовіших дружин пасторів у всьому русі відвідала нашу церкву й заохочувала дружин наших пасторів не виходити за межі своєї смуги; вона пояснила свій підхід: «Він покликаний очолювати церкву, а я покликана служити йому». Хоча я впевнений, що деяких дружин на тій зустрічі це дуже підбадьорило, знаю, що багато хто вийшов приголомшеним. Десятиліттями наші дружини стояли поруч із нами, пліч-о-пліч, і ніколи раніше на них не дивилися просто як на підтримку чоловіка. Кожна з них по-своєму присвятила частину своїх найкращих років тому, щоб будувати й зміцнювати нашу церкву на передовій служіння. Водночас я раз у раз зустрічав скривджених жінок, які залишили або залишали свої церкви в цьому русі, бо відчували, що жінок обмежують у служінні або що їхні лідери-чоловіки їх не чують.

А тоді посеред усього цього наша церква вирішила переглянути доктринальну основу свого розуміння статі й служіння старійшин, і я

почав заново читати богословські та біблійні аргументи Пайпера, Ґрудема й Шрайнера.

Як прихильниці саєнтології подобається її релігія аж до дня, коли її запрошують відкрити таємний конверт і вона дізнається, що насправді є тетаном, ув'язненим у цьому всесвіті, так і мені подобався комплементаризм, доки я справді не зрозумів деяких його внутрішніх учень. Хоч яким успішним був комплементаризм у поширенні по церквах усього світу, при ближчому розгляді він менше схожий на Боже об'явлення й набагато більше — на витончену богословську конструкцію, що приховує ще одну форму гноблення.

Жах відсторонення

Є ще одна причина, чому комплементаризм переміг у стількох деномінаціях і церквах, як-от моя власна. Нещодавнє дослідження *упередженості* в поведінкових науках показало, що здебільшого *ми віримо не в те, що є правдою; ми віримо в те, через що не втратимо своїх союзників.*[89] Це може звучати зловісно, але насправді йдеться про *підсвідоме* упередження. Як люди — і християни, і нехристияни — ми реагуємо на кожну нову ідею тим самим інстинктивним запитанням: «Що станеться з моїм суспільним становищем і моїм місцем у цьому світі, якщо я це прийму?» Не «Чи це правда?», а «Що це зробить із моїм життям?» (Набагато глибше я розглядаю це в *Додатку 6: Чому факти можуть не змінити нашої думки*.)

Подумайте, як це може розгортатися в церквах, які, можливо, вирішать переглянути своє вчення про підпорядкування жінок. До 1960-х років церквами й деномінаціями зазвичай керували оплачувані чоловіки — жінки, як тоді вважали, не здатні впоратися з цим завданням. Майже всі церкви дотримувалися такого погляду. Потім більшість церков і деномінацій доволі різко змінили думку й почали стверджувати, що жінки й чоловіки рівні за здібностями. Тепер суперечка точилася довкола того, до чого схилиться кожна церква чи деномінація: допускати жінок до керівництва й до кафедри чи ні.

89. Темі когнітивної упередженості я присвячую Додаток 6.

Звісно, серед усього цього був і щирий пошук істини, але не будьмо наївними щодо людської природи. Вирішувати це питання мали здебільшого оплачувані служителі, а не люди на церковних лавах. Поставте себе на місце церковного лідера того часу, який намагається ухвалити рішення. Який підтекст у кожної вашої думки? Мені це добре відомо, бо я все життя був оплачуваним служителем: «Я не хочу втратити свого становища в цій церкві чи своєї роботи». Знову ж таки, я нікого не звинувачую. Зовсім не думати про особисті наслідки й значення наших спільних рішень просто неможливо.

Що відбувається далі, за словами фахівців із поведінкових наук, — з'являються *ранні послідовники*. У цьому випадку це ті, хто починає заявляти, що з Писання переконався: жінки теж можуть керувати. Що ж тепер думають решта лідерів? «Що ж, я захоплююся вашою сміливістю, але почекаю осторонь, поки не побачу, до чого схилиться більшість». Звісно, уголос вони цього не кажуть, — але інтуїтивно розуміють, що меншість утратить своє місце, а ймовірно, і роботу.

У цю непевність, коли більшість не могла змінити думку, доки не знала, що її змінить більшість, пролунав ясний і чистий, як кришталь, голос двох висхідних зірок євангельського світу: «Не слухайте євангельських феміністів. Вони йдуть на компроміс із Писанням, капітулюють перед культурою, руйнують культуру й стирають відмінності між статями. До того ж: ми рівні, але різні; ми стверджуємо взаємодоповнюваність; відносини влади й покори між чоловіком і жінкою відображені в Трійці; наша позиція — історична; а ось вам вебсайт, і переклад Біблії, і рада, і конференція, і впливові, переконливі проповідники, і основоположні праці, якщо у вас ще залишилися сумніви».

Дивовижно, але з середини 1960-х до кінця 1980-х років тривала здорова й відкрита дискусія, у якій обидві сторони сперечалися про найімовірніше тлумачення кількох спірних текстів. Потім з'являються ті, хто через *Данверську заяву* стверджує, що мутуалісти заперечують авторитет Біблії й натомість перекручують Писання, щоб воно відповідало їхній феміністичній програмі. Ті, хто оскаржував комплементарну позицію, кажуть: «Це був кінець будь-якої дискусії та діалогу про те, чого насправді навчає Біблія».[90]

90. Див. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 2. Джайлз, який із

Зусилля й послання комплементаристів були настільки політично вправними й майстерними, що вони легко переконали тих, хто вагався. У цій суперечці затяті противники допуску жінок тепер були цілком переконані. Ті, хто стояв посередині й прагнув зберегти своє місце у світі, отримали готове рішення. А служителі, які не поділяли комплементарних поглядів, якщо їм не пощастило бути в егалітарній церкві чи деномінації, мусили або піти в підпілля, або піти й почати все заново деінде — болісне випробування в будь-якому разі.

Страх бути виключеним такий сильний, що здатен оглушити й осліпити. Коли я читаю тих небагатьох комплементарних науковців, яким доручено рецензувати праці авторів з-поза їхнього табору, я знову й знову дивуюся, наскільки зневажливий у них тон, наскільки вони глухі до того, що сказано, і наскільки хибними видаються їхні аргументи. Проте саме ці чоловіки, яким доручено критикувати праці, що кидають виклик їхнім поглядам, зазвичай займають найвищі академічні керівні посади в комплементарних деномінаціях, семінаріях та організаціях. Візьміть усі шість семінарій Південної баптистської конвенції в США: щороку *викладачі мусять підписувати Данверську заяву, щоб зберегти роботу*. Кожного. Року. Для сумнівів тут місця немає. Ось так, ще за життя своїх творців, комплементаризм піднявся до статусу незаперечної євангельської істини.

І все ж лідери й богослови й далі залишають комплементарний табір. Якщо мовчання — це ціна місця за столом, то ця ціна може бути зависокою. Бет Мур (Beth Moore), яка довгі роки сама була найвідомішою жінкою в Південній баптистській конвенції, нещодавно побачила це прикре змішування комплементаризму з авторитетом Біблії у своїй деномінації й публічно залишила її. Нещодавно вона кинула виклик її творцям: «Ми не можемо брати участь у будуванні системи, а потім сидіти за своїми столами, не помічаючи, що безліч людей робить від її імені. Якщо ви допомогли збудувати щось, що перетворилося на Франкенштейна, беріть своє лассо, Вікторе, і заганяйте цього монстра назад».[91] І далі виходять бестселери колишніх комплементаристів, фахівців у своїй академічній галузі, які доводять те

середини 70-х років був на передньому краї цієї дискусії, розповідає цю історію.
91. Див. допис Бет Мур у твіттері 8 квітня 2020 р.

саме.[92] Якщо колись і був час покинути цю занепалу богословську систему, що зазнає краху, то цей час — тепер.

Залишмо історію комплементаризму осторонь: настав час зануритися в ключові біблійні тексти. Коли ми зробимо це в наступному розділі, то швидко виявимо, де комплементаризм помиляється, — це починається з самого початку …

92. Найновіші приклади — Beth Allison Barr, «The Making of Biblical Womanhood», і Kristin Du Mez, «Jesus and John Wayne: How White Evangelicals Corrupted a Faith and Fractured a Nation».

4

Партнерство, укладене в раю

«Єва не вища й не нижча, а рівна Адамові. Вона — одна половина полярності, Південний полюс для Північного. Вона — його найсильніша союзниця в здійсненні Божих задумів і перша перешкода, коли він збивається з курсу». Віктор Гамільтон (Victor Hamilton)[93]

Коли пінгвін Мамбл у мультфільмі *Happy Feet* зустрічає оракула Лавлейса, він помічає на його шиї пластикову обгортку. Лавлейс запевняє, що це його «священний талісман», подарований йому «містичними істотами»,[94] а отже, джерело його сили. Звісно, ми знаємо те, про що Мамбл лише здогадується: на шиї в нього — шматок сміття, у який він, мабуть, запливув ще молодим пінгвіном. Коли Мамбл і його дивакуваті друзі знову знаходять його, Лавлейс ледве дихає й говорить.[95] Мамбл робить висновок: «Ця штука на його шиї затісна. Вона його душить!» Спершу Лавлейс черпає якусь силу з цього шматка пластику, але лише коли він визнає, наскільки той руйнівний і обмежувальний, він нарешті може звільнитися від нього. Це не благословення, а прокляття.

Так само й «християнський» патріархат, який, за словами комплементаристів, є наслідком «доброго Божого задуму» в Буття 2-3, видає себе за талісман істини, за Божий принцип влади й покори між чоловіком і жінкою, який, коли його застосовують удома й у церкві, приносить Боже благословення. Як я покажу вам у цьому розділі, він аж ніяк не є частиною найвищого Божого задуму щодо стосунків між чоловіком і жінкою — ні вдома, ні в церкві, ні деінде. Навпаки, він є

93. Victor Hamilton, The Book of Genesis: Chapters 1–17, с. 181.
94. Див. відеокліп цієї сцени: www.bit.ly/3BzJGvK
95. Див. відеокліп цієї сцени: www.bit.ly/3mCpcyb

наслідком стосунків між чоловіком і жінкою, зіпсованих і задушених у занепалому світі.

Сюжет Писання починається в саду, де Божі задуми щодо людства й творіння постають у всій славі. Потім настає хаос. Сатана спокушає Єву й Адама зректися своєї високої гідності носіїв Божого образу. На щастя, згодом приходить відкуплення в Ісусі, справжньому образі Божому, Який зустрічається зі спокусою сатани теж у саду, але цього разу встоює перед його неправдою. Історія закінчується тим, що розпочате під час Свого першого приходу Ісус завершує під час другого, — і постає чудове місто-сад, у якому Його первісні задуми щодо людства й творіння здобули перемогу. Християнське богослов'я не можна відокремити від великої історії світу. Якщо остаточне відкуплення — це відновлення первісного творіння, ми мусимо правильно зрозуміти початок усього. Ось чому богословські дослідження надають такої ваги першим (і останнім) розділам Біблії. Ось чому Данверська заява, маніфест комплементаризму, починає там, де починається Біблія, пропонуючи такі твердження:

І Адам, і Єва були створені за образом Божим, рівні перед Богом як особи й відмінні у своїй чоловічості та жіночості. … Відмінності в чоловічих і жіночих ролях установлені Богом як частина створеного порядку й мають знаходити відгук у кожному людському серці. … Роль Адама як голови в шлюбі була встановлена Богом до гріхопадіння, а не стала наслідком гріха.

Після кожного з цих речень Заява наводить тексти-докази, найчастіше й найпомітніше — вірші з Буття 1-3. Насправді один вірш використано на підтвердження всіх трьох тверджень — доктринально несучий вірш, якщо такий узагалі буває: «Господь Бог сказав: „Не добре, щоб чоловік був сам. Я створю йому помічницю, придатну для нього“» (Буття 2:18).

Спираючись на таке прочитання Буття 1-3, і зокрема 2:18, комплементаристи почали обстоювати «роль чоловіка як голови» вдома,

у церкві, а також у ширшому суспільстві,[96] де жінки, хоч і «рівні за гідністю й цінністю», *усе ж мусять коритися чоловікам, наділеним владою.*[97] Насправді дев'ятнадцять із двадцяти двох авторів книжки *Recovering Biblical Manhood and Womanhood* ґрунтують свій аргумент на користь підпорядкування жінок на творінні або на порядку творіння.

Хоча нині мало хто з нас заперечуватиме, що Біблія навчає про рівну гідність чоловіків і жінок, питання в тому, чи не слід нам оскаржити думку, що відносини влади й покори між чоловіком і жінкою є частиною творіння до гріхопадіння. Щоб це з'ясувати, ми присвятимо цьому увесь розділ.

Буття 1 — цар і цариця творіння

Книга Буття містить дві розповіді про творіння: одну в Буття 1, другу в Буття 2. Кожна з них подає інший порядок подій та інші тематичні акценти, проте їх поєднують деякі спільні думки. У першому розділі *люди* — це Боже творіння шостого дня: «І сказав Бог: „Створімо *людину* за образом Нашим, за подобою Нашою …" І Бог на образ Свій *людину* створив, на образ Божий її Він створив, чоловіка та жінку створив їх».

У перші п'ять днів творіння Бог наказує: «Нехай буде …», а тут Він каже: «Створімо … за образом Нашим». У цьому останньому творчому акті *люди*, безперечно, є вершиною Його творіння. Ні ангели, ні галактики, ні жодні чутливі істоти, що мандрують нашою планетою, не носять Його образу. Що означає його носити?

Це означає, що нас створено, щоб ми вказували на Бога. Оскільки ми маємо унікальні стосунки з Богом і унікальні стосунки з дивосвітом, у якому опинилися, ми стоїмо між Богом і Його творінням як

96. Не всі комплементаристи кажуть, що влада чоловіків поширюється на ширше суспільство, хоча провідні з них, як-от Джон Пайпер (John Piper) та Андреас Кестенбергер (Andreas Köstenberger), безперечно так кажуть. Як каже останній: «Наполягати, що жінки можуть займатися будь-якою діяльністю поза домом, майже або зовсім не зважаючи на особливий Божий задум творіння щодо кожної статі. Це суперечить біблійному вченню й глибоко проблематично». (Джерело: www.bit.ly/3by3zsy)

97. Келлери стверджують саме це: «Ніжна, служива влада чоловіка як голови й сильний, благодатний дар покори дружини повертають нас до того, якими нам належало бути від творіння». (Tim і Kathy Keller, The Meaning of Marriage, розд. 6.)

представники обох. Ми представляємо творіння як священники творіння, промовляючи від імені решти творіння, чиє поклоніння своєму Творцеві безмовне. Ми представляємо Бога як намісники творіння, відображаючи добрий Божий характер перед усім творінням. Не лише Сам, а разом із людством і через нього Бог задумав піклуватися про творіння й провадити його. Тому наше «панування» мусить відображати Божий характер. Корисніше думати про образ, який ми носимо, як про завдання, дане саме нам, аніж як про якусь природжену позначку, приховану в глибині нашої душі. Н. Т. Райт (N. T. Wright) добре передає цю думку, коли каже, що ми маємо бути «дзеркалом під кутом: правильно встановіть кут — і побачите речі, які інакше були б для вас невидимі. Наше покликання як носіїв образу — відображати знання про Бога людям навколо нас тим, як ми живемо й діємо».[98]

Зверніть особливу увагу на засадничу рівність між чоловіками й жінками, чоловічою й жіночою статтю. У світі, де чоловіки знецінювали жінок, цей уривок промовляє слово виправлення, поєднуючи цінність Бога, за чиїм образом створено жінку, із цінністю самої жінки. Не лише чоловіки — ми *обоє* створені за образом Божим, щоб *обоє* представляти Божу любов, мудрість і силу всьому, що створили Його руки.

І сказав Бог: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай вони панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усіма дикими звірами …» І Бог поблагословив їх і сказав їм: «Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте землю, і підпорядкуйте її собі. І пануйте над морською рибою, і над птаством небесним, і над кожною живою істотою, що рухається по землі». (Буття 1:26-28)

Два способи, якими ми благословляємо світ, — народжувати дітей і дбайливо управляти землею. Разом, і чоловіча, і жіноча стать, ми створені відображати Божу подобу, отримали владу над світом тварин, і нам доручено населити планету людьми, які приєднаються до нас, щоб дедалі більше доброго Божого творіння *перетворювати на Едем*.

Зверніть особливу увагу: хоча чоловіки й жінки можуть мати різний вигляд і хоча одні здатні народжувати й годувати груддю немовлят, а інші ні, *цей уривок не встановлює двох різних наборів настанов для чоловіків і жінок*. Не тільки чоловікам, а й жінкам дано владу як Божим

98. Цит. за: Alice Mathews, Gender Roles and the People of God, розд. 13.

намісникам, і це один із аспектів нашої повноцінної людськості. *Щоб відобразити повний образ Божий, потрібні і чоловіки, і жінки разом. У цьому благословення союзу.* Хоч би що було унікальним для кожної статі біологічно чи психологічно, суть у тому, що кожен із нас вкладає всього себе в усе покликання, яке Бог має для нас як для людського роду. Бог не встановлює «чоловічого» панування як Свого стандарту й плану для людства. Ні, чоловік і жінка разом носять образ Божий. «Лише така спільна участь у представленні Божого владарювання перед світом здатна віддати належне Богові, чий образ ми носимо».[99]

Насправді Божий задум створити досконалий *союз* чоловіка й жінки стає несподіванкою в плині цього розділу. У попередні дні творіння Бог вносить порядок у хаотичний світ, *розділяючи* твердь, води й суходіл. Навіть зорі позначають *окремі* пори, дні й роки, а сонце керує днем, тоді як місяць вартує ніч. Коли люди отримують провід над рештою творіння, кожен і все «знає своє місце». Але коли доходить до створення чоловіка й жінки, Він перестає проводити межі й натомість поєднує їх як повноцінних партнерів, *без найменшого натяку на ролі за статтю чи ієрархію*. Бог міг би сказати Адамові: «Ти підкорюй землю», а Єві: «Ти виховуй дітей». Натомість Він наголошує на їхній повній співпраці як співбатьків, співсвященників і співправителів. Пізніше в історії ми, люди, призначатимемо лише небагатьох царями й царицями, але первісне Боже призначення кожної жінки й кожного чоловіка — бути царицею і царем.

Цей вступний розділ Божої Доброї Книги задає рамку для кожного наступного розділу й для решти історії. Принаймні досі немає жодних Богом об'явлених ролей за статтю. Не було й мови про те, щоб одна стать мала владу над іншою. Чоловіки й жінки разом владарюють над Божою землею — союз, який К. С. Льюїс (C. S. Lewis) чудово змалював, коли Едмунд, Сьюзен, Пітер і Люсі сідають на чотири трони Нарнії.

«Поки що все дуже добре, — каже комплементарист. — Зачекайте, поки дійдемо до другого й третього розділів, до другої розповіді». За останні десятиліття комплементаристи склали чималий список аргументів на користь нібито проводу Адама над Євою до гріхопадіння. Я викладу ці

99. Сара Бессі (Sarah Bessey) наводить ці слова Дж. Р. Деніела Кірка (J. R. Daniel Kirk) у «Jesus Feminist», розд. 5.

аргументи й по черзі відповім на кожен, показавши, що жоден із них не стоїть у тексті прямо. Проте цей список настільки переконливий для того, хто чує його вперше, що людина вважає справу закритою. Я знаю силу цього списку: натхненний серією проповідей тодішнього знаменитого пастора-богослова й проповідника мегацеркви Марка Дріскола (Mark Driscoll), я навіть сам колись проповідував деякі пункти саме з цього списку. Як учитель Біблії, який заявляє, що «навчає правди, усієї правди й нічого, крім правди», я тепер із чималим жалем озираюся на те, що захопився цим натягнутим підходом до перших розділів Біблії.

У цьому розділі я наведу п'ять найпомітніших висновків, якими різні комплементарні проповідники й науковці намагаються довести провід Адама над Євою до гріхопадіння. У Додатку 2 я спростовую шість інших аргументів.

Перший аргумент: спершу створено Адама, потім Єву

Комплементарист доводить, що *в Буття 2 Адама створено першим, а Єву пізніше, і це свідчить, що чоловік є лідером жінки. Ба більше, Павло в 1 Тимофія 2:13 звернув увагу на цей факт: «Адам бо був створений перше, а Єва потому»*.

Слова Павла до Тимофія я докладно розгляну в розділі 7. Поки що зауважте: Павло не каже «Адам керував Євою» — це лише одне з тлумачень того, що мав на увазі Павло. Спираючись на уважне прочитання 1 Тимофія 2, у розділі 7 я запропоную ще два. Хоч би що мав на увазі Павло в 1 Тимофія 2, Буття 2 слід спершу читати в його власному світлі. Навіть якщо припустити, що Павло використав Буття 2 на підтримку підпорядкування жінок (я певен, що ні), це не обов'язково означало б, що саме Буття 2 цього навчає. Дуглас Му (Douglas Moo) пояснює, що новозавітні автори часом використовують старозавітні уривки не як остаточні тлумачення чи докази, а як аргументи ad hoc, або засоби вираження, щоб підкріпити ту думку, яку вони висловлюють.[100]

Бог міг би створити обидві статі одночасно, але не зробив цього. Чому? Ось одна відповідь: Адама створено першим, а потім Єву, бо *Бог хоче показати Адамові (і його синам), який він безнадійно самотній, неповний і недостатній без Єви (і її дочок) — останнього Божого творіння*. У Буття 1

100. D.A. Carson (ред.), Hermeneutics, Authority and Canon, с. 188

після появи морів і насіння, зір і морських істот, птахів і звірів приходить вінець Божого творіння: «людина … чоловік і жінка». Зауважте, що те саме відчуття наростаючого очікування є й у наступному розділі, коли останній акт Божого творчого генія дарує Едемові — з усією його флорою, фауною і з єдиним чоловіком, який уже там, — прекрасну жінку. Паралельно з наростаючим крещендо творінь у Буття 2 дедалі глибшає Адамова туга за своїм відповідником. Жодна з тварин (а він переглядає їх усіх!) не виявляється його спорідненою душею. Але коли він зустрічає найбільший Божий дар, єдину істоту, створену з уже живого матеріалу, він вибухає піснею кохання, що починається кульмінаційними словами: «Оце тепер …!» (*Zōthappa'am … !*)

Отже, просте прочитання Буття 2 рухається не від чоловічої влади до жіночої покори, а від людської неповноти до глибокого єднання й партнерства. Проте комплементаристи, схоже, твердо налаштовані вичитати з уривка *більше*. Візьмімо, наприклад, Джеймса Герлі (James Hurley), який 1981 року висунув аргумент, що перші читачі зрозуміли б першість Адама як його владу через давню ідею *права первородства*, за якою старший син у родині успадковував удвічі більше майна, ніж кожен із його братів, і брав на себе провід у родині.[101] Але Адам не «народився», а Єва не була його сестрою. І ніде в Писанні право первородства не застосовується ні до порядку творіння, ні до стосунків чоловіка й дружини.

Глибоко патріархальні культури, що оточували Ізраїль, мали власні оповіді про творіння, як-от месопотамську оповідь про творіння «Атрахасіс», у якій Тіамат описано й вона існує раніше за Мардука, проте патріархат у тій культурі все одно обстоювали.[102] Очевидно, для давніх читачів різних оповідей про творіння те, хто з'явився першим — чоловік чи жінка, — ніяк не впливало на їхні уявлення про ієрархію. До того ж решта книги Буття показує, як Бог навмисно перевертає право первородства, звичне в давній культурі, і натомість благословляє молодших владою керувати (Якова над Ісавом, Йосипа над його братами).

101. Man and Woman in Biblical Perspective, Zondervan, с. 207
102. Так стверджує Річард Гесс (Richard Hess) у «Discovering Biblical Equality», розд. 4.

Другий аргумент: жінку створено «з чоловіка» і «для чоловіка»

Саме це Павло й каже в 1 Коринтян 11:8-9. Хоча 1 Коринтян 11 ми докладно розглянемо в розділі 6, поки що пам'ятаймо, що він уточнює вірші 8-9 віршами 11-12: «Однак у Господі ні жінка без чоловіка, ні чоловік без жінки. Бо як жінка від чоловіка, так і чоловік через жінку».

У 1 Коринтян 11, обстоюючи взаємодоповнюваність чоловіка й жінки, *Павло не обстоює підпорядкування жінок чоловікам. Натомість він наголошує на взаємній шані, яку жінки й чоловіки мають віддавати одне одному.* І це слушно — те, що Єва походить «з» Адама, зображає чоловіка як гідне шани джерело жінки; те, що Єва створена «для» Адама, означає, що жінка — гідне шани доповнення чоловіка. Урок для читача-чоловіка й для читачки-жінки однаковий: Бог створив кожну стать, щоб вона дорожила іншою й була з нею взаємозалежною.

Єву створено «для» Адама, який сам по собі був недостатнім. З цього не випливає, що він має над нею владу, — так само як, якби я найняв репетитора «для» свого сина, цей репетитор не став би від цього його підлеглим.[103]

Творець, Який створює Єву «з» Адама, має над нею виключну владу. Створення Єви не було схоже на появу дитини. Дитина може походити з нашого тіла в тому сенсі, що вона «належить» нам і спочатку перебуває під нашою владою. Поява Єви інша. Її перший контакт — із її Творцем. Вона пізнає Бога раніше, ніж свого відповідника. Чоловік не бере участі в її створенні й не дає порад. Він спить, поки її формують. Її приводять до нього вже цілком створеною.

Вважати чоловіка її владою через те, що її створено з частини його тіла, означало б, що Адам мав би називати своїм господарем ґрунт, бо його створено з пороху. Крім того, якщо і чоловік, і жінка є прямими, особистими й цілеспрямованими діями Творця, ми можемо запитати, що Буття 2 каже про *причину, чому її створено з нього, а не з ґрунту*. Раніше в цьому розділі Бог творить із землі не лише Адама, а й звірів і

103. Дякую своєму другові Ендрю Бартлетту (Andrew Bartlett) за цю аналогію — він використовує її в критиці Майка Вінгера (Mike Winger).

птахів. Якби Бог створив Єву так само, що пов'язувало б її саме з Адамом? Те, що її створено з нього, — саме це й вразило Адама в Єві, коли він проголошує, що вона кість від його костей і тіло від його тіла.

До речі, про його бік: перекладачі, які обирають слово «ребро», майже напевно помиляються. Майже кожне інше вживання єврейського слова *tsela* стосується «боку» чогось, зазвичай однієї його половини.[104] Її створено з його боку. 1157 року, незадовго до того, як стати архієпископом Парижа, Петро Ломбардський (Peter Lombard), один із украй рідкісних супротивників давнього патріархату, слушно прокоментував цей вірш: «Єву взято не з ніг Адама, щоб вона була його підлеглою, і не з його голови, щоб вона була його господинею, а з його боку, щоб вона була його партнеркою».[105]

Третій аргумент: «Вона буде зватися жінкою»

Ґрудем (Grudem) доводить, що коли Адам зустрічає Єву й каже: «вона буде зватися „жінкою", бо взята вона з чоловіка», він дає їй ім'я, а це, за словами Ґрудема, важливо, бо так само, як Бог здійснює владу над творінням, даючи йому назви, так і Адам виявляє свій провід над тваринами, даючи їм імена, — а отже, Адам показує свою владу над жінкою, даючи їй ім'я.

Не так швидко. Це правда, що те саме слово «кликати» чи «називати» (*kara*) вжито і про те, як Бог дає назви речам у Буття 1 («день», «ніч», «небо», «земля» і «моря»), і про те, як Адам дає імена звірам і птахам (Буття 2:19-20). Але сама дія класифікації речі чи виду не є автоматично вираженням влади — хіба що вже встановлено, що той, хто дає ім'я, має владу над названим.[106] Наприклад, лише на 13 розділів пізніше,[107] Агар, служниця, *дає Богові ім'я, коли відкриває щось про Нього.* Вона, звісно, не

104. Див. www.bit.ly/3mH7w4E
105. Peter Lombard, The Sentences
106. «Коли Бог дає чомусь ім'я, Він робить це як суверенний Володар, але *qārā'* саме по собі не вказує на зверхність. Тож твердити, що, даючи імена тваринам, людина здійснює над ними владу, — це натяжка. Щоб це було ясно, потрібна була б паралель до „підпорядкуйте" і „пануйте над" із розд. 1. … Даючи імена, людина виявляє здатність розрізняти». (Victor Hamilton, New International Commentary on the Old Testament)
107. І вона дала Господеві, що говорив до неї, ім'я: «Ти Бог, що бачить мене». (Буття 16:13)

має влади над Богом. Отже, те, що Адам називає жінку «жінкою», не обов'язково свідчить про ієрархію.

Що це справді доводить, то це те, що він розпізнає її унікальну категорію — когось подібного до себе. У давніх мовах імена були описом речі, особи чи виду, які називали. Те, що чоловік (*ish*) у Буття 2 називає її «жінкою» (*ishsha*), особливо робить малоймовірним, що він здійснює владу. *Зверніть увагу на подібність цих іменників* — Адам визнає, що вона, на відміну від тварин, подібна до нього й є відповідною супутницею. *Наголошено на її подібності, а не на її покорі.* Сказати: «Ти така, як я, і ти доповнюєш мене» — це зовсім не те саме, що сказати: «Я тобою керую». Малоймовірно, що нам слід помітити в цьому уривку ланцюг командування між чоловіком і жінкою, особливо саме тоді, коли Адам у захваті: пройшовши довгий цирковий парад тварин, він нарешті знайшов ту єдину.

До того ж мало хто з перекладачів узагалі вважає слово «жінка» власним ім'ям. Це радше загальна назва, яку знали всі давні читачі, просте позначення жіночої статі. Лише в Буття 3:20 Адам «назвав» (інше слово: *vaiyokra*) свою дружину Євою. Те, що це називання відбувається після гріхопадіння, означає, що ми не можемо робити з нього жодних висновків про нібито ієрархію у стосунках до гріхопадіння.

Четвертий аргумент: «Де ти?»

Після того як подружжя скуштувало забороненого плоду, вони ховаються в саду, і тоді Бог кличе чоловіка: «Де ти?» (Буття 3:9) Але чому Бог звертається лише до чоловіка, а не й до жінки? Комплементаристи роблять висновок, що Бог, знаючи про гріх, притягає до відповідальності Адама. Адже, як стверджує цей аргумент, Бог поставив відповідальним лише Адама.

Але взаємодія відбувається зовсім не так. Він не каже: «Що ти накоїв!», а «Де ти?» У другому й третьому розділах Буття автор зображає Бога антропоморфно. Бог ходить у саду. Він творить Адама Своїми руками. І тут Він щиро цікавиться, чому не може їх знайти. Звісно, богословськи ми можемо стверджувати, що Бог трансцендентний і знає все, але в цій

розповіді підкреслено Божу здатність до справжніх стосунків із нами, а це вимагає, щоб Він ставив запитання, справді бажаючи дізнатися. Ба більше, після Адамової відповіді Він ставить ще два запитання: «Хто розповів тобі, що ти нагий? Чи не з того дерева ти їв, що Я наказав тобі не їсти з нього?» (в. 11). Його з'ясування фактів триває, коли Він щось запитує в Єви (в. 13).

Питання залишається: чому Бог говорить спершу з Адамом, і лише з Адамом? Відповідь може відкритися, якщо помітити літературний прийом, яким оповідач майстерно користується в усій розповіді про сад: *Бог говорить з Адамом, Євою і сатаною лише по одному.* Усі ці взаємодії в Буття 3 мають певний порядок: змій обманює жінку, яка вводить в оману чоловіка. Своєю чергою Бог звертається до чоловіка, який звинувачує жінку, потім до жінки, яка звинувачує змія. Наостанок Бог оголошує наслідки для змія, потім для жінки, а потім для чоловіка. Порядок такий: змій, жінка, чоловік; чоловік, жінка, змій; і змій, жінка, чоловік. Якби Бог заговорив спершу до жінки або до чоловіка й жінки разом, цей літературний прийом було б порушено.

Те, що Бог розпитує Адама, а потім Єву, також дає змогу розгорнутися ланцюговій реакції взаємних звинувачень — і цим виявляє і відсутність у них каяття, і руйнівний вплив гріха на стосунки подружжя.

Нарешті, будь-який аргумент, що порядок, у якому Бог до когось звертається, означає Його визнання ланцюга влади, руйнується, якщо поставити поруч обидва кола Божої взаємодії з трьома учасниками. Після перших Божих розпитувань — чоловіка, який указує на жінку, потім жінки, яка звинувачує сатану, — Він оголошує наслідки кожному з трьох, але цього разу змінює порядок на зворотний і звертається до Адама останнім. Ті, хто стверджує, що те, що Бог звертається до Адама першим (чи останнім), щось означає щодо нібито ієрархії, мусять пояснити, чому це нічого такого не означає, коли Він також говорить із ним останнім (чи першим).

П'ятий аргумент: Ezer kenegdo

«Господь Бог сказав: „Не добре, щоб чоловік був сам. Я створю йому помічницю, придатну для нього“».[108] Цей вірш — головний аргумент, яким багато хто доводить, що жінки мають бути під проводом чоловіків як частина доброго й первісного Божого задуму. Як я вже казав, Данверська заява, перше видання якої уклав Джон Пайпер (John Piper), містить десять «доктринальних» тверджень про роль чоловіків і жінок і використовує цей єдиний вірш як доказ для *не менше ніж чотирьох* із цих тверджень. Джон Пайпер пояснює своє розуміння цього вірша: «Бог навчає нас, що жінка є „помічницею“ чоловіка в сенсі вірної й відповідної асистентки в житті саду».[109] Так само Джордж Найт (George Knight) каже: «Цілком доречно … стверджувати, що коли одну людину створено, щоб вона була помічником для іншої людини, то той, хто отримує таку допомогу, має певну владу над тим, хто є його помічником».[110]

Але Найт і Пайпер помиляються, роблячи такий висновок. Звісно, помічник може бути нижчим, *але може бути й рівним, і навіть вищим*. Що робили б діти без «допомоги» своїх матерів, а студенти — без «допомоги» своїх наставників? Особливо захопливо те, що *у Старому Завіті це слово ніколи не означає підпорядкування.* Насправді слово, перекладене як «помічник» (єврейською: *ezer*), у Біблії вживається переважно про те, як *Бог* допомагає Своєму народові. Із 19 випадків ужитку *ezer* у Старому Завіті поза Буття 2 воно 16 разів ужито про Бога[111] у Його стосунку до Ізраїлю як «Помічника» і тричі — для позначення військової підтримки, як-от підкріплення, без якого битву було б програно. *У 18 із 19 випадків той, кому допомагають, не є лідером помічника*.[112] У восьми з цих ужитків «помічник» є «спасителем»,

108. Буття 2:18

109. John Piper і Wayne Grudem (ред.), Recovering Biblical Manhood and Womanhood, с. 79

110. George Knight, The New Testament Teaching on the Role Relationship of Men and Women, с. 43

111. Див. Вихід 18:4; Повторення Закону 33:7, 26, 29; Псалми 19 (20):3; 32 (33):20; 69 (70):6; 88 (89):20; 113 (115):17, 18, 19; 120 (121):1, 2; 123 (124):8; 145 (146):5; та Осії 13:9.

112. Єдиним винятком може бути Єзекіїля 12:14, де йдеться про те, що халдейський цар не матиме довкола себе нікого, хто допоміг би йому в битві. Утім, у тому уривку наголошено

«захисником» чи «рятівником». У решті випадків природа допомоги — це надання сили, часто військової. Отже, бути *для* когось *ezer* — означає заповнювати те, чого йому бракує, даючи свою силу чи втручаючись.

Тому англійське слово «helper» («помічник») безнадійно непридатне для того, щоб передати справжнє значення слова *ezer*. У наш час «помічник» зазвичай означає менш кваліфікованого підлеглого, як-от учня електрикині, який подає їй потрібну викрутку. Вона, мабуть, упоралася б і сама, але мати когось, хто допомагає з дрібнішими завданнями, корисно. Ні! *Ezer* слід перекладати як «сильний помічник», а ще краще — «партнер», як це роблять багато перекладів, наприклад REB, NAB, NRSV і CEV.

Як же тоді Єва допомагає Адамові? Деякі комплементаристи використовують цей вірш, щоб сказати, що вона допомагала йому, бувши матір'ю його дітей, а також господинею дому. Але це далеко не головний спосіб, яким вона допомагає Адамові в Буття 2, де подано найперше значення: «Не добре, щоб чоловік був сам, Я створю йому придатну помічницю». *Вона допомагає йому, рятуючи його від самотності.* Вона — його супутниця. Крім того, трохи ширший погляд показує, що вона разом із ним виконує те, що ми вже знаємо з Буття 1: обох носіїв образу покликано відображати Бога перед світом, населяти планету й перетворювати її на Едем.[113] Єва також має бути партнеркою Адама в дорученій йому справі — доглядати сад.

По суті, її створено не для того, щоб служити йому, а щоб служити поруч із ним. Якщо є якісь сумніви, просто погляньте на слово, перекладене як «suitable» («придатна, відповідна») (єврейською: *kenegdo*). Вона не просто його *ezer*, вона його *ezer kenegdo*. Що означає це слово? Виявляється, англійське «suitable» — такий самий невідповідний переклад *kenegdo*, як «helper» — переклад *ezer*. *Kenegdo* — це складений вислів, що означає *як навпроти нього*. «Чоловік і жінка — як два шматочки пазла, що пасують один до одного, — каже Кеті Келлер (Kathy Keller), — бо вони не цілком

не на владі царя над цими помічниками, а на його цілковитій безпорадності без них.
113. Деякі науковці зазначають, що слово *ezer* передвіщає найвищу допомогу, яку вона дасть чоловікам: у наступному розділі сказано, що «насіння» Єви врятує людський рід, зокрема всіх чоловіків. У цікавій грі слів єврейське слово «насіння» в Буття 3:15 звучить подібно до ezer. У цьому сенсі вона — його рятівниця, бо народить Спасителя світу.

однакові й не випадково різні, а розрізнені так, що разом можуть утворити повне ціле».[114]

Вона — його незамінна партнерка й союзниця. Чого бракує чоловікові, те має і дає жінка. Вона не просто запізніла думка чи необов'язкова асистентка незалежного, самодостатнього чоловіка. Вона — його супутниця, доповнення, відповідник і співробітниця.

Якщо він на війні — вона його соратниця. Якщо він *перетворює світ на Едем* — вона його співробітниця. Якщо він виховує дітей — вона виховує їх разом із ним.[115] Ці стосунки між першим чоловіком і жінкою визначаються взаємною підтримкою, взаємною вдячністю, тим, що кожен ділиться своїми сильними сторонами, щоб доповнити іншого, і визнанням спільного й відмінного у своєму найближчому другові. Бог знав, що нам, синам, братам, чоловікам і друзям, не добре бути самим, тож Він дав нам наших найкращих союзниць, обдаруваши нас дочками, сестрами, дружинами, подругами й співробітницями. Нам більше не доводиться виконувати Божу справу самим — удома, у церкві чи у світі, — і чоловіки, як я, тепер можуть радо, смиренно й вдячно стати поруч зі своїми партнерками та соратницями. Ось що означає Буття 2:18.

Чи бачите ви, як це підважує комплементаризм? Чотири «доктринальні» твердження Данверської заяви хитаються, якщо їх (як я вважаю) збудовано на хибному тлумаченні Буття 2:18 як їхнього постійного тексту-доказу. Можливо, Буття 2:18 — це «непридатна помічниця» («an unsuitable helper») для комплементаризму! Але облишмо кульгаві екзегетичні жарти: сподіваюся, ви бачите, чому пошук ознак чоловічого проводу над жінкою у світі Буття до гріхопадіння виявляється марною гонитвою за химерою.

114. Tim і Kathy Keller, The Meaning of Marriage, розд. 6.

115. Насправді бути *для* когось *ezer kenegdo* означає, що й той є тим самим *для* вас. Той, кому ви маєте допомагати, — теж ваш подібний-навпроти, ваш співучасник у перетворенні світу на Едем, співносій образу, співбатько й соратник, так само як і ви *для* нього, і він приносить ті сильні сторони, які має і яких вона також потребує *для* своєї повноти.

Приклади ейсегези

Коли йдеться про тлумачення, слід уникати *ейсегези*. Ми не повинні вкладати в уривок значення, якого туди не вклав ні людський, ні Божий автор. Натомість нам слід робити добру *екзегезу* й розпізнавати правильне значення тексту.

Коли я підлітком уперше читав книгу Буття, я нічого не помічав про владу Адама над Євою аж до Буття 3:16. Але щойно я почув деякі з тих п'яти висновків, які розглянув у цьому розділі (і шість у Додатку 2), мені дедалі очевиднішим здавалося, що головним був Адам. Проте Волтер Брутґеманн (Walter Brueggemann) у книжці *Genesis: A Bible Commentary for Teachers and Preachers* («Буття: біблійний коментар для вчителів і проповідників») каже, що «така екзегеза зраджує текст і є добрим прикладом того, як наші … передумови керують нашою екзегезою».

Щоб показати, яку оманливу силу можуть мати висновки, уявіть, що мене навчили, ніби до гріхопадіння Єва була вищою за Адама і його господинею, на підставі таких аргументів: 1) У Буття 1 той, кого створено останнім, панує, тож панує й Єва, створена останньою в Буття 2. 2) Єву названо «помічницею» — цим словом здебільшого називають Бога, Який приходить рятувати слабких. 3) Адама створено з пороху, Єву — з плоті. 4) У патрилокальних культурах жінки залишали своїх батьків, щоб увійти до родини чоловіка, але Буття 2:24 каже, що чоловік залишає свою родину, щоб пристати до дружини. 5) Сатана знає, що, щоб розпорошити овець, треба вдарити пастиря, — і він це робить. 6) Щоб повалити Єву, потрібна надлюдська сила, а щоб повалити Адама — лише трохи людського тиску. 7) Бог виносить вирок спершу Єві, потім Адамові, бо вона як лідерка несе найбільшу відповідальність. 8) Наслідок гріха для Єви — те, що вона більше не пануватиме; тепер він пануватиме над нею.

Якби це віддавна було вченням церкви, можливо, цілі деномінації вірили б у це. Нагромадження аргументів і їх повторення знову й знову, здається, надає їм законності. Проте і комплементарний список аргументів, і цей восьмичастинний — приклади тієї самої помилки:

ейсегези. Коли ми з'єднуємо точки, які не призначені для з'єднання, постає викривлена картина.

«Порядок творіння» стосується всього творіння

Якщо комплементарист використовує «порядок творіння» як підставу, щоб забороняти жінкам керувати чоловіками чи керувати разом із ними в церкві та вдома, — то це стосується й усього суспільства. *Творіння з богословського погляду охоплює кожну сферу*. Адам і Єва були не лише першою родиною й першою церквою, а й першою людською спільнотою, зародком самого суспільства. Більшість наукових досліджень 1 Коринтян 11 і 1 Тимофія 2 доходять висновку, що Павло використовує Адама і Єву до гріхопадіння як прототип стосунків між чоловіком і жінкою *загалом*.

Хоча я не поділяю погляду Джона Пайпера, я віддаю йому належне за *послідовність:* на його думку, творіння обмежує жінок і в церковних, *і* в суспільних структурах. Він схвально цитує іншого богослова: «Буття 2 … переконує мене, що стосунки між чоловіком і жінкою за своєю суттю незворотні. … [Жінка-]начальниця, [яка] має секретаря-чоловіка, … створюватиме напругу для людяності обох сторін … Це частина … творіння, даність, яку ніщо не змінить».[116]

У статті «How Should Women Lead?» («Як жінкам слід керувати?»)[117] Пайпер доводить, що жінки можуть керувати чоловіками лише «безособово». Вони можуть впливати на чоловіків на відстані — скажімо, як містобудівниця чи архітекторка, яка проєктує дороги чи будівлі, якими користуються чоловіки, — але не як сержант-інструктор. Вони можуть керувати чоловіками «не директивно», як Авіґаїл, яка «відрадила Давида вбивати Навала» з «дивовижною стриманістю й покірністю». (Так само жінка не може навчати чоловіка доктрини

116. John Piper, Recovering Biblical Manhood and Womanhood, с. 37
117. www.bit.ly/3LPBXQV

особисто, а лише через книжку, яку вона пише, бо в такому разі «вона не дивиться на мене й … не спрямовує мене владно як жінка».[118])

Так само Кевін Де Янґ (Kevin De Young) доводить, що задум творіння підтримує ідеал чоловічого проводу в суспільстві.[119] Якщо комплементарне прочитання Буття 2-3 правильне, то ми не сміємо схвалювати прагнення наших дочок піднятися до прямого й особистого проводу над чоловіками — не лише в церкві, а й на роботі та в уряді. Де Янґ навіть радить своїм дочкам, хоч би на якому рівні «організаційної схеми компанії» вони опинилися, прийняти, що Божий план — це «чоловік провадить, а жінка допомагає». Їм треба прийняти «жіночність» і дозволити чоловікам «провадити в любові», поки вони «смиренно допомагають».[120]

Яке важке обмеження накладає це тлумачення на професійні можливості наших дочок! Я з полегшенням переконаний, що Пайпер і Де Янґ неправильно читають Буття 2. Хоча б заради того, щоб жінки могли розквітати у своєму покликанні, я закликаю своїх друзів-комплементаристів принаймні припустити, що в Буття 2 гендерної ієрархії може й не бути. Звернення до Буття 3 допомагає нам нарешті дійти саме такого висновку.

118. Джон Пайпер відповідає на запитання «Do You Use Bible Commentaries Written by Women?» («Чи користуєтеся ви біблійними коментарями, написаними жінками?») так: «Тут з'являється посередник — явище, яке називається *книжкою* і *письмом*, і воно виводить жінку-авторку з поля зору читача й у певному сенсі забирає вимір її жіночої особистості».
119. Свою критику статті Кевіна Де Янґа «*Death to the Patriarchy?*» я подаю тут: www.bit.ly/3LQLN4W.
120. У «Men and Women in the Church», розд. 9, Де Янґ розповідає, чого навчає своїх дітей: «Чоловічий провід і жіночу допомогу чоловіки й жінки мають свідомо шукати й охоче приймати. Навіть на роботі, де в організаційній схемі компанії чоловіки й жінки можуть займати посади на будь-якому рівні, я вірю, що християни все одно можуть належно прийняти чоловічість і жіночність. … Чоловік, який провадить у любові, значно полегшує жінці смиренно допомагати». Це суперечливе послання, у якому одне твердження нейтралізує інше: 1) Жінки можуть опинитися на керівних посадах над чоловіками в суспільстві. 2) Але жінки *насправді* мають заохочувати чоловіків провадити. (Далі він серйозно неправильно тлумачить історію Девори, припускаючи, що вона намагалася передати свій провід Баракові, — це хибне тлумачення я спростую в розділі 10.)

Генеза патріархату

Якщо патріархат не був частиною Божого задуму, чому майже всі культури в історії його практикували? Буття 3 дає богословську відповідь.

Поки сік ще стікає з підборідь Адама і Єви, Бог звертається до змія, жінки й чоловіка. Він попереджає їх про наслідки їхніх дій і готує їх до них. Жінці Він каже: «До чоловіка твого прагнення твоє, а він пануватиме над тобою».[121] Що тут відбувається?

Комплементаристи кажуть, що через гріхопадіння доброзичливе панування чоловіка над дружиною, яке було до гріхопадіння, тепер перетворюється на тиранію. За цим поглядом слово «панувати» (єврейською: *mashal*) тут означає *гнобительське панування*. Замість того щоб здійснювати благочестивий провід, він пригнічуватиме її. Те, що колись було добрим (його люблячий провід над нею), перетворилося на щось жорстоке й визискувальне.

Але чи справді це те, що каже Бог? Чітко сказано ось що: Адам унаслідок гріхопадіння тепер перебере провід над Євою (а за екстраполяцією — чоловіки перебиратимуть провід над жінками). Буття 1:26-28 відкрило Божий ідеал: чоловіки панують *поруч* із жінками. Як же темно те, що в занепалому творінні чоловік панує *над* жінкою.

Єврейське слово *mashal* не означає «гнобити», як стверджують деякі комплементаристи. Воно означає царювати, панувати, правити, володарювати чи провадити. В усіх 81 випадках ужитку в Старому Завіті воно просто означає провід або панування: у першому випадку сонце «править» ніччю й днем; в останньому священник-цар «панує» над Божим народом.[122] Обидва головні словники біблійної єврейської мови, які аналізують кожен старозавітний випадок цього слова, не наводять для нього жодного негативного значення. Якщо його не пов'язано з уточнювальним словом на кшталт «жорстокий», його основне значення не охоплює гноблення чи тиранії. Одна з ознак того, що світ пішов

121. Буття 3:16
122. Перевірте самі: www.bit.ly/3nVjfvA.

хибним шляхом, каже Бог, — те, що чоловіки перебиратимуть панування над жінками *лише* тому, що вони жінки. Хоча жорстоке чоловіче панування гірше за доброзичливе, жодне з них не є Божим ідеалом. Сам факт, що стосунки між чоловіками й жінками внаслідок гріхопадіння стали нерівними й заснованими на владі, уже жахливий сам по собі.

У двох наступних віршах наслідок, з яким мусить зіткнутися Адам, полягає в тому, що та сама земля, з якої його колись було взято, тепер даватиме їжу *лише* ціною його крові з подряпин від терну й поту його чола. Якщо поставити їх поруч, наслідки *для* Єви й Адама паралельні: Адам тепер буде підвладний своєму джерелу (землі), а Єва тепер буде підвладна своєму джерелу (Адамові). Ось справжня генеза патріархату — катастрофічне налаштування за замовчуванням, що виявляється в кожному занепалому суспільстві, де чоловіки беруть контроль над жінками.

Що означає «прагнення» Єви?

Що означає те, що Єва «прагнутиме» (єврейською: teshuqah) Адама? Біблеїсти пропонують три основні варіанти. Розгляньмо кожен.

Природне прагнення. Цей погляд бачить прагнення Єви чи її відданість своєму чоловікові як природні, навіть установлені Богом. Контекст у віршах 16-19 свідчить, що це природне прагнення, хоч і приречене на розчарування: жінка народжує дітей — це добре, але після гріхопадіння з'являється страшний біль. Так само чоловік добуває їжу з землі, як і раніше, але тепер її терен заважає йому — ба більше, тепер вона поглине його в смерті. *Кожен із цих наслідків передрікає, що дане Богом прагнення збиватиметься з колії.* Отже, так само і її прагнення до свого партнера природне, але, на жаль, його перекреслює його рішучість панувати над нею.

Перебільшене прагнення. Цей погляд видозмінює попередній, припускаючи, що дане Богом прагнення жінки чи її відданість своєму чоловікові після гріхопадіння стає ідолопоклонством. Як діснеївська принцеса, що чекає, поки її врятує справжнє кохання її серця, — цей

погляд припускає, що саме тому жінка так часто соціально заплутується в чоловікові, знаходячи свою головну ідентичність у його прийнятті й обіймах, а не в Божих. Це зробить її або вимогливою, або, як припускав Кальвін, раболіпною: безхребетно відданою кожному бажанню свого чоловіка.

Бунтівне прагнення. За цим тлумаченням вона прагне панувати над ним, а він відповідає тим самим, — і починається боротьба статей. Некомплементаристи, які поділяють цей погляд, кажуть, що «двоє, які колись царювали як одне, [тепер] намагаються панувати одне над одним»,[123] хоча переможе чоловік. Комплементаристи читають це як бунт Єви проти попереднього, установленого Богом панування Адама, яке тепер стає тиранічним. Ґрудем (Grudem) каже: «Викривлення полягало в тому, що Єва тепер бунтуватиме проти влади свого чоловіка. Вона має внутрішнє спонукання й порив протистояти Адамові, опиратися проводові Адама. Її порив, прагнення й воля спрямовані проти її чоловіка». Оскільки Ґрудем був членом перекладацького комітету ESV, не дивно, що ESV перекладає це так: «Твоє прагнення буде *проти* твого чоловіка».

Який погляд правильний? Я вагався між першим і другим, але в третьому, особливо в його комплементарній версії, я серйозно сумніваюся. З шести причин, які я впорядковую приблизно за зростанням ваги:

По-перше, наслідки такого тлумачення непомітно згубні. Воно припускає, що Адам контролює Єву тому, що вона постійно затіває з ним сварку. Хоча його панування може бути жорстким, за цим поглядом воно зрозуміле — як інакше впоратися з непокірною підлеглою?

По-друге, у попередньому вірші, де описано двобічну боротьбу за панування, Бог чітко це каже: «І Я покладу ворожнечу між [змієм] і між жінкою». Якщо в Буття 3:16 описано паралельну двобічну «боротьбу статей», чому Бог не каже також: «Буде ворожнеча між жінкою і чоловіком»? У цьому уривку панування, здається, спрямоване лише в один бік.

123. Victor Hamilton, New International Commentary on the Old Testament.

По-третє, «прагнення контролювати» — це новітній переклад. Ті кілька нещодавніх перекладів (як-от NLT), які обрали «прагнення контролювати», ідуть за статтею 1975 року під назвою *What is Woman's Desire?* («Яке прагнення жінки?»)[124] Стаття зазначає, що те саме рідкісне слово для прагнення, що в Буття 3:16, ужито знову в Буття 4:7, коли Каїнові сказано, що гріх чатує біля дверей і *прагне* його, але він мусить панувати над ним. Вона робить висновок, що слово в обох випадках має означати «прагнення контролювати». Проте контексти цих двох уривків досить різні.[125] Наприклад, у першому Єву попереджено, що через її гріх над нею пануватиме інший. У другому Каїнові наказано панувати, щоб запобігти гріху. Ризиковано використовувати контекст, щоб вичитати значення слова в одному уривку, а потім переносити це значення в інший уривок з іншим контекстом.[126]

По-четверте, вибір ESV — «прагнення … проти» — не лише дивний і, ймовірно, хибний,[127] він ще й перевертає значення: супротивність існує в чоловікові щодо жінки. Як пологові болі ускладнюють для неї народження дітей, так і його самоствердна роль її господаря суперечить її прагненню до нього чи відданості йому, хай природній, хай ідолопоклонській. Мука в другому випадку походить не від пологових болів, а від його нав'язаного панування.

По-п'яте, хоч це й можливо, малоймовірно, що слово означає одне для автора книги Буття і зовсім інше для автора Пісні над піснями. Якщо спробувати узгодити основне значення *teshuqah* у Буття 4:7 і в Пісні над піснями 7:11 — «Я належу своєму коханому, і до мене його [*teshuqah*]», — ми дійдемо висновку, що воно, ймовірно, означає або сильне природне прагнення, або цілковиту відданість, а не прагнення панувати (хіба що ми вважаємо, що Пісня над піснями оспівує засновану на владі форму сексу чи кохання). Крім того, хоча контексти Буття 3:16 і Пісні над піснями 7:11 різні, обидва стосуються стосунків жінки й чоловіка.

124. Див. www.bit.ly/3mHetTi
125. Див. www.bit.ly/2YguUMU
126. Проте Вейн Грудем (Wayne Grudem) це знає: про інший уривок він пише, що «це засаднича помилка тлумачення» — «переносити контекст слова, ужитого в одному випадку, на вживання цього слова в іншому випадку». (Evangelical Feminism, 5.10)
127. Заміна слова «for» («до») словом «contrary» («проти») в цьому випадку неправильно передає єврейський прийменник *el*. Мері Конвой (Mary Convoy) і Метт Лінч (Matt Lynch) добре критикують цю помилку — див. www.bit.ly/3T8fjGz і www.bit.ly/3MNDPdz

По-шосте, майже всі тлумачі й перекладачі в минулому й тепер розуміють слово *teshuqah* як «поворот» або «прагнення».[128] Волтер Кайзер (Walter Kaiser) зазначає, що до того, як італійський чернець Паньїно 1528 року переклав його як «прагнення», *усі* дванадцять відомих давніх перекладів обирали значення «поворот».[129] Хоча вплив Паньїно переважає в сучасних перекладах, провідний знавець біблійної єврейської мови Ендрю Макінтош (Andrew Macintosh) доводить, що воно означає «відданий» (у сенсі цілковитого звернення уваги до когось).[130] Це довершує зловісну метафору в Буття 4:7: гріх, як причаєний хижак, «узяв ціль на приціл», і Каїн, тепер попереджений, мусить узяти гору над своїм потенційним нападником. Це також пасує до Пісні над піснями: «він цілком відданий мені». Щодо Буття 3:16, це додає ваги другому поглядові: «ти відвернешся [від Бога] до свого чоловіка».[131] Якщо читати так, жоден із цих уривків не має на увазі панування.

Хіба це не справжня трагедія влади гріха у стосунках між чоловіком і жінкою? За другим поглядом — моїм вибором — сталося жахливе перевертання краси першої зустрічі подружжя: колись чоловік радів, що знайшов рівну партнерку, яку шукав, як Божий дар, а тепер вона з болем знаходитиме господаря в чоловікові, на якого дивиться як на заміну Бога. Замість того щоб співпанувати зі своєю співносійкою образу (Буття 1) і співпрацювати зі своїм рівним відповідником (Буття 2), занепалий чоловік тепер контролюватиме жінку, яка жадає його як своєї повноти (Буття 3:16). Зіпсовані гріхом, і жінка, і чоловік утратять частину того близького партнерства, яке Бог первісно задумав.

Ще одне, останнє запитання про Буття 3:16. Це прокляття, припис чи опис? Це не прокляття. Змія й землю проклято через гріх людства, але чоловіка й жінку — ні. Це також не припис. Бог не наказує чоловікам гнобити жінок, а жінкам — мати біль при пологах. Це радше опис.

128. Див. дві статті Марґ Мовчко (Marg Mowczko): www.bit.ly/3ghuPAZ і www.bit.ly/3yW4kI3
129. Hard Sayings of the Bible, с. 98.
130. «The Meaning of Hebrew תשוקה», *Journal of Semitic Studies* LXI/2 (2016), с. 365–87.
131. Кетрін Бушнелл (Katharine Bushnell), місіонерка в Китаї на зламі XX століття, дотримувалася цього погляду. Замість «desire» («прагнення») вона воліла перекладати це слово як «turning» («повертання»). Ось як вона переклала цей вірш: «Ти відвертаєшся до свого чоловіка, а він пануватиме над тобою». До гріхопадіння і Адам, і Єва корилися Божій владі. Після гріхопадіння, через гріх, жінки тепер звертатимуться насамперед до свого чоловіка. (Джерело: Kristen Du Mez, A New Gospel for Women, с. 121)

Унаслідок розриву стосунків між людством і Богом у саду це одне конкретне викривлення, яке стане поширеним у людських стосунках.

Хоч якими жахливими є зруйновані стосунки між статями, їм можна й треба опиратися. Нам слід робити все можливе, щоб усунути зі своїх стосунків панування, гнітюче відчуття нижчості, отруйну зверхність та ідолопоклонство, так само як ми прагнемо зробити народження дітей менш небезпечним і болісним і як ми удобрюємо землю та нищимо бур'яни, коли обробляємо її.

Чоловік і жінка

Зрештою, щоб відновити стосунки між чоловіком і жінкою, знадобиться «насіння» Єви. До цього ми дійдемо в розділі 5. А доти не забуваймо Божого ідеалу: у нашій боротьбі з гендерною ієрархією ми маємо надихаючий приклад, до якого варто прагнути, — величну першу зустріч Адама і Єви. Річард Девідсон (Richard Davidson) у своєму монументальному дослідженні статі й сексуальності в Старому Завіті зауважує:

Створення чоловіка на початку розповіді й створення жінки в її кінці ідеально врівноважують одне одного. Оповідач ужив рівно стільки само слів (єврейською) для опису створення чоловіка, скільки й для створення жінки. Рух у Буття 2 відбувається не від вищого до нижчого чи від проводу до покори, а від неповноти до повноти. Жінку створено як вершину, кульмінацію розповіді й як цілком рівну Адамові.[132]

Ніде в Буття 2 чоловікові не дано влади над нею, не сказано йому провадити її, і їй не сказано слухатися його. Ясно ось що: наприкінці Буття 2 він має партнерку, яка звільняє його від самотності й співпрацює з ним у тому самому покликанні, яке він отримав раніше.

Погляньте на богословську приписку наприкінці Буття 2. Якби комплементарне прочитання цього розділу було правильним, там, найпевніше, стояло б: «Тому чоловік … керує своєю дружиною». Натомість кульмінаційна фраза — та, яку цитують на кожному християнському весіллі: «Тому чоловік … пристане до своєї дружини, і

132. Richard Davidson, Flame of Yahweh, розд. 2.

стануть вони одним тілом». Слова «пристане» та «одне тіло» підтверджують, що цей розділ навчає взаємності й повноти, а не панування чи командування.

Павло, схоже, підтверджує це розуміння: пославшись на Буття 2:24 в 1 Коринтян 6, лише кількома віршами далі, в 1 Коринтян 7, він уточнює: «Дружина не має влади над власним тілом, а віддає його своєму чоловікові. … Так само й чоловік не має влади над власним тілом, а віддає його своїй дружині». За Павловим прочитанням Буття 2, оскільки двоє в подружжі — одне тіло, обоє мають однаковий доступ до цього одного тіла й однакову владу над ним.[133]

Отже, Буття 2 не навчає, що чоловічій статі притаманний провід, а жіночій — покора. Натомість воно стверджує єдність, взаємність і рівність між чоловіками й жінками — а не ієрархію.

Уперше про будь-яке підпорядкування жінок чоловікам ідеться в Буття 3:16, коли сказано, що чоловік «пануватиме» над жінкою *як наслідок гріха*. Якби Бог задумав, щоб чоловіки провадили жінок, хіба Він не вклав би цього в ці тексти бодай з половиною тієї ясності, з якою Він говорить про два інші випадки влади: доброзичливу владу ще не занепалого людства над творінням і самоствердну владу занепалих чоловіків над жінками? Відсутність будь-чого іншого про владу ясно показує, що за Божим ідеалом лише Бог має владу над людьми; а чоловіки й жінки мають дану Богом спільну владу, щоб служити одне одному, а не визискувати одне одного, і — в партнерстві одне з одним — решті творіння.

Перестати бачити — і побачити

Коли ми почали *бачити* в біблійному тексті щось, чого там немає, нам потрібна Божа допомога, щоб *перестати це бачити*. З огляду на історичне вчення церкви, що «жінки підпорядковані, бо вони нижчі», більшість давніх тлумачів вичитували нижчість жінок у цих розповідях до гріхопадіння, щоб підтвердити свою відмову допускати жінок до проводу в церкві й суспільстві. Але з нашої привілейованої позиції ми тепер знаємо, що попередні покоління просто читали текст очима

133. Дякую Ендрю Бартлетту (Andrew Bartlett), який в особистому спілкуванні зі мною допоміг мені побачити цей зв'язок між 1 Коринтян 6:16 і 7:4.

власних патріархальних, женоненависницьких культур. Замість того щоб протистояти панівній культурі навколо себе, вони капітулювали перед нею.

Проте з Божої благодаті не лише Отець Церкви Іван Золотоустий,[134] а й Лютер, засновник протестантизму, побачили Буття 2-3 досить ясно. Попри загалом низьку думку Лютера про жінок, з часом він зумів «перестати бачити» те, чого в Буття 2-3 не було, і цілком оцінити те, що там було. Ще неодружений і молодий, він 1523 року проповідував на книгу Буття, без жодних запитань приймаючи давній погляд, що Єву створено для покори своєму чоловікові. Він тлумачив те, що Адам дав Єві ім'я, як знак її залежності від нього. Він писав про неї як про «слабку жіночку», яку затьмарював інтелект її чоловіка, і звинувачував її в гріхопадінні Адама через її вразливість до сатанинської єресі.

Але коли він був значно старшим і одруженим, він знову проповідував на той самий уривок. Цього разу він побачив його інакше. Як підсумовує його послання один історик: «Єва стала героїчною жінкою, чудовим філософом, що відіграє рівну роль у домі й править творінням у рівному партнерстві зі своїм чоловіком. Наголошуючи на тому, в чому Єва була рівна Адамові до гріхопадіння, Лютер у своїх міркуваннях пішов далі за будь-кого зі своїх богословських попередників».[135]

З Божої благодаті те, що зумів побачити в Буття 2 Лютер, який по шию був занурений у свою женоненависницьку культуру, дано побачити й мені. У стількох моїх богословських мандрах поступ у розумінні Писання приходив тоді, коли я визнавав, що вчитував у Писання те, чого там просто не було.

Я яскраво пам'ятаю ніч, коли нарешті побачив справжнє вчення Буття 2. Я був такий певний, що чоловічий провід існував у ще не занепалому саду, але (уперше) був готовий принаймні вислухати, чому це може бути не так. Почавши писати частину дослідницької праці нашої церкви на цю тему, я взявся складати таблицю з аргументами за і проти — зовсім

134. Наприклад, Іван Золотоустий зауважує щодо Буття 2, що «Єву не було підкорено, щойно її створено; і коли Бог привів її до чоловіка, ні вона не почула нічого такого від Бога, ні чоловік не сказав їй жодного такого слова: він сказав, правда, що вона кість від його костей і тіло від його тіла». (1 Corinthians, Homily 26)

135. Mickey Mattox, Defender of the Most Holy Matriarchs: Martin Luther's Interpretation of the Women of Genesis, с. 252–53 (Цит. за: Davidson, Flame of Yahweh, розд. 2, прим. 23.)

не готовий до того, що сталося далі. Коли я обмірковував кожен аргумент, у мені почало складатися прозріння, і я вигукнув уголос: «Боже мій — цього тут немає. Єва в усьому рівна Адамові!»[136] Тієї миті повз мене пройшла моя дружина, трохи збентежена моїм раптовим вигуком. Я хотів пояснити їй, що переживаю і що я щойно перестав бачити — і побачив — у Писанні, але перш ніж я зміг вимовити хоч слово, по щоках у мене покотилися сльози. Бо переді мною стояла та, яку я бачив безліч разів і все ж *бачив* наче вперше. «Ти моя *ezer kenegdo* — моя сильна помічниця й досконала пара. Ти кість від моїх костей і тіло від мого тіла, — сказав я їй. — Ти сильна там, де я слабкий». Коли колоду непорозуміння щодо Божого ідеалу було вийнято з мого внутрішнього ока, я побачив свою дружину такою, якою її бачить Бог.

Чи не ступаю я тут на хиткий ґрунт із якимись обурливими тлумаченнями Буття 1-2, які Іван Золотоустий, Лютер, а тепер і я безпідставно прийняли? Аж ніяк — у, мабуть, найавторитетнішій книжці богословськи консервативного науковця про стать і сексуальність у Старому Завіті Річард Девідсон займає саме ту позицію, яку я виклав у цьому розділі, і наводить п'ятдесят великих наукових досліджень Буття 2, що доходять того самого висновку.[137] Насправді «більшість коментаторів нині відкидають думку, що Буття 1-2 підпорядковує жінку до гріхопадіння».[138] Наприклад, *The Book of Genesis: New International Commentary On The Old Testament* («Книга Буття: Новий міжнародний коментар до Старого Завіту») описує стосунки подружжя аж до Буття 3:16 як «царювання рівних …», які «правлять як одне». Так само *Genesis: NIV Application Commentary* («Буття: коментар NIV із практичним застосуванням») доходить висновку, що «Буття 2 … не встановлює й не формулює ґендерних ролей. Хоч би яких висновків можна було дійти щодо цього питання в цілому, коли взяти до уваги новозавітні тексти,

136. Мене просто вразило, як такий документ, як Буття 1-3, міг бути написаний у такому радикально патріархальному світі й водночас бути вільним від патріархату. Порівняйте його, наприклад, з оповіддю про походження «Атрахасіс» приблизно того самого часу, у якій творіння постає тоді, коли бог-чоловік Мардук роздирає на шматки богиню Тіамат, і частини її тіла стають нашим фізичним всесвітом.

137. Відтоді як він написав свою книжку «Flame of Yahweh», це число зросло. Поза комплементарними біблійними коледжами це загальноприйнятий консенсус більшості старозавітних науковців.

138. Так каже Кевін Джайлз (Kevin Giles) у What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 2.

цей текст стосується людських ролей, а не гендерних. Чоловік і жінка служать разом».

Навіть Римо-католицька церква, найбільша частина церкви у світі, тепер навчає про «сутнісну» й «засадничу» рівність статей, приписуючи підпорядкування жінок чоловікам *цілком гріхопадінню*. Папа Іван Павло II каже: «Подолання цієї злої спадщини», про яку говорить Буття 3:16, «є завданням кожного християнина».[139] Патріархат — не талісман істини; він радше наслизнув на шию людства, коли лукавий уперше заповз між нас. Але хвала Богові, Який одразу після гріхопадіння обіцяє, що одного дня прийде насіння Єви,[140] щоб зняти ярмо з Божого народу, усуваючи й руйнуючи кайдани гноблення, які нищать стосунки, сковують стількох і спотворюють те, як ми бачимо одне одного.

139. John Paul II, Mulieris Dignitatem, с. 36–41
140. Див. Буття 3:15.

5

Відкуплені стосунки чоловіка й жінки

«Без жодного галасу й розголосу Ісус поклав край прокляттю гріхопадіння, повернув жінці її частково втрачену шляхетність і відвоював для спільноти Свого нового Царства первісне благословення творіння — рівність статей». Джон Стотт (John Stott)[141]

Я живу в Кейптауні — великому портовому місті на південному краю Африки. Тепер уявіть, що кораблі мусили б визначати свій курс тієї самої миті, коли виходять із міської гавані, і більше не мали б права його змінювати, — тоді вони неминуче прибували б туди, куди зрештою привів би їх початковий напрямок. Різниця лише в кілька градусів могла б означати, що корабель прибуде або в Ріо-де-Жанейро, або в Маямі.

У попередньому розділі ми порівняли комплементарне й мутуалістичне прочитання Буття 2 і 3 та з'ясували, що комплементаристи вважають співвідношення «влада — покора» між чоловіком і жінкою споконвічною частиною доброго Божого творіння, тоді як мутуалісти доводять, що така ієрархія вперше з'явилася лише після гріхопадіння. Як ви, безперечно, розумієте, це *дуже* різні відправні точки. Залежно від того, до якої з них ви приєднаєтеся, це сильно вплине на весь ваш погляд на біблійну метаісторію, а зрештою — і на висновки, до яких ви дійдете. Якщо хибно визначити початковий напрямок стосунків між статями, ви опинитеся не просто в Ріо, а на Південному полюсі (звісно, образно кажучи)! Саме це (на мою думку) таке трагічне в комплементаризмі: *над чим Бог сумує, те чималі частини церкви ідеалізують*.

141. John Stott, Issues Facing Christians Today, розд. 13.

Як нам переконатися, що добрий Божий задум щодо стосунків між статями — прямувати на північ, до мутуалізму, а не на південь, до комплементаризму? На щастя, у біблійній історії є ще дуже багато такого — особливо коли на повну силу постає відкуплення, — що підтверджує цей початковий напрямок.

Коли йдеться про те, щоб виводити богослов'я з Писання, головне — не стільки те, скільки текстів говорить про певну тему, скільки те, щоб розпізнати головні несучі частини Біблії. Наприклад, ми вже побачили, наскільки важливі й багаті на богослов'я перші три розділи Біблії. Так само, коли йдеться про те, щоб вивести з Нового Завіту всеосяжне богослов'я статі, є ще кілька великих частин Писання, що мають величезну вагу.

До таких частин, на мою думку, належать: ставлення Ісуса до жінок; вилиття Духа на жінок у день П'ятидесятниці; Павлове бачення відкупленого людства в Галатів 3:28; і місце жінок у новому творінні.

Друг жінок

У розділі 11 ми розглянемо служіння жінок у Євангеліях. А зараз погляньмо конкретно на те, як Ісус ставився до жінок. Одна з найприголомшливіших рис Його земного служіння — те, як Він перевертав ієрархію статей і підривав сексизм. Насправді радикальна гідність, яку Він дарував жінкам, не мала прецедентів серед релігійних лідерів античного світу. Одна моя подруга навернулася до віри, коли відкрила це про Ісуса. Радикальна феміністка, вона вивчала патріархат в історії й хотіла з'ясувати, як кожен із засновників релігій сприяв чоловічому пануванню, — і в неї відвисла щелепа, коли вона виявила в Євангеліях, що Ісус — перший в історії відомий визволитель жінок. Хто ж Він такий? — дивувалася вона. А тепер вона співає Йому поруч зі мною в церкві, глибоко закохана в Нього.

Порівняйте ставлення Ісуса до жінок зі словами рабина Еліезера з I століття, який застерігав: «Краще спалити слова Тори, ніж довірити їх жінці. Хто навчає свою дочку Тори, той ніби навчає її розпусти».[142] Нам,

142. Мішна, Сота 3:4, 19a; 21b

сучасним людям, може здаватися, що Ісус був просто добрим до жінок, але Він був чимось набагато більшим — Він був революціонером. Через хибне прочитання тих перших розділів Буття, а також через патріархат, що згодом огорнув кожен куточок відомого світу, книжники й фарисеї здебільшого покладали на жінок відповідальність за зло у світі та суворо відокремлювали їх від значної частини суспільного й релігійного життя, у якому вільно брали участь їхні чоловіки, батьки й брати. Бен Сира поділяв зневагу Еліезера: «Не сідай серед жінок, бо з одягу виходить міль, а з жінки — жіноча злоба. Краща чоловіча злоба, ніж жіноча доброта; жінки призводять до сорому й ганьби».[143]

Проте в Євангеліях жінки — серед найближчих друзів і послідовників Ісуса. Принаймні в одній подорожі зі служінням до Нього разом із дванадцятьма учнями приєднуються Іванна, Сусанна й Марія Магдалина. Цю останню Він визволив від життя, сповненого сум'яття. Її згадано в Євангеліях не менше ніж 14 разів, і вона — перша людина, яка зустрічає щойно воскреслого Ісуса. Коли Він зустрічає її в день Свого воскресіння, вона чує перше слово, що виходить з уст воскреслого Господа: «Жінко…» Спершу вона не певна, що це Він, але коли Він називає її на ім'я — так, як тільки Він може його вимовити, — вона усвідомлює і те, що смерть — не кінець, і те, що вона, певно, одна з Його найближчих друзів.

Ісус із Назарета був першопрохідцем у тому, щоб повертати жінкам гідність. В Євангеліях Він, як колись пророк Ілля, воскрешає з мертвих єдиного сина вдови, бо бачить і її горе через утрату сина, і її подальшу соціальну незахищеність.[144] Іншим разом Він зустрічає жінку, яка 12 років страждає від хронічної менструальної кровотечі. Порушуючи закони про чистоту, за якими вона вважається нечистою, вона потайки торкається краю Його одягу. Ісус не зважає на переконання, що тепер це робить Його «нечистим», і натомість хвалить відважну віру, яка наважилася простягнути до Нього руку й зачерпнути від Нього цілющої сили. А потім, тієї найстрашнішої п'ятниці, Ісус просить Свого найкращого друга подбати про Його власну матір — саме тієї миті, коли її серце пронизує страта її сина.

143. Сирах 42:12-14. В іншому місці Сирах стверджує, що дочка — це суцільна втрата й постійне потенційне джерело сорому.
144. *Луки* 7:11-15

На відміну від рабинів, які уникали навіть згадувати жінок, Ісус наповнює Свої проповіді жіночими персонажами. Хоч це й скандально, Він порівнює Божу радість через наше спасіння з радістю вдови, яка знайшла загублену монету.[145] В іншому місці Він наполягає, що в молитві нам потрібна така відвага, як у вдови, що домагається справедливості.[146]

Він також звертає увагу на певних жінок, які стали прикладом правильного відгуку на Його звістку. Любовним учинком прощеної повії Він присоромлює негостинну поведінку фарисея.[147] Він вказує на щедрість бідної вдови[148] і схвалює матерів, які приносять своїх дітей, щоб Він їх благословив, попри реакцію Його нетерплячих учнів.

Ісус навіть кидає виклик нормам і законам, яких ніхто не ставив під сумнів і які залишали жінок беззахисними перед примхами чоловіків. Сувора релігійна група намагається впіймати Ісуса на слові: «Чи дозволено чоловікові відпустити свою дружину з будь-якої причини?» Ісус відповідає на цей упереджений щодо статі закон, наводячи первісний Божий задум щодо шлюбу: «Чоловік пристане до своєї дружини, і стануть вони одним тілом». Вони питають, чому ж тоді Мойсей наказав, що чоловік може дати своїй дружині розводового листа й відпустити її. Відповідь Ісуса вражає, мов електричний струм: «Мойсей через ваше жорстокосердя дозволив вам відпускати ваших дружин, *але споконвіку так не було*».[149] У ситуації, коли дружин уважали власністю чоловіка, коли чоловіки могли розлучитися з дружинами через зіпсований обід чи через те, що ті недостатньо гарні, і коли колишнім дружинам у суспільстві жилося жахливо, Ісус закликає чоловіків бачити своїх дружин такими, якими бачить їх Він: людьми з притаманною їм, невіддільною й незамінною цінністю. Якою Єва була для Адама до гріхопадіння — дорогою відповідницею й рівною супутницею, — такими мають бути для них їхні дружини. У всьому цьому Ісус не дозволяє занепалій культурі, в якій вони живуть, ні змінювати визначення шлюбу, ні давати чоловікам особливе право просто позбуватися своїх *ezer kenegdos*.

145. Луки 15:3-10
146. Луки 18:1-8
147. Луки 7:36-50
148. Марка 12:41-44
149. Матвія 19:1-8

Жінки — теж люди

Жінки за своєю суттю не є «іншими» порівняно з чоловіками. Вони мають ту саму повноту людської природи, що й чоловіки. До них слід ставитися не стільки по-особливому, скільки по-людськи. Ісус показав це Своїм прикладом: спілкуючись із жінками, Він не робив із цього жодної події. В Євангеліях жінки просто є. Іноді їх названо на ім'я, іноді вони на другому плані. Іноді вони отримують. Іноді дають. Ісус ставиться до них як до рівних чоловікам. Як на Його час, це неймовірно, але в Євангеліях немає жодного місця, де Ісус звертався б до чоловіків як до осіб чоловічої статі чи до жінок як до осіб жіночої статі. Він також не дає жодного вчення про гендерні ролі чи про те, щоб кожна стать трималася в межах відповідних їй сфер. Канадська авторка Сара Бессі (Sarah Bessey) пише:

У всіх євангельських розповідях я бачила, що Ісус ставився до жінок нітрохи не інакше, ніж до чоловіків, і мені це подобалося. Ми не були створіннями, надто дорогоцінними, щоб про них говорити, тендітними, мов тонка порцеляна. Ми не отримували ні поблажок, ні делікатних сумнівів щодо нашої здатності розуміти, робити свій внесок чи працювати. Жінки не були ні надто милими чи слабкими для того, щоб Святий Дух їх викривав, ні надто маніпулятивними й схильними до ревнощів, невпевненості та обману, щоб відтісняти царство темряви. Ісус не поводився поблажливо і не дивився зверхньо.[150]

Бессі перегукується з деякими думками Дороті Сейєрс (Dorothy Sayers), оксфордської дослідниці:

Мабуть, не дивно, що жінки були першими біля ясел і останніми біля хреста. Вони ніколи не знали такого чоловіка, як цей Чоловік, — іншого такого ніколи не було. Пророк і вчитель, який ніколи не чіплявся до них, ніколи не лестив, не вмовляв і не дивився зверхньо… Він сприймав їхні запитання й аргументи серйозно, ніколи не визначав для них їхньої сфери, ніколи не закликав їх бути жіночними й не глузував з них за те, що вони жінки; у Нього не було ні власної вигоди, яку треба обстоювати, ні непевної чоловічої гідності, яку треба захищати; Він приймав їх

150. Sarah Bessey, Jesus Feminist, розд. 1.

такими, якими їх знаходив, і був цілковито вільний від самозаглибленості.[151]

Оповідачі Євангелій не лише показують присутність жінок у суспільстві та служінні як щось звичайне, а й зображують їх у якнайкращому світлі. *Візьмімо Євангеліє від Івана.* Коли ми переглядаємо в його розділах спілкування Ісуса з жінками, бачимо, що одна жінка (Марта) розчарована в Ньому, але Він ставиться до неї так лагідно, а згодом, як ми побачимо в розділі 11, відповідає на її сердечний біль найвищою честю. Хоча суспільство, у якому вони жили, було просякнуте зневагою до жінок і звинуваченнями на їхню адресу, жодну жінку тут не показано такою, що опирається Ісусовій ініціативі, чи не вірить, чи покидає Його, чи зраджує. Порівняйте це з тим, як Іван показує лицемірство, марнославство, непостійність, тугодумність, свідоме невір'я й неприховане зло в чоловіках-учнях Ісуса.[152]

Або візьмімо Євангеліє від Луки. У Лукиній біографії Ісуса є 27 місць, де чоловіків і жінок *поставлено в пару*: починаючи з ангела, що з'являється чоловікові Захарію, *а потім Марії*, і аж до присутності чоловіків *і жінок*, які стають свідками Ісусової смерті й воскресіння та спілкуються з Ним. Зважаючи на те, яких великих зусиль Лука доклав до побудови свого шедевра, було б прикро не помітити його думки: *з приходом Ісуса приходить повна гідність жінок*. Мабуть, найкраще цю думку можна сприйняти, якщо поглянути, як Ісус ставився, зокрема, до трьох жінок:

Жінка біля криниці. У світі, де навчати жінку богослов'я вважали не лише непотрібним, а й аморальним, в Івана 4 ми бачимо, як Ісус навмисно планує Свою подорож так, щоб зустрітися з погордженою жінкою біля криниці в Самарії. Оскільки рабини не розмовляли на людях навіть із жінками з власної родини, не кажучи вже про незнайомих жінок, вона спантеличена Його відкритим проханням про допомогу та тим, що Він узагалі з нею розмовляє. Це швидко переходить в особисту й богословську розмову про історію її стосунків і її потребу в Богові. Її історія показує, що вона, жінка, яку скривдило багато чоловіків, ніколи раніше не зазнавала від чоловіка такого ставлення. У їхній розмові — найдовшій записаній розмові Ісуса з однією людиною — Він серйозно

151. Dorothy Sayers, Are Women Human? Essays on the Role of Women in Society, с. 68.
152. Див. Івана 12:4-5; 13:2, 27-40, 37-38; 9:24-35; і 16:18, 31-32.

відповідає на її богословські запитання. Коли Він каже їй піти покликати свого чоловіка, ми помічаємо, що Він, схоже, тонко нехтує тодішнім поглядом, ніби дружина має йти за своїм чоловіком, а не вести його. Наслідок цієї розмови — вона стає першою людиною в Євангелії від Івана, яка відкриває, що Ісус — Месія, і Його першою євангелісткою, що звіщає Його багатьом.

Жінка, взята в перелюбі. Гурт чоловіків кидає до ніг Ісуса жінку, яку застали в ліжку не з її чоловіком. Хоча Мойсеїв закон звинувачував і чоловіка-перелюбника, у цій історії його немає — імовірно, його відпустили безкарно. Натовп намагається використати її сором і очевидну провину, щоб заманити Ісуса в пастку. Ось вона лежить обличчям у пилюці, виставлена на ганьбу й принижена, і чекає, коли вдарить перший камінь. Але Ісус окреслює довкола неї коло захисту.[153] Западає тиша, напруга сягає піку. І тоді Він говорить. Однак Його голос, на відміну від усіх інших, не пронизаний лютою й ненавистю. Його виклик — хто з них без гріха, нехай першим кине камінь — влучає просто між очі чоловікам, а не жінці. Один за одним стиснуті кулаки випускають важке каміння. Жінка розпрямляється, а Він чекає — і лагідно огортає її преображальною, нечуваною благодаттю.

Марія з Віфанії. На Близькому Сході чоловіки й жінки не проводили час разом у товаристві. Йосе бен Йоханан з Єрусалима навчав: «Хто багато розмовляє з жінкою, той накликає на себе лихо і зрештою успадкує пекло».[154] Але Ісус шокує Своїх послідовників, дозволивши Марії «сидіти біля Його ніг» — це був усталений вислів, що означав бути чиїмось учнем. Будучи першим рабином, який так учинив, Ісус знову порушує гендерні норми. Справою жінок було виконувати домашні обов'язки, а справою чоловіків — розмовляти з гостем-рабином і слухати його навчання. До того ж бути учнем рабина означало стати на шлях підготовки, який міг привести до того, щоб і самому стати рабином. Проте коли Ісусові дорікають за те, що Він дав Марії це почесне місце, Він показує, що не просто терпить її біля Своїх ніг. Він це заохочує. Він навіть м'яко дорікає Марті, що шкребе горщики: «[Т]и турбуєшся й клопочешся про багато чого, а потрібно небагато — чи навіть тільки одне. Марія обрала краще».[155]

153. Дякую Сарі Бессі (Sarah Bessey), майстерній письменниці, за це речення.
154. Пірке Авот 1:5

Ми зустрічаємо Марію з Віфанії в Євангеліях ще раз. *Лише* за шість днів до Його арешту, коли над головою Ісуса вже нависає тінь хреста, Він гостює на вечері, і та, що раніше сиділа біля Його ніг, тепер входить з алебастровою посудиною, наповненою дорогими пахощами. Вона тихо обходить кімнату, доки не стає позаду Ісуса, розбиває посудину й виливає її безцінний вміст на Його голову й ноги.

Гостям-чоловікам не до вподоби ні цей жест, ні чудовий аромат, що тепер наповнює кімнату. Натомість вони засуджують Маріїну жертву як безглузде марнотратство: «Залиште її! — каже Ісус. — Чого ви її турбуєте? Вона зробила *для* Мене добре діло! Вона заздалегідь намастила пахощами Моє тіло на похорон. … [*Д*]е тільки в світі проповідуватимуть Євангеліє, розповідатимуть і про те, що вона зробила».[156] В Євангелії від Марка ніхто не отримує вищої честі, і Ісус віддає її, ризикуючи власною репутацією, бо не зважає на обурення чоловіків за столом. І який святий момент настає *для* кожного з нас саме тепер, коли ми читаємо ці вірші: *ми* стаємо виконанням Ісусової обітниці — бо визнаємо й шануємо ту саму жінку, яку вшанував Ісус.

Жінки і Дух місії

У день П'ятидесятниці Петро пояснює спантеличеному натовпу, що означає вилиття Духа на 120 чоловіків і жінок. Він стверджує, що так виконується пророцтво Йоіла, проголошене за кілька століть до того: «В останні дні, — говорить Бог, — Я виллю Мого Духа на всіх *людей*. Ваші сини й ваші дочки пророкуватимуть, ваші юнаки бачитимуть видіння, ваші старці снитимуть сни. Навіть на Моїх *слуг* — і чоловіків, і жінок — Я виллю Мого Духа в ті дні, і вони пророкуватимуть».[157]

У всій Єврейській Біблії немає жодної згадки про те, що Дух вилився на раба, язичника чи жінку, — *лише* на вільних чоловіків-юдеїв. Точніше, таке благословення отримують *лише* царі й пророки. І все ж пророцтво Йоіла — мабуть, найсміливіше передбачення, яке будь-коли зробив юдейський пророк, — проголошує, що настане час, коли Дух буде дано

155. *Луки* 10:42
156. Марка 14:1-9
157. *Дії* 2:17-18; *Йоіла* 3:1-2

не лише юдейським царям і пророкам, а «всім людям», зокрема язичникам, «слугам» низького становища, тобто рабам, і навіть «дочкам» і «жінкам».

Далі книга Дії описує, як Божий Дух, мов лісова пожежа, поширюється від тієї горниці в Єрусалимі, бо Він робить те, що обіцяв: наповнює й наділяє силою також жінок, рабів і язичників. Навіть Петро, обтяжений юдейським етноцентризмом, у якому його виховали, згодом із подивом бачить у домі Корнилія, що Дух вилився на язичників. Тільки тоді він нарешті здатен повірити, що язичники теж можуть належати до Божого народу.[158] Читаючи Біблію від початку до кінця, ми маємо відчути такий самий трепет, який пережив Петро в домі Корнилія, коли бачимо, як те, що колись давалося лише чоловікам, у день П'ятидесятниці дано й жінкам!

Але саме до цього все й вів Ісус. Наприклад, Його радикальне ставлення до жінок у Його земному житті досягло вершини в Його смерті на хресті — тієї миті, коли також розірвалася надвоє храмова завіса,[159] і свята присутність Бога, що колись перебувала у Святому Святих, вихлюпнулася на вулиці. Юдейський храмовий комплекс на час Його смерті складався з концентричних зон, які — від найвнутрішньої до найзовнішньої — допускали лише чоловіків-юдеїв до внутрішнього двору, язичників — до двору язичників, а далі жінок — до жіночого двору. Символіка досить ясна: двори показують, наскільки близько різні категорії людей узагалі могли наблизитися до Божої присутності. Лише єврейським чоловікам дозволено було входити до самого храму, і лише одному чоловікові-юдею раз на рік дозволено було входити до Святого Святих.

Тож відчуйте це диво: коли з боку Ісуса полилася кров, Божий Дух переповнив Святе Святих — вийшов з берегів, розірвав надвоє розділову завісу й потенційно ввів кожного в саме серце подій! *Більше не мало бути в устрої Божого народу жодних сфер «лише для чоловіків» чи «лише для юдеїв».*

Дар Духа дається не лише як частина повного спасіння людини та її включення до Божого народу, а й заради її повної участі в Божій місії. І Йоіл у своєму пророцтві, і Петро у своїй проповіді пов'язують Духа із

158. Дії 10:44-48
159. Матвія 27:5

запрошенням, що лунає до світу: «кожен, хто прикличе Ім'я Господнє, буде спасений».[160] Думка Йоіла й Петра така: коли прийде Месія, і вільний, і раб, і старий, і молодий, і багатий, і бідний, і юдей, і язичник, і чоловік, і жінка будуть однаково спасенні *й однаково послані в силі Духа звершувати місію*. У Христі всі ми — і чоловіки, і жінки — будемо царями, пророками, священниками, вісниками й місіонерами.

Пророцтво Йоіла починає здійснюватися, коли постає перша церква. У Дії 1, ще до того, як дано Духа, сказано, що «[в]они всі однодушно й постійно перебували в молитві *разом із жінками та Марією, матір'ю Ісуса*, і з Його братами. Тими днями Петро встав посеред віруючих (а було їх разом близько ста двадцяти) і сказав: „Брати й сестри…"»[161] Чому готувалися жінки, а не лише чоловіки? Дуже просто: їх теж уповноважив воскреслий Ісус. Дії 1 безпосередньо продовжують Луки 24, де за кілька днів до Свого вознесіння на небо Ісус їсть разом зі Своїми учнями — серед яких апостоли «і ті, що були з ними»[162], — і наказує їм бути Його свідками для всіх народів, але лише після того, як вони приймуть силу згори. Хто такі «ті, що були з ними»? Серед них багато жінок: у вірші 10 «вони» — це жінки, а у віршах 33, 50-53 і в Дії 1:14 ці «вони» стають «ними». Що відбувається, коли «вони» (зокрема багато жінок) приймають Духа? Вони «всі» починають «звіщати про великі Божі діла»[163] перед очима спостерігачів — *не лише чоловіки, а й жінки на передньому краї Божої місії.*[164]

Якщо найвище благословення, дане церкві, — це Дух, а найважливіша праця церкви — проголошувати Ісуса загубленому й помираючому світові, то ми мусимо звернути увагу на те, що жінки в ранній церкві — всупереч тенденції Старого Завіту — цілком брали участь у силі та місії разом із чоловіками. Не пропустімо цієї вирішальної думки: хоча юдеї,

160. Дії 2:21; Йоіла 3:5
161. Дії 1:15-16
162. Луки 24:33
163. Дії 2:11
164. Так само в Дії 4, у тій самій єрусалимській церкві, ми знову бачимо жінок на передньому краї євангельської місії. Після того як Петра й Івана звільнили з в'язниці, вони йдуть до своїх друзів і ведуть їх у час молитви. «А як вони помолилися, захиталося місце, де вони були зібрані, і всі сповнилися Святим Духом і відважно говорили Боже слово» (Дії 4:31). Хто ці «вони», що моляться й проповідують? Немає жодних підстав вважати, що жінок, згаданих у Дії 1 і 2, було виключено. Це стає ясно, коли ми бачимо, до чого привело те, що чоловіки й жінки звіщали Божу доброту: «І все більше віруючих приєднувалося до Господа — безліч чоловіків і жінок» (Дії 5:14).

чоловіки й господарі домінують на обрії біблійної оповіді, пророцтво Йоіла та те, що Петро його цитує, показують: язичникам, рабам *і жінкам* дано рівне місце в Божому задумі. Ось іще один невеликий, але несучий уривок, який каже щось дуже подібне.

Нема юдея, ні грека

Перш ніж Павло зустрів Ісуса, він, як і всі юдеї, мабуть, проказував ранкову молитву, у якій дякував Богові за те, що не створений язичником, рабом чи жінкою. Коли цю молитву проказували в синагозі в присутності жінок, жінки зі свого боку дякували Богові, «що Ти створив мене за Своєю волею», — і цим визнавали свою нижчість в очах Бога та погоджувалися на свої менші привілеї в давньому юдейському житті.

Нам може здаватися, що обрізання, знак завіту в Старому Завіті, було для чоловіків-юдеїв чимось дуже болісним, що доводилося перетерпіти. Насправді ж це був символ статусу, який вони носили на своєму тілі і який відзначав їх як належних до найвищого релігійного щабля — того, з якого були виключені і язичники, і жінки. А тепер уявіть, яку радість рівності приніс новозавітний знак завіту. Уже не чоловіче обрізання (яке за самою своєю природою виключало), а хрещення — обряд кожного віруючого, призначений для юдея *і* язичника, для чоловіка *і* жінки.

Багато дослідників кажуть нам, що наведені далі слова з Галатів 3:28, які влучно протиставляються колишній ранковій молитві Павла, ще до його навернення, використовували як усну формулу під час хрещення: «Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі».[165] Ключовий вислів тут — «у Христі Ісусі». Хоча Ісус із Назарета представляє того, хто, на переконання юдеїв, мав найвище місце в Божому народі, — вільного чоловіка-юдея, — усі, хто охрещений у Його ім'я, успадковують у Ньому те саме цінне становище. Цей вірш не тягне все людство вниз до одного рівня. Навпаки, він підносить відкуплене людство на ту саму висоту. Не дивно, що цей вірш

165. Найближчий контекст робить цей зв'язок ясним: «Бо ви всі, що в Христа охрестилися, у Христа зодягнулися» (Галатів 3:27). Нові віруючі, входячи у води хрещення, висловлювали свою нову ідентичність і єдність у Христі.

назвали найвибуховішим із соціального погляду текстом Біблії та *Павловою Великою хартією вольностей людства*. Якщо читати Галатів 3:28 у контексті всього послання, ми бачимо, що Павло веде ось до чого: у Бога одна родина, а не дві. Родина, яку Бог обіцяв Авраамові, складається з усіх, хто вірить в Ісуса, — і синів, і дочок Авраама, і тих, хто успадкував його гени, тобто віруючих юдеїв, і тих, хто наслідував його віру, тобто віруючих язичників. Павло пише це, щоб розв'язати проблему стосунків між юдеями та язичниками. Юдеї здавна вважали себе вищими за язичників, і хоча тепер у них був той самий Спаситель, вони й далі вважали себе Божими улюбленцями. Багато християн-юдеїв були переконані, що коли язичники хочуть стояти перед Богом як їхні справжні рівні, то спершу мусять обрізатися. Павло й чути про це не хоче. Він проголошує, що різниця між обрізаними й необрізаними не має значення. І юдеї, і язичники мають повний доступ до найближчого кола Авраама: «Нема юдея, ні грека», — каже він. На думку Павла, які б етнічні й соціальні відмінності не існували «там, у світі», вони не мають ваги «тут, у церкві».

Хоча в центрі уваги Послання до галатів — те, що юдеї вважали язичників нижчими, Павло мимохідь згадує, що той самий принцип стосується ієрархій «вільний і раб» та «чоловік і жінка». *Його головна думка: Євангеліє скасовує ієрархічні системи цінності й привілеїв, що ґрунтуються на етнічному походженні, соціальному становищі та статі.*

Нема раба, ані вільного

У Посланні до галатів Павло викладає радикальне богослов'я, яке спричиняє щось на кшталт культурного землетрусу, хоча спершу його відчували лише як ранній поштовх. Так само його лист до Филимона навчає християнського господаря, як переглянути своє ставлення до раба, що до нього повертається. Павло заохочує цього лідера домашньої церкви в Колосах знову прийняти свого раба-втікача Онисима. Після втечі Онисим прийшов до віри, і тепер Павло відсилає його разом із цим листом назад до його «власника», але з розумінням, що звичний порядок їхніх стосунків буде порушено. Він закликає Филимона прийняти Онисима «вже не як раба, а більше ніж раба, — як

улюбленого брата. Він дуже дорогий мені, а тобі ще дорожчий — і як людина, і як брат у Господі».[166] Тримаючи поряд Послання до галатів і Послання до Филимона, ми помічаємо, що Павло розв'язує напругу між юдеями та язичниками і між вільними та рабами однаково: *не заперечуючи соціальних відмінностей, він прагне якомога більше розчинити ієрархію, застосовуючи об'єднавчу й зрівнювальну силу Євангелія.*[167]

У всіх цих прикладах *Павло радикально перевертає соціальні ієрархії* у тому, як віруючі бачать одне одного й ставляться одне до одного: юдеї до греків у галатській церкві та господар до раба в колоській церкві. Можливо, Павло й не стирає їхніх соціальних відмінностей,[168] але хрест Христа та дар Духа почали розчиняти дискримінацію, ворожнечу, відторгнення та ієрархічні норми, які так довго приймали й шанували.

У всіх своїх посланнях Павло особливо дбає про те, яку різницю Євангеліє насправді робить у практичному житті спільноти. Церква покликана не просто вірити в Євангеліє. Церква існує для того, щоб у своїй спільноті й через неї випрацьовувати найкращий спосіб, у який люди можуть ставитися одне до одного й діяти пліч-о-пліч. Це єдине місце у світі, де всі покликані брати участь на рівних.

Цілком оминаючи цю думку, багато комплементарних дослідників читають Галатів 3:28 лише як загальне твердження про становище людини перед Богом і заперечують те, що Павла особливо цікавить практичне й спільнотне втілення цього вирішального богослов'я. Проте в Павловому розумінні наше становище перед Богом формуватиме наші конкретні стосунки й те, якою буде церква. Христове Євангеліє відкриває новий спосіб стосунків не лише з Богом, а й одне з одним. Юдейський,

166. Филимона 1:16

167. Так само, розв'язуючи напругу між багатими й бідними в коринтській церкві, у 1 Коринтян 11:17-34 Павло викриває гріховне ставлення багатих у їхній спільноті до бідних. Він дорікає їм за те, що вони об'їдаються й упиваються за столом Господньої вечері, а бідних залишають голодними. Він питає їх: «Чи ви зневажаєте Церкву Божу й соромите тих, хто нічого не має?» У Євангелії, де багаті й бідні з'єднані в одне тіло Христове, кращий шлях такий: щоб «брати й сестри, коли (вони) сходяться їсти, чекали одне одного».

168. Ось чому на пастирському й місійному рівні Павло все ж обирає різний підхід, коли благовістить юдеям і язичникам і коли пастирськи опікується ними в питанні Мойсеєвого закону, якого дотримувалися юдеї. (Див. 1 Коринтян 9:17-23; Римлян 14-15) Юдеї та язичники, можливо, дійшли до «того самого пункту призначення, але прийшли до нього дуже різними шляхами й зберігають дуже різну культурну пам'ять і уяву». (N. T. Wright — джерело: www.bit.ly/3q7vQid)

вельми ієрархічний світ, у якому виріс Павло, у Христі перевернуто. Це нове буття в Христі має вести до нового досвіду спільноти, — каже Галатів 3:28.

Що ж це означає *для* статі?

Нема чоловічої статі, ані жіночої

Перелічивши єдність і рівність між «юдеєм і язичником» та «вільнонародженим і рабом», Павло додає третю пару: «чоловіча стать і жіноча». Це не означає, що Павло каже, ніби під час хрещення ми стаємо безстатевими істотами без жодної статі. Натомість мають зникнути напружені владні стосунки: «там, у світі» ієрархія й усталений порядок між чоловіком і жінкою можуть бути жорсткими, але «тут, у церкві» починає проявлятися новий *лад*.

А як щодо проводу в церкві? До цієї теми ми ще дійдемо докладніше, а поки що зверніть увагу на це проникливе спостереження новозавітного дослідника Ф. Ф. Брюса (F. F. Bruce):

Павлове зрівняння статусу чоловіка й жінки в Христі передбачає не більше обмежень, ніж його зрівняння статусу юдея та язичника чи раба й вільної *людини*. Якщо в повсякденному житті буття в Христі відкрито проявляється в церковному спілкуванні, то коли язичник може здійснювати духовний провід у церкві так само вільно, як юдей, або раб — так само вільно, як громадянин, то чому не жінка — так само вільно, як чоловік?[169]

Хоча комусь із нас може бути важко прийняти думку Брюса, як на мене, вона узгоджується зі спостереженням, яке робить Павло, — він відкидає будь-яку спробу зберегти привілеї, *владу* чи ранг на підставі статі, соціального становища чи етнічного походження. Брюс намагається показати непослідовність, помітну в багатьох дослідників Біблії, які охоче розглядають наслідки Павлового богослов'я *для* етнічних (юдей — язичник) і соціально-економічних (раб — вільний) стосунків, але не застосовують його *до* стосунків між чоловіком і жінкою. Проте в стислому богословському твердженні Павла ці три пари паралельні.

169. F.F. Bruce. The Epistle to the Galatians

Щонайменше можна сказати ось що: хоча Павло в Посланні до галатів не розгортає, що все це означає для жінок і рабів, як робить це щодо язичників, він явно руйнує бар'єри, які дають привілеї одним і несправедливо карають інших. Він бачить, як жінки, раби й язичники зазнають свободи від культурних ієрархій, а також єдності й рівності в тілі Христовому, де відмінності, хоч і не зникають повністю, мають бути глибоко применшені. *Це справді радикальна думка.*

Але куди все це веде? Служіння жінок у ранній церкві ми дослідимо в розділі 12, а тепер перескочімо до кінця історії.

Як на небі

Поки що ми живемо в час, коли збуваються похмурі передбачення Буття 3:16 і чоловіки охоче панують над жінками, але патріархат зрештою буде поглинуто Ісусовою *Parousia* (пришестям). Наприкінці Послання до галатів, у якому Павло намагався показати, як Євангеліє скасовує поділи й ієрархії в Божому народі, він каже: «Ані обрізання нічого не значить, ані необрізання, — важливе лише нове творіння».[170] Нове творіння — це Божа обітниця заново створити людський рід і всесвіт. Коли Бог у майбутньому оновить світ, поділів та ієрархій більше не буде, але це майбутнє вже тепер входить у життя церкви завдяки ділу Христа й присутності Духа, Який дає всім дари проводу й навчання, щоб чоловіки й жінки знову правили пліч-о-пліч (Луки 22:30).[171]

Проте деякі комплементарні дослідники стверджують, що навіть у майбутньому світі правитимуть чоловіки, а не жінки. Правда, Ісус пообіцяв дванадцять майбутніх престолів Своїм апостолам-чоловікам, щоб колись нагородити їх великою честю за їхні жертви,[172] але коли ми читаємо уривки, у яких дано ці обітниці, то бачимо, що Ісус дає подібну

170. Галатів 6:15
171. Згідно з пророцтвом Йоіла про прийдешнє Царство, коли Дух виллється, мов злива, і безліч людей з кожного народу прикликатимуть ім'я Месії-Господа, і чоловіки, *і жінки* будуть його головними учасниками.
172. Матвія 19:28 і Луки 22:30

обітницю *всім Своїм послідовникам*, а не лише Дванадцятьом.[173] Що ж до 24 старців в Івановому апокаліптичному видінні, то не слід заходити з апокаліптичною символікою надто далеко: навіть якщо ці 24 — це 12 синів Ізраїля та 12 апостолів, вони представляють *увесь Божий народ*. До того ж твердження, що найвищу честь навіки зарезервовано для 24 вільних чоловіків-юдеїв, має ту ваду, що з нього випливають наслідки не лише для жінок, а й для рабів і язичників: невже їм назавжди лишатися на самому дні? Звісно, ні — до такого висновку ми дійшли б лише тоді, якби припустилися надто поширеної помилки тлумачення й читали символічні твердження Писання буквально.

Що ясно в Ісусовому вченні, так це те, що ті, хто в занепалому світі стоїть на найнижчому щаблі, у відкупленому світі отримають найвищі місця. У притчі про таланти Ісус пов'язує вірність тут із небесною нагородою і владою на небі. Християнська мучениця IV століття Бландина, «тендітна, слабка, зневажена рабиня», мала рацію, коли вірила, що її вірність аж до смерті може означати, що вона «буде поставлена серед небесної еліти, посаджена просто в сяйві променистого Божого палацу, попереду тих, хто в занепалому світі був незмірно вищим за неї».[174]

Звідки ми знаємо, що в нових небесах і на новій землі і чоловіки, і жінки будуть рівними співспадкоємцями? У Старому Завіті було три «провідні» функції, які Бог виокремив для особливого помазання: пророки, священники й царі. Новий Завіт підхоплює ці три ролі й проєктує їх — щоправда, у розвиненій формі — у вічність.

Жінки є й будуть пророчицями. Ми вже бачили, як жінки в день П'ятидесятниці пророкували разом із чоловіками. Хоча пророцтво в знайомому нам вигляді припиниться, імовірно, Божий народ і далі звіщатиме Божі слова повіки. *Так само жінки є й будуть царями та священниками*. Петро включає жінок у церкву, до якої пише, коли каже

173. У Матвія 19, після Своєї явно метафоричної обітниці Дванадцятьом про те, що вони сидітимуть на дванадцяти престолах в обмін на їхні жертви заради Нього, Він одразу говорить про те, що «кожен», хто приносить жертви заради Нього, буде нагороджений у цьому житті й у наступному, тож багато хто з останніх на землі буде першим на небі. Так само в Луки 22, якраз перед тим, як Ісус згадує, що Його учні сидітимуть на дванадцяти престолах, судячи Ізраїль (знову ж таки, глибоко символічно), Ісус каже, що в Його Царстві слуга всіх буде найбільшим з усіх, — і це стосується не лише Дванадцятьох, а потенційно будь-кого. В обох випадках дванадцять престолів символічні, і тут присутня думка, що на небі можуть бути нагороджені люди з ще вищою честю, ніж апостоли.

174. Tom Holland, Dominion: The Making of the Western Mind, розд. 4

їм, що вони — «рід вибраний, царське священство».[175] Іван, також включаючи жінок, прославляє Бога за те, що ці ролі триватимуть вічно: «І Ти зробив їх царями та священниками для нашого Бога, і вони царюватимуть на землі».[176]

Розгорніть свою уяву до найдальших обріїв часу — і ви помітите, що, коли ми побачимо остаточне здійснення Галатів 3:28 у нових небесах і на новій землі, ієрархії статей, які досі панували в людській історії, остаточно зникнуть. Будь-яке суперництво між статями, будь-яке приниження однієї статі іншою зрештою поступиться місцем повному взаємному цінуванню та співпраці.

Це не повинно нас дивувати: нове творіння — це відновлення й повний розквіт первісного творіння. Початковий Божий задум полягав у тому, щоб і Адам, і Єва були охоронцями Божого слова, щоб обоє правили землею як цар і цариця і щоб обоє обробляли сад-храм як священники. *Повіки відкуплені чоловіки й жінки працюватимуть пліч-о-пліч в остаточному здійсненні першого творіння як співпророки, співправителі та співсвященники.* Якщо саме туди все веде для Ісусової церкви, то чому ж нам задовольнятися чимось меншим тепер?

Великі речі відбуваються в маленьких віршах

Серед тисяч названих на ім'я людей у Біблії переважна більшість — вільні чоловіки-юдеї; насправді в усьому Писанні названо на ім'я лише 200 жінок. Після такого блискучого початку для жінок в історії Біблії та в історії людства гріхопадіння наших прародичів скерувало нас у згубному напрямку. Більшість головних персонажів Біблії — вільні, а не раби; юдеї, а не язичники; чоловіки, а не жінки. Що нам із цим робити? Чи маємо ми на підставі самої біблійної статистики дійти висновку, що Бог надає перевагу вільним чоловікам-юдеям?

Звісно, ні. Ми знаходимо переважно історії про юдеїв тому, що саме їх Бог особливо покликав чекати Месію, прийняти Його й поділитися Ним зі світом. Так само вільні чоловіки трапляються на кожному кроці, бо

175. 1 Петра 2:9
176. Об'явлення 5:10

античні суспільні умови середземноморського світу робили рабів і жінок практично невидимими, тримаючи їх поза публічною сферою, — а саме там і розгортається значна частина біблійної оповіді.

Отже, статистичний дисбаланс, помітний у Писанні, *не* є наслідком того, що Бог надає перевагу чоловікам, обираючи їх для особливого ставлення чи завдань у Своєму Царстві, а є наслідком занепалого світу, де панують чоловіки (як Бог і передбачив у Буття 3), — світу, до якого Бог, милосердно й терпляче йдучи людям назустріч, пристосував Свої наміри щодо об'явлення й відкуплення.

Більше того, якщо ми подивимося, скільки уваги приділено юдеям не лише в Старому, а й у Новому Завіті, ми все одно не можемо дійти висновку, що юдеї стоять вище в Божому задумі, якщо врахуємо вирішальні біблійні твердження, які мають величезну богословську вагу, — як-от обітницю Авраамові, що його нащадки «благословлять народи світу», або проголошення щодо церкви, що «у Христі нема ні юдея, ні грека». Хоча такі твердження трапляються рідко, саме вони стають вирішальними чинниками в тлумаченні Біблії та в усталеній вірі й практиці церкви.

Біблійна оповідь, хоч у ній і домінують вільні чоловіки-юдеї, — не лише про вільних чоловіків-юдеїв. З богословського погляду великі речі відбуваються в маленьких віршах. Не всі тексти мають однакову вагу. Хоча дорогоцінне каміння може бути розсипане по всій землі, є місця, де його знаходять у величезній кількості. Хоча все Писання натхненне, ми помічаємо, що в певних місцях накопичується величезна кількість важливого вчення: коли йдеться про те, щоб відкрити місце жінки в Божому серці, у церкві, у майбутньому світу й у завершенні історії, найгучніше звучать зазвичай такі частини Писання: сам початок і сам кінець біблійної історії, а між ними — Ісусове ставлення до жінок, вилиття Духа, Який не зважає на стать, на виконання Йоіла 3, і радикальне Павлове бачення в Галатів 3:28 — бачення духовної рівності, яка повільно, але неухильно починає виявлятися в соціальній і функціональній рівності в церкві. Це особливо помітно в Римлян 16 (цей розділ ми розберемо в розділі 12) і в Римлян 12 (його ми дослідимо в розділі 13).

Маючи ці координати, ми набагато краще здатні прямувати на північ, а не на південь, в оцінці жінок, а також зрозуміти, зокрема, три біблійні уривки, що дмуть, мов боковий вітер, і за поверхового прочитання ніби вказують на нижчість чи підпорядкування жінок. До цих гаряче суперечливих уривків ми й перейдемо далі.

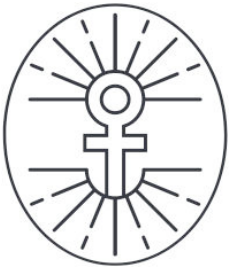

Частина друга

ЖІНКИ (НЕ)ОБМЕЖЕНІ

6

Коринтські жінки

«Однак у Господі ні жінка не є незалежною від чоловіка, ні чоловік — від жінки». 1 Коринтян 11:11

Ось вам порада: *якщо технічна робота над розумінням складних біблійних уривків — зовсім не ваше, пропустіть цей і наступний розділи й поверніться до них наприкінці*. Моя дружина, перша читачка першої чернетки цієї книжки, сказала мені: «Кожен розділ цієї книжки — справжня насолода для читання», — крім цього й наступного, які «вимагають дуже важкої праці». Заради читача я хотів би, щоб ці два розділи були менш складними, — проте оскільки комплементаризм є дуже витонченим плетивом «біблійних» аргументів, то, якщо ми хочемо побачити, як люди й церкви звільняються від нього, мусимо розплутувати це плетиво нитка за ниткою.

Коротко кажучи, головна думка цього й наступного розділів, якщо висловитися прямо, така: *комплементаристи неправильно прочитали три уривки з Павлових послань (1 Коринтян 11:3-16, 1 Коринтян 14:33-35 і 1 Тимофія 2:11-15). Вони роблять висновок, що Павло навчає про підпорядкування жінки в усіх церквах на всі часи. Але в цих уривках Павло має справу з конкретною історичною ситуацією чи з чутливістю, властивою певній культурі. Хоча в них є окремі елементи богослов'я статі, які можуть допомогти нам сьогодні, жоден із цих текстів не підтримує ієрархії статей як загального правила.*

Перші два уривки ми розглянемо в цьому розділі, а третій — у наступному, щоразу намагаючись зрозуміти комплементарне тлумачення й критично його оцінити, а потім рухаючись до кращого

тлумачення. Петро зауважує, що в Павлових посланнях «є *дещо тяжке* до *зрозуміння*».[177] Ці три уривки, мабуть, очолюють цей список. (І ще одне, перш ніж ми зануримося: щоб не перевантажувати цей і наступний розділи, я виношу багато дуже важливого матеріалу в примітки, тож не соромтеся покопатися й там.)

1 Коринтян 11:3-16

Перший уривок стосується *покриття голови* — що ж, тут саме час напружити голову. Кілька разів у житті, щоразу по кілька днів, я намагався збагнути, що тут до чого, і щоразу відходив, трохи краще все розуміючи, але й маючи більше запитань, ніж на початку. Дозвольте ввести вас у курс того, до чого я дійшов щодо цього уривка.

Швидко прочитайте цей уривок (можливо, вам доведеться повертатися до нього протягом розділу) і не дивуйтеся, якщо, поки читатимете, у вас піде обертом голова:

3 Але я хочу, щоб ви знали, що голова кожного чоловіка — Христос, а голова жінки — чоловік, а голова Христа — Бог. 4 Кожен чоловік, що молиться чи пророкує з покритою головою, безчестить свою голову. 5 А кожна жінка, що молиться чи пророкує з непокритою головою, безчестить свою голову — це те саме, що бути обголеною. 6 Бо коли жінка не покриває голови, то нехай і стрижеться; а коли ганебно для жінки стригтися чи голитися, то нехай покриває голову.

7 Чоловік не повинен покривати голови, бо він образ і слава Божа, а жінка — слава чоловіка. 8 Бо не чоловік від жінки, а жінка від чоловіка; 9 і не чоловіка створено для жінки, а жінку для чоловіка. 10 Ось чому жінка повинна мати владу над власною головою — ради ангелів. 11 Однак у Господі ні жінка не є незалежною від чоловіка, ні чоловік — від жінки. 12 Бо як жінка від чоловіка, так і чоловік народжується від жінки. А все від Бога.

13 Розсудіть самі: чи личить жінці молитися Богові з непокритою головою? 14 Хіба сама природа речей не навчає вас, що коли чоловік має довге волосся, то це ганьба для нього, 15 а коли жінка має довге волосся,

177. 2 Петра 3:16

то це слава для неї? Бо довге волосся дано їй замість покривала. 16 А коли хто хоче сперечатися про це, то ми не маємо іншого звичаю — і Божі церкви теж.

Дозвольте мені одразу висловити свою найсуперечливішу думку: якщо комплементарне тлумачення цього уривка правильне, то — хоча деякі комплементаристи це заперечують — це означає, по-перше, що кожна доросла жінка покликана жити під владою чоловіка, зазвичай свого батька чи свого чоловіка; по-друге, що жінки не покликані бути лідерками найвищого рівня для чоловіків у церкві *і в суспільстві також* і, цілком можливо, не покликані бути для чоловіків і лідерками нижчого рівня; і по-третє, що всі жінки, загалом кажучи, покликані коритися всім чоловікам — чи то сестри братам, чи колеги-жінки колегам-чоловікам. Навіть коли я був комплементаристом, я цього не стверджував, але, уважніше дослідивши питання, зрозумів, що саме до цього насправді веде *послідовне* комплементарне тлумачення цього уривка. Тож якщо Бог у цьому уривку *справді* каже саме це, нам треба знати це напевно. Але якщо Він каже *не* це, то, певен, ми теж хочемо знати це напевно. Тож візьмімося до справи.

У єдиному в Біблії вченні про покриття голови Павла турбують жінки, які під час публічного богослужіння розпускають волосся або не носять покривала,[178] а також чоловіки, які відрощують довге волосся. У сучасній західній культурі жодне з цього не було б проблемою, але в тодішній культурі це посилало сигнал, який Павло вважав нерозумним. Тож він присвячує цьому розлогий фрагмент свого послання. Як і в інших місцях свого листа, замість того щоб просто наказати поводитися краще, Павло наводить кілька підстав. Але щойно ми збираємося підняти літак тлумачення зі злітної смуги, як натрапляємо на численні «лежачі

178. Наукова суперечка про те, чи йдеться в Павла про голову, покриту 1) каптуром чи покривалом, чи 2) довгим або розпущеним волоссям, виснажлива. Ґрунтовний коментар Ентоні Тіселтона (Anthony Thiselton) до 1 Коринтян розглядає аргументи обох сторін і з невеликою перевагою схиляється до того, що йдеться про покриття голови, покривало чи каптур. Я дотримуюся того самого.

поліцейські», через які розходяться думки найкращих дослідників.[179] Почнімо з того, з якою ситуацією має справу Павло.

Ситуація і чому вона непокоїла Павла

Схоже, деякі жінки не носили покривала на церковних зібраннях, а натомість відкривали своє волосся всім на огляд, а деякі чоловіки відрощували довге волосся. Тож Павло просить жінок покривати голову покривалом, а чоловіків — мати коротке волосся, коли вони беруть участь у молитві й пророцтві на богослужбових зібраннях церкви. Павло не доходить до того, щоб давати будь-який наказ, — він звертається з проханням, спираючись на багато аргументів, зокрема на культурну чутливість.

Чому жінки знімали покривала, а чоловіки відрощували довге волосся? Можливо, вони бунтували, хоча ймовірніше, що вони вирішили: християнська рівність статей, яку проповідував Павло (як у Галатів 3:28), означає, що між чоловіками й жінками немає жодних відмінностей, — і тому знехтували прийнятими в їхній культурі правилами пристойності для кожної статі. Ще одним можливим мотивом жінок було прагнення подолати своє другорядне становище в суспільстві, поводячись як чоловіки. А щодо жінок, які знімали покривала, — хто стояв за цим, чоловіки чи самі жінки? Більшість коментаторів кажуть, що жінки знімали покривала з власної ініціативи. Нещодавно Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall), спираючись на вірш 10, до якого ми незабаром дійдемо, доводила, що насправді на жінок тиснули чоловіки, щоб ті так робили. Хоч би якого погляду ми трималися, Павло в цьому уривку не береться за гріховні настрої — він лише наводить аргументи на

179. Вільям Вітт (William Witt) в Icons of Christ, розд. 8, перелічує запитання, на які дослідники дають різні відповіді: Чи говорить Павло про якесь покриття голови чи головний убір (шаль, каптур, туніку чи покривало), чи про зачіски (довге або розпущене волосся)? Що означає грецьке слово «голова» (kephalē)? Як Павло може проводити паралелі між такими різними парами: Бог як голова Христа; Христос як голова чоловіка; і чоловік як голова жінок? Чи «чоловік» і «жінка» означають чоловіків і жінок загалом, чи саме чоловіків і дружин? Що означає те, що чоловіки — слава Божа, тоді як жінка — слава чоловіка? Що має на увазі Павло, коли пише, що жінка повинна мати «владу» над своєю головою? Яке значення має згадка про ангелів? Що робити з Павловим твердженням, що «природа навчає», що чоловіки не повинні мати довгого волосся? Коли Павло каже, що «ми не маємо такого звичаю», про який звичай ідеться?

підтримку тодішньої культурної чутливості. Хоч би якими були їхні мотиви, Павло не вважає доброю думкою, щоб жінки відкривали голову, а чоловіки відрощували довге волосся. У нього є кілька міркувань.

Перше його міркування, засноване на розповіді Буття 1 і 2, таке: Бог створив чоловіків і жінок рівноцінними, але не зробив їх однаковими. Оскільки «чоловіком і жінкою створив їх» Бог, Павло вважає нерозумним зливати їх в одну безформну масу.

Друге: у їхній культурі, коли жінка поза домом розпускала своє довге волосся, це свідчило про низький статус і сексуальну доступність. Синтія Вестфолл наводить документальні свідчення того, що в греко-римському світі рабиням і повіям заборонялося покривати голову.[180] Заміжні жінки покривали голову на знак свого шанованого статусу заміжньої жінки, скромності й цнотливості. Їхнє покриття голови говорило про їхнє шановане становище.[181] Отже, на думку Павла, коли всі жінки покривали голову на церковному зібранні, це чудово показувало, що *всі жінки — незаміжні чи заміжні, рабині чи вільні — мають честь у Христі й у церкві, навіть ті, кого поза церквою не шанували.* Пам'ятаючи, що коринтська церква здебільшого складалася з жінок із низьким суспільним становищем — «не мудрих, не впливових і не шляхетного роду»[182], — ми бачимо, як Павлове наполягання на покритті голови насправді виявляло контркультурно високий погляд на всіх жінок у Христі.

Третє міркування, пов'язане з попереднім: у тій культурі для жінки було ганебно відкривати волосся на людях. Насправді у віршах 4-6 Павло двічі вживає слово «безчестить» і один раз слово «ганьба» — і обидва можна перекласти як «сором». У культурі сорому й честі непокрита голова привертала б до жінки увагу так, що це підривало б її самоповагу, повагу спільноти до неї та — в очах сторонніх спостерігачів — пошану до Бога, Якому поклонялися.

Останнє міркування: усе перелічене вище підривало б «порядок» у церкві. Ця частина навчання входить до більшої частини послання до коринтян, присвяченої саме впорядкуванню церкви, у якій запанував

180. Cynthia Westfall, Paul and Gender, 25.
181. Cynthia Westfall, Paul and Gender, 27.
182. 1 Коринтян 1:26

безлад,[183] — частини, що завершується словами: «усе нехай буде пристойно й за порядком».[184] Зважаючи на те, що коринтська церква, схоже, схилялася до свободи й самовираження, Павло прагне допомогти їм переосмислити, як вони роблять певні речі (зокрема щодо покриття голови, Господньої вечері та духовних дарів), щоб усі віруючі будувалися, усіх гостей привабливо залучали, а понад усе — щоб прославлявся Христос.

Позачасові істини

Сьогодні майже жодна церква не наполягає на покритті волосся. Дослідники погоджуються, що Павлова порада стосувалася культури, якої більше не існує. Чи є тоді в цьому уривку щось, що ми можемо прийняти як позачасову істину для всіх церков усюди?

Відповідаючи на це, ми мусимо спершу визнати, що Павло в цьому уривку не ставить собі за головну мету дати нам глибоко розроблене богослов'я статі. Натомість він зосереджується на конкретній практиці, пов'язаній із культурою. *Проте крізь текст просвічують натяки на богослов'я статі.* Ось короткий перелік тверджень-істин, яких ми можемо триматися й сьогодні.

І жінки, і чоловіки мають брати участь у служіннях словом — звернених до Бога (коли вони «моляться») і одне до одного (коли вони «пророкують»). У цьому уривку Павло радіє, що така практика є в церкві, хоча й застерігає щодо недоречного вигляду жінок і чоловіків, коли вони це роблять. Якщо будь-яка сучасна церква хоче стати всім, чим вона може бути, їй потрібен активний і рівний внесок словом і жінок, і чоловіків.

Чоловіки й жінки, хоч і рівні в Христі, все ж різні за творінням. Бог створив дві статі: чоловічу й жіночу. Вони не однакові; вони покликані доповнювати одне одного. Щоб повністю виявити образ Божий, потрібні обидві.

Жінкам треба надавати якнайвищий статус. Якщо суспільство має низький чи викривлений погляд на жінок, церква має бути місцем, де їм

183. 1 Коринтян 11-14
184. 1 Коринтян 14:40

виявляють найвищу гідність, незалежно від їхнього минулого чи теперішнього становища в ширшому суспільстві.

Нам слід зважати на те, який сигнал ми посилаємо своїми діями. У будь-якій культурі й поколінні можуть бути певні види поведінки, які — хоч у нас можуть бути власні слушні причини їх уникати чи до них вдаватися — посилали б іншим хибний сигнал і не сприяли б свідченню церкви.

Комплементарний погляд

Як комплементаристи бачать цей уривок? Не всі вони використовують його як підставу для свого вчення. Коли комплементарні богослови з *Village Church* вивчають цей уривок (і наступний) у межах огляду текстів про стать, вони роблять це так, що це не підтримує жодного вчення про владу чоловіка.[185] І слушно — найвище оцінені коментарі до 1 Коринтян не бачать у 1 Коринтян 11 влади чоловіка.[186]

Проте багато комплементаристів доводять, що цей уривок навчає: *жінки за Божим задумом перебувають під владою чоловіків*. Хоча я щойно спробував спростити зміст уривка, дозвольте ще раз наголосити, що цей уривок дуже складний і досі ставить сучасних тлумачів у глухий кут. Його складність ще більше зростає, коли тлумачі стають «дописувачами»—вчитують в уривок додаткові значення. Саме це, на мою думку, зробили комплементарні дослідники, коли стверджують: «Незмінний принцип 1 Коринтян 11:2-16 — це покора жінки чоловічій владі. Він навчає, що жінка може брати участь у молитві й пророкуванні в церкві під духовним проводом і владою чоловіків».[187] Вони спираються на деякі або на всі з таких чотирьох тверджень: 1) слово *голова* означає *голова над*, тобто владу; 2) Павло бачив ієрархію в шлюбі Адама і Єви до гріхопадіння; 3) жінки якимось чином меншою мірою є образом Божим,

185. www.bit.ly/3CFKgJO. Див. с. 33–37.

186. www.bestcommentaries.com оцінює коментарі до 1 Коринтян Ґордона Фі (Gordon Fee) (NICNT), Ентоні Тіселтона (Anthony Thiselton) (NIGTC) і Девіда Ґарленда (David Garland) (BECNT) як найкращі, з оцінками відповідно 4,91, 4,88 і 4,88 з 5,0. «Метафору в 11:3 часто розуміють так, ніби вона встановлює структури влади. Але ніщо в уривку на це не вказує» (Фі) «Всупереч Ґрудемові (pace Grudem), це, схоже, не означає стосунку „підпорядкування" чи „влади над"». (Тіселтон) «Павло не намагається встановити ієрархію статей, яка ставить жінок у підпорядковану роль». (Ґарленд)

187. Köstenberger і Köstenberger, God's Design for Man and Woman, с. 160.

ніж чоловіки; і 4) коринтські жінки мали носити на голові символ влади чоловіка. Зараз я відповім на кожне з цих тверджень, хоча найбільше часу присвячу першому.

Чи означає «голова» владу?

Чи означає «голова» «голова над»? У сучасній англійській мові слово «head» (голова) вживають метафорично на позначення начальника, того, хто керує. Але чи так розуміли метафору «голови» носії грецької мови, які отримали Павлове послання? Більшість комплементаристів кажуть, що так. Бог хоче, кажуть вони, щоб усі жінки корилися чоловікові як голові, — і тому дружини мусять коритися своїм чоловікам, а жінки не можуть керувати в церкві.

Вірш 3 — ключовий для комплементарного тлумачення. Тож що має на увазі Павло, кажучи: «Голова кожного чоловіка — Христос, а голова жінки — чоловік, а голова Христа — Бог»?

Багато комплементаристів, розуміючи «голову» (*kephalē*) як «голову над» (тобто «владу над»), тлумачать це так, що чоловіки (як «голова») мають здійснювати владу над жінками так само, як Бог (як «голова») здійснює владу над Христом, а Христос (як «голова») — над чоловіками. Якщо читати так, то, здається, Павло прирівнює владу Бога Отця над Христом до влади чоловіка над жінками. Пов'язуючи цю аналогію з описом внутрішнього життя Триєдиного Бога, вони доходять висновку, що ієрархія статей мусить бути універсальною, а не просто культурною чи наслідком гріхопадіння.

Але, як я вам покажу, якщо визначати значення з контексту наступних віршів, то «голова» тут означає не *владу*, а щось на кшталт *шанованого джерела життя — того, від кого людина отримує своє життя чи ідентичність*. Насправді в Павлові часи значення *kephalē* як *влада* було б дуже рідкісним, якщо не взагалі відсутнім, — закликаю вас прочитати «Додаток 3: Що означає *kephalē*», де я це обґрунтовую.

Комплементарні дослідники зазвичай посилаються на Ефесян 5 («чоловік голова дружини») — єдине інше місце, де Павло вживає слово

kephalē щодо стосунків чоловіка й жінки. Тоді вони доводять: оскільки в Ефесян 5 «голова» означає владу, то й у 1 Коринтян 11 це слово мусить означати владу.[188] Але, як ми розберемо в розділі 8, імовірно, і там воно не означає влади.[189] Усупереч закиду комплементаристів, ніби розуміння *kephalē* як джерела життя — недавнє нововведення в дослідженні слів, грекомовні Отці Церкви Кирило Александрійський, Теодор Мопсуестійський, Атанасій і Євсевій — усі розуміли *kephalē* тут як *джерело*.[190] Тож не дивно, що так багато дослідників доходять висновку: у 1 Коринтян 11:3 Павло мав на увазі *джерело*, а не *владу*.[191]

І все ж, хоч би як малоймовірно це було, Павло теоретично міг мати тут на увазі *владу*. Як нам знати напевно? Спосіб визначити, що Павло має на увазі в кожному випадку, — це контекст.[192] Ми уважно розглянемо вірші 4-16, але спершу з'ясуймо три паралельні твердження про «голову» в 1 Коринтян 11:3.

188. Наприклад, Шрайнер (Schreiner) каже: «Оскільки Павло вживає „kephalē" на позначення влади, коли говорить про чоловіків і дружин в Ефесян 5:22-24, він, імовірно, має на увазі ту саму думку в 1 Коринтян 11:3». (*Джерело*: www.bit.ly/31rylBA)

189. Багато комплементарних аргументів, які я читав і які стверджують, що «голова» в Ефесян 5 означає «владу», ґрунтуються на тлумаченні того, що це слово означає в 1 Коринтян 11:3. Це класичний випадок «курки чи яйця»: одне слабке тлумачення підпирає інше, аж поки ми вже не можемо бути певні, яке з них з'явилося першим. Одна з причин, чому слід обережно переносити значення з одного місця в інше, полягає в тому, що Павло вживає слово «голова» зовсім по-різному: в 1 Коринтян 11 він говорить про Адама як голову Єви, яку не описано як тіло Адама, тоді як в Ефесян 5 він говорить про чоловіка як голову своєї дружини, яка є його тілом.

190. Payne, Man and Woman, One in Christ, розд. 7. Наприклад, Кирило Александрійський (помер 444 р. н. е.) писав: «*Лука* [3:38, „Адам — Божий"] … пояснює джерело людини — Бога-Творця. Тож ми кажемо, що „голова (kephalē) кожного чоловіка — Христос", бо людину створено через Нього й покликано до існування … „А голова (kephalē) жінки — чоловік", бо її взято з його плоті, і тому вона справді має його своїм джерелом. Так само „голова (kephalē) Христа — Бог", бо Він від Нього за природою: адже Слово народилося з Бога Отця».

191. Payne, Man and Woman, One in Christ, розд. 7, прим. 7, наводить сорок наукових праць, які доводять, що kephalē в 1 Коринтян 11:3 означає «джерело». Ця книжка вийшла 2009 року; тепер цей список набагато довший.

192. Наприклад, Алан Джонсон (Alan Johnson) робить метадослідження 17 великих досліджень слова kephalē, що представляють усі сторони, і доходить висновку: «Схоже, дедалі більше дослідників погоджуються, що kephalē як метафора може мати різне значення в різному контексті». (*Джерело*: www.bit.ly/3GJ9Vnc)

Історія трьох голів

Павло пише, що «голова кожного чоловіка — Христос, а голова жінки — чоловік, а голова Христа — Бог». Ключ до правильного розуміння цих трьох рядків — у послідовності, у якій Павло їх наводить. На перший погляд може здатися, що Павлові слід було поставити останній рядок першим, щоб вийшло: «Бог — голова Христа, Який — голова чоловіка, який — голова жінки». Але він так не робить. Чому ж тоді такий порядок? Відповідь така: *Павло йде за хронологією*.

Хоча значення слів «*kephalē* кожного чоловіка — Христос» не є вирішальним для нашого обговорення, вони, схоже, підхоплюють Павлове богослов'я про Христа як посередника всього творіння. У цьому сенсі в Буття 2 Бог *через Христа* створив Адама, а в похідному сенсі — і кожного наступного чоловіка після нього.

Наступне речення, «*kephalē* жінки — чоловік», стосується того, що сталося далі в Едемському саду: з боку Адама Бог створив Єву. Ми знаємо, що Павло говорить про Адама і Єву, бо він уживає однину — «жінка», а не «жінки», і «чоловік», а не «чоловіки», — а потім у вірші 8 і у вірші 12а знову згадує, що Єва (яку він називає «жінкою») походить від Адама («чоловіка»). Підтверджуючи тлумачення, за яким вірш 3 говорить про Адама як про *джерело* Єви, Павло насамкінець згадує, що в іншому сенсі кожен із синів Адама *походить від* однієї з дочок Єви — своєї матері (в. 12б), а ще в іншому сенсі всі *походять від* свого Творця (в. 12в).

Останнє речення, «*kephalē* Христа — Бог», найімовірніше стосується втілення Христа. У Своєму земному служінні Він був «образом

невидимого Бога» і показував світові, що на Нього дивився, Отця як Своє джерело.[193]

Можна спитати: чому Павло не каже, що Христос — також *kephalē* кожної жінки? Відповідь криється в іншому запитанні: навіщо Павло взагалі зводить докупи ці дивні й, здавалося б, не пов'язані між собою богословські твердження? Вірші 4-5 дають кілька переконливих відповідей: *за допомогою творчого навчального прийому Павло пов'язує те, як жінка й чоловік поводяться зі своїми фізичними головами, з тим, як кожен із них ставиться до своєї метафоричної голови*. Інакше кажучи, у вірші 3 Павло встановлює передумову, що кожен має метафоричну голову, щоб у віршах 4-5 довести: те, що чоловіки й жінки роблять зі своїми фізичними головами під час богослужіння, відбивається на їхній метафоричній *kephalē*, згаданій у вірші 3, — для «кожного чоловіка» (в. 4) це «Христос» (в. 3); для «кожної жінки» (в. 5) це «чоловік» (в. 3).

Хоч як дивно це може звучати для сучасного вуха, Павло перемикається між буквальним і метафоричним уживанням слова *kephalē*. Єва шанувала Адама як свою *kephalē*, тож кожна дочка Єви має шанувати синів Адама, шануючи свою фізичну голову (а це виявлялося в тому, що вона носила покриття голови). Так само Адам шанував Христа як свою *kephalē*, тож кожен син Адама має шанувати Христа, шануючи свою фізичну голову (а це виявлялося в тому, що він мав коротке волосся).

Хоч би якими вагомими були три твердження вірша 3, вірші 4-5 явно не є розробленим богослов'ям. Це Павло як геніальний оригінальний

193. Колоссян 1:15 і Євреїв 1:3. Щоб зрозуміти цей третій рядок, ми мусимо зрозуміти, що три рядки у в. 3 — це приблизно паралельні аналогії. Вони не є точними відповідниками. У Буття 2 Бог буквально створив Адама. Про Адама можна сказати, що він «походить від» Бога. Єва теж «походить від» Адама, але не так, як Адам походить від Бога. Нарешті, Син «походив від» (або «походить від») Отця. Як Павло каже раніше в посланні до коринтян, «Христос став для нас мудрістю від Бога … нашим відкупленням» (1 Коринтян 1:30). Але це зовсім не стосується того, що Отець Його створив, — радше це, імовірно, стосується того, як Він отримує Своє життя й ідентичність від Отця. Ісус проголосив: «як Отець має життя в Самому Собі, так і Синові дав мати життя в Самому Собі» (Івана 5:26, NIV). Дослідники, які вважають, що останній рядок Павла може стосуватися *вічних* стосунків Сина з Отцем, а не лише Його *втілення*, можуть мати рацію. Але хоч би як це розуміти, *kephalē*, застосоване до стосунків Отця й Сина, не означає влади. Якщо навести аналогію, то чи у вічності, чи у втіленні Отець є *kephalē* Сина — так само, як сонце є *kephalē* сонячного променя. Ніколи не було сонця без сонячного променя, і ніколи не було сонячного променя без сонця. Христос (сонячний промінь) може функціонально відрізнятися від Бога (сонця), але це не означає, що Він вічно підпорядкований Отцеві.

мислитель, що проводить зв'язки, аби посилити свій аргумент. Він не так намагається навчити їх (чи нас) розробленого богослов'я статі, як прагне підкріпити свій аргумент, що жінки мають покриватися під час богослужіння.

А тепер, обмірковуючи вірші, що йдуть після вірша 3, ми усвідомимо, що Павло не може мати на увазі «владу» у вірші 3, — ми знаємо це тому, що від початку до кінця об'єднавчою думкою є шанування свого джерела, а не покора лідерові. Наприклад, сказавши, що «чоловік — *kephalē* жінки» (в. 3), Павло, схоже, перефразовує ту саму думку у вірші 8, кажучи, що «жінка від чоловіка», — і це посилання на Адама як на джерело Єви, а не як на її владу.[194] Крім того, перейшовши від розмови про Христа як Творця («*kephalē* кожного чоловіка — Христос»), Павло потім говорить про Бога як Творця у вірші 12, коли каже: «усе [або: усі люди] — від Бога». Тут Павло знову зосереджується на Богові не як на владі, а як на джерелі тих, кого Він творить.[195] Це також допомагає нам зрозуміти, у якому сенсі Христос названий *kephalē* «кожного чоловіка» у вірші 3: не всі чоловіки мають Його своєю владою, але всі вони мають Його своїм Творцем-джерелом.

Ще більшої ваги цьому додає те, що вислів «Бог — *kephalē* Христа» з погляду ортодоксального віровчення ніколи не розуміли так, ніби Отець має владу над Христом. Як я показав у розділі 3, саме богослови-комплементаристи раз у раз намагалися прикрутити до вічних стосунків у Трійці уявну ієрархію, щоб підперти свою ідею постійної ієрархії у стосунках чоловіка й жінки. Ортодоксальні описи стосунків Сина й Отця, навіть тоді, коли Син був на землі, *не* описують, як Отець утверджує Свою «владу» над Сином, — радше вони говорять про те, як Син у самовідданій любові кориться волі Отця, яка насправді є і Його

194. Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) пише в «Paul and Gender» (розд. 1): «Посилання на розповідь про творіння в цьому уривку, і особливо в 11:8, Павло використовує, щоб підхопити, пояснити й розширити своє богословське твердження в 11:3. У найближчому контексті твердження, що жінка походить від чоловіка і що жінку створено заради чоловіка, свідчить, що в 11:3 ідеться про походження життя чоловіка й жінки».

195. Порівняння 1 Коринтян 8:6 з 1 Коринтян 11:12 підтверджує це. «У нас один Бог Отець, від Якого все … і один Господь Ісус Христос, через Якого все» (1 Коринтян 8:6). «Бо як жінка від чоловіка … а все від Бога» (1 Коринтян 11:12). У першому випадку Бог — остаточний Творець, а Ісус — Той, через Кого Бог творить усе. У другому випадку Бог — остаточний Творець, а Адам — той, через кого Бог творить Єву. У цьому сенсі і Бога, і того, через кого Бог творить, можна назвати *kephale.* Обоє діють як джерело, хоч і різного роду: Бог — першоджерело, а Ісус чи Адам — посередні джерела. Обидва види джерела гідні шани.

власною волею.[196]

Кеті Келлер (Kathy Keller) визнає, що хоча її «перша зустріч з ідеями ролі голови й покори [у шлюбі] була і інтелектуально, і морально травматичною», та коли «обдаровані вчителі скерували [її] до [розуміння того, як] Друга Особа Божества [скорилася] й узяла на Себе роль слуги», вона прийняла, що може відігравати у своєму шлюбі «роль Ісуса». Вона наводить біблійне обґрунтування цього зв'язку: «У 1 Коринтян 11:3 Павло каже … що стосунки Отця й Сина є взірцем для стосунків чоловіка з дружиною», у яких «чоловіка й жінку запрошено віддзеркалювати й відображати … любовну владу й любовну покору».[197] На жаль, хоч яка блискуча значна частина бестселера Келлерів про шлюб, ця книжка допомогла поширити не лише хибне тлумачення, а й хибне застосування 1 Коринтян 11:3, через яке дружини думають, ніби на них покладено особливе завдання — віддзеркалювати покору Сина Отцеві своєю покорою чоловікові.

Немає жодного вірша, який би вкорінював наші «призначені ролі» в Трійці, і вже точно не 1 Коринтян 11:3. Найкраще це видно з того, що Павло наводить не лише дві паралельні лінії, а й третю. Комплементаристи, яким подобається порівнювати чоловіка як голову жінки з Богом як головою Христа, ніби забувають першу лінію: Христос — голова чоловіка. Можна, мабуть, через силу видобути певну схожість між Богом і Христом та між чоловіком і жінкою («рівні за суттю, але підпорядковані за функцією» — ось що пропонують комплементаристи), але якби Павло намагався навчати саме цього, він не додав би ще й першої лінії — про Христа й чоловіка, бо жоден чоловік не рівний Христові.

Щодо голови Єви лишається ще одне запитання. У вірші 5 Павло каже, що жінка, яка безчестить свою фізичну голову, безчестить і свою

196. Отець Церкви Іван Золотоустий спростовував субординаціоністський погляд на Трійцю в цьому уривку, кажучи: «Отець породив Сина не як раба під Своєю владою, а як вільного, що виявляє послух. [Син] не раб, Він має ту саму честь, що й Той, Хто Його породив». Трійця в традиційному розумінні наголошує на стосунках взаємної любові, а не на стосунках влади. Ранні східні богослови говорять про Отця як про «джерело Божества». Отець вічно породжує Сина, а Дух виходить від Отця. Західні богослови віддають перевагу мові про Логос, Якого породжує Отець, і про Святого Духа як взаємну любов, що виходить і від Отця, і від Сина.

197. Tim і Kathy Keller, The Meaning of Marriage, розд. 6.

метафоричну голову, а нею, згідно з віршем 3, є «чоловік». Тож питання таке: якого чоловіка чи яких чоловіків Павло може мати на увазі? Комплементаристи, як-от Кестенбергер (Köstenberger), зазвичай відповідають, що йдеться про *духовний провід чоловіків*. Багато пасторів-комплементаристів ідуть ще далі й кажуть, що кожна жінка має бути під чоловіком-головою — чи то це її чоловік, батько, чи пасторська команда, що складається з чоловіків.

Але ключ до обґрунтованішої відповіді лежить у попередньому вірші: «кожен чоловік» має шанувати «свою голову» (вірш 4). Таке формулювання повертає нас до вірша 3, де відповідь уже дано: «Христос» — голова кожного чоловіка. Так само «кожна жінка» має шанувати свою голову (вірш 5), і це теж відсилає нас до вірша 3, де ми бачимо, що згаданий там «чоловік» — це Адам, який типологічно представляє всіх чоловіків. Інакше кажучи, малоймовірно, що Павло має на увазі якогось конкретного чоловіка, — радше всіх синів Адама.

Хоча всі ці розмови про честь можуть не надто відгукуватися в тих із нас, хто вже не живе в культурі сорому й честі, читачі Павлового листа розуміли б їх цілком. У цьому уривку він поєднує поняття *kephalē* і честі. Інакше кажучи, те, як Павло вживає *kephalē* у вірші 3, схоже, зводить докупи два поняття, що проходять крізь увесь цей уривок: джерело і честь.

Тож відповімо на ключове запитання, поставлене раніше: *що означає вірш 3?* Він означає, що Христос — гідне честі джерело чоловіка (як його Творець); чоловік (Адам) — гідне честі джерело жінки (Єви); а Бог — гідне честі джерело Христа (у Його втіленні).[198]

198. Довша відповідь може бути така: вірш 3 означає, що в Буття 2 Адам (і кожен чоловік) отримав свою ідентичність чи існування від Христа, Який тому гідний його шани. Далі в Буття 2 Єва (і кожна жінка) отримала свою ідентичність чи існування від Адама, тож він (і кожен чоловік) гідний її шани. Нарешті, у втіленні (або, можливо, у вічності) Христос отримує/отримав Свою ідентичність чи існування від Отця, Який тому гідний Його шани. Можна також запитати: якщо особа А — *kephale* особи Б, то чим є особа Б для особи А? Що ж, якщо особа Б отримує своє існування чи ідентичність від особи А, то інакше це можна сказати так: особа Б — *образ* особи А. Те, що Павло невдовзі каже: «чоловік — образ і слава Божа, а жінка — слава чоловіка» (1 Коринтян 11:7), — може вказувати, що Павло мав це на увазі. Інакше кажучи, стрункий богословський наслідок вірша 3 — сказати, що чоловік створений на образ і подобу Христа; Єва була створена на образ і подобу Адама; а Христос — образ і подоба Бога. Знову ж таки, ніщо з цього не вказує на підпорядкування жінки чи Христа.

Мій висновок: *вірш 3 нічого не каже про підпорядкування Христа чи жінки*.

Чи бачить Павло ієрархію в Едемському саду?

У розділі 4 я доводив, що уважне вивчення Буття 1-3 показує: ієрархія статей з'явилася внаслідок гріхопадіння, а не через Божий добрий задум у творінні. На противагу цьому погляду комплементаристи використовують такі вірші, щоб довести, що Павло бачив ієрархію ще до гріхопадіння: «Бо не чоловік від жінки, але жінка від чоловіка; і не чоловіка створено для жінки, але жінку для чоловіка» (вірші 8-9). Говорячи про ці вірші, Шрайнер (Schreiner) каже: «Павло, очевидно, тлумачив Буття 2 як таке, що відкриває відмінність ролей між чоловіками й жінками», — і має на увазі ролі влади й покори.[199]

Але чи бачите ви, чому це зовсім не очевидно? Лише якщо ми припустимо, що у вірші 3 Павло говорить про підпорядкування жінки, ми дійдемо висновку, що Павло бачив ієрархію до гріхопадіння. Але в цих віршах він лише розгортає те, що вже сказав у вірші 3 про Буття 2: «*Kephalē* [Єви] — [Адам]», — і згадує дві найважливіші речі. По-перше, Єву створено з Адама, буквально з його боку, — ось чому коринтські жінки мають шанувати чоловіків у церкві, які, якщо повернутися до Едемського саду, є їхнім джерелом.[200] По-друге, Єву створено для Адама, щоб вона була його помічницею-партнеркою, його *ezer kenegdo*, щоб доповнювати його і стояти поруч із ним, — ось чому коринтські жінки, пам'ятаючи про сад, не повинні безчестити чоловіків, із якими вони створені бути партнерками. (З другого боку, і коринтські чоловіки не повинні безчестити жінок, без яких вони неповні.)

Коротко кажучи, і книга Буття, і Павло підкреслюють як відмінність між статями, так і потребу у взаємозалежності, де кожен шанує іншого, — але жоден із них нічого не каже про ієрархічні «ролі», які Шрайнер нібито знаходить у цьому уривку.

199. Так каже Том Шрайнер (Tom Schreiner) у «Recovering Biblical Manhood and Womanhood», с. 133.
200. «Не чоловік від жінки» (вірш 8) — на підставі Буття 2 можна доводити, що й Адам має шанувати Єву, але Павло вказує, що не можна сказати, ніби вона була його джерелом.

Чи однаковою мірою жінки є носіями Божого образу?

А як щодо слів «Чоловік … є образ і слава Божа, а жінка — слава чоловіка» (вірш 7)? Справедливості ради, майже ніхто з комплементаристів не використовує цей вірш, щоб посилити свою аргументацію. Ґрудем (Grudem) не використовує його, щоб доводити підпорядкування жінки, тому що на перший погляд він ніби суперечить нашому спільному переконанню, що статі не *лише* різні, а й «рівні». Насправді впродовж більшої частини церковної історії цей вірш був доказовим текстом *для* захисту незаперечного вчення, що жінки за своєю природою нижчі за чоловіків.

Чи каже Павло, що жінки меншою мірою створені на образ Божий, ніж чоловіки? Ні.[201] Сказати, як казала церква протягом такої значної частини своєї історії, що Єва отримує від Адама *лише* частину Божого образу, — означає суперечити Буття 1, де Божий образ однаковою мірою визнано за обома статями. Павло, який добре знає Буття 1, тут, схоже, продовжує свій аргумент, що Бог/Христос — шановане *джерело* Адама, а Адам — шановане *джерело* Єви. Вона отримує своє існування й ідентичність не *лише* від Бога, а й від Адама. Носячи на богослужінні покривало на голові, жінки виявляють шану чоловікам.

Можливо, Павло також натякає на зворотний напрямок честі: Адам — слава й образ (тобто славний образ) Бога. Так само Єва — славний образ Адама. Це добре узгоджується зі словами захвату Адама, коли він уперше побачив себе відображеним у Єві: «Нарешті! Кість від костей моїх, тіло від тіла мого». *Якщо жінки мають шанувати своє джерело в Адамі, то чоловіки мають шанувати свій власний образ у жінках.*

Замість того щоб читати Павлові слова як зображення спадання цінності (від Адама до Єви), можливо, нам варто читати їх як висхідне крещендо слави. Адам — *лише* образ і слава Бога, тоді як Єва — образ і слава *і Бога*,

201. *Люсі Пеппіатт* (Lucy Peppiatt; у «Women and Worship at Corinth») та інші біблеїсти висувають тезу, що Павло справді так пише, але в цьому місці насправді цитує *лжевчителів* у церкві, як він робить і в інших місцях 1 Коринтян. Щоб цей розділ мав розумну довжину, я вирішив цієї тези не пояснювати, а натомість спертися на *тлумачення* Синтії Вестфолл, яке вважаю переконливішим.

і Адама. Хіба не так читаються Буття 1 і 2? В обох розділах вершинне Боже творіння з'являється наприкінці. У розділі 1 це людство. У розділі 2 — жінка. Адама створено з пороху, а Єву — з плоті.[202] У світі, де жінок так знецінювали, слова Буття й Павла тут настільки контркультурні, наскільки це взагалі можливо.

Чи мають жінки носити «символ» влади?

А тепер мій улюблений вірш цього уривку: «Ось чому жінка повинна мати владу над своєю головою, ради ангелів» (вірш 10). Ідучи за новаторським перекладом RV (Revised Version) 1881 року, ESV перекладає цей вірш так: «Ось чому дружина повинна мати на голові *символ* влади, ради ангелів». ESV заявляє про себе як про дослівний переклад, а не динамічний, як цитований вище NIV, тож можна було б припустити, що з цих двох саме переклад ESV буде дослівнішим. Але ви помилилися б. *Оригінальний грецький текст не згадує жодного знака чи символу.*

Навіщо перекладачі ESV це зробили? Комплементаристам вигідно доводити, що покриття голови жінки — це символ «влади» (грецьке *exousia*) над нею чоловіків або, можливо, її чоловіка. Але Павло ніколи такого не казав. Хоча біблеїсти сперечаються про різні аспекти цього вірша, вирішальне питання, яке нам треба поставити, — хто має ту «владу», про яку тут говорить Павло? Якщо вона має лише «символ влади», то це означає, що владу над нею мають чоловіки загалом або, можливо, певні чоловіки. Але грецький текст каже, що сама жінка «має владу над» власною головою. Те саме формулювання є там, де Ісус дає Своїм учням «владу над» (*exousian … epi*) сатаною. У всіх інших 102 випадках ужитку слова *exousia* в Новому Завіті, зокрема в дев'яти випадках у 1 Коринтян, воно означає владу, якою володіє сам її носій.[203] Павло хоче сказати: якщо Бог у творінні дав Єві та її дочкам певну владу, то не чоловікам (і не перекладачам Біблії) забирати її в неї. *Але це якраз протилежне тому, що підказує переклад ESV.* Ось у чому найбільша

202. Уважно стежачи за Павловим аргументом тут, ми радше мали б схилитися до думки, що Адам нижчий за Єву, ніж навпаки. Звісно, щоб уникнути протилежної помилки церкви впродовж значної частини її женоненависницької історії, ми цього не робитимемо.
203. Philip Payne, Man and Woman, One in Christ, розд. 10.

слабкість комплементарного прочитання 1 Коринтян 11: *єдине місце, яке справді згадує бодай якусь владу, говорить про владу жінки*. Так, її влада має якийсь стосунок до покриття голови, але, схоже, наголос зроблено на її власному, ніким не нав'язаному праві взагалі його носити. Навіщо Павлові додавати цю думку про її право носити покривало? Дослідники не певні, хоча Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) доводить, що саме деякі чоловіки, а не самі жінки, тиснули на коринтських жінок, щоб ті знімали покривала. Ми не можемо бути певні, але якщо це так, то Павло заохочує жінок *опиратися* тим чоловікам, які намагаються поставити їх у незручне становище.

Павло наводить дві причини власної влади жінки. Перша, на яку вказують слова на початку вірша 10 («ось чому»), відсилає нас до віршів 8 і 9, де вона, вершина творіння, стає поруч з Адамом як його партнерка, а тому не повинна його осоромлювати. Хіба ж, — міркує він, — та, що є вершиною творіння й рівнею Адамові, не може стояти на власних ногах? Друга причина — «ради ангелів». Що це означає? Дослідники пропонують багато варіантів. Для мене найпереконливіші два: це або згадка про ангелів, які були присутні під час творіння (які були там, коли Єва з'явилася в усій своїй славі), або, що, можливо, правдоподібніше, це пов'язано з попереднім висловлюванням Павла в цьому ж листі про ангелів, з уривком, де він каже, що святі колись судитимуть ангелів[204], — у такому разі цілком логічно, що жінки самі розпоряджаються своїм убранням, бо *Єва та її дочки — особи царського роду, які разом із чоловіками колись пануватимуть над усім космосом*.

Саме через цю Богом дану владу не лише чоловіки, а й жінки могли брати участь у молитві й пророкуванні, як мимохідь зазначено у віршах 4-5.

Однак у Господі

Досі в цьому уривку Павло казав речі, які можна тлумачити — і тлумачили — як звеличення чоловіків (вірші 3-6), а також жінок (вірші 7, 10). Проте наприкінці він дуже чітко показує, що в Євангелії та в церкві обидві статі рівні й однаково залежать одна від одної: «Однак у Господі

204. 1 Коринтян 6:1-2

ні жінка не є незалежною від чоловіка, ні чоловік — від жінки» (вірш 11). У вірші 3 він стверджував, що Адам був біологічним джерелом Єви (а отже, всі жінки мають шанувати всіх чоловіків), але тепер він також підкреслює, що кожен чоловік має своє біологічне походження від матері: «Бо як жінка від чоловіка, так і чоловік народжується від жінки» (вірш 12), а отже, всі чоловіки мають шанувати всіх жінок. *Поєднуючи спостереження про те, як з'явилася Єва в Буття 2, зі спостереженням про те, як з'являється на світ кожна особа чоловічої статі, Павло пояснює, що честь має йти в обидва боки*, — і це залишає нам ще менше підстав обстоювати ієрархію статей на основі порядку творіння. Взаємність, рівність, єдність — і водночас розрізнення статей: ось що, схоже, Бог задумував від самого початку.

Деякі дослідники доводять, що в цьому уривку Павло говорить *лише* про чоловіків і дружин, а не про стосунки чоловіків і жінок загалом. Це можливо, хоча й дуже малоймовірно. Грецькі слова, що означають «чоловік» і «жінка», можна перекласти також як «муж» і «дружина», якщо уривок говорить саме про це. Проте більшість дослідників доводить, що, коли читати весь уривок, Павло говорить про те, як стосуються одне одного всі чоловіки й усі жінки, і це охоплює подружні пари, але й виходить за їхні межі.[205]

Утім, якщо меншість дослідників має рацію і Павло звертається *лише* до подружніх пар, то можна зробити висновок, що метафорична голова жінки у вірші 5 — це, можливо, її *paterfamilias*, чоловік, який, згідно з греко-римською культурою, «відповідав» за неї. Якщо так, то Павло каже їй шанувати його, але ніяк не підтримує її підпорядкування йому, — власне, весь уривок рухається до зрівняння статей. Показово, що в іншому місці, де Павло говорить про чоловіка як *kephalē* (в Ефесян 5), він уміщує стосунки чоловіка й дружини в рамки всеохопного поняття *взаємної покори*. Так само й тут, у 1 Коринтян 11, він завершує вченням про *взаємну залежність*.

205. Хіба що ми уявимо, ніби незаміжні жінки й удови тепер знімають покривало — те саме, що надає їм гідності. Проте найсильніший аргумент полягає в тому, що Павло у вірші 12 каже: «кожен чоловік народжується від жінки», — а це не має сенсу, якщо читати: «кожен муж народжується від своєї дружини». Тізелтон (Thiselton) зауважує, що «переважна більшість авторів переконливо доводить, що йдеться про стосунки статей загалом, а не лише про стосунки у вужчому родинному колі», у «1 Corinthians (NIGTC)».

Хоч би цей уривок стосувався стосунків між усіма чоловіками й жінками, хоч (що менш імовірно) лише між чоловіками й дружинами, думаю, ми можемо впевнено відкинути твердження комплементаристів, що «Павло хоче, щоб жінки покривали голову, аби показати, що вони коряться чоловікам як голові».[206] Для більшості з нас це чудова новина! Уявіть, що Бог хотів би, аби всі жінки корилися всім чоловікам, — а саме це й випливало б зі слів Павла, який вкорінює свій аргумент у творінні. Це охоплювало б покору жінки чоловікам у шлюбі, у родинних стосунках, у колі друзів, у робочих стосунках, у суспільстві й у церкві. Мене бере жах, коли думаю, як калічило це хибне вчення жінок упродовж віків, коли вони неправильно розуміли цей уривок, ніби він навчає їх покірної постави щодо чоловіків. На жаль, саме цього досі навчає Пайпер (Piper) у першому розділі книжки *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*: «Зріла жінка … підтверджуватиме силу й провід чоловіків у певній формі *в усіх своїх стосунках* із гідними чоловіками».[207] Дякувати Богові, Ісус і сумлінне вивчення цього уривку рішуче кладуть край тому, як це хибне тлумачення калічить жінок.

Що уважніше ми розглядаємо кожен аргумент, який комплементаристи висувають на користь прочитання цього уривку в дусі «влада — покора», то краще бачимо, чому кожен із них слід відкинути як прикре викривлення уривку, який насправді чудово звеличує жінок, а не применшує їх і не підпорядковує.

Тепер розгляньмо другий із трьох Павлових уривків, які на перший погляд ніби підтримують висновки комплементаристів.

1 Коринтян 14:33-35

Як ми щойно побачили в 1 Коринтян 11, Павло надає жінкам велику гідність. Він не лише схвалює участь жінок у молитві й пророкуванні, а й його зауваження щодо покриття голови вкорінені в його бажанні бачити, що всім жінкам віддають належну шану. Далі в тому самому

206. Так каже Шрайнер у «Recovering Biblical Manhood and Womanhood», с. 132, 135.
207. Так каже Джон Пайпер (John Piper) у «Recovering Biblical Manhood and Womanhood», с. 21.

листі є інший уривок, який — принаймні при першому читанні — ніби суперечить попередньому:

33 Бо Бог не є Богом безладу, але миру, — як і в усіх церквах Господнього народу. 34 Жінки нехай мовчать у церквах. Їм не дозволено говорити, але вони мають бути в покорі, як каже й Закон. 35 Якщо ж вони хочуть щось довідатися, нехай питають своїх чоловіків удома, бо непристойно жінці говорити в церкві.

Оскільки дослідники нескінченно сперечаються про цей уривок, я подам п'ять основних поглядів, які висували різні дослідники. (Насправді поглядів шість, але я покажу, що один із них є розвитком іншого, тож розглядатиму його як підвид.) Я також дозволю собі, на підставі власного зважування аргументів, розташувати їх від того, який вважаю найслабшим, до найсильнішого.

Погляд 1: Жінки мають мовчати на богослужбових зібраннях

Дослідникам було важко збагнути, як Павло міг дозволити жінкам говорити на церковних зібраннях у розділі 11, а потім, як видається, заборонити те саме в розділі 14. Аж до 1960-х років, коли нижчість і підпорядкування жінок усе ще загалом ніхто не ставив під сумнів, дослідники — від таких давніх, як Отець Церкви Оріген, і аж до коментатора Чарлза Райрі (Charles Ryrie) — вважали, що Павло хотів, щоб жінки мовчали *як загальне правило*. Райрі в 1958 році принаймні додав, що можуть бути винятки, коли жінкам можна говорити.

Але якщо решта Писання завжди найкраще тлумачить окреме місце Писання, то цей історичний погляд слід відкинути. Павло в розділі 11 і впродовж більшої частини розділу 14 схвалював те, що жінки говорять у церкві. Отже, ми не можемо розуміти його настанови в цих віршах так, ніби всі жінки мають мовчати в усіх церквах.

Неправдоподібність цього погляду, яку ще посилило відкриття рівності жінок після 1960-х років, спонукала до багатьох нових спроб збагнути цей уривок.

Погляд 2: Жінки не повинні оцінювати пророцтва

Цей погляд пов'язує Павлове веління жінкам мовчати з його настановою кількома віршами раніше: «Пророки нехай говорять двоє чи троє, а інші нехай уважно оцінюють сказане» (вірш 29). Згідно з ним, Павло наказує жінкам мовчати *лише* частково. Хоча пророкувати можуть і чоловіки, і жінки, цей погляд робить висновок, що жінки не повинні *оцінювати* пророчі слова.[208]

Спираючись на згадку про «своїх чоловіків» (вірш 35), цей погляд припускає, що для жінки в античному світі було б культурно незручно — а отже, порушувало б той «порядок», на який натякає Павло, — публічно оцінювати пророцтва власного чоловіка чи інших чоловіків.

Цей погляд має кілька слабких місць. По-перше, «інші», згадані у вірші 29, — це всі присутні, хто слухає чиєсь пророцтво. Саме ці *люди* мають оцінювати, і до цієї групи входять також інші жінки. По-друге, вірш 29 стоїть на певній відстані від віршів 34 і 35. Вірші між ними переводять тему з оцінювання пророцтв на те, що пророки мають володіти собою й чекати своєї черги (вірші 30-32). Нічого з вислову у вірші 29 не повторюється у віршах 34-35, і між висловом про оцінювання пророцтв і Павловими настановами жінкам мовчати немає жодного зв'язку. Так само Павлова порада жінкам навчатися й ставити запитання вдома не стосується оцінювання пророцтв. Нарешті, оцінювання пророцтв вимагало б духовного дару розпізнавання, який Бог дає і чоловікам, і жінкам (12:10).

Хоч який малоймовірний цей погляд, багато дослідників-комплементаристів і далі його обстоюють і розвивають.

208. Що саме Павло мав на увазі під «оцінюванням» пророцтв, невідомо. Чи йдеться про духовне розпізнавання джерела пророцтва, чи про доктринальну критику його змісту, чи, можливо, про розважання над тим, що Бог може говорити через сукупність пророцтв, чи про рішення, як застосувати сказане?

Погляд 2а: Жінки не повинні узурпувати роль старійшин-чоловіків

Я позначив цей погляд як 2а, бо він — новіше відгалуження попереднього. Це також переважний погляд серед комплементаристів, якого дотримуються Ґрудем, Карсон (Carson) і Келлери. Цей погляд, хоч і не змушує жінок мовчати, знаходить спосіб універсально підпорядкувати їх. Він погоджується з поглядом 2, що Павло забороняє жінкам оцінювати пророцтва, *а потім додає ще одну причину: оцінювати пророцтва можуть лише старійшини (пресвітери) церкви, і саме тому Павло не хоче, щоб це робили жінки.*

На мою думку, цей погляд ще слабший за вихідний, бо робить подвійний стрибок. Він не лише перескакує через вірші 30-32 назад до вірша 29, а й *стрибає до причини, якої ніде в усьому листі не названо*. Обґрунтування, яке пропонує Ґрудем (Grudem), таке: жінки можуть пророкувати, ділячись спонтанним об'явленням, але оцінювання пророцтв вимагає доктринального авторитету, а це царина старійшин (пресвітерів), якими можуть бути лише чоловіки. Далі цей погляд знову стрибає — аж до 1 Тимофія 2:12, де сказано, що жінкам не дозволено навчати чоловіків. Зіставляючи цей вірш із попереднім, згадку про те, що жінки мають бути «в покорі, як каже й Закон», розуміють як покору старійшинам-чоловікам, відповідно до ролей статей, яких нібито навчає Буття 2.

Усі слабкі місця, згадані щодо погляду 2, стосуються й цього погляду, але він зазнав ще більшої критики з кількох причин. Ніде в усьому цьому листі Павло не згадує старійшин. Якщо не вдаватися до серйозної комплементарної гімнастики, то ніщо в 1 Коринтян не вказує на владу чоловіків і не натякає, що навчання — виключно чоловіча функція.

Хоча сучасні харизматичні церкви, можливо, дозволяють оцінювати пророцтва лише старійшинам, у 1 Коринтян 14 Павло довіряє зрілості *всієї церкви* — і приносити пророчі слова, і оцінювати їх. Насправді єдина можлива згадка в листі про будь-який провід, якому слід коритися, стосується *всього* «дому Степана», якому коринтяни мають

«коритися». Ба більше, цей дім, як і всі доми, мабуть, охоплював і жінок, тож, можливо, є навіть вагоміші підстави вважати, що коринтських чоловіків закликали коритися жінкам із дому Степана, ніж вважати, що оцінювати пророцтва дозволено лише старійшинам![209]

Що ж до зіставлення 1 Коринтян 14 з 1 Тимофія 2:12, то цей останній вірш було написано значно пізніше, тож жоден із читачів цього листа його навіть не знав. Його тоді ще не існувало. До того ж комплементаристи неправильно тлумачать 1 Тимофія 2:12 (як я покажу в наступному розділі), а це гарантує, що будь-яке таке зіставлення лише додасть тлумаченню цього уривку більше темряви, а не світла.

Що ж до слова «покора», зверніть увагу, що воно не має особового додатка. Припускати, що воно означає покору жінок старійшинам-чоловікам, — означає вчитувати в текст те, чого в ньому немає. Краще звернутися до ширшого уривку й припустити, що йдеться про покору принципові «порядку», яким керуються всі Павлові настанови в розділах 11-14. І навіть якщо «Закон» стосується Буття 2 (що малоймовірно, бо Буття 2 не навчає покори жінки), то єдиний закон у Буття 2 — це закон не їсти плоду. Знову хибне тлумачення іншого уривку використовують, щоб викривити прочитання цього.

Мабуть, найочевидніша вада поглядів 2 і 2а полягає в тому, що вірш 35 не згадує ні пророкування, ні оцінювання пророцтв. Натомість він забороняє жінкам ставити запитання з бажання навчитися, — а це зовсім інша тема.[210]

Погляд 3: Павло спростовує тих, хто каже, що жінкам не можна говорити

Багато дослідників доводять, що в Коринті була законницька група, яка протистояла Павлові, і що Павло у віршах 34-35 насправді цитує її, а потім спростовує у віршах 36-38. Роблячи це, Павло кидає виклик тому,

209. Втім, у 1 Коринтян 16:15-16 Павло, можливо, говорить про дім Степана не як про старійшин, а лише як про натхненних служителів (*diakonia*) і співпрацівників (*sunergeo*), гідних того, щоб сам Божий народ смиренно їм служив.

210. Ґрунтовнішу критику цього погляду див.: J. Greenbury, «1 Corinthians 14:34-35: Evaluation of Prophecy Revisited», Journal of the Evangelical Theological Society 51 (2008): 721–31

як ця церква накладала на жінок свої культурні обмеження. Інакше кажучи, нам слід уявити лапки по обидва боки віршів 34-35, де Павло наводить слова цієї законницької групи.

Цей погляд правдоподібний тому, що Павло справді в інших місцях листа цитує людей, які протистоять його поглядові, а потім виправляє їх. Наприклад, у 1 Коринтян 6 він пише: «„Усе мені можна", — кажете ви, — але не все корисне. „Усе мені можна", — але ніщо не матиме влади наді мною».[211]

Згідно з цим поглядом, Павлове виправлення йде відразу після того, як він процитував цих законників. З огляду на це, можливий переклад вірша 36 міг би бути такий: «Що?! Хіба від вас вийшло Боже слово? Чи тільки до вас воно дійшло?» Після цього спростувального запитання він далі ясно показує, що не лише чоловіки, а всі можуть молитися мовами й пророкувати (отже, «говорити»), якщо тільки це робиться впорядковано (вірші 37-40).

Цьому поглядові додає вірогідності й те, що вірші 34-35 так сильно нагадують поширене в Римській імперії ставлення до жінок. Наприклад, римський історик I століття Тит Лівій наводить промову Цицерона: «Я почервонів, коли нещодавно проходив крізь натовп жінок … які бігають на людях, перекривають вулиці й заговорюють із чоловіками інших жінок! Хіба не могли ви запитати про те саме своїх чоловіків удома? Хіба ви чарівніші на людях із чужими чоловіками, ніж удома зі своїми?»[212]

Хоч цей погляд і можливий, його головна слабкість у тому, що жодна з інших цитат цих законників чи лжевчителів у листі не така довга.

Погляд 4: Павло цього ніколи не писав

Багато текстологів доводять, що цих віршів про обов'язкове мовчання жінки не було в оригінальному Павловому листі.[213] Натомість якийсь ранній читач чи переписувач — імовірно, з поглядом, що підпорядковує

211. 1 Коринтян 6:12. Див. також 1 Коринтян 6:13 і 7:1.
212. Цит. за: M. Lefkowitz і M. Fant, Women's Life in Greece and Rome, с. 171.
213. Такі дослідники, як Ґордон Фі (Gordon Fee) у «The First Epistle to the Corinthians», Річард Гейз (Richard Hays) у «First Corinthians, Interpretation» і Філіп Пейн (Philip Payne) у «Man and Woman: One in Christ», — усі дотримуються цього погляду.

жінок, — дописав їх на берегах. Пізніші переписувачі потім внесли їх у сам текст листа.

Дослідники найдавніших копій багато разів виявляли розбіжності між рукописами, через які ставили під сумнів автентичність різних текстів, називаючи їх *інтерполяцією*. Якщо ви ніколи про таке не чули, це може вас збентежити. Ви, можливо, засумніваєтеся, чи можна довіряти Біблії в тому вигляді, в якому вона в нас є. Проте завдяки багатовіковій праці текстологів ми можемо з певністю на 99,9 % знати, що маємо оригінальне формулювання 99,9 % наших біблійних текстів. Утім, цей уривок може потрапити саме в ці 0,1 % непевності.

Розгляньмо три докази на його користь. По-перше, ніхто напевно не знає, де саме в листі місце цього уривку, — насправді вірші 34-35 стоять на своєму теперішньому місці в розділі лише у східних рукописах. У найдавніших західних ці самі вірші стоять *після* вірша 40. Подумайте лишень: доки Єронім не змінив цього в IV столітті, латиномовна церква переходила від теперішнього вірша 33 одразу до вірша 36. Згідно з цим поглядом, після того як один ранній переписувач записав на берегах те, що тепер є віршами 34-35, двоє пізніших переписувачів, які переписували цю копію, вставили це в Павлові слова — один в одному місці, а інший в іншому.

По-друге, це пояснює суперечності. Навіщо Павлові відверто суперечити тому, що він сказав в уривку про покриття голови, де жінки радісно моляться й пророкують разом із чоловіками? Навіщо йому вживати те саме слово «мовчання», що трапляється раніше в цьому розділі, і раптом надавати йому зовсім іншого значення? У віршах 28 і 30 мовчання тимчасове й нікому не заважає користуватися дарами, тоді як у вірші 34 мовчання видається категоричним і постійним. Як уже згадано, Павло каже «кожен» і «кожен із вас»[214] і тим самим запрошує жінок подавати голос. Крім того, хід думки в розділі, схоже, тече значно плавніше без віршів 34-35. Утім, після вірша 40 вони теж не вписуються краще.

По-третє, вислів «як каже й Закон» не дуже схожий на Павла. Жоден закон Старого Завіту не наказує жінці мовчати чи коритися. А Павло зазвичай уживає «написано», щоб послатися на конкретні місця

214. Див. вірші 23-24, 36 і 31.

Писання. У двох випадках, коли він уживає «як каже закон», щоб послатися на закон, він використовує інше дієслово (legō) і цитує цей закон.

Попри ці та інші вагомі аргументи,[215] не всі дослідники приймають цей погляд. Слова «говорити» й «мовчання» *справді* вживаються в розділі 14 (хоч і в іншому значенні), і ці вірші *справді* є в усіх ранніх рукописах, які ми маємо, навіть якщо їхнє розташування непевне. Хто з нас хоче бути винним у тому, що відкинув щось, що, можливо, натхнув Бог? Хоча я схильний прийняти цей погляд, я все ж мушу запитати, чи не може бути іншого розв'язання тих труднощів, які ми в ньому знаходимо.

Погляд 5: Учні, що заважають, підривають порядок

Цей погляд припускає, що Павло розв'язує особливу проблему, дуже специфічну *для* коринтської церкви, а тому це не наказ *для* всіх церков, навіть якщо в ньому є певні незмінні уроки *для* всіх церков.[216]

Ключ до цього погляду в тому, що розділи 11-14 зосереджені на належному порядку в богослужінні. У 11:3-16 Павло зосереджується на доречному вбранні. У 11:17-34 він виправляє хибні практики довкола Господньої вечері. У 14:11-32 він має справу з безладним використанням харизматичних дарів, — а саме виправляє три групи людей, які говорять *не вчасно*: того, хто вголос говорить мовою, коли немає тлумача (вірш 28), того, хто має пророче слово, але не хоче чекати своєї черги (вірші 30-32), і, нарешті, жінок, які говорять не вчасно або не так, як слід (вірші 34-35). У всіх трьох випадках Павла турбує не так зміст слів, як безладна манера, у якій їх промовляють.

215. Наприклад, Павло ніде більше не посилається на закон, щоб установити правило для християнського богослужіння, яке є виявом нашого буття в Дусі, а не під законом. Крім того, усі інші накази в листі звернені до коринтської церкви. А вірш 34 спрямовує наказ до «жінок у церквах», що, оскільки він іде відразу після «всіх церков святих», може стосуватися жінок в усіх церквах. Цей наказ явно не на своєму місці. До того ж немає жодного іншого довгого уривку, який би без видимої причини з'являвся у двох зовсім різних місцях у різних ранніх рукописах. Усе це додає правдоподібності думці, що це пізніша вставка.
216. Хоча деякі переклади приєднують слова «як і в усіх церквах Господнього народу» до початку цієї настанови, яка наказує жінкам мовчати, цей погляд вважає, що вони краще пасують до кінця попереднього твердження про пріоритет порядку. Двадцять дев'ять англійських перекладів поділяються в цьому майже навпіл. Див. www.bit.ly/3mGpFPT

Хоча ми не можемо точно знати, яку саме поведінку Павло виправляв у коринтських жінок, що збиралися на богослужбові зібрання, ми все ж можемо, спираючись на знання античних культур, припустити, що жінки «балакали в церкві» так, що це заважало. У ширшій культурі, де майже жодна жінка не мала освіти, де навчалися усно, а не через читання, і де жінкам зазвичай не дозволяли брати участь у релігійних зібраннях, ці християнки, які, можливо, вже мали свою чергу поділитися пророцтвом, тепер говорили не в свою чергу. Замість того щоб слухати, вони схвильовано розпитували людей навколо, що було сказано або що це означає. Тому Павло каже їм перестати заважати зібранню й залишити розмову для своїх чоловіків удома. Павло каже: «Якщо ж вони хочуть щось довідатися, нехай питають своїх чоловіків удома», — їхні чоловіки, майже в усіх випадках, мабуть, освіченіші за них, могли б відповісти на їхні численні запитання.

Інакше кажучи, ця настанова мовчати не ґрунтується на якомусь властивому жінкам «порядку творіння» чи на вченні про владу й покору між чоловіком і жінкою, а має на меті відновити порядок на церковному зібранні, яке інакше було б хаотичним і безладним. Згідно з цим поглядом, усупереч аргументам комплементаристів, Павла турбує не те, що жінки навчають, а те, що вони навчаються так, що це шкодить порядкові зібрання.[217] Юджин Пітерсон (Eugene Peterson) у своєму переказі *The Message* передає цей зміст так: «Дружини не повинні порушувати богослужіння, розмовляючи, коли їм слід слухати, і ставлячи запитання, які доречніше було б поставити своїм чоловікам удома».

Для Павла дотримання церковного порядку означає враховувати місцеву культурну чутливість. Так само як для жінок було «соромно» (11:6) не покривати голову, у тій культурі, можливо, було «непристойно» (14:35), щоб люди, особливо жінки, заважали там, де навчаються.

217. Іван Золотоустий через три століття поділяв цей погляд Павла: «Тоді жінки завдяки такому навчанню справді мовчали; а тепер серед них буває великий шум, багато крику й балачок, і ніде так, як у цьому місці [у соборі] . . . Отож усе в безладі, і вони, здається, не розуміють, що, коли не будуть тихі, то не зможуть навчитися корисного. Бо коли наша мова [проповідь] силкується перекричати балачки, і ніхто не зважає на сказане, то яка їм із цього користь?» (Цит. за: Homily IX, Nicene and Post-Nicene Fathers.)

Якщо хтось із нас готовий звинуватити тут Павла в сексизмі, згадаймо, що Павло намагався засновувати церкви, які втілювали б цінності Євангелія, і водночас «ставав усім *для* всіх», щоб приєднати деяких.[218] Павло не ідеалізував культуру, до якої церква прагнула дотягнутися, а натомість, маючи євангелізаційний намір, намагався пристосуватися до її суспільних пристойностей, не поступаючись ключовими цінностями. І звісно, він знав, що там, де навчання вирішальне, тим, хто навчаючись заважає, потрібні певні настанови для загального блага.

Цікаво, що коли застосувати цю турботу про культурну чутливість до сучасного західного контексту, то мудро було б подбати, щоб жінки *робили свій внесок і навчалися так само, як чоловіки*. Насправді було б «непристойно», якби було інакше.

Чи правильний цей погляд? Думаю, що, можливо, так.[219] Але ми не можемо бути абсолютно певні, і це підводить до останнього спостереження.

Неясний уривок

Хоча церква мусить і далі ретельно перевіряти наші тлумачення Писання й рухатися до щораз більшої ясності й переконаності, важливо визнати, що цей уривок досі породжує більше запитань, ніж відповідей. Навіть найсильніші погляди лишаються попередніми. Тому потрібне смирення.

Якщо ми зі страху не послухатися Божого слова обираємо найконсервативніше тлумачення (погляд 1), то повне мовчання жінок мало б охоплювати й те, що вони не співають, бо спів Павло згадує як різновид мовлення.[220] Називати себе консерватором, а потім лише забороняти жінкам оцінювати пророцтва чи проповідувати — це, на мою думку, досить довільно й непослідовно. І якщо вже говорити про послідовність: коли ми обираємо консервативний підхід, то будьмо

218. 1 Коринтян 9:23

219. Хоча мушу визнати разом із тими, хто віддає перевагу поглядові 4, що заклик до мовчання жінок, згаданий не менше ніж тричі без жодних застережень, може становити абсолютну (а не лише ситуативну) заборону на будь-які усні внески жінок на зібраннях.

220. Див. Колоссян 3:16-17

справді послідовні й скажімо всім жінкам приготувати покривала до наступного церковного зібрання! Коли шановані дослідники, вивчаючи цей уривок, доходять таких різних висновків, то в одному ми, безперечно, можемо всі погодитися: цей уривок — неясний. Отже, за будь-якого доброго методу тлумачення, він не повинен ставати підставою для доктринального висновку чи універсального наказу в практиці кожної церкви повсюди.

Ні 1 Коринтян 11, ні 1 Коринтян 14 не виключають можливості, що жінки керують у церкві й суспільстві, стоять поруч зі своїми чоловіками як партнерки чи проповідують чоловікам. І все це попри те, що комплементаристи подавали ці самі вірші як захист своєї позиції. Залишається ще один ключовий уривок, який треба дослідити.

7

1 Тимофія 2:11-15

«Опір служінню жінок часто вибудовують фактично на підставі одного Павлового тексту — 1 Тимофія 2:11-12. Хоч би що означали цей складний текст і його контекст, його треба врівноважити з усіма іншими біблійними текстами, які стосуються того самого питання. На мою думку, це показує, що текст із 1 Тимофія говорить про обмежену ситуацію». Девід Шолер (David Scholer)[221]

Наприкінці книжки *Гаррі Поттер і напівкровний Принц* Дамблдора оточують вороги. Він благає професора Снейпа: «Северусе… будь ласка!» Розбиваючи нам серця, Снейп убиває Дамблдора, і ми робимо висновок, що Снейп увесь час був підступним агентом Волдеморта.

Але зачекайте. Лише в останній книжці ми (разом із Гаррі) дізнаємося, що все було не так, як здавалося. Коли Гаррі відкриває спогади Снейпа (вилиті в чарівну чашу спогадів), з'ясовується, що Снейп замолоду кохав матір Гаррі і, хоч яким неприємним він міг бути, увесь час був відданий Дамблдорові й Гаррі.

Насправді Дамблдор, який знав, що помирає від невиліковного прокляття, заздалегідь попросив Северуса позбавити його життя, щоб забезпечити Снейпові довіру Волдеморта, яку той потім міг би використати на користь Гаррі.

Тепер, коли ми знаємо сюжет, слова «Северусе… будь ласка!» набувають зовсім іншого значення. Це не, як ми колись думали, відчайдушне благання Дамблдора до Снейпа пощадити його, а благання вбити його.

221. https://www.fuller.edu/womeninministry/

Цей момент аж ніяк не тріумф зла: насправді він приведе до остаточної перемоги над темрявою.

Я наводжу цю аналогію[222], щоб показати, як важливо глибоко знати сюжет, перш ніж намагатися правильно зрозуміти якийсь рядок чи вірш то тут, то там, який, вирваний із контексту, можна цілком хибно зрозуміти.

Дослідники-комплементаристи помиляються, коли беруть три короткі рядки з дуже довгої історії (три біблійні уривки, які ми зараз розглядаємо) і виривають їх із контексту. Віддані авторитетові Біблії (що добре), вони готові вчепитися за тлумачення уривку, навіть якщо Біблія в цілому цього тлумачення не підтримує. Суперечачи головній сюжетній лінії Божого відновлювального задуму, вони ідеалізують і прагнуть увічнити патріархат, який, у більшій історії, її Автор має намір усунути.

І справді, немає іншого уривку, на який би частіше й наполегливіше посилалися, щоб обґрунтувати, чому ієрархічний устрій — це Божа воля, ніж Павлові слова до свого учня в 1 Тимофія 2:8-15. Коли всі інші біблійні аргументи не спрацьовують, це запасний уривок комплементаристів. Деякі дослідники-комплементаристи навіть уважають його *єдиним* переконливим уривком, що стоїть між жінками та їхнім рукопокладенням на керівне служіння в церкві.[223]

Коротке попередження, перш ніж іти далі: решта цього розділу — найтехнічніша й найдовша в цій книжці. Якщо вам важко дати раду такій складності тлумачення, сміливо переходьте одразу до наступного розділу, але знайте, що я покажу: *1 Тимофія 2:11-15, головний текст-бастіон комплементаризму, насправді не підтримує комплементаризму*.

Ось цей уривок разом із сусідніми віршами, що дають йому певний контекст:

8 Отож, хочу я, щоб чоловіки всюди молилися, підносячи святі руки без гніву й суперечок. 9 Так само хочу, щоб і жінки одягалися скромно, пристойно й розсудливо, прикрашаючи себе не вишуканими зачісками,

222. Цю ілюстрацію я запозичив у Ребекки Маклафлін (Rebecca McLaughlin), «Confronting Christianity» (розд. 8).
223. «Є лише один слушний аргумент проти рукопокладення жінок … заборона в 1 Тимофія 2:12», — каже Сьюзен Фо (Susan Foh) у «Women in Ministry: Four Views» (1989), розд. 2.

не золотом, не перлами чи дорогим одягом, 10 але добрими ділами, як личить жінкам, що визнають себе шанувальницями Бога.

11 Жінка нехай навчається в тиші й повній покорі. 12 Я не дозволяю жінці навчати чи привласнювати собі владу над чоловіком; вона мусить бути в тиші. 13 Бо Адам був створений першим, а потім Єва. 14 І не Адам був зведений, а жінка, зведена бувши, стала грішницею. 15 Але жінки спасуться через народження дітей, якщо пробуватимуть у вірі, любові й святості з розсудливістю.

3:1 Вірне це слово: хто прагне бути єпископом (наглядачем), той бажає доброго діла.

Комплементарний погляд

Основні вірші, що підтримують комплементарне богослов'я: «Я не дозволяю жінці навчати чи [здійснювати] владу над чоловіком … Бо Адам був створений першим, а потім Єва». Комплементаристи тлумачать ці вірші так, що по суті вони означають:

Як апостол я постановляю, що для всіх церков і в усіх ситуаціях жінка не може навчати чоловіка чи здійснювати над ним пасторську владу, бо лише чоловікові належить навчати іншого чоловіка чи здійснювати над ним владу. Причина в тому, що Адама створено раніше за Єву, а отже, він по праву веде Єву. Цей «порядок творіння» стосується всіх майбутніх богоугодних спільнот: духовна влада чоловіків — бажана для Бога норма.

Інакше кажучи, коли жінка навчає чоловіків у церкві чи має владу над чоловіком, вона кидає виклик *і* постійній, універсальній апостольській настанові, *і* «порядкові творіння».

Важливо зазначити, що комплементаристи розходяться в трьох питаннях: чи цей ієрархічний принцип стосується лише дому й церкви, чи також суспільства; чи «навчати чи здійснювати владу» означає дві дії (навчати *й* керувати), чи одну (навчати так, як навчає лідер); і чи жінок усунуто лише від найвищого керівництва в церкві, чи від усіх рівнів керівництва в церкві, де за ними йдуть чоловіки. У всіх трьох питаннях

більшість провідних комплементаристів (як-от Кестенберґер (Köstenberger) і Шрайнер (Schreiner)) схиляються до суворіших тлумачень. Наприклад, Кестенберґер пише: «Павло легко міг би сказати: „Я не дозволяю жінці бути старійшиною (пресвітером)", але натомість він сказав: „Я не дозволяю жінці навчати чи здійснювати владу над чоловіком", а це вказує, що саме цих функцій вона не повинна виконувати, а не лише обіймати посаду, на якій таке навчання й здійснення влади відбувається».[224]

Що означає «навчати» (грецьке *didaskein*)? Шрайнер каже, що це «передавання авторитетного матеріалу». Отже, Павло переймається не лише тим, що жінки навчатимуть чоловіків хибних речей, а тим, що вони взагалі навчатимуть чоловіків. Жінкам не личить навчати чоловіків навіть правди. Жінки в церкві можуть навчати інших жінок і дітей,[225] але не дорослих чоловіків. Один вірш, Дії 18:26, тлумачать так, що він допускає виняток, коли жінка навчає чоловіків: поза офіційним церковним зібранням і віч-на-віч жінці можна дозволити навчати чоловіка.

Згідно з комплементарним аргументом, здійснення влади в 1 Тимофія 2:12 (грецьке *authentein*) означає не негативне використання влади, а позитивне — таке, яке здійснювали б у церкві пастори-чоловіки.

Павло подає обґрунтування своєї апостольської настанови: «Бо Адам …» Сполучник «бо» (грецьке *gar*) означає *тому що*, кажуть дослідники-комплементаристи. Павлова причина — «Адам був створений першим, а потім Єва». Слова «першим» і «потім» означають ранг. Це, за їхніми словами, доводить, що Павло читав Буття 2 як учення про владу Адама над Євою до гріхопадіння.

Павло продовжує: «І не Адам був зведений, а жінка, зведена бувши, стала грішницею» (вірш 14). Комплементаристи зазвичай тлумачать це як вказівку на те, що Єва співпрацювала із зусиллями сатани перевернути порядок творіння (адже, хоча головним був Адам, сатана обійшов його владу, заговоривши з Євою, а Єва, обійшовши владу Адама, мала справу зі спокусою, не порадившись з Адамом).

224. *Джерело:* www.bit.ly/3mG7n13
225. Приклади цього див. у Тита 2:3-4 і 2 Тимофія 1:5; 3:15.

Комплементаристи слушно нагадують нам, що поділу на розділи, який ми маємо тепер, в оригінальному Павловому листі немає. Насправді хід думки триває. Павло відразу переходить до теми, хто може бути єпископом у церкві (3:1). Комплементаристи уявляють, ніби Павло цим натякає: «Я згадав, що жінки не можуть навчати чоловіків чи здійснювати над ними владу, тож ви, мабуть, питаєте, хто ж може це робити. Відповідь така: … єпископи, які є *чоловіками*».

Окрім того, що це майже цілком нове тлумачення, вигадане по шматочку з 1970-х років,[226] дозвольте мені назвати кілька застережень, які я маю щодо комплементарного тлумачення (як його викладено вище).

226. Комплементаристи постійно закидають мутуалістичним тлумаченням 1 Тимофія 2:11-14 новизну. Але цей закид б'є в обидва боки. Оскільки більшість учителів Біблії в історії церкви аж до другої половини XX століття автоматично читали біблійні тексти про жінок крізь призму патріархату чи женоненависництва своєї культури, зрозуміло, що вони неправильно розуміли такий уривок, як цей. Коротко кажучи, вони читали його як універсальне підпорядкування жінок у кожній сфері суспільства на підставі її якісної нижчості. Чоловіки мають навчати й керувати, бо жінки на це не здатні. Тож коли комплементаристи стверджують, що їхній погляд — історичний, вони виявляють необізнаність щодо того, наскільки нове їхнє тлумачення. Ідучи по уривку фраза за фразою, ось різниця між комплементарним і (звичайним) історичним поглядом: *«Я не дозволяю жінці навчати»*. Комплементаристи вважають, що Павло забороняє лише біблійне навчання або навчання християнських чоловіків. Але історично це зазвичай розуміли як будь-яке навчання: жінки в суспільстві не повинні навчати нікого, зокрема чоловіків. *«чи привласнювати собі владу над чоловіком»*. Комплементаристи здебільшого кажуть, що це стосується пасторського проводу, який личить лише старійшинам-чоловікам. Але історично це розуміли так, що жінкам заборонено «узурпувати» (тобто силою забирати) владу в чоловіків, які одні мають керувати всюди в суспільстві, а не лише в церкві. *«жінці навчати … чоловіка»*. Комплементаристи, незграбно намагаючись погодити свій погляд на цей уривок із правомірним навчанням Прискилли, яка навчала Аполлоса, тлумачать це так, що жінка може неформально навчати окремого чоловіка, але не може навчати чоловіків гуртом чи офіційно. Але історично це розуміли як заборону жінці навчати групу чоловіків, *а також* окремого чоловіка. *«Бо Адам був створений першим, а потім Єва»*. Комплементаристи бачать тут владу Адама над Євою, яка стосується лише духовного проводу чоловіка в церкві та в християнському шлюбі. Але історично це розуміли як грунтоване на творінні універсальне панування чоловіків над жінками в кожній сфері суспільства, зокрема в церкві, через те що жінка непридатна до правління. *«І не Адам був зведений, а жінка, зведена бувши, стала грішницею»*. Комплементаристи кажуть, що це стосується того, як сатана перевернув владу Адама над Євою і як вона піддалася цьому перевертанню. Але історично це розуміли як більшу інтелектуальну й моральну вразливість жінки до обману й спокуси. Для глибшого вивчення різниці між комплементарним та історичним тлумаченнями див. www.bit.ly/3Q4TWo4 і www.bit.ly/3xlOXIj. Питання, яке слід поставити, таке: якщо ми не приймаємо історичного тлумачення, що якісна нижчість жінки позбавляє її права навчати будь-кого чи керувати чоловіками будь-де в суспільстві, то яке з новіших тлумачень (комплементарне чи мутуалістичне) правильніше? Ця книжка — моя відповідь на це питання.

Тяжко пошкоджена церква

Цей лист написано не нам, а для нас. Звісно, це натхненне Писання, а отже, воно містить позачасову істину для всіх церков, але ці істини треба обережно розкопувати, зважаючи на особливу ситуацію, до якої лист звертався. Коли ми не враховуємо цієї конкретної історичної ситуації й просто припускаємо, що слова звернені до нас, ми схильніші неправильно тлумачити їхнє значення й застосування. Тож до якої ситуації може звертатися Павло в 2:11-15?

Досить лише прочитати наш уривок у світлі всіх віршів, що йому передують. Після вступного привітання Павло з перших слів листа доручає Тимофієві: «Залишайся там, в Ефесі, щоб наказати деяким людям більше не навчати фальшивих доктрин і не захоплюватися байками та безконечними родоводами» (1:3-4). Ці «деякі люди» потім залишаються в полі зору впродовж усього листа: Павло пише, що «деякі відступили» від «чистого серця, і доброго сумління, і нелицемірної віри» та «вдалися до пустомовства» (1:5-6). Такі люди, як «Гіменей та Олександер», «зазнали корабельної аварії у вірі». Ці люди зайшли так далеко, що Павло віддав їх «сатані, щоб навчилися не зневажати Бога» (1:19-20).

Відразу після цього опису лжевчителів Павло каже: «*Отже*, благаю…» (2:1) — «отже» тут означає «тому», — і далі дає настанови про те, щоб церква в молитві відновила відчуття своєї місії (2:1-7); щоб чоловіки утримувалися від гніву й суперечок (2:8); щоб жінки уникали показного й спокусливого вигляду (2:9-10); і щоб жінка (в однині) навчалася в покорі (2:11) і не навчала й не привласнювала собі влади над чоловіком (2:12).

Тлумачачи Павлові листи, ми мусимо пам'ятати, що чуємо лише один бік телефонної розмови, у якій Павло говорить із кимось іншим, а не з нами. Часом нам доводиться здогадуватися, спираючись на свідчення в самому листі, як кожна з настанов 1 Тимофія 2 мала відновити церкву й подолати наслідки діяльності лжевчителів. Роблячи це, ми, наприклад, усвідомлюємо: оскільки церква, роздерта лжевченням, може втратити

відчуття своєї місії, то стає зрозумілою настанова про те, щоб у молитві знову його віднайти. Єресь і розбрат могли призвести до того, що чоловіки гнівно реагували на інших чоловіків або на ошуканих чи неповажних жінок, — звідси Павлова настанова про те, щоб чоловіки підносили в молитві святі руки «без гніву й суперечок». Так само єресь могла якимось чином заохочувати показну, горду, непіддатливу до навчання й самовільну поставу й поведінку, особливо в деяких заможних жінок, зокрема щодо чоловіків, — звідси настанови жінкам покірно навчатися з Божого слова й поводитися з чоловіками шанобливіше. *Я хочу сказати, що Павло дає настанови, які стосуються конкретної складної ситуації, про яку він знає більше, ніж ми, хоча в листі є певні свідчення про те, якою вона могла бути.* Чому ж іще лише чоловіків заохочено молитися? І чому ж іще лише жінкам сказано навчатися?

На цьому етапі з 1 Тимофія 1 уже зрозуміло, що деякі чоловіки поводяться погано, але наскільки ми можемо бути певні — поза 2:9-15, — що жінки порушують порядок? Відповідь дає 1 Тимофія 5: деякі жінки покинули свою «відданість Христові» через свої «чуттєві бажання» (вірш 11). Багато з них «бездіяльні й ходять від дому до дому» як «пліткарки, що говорять дурниці й кажуть те, чого не слід» (вірш 13). Вони дають ворогові «привід для обмови» (вірш 14). «Деякі вже відвернулися й пішли за сатаною» (вірш 15) — це вказівка на те, що вони піддалися єресі.[227] Останні слова Павла в цьому листі показують, що корінь проблеми — лжевчення: «Уникай безбожного пустомовства й суперечливих думок того, що фальшиво називають знанням, яке деякі визнали й тим самим відступили від віри» (6:20-21). *Ми не знаємо точно, як лжевчення призвело до поганої поведінки деяких жінок, але зв'язок безперечний, і найочевидніше його видно з того, як Павло порівнює цих ефеських жінок з Євою, яка сама «була зведена» сатаною.*[228]

Тож вражає те, як мало хто з більшості дослідників-комплементаристів, що пишуть про 1 Тимофія 2:11-15, визнає вплив лжевчення як нагальну турботу *всього* Павлового листа, *включно з цим уривком*. Кеті Келлер (Kathy Keller), наприклад, цитує Павлові слова: «Пишу тобі це, щоб ти,

227. У двох Павлових листах до Тимофія згадки про сатану здебільшого пов'язані з лжевченням і з розбещеним життям, яке воно пропагує, — див. 1 Тимофія 1:20; 2:14; 4:1; 2 Тимофія 2:23-25.
228. 1 Тимофія 2:14

коли я забарюся, знав, як слід поводитися в Божому домі», — і доходить висновку: «[в]есь лист … можна розглядати як посібник із заснування церков — як облаштувати церкву … відповідно до засад Божого дому».[229] Це неправильно, як зазначає навіть Шрайнер.[230] Вона також, схоже, не помічає підрядного речення «коли я забарюся», яке разом з іншими ознаками в *кожному* головному розділі листа виявляє наполегливі зусилля Павла відновити церкву, сплюндровану лжевчителями. Кестенберґер і Ґрудем (Grudem), хоча й визнають, що Павло пише листа, щоб боротися з єрессю та її наслідками, як не дивно, розглядають цей уривок як *відступ* від цього пріоритету[231] — ніби Павло відривається від свого головного тягаря й попереднього ходу думки і тепер виступає проти якихось жінок, які посеред лжевчення намагалися навчати чоловіків істини. Проте не лише уривки до й після, а й сам вірш 12 містить ознаки того, що Павло виправляє ситуацію, у якій деякі жінки грішили.

Тепер я не дозволяю

Розгляньмо Павлове слово *epitrepō*, яке англійською передано фразою з чотирьох слів, щоб описати поведінку, яку він виправляє: «„*I do not permit*“ („*Я не дозволяю*“) [*epitrepō*] жінці навчати чи привласнювати собі владу …»

229. Kathy Keller у «Jesus, Gender and Justice». 1 Тимофія 3:15.
230. Дуже старі коментарі до 1 Тимофія, як-от коментарі Дж. Н. Д. Келлі (J. N. D. Kelly) 1963 року та Дональда Ґатрі (Donald Guthrie) 1957 року, дотримувалися цього підходу, але сучасні коментарі, які я читав, визнають, що не лише третина 1 Тимофія прямо стосується лжевчителів і лжевчення, а й інші дві третини листа теж позначені цим. Ось чому Том Шрайнер (Tom Schreiner) визнає: «Опис 1 Тимофія як посібника з церковного устрою … не зовсім відповідає меті листа … Павло зосереджується на жінках, яких обдурили й ошукали лжевчителі (пор. 1 Тимофія 2:14; 2 Тимофія 3:6-9)» (Джерело: www.bit.ly/3BN3tYQ) Проте поширений контраргумент проти того, що 1 Тимофія 2 стосується лжевчення, полягає в тому, що Павло хоче, щоб чоловіки «всюди» (NIV) чи «на кожному місці» (ESV) (вірш 8) молилися певним чином. Але з огляду на контекст 1 Тимофія 1 це, мабуть, стосується *кожного місця*, де ефеські віруючі збираються на молитву, — насамперед численних ефеських домів, у яких збираються церкви.
231. Köstenberger у «Women in The Church», с. 152-155, і Grudem, Evangelical Feminism and the Biblical Truth, с. 280-284. Посилання підказав Andrew Bartlett у «Men and Women in Christ» (с. 390).

Насамперед зверніть увагу, що це слово стоїть у теперішньому часі, а це робить цілком правдоподібною тезу, що Павло видає цю заборону для цієї ситуації. Проте Ґрудем наполягає, що «сила грецького тексту» означає, що це один із «наказів, які стосуються всіх християн на всі часи».[232] Це наполягання перебільшене. Як каже Дуглас Му (Douglas Moo), сам теж дослідник-комплементарист: «Що ж до теперішнього часу дієслова, то він дозволяє нам зробити лише висновок, що Павло *на час написання* наполягав на цих заборонах».[233] Уже одного цього визнання досить, щоб ослабити будь-які заяви, ніби Павло проголошує універсальний указ. З огляду на те, що англійські слова «I do not permit» («Я не дозволяю») створюють враження, ніби дано позачасовий, універсальний указ, сам Му пропонує кращий переклад: «I am not permitting …» («Тепер я не дозволяю …»).[234]

Крім того, вивчення вжитку цього слова в інших місцях Біблії підтверджує, що це, імовірно, ситуативна заборона. У всіх випадках ужитку *epitrepō* в грецькому перекладі Старого Завіту, а також у переважній більшості з 17 інших місць, де воно вживається в Новому Завіті, *воно означає рішення, ухвалене для конкретної ситуації*.[235] Му визнає: «Треба визнати, що в Писанні це дієслово нечасто вживається щодо загальнообов'язкових заповідей».[236] Якщо Павло хотів проголосити універсальний ідеал для всіх церков повсюди, то чому він просто не написав: «Жінки ніколи не повинні навчати»? Наприклад, він ніколи не написав би: «Тепер я не дозволяю вам чинити розпусту». Ні, він сказав би прямо: «Не чиніть розпусти!» То чому ж він уживає тут таке несподіване й м'яке формулювання?

232. Wayne Grudem, Evangelical Feminism and the Biblical Truth, с. 301
233. Так каже Дуглас Му (Douglas Moo) у «Recovering Biblical Manhood and Womanhood», розд. 9.
234. «Англійський переклад, вірніший до грецького вжитку цього слова, — „I am not permitting" („тепер я не дозволяю"), що вказує на нову настанову для конкретного випадку у відповідь на проблему в Ефесі, яка не має ваги церковної традиції». Moo, 202
235. Див. Philip Payne, Man and Woman, One in Christ, с. 201-202. Див. також https://biblehub.com/greek/strongs_2010.htm. Єдині два винятки — 1 Коринтян 14:34 «їм не дозволено» і Марка 10:4 «Мойсей дозволив». Перший я розглядаю в розділі 6 і доходжу висновку, що, найімовірніше, ці слова були інтерполяцією або ж Павло насправді давав пораду для дуже конкретної ситуації в коринтській церкві. Щодо другого, то відповідь Ісуса в Марка 10:5-12 показує, що Він бачив Мойсеєве розпорядження як тимчасовий відступ від незмінного ідеалу.
236. Джерело: https://bit.ly/3mExipX (с. 199)

Усе це означає, що те, що Павло вводить заборону словом *epitrepō*, дає нам підстави вважати, що Павло, можливо, говорить про місцеву ситуацію.

AUTHENTEIN

Суть комплементарного тлумачення в тому, що Павло каже жінкам не робити того, що дозволено робити лише (деяким) чоловікам: навчати й здійснювати пасторську владу над іншими. Інакше кажучи, навчання й здійснення влади, про які тут ідеться, — це дії, встановлені Богом, аби лише їх виконувала належна особа. *Проте це прочитання руйнується, щойно можна показати, що Павло забороняє жінкам робити те, чого він не хотів би, щоб робили й чоловіки.* Іншими словами, якщо буде показано, що одна з цих дій або обидві грішні, то комплементарне прочитання хибне.

Тож предметом суперечки є дієслово «*authentein*». Ця суперечка виявляється в різних англійських перекладах: «[з]дійснювати владу» (ESV, «to exercise authority») — це щось законне, тоді як «привласнювати владу» (NIV, «to assume authority») може бути негативною дією. Наприклад, якщо вчителька керує учнями в класі, вона «*здійснює* владу», тоді як коли учень намагається перебрати урок на себе, він неправомірно «*привласнює* владу». Інші переклади мають «мати панування» (ASV), «контролювати» (CEB), «тиснути владою» (NEB) і «панувати над» (TLB).

Слово важче перекласти ще й тому, що *authentein* — це слово, *вжите лише один раз* у всій Біблії.[237] Тому ми не можемо побачити, як інакше вживав це слово Павло чи будь-який інший біблійний автор. Хоча його вживали автори давньогрецької літератури в століттях до і після того, як Павло вжив його тут у 62 р. н. е., воно все одно було *надзвичайно* рідкісним словом. Насправді за 100 років до і 100 років після служіння Павла ми маємо лише п'ять прикладів його вжитку в античній літературі, що збереглася. Як же тоді нам сподіватися з'ясувати, позитивний чи негативний його відтінок?

237. Фахово кажуть, що це hapax legomenon.

Комплементаристи наводять дві причини на користь свого позитивного перекладу. По-перше, слово *didaskein* (навчати) позитивне, стверджують вони, а отже, вимагає позитивного значення й для *authentein*. Кестенберґер доводить, спираючись на випадки, коли в давньогрецькій літературі два інфінітиви стоять поруч, що обидва дієслова, *didaskein* і *authentein*, або обидва позитивні, або обидва негативні. Комплементаристи стверджують, що *didaskein* — завжди позитивне слово. Наприклад, Шрайнер стверджує, що в Павлових пастирських посланнях до Тимофія й Тита *didaskein* завжди означає «передавання авторитетного переказу на [спільному, публічному богослужінні], а не неформальне ділення думками».[238] Єдиний виняток, кажуть вони, — коли вжито додаткові негативні слова, які позначають його як лжевчення. Тому вони роблять висновок, що в 1 Тимофія 2:12 позитивне значення *authentein* випливає з того, що воно поєднане з *didaskein*.

По-друге, лінгвісти-комплементаристи, як-от Генрі Болдвін (Henry Baldwin), доводять, що в античній літературі це слово дуже часто вживається позитивно, а Ел Волтерс (Al Wolters) доводить, що його майже ніколи не вживали негативно.

Оскільки його значення виявилося таким вирішальним для тлумачення 1 Тимофія 2:12, ми мусимо визнати, що, можливо, ніколи не дійдемо наукового консенсусу щодо його значення. Стежачи за науковим вивченням цього давнього слова впродовж останніх десятиліть, я помічаю, що дослідники світового рівня й далі спростовують твердження одне одного. Проте, провівши багато днів за читанням і перечитуванням новітніх наукових праць про це слово, я доходжу висновку, що в античній літературі воно вживається то позитивно, то негативно. *Утім, ось вісім причин, чому «здійснювати владу» в цьому вірші, імовірно, неправильний переклад, а переклад слова з негативнішим відтінком — точніший:*

По-перше, «навчати» (*didaskein*) у цьому уривку цілком може означати негативний різновид навчання і може стосуватися навчання, яке не є ні позитивним, ні офіційним. Шрайнер доводить — *понад те, що дають біблійні свідчення*, — що в Павлових листах до Тимофія й Тита це завжди позитивна дія, а саме офіційна, яку здійснюють на щотижневих

238. Women in the Church, 3rd Edition, c. 175

богослужбових зібраннях. У Пастирських посланнях це слово не обов'язково обмежене авторитетним доктринальним навчанням на богослужінні, і *часом* воно позначає грішний різновид *didaskein*.[239]

Так чи інакше, непослідовно обстоювати незмінне значення *didaskein* (як офіційного, позитивного навчання) і водночас значення *authentein*, що залежить від контексту, — насправді найосновніший принцип тлумачення полягає в тому, щоб дозволити контекстові розкрити значення обох слів.[240] Наприклад, коли певним людям у церкві *заборонено didaskein*, можна припустити, що йдеться про серйозну ваду цих учителів чи їхнього вчення.[241] Хоча є й інші приклади недозволених форм

239. Слово «навчати» в різних уривках уживається по-різному. Шрайнер не має вагомого аргументу, щоб стверджувати, що слово *didaskein* у Пастирських посланнях слід *завжди* читати як офіційну доктринальну проповідь духовних лідерів на богослужінні або що воно завжди обов'язково означає навчання здорового змісту. Хоча didaskein в інших місцях Пастирських послань може означати те, що каже Шрайнер, часом воно має й інші значення: *Усупереч Шрайнерові, воно часом означає неформальне ділення поза богослужбовим зібранням.* Уживаючи *didaskein* в 1 Тимофія 2:12, Павло може мати на увазі щось на зразок звертання до інших, щоб формувати те, у що вони вірять або як живуть. Це охоплювало б як неформальне ділення, так і офіційнішу проповідь. Коли й де, якщо за комплементарними мірками жінки не можуть навчати чоловіків, жінки мають наставляти інших жінок, коли на щотижневому богослужінні завжди є чоловіки (Тита 2:3-5)? І чи можна навчати й наставляти «противників» лише на богослужіннях (2 Тимофія 2:24-25)? Як можна сказати, що на богослужбовому зібранні лише одна особа («жінка») намагається навчати лише одну іншу особу («чоловіка») (1 Тимофія 2:12)? Як може відбуватися потік навчання, коли одна навчена людина навчає інших людей, які навчатимуть ще інших, якщо мова йде лише про навчання на богослужінні (2 Тимофія 2:2)? І як щодо навчання, яке впливало на цілі доми (Тита 1:10-11)? *Також, усупереч Шрайнерові, воно може означати грішний різновид навчання.* Наприклад, Павло вживає саме слово *didaskein*, щоб описати мовлення тих, хто передає не авторитетний апостольський переказ, а єретичний зміст (Тита 1:11).

240. *Didaskein* саме по собі ні негативне, ні позитивне. Значення в кожному випадку визначає контекст — наприклад, можна навчати зарозуміло чи примусово, а можна навчати помилкових речей. Отже, замість того щоб припускати, як це роблять дослідники-комплементаристи, що це слово за своєю природою позитивне і тому має визначати значення свого слова-партнера *authentein*, розумніше дозволити словам-партнерам і ширшому контекстові визначати його значення. Дослідники-комплементаристи, які кажуть, що *didaskein* «завжди позитивне, якщо немає уточнювального слова, яке вказує, що йдеться про лжевчення», створюють штучне правило тлумачення, — ні, *значення завжди визначає контекст.*

241. Див. Матвія 5:19a, Тита 1:11 і Об'явлення 2:14, 20, де воно вживається в негативному контексті.

навчання,[242] розгляньмо інше місце в Пастирських посланнях, де *didaskein* заборонено і яке тому є близькою паралеллю до 1 Тимофія 2:12. Павло каже Титові, що групу, яку він називає «тими, що з обрізання», і яку описує як «людей, повних пустомовства й обману», «треба змусити мовчати, бо вони руйнують цілі доми, *навчаючи* того, чого не слід навчати».[243] За Павловою оцінкою, з цими вчителями та з їхнім навчанням було щось не так, — тому їх і їхній спосіб говорити слід було зупинити. Так само, продовжуючи вивчати уривок із 1 Тимофія 2, ми побачимо, що з групою жінок у церкві явно було щось небогоугодне — зокрема їхня постава й дії щодо чоловіків, — і це виправдовувало Павлове виправлення того, *як* вони говорили чоловікам про те, у що вірити і як жити.[244]

По-друге, серед дослідників немає згоди, що слово *authentein* у давнину завжди позначало позитивну дію. У першому й другому виданнях головної комплементарної книжки про значення 1 Тимофія 2:12 — *Women in the Church* — Болдвінові (Baldwin) доручили написати розділ про значення цього слова, і він дійшов висновку, що залежно від контексту воно може означати «правити чи царювати, або контролювати чи домінувати, або діяти самостійно, або підбурювати».[245] Щодо 1 Тимофія 2:12 він додає, що «значення „контролювати" чи „домінувати" … цілком можливі», а «брати на себе владу над» «могло б підходити». Цікаво, що в третьому виданні його розділ вилучено й замінено працею Волтерса (Al Wolters), який стверджує, що *authentein*

242. Особливо в контексті дій, які забороняють Ісус чи апостоли, негативне дієслово-партнер до слова «навчати» може спонукати нас припустити, що йдеться про грішний різновид навчання. Наприклад, в Об'явленні 2:20 Ісус докоряє церкві в Тиятирі за те, що вона дозволяє жінці, подібній до Єзавелі, у церкві «навчати» (*didaskein*) «і зводити» (*kai plana*) Його слуг. Якщо тиятиряни терпіли грішне навчання з боку жінки, то Павло не робитиме того самого в ефеській церкві: «Тепер я не дозволяю …» Проте вирішально важливо помітити, що в обох місцях заборонено лише грішний різновид навчання з боку жінок. Виправний контекст і дієслово-партнер «зводити» показують, що Ісус забороняє тиятирській жінці не добре навчання, а обманливе й єретичне. Так само виправний контекст і дієслово-партнер *authentein* (яке може означати «тиснути владою») показують, що Павло заборонив ефеським жінкам не добре навчання, а таке, що безчестить і є агресивним.

243. Тита 1:10-11

244. Насправді можна показати, що всі три речі, які турбували Павла щодо людей, яких Тит мав змусити мовчати (непокора, некорисний зміст, обман), можуть бути пов'язані з його турботою про жінок, яких він виправляє в 1 Тимофія 2:12-14.

245. Grudem, Evangelical Feminism, додаток 7

майже *ніколи* не має негативного значення[246] — висновок, який набагато краще підтримує уподобання комплементаристів. Проте Шрайнер (Thomas Schreiner) визнає, що це слово іноді може вживатися негативно.[247] Птолемей уживає це слово у своєму творі *Tetrabiblos* (127-148 рр. н. е.), коли говорить про те, як одна планета *контролює* іншу, — і тут є незаперечний негативний відтінок: більшість дослідників, яких я читав, зокрема Болдвін і Ґрудем (Wayne Grudem), перекладають його тут як «домінувати».[248]

Хоча й правда, що в посткостянтинівську епоху (від IV століття) церква часто почала вживати слово *authentein* у позитивному значенні, значення *authentein*, що з'явилися на стільки століть пізніше, не надто стосуються цієї дискусії.[249] Справді, одна з проблем досліджень Болдвіна й Волтерса (як і Ґрудемових досліджень слова *kephalē*) полягає в тому, що майже всі розглянуті приклади походять із часу через кілька століть після новозавітної доби, а тому мало допомагають з'ясувати значення слова в той час, коли писали 1 Послання до Тимофія.[250]

246. Albert Wolters, «A Semantic Study of Αὐθέντης and its Derivatives», Journal for Biblical Manhood and Womanhood 1.11 (Spring 2006): с. 44-65, 45.
247. У «Two Views on Women in Ministry» Шрайнер каже: «Цілком можливо, що в певних контекстах цей термін міг мати негативний відтінок».
248. Волтерс стоїть сам-один, коли перекладає це слово в Птолемея як «здобути панування» чи «брати на себе владу». Утім, роблячи так, він визнає негативний відтінок, який визнають Болдвін і Ґрудем, коли перекладають його як «домінувати». Проте Волтерс надає забагато ваги тому, що Птолемеєве дієслово стоїть в аористі, а отже, лише тепер набуває значення переважання. Але справжнім чинником, що визначає значення, є контекст речення: як показує Волтерс, *authentein* ужито паралельно з тим, що Сатурн «бере повний … контроль» над людською душею і змушує інші планети «робити» людей любителями тіла. Хоча аорист може передавати «інгресивний» аспект (тобто початок дії), як у «брати на себе владу», це не означає, що тривала дія, позначена теперішнім часом, — контролювати те, над чим суб'єкт раніше взяв контроль, — тепер стає нейтральною чи позитивною. Крім того, оскільки давніх прикладів слова так мало, а Волтерс охоче залучає до дослідження цього слова значення іменникової форми authentein, видається довільним заперечувати відтінок набагато ближчого спорідненого слова, ще й ужитого близько в часі до Павлового вживання. Наскільки мені відомо, жоден інший дослідник, хоч би якого погляду він дотримувався, не намагається вносити таку відстань у значенні між аористом і теперішнім часом у своє тлумачення різних давніх прикладів *authentein*.
249. Особливо якщо зважити, що протягом перших кількох століть свого існування церква під впливом Аристотелевої мізогінії почала читати 1 Тимофія 2:12-14 як загальну заборону жінкам будь-коли керувати чоловіками в будь-якій сфері на підставі нижчості Єви. Тож цілком імовірно, що багато хто в церкві почав уважати, ніби authentein означає позитивне здійснення проводу, — це також проливає світло на два місця в церковних писаннях IV століття, де про Бога сказано, що Він чинить authentein як Господь.

Філіп Пейн (Philip Payne) так підсумовує свої висновки щодо історичного розвитку цього слова: «Єдине значення *authentein*, яке пасує до 1 Тимофія 2:12 і водночас засвідчене в текстах, написаних до Павлового часу, — це „брати на себе владу". Значення „домінувати" з'являється невдовзі після Павлового часу, а „здійснювати владу" — це значення, яке можна підтвердити лише набагато пізніше».[251] Перші підтверджені приклади такого значення, каже Пейн, з'являються в IV столітті, у посткостянтинівську епоху. Та водночас тривало й негативне вживання слова — Отець Церкви Іван Золотоустий забороняв чоловікам чинити *authentein* щодо своїх дружин.[252]

Оскільки значення слів із часом змінюються, ми мусимо шукати вживання, найближчі в часі. Тому два підтверджені вживання цього слова, які ми маємо *до* Павлового часу, найважливіші для нашого дослідження: вони найкраще передають, як його розуміли за Павла. Найперше відоме нам уживання трапляється в одній *apologia* 27 р. до н. е.[253] Цей текст, відомий тим, що його надзвичайно важко перекласти, начебто розповідає про чоловіка на ім'я Трифон, який у листі до свого брата Асклепіада пояснює, як він учинив *authentein* щодо Антилоха, що, схоже, був підлеглим чи рабом Асклепіада. Трифон і Антилох пливли на поромі, і коли Антилох відмовився заплатити перевізникові за переправу, Трифон учинив щодо нього *authentein*, щоб той це зробив. Іншими словами, він змусив його заплатити.[254] Сучасному вухові це може видатися цілком пристойною поведінкою, але в тій культурі було неприйнятно наказувати чужому підлеглому — так само, як сьогодні неприйнятно наказувати чужій дитині, — *звідси й потреба Трифона в пояснювальному листі*. Єдине, чого *authentein* тут означати не може, — це

250. Волтерс чесно визнає цю проблему: «Значення „здійснювати владу" ґрунтується передусім на пізнішому вживанні дієслова. … Шкода, що немає більше засвідчень authentes із часу близько зламу ер».

251. Philip Payne, Man and Woman, One in Christ, розд. 20

252. John Chrysostom, Hom. Col. P. 27–31.

253. Papyrus BGU 1208. Див. www.bit.ly/3BKHl0Q. Друге відоме вживання я не згадуватиму, бо воно, схоже, має зовсім інше значення, ніж у 1 Тимофія 2:12. У творі граматика Аристоніка він коментує уривок з «Іліади» Гомера й говорить про «authentein» (тобто «автора» чи «зачинателя») промови.

254. Тим дослідникам, які стверджують, що Антилох насправді від початку був під законною владою Трифона, я відповідаю: важко зрозуміти, як і навіщо Трифон у культурі сорому й честі присвятив би стільки місця в листі захистові свого вчинку, — його власні дії виявили б слабкість і безчестя, бо він не мав контролю над своїм слугою чи рабом і особисто відповідав би за образу перевізника.

«здійснювати владу», бо лист є спробою пояснити, чому він узяв на себе зробити те, на що, очевидно, не мав права. Тож будь-яке твердження, що в давнину це слово «завжди вживається позитивно» в значенні «здійснювати владу», вводить в оману.[255]

По-третє, *authentein* можна розуміти як негативну дію, якщо розглянути його складові частини. Хоча морфеми слова — не найкращий спосіб визначити його значення, коли згоди мало, як у цьому випадку, це все ж вартісна вправа.[256] Перша частина слова *authentein* («*aut*») означає *сам, себе* і в біблійних словах уживається здебільшого для дій, спрямованих на себе чи зосереджених на собі.[257] Навіть якщо можна показати, що *authentein* позначає позитивне застосування влади нехристиянськими правителями, набагато правдоподібніше, що Павло — який волів говорити про себе як про того, хто не панує над іншими, а є слугою всіх заради Христа,[258] — вибрав це слово, що лише недавно ввійшло в грецьку мову, щоб описати гріховні види владної поведінки з відтінком гордості (спрямованої на себе, а не на Бога) та/або егоїзму (зосередженої на собі, а не на інших).

Навіть якщо прийняти твердження Волтерса, що це слово означає *бути господарем над*, то чи буде дія позитивною, чи негативною, щоразу залежить від того, хто цей господар. Якщо Бог, давній цар чи давній рабовласник «панує як господар» над своїми людьми, це може бути нормально, але загалом будь-якому послідовникові Ісуса, навіть пасторові, заборонено намагатися бути паном чи господарем над будь-яким іншим послідовником Ісуса.

255. Шрайнер у Two Views of Ministry (с. 108) стверджує: «Новітні дослідження Г. Скотта Болдвіна та Ела Волтерса показують, що термін означає позитивне застосування влади». Прочитайте дослідження Джейміна Гюбнера про те, як дослідники-комплементаристи хибно тлумачать власні дослідження слова: «Щонайменше все це показує, що комплементаристи помітно заплуталися в тому, що показали комплементарні (та інші) дослідження authenteō». Див. www.bit.ly/3EKqWM8 (с. 17)
256. Так каже Д. А. Карсон (D. A. Carson) в «Exegetical Fallacies»: «Хоча етимологія — дещо „незграбний інструмент для розпізнавання значення“, вона все ж корисна, „особливо у спробах зрозуміти значення hapax legomena“». (с. 33)
257. Як-от authadēs = «самовдоволений», authairetos = «з власної волі», autarkeia = «самодостатність», autarkēs = «самодостатній», autokatakritos = «самоосуджений», autocheir = «власною рукою», aucheō = «я хвалюся». Джерело: www.bit.ly/3EKqWM8 (с. 18)
258. Див. 2 Коринтян 4:5.

По-четверте, увесь розділ має виправний характер. Лінгвісти пояснюють: якщо слово може вживатися то позитивно, то негативно, тоді те, що мається на увазі, визначає контекст. Павло відновлює церкву, спустошену фальшивими вчителями, — цей контекст ясно встановлює 1 Тимофія 1, — тож цілком імовірно, що й у розділі 2 він далі виправляє неправильну поведінку.

У попередніх наказах Павло виправляє конкретні гріховні дії гнівних, сварливих і безмолитовних ефеських чоловіків, які мають нечисті руки (в. 8), і нескромних ефеських жінок із вигадливими зачісками та дорогим одягом, яким бракує пристойності й добрих діл і яким треба перестати чинити безлад і знову в покорі приймати навчання (в. 9-11). Те, що в цих наказах Павло щоразу звертається лише до однієї статі, свідчить, що він виокремлює саме їхні хиби в цій конкретній ситуації. У цьому сенсі чоловікові чинити *authentein* щодо жінки не більш прийнятно, ніж хизуватися вбранням, а жінці — не більш прийнятно бути безмолитовною, гнівною чи сварливою.

Крім того, негативно забарвлене розуміння *authentein* добре пасує, якщо пам'ятати, що попередній наказ у вірші 11 є *антитезою* того, що Павло забороняє у вірші 12. Павло хоче, щоб ці ефеські жінки, як Марія з Вифанії, що колись сиділа біля ніг Ісуса, навчалися тихо (грецьке *hesychia*, що тут означає *мирно*) і в покорі (в. 11), а *не* навчали самовпевнено чи владно (в. 12а),[259] бо це принесло б якраз протилежне «тиші» (знову *hesychia*) (в. 12б).[260]

По-п'яте, вірш 12 — це заборона. Навіть формулювання вірша 12 вказує на негативне значення. Якби поставити *особу А* замість «жінки», *особу Б* замість «чоловіка», літеру *х* замість *didaskein* і літеру *у* замість *authentein*, вийшло б: «Я не дозволяю *особі А* ні *х*, ні *у* особу Б».[261] Лише прочитавши це, можна дійти висновку, що *х* та *у* — найімовірніше, негативні дії. Так

259. Сполучник «de», хоч його й немає в більшості перекладів, поєднує два речення й пов'язує хід думки між віршами 11 і 12. Він радше означає «і», ніж «але», — особливо тому, що в тому самому вірші Павло вживає «alla», коли хоче сказати «але».

260. З огляду на ранішу паралельну думку в 1 Тимофія це природне прочитання: «Зауважте, що хід Павлової думки у в. 12 (*не* навчати *і не* пересилювати чоловіка, *а* бути в тиші) недалекий від ходу його думки на ту саму тему навчання в 1:3-4 (*не* навчати інакше *і не* зважати на байки й безконечні родоводи, які породжують домисли, *а не* Боже домобудівництво у вірі). Перші дві з цих речей оцінено негативно, останню — позитивно». (Andrew Bartlett, Men and Women in Christ, с. 340)

261. Дякую Джейміну Гюбнеру за цю думку.

контекст творить значення: навіть якщо слово деінде могло вживатися позитивно, у цьому контексті воно, імовірно, негативне.[262] Дослідження Волтерса дивним чином не бере до уваги, що з усіх найдавніших випадків уживання цього слова в античній літературі *лише в Павловому листі воно стоїть у контексті заборони*.

До того ж Волтерс перекладає Павла так, ніби той забороняє жінці бути *«господарем над чоловіком»* — але це не узгоджується з пізнішим Павловим наказом рабам шанувати своїх панів[263] (а ми знаємо, що багато рабів були чоловіками, а багато господарів — жінками). Зважаючи на ймовірну присутність рабів-чоловіків у домі, Павло доручає деяким жінкам бути господинями (*oikodespotein*) над чоловіками.[264]

По-шосте, коли ми розширюємо пошук давнього вживання слова й залучаємо також форму іменника (*authentein* — це дієслівна форма іменника *authentas*), то бачимо, що його негативні асоціації незаперечні. У давньому вживанні іменника рясно трапляються негативні значення найсильнішого роду — найдавніше вживання слова стосується *вбивства*. Волтерс документує сорок давніх випадків уживання іменника з цим значенням, але потім показує й те, що до Павлового часу це значення здебільшого вивітрилося. Його затьмарили інші значення, передусім «господар». Проте ця думка дожила до Павлового часу й, можливо, була в текстах, які він читав: *Книга Мудрості Соломона*[265] говорить про те, як Бог винищує батьків, що «вбивають» (*authentas*) своїх дітей.[266] Хоча давнє значення іменника «вбивство» майже вивітрилося, правдоподібно, хоч і не напевно, що в міру розвитку його значення негативний відтінок зберігся[267] — адже між «позбавити іншого життя» і «взяти під контроль

262. Інакше кажучи, якби Павло хвалив позитивну поведінку і навчання було серед того, що він схвалює, то не було б жодної можливості, що йдеться про негативну форму навчання. Але оскільки Павло виправляє негативну поведінку, це відкриває можливість, що йдеться про негативну форму навчання.
263. 1 Тимофія 6:2
264. У 1 Тимофія 5:14 він каже нещодавно заміжнім жінкам «правити домом», — слово «правити» тут буквально означає «бути деспотом дому».
265. Імовірно, її написано за два-три десятиліття до зламу ер, і вона належить до грецького перекладу Єврейської Біблії; цілком можливо, що Павло знав цю літературу (обговорення див. www.bit.ly/3EKKrE4.)
266. Книга Мудрості Соломона 12:6. Аргумент Волтерса, що слово в Книзі Мудрості Соломона означає лише «вбивця родичів», а не «вбивця», я вважаю несуттєвим: так чи так, ідеться про вкрай негативну дію.

чуже життя» є щонайменше смислове перекриття.[268]

По-сьоме, якби Павло мав на увазі позитивне здійснення влади, він міг би вжити широко відомі грецькі слова, які саме це й кажуть, — як-от слово, яке він ужив десятьма віршами раніше для тих, хто при владі (*hyperochē*)? *Louw and Nida's Lexicon for the New Testament* наводить 12 слів, що означають «здійснювати владу», і 47 — зі значенням «правити» чи «керувати», але Павло не вжив жодного з них. У 1 Коринтян 7, говорячи про *законну* владу, яку одна стать може мати над іншою, він вибрав слово *exousia*, яке вжив у своїх листах 28 разів.[269] Якщо він мав на увазі саме *пасторське* керівництво, як наполягають дослідники-комплементаристи, то чому не вжив слова, яким пізніше в цьому ж листі позначає пасторське керівництво (*proestōtes*) (5:17); або слова для пастирської опіки над церквою (*poimainō*);[270] або слова, яким автор Послання до євреїв називає лідерів церкви (*hegoumenōn*)?[271]

Те, що натомість він вибрав таке *рідкісне* слово, слово з дуже виразним відтінком,[272] робить імовірним, що *він хотів точно назвати й виправити*

267. Болдвін помилково намагається відокремити дієслівну форму від іменника, кажучи, що в більшості мов іменникова форма слова може змінювати своє загальне значення, коли вживається як дієслово. Однак більшість лінгвістів припускає, що певний відповідний *відтінок* може зберігатися. Наприклад, англійське дієслово «adulterate» («фальсифікувати, розбавляти») має інше значення, ніж іменник «adultery» («перелюб»), але негативний відтінок переходить з одного слова на інше.

268. Волтерс припускає, що слово «authentēs» у значенні «вбивця» і те саме слово в значенні «господар» можуть мати різну етимологію. А може, й ні. Найбільше, що він може сказати, — це що «дослідники неодноразово припускали, що вони мають різну етимологію», — але інші дослідники припускали протилежне. Спільною, схоже, є думка про те, що людина використовує свою силу, щоб утвердити себе над іншим.

269. Можливо, важлива різниця між exousia і Павловим уживанням authentein полягає в тому, що перше — це застосування влади, яку людина справді має, як-от влада (exousia) жінки на статеві стосунки з власним чоловіком (1 Коринтян 7:4), тоді як друге (як бачимо в листі Трифона) може позначати присвоєння влади, якої людина законно не має, як-от коли жінка має статеві стосунки з чужим чоловіком.

270. Див. Івана 21:16, Дії 20:28 і 1 Петра 5:2.

271. Див. Євреїв 13:7, 17, 24.

272. Щоб зрозуміти, що я маю на увазі під «виразним відтінком» слова, порівняйте англійське дієслово «to teach» («навчати») із «to pontificate» («повчати з висоти») чи «to harangue» («виголошувати напучувальні тиради»). Або порівняйте «to lead» («вести») з «to drive» («гнати») чи «to compel» («змушувати»). Останні дієслова в обох випадках мають ту саму основну думку, що й «навчати» чи «вести», але додають певного забарвлення. Я намагався показати, що «authentein», навіть якщо містить складову думку «вести» когось, — це слово з додатковим забарвленням: воно походить від давнішого слова на позначення «вбивства» і має морфему «aut» (сам, себе).

конкретну гріховну поведінку, поширену серед жінок в ефеській церкві.

По-восьме, інші дослідники серйозно оскаржують висновки тих дослідників, які наперед дотримуються комплементарних переконань. Із щонайменше семи стандартних довідників, якими користуються біблеїсти, більшість дає очевидно негативний переклад (напр., «владарювати», «диктувати»), і навіть ті, що мають позитивніші переклади, з християнського погляду все одно мають негативне забарвлення (напр., «самостійна, зосереджена на собі влада»). Наприклад, *Analytical Lexicon of the Greek NT* визначає це слово так: «[Про] того, хто діє з власної влади; звідси — мати контроль над, владарювати, панувати над». *Nida and Louw* визначає його як «контролювати, стримувати, владарювати» у значенні «вигукувати накази», «поводитися як вождь щодо» чи «гавкати на». Так само *BDAG*[273] перекладає його як «займати позицію самостійної влади, віддавати накази, диктувати».

Тож не дивно, що Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall), провівши власне дослідження цього слова,[274] користується тією самою базою даних,[275] що й Волтерс, і доходить висновку, що «коли *authentein* уживається з особовим діячем і особовим [адресатом], дається негативна оцінка, якщо тільки діяч не має божественної чи найвищої влади».[276] Хоча дослідники-комплементаристи наполягають, що слово означає *здійснювати пасторську владу,* Вестфолл показує, що з усіх випадків уживання слова в базі даних *жоден не стосується будь-якої доброзичливої пасторської опіки над окремою людиною чи групою з боку пастора чи церковного служителя*.[277] Своє дослідження вона завершує так:

Оскільки слово «authentein» — головне джерело, на яке спираються, виключаючи жінок із … керівництва в церкві, вибір його значення вирішальний. … [Розуміти] його просто як «мати владу», а потім тлумачити так, ніби воно описує служіння-провід чи пасторську опіку, — це вкрай оманливо. Справою церкви має бути вироблення розуміння цього слова на основі ґрунтовної лексикографії та лінгвістичної

273. Абревіатура означає The Bauer, Danker, Arndt, and Gingrich Greek-English Lexicon of the New Testament.
274. www.bit.ly/2prxkqm
275. База даних Thesaurus Linguae Graecae містить понад 300 випадків уживання цього слова за 1200 років.
276. Westfall, Paul and Gender, розд. 9
277. Westfall, Paul and Gender, розд. 9

методології, щоб у цій дискусії рухатися далі обережно. … Церква досягла віку відповідальності; настав час узяти на себе відповідальність (чи провину) за те, що жінок виключали з керівних посад у церкві на підставі слова authentein.

Найбільше мене непокоїть те, що коли провідним комплементаристам доручають оцінити лінгвістичну працю Вестфолл, вони просто обходять результат її ґрунтовного дослідження, заявляючи, що праця Волтерса краща.[278] Натомість Джеймін Гюбнер (Jamin Hübner) шанобливо розглядає її працю разом із власним дослідженням *authentein* і доходить висновку, що негативне забарвлення цього слова в 1 Тимофія 2:12 — це «майже певність».[279]

Щодо значення слова, то, за Вестфолл, «у грецькому корпусі це дієслово позначає низку дій, [за яких] люди, на яких спрямовано ці дії, зазнають шкоди, їх змушують діяти проти їхньої волі (примушують) або принаймні нехтують їхніми інтересами, бо ці дії полягають у нав'язуванні волі суб'єкта — від зневаги аж до смертельної сили».

Її висновок узгоджується з тим, що Єронім у своєму латинському перекладі Вульгати IV століття переклав *authentein* в 1 Тимофія 2:12 як *dominari* — слово з тієї самої родини, що й у тому місці, де Павло, попри свою законну духовну владу, каже, що єдиний вид керівництва, до якого він *ніколи* не вдається, — це *панувати над* тими, кого він веде.[280]

278. Том Шрайнер у критиці книжки Вестфолл не розглядає належно її твердження про дослідження authentein, а лише заявляє, що «вона, схоже, не виконала такої ж ретельної екзегези слова „authentein", як Волтерс». Насправді вона подає дуже ґрунтовну, хоч і шанобливу критику праці Волтерса. Подібно до Шрайнера, www.cbmw.org доручив Кейсі Гоу (Casey Haugh) написати рецензію на книжку Вестфолл, і він порівнює її екзегетичне дослідження з Волтерсовим і каже: «Вестфолл не виявляє такої ж ретельності щодо свого розуміння authentein». У Волтерса принаймні інший тон: «Хоча я не згоден із великою частиною аналізу Вестфолл, я хвалю її за те, що вона внесла в дискусію питання теоретичної лінгвістики, і з нетерпінням чекаю, як її аргументи сприймуть ті, хто знається на лінгвістиці краще за мене».

279. www.bit.ly/340JLIS

280. 2 Коринтян 1:24: англійською — «lord it over»; у латинській Вульгаті — «dominamur». Хоча Єронім деінде у Вульгаті вживав слово *dominari* для самодержавного правління Бога та Ісуса, він, схоже, усвідомлював, що це слово не пасує до пасторського керівництва. Ба більше, тим самим словом він перекладає застереження Ісуса й Петра, звернені до християнських лідерів, — не «панувати» (чи «володарювати») над іншими: див. Марка 10:42-43; 1 Петра 5:3. Оскільки такі відтінки самодержавної влади очевидні в Єронімовому розумінні, дуже малоймовірно, що в 1 Тимофія 2:12 він ужив це слово лише для позначення благочестивої пасторської влади. Правда, в одному з особистих листів Єронім протиставляє

Чи означає це слово *брати на себе владу над* (переклад Пейна), *бути господарем над* (переклад Волтерса), чи *нав'язувати себе й придушувати* (переклад Вестфолл), — ні християнські жінки, *ні християнські чоловіки* не повинні так чинити, *а отже, комплементарне прочитання 1 Тимофія 2:12 не витримує перевірки*.

Хоча тільки Бог знає, що саме Павло мав на увазі під *authentein*, з огляду на саму вагу цих аргументів на користь негативного відтінку я доходжу висновку, що комплементарне прочитання та його поширений переклад («здійснювати владу»), імовірно, неправильні. Перевагу слід віддати оновленому перекладу NIV («assume authority» — «брати на себе владу»)[281] і, принаймні в цьому випадку, старішим англійським перекладам («usurp authority» — «узурпувати владу»),[282] хоча я підозрюю, що «контролювати» (CEB), «владарювати» (NEB) чи «панувати над» (TLB) можуть бути ще точнішими.

Усі сфери життя

Мабуть, найбільша слабкість думки, що Павло обмежує заборону церковними зібраннями, полягає в тому, що він, як кажуть усі комплементаристи, обґрунтовує свій аргумент «порядком творіння». Однак не можна казати, що Павло обґрунтовує заборону жіночого проводу в церкві «порядком творіння», а потім заперечувати наслідки «порядку творіння» *для всіх стосунків і сфер*. Просто неможливо тлумачити цей уривок як заборону жінкам керувати чоловіками в церкві (посилаючись на порядок творіння) і водночас не кинути тінь Божого несхвалення на жінок, які керують чоловіками поза церквою — в уряді, бізнесі чи державній службі.

правління (dominari) єпископа правлінню царя, але це порівняння показує, як церковна й політична влада поступово заповнили роль єпископа в Римі кінця IV століття.

281. Перекладаючи так, NIV дає читачеві змогу вирішити, чи йдеться позитивно про утвердження належної влади, чи негативно — про незаконне захоплення влади. Схвалюючи цей переклад, я виходжу з негативного значення.

282. *Див.*, наприклад: Geneva (видання 1560 р.): «I permit not a woman to … vsurpe authoritie ouer the man» («не дозволяю жінці … узурпувати владу над чоловіком»). Bishop (1589): «I suffer not a woman to … vsurpe auctoritie ouer ye man». KJV (1611): «I suffer not a woman to … usurp authority over the man».

Як деякі комплементаристи уникають обмежувальних наслідків своєї віри в «порядок творіння» для професійних можливостей своїх дочок, які — оскільки праця є частиною творіння — не можуть керувати чоловіками? Вони стверджують, що цей уривок стосується лише церковної сфери, зокрема офіційних церковних зібрань. Слова «хочу я, щоб чоловіки молилися на кожному місці» вони читають як «хочу я, щоб чоловіки *на всіх церковних зібраннях* молилися». Вони звертають увагу, що 1 Тимофія 2:1 говорить про молитву, як і цей вірш. Вірш 11 говорить про те, що жінки навчаються, слухаючи проповідане слово. Так само наступний розділ говорить про лідерів церкви (3:1-12) і про те, як, за цим листом, люди мають поводитися в Божому домі (3:15). Усе це, кажуть вони, обмежує застосування заборони жінкам навчати й керувати щотижневими публічними зібраннями церкви, на яких присутні чоловіки.

По-перше, я відповідаю, що молитовні зібрання не обмежувалися щотижневими богослужбовими зібраннями церкви. Книга Дій описує молитовні зібрання в горницях за зачиненими дверима, на березі моря та у в'язничних камерах. Звичайно, церковні зібрання входять у те, про що Павло говорить у розділі 2, але він має на увазі й повсякденне життя церкви — і коли вона зібрана, і коли розсіяна: говорячи про святі руки, свободу від гніву й суперечок, про зовнішній вигляд;[283] про добрі діла, навчання, народження дітей; про віру, любов і святість, Павло має на увазі все життя. Якщо, як кажуть комплементаристи, Павло забороняє жінкам керувати чоловіками й навчати їх, то це стосується всіх місць і всіх трибун.

Моя друга відповідь — дати Майклові Берду (Michael Bird) влучити в саму суть справи:

Думаю, варто зазначити, що самі комплементаристи обмежують або пом'якшують повні наслідки свого погляду, і саме в цьому слабкість їхньої позиції. Наприклад, деякі комплементаристи дозволяють жінці навчати чоловіків опосередковано — через книжки, радіо й вебсайти, — але не дозволяють їй навчати чоловіків особисто. Жінка може написати коментар до Послання до євреїв, який читатимуть чоловіки, але не може

283. Розглянувши 1 Коринтян 11, ми знаємо, що Павло хотів, щоб жінки на церковних зібраннях покривали голову, а проте його слова тут про зачіски показують, що він говорить і про вигляд жінок у повсякденному житті.

проповідувати чоловікам чи навчати їх Послання до євреїв. Жінка може бути президентом, прем'єр-міністром, генеральним директором, генералом чи поліцейською, але не може служити пасторкою. Жінка може навчати чоловіків французької мови чи гри на фортепіано, але не Біблії чи богослов'я. Жінка може навчати Біблії й доктрини невіруючих чоловіків, але не християн-чоловіків.

Проблема для мене тут у тому, що деякі комплементаристи посилаються на книгу Буття й порядок творіння, щоб показати, що для жінки самою своєю суттю неправильно займати владне становище над чоловіком, а проте застосовують це обмеження лише до церковного життя чи недільного богослужіння. Але це все одно, що сказати: можна чинити перелюб, аби тільки не в неділю і не в церковній залі. Або все одно, що сказати: можна чинити перелюб, якщо робити це з невіруючою людиною. Якщо влада жінки над чоловіком — таке очевидне порушення Божого порядку творіння, то це має стосуватися всіх сфер життя — бізнесу, уряду, політики, державної служби чи церкви, — бо Бог є Володарем над усіма установами, і все життя проживається перед Богом і під Богом.[284]

Якщо ми тримаємося комплементарного прочитання, але не готові заборонити жінкам керувати чоловіками повністю й усюди, тоді, як я пропоную, нам треба визнати свою непослідовність, бо ми обмежуємо лише тих християнок, які керують у церкві. Краще рішення, пропоную я, — переглянути, як ми читаємо ці вірші.

Адам бо був створений перше, а Єва потому

Поряд із 1 Тимофія 2:12 головний доказовий текст, який комплементаристи наводять на користь «порядку творіння», — це наступний вірш: «Адам бо був створений перше, а Єва потому». Це, кажуть вони, свідчить, що Павло вбачав чоловічу владу в стосунках Адама та Єви ще до гріхопадіння. Чи це залізний аргумент?

Почнімо зі слова «бо» (*gar*). Дослідники-комплементаристи кажуть, що тут воно означає *тому що*. Іншими словами, Павло забороняє жіночий провід «тому що» Адам був створений першим. Однак слово *gar* не завжди означає «тому що». Воно означає, що зараз буде подано

284. Mike Bird, Bourgeois Babes, Bossy Wives and Bobby Haircuts: A Case for Gender Equality

пояснювальний чи допоміжний матеріал до попереднього твердження.[285] Павло у своїх писаннях особливо часто подає всілякий допоміжний матеріал, зокрема — як, схоже, і тут — ілюстративні приклади. З огляду на це можна читати так: «Я не дозволяю жінці брати на себе владу над чоловіком, *адже* Адам був створений першим …» (Деякі перекладачі вибирають *для gar* англійське слово *indeed*, що означає *адже* чи *насправді*.) Хоч це й не вирішальне для мого аргументу,[286] *gar* тут, імовірно, пов'язує його заборону не з причиною, а з історичним прецедентом.[287]

У своїх листах Павло особливо часто використовує старозавітні оповіді й образи як ілюстрації на підтвердження своєї думки. Історією Агарі й Сарри він показує зіткнення старого завіту з новим завітом — саме це переживали галатські віруючі не з юдеїв, з яких глузували, бо вони не мали юдейського обрізання.[288] В іншому місці він використовує образи переходу через Червоне море, манни, хмари, скелі та кари, що спіткала ізраїльтян, які в пустелі пішли на компроміс, як приклад небезпеки для коринтської церкви: бути спасенними й оберіганими Ісусом, а потім утратити нагороду через моральні падіння та ідолопоклонство.[289] Пізніше він бере образ того, як сатана спокусив Єву, як прецедент небезпеки, що загрожувала тій самій церкві, — відступити від чистої й

285. «Обговорення *gar* у Маунса (Mounce) в Pastoral Epistles, 131–35, де він коротко оглядає Павлове вживання gar і доходить висновку: свідчення того, що воно вводить причину в 1 Тимофія 2:13, переважні, бо найчастіше його вживають, „щоб виразити причину чи підставу" (131). Однак у кожному випадку логічний зв'язок треба виводити з контексту, а саме *gar* не „виражає причину чи підставу". Його мінімальний смисловий внесок — сигнал допоміжного матеріалу, який може охоплювати приклади, прообрази, цитати та інші форми підтвердження, а також причину; … Тлумачення конкретних текстів не можна визначати „найчастішим ужитком"». (Cynthia Westfall, Paul and Gender, розд. 4)

286. Але навіть якщо *gar* тут справді означає «тому що», обидва тлумачення віршів 13-14, які я зараз запропоную, однаково мають сенс. Наприклад, те, що жінки, згідно з прообразною історією Едему, покликані шанувати чоловіків (в. 13) і не бути від них незалежними (в. 14), слугує богословською підставою для Павлової заборони того, як деякі ефеські жінки зневажали чоловіків (в. 12).

287. Але навіть якщо *gar* тут справді означає «тому що», обидва тлумачення віршів 13-14, які я зараз запропоную, однаково мають сенс. Наприклад, те, що жінки, згідно з прообразною історією Едему, покликані шанувати чоловіків (в. 13) і не бути від них незалежними (в. 14), слугує богословською підставою для Павлової заборони того, як деякі ефеські жінки зневажали чоловіків (в. 12).

288. Галатів 4:22-24

289. 1 Коринтян 9:24-10:14

щирої відданості Ісусові.[290] У всіх цих прикладах Павло бере старозавітний приклад як аналогію до ситуації, до якої він тепер звертається.

Так само, сформулювавши свою заборону для ефеських жінок — і для всіх жінок, які так само поводяться в інших церквах, — він підкріплює її аналогією. Паралель, яку він проводить, — між ситуацією в ефеській церкві та історією Адама і Єви в Буття 2-3. Але що саме в історії Адама і Єви Павло намагається підкреслити?

Багато комплементаристів вважають, що слово «перший» (грецьке *protos*) означає *перший за рангом*, але що, як Павло має тут на увазі *першість у послідовності без жодного відтінку рангу*? Те саме слово вжито про Івана, який «першим» прибіг до порожнього Ісусового гробу, і про те, що Бог «перший» полюбив нас, а ми у відповідь любимо Його.[291] Ба більше, одну з форм того самого слова вжито двічі в навколишньому тексті — за десять віршів перед цим і за десять віршів після — для позначення першості в послідовності: «Отож, *перш за все* прошу чинити молитви … за всіх людей» і «нехай їх *спершу* випробовують, а *потім* нехай служать дияконами».[292]

Навіть Жан Кальвін ставить під сумнів логіку ієрархічного тлумачення: «Аргумент, що жінка підпорядкована, бо створена другою, здається не дуже сильним, адже Іван Хреститель ішов перед Христом … проте був набагато нижчий за Нього».[293] (Так само в Буття 1 людей створено останніми, а проте сказано, що вони панують над усім, що було створено перед ними.) Чи висунув би геніальний Павло такий аргумент?

Якщо Павло не натякає на вищий ранг Адама порівняно з Євою, то чому він згадує лише послідовність? Одна переконлива відповідь: у вірші 13 він готує ґрунт для того, що скаже у вірші 14 (і пам'ятайте, що Павло не користувався нумерацією віршів, тож навіть наша схильність відокремлювати вірш 13 від вірша 14 хибна від самого початку). Я не можу уявити простішого підсумку Буття 2, ніж той, що його тут дає

290. 2 Коринтян 11:3-4
291. Івана 20:8, 1 Івана 4:18
292. 1 Тимофія 1:2 і 3:10
293. John Calvin, The Epistles of Timothy, Titus and Philemon. Кальвін, який у тому самому уривку називає Єву «чимось на зразок додатка» і «нижчою помічницею», усе ж приймає це тлумачення.

Павло: «Адам був створений перше (як каже Буття 2:4-20), а Єва потому (як каже Буття 2:21-25)». Тож у вірші 13 Павло, можливо, нагадує якийсь аспект створення Адама і Єви, який слід читати разом із віршем 14.

Обманута була Єва, а не Адам

Прочитавши багатьох дослідників-комплементаристів, я помітив, що вони покладають вагу свого аргументу на користь «порядку творіння» на вірш 13 (який, на мою думку, вони хибно прочитали як вищий ранг Адама над Євою), але потім зазвичай визнають, що щодо вірша 14 вони менш певні.

Цей вірш вони тлумачать одним із двох способів. Перший: Єва (як і її дочки) вразливіша до обману, ніж Адам (і його сини), а тому жінки не придатні бути духовними лідерками й учительками. Другий, який першим запропонував Джордж Найт (George Knight) у 1977 році,[294] полягає в тому, що Єва співпрацювала із сатаною, обійшовши законну владу Адама над нею.

Чи жінку легше обманути, ніж чоловіка? Майже два тисячоліття, аж до 1960-х років, це був доказовий текст церкви на користь нижчості жінки, зокрема браку в неї розумових здібностей. Але Рух за визволення жінок перевернув це культурне припущення — і практично всі мислячі християни теж від нього відмовилися. Ось чому майже жоден із дослідників-комплементаристів — а вони слушно замінили ідею нижчості жінки ідеєю рівності жінки — не обирає цього тлумачення.[295] Утім, це не зупиняє деяких сміливців, які намагаються за нього триматися. «Павло бачить у Єві щось, що представляє жіночу природу загалом», — каже Ґрудем (Wayne Grudem) і схвально цитує іншого дослідника: «Загалом жінки більше налаштовані на стосунки й турботу, а чоловіки більше схильні до раціонального аналізу та об'єктивності. Призначати жінок на учительське служіння заборонено, бо вони менш схильні проводити чітку межу щодо доктринальних засад, якими не можна поступатися, а отже, обман і фальшиве вчення легше проникатимуть у церкву».[296]

294. George Knight, The New Testament Teaching on the Role Relationship of Men and Women
295. У «Women in the Church» (розд. 6) Шрайнер каже: «Це тлумачення слід відкинути, бо воно передбачає, що жінки онтологічно й інтелектуально нижчі».
296. Wayne Grudem, Evangelical Feminism, розд. 2

Але ця цитата, по суті, робить висновок, що жінки *є* розумово нижчими. Вона також заперечує той факт, що багато жінок аналітичніші й раціональніші за багатьох чоловіків і що багато чоловіків вразливіші до обману, ніж багато жінок. А найбільша проблема в тому, що вона забуває: Писання беззастережно схвалює, коли жінки навчають інших жінок, а також дітей. Якщо жінка не може навчати, бо її *легше* обманути, то вона не повинна навчати нікого, а надто дітей!

Тож більшість дослідників-комплементаристів слушно відмовилися від цього історичного погляду.[297] Тепер оцінімо новий погляд Найта, який формулює Шрайнер (Thomas Schreiner):

Павло зосереджується на змієві, який підійшов до Єви й обманув її, а не Адама. [Цим він] підірвав зразок чоловічого проводу і під час спокуси мав справу *лише* з Євою. Єва перехопила ініціативу, відповідаючи змієві, і Адам дозволив їй це. Отже, звернення до Буття 3 нагадує нам, що буває, коли підривають встановлений Богом зразок.[298]

Проблема цього погляду в тому, що ні в розповіді книги Буття, ні в Павловому аргументі ніщо не вказує, що природа Євиного обману була якось пов'язана з тим, що вона вийшла за межі свого рангу й підірвала «встановлений Богом зразок». Навпаки, обидва уривки підкреслюють, що Єва не довірилася Божій доброті, а тому порушила *Божу* заповідь. Комплементаристи вчитують в обидва уривки те, чого там немає. У Буття 3 суть спокуси сатани полягала не в тому, щоб підірвати владу Адама над Євою, а в тому, щоб підірвати владу Бога над нею. І *обоє*, Єва й Адам, потім покарані за той самий гріх: про нього ніде не сказано, що він полягав у тому, щоб «вийти з-під Адамової влади» чи «зректися проводу над Євою», — він полягав у тому, що вони «їли плід». Так, Адам «послухав голосу [своєї] жінки», але гріхом було не те, що він її слухав (а це має робити кожен чоловік), а те, що він прийняв її гріховну

297. Комплементаристи не розглядають наслідків цього. У першому виданні Women In The Church, найповнішому захисті комплементарного прочитання 1 Тимофія 2, Деніел Доріані (Daniel Doriani) пише додаток про історію тлумачення. Він показує, що до 1960-х років церква вважала, що заборона для жінок ґрунтується на сутнісній нижчості жінок. Тож зауважте: не лише мутуалісти, а й комплементаристи пропонують те, що Доріані називає «переінтерпретацією» уривка. Жодна сторона не може стверджувати, що саме її погляд історичний. Тривожно, що з другого видання додаток Доріані вилучено, — схоже, це мовчазне визнання того, що вони забагато поступилися. Оманливо, що в розділі 5 комплементарний погляд названо «історичним поглядом».

298. Tom Schreiner. Women in the Church, розд. 6

пропозицію з'їсти плід. Так само змія проклято не за те, що він підірвав порядок творіння, а за те, що він обманув Єву (в. 13-14). Наслідком того, що Єва піддалася обманові, стало те, що вона стала «грішницею» — буквально «переступницею», а це стосується не того, що чоловік і дружина помінялися ролями, а заповіді, яку Бог дав подружжю, — не їсти із забороненого дерева. Єдина зміна ролей у Буття 3 — це їхня спроба вилізти на Божий престол і стати самим собі богом.

Оскільки обидва комплементарні тлумачення вірша 14 вельми сумнівні, ми мусимо запитати, що ще Павло може мати на увазі словами: «[І] не Адам був обманутий, а жінка, обманута, стала грішницею». Мабуть, це один із тих віршів, які має на увазі Петро, коли каже, що Павло пише дещо «тяжко зрозуміле». Як каже Вестфолл (Cynthia Westfall): «Павло просто коротко переказує історію гріхопадіння, не пояснюючи далі ні свого богослов'я, ні того, як ця розповідь стосується заборон».[299] Перші читачі, можливо, точно знали, про що говорить Павло, але ми, беручи той самий лист до рук через століття, не знаємо всього, що Павло знав про своїх читачів, а тому, можливо, нам бракує кількох важливих частин інформації. Проте я пропоную два можливі значення, і обидва ґрунтуються на думці, що Павло докоряє багатьом ефеським жінкам, *порівнюючи їхню гріховну поведінку з поведінкою їхньої матері Єви*, — у світлі того, як Єву було створено після Адама.

Перше можливе значення: у вірші 13 Павло, можливо, натякає на те, що Бог дав настанову Адамові ще до того, як з'явилася Єва. Чи отримала вона цю настанову через Адама, а не безпосередньо від Бога? Якщо так, то чи не тому сатана вибрав за ціль саме її? Тоді стало б зрозуміло, чому сказано, що Єву було обмануто, а Адама — ні. Якщо читати так, то Євин гріх став наслідком нападу на її порівняно неглибоку переконаність, а отже, був обманом, тоді як Адам згрішив із широко розплющеними очима, а отже, це був бунт, а не обман.[300] У такому разі Павло, можливо, наголошує, що ефеським жінкам треба міцніше вхопитися за Євангеліє та його заклик до благочестя. Хоча фальшиве вчення раніше принесли чоловіки на кшталт «Гіменея та Олександра» (які були знаряддями

299. Cynthia Westfall, Paul and Gender, розд. 4

300. Насправді для Павла звично використовувати обман Єви саме так — не як посилання на порядок творіння, а як приклад того обману, якого треба уникати; як він каже одній церкві: «Та боюся, щоб, як змій звів Єву своєю хитрістю, так і ваші думки якось не відхилилися від щирої й чистої відданості Христові». (2 Коринтян 11:3)

сатани), багато ефеських жінок (які були подібні до Єви) піддалися йому найсильніше, а тому не могли навчати інших (в. 12), а натомість мали в покорі й тиші знову вчитися Божого слова (в. 11). Решта ж чоловіків у церкві стояли твердо, тож їм цей наказ був не потрібен.

Друга можливість — сприймати слова «Адам бо був створений перше, а Єва потому» як запрошення поміркувати над Буття 2. В іншому місці Павло каже, що «Єва створена з Адама, і Єва створена для Адама»,[301] — і має на увазі, що існування й призначення Єви тісно пов'язані з Адамовими, бо він її партнер. Можливо, Павло виправляє ефеський міт про те, що жінкам не потрібні чоловіки. Якщо так, то Євину помилку посилило те, що вона зустрілася зі спокусою, *не зважаючи на Адама як на свого партнера і не спираючись на нього*. Ця думка пояснює, як її обманювали, хоча Адама, який був поруч, — ні. За цим поглядом Павло виступає проти тих ефеських жінок, які «навчали» своїх братів незалежно чи зневажливо, забуваючи історію походження, що як прообраз мала б нагадувати дочкам Єви шанувати синів Адама й тісно з ними співпрацювати.

Яке значення правильне? Хоча я віддаю перевагу другому, ми не можемо бути певні. *Але, віддаймо їм належне, обидва ці значення проводять сполучну нитку між грішними жінками в Ефесі, Павловою забороною (в. 12) і допоміжним матеріалом (в. 13-14) так, що думки віршів 13 і 14 узгоджуються між собою.*[302]

У ЧОМУ САМЕ ПОЛЯГАВ ГРІХ ЕФЕСЬКИХ ЖІНОК

Що ж зробили багато з цих ефеських жінок, щоб заслужити таку заборону? Відповідь — у тому, що саме заборонено: «Я не дозволяю жінці навчати чи чинити *authentein* щодо чоловіка».

Критичне питання на цьому етапі: чи забороняє Павло дві окремі дії (навчати й чинити *authentein*), чи одну дію з двома аспектами (навчати,

301. 1 Коринтян 11:8-9

302. Жодне з цих значень не трактує вірш 13 як одну причину, а вірш 14 — як другу; натомість обидва поєднують їх в одну цілісну ілюстрацію на підтвердження вірша 12, переказуючи історію Адама і Єви так, що вона конкретно пов'язується із ситуацією в ефеській церкві, про яку свідчить сам лист.

чинячи *authentein*)? Хоча Кестенберґер (Andreas Köstenberger) обстоює окремі дії, багато комплементаристів, зокрема Крейґ Бломберґ (Craig Blomberg) і Кеті Келлер (Kathy Keller), стверджують, що слово «чи» (грецьке *oude*), яке поєднує два дієслова, насправді *з'єднує дієслова в одну дію з двома взаємопов'язаними аспектами*.

Дослідження слова *oude*, яке провів Філіп Пейн (Philip Payne), спростовує аргументи Кестенберґера й доводить, що саме так і є.[303] Цікаво, що Пайпер (John Piper), хоча й неправильно розуміє значення *authentein*, дотримувався такого підходу ще 1989 року, коли сказав: «Слово „навчати" … імовірно, означає певний вид навчання, який якось пов'язаний із владою. Навчати й здійснювати владу йдуть разом».[304] Якщо читати так, то слово «навчати» не стоїть саме по собі, так само як «збити» не стоїть окремо у виразі *збити й утекти*. Значення й відтінок кожного слова змінюються через присутність слова-партнера — майже так само, як «гучно» у виразі *гучно й чітко* має інший відтінок, ніж у виразі *гучно й гордо*.

Адже в усьому цьому розділі Павло схильний поєднувати слова чи вирази в пари, що становлять одне поняття. Павло говорить про «царів і всіх, хто при владі», «мирне й тихе» життя, «благочестя й святість», «проповідника й апостола», «правду кажу, не неправду», «гнів чи суперечки», «скромність і пристойність», «тишу й покору». Я приймаю тезу Пейна, Бломберґа й Келлер: Павло часто має на увазі одне (а не два), коли вживає разом два дієслова, як у вірші 12.[305] Отже, Павло звертається до ситуації, в якій жінки під впливом фальшивого вчення неправильно «навчають чоловіків, поєднуючи це з тим, що чинять *authentein* щодо чоловіків», або «навчають чоловіків, чинячи *authentein*».

Тож у чому ж гріх ефеських жінок? Навала фальшивого вчення в церкві якимось чином призвела до того, що багато жінок погано поводилися з

303. *Див.* www.bit.ly/332TPjf. *Див. також статтю Джейміна Гюбнера (Jamin Hübner), у якій він розглядає питання ще тонше й обстоює думку про одну дію з двома аспектами:* www.bit.ly/3EKqWM8

304. *Див.* www.bit.ly/3GOjAce. Шрайнер доходить того самого висновку: «1 Тимофія 2:11-15 забороняє лише владне навчання».

305. Якщо ми все ще не певні, що Павло має на увазі одну дію з двома аспектами, то зверніть увагу, протилежністю чого є «навчати чи authentein», як це сформульовано у вірші 11 і в кінці вірша 12: жінки, які тихо навчаються в покорі (в. 11), — це, по суті, багато слів для однієї думки. Ба більше, кінець вірша 12 ще раз повторює цю думку, але цього разу зводить її до одного слова: «вона має бути в тиші».

чоловіками. Замість того щоб бути *для* чоловіків *ezer kenegdos*, вони одягаються спокусливо чи показно (в. 9); чинять безлад і не хочуть навчатися (в. 11, 12в); навчають чоловіків (замість того щоб бути готовими слухати їх чи вчитися в них) так, що беруть над ними контроль (в. 12б). У всьому цьому вони зневажають чоловіків і відкривають себе *для* подальшого обману (в. 13-14). Павлове рішення таке: ці жінки, як усі добрі учні Ісуса, мають повернутися до смиренної постави учениці, яка навчається в покорі (в. 11). Вони мають перестати так силоміць диктувати чоловікам, а натомість берегти злагоду в церкві (в. 12), знову утверджуючи святу взаємозалежність із чоловіками, яку Бог від початку задумав *для* жінок, як у Буття 2 (в. 13), а також уникаючи Євиної помилки — відокремлення від Адама, особливо коли сатана намагається обманути, як у Буття 3 (в. 14).

Коротко кажучи, я дотримуюся погляду, що проблема полягала в тому, *як* жінки ставилися до чоловіків і навчали їх. Однак інші дослідники, як-от Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) у *Men and Women in Christ*, додатково стверджують, що проблема полягала в тому, *чого* ефеські жінки навчали.[306] Бартлетт доводить, що на цих жінок не лише вплинуло

306. Хоча всі дослідники-комплементаристи стверджують, що проблема, до якої Павло звертається в 1 Тимофія 2, полягала в *тому, що* жінки навчали чоловіків, некомплементарні дослідники відкидають цей погляд, але потім розходяться в трьох підходах: проблема полягала або в тому, *чого* жінки навчали чоловіків, або в тому, *як* жінки навчали чоловіків, або в поєднанні того й того. У цьому розділі я дотримуюся другого підходу: проблема полягала в примусовому, зарозумілому чи зневажливому *способі*, у який жінки, на яких вплинуло фальшиве вчення (хоча вони не обов'язково його поширювали), ставилися до чоловіків і навчали їх. Однак можливий також перший чи третій підхід, як коротко сказано в цьому абзаці. Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) у розділах 11-13 і додатках 3-6 книжки «Men and Women in Christ» наводить найсильніший і найповніший аргумент на його користь, який я читав. Приймаючи аналіз Кестенбергера, що Павло, можливо, забороняє *дві* окремі, хоч і взаємно перекривні дії, — Бартлетт читає це як «Я не дозволяю жінці навчати (будь-кого) і чинити authentein щодо чоловіка» (додаток 4), — він доводить, спираючись на свідчення 1 Тимофія, що фальшиві вчителі-чоловіки вже залишили церкву, але що все ж «кілька заможних молодших удів, які живуть для насолод, [ходили] з дому в дім, поширюючи хибні й некорисні міти, пов'язані з магією та астрологією, хизуючись своїм багатством, нескромно вбрані, і кожна шукала чоловіка, який задовольнить її статеві бажання». (с. 259) «У всьому листі Павло згадує фальшивих учителів нейтрально щодо статі. З 1:3 і 5:13 можна зробити висновок, що він мав на увазі кількох жінок як фальшивих учительок, з якими Тимофій мав розібратися далі». (с. 261) «Тимофій мусить їх виправити й подбати, щоб жодна з них не обійняла посади старійшини чи диякона, доки не доведе, що її життя змінилося». (с. 263) За цим поглядом Єва, як і ефеські жінки, «була обманута сатаною [тобто через фальшивих учителів] і прийняла заборонене знання, а також фальшиво навчала чоловіка й узяла над ним гору — з жахливими наслідками». (с. 285) Хоча Бартлеттів підхід відрізняється від мого, ми обидва доходимо одного висновку: «1 Тимофія 2 не

фальшиве вчення, — вони самі стали його поширювачками. Тому ефеським жінкам треба було перестати 1) навчати будь-кого *і* 2) контролювати чоловіків. Це правдоподібно: Павло раніше усунув із церкви двох фальшивих учителів-чоловіків (1:20), але ці жінки залишилися. Ми знаємо, що головна мета Павлового листа — подолати фальшиве вчення (1:3) і що ефеські фальшиві вчителі особливо обирали за ціль жінок.[307] Багато жінок у церкві тепер «ходили по домах» і були «пустомовні й цікаві, говорили, чого не належить» (5:13) (це паралель до іншого місця в Пастирських посланнях, де Павло хоче змусити замовкнути людей, які «навчають, чого не належить»).[308] Ці жінки звернулися до фальшивого вчення (5:15)[309] — тож Павло змушує їх замовкнути й не поширювати цих хибних ідей, доки їх не буде відновлено в доктрині й благочесті.

Хоч би як це розуміти, Павлове виправлення ефеських жінок може видатися суворим для нашої сучасної чутливості, але коли ми розуміємо, що було поставлено на карту, то краще оцінюємо його мудрість у такому втручанні. Ця гріховна поведінка, разом з єретичними ідеями, що її живили, ганьбила б церкву в очах античного середовища, де жінки за звичаєм мали шанувати чоловіків, а не публічно їх соромити. В іншому місці листа Павло непокоїться, що погана поведінка християнок у повсякденному житті може зашкодити репутації церкви, бо вони поводитимуться так, що це «заслуговує на догану» і дає сатані «привід для лихослів'я».[310] Якщо колись і були підстави на певний час угамувати групу людей і попросити їх знову смиренно сісти біля ніг Ісуса, нашого Учителя, то саме тоді.

Чому Павло каже, що *всі* жінки не повинні навчати чоловіків, чинячи *authentein*, якщо так чинили лише *деякі* жінки? З тієї самої причини, з

виправдовує загальної заборони жінкам навчати в церкві чи здійснювати владу в церкві». (с. 286) Якщо можна довести (я не думаю, що можна), що Павло говорить про дві окремі дії («навчати» і «чинити *authentein* щодо чоловіка»), а не, як вважаю я, про дві взаємопов'язані («навчати, чинячи *authentein*»), тоді Бартлеттів підхід кращий за мій, бо його погляд, охоплюючи більшу частину мого, також пояснює, чому жінкам у такій ситуації могли заборонити (доки їх не буде відновлено) навчати взагалі.

307. Див. 2 Тимофія 3:6-8.

308. Тита 1:11

309. Крім того, якщо розглядати 1 Тимофія разом з іншими двома Пастирськими посланнями, це стає ще ясніше. 2 Тимофія 3:6-7 говорить про жінок, яких зводять фальшиві вчителі, а Тита 1:10-11 — про «пустомовних та обманців», яким «треба уста загородити».

310. 1 Тимофія 5:7, 14

якої раніше в 1 Тимофія 2 він велить усім чоловікам молитися без суперечок, а всім жінкам — не одягатися показно, хоча, безперечно, сварилися лише деякі чоловіки й лише деякі жінки вбиралися пишно.

Найважливіше: Павло не каже нічого проти того, щоб жінки прагнули бути благочестивими пасторками чи вчительками. Дослідники-комплементаристи, які це заперечують, спираючись на те, що наступний розділ говорить про старійшин (пресвітерів) і дияконів, заходять задалеко. Коли Павло каже: «Вірне слово: коли хто прагне бути єпископом (наглядачем), той бажає доброго діла. Отож, єпископ …», — він починає новий розділ. У багатьох Павлових листах є різні розділи, не обов'язково пов'язані між собою. У 1 Посланні до Тимофія є шість таких розділів, які, хоч їх і вільно об'єднує Павлова спроба відновити церкву, зранену фальшивим ученням, мають справу з різним матеріалом. Тому в розділі 2 немає взагалі нічого про служіння й посади — лише про те, як краще виконувати християнські справи (як-от молитися, одягатися, навчатися): без суперечок, доречно, у покорі тощо. Крім того, навіщо Павлові, як стверджують комплементаристи, нищити в жінках будь-яке бажання керувати, щоб за кілька віршів схвалити «бажання бути єпископом», яке має (і він уживає для цього загальне, а отже, інклюзивне щодо статі слово) «хто»?[311] Справді, він щойно закликав ефеських жінок до добрих «діл» (*ergon*) у 2:10, — а тепер у 3:1 каже, що бути єпископом — одне з таких добрих «діл» (*ergon*).

Чоловіки й дружини

Хоча більшість дослідників доходить висновку, що Павло говорить про те, як *жінки загалом* неправильно поводяться з *чоловіками загалом* у церкві, дехто (як-от Мартін Лютер) читає цей текст як Павлову відповідь на те, *як дружини неправильно поводилися зі своїми чоловіками*. Оскільки слова «жінка» і «чоловік» можна перекласти також як «дружина» і «чоловік (муж)», СЕВ перекладає вірш 12 так: «Я не дозволяю дружині навчати свого чоловіка чи контролювати його». Ці перекладачі помічають, що Павло переходить від множини для чоловіків (в. 8) і для

311. Новий Завіт уживає слово *tis* і щодо чоловіків, і щодо жінок. Воно означає «будь-хто», «хтось» чи «один». Наприклад, його вжито прикметниково щодо «жінки» — «Марти» — у Луки 10:38.

жінок (в. 9) до однини для кожного у віршах 11-12. Навіщо, питають вони, переходити від множини до однини, якщо він не вказує на конкретних людей (подружні пари) і конкретні стосунки (шлюб)? Хоча я й не схиляюся до жодного боку, гадаю, що аргументи проти такого прочитання не спростовують його.[312]

Є чотири причини вважати, що цей уривок, можливо, натякає на шлюби, а не на стосунки чоловіків і жінок загалом. По-перше, узагальнена однина для «чоловіка» не має сенсу. Якби Павло, як кажуть комплементаристи, хотів заборонити жінці (однина) навчати в церкві, бо там були чоловіки (множина), то чому він каже «чоловіка», а не «чоловіків»? Природніше було б сказати: «Я не дозволяю жінці (однина) навчати … чоловіків (множина)», — хіба що Павло хоче, щоб ми уявляли собі якісь церковні зібрання в Ефесі, де присутній лише один чоловік, а це малоймовірно.

По-друге, Павло обґрунтовує свою заборону Адамом і Євою — прообразним подружжям Писання (в. 13-14), а потім говорить ще й про народження дітей (в. 15), що також має домашній характер, а отже, імовірніше стосується подружнього контексту.

По-третє, майже скрізь, де Павло вживає разом грецькі слова *aner* і *gune*, він має на увазі чоловіків і дружин. Зазвичай, коли він хоче порівняти людей за статтю (а саме про це, кажуть комплементаристи, Павло тут

312. Різні комплементаристи заперечують проти такого прочитання з трьох причин. По-перше, дехто каже, що якби Павло мав на увазі чоловіків і дружин, він вставив би перед цими словами слово «їхніх». Але в жодному зі своїх головних повчань про шлюб Павло майже не вживає присвійного займенника в родовому відмінку перед словами «дружина» і «чоловік» (див. Колоссян 3:18-19; Ефесян 5:22-25; 1 Коринтян 7:2-4, 11, 14, 33). По-друге, дехто каже, що було б дивно, якби Павло звертався до чоловіків як до групи (в. 8), потім до жінок як до групи (в. 9-10), а потім раптом говорив лише до заміжніх жінок і заміжніх дружин. Насправді для Павла було б цілком природно десь у своєму листі звернутися до подружжів, на які, безсумнівно, вплинуло фальшиве вчення, — і це місце не гірше за будь-яке інше. По-третє, дехто каже, що Павло у своєму листі довільно переходить від множини до однини й навпаки, тож не варто надавати цьому надто великого значення. Наприклад, Павло говорить про узагальненого єпископа в однині (3:2) і про робітника, який гідний своєї плати (5:18). А говоривши про старійшин у множині (5:17), він далі в уривку переходить до однини (5:19). Але Павло в решті своїх послань ніколи не вживає узагальненої однини довільно. Для неї завжди є мета. У 3:2 він уживає однину «старійшина», бо тепер говорить про те, яку людину Тимофій має шукати на старійшину. Однину «робітник» (5:18) ужито тому, що цитата, яку він наводить, стоїть в однині. Що ж до переходу від множини «старійшини» (5:17) до однини (5:19), то в 5:17 ідеться про їхнє спільне керівництво, тоді як 5:19 стосується звинувачень, висунутих проти окремих старійшин.

говорить), він уживає інші грецькі слова. Наприклад, у Галатів 3:28 («нема чоловічої статі, ані жіночої») він уживає слова *arsen* і *thely*, які вживав і Ісус, коли говорив про створення людей як чоловіка й жінки (див. Матвія 19:4: «Творець створив їх чоловіком і жінкою»).

По-четверте, згадка про те, що «жінка» навчає «чоловіка», вказує на особисту взаємодію двох людей різної статі. В античній культурі, де пристойність цінували дуже високо, таке зазвичай відбувалося лише вдома.

Якщо Павло *справді* говорить про шлюби, то, можливо, його непокоїть те, як ефеські дружини під впливом фальшивого вчення взяли собі звичку неформально навчати своїх чоловіків владно й силоміць і, як Єва, були небезпечно вразливі до подальшого обману, бо самовільно виходили зі смиренного партнерства зі своїми чоловіками. Якщо тлумачити так, то Павло мудро це зупиняє й закликає цих дружин знову стати під Боже слово як смиренні учениці, готові вчитися, і стати поруч зі своїми чоловіками як партнерки.

Цікаво, що провідна церква виразно комплементарного руху Acts 29 написала розлогий біблійний аналіз, щоб обґрунтувати недопущення жінок до навчання й керівництва, але знайшла для цього лише один аргумент — комплементарне прочитання 1 Тимофія 2:12. Проте в цьому документі вони визнають (і цілком слушно), що Павло, можливо, говорить лише про шлюби.[313] Але ж зважте: якщо Павло говорить саме про шлюби, то їхній єдиний аргумент за те, щоб не допускати жінок *загалом* до проводу й проповідування чоловікам *загалом*, провалюється.

Туманне проти ясного

Я переконаний, що в 1 Тимофія 2:11-14 Павло звертається до конкретної ситуації в Ефесі, в якій деякі жінки грішили. Тому вірш 12 не слід читати як універсальний наказ для всіх церков усюди — хіба що в певній церкві теж є жінки, які навчають чоловіків, чинячи *authentein*.

Однак тепер я додаю важливу думку на завершення: *цей уривок такий туманний, що він у будь-якому разі не може бути підставою для доктрини*

313. Див. примітку 160 у «The Role of Women in the Village Church»: www.bit.ly/3CFKgJO

чи церковної практики.

Одне з правил герменевтики: туманні тексти треба тлумачити у світлі ясніших.[314] Периферійним текстам, які здебільшого лише один раз згадують те, що вони начебто кажуть, — як-от настановам про покриття голови «ради ангелів»,[315] про те, щоб «христитися для мертвих»,[316] про Христову проповідь «духам у в'язниці»,[317] чи про те, що «жінки спасуться через народження дітей»,[318] — не можна надавати такої ж ваги, як ясним, центральним текстам. Замість того щоб бути догматичними чи будувати на цих туманніших уривках важливі доктрини чи практики, церкви мають тримати свої тлумачення цих текстів смиренніше й легше, водночас упевнено й міцно тримаючись авторитету Писання.

Туманні місця Писання *не є* слушною підставою для визначальної доктрини. Перевагу мають мати ясні вчення. На щастя, більшість текстів Біблії ясні; туманні лише деякі.[319] Що робить певні тексти туманними? Зазвичай вони містять незвично багато незрозумілих термінів; або, здається, кажуть протилежне до того, що кажуть інші уривки; або їх особливо важко застосувати в конкретних ситуаціях; або, схоже, немає жодних інших біблійних уривків, які кажуть те саме; або давня ситуація, до якої звертається уривок, загадкова. Тому вони породжують багато різних тлумачень, і провідні дослідники гаряче про них сперечаються.[320] Що ж, я не знаю уривка, про який за останні сто років історії церкви сперечалися б більше, і не знаю туманнішого тексту, ніж цей. *За всіма цими ознаками 1 Тимофія 2:12-15 — дуже туманний текст.*

Його визначальне дієслово, *authentein*, — розмитий термін: у Новому Завіті воно трапляється один раз, а в позабіблійній літературі за Павлового життя — дуже рідко. Волтерс (Al Wolters) (надто) певен, що

314. Наприклад, Тертуліан, Отець Церкви II століття, писав, що «непевні твердження слід визначати певними, а темні — такими, що ясні й зрозумілі». (Цит. за: Gregg Allison, *Historical Theology,* с. 122).
315. 1 Коринтян 11:10
316. 1 Коринтян 15:29
317. 1 Петра 3:19
318. 1 Тимофія 2:15
319. Пам'ятаймо, що Петро визнавав: у Павлових писаннях є дещо «тяжко зрозуміле» (2 Петра 3:16). Петрів термін уживали в античному світі й щодо оракулів, які славилися тим, що їх можна було тлумачити по-різному.
320. Наприклад, Євреїв 6:4-6 має щонайменше 18 напрямів тлумачення, а 1 Тимофія 2:12 — 12.

слово «дуже ймовірно» не має негативного значення, хоча він досліджує вісім давніх випадків уживання слова, найближчих до Павлового часу, і доходить висновку, що «рідкісність і незрозумілість уживання цього слова в цих грецьких джерелах значною мірою спричинили відсутність згоди серед дослідників» і що «з цих восьми більшість так чи так дискусійні — або тому, що текст сумнівний, або контекст неясний, або дата спірна». Ба більше, п'ять із цих восьми Волтерс навіть перекладає як «брати на себе владу», «бути вправнішим за», «бути зачинателем», «діяти самостійно» і «вчинити вбивство». Його пояснення такої дикої різноманітності значень: «До IV століття *authentein* жило переважно підпільним (тобто усним) життям, бо належало до нелітературного регістру мови».[321] Ось чому пролито ріки чорнила, а суперечка про справжнє значення цього слова в 1 Тимофія 2:12 триває.[322] (І йдеться не лише про *authentein* — Шрайнер (Thomas Schreiner) каже: «Про кожне слово у вірші 12 дослідники сперечаються».[323]) Джеймін Гюбнер (Jamin Hübner) у своїй докторській дисертації ретельно оцінює новітні дослідження давнього вживання цього слова й слушно критикує дослідників-комплементаристів:

Одна річ — сказати: «Ми не знаємо точно, що означало „authentein" у I столітті чи в 1 Тимофія 2:12». І зовсім інша — сказати: «Ми не знаємо точно, що означав цей термін у I столітті чи в 1 Тимофія 2:12, тож припустимо, що Павло не мав жодної особливої причини його вибирати, що воно не має жодного відтінку, а отже, означає загальне здійснення влади», — а потім заборонити половині всесвітньої церкви бути пасторами. Це не здорове міркування.[324]

Розуміння *authentein* як «здійснювати владу» також робить цей вірш особливо важким — якщо не неможливим — для послідовного застосування на практиці. Чи можна, наприклад, жінці-місіонерці встати й навчати Євангелія невіруючих чоловіків? Цей уривок нічого не каже про те, навернений «чоловік» чи ні. Якщо жінка не може навчати

321. Al Wolters у «Women In The Church», розд. 2.
322. Наукові дослідження слова authentein у давній позабіблійній літературі й далі породжують лексичні й тлумачні проблеми. Див. www.bit.ly/3EHxZ8a
323. В іншому місці він і суперечить цьому, і перебільшує, коли каже: «1 Тимофія 2:12 — ясне вчення Павла, і воно має бути дороговказом для розуміння ролі жінок». Ми всі мусимо визнати, що воно зовсім не ясне.
324. Див. www.bit.ly/3BNaSY8 с. 245

чоловіка, то з якого віку хлопчика мати чи лідерка молоді вже не повинна його навчати? Чи можуть жінки навчати чоловіків у семінаріях, у змішаних групах вивчення Біблії чи на християнських конференціях? Чи можуть чоловіки читати книжку з доктринальними посиланнями чи біблійний коментар, написаний жінкою? Чи може жінка очолювати парацерковну організацію чи служіння, де їй підпорядковані чоловіки? До якого рівня керівництва в церкві може піднятися жінка? (Оскільки Кестенберґер (Andreas Köstenberger) нагадує комплементаристам, що заборона стосується того, щоб жінки керували, а не лише того, щоб вони були пасторками,[325] непослідовно відмовляти жінкам у керівництві найвищого рівня, але дозволяти їм нижчі рівні керівництва над чоловіками, як-от провадити малу групу чи керувати командою волонтерів.) І йдеться не лише про обдарованих жінок, яких відсуває на полицю комплементарне тлумачення 1 Тимофія 2:12, — адже цей вірш, прочитаний по-комплементарному, стає єдиною «біблійною» підставою розрізняти нібито невладне, неформальне навчання і формальне, владне, яке, мабуть, личить лише пасторам. Скільком обдарованим проповідникам-чоловікам у комплементарних церквах, які не є пасторами, не дозволяли проповідувати через цей тлумачний поділ? Якщо таке тлумачення одного вірша справді є частиною «правди, що робить нас вільними», то яка ще з настанов Нового Завіту породжує стільки непевності, тривоги, домислів, казуїстики, болю й розбрату в Христовому тілі?

Це єдиний уривок, який начебто каже те, що каже. Жоден інший біблійний текст не стверджує, що жінка не повинна навчати чоловіка. Якби Бог хотів, щоб усі церкви повік мали лише проповідників і пасторів-чоловіків, хіба Він не дав би нам другого вірша, який каже те саме? Тлумачити текст ще важче через наше обмежене знання ситуації, до якої звертається Павло. Усі спроби зрозуміти ці вірші мусять умоглядно домальовувати подробиці того, як саме деякі чи всі жінки могли грішити проти чоловіків/своїх мужів в Ефесі і як їхня погана поведінка була пов'язана з дивно скороченим переказом історії Адама і Єви.[326]

325. «Зводити питання лише до „жодних жінок-старійшин (пресвітерів) чи жінок-єпископів (наглядачів)", можливо, надмірно мінімалістично. … 1 Тимофія 2:12 грунтується на глибших реаліях, ніж проста поверхова заборона жінкам обіймати певну посаду». Джерело: www.bit.ly/3wsFsFr

І нарешті, переклад *authentein* як «здійснювати владу» спричиняє конфлікт цього уривка з численними біблійними прикладами, у яких жінки *таки* керують чоловіками та/або навчають їх, очевидно, з Божого схвалення. Як ми побачимо в розділах 10-12, комплементарне тлумачення не узгоджується з біблійними жінками, які наставляють чоловіків чи правлять ними.[327] Тлумачити один біблійний текст — навіть писати про нього наукову книжку, — не керуючись тим, що ще Біблія каже на цю тему, а потім проголошувати: «Боже слово ясно каже …», — це не розважливий, не здоровий і не надійний спосіб поводитися з Писанням. Якщо ми маємо «правильно поводитися зі словом», як каже Павло Тимофієві, то ясніші уривки мають спрямовувати наше розуміння туманніших уривків на ту саму тему.

Спасіння через народження дітей

Мабуть, найясніша ознака того, що цей уривок туманний, — те, що він завершується віршами 14-15: «[Єва] була обманута й стала грішницею. Але жінки спасуться через народження дітей, якщо пробуватимуть у вірі, любові й святості з розсудливістю». Ґрудем (Wayne Grudem) тлумачить цей вірш як Павлів спосіб повернути жінок до їхньої домашньої ролі виховання дітей, тоді як чоловіки й далі виконують публічні ролі навчання й керівництва.[328] Не кажучи вже про те, що вірш 12, найімовірніше, не говорить про публічні ролі навчання й керівництва, головна слабкість цього тлумачення в тому, що «народження дітей» (короткочасна біологічна функція) — не те саме, що «виховання дітей» (тривала соціальна роль).

Що ж тоді означає вірш 15? Ключ, як припускають багато дослідників, — пам'ятати, що Євин гріх, описаний у Буття 3, одразу тягне за собою наслідок — болісне «народження дітей». Павло підхоплює цей зв'язок,

326. Комплементарист Дуглас Му (Douglas Moo) відверто про це каже: «Ці вірші (в. 13-14) містять твердження про творіння й гріхопадіння, але неясно, як вони підтримують накази у віршах 11-12». (1 Timothy 2:11–15: Meaning and Significance. с. 68.)

327. Найразючіший приклад у Писанні — Прискилла, яка конкретно навчала доктрини чоловіка (див. «Приклади того, як жінки навчали» в Додатку 4) і робила це з пасторською владою (докази див. у розділі 12). Оскільки ми віримо в єдність Писання, натхненного Духом, то коли дослідники-комплементаристи стверджують, що 1 Тимофія 2:12 забороняє жінці робити те, що робить Прискилла, це виявляє помилку в їхньому тлумаченні 1 Тимофія 2:12.

328. Справедливості заради, інші комплементаристи, як-от Крейґ Бломберґ (Craig Blomberg), із ним не погоджуються.

але намагається висловити його так, щоб це будувало жінок. Дослідники розходяться між трьома можливими тлумаченнями. Перша можливість: Павло натякає на Божу обітницю в Буття 3, що нащадок Єви колись зітре голову сатані. Іншими словами, жінки спасуться через те, що Марія, мати Ісуса, дочка Єви, народила Дитину, і отримають спасіння, яке веде до святого життя.

Друга можливість: грецьке кореневе слово *sōzō*, яке часто стосується духовного спасіння, може також означати фізичне збереження.[329] Іншими словами, Бог дає цим жінкам в ефеській церкві особливу обітницю бути з ними під час небезпечних пологів.[330]

Третя можливість: Павло протидіє тому, що фальшиве вчення призвело до заперечення шлюбу.[331] Можливо, введені в оману заміжні жінки в ефеській церкві, як і надто «духовні» жінки в коринтській церкві,[332] не лише почали відсторонюватися від подружнього партнерства, а й перестали мати статеві стосунки зі своїми чоловіками. Тож Павло знову наголошує, що (статеві стосунки й) народження дітей — це вимір святості й освячення.[333]

Це може бути будь-яке з цих тлумачень або щось інше. Але суть у тому, що вірш 15, один із найзаплутаніших віршів у Біблії, *підтверджує, наскільки темні попередні вірші, які він завершує*. Це ще більше підкреслює, що вірші 11-15 за всіма критеріями — непридатна підстава для будь-якої доктрини, не кажучи вже про таку, що на підставі ідеї

329. Як у Дії 27:20 і 2 Тимофія 4:18. Оскільки решта Писання каже, що жінки духовно спасаються через віру в Ісуса, а не через біологічну функцію на кшталт народження потомства, таке розуміння слова краще узгоджується з біблійним ученням про духовне спасіння.

330. В античному світі пологи були головною причиною смерті й каліцтва жінок. Ефеська богиня Артеміда невдовзі після власного народження допомогла своїй матері під час пологів. Тому ефеські жінки зазвичай молилися їй, щоб вона зберегла їх під час пологів. Це додає ваги такому прочитанню: разом зі святим життям, каже Павло, вони мають молитися Богові.

331. Як він каже в 1 Тимофія 4:3.

332. Ґордон Фі (Gordon Fee) у своєму провідному коментарі до 1 Коринтян каже, що саме така ситуація спонукала Павла написати 1 Коринтян 7, де він радить чоловікам і дружинам регулярно мати статеві стосунки одне з одним. Пізніше в листі він радить «молодим удовам виходити заміж, народжувати дітей», порядкувати своїм домом і не давати ворогові приводу для лихослів'я. (1 Тимофія 5:14)

333. Комплементарист Крейґ Бломберґ у «Two Views on Women in Ministry» пропонує таке прочитання: «Вірш 15 надзвичайно важко перекласти, але, імовірно, найкраще розуміти його як протидію єресі та її антишлюбній позиції». (розд. 2)

«порядку творіння» потенційно забороняє половині світу навчати другу половину й керувати нею.

Історія повторюється, коли ніхто не слухає. В історії тлумачення Біблії церкву раз у раз спокушало будувати доктрини на окремих уривках. На початку III століття Арій стверджував, що Син Божий — перше Боже творіння, спираючись на Приповістей 8:22: «Господь утворив [Мудрість] як першу зі Своїх справ». На початку XVI століття католицька церква відкинула Лютерову доктрину спасіння лише з благодаті, спираючись на Якова 2:24: «[Л]юдина виправдується ділами, а не тільки вірою». А наприкінці XX століття комплементаристи стверджували, що жінки не можуть керувати чоловіками чи навчати їх, тримаючись 1 Тимофія 2:12. *Помилка в усіх цих випадках у тому, що хибне тлумачення одного туманного уривка використовують, щоб підважити ясніше вчення на цю тему в інших місцях.* Будова Писання така велика й складна, що майже в усіх головних доктринах церкви є вірші, які можуть *здаватися* такими, що суперечать ортодоксії. Шлях уперед — дати ясному вченню такої великої частини Біблії обмежувати наше тлумачення порівняно нечисленних туманніших уривків.

Ба більше, мудрість того, щоб дозволити яснішим уривкам світити крізь цей туманний, особливо видно, коли ми відповідаємо на питання «Чи можуть жінки навчати чоловіків?» — питання, на яке я відповідаю в Додатку 4.

8

Дружини, коріться

«Подружжя не поставлене в ієрархічні стосунки, де один над іншим, і не розділене на самостійні одиниці, де кожен робить, що йому заманеться. Навпаки, стосунки в шлюбі — це взаємна покора». Річард Гейз (Richard Hays)[334]

«Ми маємо привчати наших дочок до того, щоб колись вони корилися своїм чоловікам». Коли я недавно випадково почув, як одна мати сказала це моїй дружині, мене це по-справжньому розворушило. Невже я справді маю навчити Айві (Ivy), як колись коритися своєму чоловікові? Тема проводу й покори у власному шлюбі й так досить особиста, але коли мені доводиться думати про те, що я маю передати своїм дітям про шлюб, я ще сильніше відчуваю, що мушу навчати цього правильно.

Однопунктовий комплементаризм

Лише коли я досліджував і писав цей і наступний розділи, я остаточно й повністю відмовився від думки, що Божий ідеал для всіх шлюбів передбачає хоча б найм'якший вид влади й покори між чоловіком і дружиною. На підставі того, як я читав Ефесян 5 до того, я довго тримався думки, що жертовний провід чоловіка над дружиною має показувати щось із жертовного проводу Христа над Своєю Церквою.

Однопунктовий комплементаризм вважає, що жінкам дозволено керувати чоловіками в церкві та суспільстві, хоча дружини мають виявляти певну односторонню покору своїм чоловікам.[335] Цим він

334. Richard Hays, First Corinthians, с. 116

відрізняється від *двопунктового комплементаризму*, який вимагає покори жінок і в шлюбі, і в церкві. Цікаво, що багато біблеїстів і церков у всьому світі дотримуються однопунктового комплементаризму.[336]

Підозрюю, що багато прихильників двопунктового комплементаризму, прочитавши цю книжку, переконаються, що слід відмовитися від виключення жінок із церковного керівництва, але, можливо, все ще триматимуться певної моделі влади й покори в шлюбі, — і оскільки я сам кілька років дотримувався цієї позиції, я цілком її розумію.

Цікаво, що *коли подальше вивчення Ефесян 5 змусило мене відмовитися навіть від однопунктового комплементаризму, мій шлюб від цього не дуже змінився*. Як я поясню, я усвідомив, що навіть у шлюбі я вже більш-менш був мутуалістом. Річ у тім, що коли мій майже двадцятирічний досвід шлюбу чогось мене й навчив, то саме того, що шлюб рівних набагато бажаніший, ніж шлюб, у якому один провадить, а інша йде слідом. І це попри всі гарно сформульовані гасла про «християнський» шлюб, які я та інші так часто проповідували, як-от: «Він жертвує — вона кориться; він провадить — вона йде слідом; він ініціює — вона підтримує».[337]

335. Навіть якщо в шлюбі існує модель влади й покори, це не означає, що дружина не може мати влади навіть над своїм чоловіком в іншій сфері. Наприклад, Девора, жінка Лаппідота, у патріархальній культурі, в якій вона жила, могла (а могла й ні) виконувати накази свого чоловіка вдома, але проте успішно провадила країну, де навіть її чоловік мусив виконувати її накази. Складно — так, але не непослідовно, бо жоден уривок Писання не використовує покору жінки в шлюбі як підставу не допускати її до проводу над чоловіками в церкві й суспільстві.

336. Як невеликий приклад: я натрапляв на погляди однопунктового комплементаризму в Н. Т. Райта (N. T. Wright) у Західній Європі, Гайка Ованнісяна (Hayk HovHannisyan) у Східній Європі та свого часу в Майкла Берда (Michael Bird) в Австралії. Ті, хто занурений в американські «війни» між егалітаристами й комплементаристами, можуть і не уявляти такої можливості. Н. Т. Райт пояснює: «Частина проблеми, особливо в Сполучених Штатах, у тому, що культури стають такими поляризованими, що коли людина ставить позначку в одній клітинці, багато хто вважає, що вона мусить поставити ще з десяток позначок на тому самому боці сторінки, — не усвідомлюючи, що сама сторінка вкрай довільна й зумовлена культурою». Коли нам щось кажуть достатньо часто, ми схильні в це повірити. Якщо я виділю дві зорі на нічному небі й скажу: «Ці дві зорі з'єднані між собою; це сузір'я, яке називається Вказівники», — мій слухач почне уявляти невидимий шнур, що з'єднує ці зорі. Щоразу, дивлячись на небо, він помічатиме, що вони «разом». Насправді вони на відстані мільйонів світлових років одна від одної і є окремими зорями. Лише з однієї точки нашої галактики здається, що вони так близько. Так само і з роллю чоловіка як голови в шлюбі та служінням старійшин — це окремі зорі. Вони не обов'язково з'єднані в Божому задумі і вже точно не з'єднані в Писанні.

337. Бет Еллісон Барр (Beth Allison Barr) у «The Making of Biblical Womanhood» (розд. 6) цитує «Happily Ever After».

Хоча Ісус не каже ані слова про провід чоловіка над дружиною,[338] Павло, схоже, говорить про це чимало, особливо в Ефесян 5, на якому зосереджено цей розділ. Ось цей уривок:

21 Коріться один одному в страху Христовім.

22 Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві, 23 бо чоловік — голова дружини, як і Христос — Голова Церкви, Свого тіла, і Він — її Спаситель. 24 І як Церква кориться Христові, так і дружини нехай коряться своїм чоловікам у всьому.

25 Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву і віддав Себе за неї, 26 щоб її освятити, очистивши купіллю води через слово, 27 і щоб поставити її перед Собою славною Церквою, що не має плями чи зморшки або чогось подібного, але щоб була свята й непорочна. 28 Так само й чоловіки повинні любити своїх дружин, як власні тіла. Хто любить свою дружину, той любить самого себе. 29 Адже ніхто ніколи не ненавидів свого тіла, а живить і плекає його, як і Христос Церкву, — 30 бо ми члени Його тіла. 31 «Тому покине чоловік батька свого й матір і пристане до своєї дружини, і будуть двоє одним тілом». 32 Таємниця ця велика, — а я говорю про Христа й про Церкву. 33 Але й кожен із вас нехай любить свою дружину, як самого себе, а дружина нехай шанує свого чоловіка.

Досліджуючи цей розділ, я переконався, що правдиві слова К. С. Льюїса (C. S. Lewis): «Багато хто … помічає, що серце співає саме собою, коли вони пробираються крізь складне місце богослов'я з люлькою в зубах і олівцем у руці». У цьому випадку Ефесян 5 — складний уривок, насичений богослов'ям, і я пережовую його вже багато років. Є три причини, чому я так боровся з ним.

Перша полягає в тому, що мої найважливіші земні стосунки — це стосунки з дружиною. Я хочу слухатися Божого слова й застосовувати Божу мудрість у своєму шлюбі, а цей уривок — один із головних біблійних текстів про шлюб, тож мені краще добре його зрозуміти.

338. Проте провідні дослідники-комплементаристи помилково стверджують, що каже! Наприклад, Андреас Кестенбергер (Andreas Köstenberger) у «God, Marriage, Family» (с. 250) пише: «Ісус підтвердив первісний задум Бога-Творця щодо шлюбу, процитувавши і Буття 1:27, і 2:24 (Матвія 19:4-6 і паралельні місця). Цим наш Господь рішуче й наполегливо підтвердив первісний Божий задум щодо шлюбу, в якому чоловік — голова, а дружина — покірна партнерка, що його підтримує».

Друга полягає в тому, що прочитання цього уривка в дусі «чоловік провадить, а дружина йде слідом» іде врозріз із моїм власним досвідом і культурною чутливістю. Поясню: я одружений із жінкою, яка така ж освічена й уміла, як і я, а в багатьох аспектах — і більше. Вона краще за мене дає раду фінансам і зараз заробляє більше, ніж я; краще за мене бачить емоційні й практичні потреби наших дітей; і вона краща природжена лідерка груп людей, ніж я. Крім того, Бог, схоже, говорить їй про нашу родину й наше служіння стільки ж, скільки й мені. Якби я утверджував свій провід над нею, це здавалося б мені не лише довільним, а й порушенням наших стосунків і її спроможності. Якщо чесно, мені здається набагато кращим бути її партнером *як рівної мені*, ніж пропонувати їй свій провід.

Третя причина, чому я боровся з цим уривком, полягає в тому, що чудові коментатори Біблії доходять різних висновків про те, що каже цей уривок, а пастори — різних висновків про те, як застосовувати свої переконання в реальному шлюбі. Хоч якими простими можуть здаватися слова на перший погляд, після глибших роздумів Ефесян 5 ставить більше питань, ніж дає відповідей. Візьміть лише перші кілька віршів: чому Павло обрамлює подружні стосунки попереднім віршем про взаємну покору? Що означає «голова»? Що означає «коритися»? Чи означає «коритися» те саме у вірші 21 («коріться один одному»), у вірші 22 (дружини коряться своїм чоловікам) і у вірші 24 (Церква кориться Христові)? І практично: що означає для дружин коритися своїм чоловікам «у всьому»?

Я розгляну ці питання, запропонувавши чотири різні тлумачення, або «погляди». Оскільки три чверті уривка з Ефесян 5 звернено до чоловіка, я визначатиму кожен погляд за тим, чого він вимагає від християнина-чоловіка. Ці погляди бачать чоловіка як того, хто ухвалює рішення (погляд 1), того, хто має вирішальний голос (погляд 2), слугу рівної собі (погляд 3) і відкупленого *paterfamilias* (погляд 4).

Погляд 1: Чоловік, який (регулярно) ухвалює рішення

Це погляд Вейна Ґрудема. Він стверджує, що коли Павло каже «коріться один одному» в Ефесян 5:21, він має на увазі не те, що всі віруючі коряться всім віруючим, а лише те, що всі віруючі коряться тим, хто має законну владу над ними. Іншими словами, покора йде від дружини до чоловіка, але аж ніяк не навпаки.

Він каже, що «голова» у виразі «чоловік — голова дружини» означає *владу над*. Павло спонукає чоловіків брати провід над своїми дружинами, а дружин — приймати цей провід. Коли йдеться про те, що чоловік віддає життя за дружину, як Ісус за Церкву, це означає, що Павло закликає чоловіка не просто любити дружину, а провадити її з любов'ю. А коли Павло наприкінці цитує Буття 2:24, то, за Ґрудемом, Павло обґрунтовує цю владу чоловіка над дружиною розповіддю про владу Адама над Євою до гріхопадіння.

Що ж до практичного значення всього цього, Ґрудем розповідає, як утілює це у власному шлюбі:

У кожному рішенні, великому чи малому, і незалежно від того, дійшли ми згоди чи ні, відповідальність за ухвалення рішення все одно лежить на мені. (Я говорю тут про рішення, які стосуються нас обох, а не про особисті рішення, які кожен із нас ухвалює у своїй сфері відповідальності.) Я не згоден із тими, хто каже, що роль чоловіка як голови має значення лише раз на десять років чи десь так, коли чоловік і дружина не можуть дійти згоди. Я думаю, що роль чоловіка як голови має значення в кожному рішенні, яке подружжя ухвалює щодня свого подружнього життя. Якщо чоловік справді є головою, то є й тихе, ненав'язливе визнання того, що осередок процесу ухвалення рішень — чоловік, а не дружина. І хоча часто буде багато обговорень і має бути багато взаємної поваги та уважності одне до одного, усе ж зрештою відповідальність за ухвалення рішення лежить на чоловікові.[339]

Джон Пайпер (John Piper) поділяє дещо з цього погляду, коли з теплотою згадує шлюб своїх батьків, у якому батько постійно ухвалював

339. Wayne Grudem, Evangelical Feminism, розд. 1

рішення:

Коли батько приходив додому, він явно був головою дому. Він провадив молитву за столом. Він скликав родину на спільну молитву й читання Біблії. Він возив нас до недільної школи й на богослужіння. Він кермував автомобілем. Він показував родині, де ми сядемо. Він ухвалював рішення поїхати на обід до Howard Johnson's. Він підводив нас до столу. Він кликав офіціантку. Він оплачував рахунок. Саме з ним, як ми знали, нам доведеться мати справу, якщо ми порушимо сімейне правило чи будемо неввічливі до мами. Це були найщасливіші часи для мами. О, як вона раділа, коли тато був удома! Вона любила його провід. Згодом я дізнався, що Біблія називає це «покорою».[340]

Більшість популярних християнських книжок про шлюб обстоює цей погляд. В одній сказано: «Чоловік … відповідає за важливі рішення в домі. … Чуйна й сприйнятлива дружина охоче … віддає свою свободу в обмін на його любов, обожнювання, захист і забезпечення».[341] Інша висловлює ту саму думку: «Чоловік може мати багато начальників поза домом, але вдома він має нагоду лагідно здійснювати владу й отримувати належну йому повагу».[342]

А тепер, перш ніж перейти до інших поглядів, дозвольте сказати ось що: до 1980-х років майже всі біблеїсти й християни читали цей текст саме так. Тож на цей погляд треба зважати.

Але дозвольте мені бути чесним: такий підхід став би смертю для мого шлюбу! І як пастор я ніколи не радив цього погляду — безперечно, життєвий досвід Ґрудема (Wayne Grudem) і Пайпера (John Piper) відрізняється від мого, але я не можу уявити, щоб близькі стосунки процвітали там, де одна людина ухвалює всі або більшість рішень, які стосуються їх обох. Я не можу не дійти висновку, що подружжя, які кажуть, що цей погляд працює в їхньому шлюбі, — це або ті, хто через виховання чи культуру віддає перевагу «традиційному шлюбові» минулих часів, або пари, де чоловік — природжений лідер, а дружина природно йде за ним. Проте не кожне подружжя влаштоване так, і вже точно не ми з Джулі (Julie). Я радий, що в останні кілька десятиліть

340. John Piper, Recovering Biblical Manhood and Womanhood, розд. 1
341. Ed and Gaye Wheat, Intended for Pleasure, fourth edition, с. 30–31
342. Kevin Leman, Sheet Music, с. 54.

пастори й богослови почали пропонувати видозміну цього погляду, яку дехто називає «м'яким комплементаризмом», а я — «чоловіком із вирішальним голосом».

Погляд 2: Чоловік із (рідкісним) вирішальним голосом

Тімоті та Кеті Келлер (Timothy and Kathy Keller) у своїй книжці-бестселері *The Meaning of Marriage* пропонують м'якший погляд на комплементарний шлюб. Вони присвячують цілий розділ тому, що, на противагу поглядові Ґрудема, Павло подає ролі статей у шлюбі як вияв взаємної покори з вірша 21, яку вони визначають як вибір смиренно служити іншому й догоджати йому:

У Филип'ян 2:2-3 Павло прямо каже, що християни повинні «у смиренні вважати інших вищими за [с]ебе». … Ми повинні розглядати й вважати інтереси інших важливішими за власні. В іншому місці він каже, що ми не повинні «собі догоджати», а маємо «догоджати ближньому на добро, для збудування. Бо й Христос не догоджав Собі» (Римлян 15:1-3). Павло доходить навіть до того, що велить християнам бути «douloi» одне одному (Галатів 5:13) — буквально невільниками. … Чи ми чоловік, чи дружина, ми маємо жити не для себе, а для іншого. І це найважче, але водночас найважливіше завдання чоловіка чи дружини в шлюбі.[343]

За цим поглядом взаємна покора діє в обидва боки: у віршах 22-24 Павло велить дружинам коритися своїм чоловікам, а у віршах 25-29 говорить чоловікам, як коритися (у формі жертовної любові) своїм дружинам.

Попри взаємну покору, Келлери все ж обстоюють думку, що чоловік — лідер. Вони роблять це, переходячи від мови про чоловіка, який перебуває у взаємній покорі з дружиною, до мови про чоловіка, який кориться «ролі лідера-слуги».[344] (Мушу зауважити, що це сумнівне вживання слова «коритися», бо тепер воно означає щось інше, ніж в ідеї взаємної покори: коритися ролі — зовсім не те саме, що коритися людині.)

343. Tim i Kathy Keller, The Meaning of Marriage, розд. 2
344. Tim i Kathy Keller, The Meaning of Marriage, розд. 6

На щастя, Келлери пропонують значно м'якший вид проводу, ніж те, як розуміли покору дружини в минулі століття: «[Т]ам, де обидві сторони не можуть дійти згоди, але якесь рішення ухвалити треба, [чоловік має] право віддати вирішальний голос і (тим самим) узяти на себе більшу відповідальність за рішення».[345] В іншому місці Тімоті Келлер називає це правом чоловіка «переважити» думку дружини, сказавши «останнє слово».[346] Іншими словами, *лише там, де є незгода, а не в щоденних рішеннях*, чоловік має ухвалювати рішення.

Як давній м'який комплементарист я, як і багато інших учителів із того самого табору, застосовував це вчення, кажучи щось на зразок: «Час від часу, дуже рідко, треба зробити вибір, а ви вдвох не можете дійти згоди, — тоді дружина повинна попросити чоловіка ухвалити рішення в цій справі». Наприклад, мій друг Алан Фроу (Alan Frow), впливовий пастор-комплементарист у Південній Каліфорнії, каже, що майже всі рішення в його шлюбі ухвалюються спільно: «Я одружений 25 років, — каже він, — і за цей час лише п'ять разів моя дружина казала мені: „Ми не можемо дійти згоди. Ти лідер, тож іди й шукай Бога“».[347]

У моєму власному шлюбі минали роки, а мені не доводилося користуватися своїм «правом вирішального голосу», бо ми завжди доходили згоди. *Але погляньте: це означає, що в нашому реальному житті мого «проводу» над Джулі та її потреби «коритися» мені практично не існувало*.

Сумніви щодо моделі вирішального голосу

Багатьом м'яким комплементаристам, як і мені протягом багатьох років, важка праця з богословського вдосконалення своєї позиції навряд чи здається вартою клопоту. Майже в будь-який день року їхній шлюб нічим не відрізняється від мутуалістичного. Власне, я, може, й тримався б погляду Келлерів довше, ніж тримався (і співчуваю тим, хто й досі його тримається), якби не почав сумніватися, чи *навіть м'яка форма*

345. Tim і Kathy Keller, The Meaning of Marriage, додаток (Appendix)
346. Timothy Keller, The Timothy Keller Sermon Archive, 2012–2013
347. Слухайте тут: www.bit.ly/2ZPRZGH

моделі «влада — покора» справді є Божим ідеалом для всіх шлюбів. Насправді в мене п'ять серйозних сумнівів.

По-перше, якщо ми ідеалізуємо покору дружини владі чоловіка, то набагато легше знехтувати її життєво важливим внеском у церкві та в суспільстві. Хоча м'які комплементаристи наполягають, що дружина кориться *лише* своєму чоловікові, а не всім чоловікам загалом, комплементаристи все ж використовують цю думку, щоб доводити: якщо вдома дружину провадять, то в церкві вона не повинна провадити.[348] Наприклад, Фроу слушно каже, що подружні ролі в людській родині — це «таємниче дзеркало»[349] стосунків Христа з Церквою, і хоча він далі визнає, що жінки можуть провадити в суспільстві, він робить висновок, що «в Божій родині теж має бути певне таємниче віддзеркалення».

Але чи правильно робити такий стрибок? В Ефесян 5 Павло каже, що союз чоловіка й дружини — це «таємниця», яка вказує на союз Христа й Церкви. Чому ж тоді комплементаристи дозволяють собі накладати цю «таємницю» загалом на цілу спільноту, так що старійшини (пресвітери) чоловічої статі якимось чином представляють Ісуса як Нареченого (і, за цим аргументом, мусять бути чоловіками), тоді як решта церкви представляє наречену (причому дивним чином відходячи від аналогії, бо до неї входять жінки *і чоловіки*)? Крім того, думка, що старійшини представляють Нареченого Церкви, небезпечна й небіблійна — тим паче, що цю роль у Церкві рішуче й одноосібно має Ісус. Якщо триматися аналогії «шлюб — Церква», то найбільше, ким можуть бути лідери церкви, — це дружбами Ісуса, «друзями молодого», як Іван Хреститель в Івана 3:29.

По-друге, я почав дивуватися, чому, згідно з комплементарним поглядом на шлюб, Павло мав би ідеалізувати саме той ієрархічний устрій, який приніс гріхопадіння, коли Бог оголосив його наслідок не як

348. Джон Пайпер формулює цей аргумент так: «У стосунках чоловіків і жінок у церкві чоловіки мають провадити — за аналогією з тим, як чоловік провадить удома (Ефесян 5:22-33)». Цікаво, що одна з найбільших церков на моєму континенті дозволяє жінкам проповідувати й керувати церквою, проте через наголос на покорі дружини там виникла дивна культура: ці проповідниці й пасторки відмовляються виходити заміж, бо щойно вони це роблять, члени церкви починають менш серйозно сприймати їхній провід.
349. Слухайте тут: www.bit.ly/2ZPRZGH

обітницю, а як грізне передбачення: «[А] він буде панувати над тобою».[350]

По-третє, мене й далі жахає рівень насильства в подружніх парах, яке, як доведено, так часто трапляється в християнських шлюбах. Соціологи, як-от Елейн Сторкі (Elaine Storkey), доводять, що ситуації аж ніяк не допомагає, коли покору жінки навчають як норму, встановлену Богом. Хоча чоловіки й чують повчання про свою «доброзичливу» владу, сама ідея богоустановленої чоловічої влади іноді заохочує їх плекати «відкрите чи підсвідоме переконання в чоловічому привілеї та праві, через яке чоловіки привласнюють собі права на свободу, статус і думки, що не стосуються їхньої партнерки».[351] Якщо вони не належать до найосвяченіших чоловіків, то, не вважаючи своїх дружин справді рівними собі, вони залишаються більш схильними — хай навіть зовсім трохи — поводитися з ними як із нижчими.[352]

В Африці, де я живу, рівень гендерного насильства справді жахливий. Я чув історії про християн-чоловіків, які били своїх дружин за непокору (і навіть про пастора, який побив жінку зі своєї церкви за те, що вона не корилася своєму чоловікові). Крім того, деякі дослідження[353] показують, що вчення про покору жінки збільшує ймовірність того, що дружина, яка зазнає насильства, терпітиме й залишатиметься в такому шлюбі, а також того, що церкви, до яких такі жінки звертаються по допомогу, *не* порадять їм піти від кривдника. Якщо це ідеальне Боже вчення, думав я, то чому, потрапивши до вух християн, воно так часто шкодить?

По-четверте, хоч як я віддаю перевагу м'якому комплементаризмові перед жорсткішою формою, мені довелося визнати, що це зовсім нове явище. Якщо тлумаченню, з якого постає м'який комплементарний шлюб, лише близько пів століття, то воно навіть молодше за тлумачення, з якого постає мутуалістичний шлюб. Хоча я вдячний за цей новий м'який комплементаризм у дусі Келлерів, мушу погодитися з

350. Буття 3:16
351. Elaine Storkey, Scars across humanity: Understanding and Overcoming Violence Against Women, с. 210
352. Ідеї поширюються за межі церкви. Тому нам треба також питати, які хвилі розходяться від християнських ідей у ширшій культурі. Коли церква навчає, що покора жінки чоловікові — Божий ідеал, вона нічого не робить, щоб зменшити ймовірність гендерного насильства. Натомість коли церква наголошує, що Божий ідеал для шлюбу — мутуалістичний, це, безперечно, допомагає підточувати домашнє насильство.
353. Див. www.ab.co/3bHZF05 і www.bit.ly/3GNbrVt

дослідниками-комплементаристами, як-от Ґрудем і Рассел Мур (Russell Moore), які дають зрозуміти, що цей м'якший підхід насправді ближчий до мутуалістичного шлюбу, ніж до комплементарного. Якщо просте прочитання тексту вимагає, щоб я регулярно ухвалював рішення, а моя дружина регулярно корилася, то, виходить, у нас ніколи й не було «біблійного» шлюбу. Натомість у нас був шлюб, який «утверджує взаємну покору в рівноправному подружньому партнерстві», де рішення ухвалюються «шляхом узгодженого консенсусу», — саме так Мур визначає «феміністичний», а аж ніяк не «біблійний» чи комплементарний шлюб.[354] Якщо Ґрудем (і історичний погляд) має рацію, то або Бог хоче, щоб я змінив свою практику й почав ухвалювати більше рішень замість дружини, або мені треба змінити своє богослов'я. Жити й далі не в лад із тим, у що ми віримо, — це просто непослідовність.

По-п'яте, як на мене, немає задовільної відповіді на запитання: «*Чому* дружина повинна коритися?» Погляд 1 сьогодні може багатьох із нас неприємно вражати, але протягом століть він мав цілковитий сенс: культура й церковне вчення вважали, що жінки нижчі за чоловіків, а отже, їх треба провадити *для* їхнього ж добра. Але від 1960-х років від цих ідей відмовилися і в культурі, *і* в церкві. Усі ми знаємо багатьох жінок, які розумніші й рішучіші за своїх чоловіків. Тож не може бути, що вони гірше ухвалюють рішення. То чому ж тоді?

Келлери наважуються дати відповідь: «[В]ідповідь на це запитання — інше запитання: „Чому Христос став Тим, Хто поступився владою Отцеві?"» Їхня думка в тому, що покора дружини владі чоловіка має віддзеркалювати стосунки Христа з Отцем. Проте, як я пояснив у розділах 3 і 6, це спотворює стосунки в Трійці, а також оминає той факт, що Писання *ніде* не порівнює те, як Син поступається владою Отцеві, з тим, як дружина поступається владою чоловікові.

Джон Пайпер дає іншу відповідь: покора християнської дружини своєму чоловікові показує світові, який спостерігає, покору Церкви Христові. Для проповіді це звучить гарно, але погляньте уважніше: це працює лише в Погляді 1, де чоловік провадить дружину кожного дня її життя. Погляд 2 — кепське зображення проводу Христа над Церквою:

354. www.bit.ly/3nVy1CK

якщо Ісус — наш Господь, ми погоджуємося на Його щоденний провід, а не на якесь м'яке спільне ухвалення рішень, де лише час від часу, коли не можемо дійти згоди, дозволяємо Ісусові викласти Свій козир.

Хоча богослови на кшталт Келлера й Пайпера намагаються навести хиткі богословські підстави, багато пасторів, які часто мислять прагматичніше, пропонують таке обґрунтування влади чоловіка: усе, що має дві голови, — це чудовисько, кажуть вони, тож важливо знати, на кому зрештою лежить остаточна відповідальність. Але саме цю причину я не можу прийняти. Дозвольте пояснити чому.

«Але на кому ж лежатиме остаточна відповідальність?»

Чи справді в союзі двох людей остаточна відповідальність мусить лежати лише на одній людині, бо інакше шлюб піде шкереберть? Я розумію потребу в капітані спортивної команди, у генералі над армією чи в генеральному директорові компанії. Але двоє людей у союзі «одного тіла», які в ідеалі, як каже Буття 2:24, «нагі», тобто свідомо відкриті й уразливі одне перед одним, потребують, здається, не стільки лідера, скільки того, щоб обоє цілком віддалися любові й служінню одне одному як рівноправні партнери.

Love and Respect («Любов і повага»), найвпливовіша популярна християнська книжка про шлюб, формулює цей аргумент так: «Влаштувати шлюб так, щоб на чолі стояли двоє рівних, — означає приректи його на невдачу. Це одна з головних причин, чому сьогодні люди розлучаються направо й наліво».[355] Але де, думав я, докази цього химерного твердження? Хоча я сподіваюся прочитати й інші дослідження на цю тему, недавнє дослідження, що охопило 21 000 заміжніх і розлучених християнок, які ходять до церкви, дійшло протилежного висновку: «Подружжя, у яких рішення ухвалює один із подружжя, — навіть якщо він спершу обговорює їх з іншим і питає його

355. Eggerichs, Love & Respect, с. 221. Він висловив це твердження без посилання на будь-які дослідження чи зовнішнє підтвердження.

думки, — розлучаються у 7,4 раза частіше, ніж подружжя, які ділять між собою владу ухвалювати рішення».[356]

Багато християн інтуїтивно це знають (незалежно від того, чи кажуть, що богословськи в це вірять). Із тисяч опитаних близько 40 % вважали, що чоловік має право вирішального голосу, а близько 60 % — що дружина повинна любити свого чоловіка, корячись йому, — і все ж «лише 17,3 % подружніх пар справді живуть так, що останнє слово за чоловіком. Натомість 78,9 % шлюбів обходяться без вирішального голосу: подружжя або ухвалюють рішення разом, або відмовляються від рішення, якщо не доходять згоди».

Тут перед нами дві дилеми, яких пастори на кшталт мене воліли не визнавати. По-перше, у людей, яких ми провадимо, переконання розходяться з поведінкою. Хоча більшість християн вірить, що чоловік ухвалює рішення або має вирішальний голос, більшість цього на практиці не робить! По-друге, «хоча багато християнських подружніх пар вірять, що чоловіки мають владу ухвалювати рішення, *це переконання не шкодило парі, доки його не почали втілювати на практиці*». Чи повинні пастори на кшталт мене *наполягати*, щоб Божий народ почав жити згідно з тим, у що вірить, чи нам варто поставити під сумнів те, у що ми їх навчали вірити? Якщо я як пастор справді бажаю найкращого подружнім парам, яких провадю, то мушу чесно подивитися на деякі невтішні дані:

Коли жінки не почуваються почутими, а натомість відчувають, що їхня думка не така важлива, як думка їхніх чоловіків, ймовірність того, що їхній шлюб закінчиться розлученням, у 26 разів вища. … Навіть якщо чоловік радиться з дружиною, у шлюбах, де влада ухвалювати рішення належить йому, його думка за визначенням важить більше, ніж її. А коли жінки відчувають, що їхній думці не надають такої самої ваги, як думці чоловіків, шлюби [частіше] розпадаються.[357]

356. Sheila Gregoire, The Great Sex Rescue, розд. 2. Світське дослідження The Gottman Institute (Інститут Ґоттмана) це підтверджує — Джон Ґоттман (John Gottman) пише в книжці «The Seven Principles for Making Marriage Work», що «статистично, коли чоловік не хоче ділити владу зі своєю партнеркою, імовірність того, що його шлюб сам себе зруйнує, становить 81 %».

357. Sheila Gregoire, The Great Sex Rescue, розд. 2.

І навпаки, взаємність у шлюбі має очевидні переваги. Коли подружжя ухвалюють рішення разом, дружини більш ніж учетверо частіше зараховують себе до 20 % найщасливіших шлюбів, ніж до 20 % найменш щасливих, і на 67 % частіше регулярно досягають оргазму під час сексу.[358] Ця статистика підтверджує, що найкраще почуваються ті шлюби (і їхнє інтимне життя), які вирішують розв'язувати питання разом, а коли не погоджуються, дають справі стільки часу й уваги, скільки потрібно, щоб дійти згоди.

Я розумію, що у керівній команді, скажімо, із десяти людей лідерові іноді доводиться віддавати вирішальний голос. Але будьмо обережні, щоб не переносити організаційну динаміку ухвалення рішень у шлюб: у ньому лише двоє людей, стосунки в ньому важать набагато більше, ніж функції, і ці двоє пообіцяли одне одному єдність на рівні душі.

Крім того, як часто подружжя взагалі опиняються в ситуації, коли важливе рішення *мусить* бути ухвалене, а часу дійти згоди немає? Зазвичай час на рішення є — або подружжя може покластися на того, хто має найбільшу переконаність чи найбільший досвід у сфері, якої стосується це рішення. Але якщо подружжя все одно не погоджується, це показує, що для обох їхній погляд дуже важливий. *Якщо чоловік саме тоді, у момент найбільшої розбіжності, скористається своїм становищем, — як на мене, це найгірший результат!* Хіба немає способу, щоб подружжя обговорювало це, доки не дійде згоди? Доки не настане ясність, краще продовжити розмову, а тим часом і чоловік, і дружина шукатимуть найкращого рішення в молитві, проситимуть поради в інших і намагатимуться справді-справді почути одне одного.[359]

358. Sheila Gregoire, The Great Sex Rescue, розд. 2.

359. В інтерв'ю для подкасту Алан Фроу захищає модель вирішального голосу, кажучи, що, коли він як пастор консультує егалітарні подружжя, то помічає: «там багато напруги, бо вони не знають, хто ухвалюватиме рішення». Слухайте тут: www.bit.ly/2ZPRZGH — але чи це загалом так? Якщо мій досвід шлюбу й усіх подружніх пар, яких я консультував, чогось вартий, то коли дружина наперед знає, що в разі незгоди між нею і чоловіком вирішуватиме його влада, це насправді додає величезної напруги в її переживання шлюбу. Чимало християнських консультантів наполягають, що в конфліктних християнських шлюбах найбільше допомагає впоратися з напругою не запровадження вирішального голосу чоловіка, а його відсутність. Подружжю радше треба навчитися справді слухати одне одного, любити й відкладати власні плани заради служіння іншому. Я чув достатньо історій про жінок, які намагалися, відчайдушно намагалися коритися праву вирішального голосу своїх чоловіків, але все одно зазнавали від цього болю. Коли я намагаюся уявити, що ролі помінялися, і ставлю себе на місце дружини, для якої певне рішення надзвичайно важливе,

Мій досвід веде мене до такого висновку: користуватися своєю владою саме тоді, коли щось настільки важливе для моєї дружини, що вона не погоджується зі мною, — це, схоже, саботаж стосунків. На відміну від Алана Фроу, який пригадує п'ять випадків, коли дружина просила його викласти козир, я пам'ятаю лише один раз, коли ухвалив велике рішення, переваживши вагання Джулі щодо нього. Але навіть тоді вона радше довірилася моїй переконаності, ніж просто прийняла мою владу. Тепер, коли я про це думаю, у мене набагато більше спогадів про те, як я намагався ухвалити остаточне рішення всупереч її поглядові, а вона мужньо мені заперечувала. На щастя, щоразу я прислухався, і ми відкладали остаточне рішення. Озираючись назад, думаю, що підірвав би її довіру, якби, попри її обґрунтовані побоювання, спробував скористатися своїм становищем.

Усе це до того, що в мене з'явилися серйозні сумніви щодо Погляду 2! Що старшим я ставав і що з більшою кількістю подружніх пар ішов поруч і як пастор, і як друг, то важче було замітати ці побоювання під килим. Я дійшов висновку, що те, як ми з Джулі живемо в шлюбі перед Божим обличчям і як ми виховуємо наших дітей ставитися до своїх майбутніх чоловіків і дружин та дозволяти їм ставитися до себе, — тема настільки ключова, що краще чесно визнати слабкі місця навіть погляду з вирішальним голосом і бути відкритим до інших можливих тлумачень Ефесян 5. Коли я так зробив, то знову відкрив для себе радість не просто поверхово читати складні уривки, як-от Ефесян 5, а копати глибше, питаючи не лише, що каже уривок, а й чому він це каже і кому він це спершу казав.

Погляд 3: Чоловік як слуга рівної собі

Перш ніж я як слід дослідив цей третій погляд, я вважав його очевидною спробою обійти ясне вчення Ефесян 5. Я погодився б із Фроу, який вважає, що це спроба робити з уривком тлумачні «сальто». *Тож я був вражений, коли нарешті як слід поміркував над цим поглядом і виявив, наскільки він насправді переконливий*: це не екзегетична гімнастика, а

але для її чоловіка воно так само важливе, і остаточно вирішуватиме він, — я усвідомлюю, що погляд про вирішальний голос може змусити чоловіка знехтувати словами Ісуса: «[Не] робіть іншим того, чого [не] хотіли б, щоб вони робили вам».

результат тієї важкої, але конче потрібної праці, якої вимагає здорове тлумачення. Біблеїст Філіп Пейн (Philip Payne) робить кілька спостережень щодо Ефесян 5, які роблять цілком імовірним, що Павло насправді пропонує як основу шлюбу рівність і взаємність, а не — як підказує поверхове прочитання — провід і покору.

По-перше, Павло вміщує християнський шлюб у рамку взаємної покори. Пейн каже, що поєднання слова «коритися» (тобто ставити себе під іншого) із взаємним зворотом «один одному» (грецькою *allelous*) — одне з найбільш суспільно революційних і мовно винахідливих учень Павла. Здебільшого в Новому Завіті слово «коритися» (грецькою *hypotasso*) означає підпорядковуватися владі іншого, але, приєднуючи його до «один одному», *Павло робить цю покору взаємною і так зміщує її значення від визнання чиєїсь влади до того, щоб віддати себе на служіння іншим.* Це чудово узгоджується з тим, що Павло вже сказав християнам в Ефесі: вони мають жити, «терплячи один одного в любові» (4:25), бути «один до одного добрі, милосердні», «прощаючи один одному» (4:32). Причину Павло називає таку: ми коримося один одному «у Христовім страху» (5:21) — і це повертає нас до початку розділу, де показано, що Христос віддав Себе на служіння нам: «Христос полюбив нас, і віддав за нас Себе Самого, як дар і жертву Богові на пахощі приємні» (5:2).

Жорсткі комплементаристи, які тримаються Погляду 1, заперечують це. І Вейн Ґрудем, і Кевін Де Янг (Kevin De Young) намагаються спростувати висновок про взаємність, а отже, про покору чоловіка дружині, доводячи, що зворот «один одного» може означати «одні інших». Наприклад, Ґрудем посилається на вживання цього звороту у вислові «щоб убивали один одного» (Об'явлення 6:4) і каже, що це означає: «одні люди вбиватимуть інших людей». Але якби автор Об'явлення мав на думці просто те, що одні люди вбиватимуть інших, а самі вбиті не будуть, він узагалі не вжив би цього звороту. Де Янґ указує на інші тексти зі зворотом «один одного»[360], які, за його словами, не означають взаємності, — проте при уважному розгляді вони, безперечно, її означають, як і кожне вживання «один одного» в решті Послання до ефесян і в усьому Новому Завіті. Спроби Ґрудема й Де Янґа зробити покору «один одному» односторонньою (від підпорядкованого до того,

360. Матвія 24:10; Луки 12:1; 1 Коринтян 7:5; 11:33

хто має владу) зазнають невдачі. Навіть богослови — піонери комплементаризму, як-от Джордж Найт (George Knight) і Том Шрайнер (Tom Schreiner), не погоджуються з ними в цьому.[361]

По-друге, Павло уточнює, про яку покору дружини він говорить. Як я щойно сказав, є два види покори. Є *покора-підпорядкування*, яку підлеглий виявляє щодо влади, як-от громадянин щодо свого уряду.[362] А є *покора-служіння* — як ми бачили, саме її має на увазі Павло, коли говорить про взаємну покору.[363] Перша одностороння, і її можна вимагати. Друга може бути взаємною, і вона завжди добровільна.

Коли Павло велить дружинам коритися своїм чоловікам, який вид покори він має на увазі? На нашу здатність відповісти на це впливає наш переклад Біблії. Розгорніть будь-яку Біблію — і побачите крапку в кінці вірша 21, після чого починається цілком новий абзац. Деякі переклади навіть вставляють між віршами 21 і 22 заголовок, наприклад «*Дружини й чоловіки*» (ESV). Але цей поділ на абзаци чи вставлений заголовок затуляє щось дуже важливе: *у грецькому тексті між віршем 21 і віршем 22 немає крапки*.

Ба більше — і це мене просто приголомшило, — у найдавніших грецьких рукописах, які ми маємо, у вірші 22 навіть немає слова «коритися». Його там немає, бо вірш 22 позичає дієслово з вірша 21.[364]

361. Ще один спосіб, яким комплементаристи заперечують, — це твердження: якщо взаємна покора (Ефесян 5:21) має бути рамкою для всіх трьох пар (чоловік — дружина, батьки — діти, господарі — раби), то очевидно, що Павло ніяк не може підривати ідею проводу й покори в шлюбі, бо друга й третя пари за своєю природою ієрархічні. Я ж розумію Ефесян 5:21 не як рамковий вірш для всіх трьох пар, а лише як перехідний вірш до нового розділу Павлового послання, який Павло застосовує саме до подружніх стосунків. Це набагато кращий підхід, ніж у комплементаристів на кшталт Шрайнера й Найта, які, приймаючи ідею взаємної покори і для чоловіків, і для дружин, дивно переформульовують її так: «дружина кориться своїй ролі покірної дружини, а чоловік кориться своїй ролі жертовного лідера». Проте Павло явно велить їм коритися не ролям, а одне одному.

362. Римлян 13:1

363. «Оскільки *hupotassō* містить думку про те, що хтось стоїть нижче за іншого, це слово годиться і для покори владі, і для покори в особистих стосунках між рівними. У першому випадку є об'єктивне місце в ієрархії: наприклад, віруючі перебувають під владою цивільного уряду, а тому мусять поводитися в покорі цій владі. У другому випадку місце суб'єктивне: віруючі мають ставити себе нижче за інших, *ніби* в ієрархії; тобто вони мають вважати інших важливішими за себе, бо в цьому суть християнського смирення (Римлян 12:10; Филип'ян 2:3)». (Andrew Bartlett, Men and Women in Christ, с. 36)

364. Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) у книжці «Paul and Gender» (розд. 1) пише: «Ефесян 5:18-23 у грецькому тексті становить одне речення, і настанови дружинам у в. 22 граматично залежать від взаємної покори у в. 21 через еліпсис (пропуск) дієслова „коритися" у в. 22».

Грецький текст дослівно каже: «корячися один одному в страху Христовім, дружини [зверніть увагу на пропущене слово] своїм чоловікам …» *Іншими словами, коли Павло тут велить дружинам коритися своїм чоловікам, він має на увазі точнісінько той самий вид покори, який усі віруючі мають виявляти одне одному.* Павло тут не велить дружинам бути якось особливо підпорядкованими своїм чоловікам. Він радше має на увазі другий вид покори, коли дружини вирішують смиренно служити своїм чоловікам і догоджати їм. Востаннє в тому самому реченні він уживає слово «коритися», говорячи про покору Церкви Христові, — і у світлі того, як слово «коритися» вжито у віршах 21 і 22, ці слова треба читати так: «Як Церква *смиренно служить і догоджає* Христові в усьому, так і дружини мають *смиренно служити й догоджати* своїм чоловікам у всьому» (в. 24).[365]

По-третє, «голова» (грецькою *kephalē*) тут, дуже ймовірно, означає не *владу*, а *джерело життя*. У сучасній англійській мові слово «голова» (head) у переносному значенні означає владу: генеральний директор — «голова» компанії, командир — «голова» взводу. Крім того, коли ми уявляємо буквальну голову буквального тіла, ми, сучасні люди, припускаємо, що голова, у якій міститься мозок, — це центр керування тілом. Через нервову систему вона посилає тілу накази.

Питання, яке ми мусимо поставити, таке: що мав на увазі Павло, коли обрав слово *kephalē*, і що зрозуміли б його перші читачі? Дослідники-комплементаристи доводять: оскільки Павло порівнює Христа як голову з чоловіком, який є головою, то, безперечно, мається на увазі влада чоловіка. Але так вони оминають той факт, що коли Павло вживає це слово як метафору, то, найімовірніше, зовсім не в цьому значенні. Так, Павло розумів, що Ісус Христос має владу над Церквою й творінням, але коли він говорить про Ісуса як про *kephalē* тіла, то зазвичай підкреслює щось пов'язане з владою, але не зовсім те саме. У Додатку 3 («Що означає *kephalē*»), який конче варто прочитати, я пояснюю, що, всупереч твердженню Ґрудема (Wayne Grudem), у Павлові часи це слово зазвичай не означало влади.

365. Здається, Павло оберігає в цьому листі таке значення слова «коритися» тим, що в наступних віршах обирає для стосунків батьків і дітей та рабів і господарів інше слово — «слухатися».

Яке ж значення має на увазі Павло тут, в Ефесян 5? Найважливіша підказка — те, що він уживає це слово як частину аналогії для шлюбу, до того ж цілком нового літературного винаходу, у якому *чоловік — голова дружини, яка є його тілом*. Грецьке слово «голова» вживається у зв'язку зі стосунками чоловіка й жінки лише двічі (тут і в 1 Коринтян 11:3), і дослідники розходяться щодо значення цього слова в кожному з цих випадків (хоча в розділі 6 я доводжу, що в 1 Коринтян воно означає *гідне шани джерело життя*). Лише в Ефесян 5 це слово вжито в межах метафори голови *й тіла*. Чи дає нам Павло якісь підказки, що він може мати на увазі під «головою дружини, яка є його тілом»?

Так, дає! Справжня будова грецького речення у вірші 23, на жаль, затемнена в більшості перекладів, така: «чоловік голова дружини, … Христос Голова Церкви, *Сам Спаситель тіла*». У грецькому тексті ми бачимо, що Павло має на увазі під «головою». Ці три паралельні вирази підкреслюють, що Павло вживає слово «голова» як синонім до слова «Спаситель». Якби Павло хотів наголосити на владі чоловіка, він міг би вжити одне з багатьох грецьких слів, які це виражають: *kyrios* (пан), *exousia* (влада) або *proestōtes* (керувати). Натомість він обирає метафору голови й тіла, яку порівнює з тим, як Христос віддає Себе як Спаситель (а в цьому разі не як Господь) Свого тіла. Звісно, з богословського погляду Христос — і Спаситель (те, що Він дає нам у служінні й турботі), і Господь (те, чого Він по праву від нас вимагає), але *в цю аналогію Павло вкладає лише значення Христа як Спасителя Свого тіла*. Якщо ми маємо хоч якісь сумніви, що чоловік як голова тут означає турботу й служіння чоловіка, то думка про турботу й служіння звучить і в наступних віршах, хоч вона трохи прихована тим, що Павло вплітає ще одну метафору — шлюб Христа з Його нареченою, Церквою:

Христос віддав Себе за неї [Свою наречену/тіло], щоб освятити її [Свою наречену/тіло], очистивши її [Свою наречену/тіло] водяним купелем через слово, і щоб поставити її [Свою наречену/тіло] перед Собою славною Церквою, що не має плями, чи вади, чи чогось подібного, але щоб була свята й непорочна. Так само й чоловіки повинні любити своїх дружин, як власні тіла. Хто любить свою дружину, той любить самого себе. Адже ніхто ніколи не мав ненависті до власного тіла, але живить і доглядає його, як і Христос Церкву.

Бачите? У всьому цьому уривку *Павло наголошує не на владі, а на служінні й турботі*. Коли він говорить про чоловіка як голову дружини, він не має на увазі, що чоловіки повинні утверджувати свою владу над дружинами, а радше що *чоловіки повинні служити своїм дружинам так, як кожен із нас служить власному тілу*.

Розгорнувши у віршах 21-30 цю тришарову метафору (голова — тіло; чоловік — дружина; Христос — Церква), Павло додає до неї ще один шар — союз Адама та Єви до гріхопадіння. Це ускладнює картину, яку він малює, але все ж доносить чудову думку: «„Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до дружини своєї, і стануть обоє вони одним тілом". Таємниця ця велика, а я говорю про Христа та про Церкву» (в. 31). Павлова аналогія, де чоловік — голова, а дружина — решта тіла, дає йому змогу повернути нас до найпершого шлюбу — шлюбу Адама та Єви, коли вони вперше втішалися метафоричною єдністю «одного тіла». Як ми вже бачили в розділі 4, союз Адама та Єви був не про владу й покору, а про радісну близькість і партнерство. *Отже, вживаючи метафору голови й тіла, Павло в Ефесян 5 підкреслює не ланцюг командування, а узи любові.*

Дозвольте запропонувати ще одне, останнє спостереження, яке випливає з прочитання Ефесян 5 як Божого заклику до чоловіка служити своїй дружині (а не провадити її): *у цьому уривку немає жодної настанови чоловікові провадити свою дружину* — ні тут, *ні деінде в усьому Писанні!* Прочитайте це ще раз. Це повністю змінює правила гри в тлумаченні.

Усе це підводить нас до вагомого висновку: можливо, в Ефесян 5 *нічого* не сказано про владу чоловіка над підпорядкованою йому дружиною. Натомість Павло яскравими метафорами підкреслює, що чоловіки й дружини мають у любові єднатися одне з одним і взаємно служити одне одному та догоджати.

Чи означає це, що Павло велить чоловікам і дружинам поводитися одне з одним однаково?

І так, і ні. Так, бо обох закликано «коритися один одному». І хоча тут лише чоловікам сказано «любити» своїх дружин, обоє мають любити одне одного — в іншому місці Павло прямо велить дружинам «любити

своїх чоловіків».[366] Але й ні, бо Павло, можливо, має на увазі ті закономірності, які він спостерігав у багатьох шлюбах у церквах греко-римського світу. Наприклад, зверніть увагу: чоловіка описано як *kephalē*, тобто джерело життя, а не наказано ним бути. Павло, ймовірно, зважає на те, що в античному світі дружини здебільшого були молодші й менш освічені, поглинуті вихованням дітей, а отже, цілком залежали від економічної та фізичної турботи своїх чоловіків. Описувати залежну дружину як *kephalē* не мало б жодного сенсу.

Крім того, якщо чоловіки за часів Павла хоч трохи були схожі на багатьох знайомих мені сьогоднішніх чоловіків, то вони (в середньому) рідше, ніж дружини, жертовно віддавали своє життя за свою половину.[367] Тому Павлові досить просто сказати дружинам коритися своїм чоловікам (тобто смиренно служити їм і догоджати), а далі він береться підточувати егоїзм чоловіка, кажучи йому втричі більше, — спонукаючи його жертвувати собою, як Христос. Мені це точно підходить: у моєму власному шлюбі не Джулі (Julie), а саме я найбільше потребував підштовхування з боку Писання й постійної перетворювальної праці Духа, щоб жертовно й смиренно служити своїй дружині й догоджати їй. Гадаю, мій друг Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) має рацію, коли робить висновок: «Павло закликає чоловіка першим іти на самопожертву. Хоча за своєю суттю це не відрізняється від християнського обов'язку дружини безкорисливо любити свого чоловіка, це посилення відповідальності чоловіка любити».[368]

У вірші 33 Павло закликає чоловіків особливо «любити» (а не провадити) своїх дружин, а дружин — особливо «поважати» (а не підпорядковуватися) своїх чоловіків. Чому він велить дружинам поважати чоловіків, а чоловікам — любити дружин? Хоча більшість дружин тоді, як і тепер, хотіли б, щоб їх поважали, а більшість чоловіків хотіли б любові, ймовірно, Павло знає щось про особливості психіки багатьох чоловіків і жінок свого часу.

Навіть описуючи Погляд 3 — чоловік як слуга рівної собі, — я відчуваю його силу. Чесно кажучи, я сподіваюся, що це правильне тлумачення, бо

366. Тита 2:4

367. Є навіть неврологічне пояснення того, чому чоловіки зазвичай егоїстичніші за дружин, — див. www.on.today.com/3CKRlsD

368. Men and Women in Christ, с. 64

воно так надихає і водночас кидає виклик. Якщо погляд Ґрудема на чоловіка, який щодня ухвалює рішення, я вважаю поганою новиною, а погляд Келлерів на чоловіка з вирішальним голосом — кращим, але все ж проблематичним і непослідовним, то цей погляд для мене — і добра новина, і щось цілком здійсненне.

І все ж, що як Павло в цьому уривку справді мав на увазі — хай навіть урівноважуючи це закликом до чоловіків жертовно любити, — що дружини в Ефесі повинні були визнавати певну владу своїх чоловіків? Адже будь-яке порівняння шлюбу з божественним шлюбом, у якому між Богом/Ісусом і нами безперечно є різниця в рангу, може принаймні навести на думку про ієрархію в подружніх стосунках. Тож, твердо вирішивши правильно зрозуміти цей уривок, я ще більше над ним розмірковував. Я запитав себе, чи застосував я до цього завдання *всі* найважливіші принципи тлумачення Біблії, — і тоді зрозумів, що ні.

Погляд 4: Чоловік як відкуплений paterfamilias

Як уже було сказано, одна з найпоширеніших помилок, яких ми припускаємося, коли намагаємося зрозуміти й застосувати Писання, — це уявляти, що різні його частини написані безпосередньо нам. Але це не так: *вони, можливо, написані для нас, але не нам*. Лише коли ми розуміємо становище перших читачів і те, як вони зрозуміли б ці слова, ми, що живемо в зовсім іншому становищі чи культурі, можемо взятися за те, щоб вивести з тексту значення для себе. На щастя, у багатьох або навіть у більшості уривків наше сучасне становище цілком порівнянне зі становищем перших читачів, і це завдання легке. Але як бути, коли їхнє становище дуже-дуже відрізняється від нашого?

Сучасного християнина відділяє від біблійних слухачів «річка» відмінностей (наприклад, мова, культура, обставини). Ця річка заважає нам переходити просто від значення в їхньому контексті до значення в нашому. Ми, звісно, частина тієї самої великої історії, але наше місце в цій історії часто інше, ніж у наших духовних предків. Іноді річка широка, і для переправи потрібен довгий міст. Іншим разом це вузький струмок, який легко перейти. Нам треба знати, наскільки широка річка,

перш ніж почати будувати через неї міст принципів.[369]

Коли я застосував цей ключ тлумачення до свого дослідження Ефесян 5, то усвідомив свою помилку — і помилку майже всіх, кого я читав про цей уривок: ми вважаємо, що Ефесян 5 — це вузький струмок, який легко перейти, тоді як насправді це широка річка, для переправи через яку потрібен довгий міст.

Дозвольте пояснити. Ми уявляємо, що подружні пари в ефеській церкві були більш-менш такі, як сучасні. Ми уявляємо, що Павло «бачить» нас, наші сучасні шлюби, і тому пише цей лист нам. Але ні, він звертається до шлюбів греко-римського світу I століття, таких відмінних від наших. У тому світі домогосподарство складалося не з двох працюючих батьків, двох дітей, собаки й кота. Здебільшого воно складалося з чоловіка — *paterfamilias*, — який панував над своєю дружиною, своїми дітьми, а іноді й над своїми рабами. Під впливом учення Аристотеля доми були влаштовані ієрархічно — у тій культурі це вважалося найкращим устроєм дому. (Лише коли не було дорослого чоловіка, правителькою дому була жінка.) Я свідомо вживаю слово «правитель»: Аристотель казав, що «правління в домі — це монархія»[370], — чоловік і батько був царем.

Коли я згадав у попередньому абзаці дітей і рабів, вам, можливо, почало дещо відкриватися, як і мені. Стосунки чоловіка й дружини в Ефесян 5:22-33 — перша з трьох пар стосунків, до яких звертається Павло. Дві наступні йдуть одразу за нею: батьки — діти (6:1-4) і господарі — раби (6:5-9). Чого я раніше не бачив, так це того, що *Павло застосовує Євангеліє до цих розшарованих античних домогосподарств*, які становили ієрархію чоловіків, жінок, дітей і рабів. Чоловіки мали права, привілеї й свободи, яких не мали дружини,[371] тримали владу й забезпечували більшу частину доходу. Найчастіше жінки не могли володіти майном і вести справи, ані укладати юридичні чи фінансові угоди без чоловіка, який діяв би від їхнього імені.

369. Duvall and Hays, Grasping God's word, розд. 13.
370. Aristotle, Politics, 1255b.
371. Я також виходжу з того, що «і в грецькому, і в римському середовищі раби юридично не могли брати шлюб. Тому Павлові зауваження щодо поведінки дружин і чоловіків в Ефесян 5 звернені насамперед до вільних людей, особливо до того суспільного прошарку, який очолював доми з рабами». (Andrew Bartlett, Men and Women in Christ, с. 66)

У середземноморському суспільстві середній вік чоловіка під час одруження становив тридцять років, а жінки — вісімнадцять або менше. Коли чоловік одружувався, він уже був досвідченою людиною, яка знала, як жити в суспільстві. Він був людиною, здатною діяти в суспільному й економічному житті. Коли жінка виходила заміж, вона була ще дівчиною, якій ніколи навіть не дозволяли відчинити вхідні двері свого дому, коли хтось стукав. Типова жінка впродовж дітородного віку народжувала дитину приблизно кожні два роки або тридцять місяців. Вона завжди була «боса й вагітна» і вдома. Вона народжувала дитину, щойно попередню відлучали від грудей.[372]

Більшість жінок не мала жодної освіти, крім навчання домашніх обов'язків. Вони цілком залежали від чоловічої особи і все життя були поставлені *під* неї — під батька чи, можливо, опікуна, а потім під чоловіка. Підпорядкування було нормою *для* дітей, рабів *і дружин*. У цьому контексті й культурі *paterfamilias* мав тримати все під контролем, а не смиренно служити будь-кому, тим паче своїм підлеглим, які, власне, самі мали служити *paterfamilias*. Така була думка Аристотеля: «[Ч]оловіча стать від природи більш придатна до керування, ніж жіноча … [Н]ерівність є постійною. … Мужність чоловіка виявляється в тому, щоб наказувати, а жінки — в тому, щоб слухатися».[373]

А тепер зверніть увагу ось на що: Павло так само не створює домашнього устрою, у якому старший чоловік панує над усіма іншими, як не створює й державного устрою, у якому цезар — пан Римської імперії. Він лише звертається до цього устрою, намагаючись *діяти в межах наявних суспільних структур, шукаючи способів їх відкупити, а не обов'язково намагаючись їх повалити*. Як зробив би сьогодні будь-який добрий місіонер, що приходить у нову культуру, Павло пристосовувався до того, до чого міг, хоча не обов'язково схвалював це як ідеал.

372. David Scholer, Journal of the Evangelical Theological Society 30, December 1987, с. 416. www.bit.ly/3bDKpl9
373. Aristotle, Politics, 1259a.

Євангеліє зустрічає античний дім

Якби ви були апостолом Павлом у тому контексті, як би ви пастирськи опікувалися цими ієрархічними домами у своїй церкві? Погляньмо на три способи, якими Павло пастирськи опікується ефеськими домами в їхньому контексті.

По-перше, він занурює всі домашні стосунки в Євангеліє. Павло настановляє дружину й чоловіка ставитися одне до одного «у Христовім страху» і хрестить кожну настанову словами, пов'язаними з Христом: «як Господеві», «як і Христос», «Христові», «так само, як і Христос» і «я говорю про Христа». Той самий підхід він зберігає, коли спонукає батьків і дітей, господарів і рабів по-новому уявити свої стосунки. Здається, кожне друге слово — «Христос» або «Господь». Павло майстерно намагається допомогти всім — дружинам і чоловікам, дітям і батькам, рабам і господарям — побачити своє ставлення до іншого як вияв своїх стосунків із Христом.

По-друге, Павло особливо підриває егоїстичну й владну поведінку, таку поширену серед *paterfamilias*. У стародавніх кодексах, які визначали ролі в домі, *paterfamilias* наказували панувати, а всім іншим — бути підпорядкованими. Здебільшого ці кодекси зосереджувалися на підлеглих, які мали навести лад у своїй поведінці. Але вдосконалений Павлів «кодекс» робить те, чого ще ніхто не робив: у кожній парі стосунків він найбільше уваги приділяє тому, щоб сказати чоловікові/батькам/господарям (у всіх трьох випадках ідеться про того самого чоловіка!) навести лад *у власній* поведінці. Припускаючи, що *paterfamilias* і так панує завдяки своїй культурі, Павло велить йому тепер віддати своє життя за дружину, не дратувати своїх дітей і не погрожувати своїм рабам. Для того часу це був абсолютно новаторський виклик. У культурі, яка давала чоловікам владу над життям і смертю їхніх дружин, Павло велить чоловікам скласти свою владу, навіть померти, якщо треба, щоб їхні дружини могли розквітнути.

По-третє, Павло через Євангеліє пом'якшує й переформатовує підпорядкування дружини, дітей і рабів *paterfamilias*. Не пропонуючи їм

ставати непокірними, він пропонує той вид підпорядкування, який Євангеліє може створити *в їхньому становищі*. Як ми бачили, для дружини це означає, що вона повинна не просто неохоче підпорядковуватися владі чоловіка, а радше смиренно служити йому й догоджати, так само як вона смиренно служила б Христові й догоджала Йому.

Павлове вчення творило чудеса.

Наполегливо б'ючи в одну точку — по *paterfamilias* — і водночас так ніжно звертаючись до найбезсиліших у патріархальному суспільстві — дружин, дітей, рабів, — Павло допоміг ранній церкві приваблювати безсилих цілими натовпами. Язичницький критик Цельс у II столітті насміхався з церкви, кажучи, що «християнство — релігія для жінок, дітей і рабів».[374]

Павлове бачення того, як мають діяти домашні стосунки, було в тій культурі нечуваним. *У всьому цьому він не знищує античної ієрархії, але й не намагається підтримувати її як якийсь божественний ідеал.* Радше він підриває її так, що вся ця структура не лише охрещена в Євангелії, а й з часом розчиниться в ньому — як це сталося в наш час.

Проте тоді жоден язичник в античному світі, зазирнувши в християнський дім, навряд чи подумав би, що Павло намагається повалити римське право чи запровадити егалітарні доми без ієрархії. Що він помітив би у відкупленому *paterfamilias*, так це незвичайну ніжність, з якою той дбав про тих, кого провадив, і жертвував собою заради них, — і радість його дружини, дітей і рабів.

Отже, на відміну від Погляду 3, за яким Павло навчає чистого егалітаризму, цей погляд стверджує: коли Павло називає чоловіка головою, він цілком може мати на увазі, що чоловік має владу над дружиною як культурну норму. А коли він уподібнює стосунки чоловіка й дружини до стосунків Христа й Церкви, можливо, він ураховує те, що один «головний» над іншим. Проте *хоча Павло виходить із того, що paterfamilias стоїть на чолі, він аж ніяк не приписує цього як якусь «роль» чи статус, який чоловік повинен мати над дружиною завжди й у всіх культурах.*

374. Цельс — язичницький критик, який жив у II столітті. Цитату взято з книжки Ross Shepherd Kraemer «Her Share of the Blessings» (с. 128).

Павло не ідеалізує культурну владу чоловіка над жінкою, а намагається відкупити її Євангелієм.

Відповідь на аргумент Джона Пайпера

Деякі комплементаристи висувають контраргумент: якщо ми визнаємо, що Павло і визнає владу чоловіка, і пов'язує її зі стосунками Христа з Церквою, то він насправді ідеалізує й увічнює модель «провід — покора» між чоловіком і дружиною. Джон Пайпер (John Piper) каже (і пише про це цілу книжку), що відкуплений, але ієрархічний християнський шлюб показує світові Євангеліє. Він каже: «Люблячий провід чоловіка над його покірною, залежною дружиною — це образ Христа й Церкви. Якщо чоловік утрачає провід, то шлюб більше не є цим образом».[375]

Його аргумент хибний утричі. По-перше, Павло каже щось подібне про рабство в домі, коли велить рабам слухатися своїх панів так само, як вони слухаються Христа, Який є їхнім Паном. За логікою Пайпера, Бог створив стосунки «пан — раб», щоб показати світові «красу» нашого підневільного служіння Ісусові, нашому Панові. Ні! В обох випадках Павло застосовує Євангеліє до реального, але не обов'язково ідеального становища.

По-друге, Євангеліє показує не ієрархія шлюбу, а відкуплення такого шлюбу. У цьому уривку Павло наголошує не на ієрархії, а на служінні чоловіка своїй дружині, яка й собі взаємно кориться йому і з якою він має близькі стосунки. Хіба це не може бути ще очевиднішим у мутуалістичному шлюбі, ніж в ієрархічно розшарованому? Як зазначено в Погляді 3, Павло уточнює, у якому значенні вживає слово *kephalē*, наголошуючи на Ісусі як Спасителеві Церкви й Тому, Хто підтримує її життя, а не як на Господі над нею.

По-третє, жоден ієрархічний шлюб ніколи не буде достатньо ієрархічним, якщо ми припускаємо, що через шлюби Бог хоче показати світові, який спостерігає, панування Ісуса над Його Церквою. Ісус — Господь Своєї Церкви, тоді як чоловік аж ніяк не пан своєї дружини.

375. Див. John Piper, Momentary Marriage, розд. 6–8

Залишаючи осторонь слабкі місця аргументу Пайпера, *я згоден із ним, що християнський шлюб покликаний показувати щось від Євангелія*. Християнський шлюб може дуже добре робити саме те, що може робити християнська спільнота: показувати світові, що ми учні Ісуса, бо жертовно любимо одне одного, як Він полюбив нас. Мутуалістичні шлюби можуть робити це так само добре, як ієрархічні, якщо не краще. Друге, що християнський шлюб може добре робити, — це віддзеркалювати постійний і близький союз, який ми маємо з Христом. Аналогія голови й тіла, яку Павло далі називає «одним тілом», указує на глибокі узи любові, скріплені завітом, і на живий, органічний зв'язок. Натомість уявити, що лідер розлучається зі своїм послідовником, не так уже й тривожно, а от уявити, що голову відтято від її тіла, — просто жахливо.

Де ми помиляємося щодо Ефесян 5

У своїй 800-сторінковій книжці Ґрудем (Wayne Grudem) завзято обстоює підпорядкування дружини в шлюбі, проте ніде не визнає величезної відстані між шлюбами I століття й нашими.[376] Так само й Келлери (Timothy and Kathy Keller) у своєму докладному дослідженні Ефесян 5 ніде не звертають на це уваги й не досліджують становища шлюбу в античності. Жодного разу. Це помилка: вони вважають вузькою річкою те, що насправді широке.

Павло не намагається увічнити устрій античного дому. Радше він застосовує Євангеліє до унікального культурного становища, дуже відмінного від нашого. Павло звертався не до мого світу, у якому більшість дорослих жінок так само освічені, як чоловіки, самі керують своєю плідністю, фінансово незалежні й не потребують із суспільних причин, щоб над ними стояв чоловік. Усе це творить шлюб іншого типу.

Далі постає питання: тепер, коли ми знаємо, що між їхнім становищем і нашим дуже широка річка, як нам «збудувати міст принципів»? Або, інакше кажучи, що Павло сказав би сучасним шлюбам у суспільстві, які вже не ієрархічні, а егалітарні? Я пропоную таке:

376. Ґрудем лише один раз згадує слово paterfamilias — у примітці 102 до розд. 7, де інший автор доводить важливість старшого члена дому.

Він сказав би нам тримати Христа в центрі нашого шлюбу. Те, як ми «бачимо» одне одного, ставимося одне до одного, співпрацюємо й шануємо одне одного, має визначатися нашими найголовнішими стосунками — стосунками з Христом. Ми повинні взаємно коритися одне одному, відкладаючи свою незалежність і егоїзм і прагнучи близьких стосунків «одного тіла», як ті, що були в Едемському саду до гріхопадіння. Якщо можна припустити, що чоловіки в середньому незалежніші, а отже, більше зосереджені на собі, ніж жінки, які в середньому більше пов'язані з іншими, а отже, більше зосереджені на інших, ніж чоловіки, то, безперечно, чоловіки на кшталт мене повинні особливо розмірковувати над жертовною любов'ю Христа до Церкви, яка веде до сяйливого розквіту Його нареченої.

Однак тепер, коли я розумію відстань між античним контекстом і нашим, я просто не можу уявити, щоб Павло прийшов до пересічного сучасного подружжя, де чоловік і дружина ближчі за віком, однаково освічені, обоє, можливо, працюють і намагаються виховувати дітей, і сказав їм: «Молодці, що ви так добре діємо як партнери. Так тримати! Але я хотів би наполягти, щоб чоловік був лідером, а дружина була йому підпорядкована». Як Павло міг би так сказати, коли він навчає, що ідеал шлюбу від творіння — це «одне тіло», повне партнерство, як у першому шлюбі Адама та Єви?

Це не лише моя думка. Це широко прийнятий погляд, власне, погляд більшості християн: Папа Іван Павло II у документі *Mulieris Dignitatem*, обов'язковій для всіх католиків енцикліці, каже, що влада чоловіка над дружиною відображає те, що «старе»; ідеться про спосіб мислення, «глибоко вкорінений у звичаях і релігійній традиції того часу». А «нове» і «новизна Євангелія» в тому, що «покора не однобічна, а взаємна».[377] Якщо одна з найбільш доктринально непоступливих конфесій світу змогла так удосконалити своє вчення, то решті з нас варто взяти це до уваги.

Звісно, у світі ще є культури, де чоловіки справді панують. Для них Павлове вчення може пасувати, як рукавичка до руки. У патріархальних суспільствах чоловіки зазвичай мають набагато більше суспільної, інтелектуальної, політичної та фінансової влади, ніж жінки. Що ж, тоді

377. John Paul II, Mulieris Dignitatem, c. 88.

чоловік повинен жертовно використовувати цю владу на благо своєї дружини, як Христос використовує Свою вищу владу на користь Церкви. Однак якщо тисячі чоловіків у патріархальних культурах щиро робитимуть це досить довго, то врешті-решт жінки й дружини зростуть у своїх суспільних та інтелектуальних силах і будуть краще підготовлені до того, щоб бути рівними партнерками своїх чоловіків. Саме до цього привело мене моє дослідження. Погляд 4 — чоловік як відкуплений *paterfamilias*, — застосований у культурах, де шлюби ієрархічно розшаровані, зрештою приведе таку культуру до переміни й зміцнить шлюб на зразок Погляду 3, як це вже сталося в країнах, які давно пронизані християнством.

Утім, якби ми просто розширили коло біблійних текстів про шлюб, які зазвичай вибираємо для вивчення, і в Старому, і в Новому Завіті, то Божа перевага мутуалістичного шлюбу мала б бути досить ясною весь цей час.

Дружини, які спрямовують своїх чоловіків

Пам'ятаючи, що кожен шлюб, згаданий у Старому Завіті, складається в патріархальному середовищі, ми можемо впевнено зробити висновок: культура виходила з того, що дружини підпорядковані своїм чоловікам. Тим примітніше, що, крім Божого передбачення, що «Адам пануватиме над Євою», *немає жодної заповіді дружинам коритися своїм чоловікам* — ні в законах Мойсея, ні в устах пророків.

Насправді, коли ми переглядаємо невеликі замальовки, які маємо про розподіл влади в подружніх парах у Старому Завіті, ми знову й знову бачимо, як дружини спрямовують своїх чоловіків! На багатьох роздоріжжях власного життя я молився Богові про мудрість і нашорошував вухо до неба, щоб почути, що Він може мені сказати. І багато разів я чув, як Він каже мені ті самі слова, які колись сказав Авраамові: «Слухайся всього, що скаже тобі [твоя дружина]».[378] Яка чудова порада! *Мені це добре знайомо: дружини дуже часто чують Бога першими.*

378. Буття 21:12

Хіба не це сталося з матір'ю Самсона? У культурі, де чоловікові не личило звертатися безпосередньо до заміжньої жінки, ангел набирає вигляду чоловіка й звіщає неплідній жінці, що в неї буде дитина, помазана Духом. Згодом жінка кличе свого чоловіка: «І поспішила жінка, і побігла, і розповіла своєму чоловікові: „Ось з'явився мені той чоловік, що приходив до мене того дня!"» Зверніть увагу на наступні слова: «І встав [він], і пішов за своєю жінкою». Можливо, не надто втішений тим, що незнайомець порушує патріархальні норми, він питає: «Чи ти той чоловік, що говорив до моєї жінки?»[379] Насправді ця історія вказує наперед на ще важливіше народження, коли понад тисячу років потому ангел спершу приходить до Марії, щоб сказати їй те саме,[380] і лише пізніше сповіщає її чоловіка.[381] В обох випадках дружина першою чує Бога щодо певної справи, а чоловік лише пізніше набирає швидкості (тобто швидкості своєї дружини). Якщо й існує якийсь «порядок творіння» (а його немає), то Бог, здається, про нього й гадки не має.

А ще є шунамітянка, яка з власної ініціативи приймає в себе пророка Єлисея. Вона каже своєму чоловікові: «Ось я знаю, що цей чоловік, який часто проходить біля нас, святий Божий чоловік. Зробімо невеличку горницю на даху й поставмо йому там ліжко, і стіл, і стілець, і світильник. І коли він прийде до нас, то зайде туди».[382] І знову чоловік одразу погоджується з дружиною, інстинктивно довіряючи її духовному розсудові в цій справі.

Тут доречне коротке зауваження: попри таке популярне застосування слів «чоловік — *kephalē* дружини» в значенні «чоловік повинен бути духовним лідером дому», мушу, на жаль, повідомити вам, що ця ідея не приписана Біблією. Можливо, вам доведеться викинути ті нотатки, які ви колись зробили про те, що саме чоловік (а не дружина) повинен починати молитву, скликати родину на спільне читання Біблії й молитву чи вибирати, до якої церкви ходитиме подружжя або родина. Нічого не відбираючи від важливої ініціативи, яку чоловік чи батько може виявляти заради духовного здоров'я своєї родини, все ж краще, щоб *обоє* — і чоловіки, і дружини — робили все, що можуть: як команда

379. Суддів 13:10-11
380. Луки 1:26-38
381. Матвія 1:18-21
382. 2 Царів 4:8-10

й кожен окремо шукали Бога, вибирали церкву й укорінювалися в ній і дбали про духовний розквіт інших членів родини. У відповідь на ті вчення, які кажуть, що чоловік повинен бути пастором для решти родини, я раджу, щоб чоловік і дружина були пасторською керівною командою родини.

Ще одна дружина, яка, здається, кидає виклик патріархальним нормам (хоча й живе в реаліях культури, зосередженої на чоловіках), — Авіґаїл. Навал, її дуже багатий чоловік, «грубий і лихий у своїх учинках».[383] Коли Давид і його загін, утікаючи й голодуючи, просять трохи їжі, Навал бездушно глузує з них і відмовляє їм. Давид, глибоко ображений і розгніваний, задумує вбити Навала й усіх чоловіків у його маєтку — не надто Христова реакція.

Авіґаїл відвертає кровопролиття, не слухаючись свого чоловіка й не розповідаючи йому новин, які почула про вбивчі наміри Давида. Вона навантажує їжу на осла, їде назустріч Давидові й мудро зважає на його вражене самолюбство, кажучи: «Нехай *мій пан* не зважає на цього нікчемного чоловіка, на Навала. Який він, таке й ім'я його: ім'я його означає „Нерозумний"».[384] Викриваючи, який жахливий її чоловік, вона водночас пробуджує в Давидові найкраще й благає про милість. Давид вирішує скласти зброю.

Коли Авіґаїл повертається додому й розповідає Навалові, що скасувала його рішення і що Давид пощадив його життя, серце Навала завмирає, і через десять днів він помирає. Коли Давид посилає людей, щоб узяти її за третю дружину, вона вклоняється і каже: «Ось твоя раба — готова служити тобі й мити ноги слугам мого пана».

Це неймовірна історія, але зверніть увагу: ніщо в ній не показує, що Бог схвалює те, що вона називає і Навала, і Давида своїм «паном». Хоча обидва чоловіки приймають цей титул, і оком не моргнувши, ясно, що перед нами жінка, яка навчилася *виживати* в патріархаті, пристосовуючись до нього. Іноді це навіть означає не слухатися своєї «чоловічої влади» — і уривок це схвалює. Радше ми бачимо приклад жінки, яка в іншій, справедливішій культурі, ймовірно, розквітла б як лідерка. Давида приваблює в ній не лише краса, а й її стратегічний хист і

383. 1 Самуїлова 25:3
384. 1 Самуїлова 25:25

чарівна дипломатія, якими вона швидко відвертає непотрібне кровопролиття.

Усе це до того, що *старозавітні історії не підтримують влади чоловіка над дружиною як бажаної Божої норми*.

Мутуалістичний шлюб у 1 Коринтян 7

Пісня над піснями — найдовша частина Писання, яка досліджує внутрішню динаміку ніжного, романтичного й сексуального союзу пари. У ній немає абсолютно жодного сліду моделі «влада — покора» між чоловіком і жінкою. У романтиці й сексі обоє виявляють ініціативу й обоє поступаються; обоє дають і обоє отримують. Ця поетична книга не лише відсилає до того, як Адам і Єва до гріхопадіння, нагі, радо втішалися одне одним як рівні; вона має й новозавітну паралель.

1 Коринтян 7 — це, безперечно, *найдовший уривок Павла про шлюб.* Проте у своїх настановах щодо сексу, служіння й розлучення в християнському шлюбі Павло не дає ані найменшого натяку на те, що християнський шлюб — це щось інше, ніж взаємне й любляче партнерство рівних. Насправді *це єдиний розділ у Біблії, який прямо розглядає питання влади в шлюбі, — і цю владу, до речі, дано і дружині, і чоловікові.*

Дозвольте навести кілька цитат[385], які підкреслюють взаємну любов і взаємну владу, що їх Бог задумав для наших шлюбів:

[К]ожен чоловік нехай має статеві стосунки зі своєю дружиною, і кожна жінка — зі своїм чоловіком (в. 2).

Чоловік нехай виконує свій подружній обов'язок щодо дружини, так само й дружина щодо чоловіка (в. 3).

Дружина не має влади над власним тілом, а віддає його чоловікові. Так само й чоловік не має влади над власним тілом, а віддає його дружині (в. 4).

Не позбавляйте одне одного, хіба що, можливо, за взаємною згодою і на якийсь час (в. 5).

385. За NRSV (англійський переклад Біблії)

Дружина не повинна відходити від чоловіка. … І чоловік не повинен розлучатися з дружиною (в. 10-11).

Якщо якийсь брат має невіруючу дружину, і вона згодна жити з ним, він не повинен розлучатися з нею. І якщо якась жінка має невіруючого чоловіка, і він згоден жити з нею, вона не повинна розлучатися з ним (в. 12-13).

[Н]евіруючий чоловік освячений через свою дружину, а невіруюча дружина освячена через свого віруючого чоловіка (в. 14).

[Я]кщо ж невіруючий відходить, нехай відходить. Брат чи сестра в таких випадках не зв'язані (в. 15).

Звідки ти знаєш, дружино, чи не спасеш ти свого чоловіка? Або звідки ти знаєш, чоловіче, чи не спасеш ти своєї дружини? (в. 16).

Але якщо ти [чоловік] і одружишся, то не згрішиш; і якщо дівчина вийде заміж, вона не згрішить (в. 28).

Неодружений дбає про Господнє … Незаміжня жінка чи дівчина дбає про Господнє (в. 32, 34б).

[А] одружений дбає про справи цього світу. … заміжня жінка дбає про справи цього світу (в. 33-34а).

Чого ми дізнаємося про Божий задум для шлюбу з 1 Коринтян 7? «Відповіді Павла … мабуть, вражали слухачів І століття як надзвичайні, — каже Річард Гейз (Richard Hays). — Подружні партнери не поставлені в ієрархічні стосунки, де один стоїть над іншим, і не відокремлені як автономні одиниці, кожна з яких робить, що їй заманеться. Натомість подружні стосунки — це стосунки взаємної покори, де кожен партнер [належить] іншому».[386]

Коли я вперше навчав людей, як вибирати собі подружжя, я радив дозволити *Богові* вибрати за нас. А потім одного дня, читаючи 1 Коринтян 7, я зрозумів, що щойно прочитав єдине ясне вчення Нового Завіту на цю тему: «вона вільна вийти заміж, за кого хоче, але він мусить належати Господеві» (в. 39). Урок? Вибирати маємо *ми* — і вибирати мудро. А тепер, перечитуючи 1 Коринтян 7, я щойно пережив подібний

386. Richard Hays, First Corinthians, с. 116.

момент «*ага*»: єдиний вірш у всьому Новому Завіті, який говорить про те, як подружжя мають ухвалювати важливі рішення (наприклад, коли мати статеві стосунки, а коли разом шукати Бога), — це: «Не позбавляйте одне одного, хіба що за *взаємною згодою*» (в. 5). Урок? *Коли подружжя дбає про те, щоб ухвалювати рішення разом як рівноправні партнери, чоловікові не треба ні наказувати, ні віддавати вирішального голосу.*

Підсумую. 1 Коринтян 7 — єдиний розділ, який прямо говорить про владу чоловіка над дружиною, — *але, погляньте, він говорить і про владу дружини над чоловіком.* У шлюбі він утверджує рівність статей, взаємну покору й взаємну згоду як основу ухвалення рішень.

Зважаючи на єдність Писання, автором якого є Дух, розділ 1 Коринтян 7 може й повинен спрямовувати наше тлумачення Ефесян 5. Тому дивно, що більшість провідних авторів-комплементаристів або лише побіжно згадують 1 Коринтян 7, оминаючи його справжню суперечність із їхнім тлумаченням,[387] або — що буває частіше — просто його ігнорують.[388]

То який же погляд?

387. Наприклад, головна праця Ґрудема «Evangelical Feminism and Biblical Truth» була написана, щоб спростувати аргументи егалітаристів, — і один із цих аргументів полягає в тому, що 1 Коринтян 7 навчає про рівноправний шлюб. Проте в дуже короткому підрозділі (6.7), який займає лише 1 з його 800 сторінок, він просто стверджує, що 1 Коринтян 7 лише регулює владний провід чоловіка. Однак він не наводить жодного аргументу проти твердження, що цей розділ має не лише регулювати *застосування* ієрархічного тлумачення Ефесян 5, а й спрямовувати саме *тлумачення* Ефесян 5. Уривок, як-от 1 Коринтян 7, що недвозначно стверджує, що і чоловік, і дружина мають рівну владу одне над одним, — а з цим погоджуються всі тлумачі, — повинен мати певну вагу в тлумаченні уривку (Ефесян 5), про який лише деякі тлумачі стверджують, що він дає чоловікові одноосібну владу.
388. Наприклад, як зазначив Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) у «Men and Women in Christ» (с. 18-19), у відповідь на книжку Філіпа Пейна (Philip Payne) «Man and Woman: One in Christ» (2009) Том Шрайнер (Tom Schreiner) пише докладний огляд і спробу спростування. Хоча Пейн присвячує 1 Коринтян 7 цілий розділ, Шрайнер, як не дивно, взагалі не згадує цього розділу. Так само Клер Сміт (Claire Smith) у 2012 році пише книжку «God's Good Design: What the Bible Really Says about Men and Women». Її мета — розглянути «ключові біблійні тексти», які «повинні визначати» найкращу модель шлюбу. Її захоплено рекомендують Дон Карсон (Don Carson) та інші, і багато хто з них хвалить її за всебічність. Проте, хоч як це дивно, жоден із п'яти її розділів про шлюб не розглядає 1 Коринтян 7. Я не закидаю цим авторам нечесності — лише вказую на значну сліпу пляму і прояв «упередження підтвердження», через яке люди несвідомо приходять до Біблії не для того, щоб дізнатися все, що вона каже на певну тему, а лише щоб знайти підтвердження своєму попередньому поглядові.

Дозвольте завершити цей розділ про те, як нам тлумачити Ефесян 5, запитанням: який із чотирьох поглядів має переважати в наших шлюбах і церквах?

Я пропоную відкинути Погляд 1 (чоловік, який ухвалює рішення) і назвати його тим, чим він є: гнобительським богослов'ям.

Погляд 2 (чоловік із вирішальним голосом) багато років служив нашому з Джулі (Julie) шлюбові як проміжна зупинка, і я за це вдячний. Проте аналіз пов'язаних із ним проблем, екзегетична перевага Поглядів 3 і 4 та ширше читання того, що Біблія каже про шлюб, означають, що від нього, ймовірно, теж варто відмовитися.

Тож який із двох поглядів, що залишилися, ми виберемо?

Можливо, вибирати й не треба.

Погляд 3 (чоловік як слуга рівної собі) утверджує мутуалістичний шлюб, а Погляд 4 (чоловік як відкуплений *paterfamilias*) нічого не каже на противагу такому шлюбові (хоча й дає настанови тим шлюбам і церквам, які досі існують у глибоко патріархальних культурах).

Іншими словами, Погляд 4 може найкраще допомогти нам *зрозуміти* уривок так, як зрозуміли б його перші читачі. Але Погляд 3, особливо для тих із нас, хто живе в егалітарніших культурах, — це правильний спосіб *застосовувати* Ефесян 5.

Отже, Божа мудрість для подружжя полягає в тому, щоб вони визнавали свій союз «одного тіла», який показує едемська любовна історія. Крім того, вони мають зміцнювати цю єдність цілковитою взаємною самовіддачею й служінням, а коли ухвалюють рішення, — взаємною уважністю й згодою. Дві аналогії можуть надихати нас на цьому шляху: жертовна любов Христа до Своєї Церкви і турбота кожної людини про власне тіло.

Що робити з сумнівами, які ще залишаються щодо Божого бажання справжньої рівності статей? Мабуть, найвагоміша причина відмовитися від патріархального припущення в шлюбі (і в церкві, і в суспільстві) — далі.

9

Бог, Який іде людям назустріч

«Чи [ми, чоловіки,] намагатимемося втримати владу над своїми дружинами, яку колись дала нам навколишня культура, але якої тепер здебільшого вже не маємо? Чи [ми] радо відмовимося від влади, а також від претензій на владу, ставитимемося до [своїх] дружин як до рівних і пожнемо … ближчі подружні стосунки?» Пітер Девідс (Peter Davids)[389]

Фонд Ґейтсів (Gates Foundation) нещодавно профінансував масштабне міжнародне дослідження, яке показало, що жінки вкрай мало представлені в медіа. «Наприклад, у 2019 році у Великій Британії жінок цитували *лише* в 29 % проаналізованих онлайн-новин. В Індії — *лише* в 14 %».[390] Попри весь чудовий поступ у піднесенні жінок у суспільстві, ми й досі значно менше схильні «бачити» й «чути» жінок, ніж бачити й чути чоловіків.

Наскільки ж більше в минулі тисячоліття, коли патріархат ніхто не оскаржував, суспільні умови підривали здатність жінок підніматися до публічних ролей? Археолог Ієн Морріс (Ian Morris) пояснює, чому так мало свідчень про те, що жінки взагалі існували в стародавніх Атенах: «Жінки й раби залишаються невидимими» через «всепроникну культуру громадян-чоловіків», у якій чоловіки «не *лише* підкорили жінок, а й контролювали простори, у яких жінки жили», — і це робило жінок практично невидимими і в тодішній культурі, і в сьогоднішніх археологічних знахідках.[391]

389. Цитата з «Discovering Biblical Equality», с. 238
390. *Джерело*: www.gates.ly/3bMqqQZ
391. *Джерело*: Sandra Joshel and Sheila Murnaghan, Women and Slaves in Greco-Roman Culture, с. 217–20. Цит. за Barr, «The Making of Biblical Womanhood» (с. 226)

У ширшому греко-римському світі, куди поширювалася молода церква, жінкам жилося не набагато краще. Хоча траплялися рідкісні винятки,[392] шановані жінки не прагнули публічних керівних ролей. Їхня честь полягала в домашніх обов'язках і вихованні дітей. У грецьких п'єсах найчастішими жіночими персонажами зазвичай були рабині й повії, бо ці п'єси розповідали історії, що відбувалися «надворі». Поважні міські жінки й молоді незаміжні дівчата мали залишатися вдома, подалі від чужих очей. Тож не дивно, як мало жінок «лідерського типу» взагалі можна було знайти. Зрештою, людина мусить здобути певну освіту й отримати свободу відігравати роль у публічному житті, щоб довести, що має дар проводу. Оскільки жінок ховали від людей, мало хто з жінок, які мали дані Богом дари навчання й керівництва, будь-коли мав нагоду, щоб ці дари визнали, розвинули й застосували в публічному просторі.[393]

Зрештою, чому дружин чоловіків-лідерів у Новому Завіті так рідко згадано? Сучасного наголосу на тому, що християнське подружжя живе в рівності, партнерстві й однаковому статусі, майже не було на початку історії християнської церкви, коли — навіть у церкві — дружинам відводили домашні обов'язки й виховання дітей.

Так само можна запитати, чому в Біблії так мало жіночих персонажів порівняно з чоловіками. Деякі сучасні критики, заперечуючи божественне натхнення Біблії, твердять, що це доводить: ця книга — лише продукт патріархальної культури. Деякі комплементаристи кажуть, що так Бог підкреслює особливі, помітні ролі, які в Божому Царстві мають виконувати тільки чоловіки. Проте краще і зрозуміти божественний авторитет Біблії, і збагнути численні історичні ситуації, до яких вона звертається, якщо сказати так: *Бог ішов людям назустріч, пристосовуючи Своє одкровення до конкретних обставин, але не обов'язково ідеалізував ці самі обставини*. Коли ми не бачимо цього ключового принципу тлумачення, ми наївно перескакуємо від спостереження, що в біблійні часи в різних місцях жінки були підпорядковані чоловікам, до

392. Див. Susan Hylen, Women in the World of the New Testament

393. Щоб краще зрозуміти, як суспільні умови обмежують коло людей, які можуть стати лідерами, уявіть сучасну церкву в заможному районі, що складається переважно з людей з вищою освітою. А тепер подумайте, наскільки малоймовірно, щоб неосвічений робітник служив у цій церкві лідером на виду, — просто тому, що під сумнівом була б його здатність вести за собою саме цих людей (а отже, і його провід). Ось чому в Біблії також немає прикладів, щоб раби були старійшинами (пресвітерами).

думки, що жінки, згідно із загальним Божим задумом, мають коритися чоловікам скрізь і завжди.

Як Бог іде людям назустріч

Наприкінці історії Бог нарешті правитиме ідеальним суспільством. Але від гріхопадіння Він вирішив здійснювати Своє відкуплення всередині зламаного суспільства, а не просто затопити все судом, як колись зробив. Поки що Боже відкуплення проливається дощем так, що «жива вода Святого Духа, розливаючись по [наявному] суспільному ландшафту, пристосовується, мов звивиста ріка, до обрисів, які зустрічає. Але водночас, мов нестримний потік води, Він змінює ландшафт і зрештою робить криві дороги прямими».[394]

Ті кілька уривків, у яких новозавітні автори ніби злегка вклоняються патріархатові ширшої культури, насправді є прикладами того, як Бог іде людям назустріч. Він працює з тим, що має, і апостоли наслідують Його приклад — вони сіють насіння Царства в ґрунт, який досі повний каміння й бур'янів. Поки що ми живемо там, де епохи накладаються одна на одну. Царство Боже вже тут, посеред занепалого світу, просякнутого занепалими суспільними системами. Одного дня Царство цілком затьмарить ці системи, але поки що воно пускає в них своє коріння й розквітає з них чимось новим.

Комплементарист Джон Макартур (John MacArthur) стверджує: оскільки Писання писали тільки чоловіки, це доводить, що Бог хоче, щоб Боже слово навчали лише чоловіки. Він, очевидно, не зважає на тих дослідників, які вважають правдоподібним, що Послання до євреїв написала Прискилла (поруч з Акилою). Але головне — він не помічає, що в стародавньому світі *майже жодну жінку не навчили б писати*: те, що книги Біблії писали тільки чоловіки (або переважно чоловіки, якщо Прискилла таки взялася за перо), свідчить, що Бог працює з тим, що є, водночас обіцяючи зрештою принести *shalom*, у якому всі чоловіки *й жінки* зможуть читати й писати.

394. John Stackhouse, Finally Feminist, с. 39

Ще про покору дружин

Становище жінок у давньому суспільстві, набагато гірше, ніж тепер (нам іще є куди рости), полягало в тому, що владу й публічні ролі надавали чоловікам, а не жінкам; зважали на те, що кажуть і роблять чоловіки, а не жінки; а жінок обмежували крихітною домашньою сферою, і через це вони ставали такими ж невидимими, як раби й діти.

Кожна жінка, яка ставала на власний захист, неминуче за це платила. Наприклад, у книзі Естер, розділ 1, цар Ахашверош (Ксеркс) влаштовує бенкет для знатних чоловіків царства, а тим часом його дружина Вашті приймає своїх подруг на жіночому святі. Посеред гулянки Ахашверош, «коли серце царя розвеселилося від вина», наказує, щоб його вродлива дружина покинула своє свято, «щоб показати народам і князям свою красу, бо вона була гарна на вигляд». Коли Вашті відмовляється прийти, розлючений цар, публічно осоромлений непослухом своєї дружини, радиться зі своїми мудрецями. Вони вирішують позбавити Вашті становища цариці: вона більше ніколи не побачить свого чоловіка. Причина такого рішення — придушити будь-яку можливість, що інші дружини в краю наслідуватимуть її приклад і не виконуватимуть наказів своїх чоловіків. Мета — щоб «усі жінки шанували своїх чоловіків, від найменшого до найбільшого».

Ця історія свідчить, що майже в кожній давній культурі — у цьому випадку в Персії, а не в Ізраїлі — вважалося, що в публічних ролях мають провадити чоловіки, а жінки мають бути підпорядковані своїм чоловікам. Отже, саме Писання показує, що *патріархат — наслідок гріхопадіння, а не особливе творіння Бога Ізраїлю.*

Апостоли опиняються в подібному світі, де панують чоловіки, коли проповідують Євангеліє й засновують церкви по всій Римській імперії. Ми вже розглянули Ефесян 5, але й поза цим уривком порада апостолів християнським дружинам у церкві першого століття одностайна. Павло пише колоссянам: «Дружини, коріться своїм чоловікам…»[395] і Титові:

395. Колоссян 3:18

«Навчай … молодих жінок … коритися своїм чоловікам».[396] Петро каже те саме: «Дружини, … коріться своїм чоловікам…»[397] Кожному, хто вважає Біблію авторитетною, це на перший погляд здається цілком вирішальним. *Можна було б припустити, що Божий ідеал для всіх подруж — щоб дружина корилася чоловікові, але в решті цього розділу я заперечу такий висновок і покажу, що це хибне припущення вимагає поверхового й неправильного прочитання цих текстів.*

Що робити з Павловими словами в Посланні до колоссян? «Дружини, коріться своїм чоловікам, як личить у Господі. Чоловіки, любіть своїх дружин і не будьте суворі до них». Я пропоную не робити з тлумачення цих віршів інших висновків, ніж ті, до яких ми дійшли в Ефесян 5. Дослідники одностайно вважають, що Послання до колоссян і до ефесян написано в той самий час; у них навіть видно підхід «вирізати й вставити» до ключового матеріалу, що повторюється в обох посланнях. Вірші, які ведуть до цих уривків, майже однакові. В обох уривках ті самі вислови стоять у тому самому порядку: «один одного», «псалми», «гімни», «духовні пісні», «з вдячністю в серцях», «в ім'я», «Господь», «Ісус», «Христос», «Бог Отець». Різниця в тому, що уривок із Колоссян, лише два вірші завдовжки, — це скорочена версія довшого уривка з Ефесян, що має тринадцять віршів. Ефесян 5 розгортає стислий матеріал Колоссян і таким чином проливає на нього світло.

А як щодо двох інших уривків — Тита 2:3-5 і 1 Петра 3:1? Маємо вагомі підстави сумніватися, що Павло й Петро в цих уривках дають усім дружинам упродовж усієї людської історії загальну заповідь коритися

396. Тита 2:5
397. 1 Петра 3:1

своїм чоловікам.[398] Це пастирська порада людям Середземномор'я першого століття, які жили за Аристотелевими домашніми кодексами, і тому *її мотивом є не задум творіння, а зрозуміла турбота про добре ім'я*. Дозвольте пояснити.

Домашні кодекси

Ми ризикуємо використати вірші «дружини, коріться» як доказові тексти, коли вириваємо їх із контексту. Погляньмо на літературний

398. Щоб моя книжка не вийшла задовгою, я вирішив не розбирати 1 Петра 3:1-7 повністю. Проте для цього раджу розділ 6 книги Andrew Bartlett «Men and Women in Christ». Розділ називається «Submission and Honour: 1 Peter». Бартлетт переконливо, на мою думку, показує, що Петро по суті йде тим самим шляхом, що й Павло в Ефесян 5, щоб підважити ієрархічний устрій культури вченням про взаємну покору. Як і Павло, Петро в 3:1-6 не скасовує і не схвалює як загальне правило очікувану культурою роль покори дружини, а переосмислює її з новими євангельськими мотивами: не страх перед чоловіком-нехристиянином, а надія на Бога і прагнення привернути чоловіка до Христа. І, як і Павло, Петро не ідеалізує й не засуджує очікувану культурою владну роль чоловіка-християнина, а суттєво переосмислює її трьома способами в 3:7: 1) Чоловіки мають поводитися зі своїми дружинами «так само» (це той ключовий вислів, якого багато дослідників-комплементаристів ніби не помічають), як раніше сказано про: віруючих щодо їхнього Бога й царя (2:13); рабів щодо їхніх панів (2:18-25); Христа щодо Його катів (2:21); і дружин щодо їхніх чоловіків, зокрема Сарри щодо Авраама в Буття 18 (3:1-6), — тобто *у смиренній покорі.* 2) Чоловіки мають жити зі своїми дружинами, зважаючи на те, що дружини слабші за них. 3) Чоловіки мають шанувати своїх дружин, які (всупереч греко-римській культурі) не перебувають у підпорядкованому становищі, бо вони рівні співспадкоємиці спасіння. «Шанувати» тут — те саме слово, яким раніше в посланні описано покору, що її всі віруючі мають виявляти імператорові; порівняйте 2:13 («коріться» владі) і 2:17 («шануйте імператора»). Іншими словами, Петро, не вживаючи саме цих слів, каже чоловікам відповідати своїм дружинам взаємною покорою (тобто смиренним, шанобливим служінням). Якщо розуміти це так, Петро, як і Павло в Ефесян 5, ніби переосмислює значення покори в шлюбі: це вже не просто підпорядкування чужій владі, а готовність смиренно служити й догоджати. Підпорядкування владі може йти лише в один бік; натомість, як показано в Ефесян 5 і 1 Петра 3, і незалежно від того, у яких ширших суспільних структурах вони опиняються, християнські шлюби мають виявляти смиренне служіння, що йде в обидва боки. Зауважте також, що Петро не наводить як причину покори дружини те, що чоловік, за Божим задумом, має над нею одноосібну владу. Якби Петро в це вірив, тут було б ідеальне місце про це сказати. Але він цього не робить, і насправді жодне місце Писання ніде в Біблії не наказує чоловікам здійснювати одноосібну владу над своїми дружинами.

контекст — ширші уривки, у яких ми знаходимо ці та подібні до них вірші:

	Дружини–чоловіки/ Жінки–чоловіки	*Діти–батьки*	*Раби–пани*
Ефесян	5:21-33	6:1-4	6:5-9
Колоссян	3:18-19	3:20-21	3:22-4:1
1 Петра	3:1-7	Не згадано	2:18-25
Тита	2:1-8	Не згадано	2:9-10
1 Тимофія	5:1-16	Не згадано	6:1-3

Що ми помічаємо, аналізуючи літературний контекст? По-перше, щоразу, коли згадано покору дружини, це частина так званого «домашнього кодексу», де йдеться про стосунки в домі, що складався з чоловіка, дружини, дітей і рабів. Згідно з ранішим ученням Аристотеля, за римським правом дім мав бути впорядкований ієрархічно під владою старшого чоловіка. Якщо дорослого чоловіка не було, цю роль виконувала старша жінка. Давній домашній кодекс дотримувався ієрархії, викладеної за спаданням: голова дому; потім дружина; потім діти й раби. *Іншими словами, Павло й Петро не виголошують вільної, ні до чого не прив'язаної мудрості, яку слід застосовувати до всіх подружніх пар до кінця християнської історії.* Вони звертаються до дуже конкретного контексту — до того, як Євангеліє виявляється в пересічному давньому домі, упорядкованому римським суспільством.

По-друге, у жодному з цих уривків чоловікові не наказано провадити. Дружині сказано лише коритися. Апостоли виходять з того, що чоловічий провід уже діє. У своїх наказах вони намагаються пом'якшити провід чоловіка й надати гідності нижчому статусу дружини. Петро й Павло навчають жінок приймати покору як щось добровільне, сповнене сили Євангелія, а не просто терпіти провід чоловіка.

По-третє, в усіх цих уривках — і це найважливіше для аргументу цього розділу — *настанова дружині коритися своєму чоловікові йде паралельно з настановою рабові коритися своєму панові.* У двох місцях ця паралель поширюється й на послух дітей батькам, але зв'язок «пан — раб» проведено щоразу.

До паралелі між рабством і патріархатом я незабаром повернуся, але зараз наголошу: Павло й Петро не ідеалізують ні рабства, ні підпорядкування жінки в шлюбі — натомість вони, як і мають робити всі добрі духовні лідери, допомагають церквам, з якими працюють, *якнайкраще жити в обставинах, що часом дуже далекі від ідеалу*. Щось подібне робить Бог у Буття 16, коли рабиня Агар утікає від своєї жорстокої пані Сарри. Урятувавши й підбадьоривши Агар, Бог каже: «Вернися до своєї пані й упокорися їй».[399] Хто з нас дійшов би висновку, що ця Божа настанова була виявом Його найвищого й найкращого задуму для неї? Ні, Його батьківська порада допомагає їй якнайкраще прожити в становищі, далекому від ідеалу. Очевидно, коритися Саррі для неї та її дитини краще, ніж тікати в пустелю.

Навіть сьогодні часом краще якнайкраще використати неідеальне становище, у якому ми опинилися. Наприклад, мого батька, щойно він одружився, призвали на два роки обов'язкової служби в Південноафриканській армії. Удома в нього лишилися новонароджена дитина й молода дружина; він знав, що це далеко не ідеально, але руки в нього були зв'язані. Усе, що він міг зробити, — якнайкраще пережити погану ситуацію. Інакше — в'язниця. Часом пастор може порадити своїй церкві проголосувати на демократичних виборах, хоча демократії немає в Біблії і вона, отже, не обов'язково є вічним Божим ідеалом для людського суспільства. Проповідувати проти неї означало б викликати непотрібний спротив — те саме можна сказати й про Аристотелів домашній кодекс у першому столітті.[400]

Турбота про добре ім'я

Чому ж іще, окрім того, щоб допомогти їм якнайкраще жити в неідеальному становищі, Петро й Павло радять дружинам і рабам добровільно коритися своїм чоловікам і панам, а тим своєю чергою наказують бути лагідними й шанобливими до своїх дружин і рабів? У більшості текстів знаходимо переконливу відповідь: *Павло й Петро дбають про те, щоб уберегти довіру до молодих церков і їхню євангелізаційну*

399. Буття 16:9

400. До того ж демократія, як колись Аристотелів домашній кодекс і тодішнє монархічне правління, — це, мабуть, найкраща система врядування, яку суспільство досі знайшло.

привабливість в очах світу, який на них дивиться, — світу, де послух жінок і рабів перед paterfamilias є римським законом.

Ось свідчення цього в самих текстах:

- Перед тим як звернутися до рабів і дружин, Петро радить коритися імператорові й додає: «Бо така Божа воля, щоб *ви, чинячи добро, загородили уста незнанню нерозумних людей*».[401]
- Дружинам Петро каже: «Коріться своїм чоловікам, *щоб ті з них, хто не вірить слову, були без слова придбані поведінкою своїх дружин*».[402]
- Дружинам на Криті Павло каже: «Коріться своїм чоловікам, *щоб ніхто не зневажав Божого слова*».[403]
- Рабам на Криті Павло каже: «коріться [своїм] панам, *щоб [ви] в усьому прикрашали науку про Бога, нашого Спасителя*».[404]
- Рабам в Ефесі Павло каже: «Усі, хто під ярмом рабства, нехай уважають своїх панів гідними всякої пошани, *щоб не зневажалися Боже ім'я та наше вчення*».[405]
- Щодо всіх своїх настанов, переданих через Тимофія церкві в Ефесі, Павло пише: «Накажи людям це, *щоб ніхто не мав за що їм дорікнути. … [Н]е давати противникові жодного приводу для лихослів'я*».[406]

Що тут відбувається? Насамперед 1 Послання Петра, а також Послання до Тита й 1 Послання до Тимофія — це листи до невеликих, часто переслідуваних церков, які зазнають страждань. Сатана прагне привернути до цих церков негативну увагу. Послання до ефесян — «внутрішній» документ, адресований повністю християнам, без огляду на зовнішніх (тому там і не згадано турботи про добре ім'я); натомість мотив цих трьох послань — відповісти на конкретну турботу про те, яке враження справляє церква у взаєминах із зовнішніми. Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) каже:

То була культура честі, у якій гендерні ролі мали велике значення. Якщо жінка «поводилася як пан» свого чоловіка, контролюючи його, це сприймали як руйнівний виклик усій ієрархії Римської імперії та

401. 1 Петра 2:15
402. 1 Петра 3:1-2
403. Тита 2:5
404. Тита 2:10
405. 1 Тимофія 6:1
406. 1 Тимофія 5:7, 14

системі патронату. Порушення таких звичаїв сприймали серйозно, і вони могли зруйнувати добре ім'я церкви — поведінка жінок давала поживу для полемічних нападів на ранню церкву та інші сектантські релігійні рухи.[407]

У світі, де раби й дружини за законом мусили коритися *paterfamilias*, цих дружин і рабів кликали піти далі за обов'язкове й охоче віддати своє життя чоловікам і панам. На щастя, коли *paterfamilias* був християнином, апостоли так само дали і йому настанови щиро дбати про тих, хто в його домі.

Усе це означає: коли Петро й Павло казали дружинам коритися своїм чоловікам, вони не робили гендерну ієрархію абсолютною для всіх подруж як певний християнський ідеал. Навпаки, вони пристосовувалися до неідеального становища. Петро в першому ж рядку свого послання звертається не до віруючих, які живуть у майбутньому досконалому суспільстві, а до «вигнанців, розсіяних по провінціях», — ми чужинці, які щосили намагаються вписатися, водночас живучи своїм справжнім громадянством у Божому Царстві. Коли ми розуміємо давні норми для дому, ці уривки слід розуміти так: церкву спрямовують підривати культурні норми, не повстаючи проти них відкрито. Петро й Павло лавіюють у недосконалих системах, бо римські урядовці шукали будь-якого приводу, щоб ув'язнити християн, і будь-який виклик приніс би цим невеликим церквам пильну увагу й переслідування. Цікаво, що на час написання 1 Послання Петра, Послання до Тита й 1 Послання до Тимофія залишалося лише кілька коротких років до того, як їхніх авторів, Петра й Павла, стратять за порушення римського порядку.

«Раби, коріться … так само й дружини, коріться»

Титові сказано наставляти дружин коритися своїм чоловікам (2:3), а невдовзі після цього — що раби мають коритися своїм панам (2:9).

Петро змінює Павлів порядок: спершу він говорить про стосунки раба й пана, потім — дружини й чоловіка. У 1 Петра 2:18 рабам сказано коритися своїм панам з усією пошаною, не тільки добрим і лагідним, а й несправедливим, а потім у 3:1 читаємо, що дружини так само мають

407. Джерело: www.bit.ly/3EL7OgM

коритися своїм чоловікам. Петрове формулювання підсилює зв'язок між цими настановами: «Раби, … коріться … дружини, так само коріться…».

Тепер головний аргумент цього розділу: *хоча комплементаристи тлумачать настанову про покору дружин як позачасову й загальну, ми, сучасні люди, для яких рабство вже в минулому, розуміємо, що паралельна до неї настанова про покору рабів зрештою була ситуативною!*

Оскільки історія повторюється, коли ніхто не слухає, я розгорну цю думку докладно.

Опір християн скасуванню рабства

Християни-аболіціоністи, яких рухало відчуття Божої справедливості, уперше подолали рабство як інститут у Сполученому Королівстві в 1833 році, а потім звільнення рабів з часом поширилося на інші країни. Такі люди, як Вільям Вілберфорс (William Wilberforce), Джон Веслі (John Wesley), Джон Ньютон (John Newton), Чарльз Фінні (Charles Finney), сестри Ґрімке (Grimke), Гаррієт Стоу (Harriet Stowe), Олауда Екві́ано (Olaudah Equiano) і Фредерік Дуґлас (Frederick Douglass), зрештою славно й остаточно зупинили інститут рабства. Усі сучасні християни люблять розповідати про цих героїв суспільних перетворень.

Менш відоме — і, можливо, ми навмисно це забуваємо, бо тепер для християн це ганьба, — те, що в США найбільшими противниками скасування рабства були християни Півдня. Ба більше, нині найбільша деномінація США, південні баптисти, у 1845 році навіть відокремилася від північних баптистів саме через це питання.

До XVIII століття більшість християн вважали рабство біблійним, і під цим мали на увазі, що його *схвалив Бог*. Американські біблеїсти, як-от Роберт Дабні (Robert Dabney) і Дж. Г. Торнвелл (J.H. Thornwell), будували потужні біблійні обґрунтування рабовласництва. Чарльз Годж (Charles Hodge), найвизначніший реформатський богослов свого часу, написав есе *The Biblical Case for Slavery* («Біблійні аргументи на користь

рабства»), у якому стверджував:[408]

- *Бог установив рабство.* Проклявши Ноєвого сина Хама на рабство,[409] Бог Сам запровадив рабство.
- *Бог схвалював рабство.* Навіть Авраам, Давид і Йов мали рабів.
- *Мойсеїв Закон підтримував рабство.* Наприклад, четверта й десята з десяти заповідей передбачають, що Божий народ має рабів. Крім того, Мойсеїв Закон дозволяв робити рабами збіднілих юдеїв і переможених на війні.[410]
- *Ісус ніколи не говорив проти рабства.* Чого Він не засудив, те, мабуть, схвалював.
- *Апостоли наказували рабам коритися своїм панам.* Вони впорядковували рабство, не засуджуючи його.
- *Апостоли використовували рабство, щоб зобразити позитивний бік Євангелія*, — ми, «раби Христові», маємо цілковито слухатися Пана, якому належимо.

Кілька богословів намагалися переконати цих богословів більшості, але зазнали невдачі. Наприклад, під час чотириденних дебатів 1845 року аболіціоніст Джонатан Бланчард (Jonathan Blanchard) розглянув «широкі принципи Біблії» та «весь обсяг Писання». Для нього було очевидно, що «принципи Біблії — це справедливість і праведність». Він доводив, що текстами можна підтвердити майже будь-що й дійти тлумачень, які суперечать головним істинам Писання.

На жаль, християни Півдня, які вірили Біблії, так твердо були переконані, що Бог схвалює рабство, що були готові взятися за зброю в громадянській війні, яка коштувала понад пів мільйона життів, аби захистити своє право зберігати рабство! Хоча громадянська війна не поклала край расизмові на американському Півдні, вона достатньо принизила християн, які колись мали рабів, щоб вони зрештою визнали, що рабство — це зло. Нестримні культурні зміни, рушієм яких було відчуття справедливості, змусили їх повернутися до Писання, де вони повільно, але впевнено побачили свою помилку. *Тепер практично кожен біблеїст вважає, що — хоч якими численними були давніші «біблійні»*

408. За цей підрозділ завдячую Kevin Giles, розділ 8 книги «What the Bible Actually Teaches on Women».
409. Буття 9:20-27
410. Левит 25:39-41; 25:44-46

аргументи — Біблія, правильно зрозуміла, не підтримує рабства, а сама ця практика є гріховною.

Рабство й патріархат: порівняння

Тепер розгляньмо, як рабство йде паралельно з патріархатом — таким же давнім, як сама цивілізація, переконанням, що провадити мають чоловіки. Подивімося, як легко можна вибудувати подібний ряд аргументів, якщо тлумачити Писання за комплементарним методом:[411]

- *Бог установив владу чоловіка.* У саду, ще до гріхопадіння, Бог зробив Адама лідером Єви.
- *Бог схвалював владу чоловіка.* Божий народ очолювали патріархи, а не матріархи. В історії Ізраїлю домінують царі, а не цариці.
- *Мойсеїв Закон підтримував владу чоловіка.* Десята заповідь каже, що не можна жадати жінки ближнього, ні його осла, ні будь-якого іншого його майна. Священниками мають бути чоловіки, а не жінки.
- *Ісус ніколи не говорив проти влади чоловіка над дружиною.* Чого Він не засудив, те, мабуть, схвалював.
- *Апостоли наказували дружинам коритися своїм чоловікам.* Вони впорядковували патріархат, не засуджуючи його.
- *Апостоли використовували владу чоловіка, щоб зобразити позитивний бік Євангелія*: чоловік мав зображати Христа-Пана, а дружина мала коритися своєму чоловікові, як Христові.

Чи бачите ви разючі й тривожні паралелі між спробами обґрунтувати з Біблії рабство й патріархат? Навіть найбільша церква світу тепер визнає паралель між текстами «дружини, коріться» і «раби, коріться»: у 1988 році Папа Іван Павло II чітко довів, що використовувати Павлові слова з Ефесян 6 для виправдання рабства — це те саме, що використовувати Ефесян 5 для виправдання підпорядкування жінки в шлюбі.[412]

411. За цей підрозділ завдячую Kevin Giles, розділ 8 книги «What the Bible Actually Teaches on Women».
412. Pope John Paul II, Mulieris Dignitatem, с. 24. Цит. за Barr, с. 110.

Яблука й апельсини?

Як відповідають на цю подібність богослови-комплементаристи? Джордж Найт (George Knight) каже, що тексти «дружини, коріться» і «раби, коріться» дуже різні — це «яблука й апельсини», тобто речі, які не можна порівнювати. Чому ж? Я наведу уривки зі статті[413] провідного богослова-комплементариста Сема Стормза (Sam Storms), який подає шість причин, чому, на його думку, можна засуджувати рабство й водночас схвалювати покору дружин. Цитуватиму його частинами, виділяючи його слова курсивом і лапками, і відповідатиму на кожну:

По-перше: «*Відомо, що Писання регулює небажані стосунки, не схвалюючи їх як незмінні ідеали (див. Матвія 19:8, 1 Коринтян 6:1-8). Павлові рекомендації щодо того, як рабам і панам ставитися одне до одного, не передбачають, що сам інститут добрий*».

Отже, Стормз таки розуміє, що Бог готовий іти людям назустріч і пристосовуватися до суспільних структур. Добре! Але саме такий аргумент і треба навести щодо покори дружини *paterfamilias*, якої вимагала культура греко-римського світу, — Біблія її регулює, не схвалюючи.

По-друге: «*Інститут рабства не має коріння у творінні, а є спотворенням, що виникло внаслідок гріхопадіння. Шлюб і роль чоловіка як голови, навпаки, є частиною первісного порядку творіння, що існував до гріхопадіння*».

Тут Стормз хибно тлумачить Буття 2 і 3, а потім ідеалізує те, що, за словами Буття 3:16, є прямим наслідком гріхопадіння, а не творіння.

По-третє: «*У кількох місцях посіяно насіння для скасування рабства. Див. Филимона 16, Ефесян 6:9. Проте ніщо в Новому Завіті не вказує на те, що те саме передбачалося для стосунків між чоловіками й дружинами*».

Це неправда. Галатів 3:28, 1 Коринтян 7 і правильне прочитання Ефесян 5, особливо його вчення про взаємну покору, — це справді «насіння для скасування» чоловічої зверхності в шлюбі.

413. Джерело: www.bit.ly/2ZXK1LY

По-четверте: *«якщо аргумент із рабства використовують, щоб скасувати покору дружини своєму чоловікові, хіба він не скасує й покори дитини своїм батькам? Зверніть увагу, що до стосунків між чоловіками й дружинами, батьками й дітьми, рабами й панами Павло звертається в Ефесян 5-6»*.

Стормз уживає не те слово: діти мають «слухатися», а дружини й раби — «коритися». Це пов'язує дружин і рабів особливим чином. Стормз також, схоже, припускає, що батьки й діти в тій культурі читали б вірші про батьків і дітей так само, як ми читаємо їх сьогодні на Заході. Але хто з нас наполягав би, щоб наші діти слухалися своїх батьків *і в зрілому дорослому віці*? Читач першого століття зрозумів би Ефесян 6 так, що Павло наказує навіть дорослим дітям слухатися батьків, а не лише шанувати їх.[414]

Але навіть якби стосунки батьків і дітей тоді були такими самими, як тепер (а вони такими не були), *гендерна ієрархія в шлюбі дуже відрізняється від ієрархії поколінь у батьківстві*. Те, що наші малі діти мало знають про життя й мудрість, ставить їх у становище, де залежність і послух для них найкращі, і тому так заведено навіть в егалітарних культурах. Не так у шлюбі двох освічених дорослих. Мета виховання — провести наших дітей крізь залежність і послух до того, щоб вони зрештою стали лідерами власної родини, і тоді вони стають нам рівнею (як Павло натякає в Ефесян 5:31). Тож було б неправильно намагатися зробити провід батьків над дитиною незмінним до кінця її життя. Чому ж тоді ми так певні, що правильно робити це з нашим чоловіком чи дружиною?

По-п'яте: *«У Павлових настановах рабам щодо рабства не вжито жодної незмінної моральної заповіді чи морального абсолюту»*.

Тут Стормз повторює перший пункт. Але погляньте на слова в 1 Петра 2-3: «Раби, коріться своїм панам … дружини, так само коріться своїм чоловікам». На якій підставі він певен, що перше — не незмінна моральна заповідь, а друге — так? Його позиція непослідовна.

414. «Стосунки між дітьми й батьками суттєво відрізнялися від нашої сучасної культури. У сучасному світі вважається, що в якийсь момент після повноліття дорослі діти стають незалежними від батьків і більше не перебувають під їхньою владою. Не так було в стародавньому світі, де від дорослих дітей очікували, що вони залишатимуться під владою батьків і в зрілому дорослому віці». (Howard Marshal, «Discovering Biblical Equality», с. 188.)

По-шосте: *«Павло прямо передбачає і схвалює можливість того, що раб здобуде свободу (1 Коринтян 7:21). Нічого подібного він ніколи не каже про дружин і їхню покору своїм чоловікам».*

Це тому, що шлюб, на відміну від рабства, за Божим задумом є союзом одного тіла.[415] Свобода від рабства була бажаною, бо це відкуплення встановленого Богом інституту *праці*. Так само свобода від патріархату — це відкуплення встановленого Богом інституту *шлюбу*. Мета Павла в Ефесян 5 — не закликаючи до бунту проти Аристотелевих кодексів, утвердити настільки рівний шлюб, наскільки це було можливо в тій культурі.

Усе це означає, що — всупереч твердженням Джорджа Найта й Сема Стормза — рабство й патріархат *є* надзвичайно схожими; це зовсім не яблука й апельсини, а *гнилі плоди одного занепалого дерева*. Рабство за своїм принципом дуже подібне до переконання, що чоловік має провадити свою дружину. Хай у доброзичливому, хай у жорстокому вияві, обидві практики — наслідок занепалого світу. Немає сенсу засуджувати навіть «доброзичливе» рабство — як сьогодні роблять усі християни, — а водночас залишатися оплотом «доброзичливого» патріархату.

Ба більше, якщо одним із довготривалих наслідків Євангелія для суспільства є повалення рабства, то другий заєць, якого воно вбиває тим самим пострілом, — патріархат. Ось чому в чудовій статті про тлумачення Біблії серед афроамериканців Кларіс Мартін (Clarice Martin) ставить промовисте запитання: «Як чорношкірі проповідники й богослови-чоловіки можуть застосовувати визвольну герменевтику, коли проповідують і богословствують про рабів, але буквалістську герменевтику — коли йдеться про жінок?»[416]

415. Джейн Гукер (Jane Hooker) наводить ще один аргумент, який я додам до списку Стормза: «Між біблійною практикою рабства і новішою американською практикою рабства є суттєві відмінності». (Джерело: www.bit.ly/3GNFnk9) Вона, схоже, має на увазі, що суспільний рух за скасування рабства в останні століття зрозумілий, але рабство в першому столітті було не таким уже й поганим. Проте з рабами жахливо поводилися й у першому столітті. До того ж це оминає суть: в обох випадках рабство означало володіння людиною з економічною метою. Скасування рабства боролося не лише з поганим поводженням із рабами, а й із доброзичливою його практикою.

416. Cain Felder (ed), Stony the Road we Trod, с. 226. Цит. за Barr, розд. 6.

Уроки давньої несправедливості

Заперечуючи схожість між рабством і патріархатом, дослідники-комплементаристи повторюють помилку християн-противників аболіції на американському Півдні й тягнуть церкви, які довіряють їхній богословській проникливості, у друге осоромлення для Ісусової церкви, а також і далі знецінюють частину її власних людей.

Ще трагічніше те, що найвпливовіші у світі прихильники ролі чоловіка як голови — це *південні баптисти*, родина віруючих, до якої належить кожна четверта американська церква. Вони й далі поширюють свої ідеї у світі через своїх провідних дослідників і медіа. На жаль, як застерігав Георг Гегель (Georg Hegel), схоже, що «єдине, чого ми вчимося з історії, — це те, що ми нічого не вчимося з історії».

Тож чого саме має навчитися сьогоднішня церква з поразок християн-противників аболіції? По-перше, можна бути переконаним — і цілі деномінації та цілі школи біблеїстів справді переконані — за допомогою докладних «наукових» праць, що охоплюють тексти з усієї Біблії, і все одно помилятися.

По-друге, культура може рухатися в доброму напрямку, який насправді є плодом християнських принципів, що впродовж тисячоліть пустили коріння в цій культурі. Наприклад, Павлова *Magna Carta для людства* в Галатів 3:28 — це перший випадок в історії, коли хтось так потужно висловив ідею рівності й кінця суспільних ієрархій. Наскільки суспільство насправді завдячує саме цьому уривкові тим, що повалило рабство й чоловічу зверхність? Замість того щоб опиратися впливові Євангелія в суспільстві, церква має визнати його своїм і радіти йому, а не нападати на нього.

По-третє, відкриття й поступ у суспільстві можуть кинути виклик давньому тлумаченню Писання. Коли більшість людей вважали, що земля пласка або що вона — центр Всесвіту, церква мала біблійні вірші на підтвердження цього. Коли наукові відкриття це заперечили, це дало нам нагоду прочитати Біблію по-новому й побачити те, що було в ній

завжди. Коли промислова революція й перші хвилі того, що згодом стане Рухом за визволення жінок, прокотилися Заходом, жінки вперше отримали нагоду показати, що їхній розум і здібності порівнянні з чоловічими. Замість бачити в цьому загрозу, ми насправді маємо нагоду повернутися до самого Писання з питанням: чого ми весь час не помічали?

По-четверте, треба уникати поширених помилок тлумачення. Щоб тлумачити кожну частину Біблії, потрібна вся Біблія. Дуже легко зліпити докупи доказові тексти, які самі по собі неправильно зрозуміли. Не можна забувати, що книги Біблії написано не нам, хоча й написано для нас. Ми *мусимо* заглибитися в історичний контекст, до якого звернено текст, *перш ніж* визначати позачасову звістку, яку потім можемо застосувати до нашого часу й контексту.

По-п'яте, власний інтерес і *групове мислення* можуть створити потужне упередження, яке змушує читати Писання певним чином. (Див. Додаток 6, де про це йдеться докладніше.) Як правило, люди (навіть християни) опираються всьому, що загрожує їхньому становищу чи привілеям. Чи слід було дозволяти рабовласникам-богословам бути найгучнішим голосом у богословських дискусіях 1800-х років? Чи слід дозволяти людям, які втратили б роботу й добре ім'я як пастори, лідери чи професори в комплементарних церквах, служіннях і коледжах, бути найвпливовішими голосами в цьому питанні сьогодні?

По-шосте, щоб тлумачити Біблію, потрібна вся церква. Ніколи не мудро ігнорувати чи принижувати ті частини церкви, які бачать речі інакше, ніж ви. Називати людей, які щиро люблять Писання, «тими, хто капітулював перед культурою» чи «лібералами» — це, можливо, спосіб затулити вуха від Божого голосу. Люди, яких ви зневажаєте за нібито «низький погляд» на Писання, можуть розуміти деякі його частини значно краще, ніж ви.

Нарешті, триматися зіпсованих культурних практик навіть тоді, коли ширша культура від них відмовляється, особливо шкодить довірі до церкви в суспільстві. Залишатися оплотом патріархату, на мою думку, так само саморуйнівно для церкви, як і далі використовувати Біблію для обґрунтування рабства. У ті століття, коли культура й церква більш-

менш погоджувалися, що рабство прийнятне, — навіть коли церква рекомендувала найлагіднішу його форму, — підтримувати його не дуже шкодило добрій славі церкви. Але уявіть, як сприйняли б, якби сучасна християнська родина на Заході вирішила «слухатися Бога», тримаючи двох рабів, які погодилися на це з біблійних міркувань?

Так само, доки церква погоджувалася з культурним переконанням, яке сформулював Жан-Жак Руссо (Jean-Jacques Rousseau), — що «[чоловік] має бути сильним і діяльним; [жінка] — слабкою й пасивною; один мусить мати і силу, і волю; для іншої досить, щоб вона мало опиралася»,[417] — підтримувати патріархат не дуже шкодило добрій славі церкви. Але тепер, коли наше суспільство будує цілий нагороджений телесеріал *The Handmaid's Tale* («Оповідь служниці») на «жахіттях» підпорядкування жінки, ми, церква, не надто відрізнятимемося від цієї уявної сучасної родини з рабами, якщо навчатимемо наших дочок коритися одноосібній владі чоловіка й заборонятимемо жінкам із дарами навчання й проводу навчати й провадити.[418]

Якщо віруючі поширять рівність жінок за межі дому — на церкву й суспільство, — ми, крім ближчих подружніх стосунків, пожнемо й більшу довіру до нашого Євангелія в нашій культурі. Наші співгромадяни забули, але ми можемо їм нагадати, що теперішнє піднесення жінок у нашій культурі історично вкорінене в повільному, просочувальному впливі нашого власного Євангелія, яке дарує гідність, і в пізнанні Божого люблячого й справедливого характеру. Зрештою, Бог уже дуже, дуже давно блаженно не знає жодних комплементарних обмежень і піднімає жінок до повного польоту в їхніх дарах, зокрема використовує їх, щоб вони потужно провадили й навчали чоловіків.

417. Jean Jacques Rousseau, Emile or On Education (1762). Цит. за Barr, розд. 6

418. John Stackhouse у «Finally Feminist» (с. 56) висловлюється гостріше: «Коли суспільство було патріархальним, як це було в новозавітному контексті і як було скрізь у світі, крім сучасного суспільства наших днів, церква уникала скандалу, підлаштовуючись під нього. Тепер же, коли сучасне суспільство принаймні офіційно егалітарне, скандал у тому, що церква не йде разом із суспільством, не радіє безпрецедентній свободі дозволити жінкам і чоловікам служити відповідно до дару й покликання без довільної межі за статтю. Цей скандал заважає і євангелізації інших, і … утриманню та зростанню вже навернених. … Збереження патріархату церквами в цьому суспільстві ставить релігійний камінь спотикання на шляху [багатьох]».

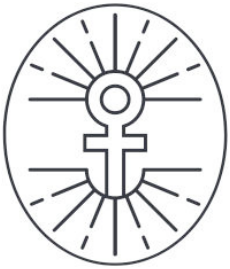

Частина третя

СЛУЖІННЯ ЖІНОК

10

Сильні жінки в Старому Завіті

«Це була Господня воля — використати Девору як лідерку Божого народу … щоб показати, що жінки так само здатні провадити, як і чоловіки». Ніджей Ґупта (Nijay Gupta)[419]

Після того як Бог каже, що занепалий «Адам пануватиме над Євою», людство стрімголов вилітає із саду в дикий світ, і — згідно з похмурим Божим передбаченням — куди не глянь, керують лише чоловіки. Очевидно, багатоженство й токсична маскулінність ростуть на тому самому ґрунті, що й патріархат, бо вже за кілька сторінок історії людства Каїн суперничає з Авелем і радше вб'є, ніж не буде «альфою». Невдовзі Ламех бере двох дружин, а не одну, і хвалиться, що вбив чоловіка, який лише поранив його.

Погортайте решту Старого Завіту — і побачите, що чоловіки й далі панують у публічному світі. Чоловік дружини з Приповістей 31 удень «сидить серед старійшин краю»,[420] а повернувшись додому, мабуть, і там усім керує. Це тому, що давнє єврейське суспільство зосереджене на розширеній родині, у якій чоловік провадить своїх нащадків, родичів, рабів і свою дружину чи дружин (як показують історії про суперництво дружин у книзі Буття).[421]

Ім'я патріарха потім живе в його синах, а ім'я їхньої матері поховане в день її весілля. Дочки, маючи нижчий статус, просто вливаються в родину свого чоловіка. Головна роль жінки — бути «плідною», і,

419. www.bit.ly/3BFrpwV
420. Приповістей 31:23
421. Наприклад, Авраам, Яків, Калев, Давид, Соломон і Гедеон — усі мали більше ніж одну дружину.

навпаки, її найгіркіша невдача — нездатність народити нащадків.[422] До того ж закон і звичай, мов задушлива плівка, щільно обтягують жінок. Навіть дорослих жінок вважають неповнолітніми, які живуть під опікою чоловіка; а її чоловік тим часом має владу будь-коли, як йому заманеться, скасувати і її обітниці Богові, і свої обітниці їй.[423]

Проте в міру того, як історія розгортається, Бог досить часто оминає патріархальні норми, щоб піднести жінку до стратегічно важливого місця чи до проводу у Своєму народі до приходу Месії. Як ми побачимо в цьому розділі, які б «ролі» занепале суспільство не приписувало жінкам, Бог, очевидно, не відчував обов'язку робити так само. Познайомимося з кількома такими жінками, про яких можна сказати, що вони служили як *ezer kenegdos* — сильні жінки, що провадять, визволяють, навчають і, коли треба, опираються чоловікам.

Шіфра й Пуа, що опиралися режимові

У стародавньому світі, де батьки часто вбивали своїх новонароджених дочок, щоб забезпечити своє майбутнє через синів, єгипетський фараон наказує повитухам убивати синів свого народу-раба: «Коли будете приймати пологи в єврейок і побачите на породільному стільці, що це хлопчик, то вбийте його, а коли дівчинка, то нехай живе».[424] Його план — послабити майбутнє євреїв. Коли не буде чоловіків, які одружилися б з єврейськими дівчатами, коли ті виростуть, дівчата вийдуть заміж за єгиптян і розчиняться в єгипетській культурі. Такий, принаймні, план. Але тоді, ризикуючи власним життям, дві єврейські повитухи, Шіфра й Пуа, кидають виклик одному з наймогутніших чоловіків на землі й стають одним із найдавніших відомих прикладів спротиву злочинному режимові. При цьому вони рятують життя немовляти Мойсея, який через вісімдесят років визволить Божий народ.

Що робить Бог *для* цих двох *ezer kenegdos* за їхні зусилля як сильних помічниць, захисниць і партнерок чоловіків та як тих, що опиралися чоловікам-гнобителям? Нам сказано, що «Бог робив добро повитухам, а

422. Див. Вихід 23:25-26; 1 Самуїлова 1:1-2:10; Йова 24:21; Псалом 112 (113):9.
423. Числа 30:4-17, Повторення Закону 24:1-4
424. Вихід 1:16

народ розмножувався й ставав дуже сильним. І через те, що повитухи боялися Бога, Він дав їм власні родини».[425]

Маріям — лідерка й вісниця

Невдовзі після народження немовляти Мойсея його старша сестра Маріям (Міріям) переймає від повитух естафету бути його *ezer kenegdo*: вона рятує йому життя, пустивши його в кошику на Ніл. Бог відповідає на її молитви про його безпеку, коли фараонова дочка — сама своєрідна *ezer kenegdo* — знаходить його, бере до палацу і тим самим ставить його в чергу на єгипетський престол.

Через кілька десятиліть Бог обирає Мойсея, щоб той вивів ізраїльтян на свободу, але ставить його в своєрідну невелику керівну команду: ми знаємо це, бо Бог також кличе Аарона й Маріям бути визволителями й лідерами Ізраїлю поряд із Мойсеєм. Через значно пізнішого пророка, Михея, Бог згадує Вихід: «Я вивів тебе з єгипетського краю й викупив тебе з дому рабства. Я послав Мойсея, щоб провадив тебе, *а також Аарона й Маріям*».[426]

Маріям здійснює пророчий провід. Як і Мойсея, її також названо «пророчицею».[427] На іншому березі Червоного моря, за вже зімкненим шляхом, вона веде ізраїльських жінок у пісні й танці хвали.[428] Її переможна пісня-проповідь, слова якої записано як Писання, — це прообраз Євангелія церкви, що пролунає понад тисячу років по тому. І слова пісні Маріям, і наше Євангеліє звіщають доброту й царську владу Бога, Який рятує нас від ворога, надто сильного, щоб ми самі його подолали, і проводить нас із неволі до Обіцяної землі. Звіщення Маріям також указує на всіх жінок, які згодом звіщатимуть Євангеліє про Ісусове царське спасіння. Ми знаємо це, бо через століття псалмоспівець бачить у Маріям та її подругах ранній дороговказ для всіх пізніших лідерів хвали й благовісників: «Господь звіщає слово, а жінок, що звіщають його, — велике військо».[429]

425. Вихід 1:20-21
426. Михея 6:4. Вислів, який іноді перекладають «перед тобою», буквально означає «попереду тебе», тобто «щоб провадити тебе».
427. Вихід 15:20
428. Вихід 15:20-21

Слово застереження: тим із нас, хто прагне дня, коли більше жінок стоятиме біля керма й за кафедрою Божого народу, не варто наївно уявляти, що вони легко подолають звичні спокуси, у які раз у раз потрапляють чоловіки-лідери. Кажу це тому, що на вершині свого впливу Маріям піддається духові суперництва. Коли вона безпідставно критикує Мойсея, то сім днів страждає від прокази поза табором, а народ, який вона покликана провадити, страждає, бо мусить чекати, поки вона одужає.[430] Попри її моральний збій, Бог виявляє їй милість, а згодом, коли вона помирає, Божий народ з любов'ю згадує її.[431]

Пророчиця Хулда

Юдейська Мішна підсумовує пророчу історію єврейської Біблії: «Сорок вісім пророків і сім пророчиць пророкували в Ізраїлі».[432] І Маріям, і Девора (як ми незабаром побачимо) мали пророче служіння, поєднане з ролями публічного проводу. А Ісая одружується з пророчицею.[433] Тепер познайомимося з пророчицею Хулдою.

За доби ізраїльських царів юний цар Йосія виявляє себе духовно вищим за багатьох своїх попередників: він ставить на перше місце духовну життєвість свого народу й викорінює те, що може шкодити духовному здоров'ю його царства. Цар зазвичай «питав Господа», покликавши когось зі своїх пророків. Тож коли Йосія доручає первосвященикові та іншим лідерам дізнатися від його імені Божу волю, вони йдуть до пророка, який, на їхню думку, найкраще може їм допомогти.

Цікаво, що вони не йдуть ні до Єремії, ні до Софонії, хоча обидва були сучасниками царя Йосії, а звертаються не до кого іншого, як до Хулди. Ми не знаємо, що з її попереднього служіння говорить на її користь, але можемо здогадуватися, що вона відома своєю «гарячою лінією» з небом.

429. Псалом 67 (68):12
430. Числа 12:1-15. Щоб було ясно: ніде в тексті не сказано, що Маріям згрішила, обійшовши владу чоловіків. Вона й Аарон збилися з дороги, поставивши під сумнів статус Мойсея.
431. Крім Михеєвих роздумів про її провід, книжники Тори записують її смерть і включають її до родоводів. (Числа 20:1; 26:59, 1 Хроніки 5:29)
432. 6 Meg. 14a Bar. Цит. за Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women (с. 75).
433. Ісаї 8:3. Були також і лжепророчиці. Для ясності: їхній гріх полягав не в тому, що вони переступали межі чоловічої влади, а в тому, що вони суперечили тому, що Бог насправді казав. (Єзекіїля 13:17-24)

Вона дружина нижчого служителя — «доглядача одягу» в храмі, тож її пророчої слави не міг підтримувати шлюб із високопоставленим чоловіком.

Вона шукає Бога від імені Йосії, а потім говорить від Бога, не добираючи м'яких слів: вона викриває ідолопоклонство народу, звіщає неминучу загибель і хвалить серце Йосії, який, за її словами, буде вбережений від того, щоб побачити лихо. Її слова такі гострі, що Йосія скликає всіх «від малого й до великого», читає їм Боже слово, руйнує жертовники фальшивих богів і веде Божий народ у те, що, можливо, стало найбільшим пробудженням в історії Ізраїлю.[434] *Мимохідь зауважмо, що ніщо в цій історії не вказує, ніби Хулда діє інакше, ніж пророки-чоловіки, чи що до неї ставляться інакше.*

Цариці, що служать Божим задумам

Я читав багатьох дослідників-комплементаристів, які наголошують на тому, що більшість політичних лідерів Ізраїлю (тобто царів) були чоловіками, і доводять, що це Боже схвалення влади чоловіків як загального принципу. Але так вони не помічають, що в патріархальному світі чоловіча стать царя була чимось самоочевидним. Лише за дуже виняткових обставин цариця ставала одноосібною правителькою — зазвичай коли її чоловік помирав, а сина вона не мала. Щодо царської влади Ізраїль дотримувався норм своїх давніх сусідніх народів. Зрештою, якщо пригадаєте, їхня точна молитва, перш ніж вони отримали першого царя (а Бог знав, що ця ідея призведе до їхнього гноблення), була благанням: «Хочемо, щоб цар був над нами … як у всіх інших народів».[435]

Отже, правили переважно монархи-чоловіки. Але були й деякі жінки. В історії Ізраїлю є кілька могутніх цариць, яких хвалять. Цариця Естер — найвідоміша з юдейських цариць, хоча вона обіймала цю посаду в Перській імперії, а не в ізраїльському народі. Хоча вона обговорювала справи з царем наодинці, немає жодного сумніву, що вона обіймала публічну посаду, — а це, якщо прочитати історію, те, що дарує їй Бог.

434. 2 Царів 22:11-23:25
435. 1 Самуїлова 8:19-20

Спонукана пророчим усвідомленням, що Бог поставив її на цю посаду «на такий час, як цей»,[436] вона вправно зупиняє закон про геноцид проти власного народу. Вона робить це, мужньо викривши злі наміри Гамана, а потім домігшись знищення його дому разом із 75 000 ворогів свого народу.

Щоб відзначити цю політичну перемогу, вона видає закон, який вона та її дядько Мордехай пишуть «з усією владою» і який розсилають усім юдеям у 127 провінціях царства Ахашвероша (Ксеркса). Цей закон запроваджує щорічне дводенне святкування того, як їхня доля змінилася на краще, і стосується також «їхніх нащадків».[437]

У всьому цьому Естер здійснює провід як у Перському царстві, так і над Божим народом, ізраїльтянами. Тим самим вона стає надихальним прикладом для тих жінок, які покликані здійснювати провід у суспільстві, а також для тих, хто може здійснювати практичний і духовний провід Божого народу.

Вона не єдина цариця, чий шлях перетинається з історією Ізраїлю. Африканську царицю Савську[438] Ісус хвалить за те, що вона розпізнала й прославила дану Богом велич Соломона, а отже, у пророчому передбаченні, і Ісусове власне царство.[439] Вавилонська цариця халдеїв так само пам'ятає про духовний дар пророцтва в Даниїла, і Бог використовує її, щоб повернути його на публічну арену після певного часу безвісності.[440] Власні цариці Ізраїлю, Єзавель і Аталія, були лихими, як і більшість царів Ізраїлю. Але зверніть увагу: в усіх розповідях про цариць не сказано жодного поганого слова про жінок на керівній посаді — лише про зловживання такою посадою.

Дивно, але дослідники-комплементаристи іноді заперечують, що ці цариці правили не одноосібно, а лише поряд зі своїми чоловіками-царями. Проте одноосібні цариці-правительки на стародавньому Близькому Сході були надзвичайно рідкісними. За 500 років (від царювання Саула до Седекії) малоймовірно, щоб будь-яка імперія мала бодай одну. Утім, після смерті свого чоловіка Аталія стає монархинею

436. Естер 4:14
437. Естер 9:29-32
438. 1 Царів 10:1-13; 2 Хроніки 9:1-12
439. Марка 12:32
440. Даниїла 5:10-12

без чоловіка, а в столітті перед приходом Ісуса, за династії Хасмонеїв, Саломія Александра після смерті свого чоловіка дев'ять років править Ізраїлем як одноосібна монархиня.

Поряд із цими поставленими Богом жінками — тими, що опиралися режимові, лідерками, вісницями, пророчицями й політичними лідерками, — одна лідерка особливо прокладає яскравий шлях для всіх майбутніх лідерок серед Божого народу.

Суддя Девора

«А Девора пророчиця, жінка Лаппідота, провадила Ізраїля того часу. Вона засідала під Деворіною пальмою між Рамою та Бет-Елом в Єфремових горах, і Ізраїлеві сини приходили до неї на суд».[441] Хоча Маріям, можливо, діяла як частина керівної команди Божого народу (головним лідером був Мойсей), Девора певний час служила найвищою лідеркою Божого народу — як одна з його суддів.

Хто такі судді? Упродовж багатьох століть між смертю Ісуса Навина й коронацією Саула як першого царя Ізраїлю ізраїльтяни жили як вільний союз племен, що поклонялися Господу. У той період цикл повторювався знову й знову: Божий народ спершу впадав у тяжкий моральний компроміс і поклоніння фальшивим богам; потім сусідні племена завойовували й гнобили їх; потім Божий народ з каяттям кликав до Бога; і Бог піднімав суддю, щоб той «рятував Ізраїля з руки його ворогів».[442] Хоча ці судді не були постійними царями, про них усе ж сказано, що вони «правили» чи «керували» Божим народом у своїй місцевості.[443]

Девору від п'яти інших головних суддів книги Суддів відрізняє те, що лише вона була також пророчицею і здійснювала судовий провід у численних суперечках серед Божого народу. Інші, схоже, спеціалізувалися лише на військових перемогах, тоді як Девора

441. Суддів 4:4-5
442. Суддів 2:16, 18; 4:10, 14, 24; 5:1-31
443. Деніел Блок (Daniel Block) у своєму коментарі до книг Суддів і Рут пише: «Рут 1:1 говорить про дні, коли судді „правили" (ESV) чи „керували" (NIV). „Єврейське shaphat, ‚судити', означає ‚керувати, адмініструвати, здійснювати провід'"» (с. 23)

провадить народ. До того ж вона, схоже, піднялася не через «божественний точковий вибір» (згадайте, як Бог покликав Гедеона). Навпаки, оскільки про її первісне покликання не згадано, нам залишається здогадуватися, що її виняткові, дані Богом дари проводу, пророцтва й мудрості відчинили їй двері аж до самої вершини. Насправді найбільше спільного вона має із Самуїлом, який, як і вона, був пророком, суддею й військовим порадником.

Вона була найвищою судовою владою в краю. Ніщо в тексті не вказує, що Девора діяла суто приватно. Як посередниця в публічних суперечках вона, як і Мойсей до неї, виконувала публічну роль у публічній сфері. Продовжуючи суддівську функцію Мойсея,[444] вона чинить правосуддя як єдиний член найвищого суду Ізраїлю. І, як Мойсей,[445] вона бере на себе роль загальнонародної судді, бо люди приходять до неї з усього краю, щоб розв'язати свої суперечки.

Як і інші головні судді книги Суддів, Девора веде Божий народ до військової перемоги. Як і Самуїл, що поставив Саула, щоб той вирушив у бій, а сам при цьому не пішов,[446] Девора теж спершу не збиралася особисто йти в бій. Натомість вона наказує Баракові зібрати військо Ізраїлю, щоб перемогти гнобителів.[447] Потім вона стратегічно керує плануванням військового походу: зокрема визначає розмір війська, позицію, яку вони мають зайняти, і точну мить нападу.

Ворог, проти якого вона спрямовує удар, — Явін, який гнобить не весь Ізраїль, а лише північні племена. Хоча вона живе на півдні, вона знає досить про основу Явінової влади, щоб доручити Баракові, який сам був із півночі, перемогти його. Барак так захоплюється її стратегічним хистом, що благає її стати поруч із ним на передовій. Він не просить її самій братися за зброю, а лише радити йому, маючи відкритий огляд бою, коли той розгортатиметься. Готовий до бою, Барак — воєначальник, тоді як вона діє як головнокомандувачка. Вона пророчо запевняє його в перемозі й дає наказ: «Іди», — і він іде.[448] Чудово, що Бог дає їм перемогу, після якої настає сорок років миру.[449]

444. Повторення Закону 17:8-13
445. Вихід 18:13
446. 1 Самуїлова 10:1
447. Суддів 4:6
448. Суддів 4:14

Одразу після перемоги в бою, разом із Бараком як співаком у дуеті, вона навчає весь Божий народ пісні, яку сама склала. Як і Маріям, яка століттям чи двома раніше прославила Бога за те, що Він визволив Свій загнаний у кут народ,[450] ця пара співає про те, як Бог дав їм перемогу. Пісня прославляє Бога, але також шанує Девору як одне з Божих знарядь перемоги разом із Бараком. Вони співають про те, що «коли [лідери] в Ізраїлі йдуть попереду, коли народ добровільно віддає себе, — [усі мають] благословляти Господа».[451] Лідери, про яких ідеться, — це, очевидно, вони самі, бо пісня далі каже: «Селяни в Ізраїлі не хотіли воювати; вони трималися осторонь, аж поки не встала я, Девора, поки не встала я, мати в Ізраїлі».[452] Коли ми прислухаємося, як увесь народ співає разом, ми й сьогодні надихаємося шанувати тих лідерів, зокрема жінок, які добре провадили.

Заміжня за Лаппідотом, вона не самотня жінка, яка може зосередитися лише на служінні Богові й народові. Проте ми помічаємо порядок у Писанні: спершу вона пророчиця, а потім дружина. Навіть у патріархальній культурі, де, можливо, було нормою підпорядковуватися своєму чоловікові, ні вона, ні будь-хто інший у цій історії анітрохи не вагається щодо того, що вона здійснює владу над чоловіками.

У своїй пісні вона названа «матір'ю Ізраїлю». Але її материнська вдача не применшує її публічного проводу; навпаки, вона надає йому особливого смаку. На відміну від типової жаги слави в багатьох воєначальників, Девора хоче віддати військову славу іншому. Але й цей пункт про її материнськість не слід перебільшувати — прагнучи військової перемоги для свого народу, вона в пісні не виявляє того співчуття, якого можна було б очікувати від жінки: вона глузує з убитих горем матерів полеглих ворожих воїнів, які не повертаються додому.[453]

449. Суддів 5:31
450. Вихід 15
451. Суддів 5:1-2. Те, що NIV уживає «princes» (князі), а не «leaders» (лідери), виключає саму Девору, хоча в її власній пісні у 5:8 її представлено як визволительку. Думаю, ESV і NLT краще передають значення цього слова, перекладаючи його «leaders» (лідери).
452. Суддів 5:8
453. Суддів 5:28-30. Ба більше, у моторошній пісні Девори мати, що лишилася без сина, далі дізнається, що її дочок незабаром можуть забрати в полон.

Будучи дуже здібною в усьому, вона все ж доручає важливі завдання іншим. Вона пропонує Баракові самому вирушити в бій — можливо, тому що вважає, що воювати, з огляду на більшу фізичну силу чоловіків, — чоловіча справа. Маючи від Бога запевнення в перемозі, вона хоче віддати Баракові честь зробити це без неї. Але Барак воліє, щоб вона була поруч у бою, і тоді вона попереджає його, що тепер йому доведеться поділитися частиною бойової слави, яка зазвичай належала чоловікам, із «жінкою», — це пророча вказівка і на неї саму, і на іншу жінку, Яіл, яка вб'є Явінового воєначальника.[454]

Яка приголомшлива історія! У культурі, що звеличує чоловіків, ось жінка — Божа речниця, яку охоче слухають і воєначальники, і прості люди.

Дослідники-комплементаристи, схоже, сповнені рішучості підважити законну, дану Богом владу Девори над чоловіками, і зазвичай роблять це трьома аргументами: вони стверджують, що її провід приватний, а не публічний;[455] що Бог обирає Девору, бо чоловіки в краю пасивні, і Він хоче їх присоромити;[456] і що Девора визнає справжнім лідером Барака.[457]

454. Суддів 4:21. Як і Барака та Девору, її також шанує Деворина пісня в Суддів 5:24-26.
455. Вони вказують, що вона діє як судова посередниця для невеликих груп людей, які приходять до її дому, і що вона особисто наказує Баракові. Але так вони не визнають, що її роль публічна, навіть якщо вона має справу з окремими людьми, і що вона дає наказ, після якого 10 000 чоловіків беруться за зброю. Вона також веде значно більшу спільноту у святковій пісні, у якій усі вони співають про її поставлений Богом провід. Ці дослідники наводять такий аргумент тому, що намагаються узгодити провід Девори над чоловіками зі своїм хибним тлумаченням 1 Тимофія 2:12, згідно з яким, кажуть вони, жінка не може провадити чоловіків публічно. Ці розрізнення видаються надуманими й довільними.
456. Але в історії немає нічого, що показувало б, ніби чоловіки відмовлялися від ролей пророка, судової влади чи військового стратега. Опір Барака не стосується жодної з цих ролей — він хвилюється лише через те, що мав би вести військо в бій без Девори, за що культура карає його: він мусить поділитися бойовою славою з Деворою та Яіл. Якщо ми щось і знаємо про те, як Бог обирає лідерів, то це те, що Він воліє обирати малоймовірну людину. Наприклад, хоча перший суддя, Отнііл, — взірцевий суддя, кожен із трьох суддів, яких Бог обирає після нього, показує Божу схильність до несподіванок. Егуд — «шульга», тобто може заскочити пересічного бійця, якого навчили битися зі звичайним праворуким воїном. Гедеон несміливий і походить з убогого роду. І, звісно, Девора — жінка, навряд чи перша, від кого хтось очікував би військової перемоги. Усім наступним поколінням Божого народу слід бути готовими приймати несподіваний Божий вибір лідерів. Ми не повинні відкидати жінок-лідерок більше, ніж відкидали б лідерів-шульг чи несміливих лідерів зі скрутного середовища.
457. Ґрудем (Grudem) у «Evangelical Feminism» (розд. 4) доводить це тим, що вона каже Баракові зібрати військо й цим, мовляв, утверджує «правильність чоловічого проводу». Він додає, що її докір Баракові за те, що той наполягав, щоб вона йшла з ним у бій, доводить те

Жоден із цих аргументів не витримує критики. Насправді цей уривок показує, що жінка з Божого вибору провадить Божий народ, зокрема чоловіків, і в релігійній, і в громадській сфері. Тим самим вона прокладає шлях для побожних, обдарованих жінок сьогодні, які можуть бути покликані провадити в одній із цих сфер чи в обох.

Деякі дослідники визнають лише її громадську роль. Ґрудем (Grudem), не визнаючи її ролі головнокомандувачки, порівнює її судову роботу з роботою порадника чи цивільного судді сьогодні. Інші дослідники говорять лише про її духовний провід. Метью Генрі (Matthew Henry), пуританський коментатор, заперечує її суспільну роль і каже: «Вона судила не як княгиня з наданою їй цивільною владою, а як пророчиця і як Божі уста для них, виправляючи зловживання й залагоджуючи кривди, особливо ті, що стосувалися поклоніння Богові».[458] І Ґрудем, і Генрі не бачать, що вона здійснює релігійний *і* суспільний провід (зокрема в політичній, судовій і військовій сферах) над народом Ізраїлю.

Ця історія — потужний прецедент. Досить ясно одне: ні Бог, ні давні євреї не вважали жіночий провід огидним за своєю суттю. Тут ми маємо жінку, яка вміло провадить цілу спільноту, зокрема її найсильніших чоловіків.

Особливо доречним для сучасного служіння Деворине служіння робить те, що Божий вибір суддів-визволителів — один із найкращих старозавітних прикладів того, яких лідерів Бог може використовувати сьогодні. Адже в кожному випадку Бог не обмежений інститутами, прив'язаними до культури, як-от право первородства чоловіків у випадку патріархів, чи докладний Мойсеїв Закон для інституту священства, чи поширений на давньому Близькому Сході геополітичний інститут чоловічої царської влади. Натомість призначення кожного судді

саме. Але все це лише виведено. Значно краще пасує пояснення, що вона слушно розуміє: вести військо у фізичний бій більше личить чоловікам. Вона жінка, а отже, не надається до військової операції, де вирішальною була сила. Вона не прагне фізично вести бій і вважає, що фізичний бій — слава чоловіків. Звісно, Барак таки провадить, але навіть його провід делеговано йому нею. Її бажаною стратегією (як і в Самуїла) було бути головнокомандувачкою, яка дає воєначальникові вказівки вести війну. Але вона й далі лідерка, що здійснює нагляд. Вона не передала свого проводу — вона доручила чоловікові виконати її даний Богом провід. Навіть якби можна було показати, що вона визнає справжнім лідером Барака (а цього показати не можна), її роль найвищої судової влади в краю очевидна ще до того, як ми зустрічаємо Барака.

458. Джерело: www.bit.ly/3bIr6am

ґрунтується на покликаннях і дарах, які дає Дух, а не на найпопулярнішому чи найімовірнішому виборі давнього суспільства. Чудово, що з шести головних визволителів у книзі Суддів Девора, мабуть, найуспішніша з усіх — вона не лише старша політично-військова лідерка в краю, а й пророчиця та найвища судова лідерка.

Ті дослідники-комплементаристи, які це визнають, однак стверджують, що вона — виняток, який лише підтверджує правило: Божий народ мають очолювати чоловіки. Проте ніщо в тексті зовсім не вказує нам у цьому напрямку. Ні, вона *не* виняток, що підтверджує правило. *Навпаки, її винятковий провід доводить, що такого правила немає, принаймні в Божому задумі.* Вона руйнує так званий «зразок» чоловічої управлінської влади, який, за твердженням багатьох дослідників-комплементаристів, існує в Божому задумі. Те, що Бог обрав жінку для такого важливого проводу в патріархальному світі, — цілком дивовижне. Це слугує як «novum» (щось нове й несподіване в історії чи тексті), що спонукає перших читачів книги Суддів (і нас також) переглянути взагалі всі свої припущення про Бога, стать і провід. Для давнього читача книги Суддів було культурно очікуваним прочитати про те, що провадить чоловік, а несподівана деталь сама й була «посланням». Якщо ми не побачимо того, що бачили вони в цій розповіді про Девору, і помилково втиснемо духовний провід у ті самі рамки, що й чоловічу стать, то врешті лише намагатимемося втиснути в рамки Самого Бога.

Бог, Який іде людям назустріч

Залишмо осторонь Хулду, Маріям, Естер і Девору — питання все одно лишається: чому в Старому Завіті Бог переважно обирає лідерами чоловіків?

Дослідники-комплементаристи часто перелічують старозавітних старійшин (пресвітерів), голів родів, патріархів, царів тощо — усі вони чоловіки — так, ніби Бог установлює на всі часи норму, що провадити мають лише чоловіки. Але такий висновок оминає щось вирішальне в Божих процесах відкуплення: Ізраїль не вигадав жодної з цих ролей сам — в усіх народів Стародавнього Близького Сходу старійшинами, головами родів, патріархами й царями були чоловіки. Ми не повинні вважати, що, дозволивши Ізраїлеві робити так само, як інші, Бог

схвалював це як якийсь загальний ідеал. Обсяг Біблії і величезний проміжок часу, який вона охоплює, показують, що Боже відкуплення занепалого світу відбувається *повільно*. Коли Бог відкриває Себе відкупленим спільнотам і через них — невіруючому світові, ми помічаємо, що Він часто йде людям назустріч у неідеальних, а часом і просто жахливих культурних реаліях, водночас сіючи в них насіння, яке врешті приведе до їхнього відкуплення.

Стародавній Близький Схід був такою ж глибоко патріархальною культурою, як і сьогоднішній Близький Схід. Ось чому голови родів і племен у Старому Завіті завжди були чоловіками, і ніде не згадано, щоб жінка очолювала плем'я чи рід. Божий народ у Старому Завіті — це родина Авраама, Ісака і Якова. Коли Мойсей хоче передати владу головам родин і племен, він обирає 70 старших чоловіків, яких називають «старійшинами». До речі, про «старійшин»: ми також пам'ятаємо, що старійшини-чоловіки сиділи біля міських брам, — але ж це був звичайний устрій проводу в ширшому світі: навіть у Єгипті, наприклад, були «старійшини».[459]

Але те, що Бог відкривався й діяв у вже наявній культурній практиці патріархату, є не більшим загальним схваленням цієї практики, ніж, скажімо, те, що дванадцять патріархів, синів Якова, з'явилися на світ *через культурну практику багатоженства*. Багатоженство — це неправильно, ми знаємо, проте Бог ішов тут людям назустріч настільки, що засновники дванадцяти племен Ізраїля — чоловіки, які мають одного батька, але не одну матір. Так само й з рабством, як ми бачили в розділі 9. Те, що Бог діяв серед народу, для якого багатоженство, рабство й патріархат були нормою, не означає, що Бог ідеалізує чи схвалює будь-яку з цих практик. У довгому процесі, в якому Бог поступово відкриває Себе і Свої задуми відкуплення для всього світу, Він, очевидно, готовий терпіти речі, яким зрештою обіцяє покласти край.

І все ж, навіть якби Бог у Старому Завіті завжди обирав лідерами лише чоловіків (а це не так), ми все одно не повинні вважати, що загальний культурний зразок слід переносити на церкву Ісуса. Ось чому: Божий народ до приходу Ісуса був буквальним народом, державою, але після Його приходу, а особливо після переслідування першої церкви в

459. Буття 50:7

Єрусалимі, набув нової форми. Божий задум, тепер відкритий, полягає в тому, що церкви існують не *як* народ, а як жива спільнота *всередині* народів по всьому світу. Божий народ сьогодні вже не є геополітичним народом, тож не потребує давніх ролей проводу, як-от царі, голови родів, первосвященики чи національні пророки. Здебільшого Новий Завіт наголошує на розриві між вірою за старого й за нового завіту. Нехтуючи цим фактом, комплементаристи висувають ще один аргумент зі Старого Завіту на користь чоловічого проводу як бажаної *для* Бога норми.

Священники-чоловіки

Три великі служіння Старого Завіту — пророк, священник і цар. Хоча ми знаємо про жінок-пророчиць і про могутніх цариць, яких Бог використав, єдине служіння, яке беззаперечно було закріплене за чоловіками, без жодних винятків, — це служіння священника.

Деякі дослідники-комплементаристи надають цьому великої ваги: «Якщо визнати, що в Старому Завіті є винятки в усіх ролях проводу, крім священників, то, безперечно, тут є певний зразок: Бог відкриває жінкам усі види проводу, за винятком одного. У цьому сенсі священники є винятком у Старому Завіті, а старійшини — у Новому».[460]

Зовсім недавно інші дослідники підкріпили цей аргумент ще двома, кожен з яких проводить зв'язок саме між старозавітними священниками й церковними старійшинами. По-перше, вони зазначають, що провідним священникам, Ааронові й Левію, наказано навчати народ закону Мойсея[461] — а це певною мірою відповідає старійшинам, які мусять бути «здібні навчати».[462] По-друге, вони підкреслюють, що священники були охоронцями святилища та його майна, а це паралель до праці сьогоднішніх старійшин, які мають бути духовними й моральними охоронцями церкви.

Як відповісти на ці аргументи?

Хоча священники були чоловіками, ми не повинні робити висновок, що Бог схвалював патріархат, тим паче що Писання цього не каже. Можливо, були

460. Craig Blomberg, «Two Views of Women in Ministry»
461. *Левит* 10:11; Малахії 2:7
462. 1 Тимофія 3:2

особливі причини — яких ми, мабуть, і не можемо знати, — чому священниками були *лише* чоловіки. Є три правдоподібні причини, чому жінок не допускали до служіння в святилищі. (Якби мені довелося ставити *лише* на одну з них, я обрав би першу.)

По-перше, закон Мойсея вважав жінок під час місячних обрядово нечистими, тож їм не дозволялося навіть ступати до храму протягом чверті кожного місяця. Сьогодні ми можемо з цього посміхатися, але в релігійній уяві давніх ізраїльтян це важило дуже багато. Мойсей наказав: «Коли жінка має свою звичайну кровотечу, нечистота її місячних триватиме сім днів, і кожен, хто доторкнеться до неї, буде нечистий до вечора. … Кожен, хто доторкнеться до будь-чого, на чому вона сидить, буде нечистий; він мусить випрати свій одяг і обмитися водою, і буде нечистий до вечора».[463] Через це жінкам було б недоречно бути священниками з обрядовими обов'язками — хіба що чергування довелося б складати з огляду на їхні мінливі місячні цикли, а це, звісно, ідея надумана.[464]

По-друге, жінки-священники могли б викликати асоціації з жрицями язичницьких релігій, які поєднували проституцію з культом.[465] По-третє, священники мусили бути фізично сильними. Вони мали фізично захищати храм, а коли треба — і страчувати кожного, хто незаконно входив до нього;[466] увесь день вони розрізали й переносили тварин; а в перші 300-400 років існування святилища священники мусили раз у раз розбирати й переносити з місця на місце все святилище з усім його приладдям. У цьому сенсі недопущення жінок до священства в храмі було таким самим природним обмеженням, як і недопущення жінок до ізраїльського війська.

Але є щось іще більш засадниче, що варто сказати про спроби використати чоловічу стать священників як прецедент. Саме обрядовий закон Мойсея визначав, що священники мають бути чоловіками. Як

463. *Левит* 15:19, 22

464. На щастя, Ісус прийшов, щоб покласти край цим законам про чистоту: згадайте два чуда поспіль — воскресіння доньки Яіра та зцілення жінки, що страждала на кровотечу, — у яких, за законом Мойсея, Ісус ставав нечистим через дотик до них. В обох випадках Ісус робить нечисте чистим.

465. Це забороняє Повторення Закону 23:18 — Бог неодноразово забороняв Ізраїлеві навіть створювати враження, ніби він наслідує аморальні звичаї навколишніх народів.

466. Числа 18:7

зазначив Сам Ісус,[467] закони Мойсея не описували ідеального суспільства — радше це були поступки, зроблені в недосконалому суспільстві. Тому той факт, що священниками були *лише* чоловіки (і, зауважмо, *лише* з одного племені), не має жодної ваги для нашого питання про провід у церкві сьогодні. Це було правило для іншої культури й іншого завіту. Ми, віруючі нового завіту, не під законом Мойсея. Стати священником не мало нічого спільного з дарами чи побожністю людини — *лише* з тим, що вона народилася чоловіком у племені Левія і їй пощастило не мати фізичних вад; тож їхнє служіння не є попередником духовного проводу.

Отже, заявлений зв'язок між старозавітним священником і новозавітним пастором дуже хиткий. Фізично охороняти майно — це зовсім не те саме, що духовно й морально оберігати людей:[468] перше пов'язане з фізичною силою, яка притаманна чоловікам, а друге — з духовною зрілістю й доктринальною глибиною, які не обмежені чоловіками. І так, священники, як і сьогоднішні пастори, навчали Божого слова в Старому Завіті, але відповідальність навчати його лежала й на пророках, правителях і батьках — а серед цих ролей були й жінки.[469]

А найважливіше те, що, згідно з Петром і автором Послання до євреїв, священники були попередниками зовсім не пасторів, а Ісуса — досконалого Священника, Який приносить Себе як досконалу жертву,[470] і всіх віруючих, *і чоловіків, і жінок*, які є «святим священством, щоб приносити духовні жертви, приємні Богові через Ісуса Христа».[471] Новий

467. Матвія 19:8

468. Нещодавно один богослов-комплементарист спробував посилити цей аргумент, додавши до нього Адамову роль охоронця саду. Він зазначає, що Адам-чоловік мав бути священником і охоронцем саду-храму, що священники-чоловіки мали охороняти фізичний храм і що тому старійшини-чоловіки мають охороняти церкву-храм. Хоча богословський зв'язок між садом-храмом, фізичним храмом і церквою-храмом існує (це місця, де перебуває Бог), заявлений зразок не витримує перевірки у трьох пунктах. По-перше, Бог дає Адамові Єву як сильну помічницю, щоб вона була його партнеркою в догляді за садом-храмом (Буття 2:18), тож чоловіча стать Адама тут не має значення. По-друге, згідно з Новим Завітом, Адам є попередником не церковних пасторів, а Ісуса, останнього Адама (1 Коринтян 15:45), а також усіх людей у Христі, і чоловіків, і жінок, які мають служити священниками в Божому домі (1 Петра 2:5). По-третє, Адам стоїть над садом, який охороняє, і не є його частиною, так само як священники стоять над храмом, тоді як пастори не стоять над церквою-храмом, а є її частиною.

469. До того ж згадки про те, що навчали Левій і Аарон (а не все священство), не означають, що кожен священник був учителем.

470. Євреїв 8-10

Завіт ніде прямо не пов'язує пасторів зі священниками. Насправді одне з великих відкриттів Реформації полягало в тому, що старозавітні священники відповідають зовсім не духовенству церкви, а всім віруючим. Невже ми хочемо зруйнувати один із наріжних каменів Реформації?

Повернімося до головної думки цього розділу: ці блискучі приклади жінок, які провадили чоловіків, діючи як їхні *ezer kenegdos*, тобто сильні партнерки, попри чоловіче панування, яке було нормою на Стародавньому Близькому Сході, — це проблиски майбутнього дня, коли жінки стоятимуть поруч із чоловіками в повному партнерстві в Божій справі. Пророцтво Йоіла про чоловіків *і жінок*, синів *і дочок*, що діють у повній силі Духа,[472] прекрасно висловлює це очікування майбутнього, ще більшого піднесення жінок, які нестимуть мантію проводу й проповіді. Це не повинно дивувати: у Старому Завіті немає нічого, що підважувало б можливість того, що Бог обиратиме жінок для впливових функцій проводу й навчання в суспільстві та церкві. Насправді численні приклади жінок, обраних Богом у давньому патріархальному минулому, мали б навчити нас очікувати, що, обираючи лідерів у майбутньому, Він і далі не дивитиметься на обличчя, — а це стосується й того, чи хромосоми людини XX, чи XY.[473]

Зрештою прокляття буде повністю скасоване: Адам більше не пануватиме над Євою, а вони пануватимуть пліч-о-пліч, — і це, якщо ми хочемо бути вірними вченню Старого Завіту, і є Божий ідеал, ясно висловлений у найпершому його розділі.

471. 1 Петра 2:5
472. Йоіла 3:1-2
473. Або будь-які інші варіанти, наявність яких в інтерсексуальних людей може довести наука.

11

Сильні жінки в Євангеліях

«Усі Євангелія показують, що саме учениці Ісуса першими сповістили звістку про воскресіння Ісуса, центральну для Євангелія в ранній церкві». Девід Шолер (David Scholer)[474]

На щастя, дослідники-комплементаристи визнають, що Ісус підносив жінок. Зрештою, ця частина служіння Ісуса таки підтримує засаду комплементаризму, що жінки створені з такою самою гідністю й цінністю, як чоловіки. Однак *ці дослідники схильні потім оминати або применшувати те, як Ісус у Євангеліях не лише відкриває цінність жінок, а й вивільняє служіння жінок.* Це помилка. Християнство по суті — це вчитися бачити все, зокрема жінок і служіння, так, як бачить Ісус.

Те в служінні Ісуса, на що кожен комплементарист охоче вказує, — це факт, що Ісус обрав *лише* апостолів-чоловіків. Досить часто здається, ніби це все, що вони помічають у поглядах Ісуса на служіння жінок у Євангеліях. Вони роблять висновок, що Ісус хоче, щоб жінки служили, *але не провадили*. Наприкінці цього розділу я покажу, наскільки помилково вважати *Дванадцятьох* Ісуса якимось шаблоном для всього майбутнього проводу в Його церкві. Але більшу частину розділу я спростовуватиму саму думку, що Ісус схвалював ідею служінь *лише* для чоловіків. Хоча Євангелія насамперед розповідають про служіння Ісуса, дивовижно, скільки уваги євангелісти приділяють тому, як Ісус вивільняв жінок до служіння, ставлячи їх у самий центр Божої справи *й анітрохи не дбаючи про те, щоб утримувати їх у якійсь «сфері, що відповідає їхній статі»*. У цьому розділі ми оглянемо деяких жінок, яких Ісус

474. www.fuller.edu/womeninministry/

залучив як надзвичайно потужних посланниць Свого Царства. Почнімо з найважливішої.

Хто в історії першим почув ім'я *Ісус*? Хто першим почув і повірив, що Він — Син Божий, Який приходить спасти світ і започаткує Царство, у якому найменші стануть найбільшими? Хто першим у новозавітну епоху прийняв звістку, яку посилає Бог, і на кого першим у силі зійшов Дух Божий? Хто першим виголосив (ну, якщо чесно, проспівав) проповідь про Ісуса і Його перевернуте догори дриґом Царство благодаті? І хто першим постраждав, а саме зазнав переслідування, за віру в Божого Сина? Ще одна підказка: в цій людині першій оселився Ісус.

Звісно, я говорю про Марію, матір нашого Господа.

Мати Марія

Хоча Марія була дівчиною-підлітком низького становища в небезпечній, окупованій країні, її пісня проголошує, яка вона благословенна, бо Бог «скинув можновладців із престолів, а смиренних підніс».[475] Коли вона довіряє Богові й слухається Його (а не чоловіка чи культурної норми), Він дарує їй цінність, якої жоден чоловік і жодна культура ніколи в неї не відберуть.

Августин роздумує над богословським значенням того, що Марія народила Сина Божого: «Господь Ісус Христос, прийшовши визволити людей — і чоловіків, і жінок, призначених до спасіння, — не соромився чоловічої природи, бо прийняв її на Себе, ані жіночої, бо народився від жінки».[476] Люсі Пеппіатт (Lucy Peppiatt) коментує ці слова Августина: «Коли Бог вирішив прийти на землю, Він обрав прихованість жіночого лона. Коли Бог вирішив прийняти плоть, Він обрав узяти цю плоть від жінки. … Через чоловіка Бог відкриває нам Себе, а через жінку Бог поєднується з людством».[477]

475. Луки 1:52
476. Цит. за: Thomas Oden, Classic Christianity: A Systematic Theology, с. 266
477. Lucy Peppiatt, Rediscovering Scripture's Vision for Women, розд. 2.

Довго після того, як Ісус став дорослим, Марія й далі активно служить Йому й готова страждати за Нього: «Хто ще підступає до Ісуса впритул, щоб повідомити, що вино скінчилося або що Він накличе на Себе біду, якщо й далі ображатиме релігійних лідерів? Чию ще душу пронизує меч, коли вона бачить, як вартовий пронизує бік її Сина тієї жахливої першої Страсної п'ятниці — на сповнення пророцтва, даного їй, коли Ісус був ще немовлям, безпечно сповитим у пелени?»[478]

Хто, після Ісуса, зробив для Божого Царства найбільше? Моя відповідь — не Авраам, не Мойсей, не Давид і не Павло. Безперечно, це Марія. Сумніваюся, що в людській історії було більше служіння, ніж виносити Месію у своєму лоні й берегти Його живим, доки Він не стане на власні ноги.

Грізною силою був не лише її Син — вона й сама грізна: ми звикли думати про її смирення та вразливість, але забуваємо, що вона така сила, з якою треба рахуватися, що Іван — названий син, під опіку якого Ісус її залишає, — пророчо зображує її як ту, що вціліла в битві з демонічним червоним драконом, коли народжувала.[479]

Пророчиця Анна

«Була там і пророчиця Анна, [яка] не відходила від храму, служачи Богові вдень і вночі постом та молитвою. Підійшовши тієї самої хвилини до Марії, Йосипа й дитини, вона дякувала Богові».[480]

Анна — перша людина в новозавітну епоху, яку названо пророчицею. Ба більше, у Біблії немає жодної згадки про пророка, який звіщав би Боже слово протягом цілого півтисячоліття перед цією святою миттю. Втративши чоловіка лише після семи років шлюбу, вона проводить решту життя при храмі. Минають роки, і її туга за померлим супутником життя поступається місцем тузі за Спасителем світу. Одного дня, коли Марія і Йосип приходять до храму, щоб присвятити своє немовля, їй дано очі, щоб побачити Його, по-справжньому побачити. Чекання нарешті закінчилося. Усі її розчарування

478. Lucy Peppiatt, Rediscovering Scripture's Vision for Women, розд. 2.
479. Об'явлення 12:1-6
480. Луки 2:36-37

відступають, коли вона миттєво вибухає хвалою і виконує своє служіння, проповідуючи «про дитину всім, хто [чекає] відкуплення Єрусалиму».[481]

На території храму, на щастя нічого не знаючи про жодне комплементарне вчення, ніби вона не має права навчати віруючих чоловіків у релігійному, публічному місці, вона нагадує жінкам і чоловікам віри про пророчі обітниці Писання. Вона звіщає їм добру звістку про дитину, яка буде Царем-Спасителем, — і все це без чоловіка, який би її «покривав» або стояв поруч із нею.

Жінка біля криниці

Якщо запитати будь-кого, хто читає Біблію, хто був першим християнином, що проголосив Ісуса Месією великому натовпу людей з великим євангелізаційним успіхом, то, мабуть, почуєте: Петро в день П'ятидесятниці. Але була людина, яка випередила його на кілька років.

У розділі 5 я говорив про те, як Ісус вів богословську розмову віч-на-віч — найдовшу із записаних — із самарянкою. Тут дозвольте наголосити, що вона не лише починає вірити, що Він — Месія; *вона також стає першою євангелісткою, яка очолює своєрідне публічне пробудження*.

Це дивовижний поворот у житті. Коли Ісус звертається до неї, попросивши води, вона просто ще одна спрагла душа. Вона також перебуває на самому дні соціальної драбини свого міста. Зазвичай жінки приходили до криниці рано-вранці й разом з іншими жінками, а вона — ось — зовсім сама й у полуденну спеку: ознака її тавра в очах інших жінок, які, мабуть, лихословили про неї через те, що вона сходилася й розходилася із занадто багатьма чоловіками.

Проте Ісус розмовляє з нею. Він веде з нею богословський діалог. При цьому вона поступово пізнає, як Він відкриває Себе, тоді як і вона відкривається перед Ним. Коли Ісус доводить розмову до кульмінації словами: «Я — Месія», вона робить очищувальний ковток Живої Води, кидає своє старе відро й біжить назад до міста, щоб запропонувати іншим ту саму воду, яку щойно отримала сама. Нам розповідають: «Тоді жінка, залишивши свій водонос, пішла до міста й сказала людям:

481. Луки 2:38

„Ходіть, подивіться на Чоловіка, Який сказав мені все, що я зробила! Чи не Він Месія?“ І вони вийшли з міста й пішли до Нього».[482]

У результаті «багато … увірували в Нього через свідчення жінки». Зустрівшись з Ісусом самі, вони сказали жінці: «Віримо вже не через твої слова, бо самі ми чули й знаємо, що Він справді Спаситель світу».[483] Вона не лише перша людина в історії, яка почула слова «Я — Месія», — вона перша після Анни, хто звіщає це відкриття кожному, хто готовий її слухати, байдуже, чоловік то чи жінка! Те, що Ісус обрав і вшанував її, означає: її ізгойська ідентичність поступається місцем високому статусу вісниці Ісуса.

Ті дослідники, які применшують її євангелізаційне служіння — «вона просто поділилася своїм свідченням», — не бачать фактів: вона пішла й знайшла людей; словами спрямувала їх до Ісуса; і проголосила Його Месією, так що вони увірували в Ісуса. Ісус навіть використовує її живий приклад у короткому навчанні Своїх учнів про євангелізацію. Порівнявши натовпи з нивою, готовою до жнив, Він згадує її такими словами: «*Уже тепер* той, хто жне, … збирає врожай для вічного життя».[484] Його проповідь закінчується, коли євангелістка підіймається на пагорб до Ісуса разом зі своїми новими друзями. Можливо, учні раніше й «дивувалися, що Він розмовляв із жінкою»[485] (вірш 27), але наскільки більше вони, мабуть, здивувалися, побачивши, як її євангелізаційне служіння відразу розгорнулося так, що перевершило будь-яке їхнє власне на той час.

Марта — свідок

Коли ми чуємо ім’я «Марта», багато хто з нас згадує, як вона одного разу схибила, коли Ісус докорив їй за те, що вона проґавила нагоду вчитися в Нього, обравши роль Його хатньої помічниці замість ролі учениці. Її помилка полягала в тому, що вона готувала для Нього фізичну страву, якої Він ніколи не замовляв, тоді як Він подавав духовну страву її сестрі.

482. Івана 4:28-30
483. Івана 4:39-42
484. Івана 4:36
485. Івана 4:27

Однак мало хто з нас пригадує, як іншого разу вона вражаюче влучно все зрозуміла, і Бог використав її, щоб навчати кожного, хто тепер має Біблію. Євангеліє від Івана більше, ніж інші розповіді про Ісуса, зображує зустрічі Ісуса віч-на-віч так, що кожен співрозмовник усвідомлює щось ключове про Нього — і відкриває це одкровення також і нам, читачам. Наприклад, відкриття жінки біля криниці, що Ісус — Месія, через Євангеліє від Івана тепер звіщається людям і місцям далеко за межами її земляків першого століття. Проте вона не єдина жінка-свідок Ісуса, якій Іван дає слово у своєму писанні: Марта теж свідчить про щось вирішальне в Ісусі.

Коротке зауваження, перш ніж ми перейдемо до неї: більшість читачів Біблії знають, наскільки важливі ці свідчення в Євангеліях. Найвідоміше — коли Ісус питає Своїх учнів: «А ви за кого Мене маєте?», і Петро відповідає: «Ти — Месія».[486] Ба більше, Петрове твердження слугує стрижнем, що з'єднує першу половину Євангелія від Марка (про те, хто такий Ісус) з другою (про рішучість Ісуса померти за нас на хресті). А головне — Петрове визнання є скелею одкровення, на якій має бути збудована церква.

Мало хто усвідомлює, що Іван використовує свідчення Марти про Ісуса так само, як Марко — свідчення Петра. В Івана 11 ми читаємо, як Ісус приходить і застає Марту, що плаче за своїм нещодавно померлим братом. Ісус каже їй (і це єдине місце в Євангеліях, де маємо щось подібне): «Я — воскресення і життя. Хто вірує в Мене, хоч і вмре, буде жити … Чи ти віруєш у це?»

«Так, Господи, — відповідає вона (і ось її визнання), — *я вірую, що Ти — Месія, Син Божий, Який має прийти на світ*».[487] Іван записує її слова для нащадків — і ось так те, що вона бачить в Ісусі й говорить про Нього, стає підвалиною, на якій мільйони читачів Євангелія від Івана можуть будувати своє життя і свою вічну долю.

486. Марка 8:29
487. Івана 11:25-27

Жінки в найближчому колі Ісуса

Євангелія називають 23 особи з найближчого кола учнів Ісуса. Це Дванадцятеро, Йосип Юст, Лазар, Никодим і Йосип з Ариматеї. Мало хто усвідомлює, що решта сім названих учнів — усі жінки: Марія, Його мати, Марія Магдалина, «інша» Марія, Марія з Віфанії, Іванна, Сусанна і Саломія. Візьмімо, наприклад, такий уривок:

Ісус ходив по містах і селах, проповідуючи й благовістячи Царство Боже. З Ним були Дванадцятеро, а також деякі жінки, яких Він уздоровив від злих духів і недуг: Марія, що звалася Магдалиною, з якої вийшло сім демонів; Іванна, дружина Худзи, управителя Іродового; Сусанна та багато інших. Ці жінки підтримували їх своїм майном.[488]

Цей уривок свідчить, що найближче коло Ісуса було ширшим, ніж лише Дванадцятеро, і багато хто в ньому були жінки. Пізнавши визвольний дотик Ісуса, ці галилейські жінки час від часу приєднувалися до Ісуса і Дванадцятьох, вирушаючи у виснажливу подорож до Єрусалима.

Ісус обрав цих жінок Своїми ученицями, супутницями в місії та покровительками, які фінансували місію зі свого особистого майна. У давній культурі приймати покровительство означало ставити себе в залежність і боргові зобов'язання. Отже, Ісус виявив цим жінкам велику честь.

У Луки 10 нам розповідають, що «Господь призначив сімдесят двох інших і послав їх по двоє перед Собою до кожного міста й місця, куди Сам мав іти». Зауважте: Ісус не просто зібрав тих, хто був поруч, а спеціально відібрав, а потім підготував цю місійну команду. Цілком можливо, що багато, якщо не всі, жінок із Його найближчого кола були серед тих 36 пар, яких Ісус послав у стрімкий місійний похід по юдейській землі.[489] Отже, ці жінки — слухняні настановам Ісуса —

488. Луки 8:1-3

489. Малоймовірно, щоб Ісус знайшов іншу групу із 72 найвідданіших учнів, до якої не входила б більшість чи всі названі в Євангеліях учні. Однак я не стверджую категоричніше, що ці жінки були серед них, тому що для Ісуса, Який часто діяв стратегічно у Своєму підході до місії, глибоко патріархальний Ізраїль, можливо, радше прийняв би публічне служіння чоловіків.

звіщали б про присутність Божого Царства в домівках і селах, які їх приймали; мужньо засуджували б тих, хто відкидав запрошення і владу Ісуса; і виявляли б Його царську силу, виганяючи демонів.

Однак деякі дослідники стверджують, що передова команда із 72 осіб складалася лише з чоловіків, бо слово «інших» (грецьке *heterous*) має чоловічий рід. Але це нерозуміння того, як давні автори в мовах, зосереджених на чоловіках, звично вживали чоловічий рід слова для позначення змішаних груп. (Те саме слово, наприклад, ужито й для всіх «кривих, сліпих, калік, німих і багатьох інших [*heterous*]»,[490] яких поклали до ніг Ісуса для зцілення, — і, безперечно, серед пацієнтів Цілителя було чимало жінок.)

Згодом багато з цих жінок із найближчого кола Ісуса стали головними свідками; останніми з Його учнів пішли від хреста тієї трагічної п'ятниці; а також першими прийшли до Його гробу у великодню неділю. Одну з цих жінок ушановано понад інших.

Марія Магдалина

Мабуть, ви вже зрозуміли, що в серці християнського Євангелія — твердження, що Ісус, згідно з історичними фактами, був розіп'ятий, похований і воскрес із мертвих. Якщо ми маємо будь-які сумніви щодо цих історичних подій, то сумніваємося і в самому християнстві.

На щастя, Ісус подбав про те, щоб кожну з цих доленосних подій в історії — Його смерть, поховання і воскресіння — засвідчило багато людей. *Але, можливо, вас здивує, що свідками Він обрав насамперед жінок! Ба більше, лише Марія Магдалина та її подруги були свідками всіх трьох цих подій.* Вони останніми залишалися біля хреста, ще довго після того, як учні-чоловіки втекли.[491] Деякі з них навіть допомагали Його поховати.[492] І вони були біля гробу на світанку в неділю — нам розповідають, що «ангел сказав жінкам: „Не бійтеся, бо я знаю, що ви шукаєте Ісуса, Якого розп'ято. Його тут немає; Він воскрес … Ідіть же швидше й скажіть Його учням: ‚Він воскрес із мертвих'"».[493] Подумайте, що це означає: жоден з

490. Матвія 15:30
491. Матвія 27:55-56; Марка 15:40-41
492. Матвія 27:57-61; Марка 15:42-47; Луки 23:50-56

апостолів-чоловіків не бачив, як тіло Ісуса поклали до гробу, *і* не знайшов його через три дні порожнім. Натомість Бог доручає Марії та її подругам бути свідками всіх цих подій і передати іншим те, що вони бачили. Ба більше, значну частину тієї першої великодньої неділі ці жінки були *єдиними на планеті Земля носійками звістки про воскресіння*. Задумайтеся над цим: на цьому вирішальному етапі розгортання найбільшої історії Всесвіту вся правдивість християнської віри лежить у руках цих кількох жінок. Оце так Божа довіра до жінок!

З-поміж цих жінок Ісус дав Марії Магдалині першою зустрітися з Ним як із Воскреслим Господом: «Вона ж, думаючи, що то садівник, каже: „Пане, якщо Ти Його виніс, скажи мені, де Ти Його поклав, і я Його заберу“». Коли Ісус кличе її на ім'я, вона обертається до Нього й вигукує по-арамейськи: «Раббуні!» (що означає «Учителю»). Тоді Марія йде до учнів із приголомшливою новиною: «Я бачила Господа!»[494]

Мусимо запитати: чому Ісус обрав жінок, хоча знав, що свідчення жінки вважалося менш достовірним, якщо його взагалі не відкидали одразу?[495] І чому Він так учинив, знаючи, що навіть учні-чоловіки, найпевніше, їм не повірять? Саме так, до речі, і сталося — Лука розповідає, що «вони не повірили жінкам, бо їхні слова здалися їм пустими балачками».[496] Звісно, коли пізніше того ж дня чоловіки самі зустрічають Ісуса, вони усвідомлюють, як нерозумно було сумніватися у звістці жінок. Те, що Ісус потім дорікає їм за те, що вони не послухали своїх сестер,[497] робить безсумнівним урок, якого Він намагається навчити нас, чоловіків, на самому початку церкви у світі: *вчіться приймати Боже слово з уст своїх сестер*. Те, що Ісус вплітає це вирішальне розуміння в найважливіший день історії, а автори Євангелій записують це, означає, що це першочерговий урок, якого ми, наступні спільноти послідовників Христа, ніколи не повинні забувати.

До речі, яке перше слово вимовили вуста Воскреслого Господа?

Це слово: «Жінко …»

493. Матвія 28:5-6
494. Івана 20:15-18
495. Наприклад, юдейський рабинський закон вважав, що свідчення сотні жінок не дорівнює свідченню одного чоловіка.
496. Луки 24:11
497. Марка 16:14

Не пропустіть цього. Євангеліє від Івана повідомляє, що Ісус воскрес «першого дня», а це вказує на нове творіння. Ісус відтворює історію Адама, який прокидається від глибокого сну в саду й одразу знаходить Єву, якій він радіє і яку називає «жінкою», а згодом «Євою … матір'ю всього живого». Так і Марія Магдалина в цю мить *déjà vu* представляє всіх жінок доби нового творіння, яких належить шанувати як вісниць, що несуть життя кожному, кому звіщають, що Ісус живий.

Можливо, Єва зазнала поразки в саду першого творіння, коли передала Адамові поневолювальну звістку Сатани. *Але в саду порожнього гробу й нового творіння прокляття скасоване — дочка Єви тепер несе синам Адама визвольну Божу звістку.* І ось так зовсім новий світ вривається посеред цього старого й зламаного — несучи з собою славну можливість, що жінки стоятимуть пліч-о-пліч із чоловіками на передовій Божої місії. Воскреслий Ісус не лише дає жінкам перше вирішальне служіння в новій добі реальності воскресіння; Він ушановує їх новим рівнем рівності й можливого впливу їхнього служіння. «Піднесення жінок до ролі служительок — це знак Царства, що вривається, і свідчення того, що старий порядок минув і почалися нові взаємини».[498]

Марія також виконує свого роду апостольську роль. У перших розділах книги Дії служіння «свідка воскресіння» стало способом позначити апостолів.[499] Апостоли — це ті, хто зустрів воскреслого Ісуса і був посланий Ним розповідати іншим добру звістку. Ось чому Отці Церкви з любов'ю називали Марію Магдалину «апостолкою апостолів». Н. Т. Райт (N. T. Wright) погоджується: «Якщо апостол — це [посланий] свідок воскресіння, то були жінки, які заслужили цей титул раніше за будь-кого з чоловіків».[500] Щоб було ясно: вона, строго кажучи, не належить до Дванадцятьох, але, схоже, принаймні на той момент належить до ширшого кола «посланих», які є свідками воскресіння Ісуса (саме це й означає слово «апостол»).

Отже, робимо висновок: від дня, коли з приходом Ісуса настав світанок нового творіння, очевидно, що Бог бажає, щоб правду про Ісуса звіщали не лише чоловіки, а й жінки. Не тільки невіруючим, не тільки приватно, не тільки жінкам, а й (усупереч комплементарному вченню) кожному,

498. Grant Osborne, Women in Jesus' Ministry, с. 289-290.
499. *Дії* 1:22; 2:32
500. www.bit.ly/3k5tah6

хто має вуха, щоб слухати, — жінкам *і чоловікам*, невіруючим *і віруючим*, приватно *і публічно*.

Чому апостолами були тільки чоловіки?

Ще одне обґрунтування, яке пропонують дослідники-комплементаристи, щоб не допускати жінок до вищих керівних команд сучасних церков, — те, що Ісус, хоч і шанував роль жінок у Божій справі, все ж не включив їх, обираючи Своїх дванадцятьох апостолів. Чесно кажучи, не всі комплементаристи надають цьому такої ваги: «Ми не стверджували б, що *лише* тому, що Ісус обрав Своїми апостолами Дванадцятьох чоловіків, Він неодмінно мав віддавати перевагу раді старійшин (пресвітерів), що складається тільки з чоловіків», — пишуть Пайпер (Piper) і Ґрудем (Grudem).[501] Проте багато хто таки використовує це як вагомий аргумент. Ті, кого я читав і хто обстоює цю позицію, вдаються до більш-менш однакових міркувань, які я спробую шанобливо звести до суті:

Є дві можливі причини, чому Ісус міг обрати апостолами, які згодом очолять єрусалимську церкву, *лише* чоловіків. Перша — Він дотримувався суспільних умовностей патріархальної культури. Альтернатива — Він показував майбутній церкві зразок принципу, що Божий народ мають очолювати *лише* чоловіки. Ми знаємо, що Ісус без вагань *ламав* суспільні умовності (згадайте, як Він розмовляв наодинці з жінкою чи *служив* у суботу), а отже, правильною має бути *друга* причина. Тому, наслідуючи практику Ісуса, у пасторських керівних командах церков мають *служити лише* чоловіки.

На перший погляд це обґрунтування видається переконливим. Але при *ближчому* розгляді воно розсипається на порох.

Почнімо з того, що можна запитати: чому дослідники-комплементаристи зосереджуються *лише* на чоловічій статі апостолів? Чи справді можна сказати, що Ісусів зразок *для* апостолів має визначати, яких пасторів чи старійшин обирає кожна помісна церква? Ісус обрав *дванадцятьох*. Чи повинні всі церкви мати дванадцятьох? Він

501. Recovering Biblical Manhood and Womanhood, с. 62

обрав юдеїв, а не язичників; чи мають усі церкви робити так само? Ісус обрав вільних чоловіків, а не рабів; чи повинні ми відмовляти бідним у ролях проводу? Вони були молоді; що з цим робити церквам — адже тут ми натрапляємо на заковику: слово «старійшина» означає *стара людина*? Ці запитання показують: якщо ми сприймаємо Ісусів вибір дванадцятьох юдейських чоловіків як буквальний шаблон для всіх наступних виборів пасторів чи старійшин, то мусимо також дійти висновку, що Ісус упереджений не лише щодо статі, а й етнічно (юдеї, а не язичники) та за суспільним станом (вільні, а не раби). Імовірніше, Його вибір дванадцятьох людей служив конкретній меті й конкретній миті в історії відкуплення.

Головна слабкість комплементарного аргументу в тому, що причин, з яких Ісус міг обрати чоловіків, *не* лише дві — насправді є дуже ясна символічна причина, а можливо, ще й деякі стратегічні причини не включати жінок до Дванадцятьох.

Розгляньмо спершу символічну причину. Ісус уміло використовував символічні дії, щоб сповнити старозавітні образи й обітниці про прихід Месії. Наприклад, Ісус сходить на гору, щоб навчати Своїх послідовників, і годує натовп хлібом. Так Він показує, що Він — справжній Мойсей, який отримав закон на горі й повів Божий народ, щоб той отримав хліб з неба. Коли Ісус в'їжджає до столиці на ослі, Він сповнює пророцтво Захарія про смиренного Месію, Який приходить непомітно, щоб знищити Своїх гордих ворогів. Коли Він перевертає столи в храмі, Він у формі образу показує, як Бог погрожує очистити зіпсоване богослужіння Ізраїля. І час та місце Його смерті теж багаті на символіку — Його могли розіп'ясти будь-якого дня й будь-де, але Він помирає на Пасху в тому самому місті, де приносять у жертву тисячі ягнят на згадку про те, як колись Бог визволив Свій народ від тиранії й рабства.

А тепер моя думка: *Ісусів вибір дванадцятьох юдейських чоловіків — мабуть, найяскравіша з усіх Його символічних дій*, і ті, хто знав Єврейське Письмо, впізнали б її, навіть якщо ми, сучасні люди, цього не помічаємо. Обравши дванадцятьох вільних юдейських чоловіків, Він показує тогочасним юдеям, що відновлює розколений і занепалий Божий народ

під Своїм проводом. Згідно з прямим поясненням Ісуса,[502] вони символізують новий Ізраїль, або дванадцять племен Ізраїля, а саме — дванадцятьох синів Якова, від яких походить увесь народ. І не випадково Ісус проголошує роль Дванадцятьох як суддів Ізраїля під час Своєї останньої вечері[503] — події, сповненої символів, як жодна інша.

Отже, Ісус хотів, щоб Ізраїль усвідомив: *Його маленька команда з дванадцяти юдейських учнів-чоловіків — це авангард Божого народу на його месіанському етапі*. Те, що Він обрав апостолами *чоловіків*, відповідає тому, що Він хотів, щоб їх було *дванадцятеро* і щоб вони були *юдеями* й *вільними*.[504] Він зовсім нічого не каже про будь-яку керівну команду, яка згодом очолить ту чи іншу помісну церкву. Ба більше, в єдиній згадці Ісуса про помісну церкву Він наголошує на духовній владі, даній усій спільноті, а не лише кільком лідерам.[505]

З нашої пізнішої перспективи ми, можливо, воліли б, щоб Ісус трохи більше урізноманітнив Свою команду, але мусимо визнати, що символічне значення було не стільки для язичників (як більшість із нас, до кого згодом дійде звістка в решті світу), скільки для первісного місійного поля Ісуса — юдеїв, чий світогляд був цілком сформований Єврейською Біблією. Можливо, нам більше сподобалося б, якби Ісус покликав шістьох чоловіків і шістьох жінок, або шістьох юдеїв і шістьох язичників, або шістьох старих і шістьох молодих, або шістьох рабів і шістьох вільних, але тоді символіка повністю пройшла б повз тих, для кого вона призначалася.

502. У Матвія 19:28 і Луки 22:30
503. Луки 22:14-30
504. Майкл Берд (Michael Bird) у книзі «Evangelical Theology» пояснює значення людей, на яких Ісус спершу спрямував Свою місію, — юдеїв в Ізраїлі: «Число 12 символізувало 12 племен Ізраїля. Однак усі в Ізраїлі знали, що юдейського союзу племен давно вже не було. Десять північних племен ассирійці забрали у вигнання у VIII столітті, а два племені, що лишилися, потрапили до Вавилона в VI столітті, і лише залишок повернувся до Юдеї. Велика надія полягала в тому, що, коли настане доба визволення, вона супроводжуватиметься возз'єднанням 12 племен у відновленому юдейському царстві (напр., Ісаї 34:10; 43:5; 56:8). Обравши 12 учнів … Ісус фактично казав, що відновлення Ізраїля вже почалося довкола Нього і Його 12 послідовників. Вони були авангардом нового Ізраїля. Ось чому Ісус обрав 12 учнів, щоб вони панували над оновленим народом (Матвія 19:28/Луки 22:30), чому зосередив Своє служіння виключно на Ізраїлі (Матвія 10:5-6; 15:24) і чому проголосив, що незабаром багато хто прийде зі сходу й заходу, щоб долучитися до цієї доленосної події (Матвія 8:10-12/Луки 13:28-30)».
505. Матвія 18:17

Мабуть, найбільша підказка, що Ісуса цікавила символіка, а не лише підготовка майбутніх лідерів, — це те, що більшість із Дванадцятьох зникають із помітного служіння вже через кілька років. Так, Петро, Іван і Яків і далі залишаються помітними лідерами в книзі Дії, але решту апостолів більше ніколи не згадано на ім'я. Ще один доказ пріоритету символіки — те, як Петро прагне знайти заміну Юді в Діях 1. Не тому, що вважає, ніби 11 людей не впораються з роботою, яку можуть виконати 12. *Радше тому, що знає: важливо, щоб перед Єрусалимом стали саме Дванадцятеро чоловіків і закликали його мешканців до їхнього Месії.* Ось чому про першу проповідь церкви до міста нам сказано, що «Петро став з Одинадцятьма»,[506] коли проголошував Євангеліє. Якби було написано «Петро став з Десятьма», символічна звістка — така важлива для Ісуса — була б втрачена.

Спершу Петро й Одинадцятеро діють як керівна команда єрусалимської церкви, але вони також розуміють, що їхня праця — більше проголошувати Євангеліє юдеям як авангард нового Ізраїля, ніж служити пасторами нової церкви. Ось чому, коли їхнє навантаження зростає й до нього додаються пасторські виклики, вони дозволяють церкві обрати сімох лідерів, які разом провадитимуть церкву.[507] Це рішення звільнити себе від практичних аспектів пасторського проводу підтверджує й те, що згодом єрусалимську церкву очолюють старійшини, а не апостоли. Зауважте, що книга Дії ясно розрізняє Дванадцятьох і цих пізніших старійшин.[508] Тож дивує, чому, коли Дванадцятеро так чітко відрізняються від старійшин, дослідники-комплементаристи використовують чоловічу стать апостолів як аргумент на користь чоловічої статі старійшин.[509]

Коли Євангеліє починає поширюватися за межі Ізраїля, Бог підносить ширше коло апостолів, окрім Дванадцятьох, зокрема Павла, Варнаву й Силу. Ця більша група вже не несе символічної звістки, притаманної Дванадцятьом. Тож не дивно, що до їхнього числа належить жінка — Юнія.[510] (Більше про неї — в наступному розділі.)

506. *Дії* 2:14
507. *Дії* 6:1-6
508. *Див. Дії* 11:30; 15:2
509. Насправді Ісус зовсім нічого не каже про старійшин майбутніх церков. Єдині старійшини, про яких Він будь-коли говорить, і говорить багато, — це лукаві старійшини Єрусалима, які зрештою Його розіпнуть.

Символіка символікою, але *у виборі Ісусом лише чоловіків до Своєї команди Дванадцятьох могли бути й стратегічні причини.* Хоча Ісус не боявся часом порушувати суспільні умовності, це не означає, що Він робив це навмання. Ісус часто діяв *стратегічно* — наприклад, віддаючи кесареве кесареві;[511] вирішивши на ранніх етапах Свого служіння приглушувати публічне визнання Його месіанства; і плануючи поетапне географічне поширення церкви в її місії.[512] Сам Ісус, можливо, і був невинний, як голуб, але, чинячи те, чого навчав, Він був також «мудрий, як змій», а отже, не наївний, практичний і стратегічний.

Оскільки місійним пріоритетом Ісуса було спершу досягти Ізраїля,[513] стратегічніше було, мабуть, обрати апостолами юдеїв, а не язичників, — що Він і зробив. Його вибір лише юдейських чоловіків краще відповідає Його безпосереднім пріоритетам: досягти Ізраїля. Крім того, глибоко патріархальний Ізраїль радше прийняв би публічне служіння чоловіків. Якби вищими публічними лідерами руху були жінки, це, ймовірно, кинуло б непотрібну тінь підозри на достовірність нового руху та його звістки в глибоко патріархальному світі. (Згадайте, як опиралися учні Ісуса свідченню жінки в день Воскресіння, — наскільки ж більше противилися б ті, хто за Ісусом не йшов?) Тому в книзі Дії головними публічними свідками воскресіння є апостоли-чоловіки.

Ми не можемо знати напевно, але є й інші практичні причини, з яких Ісус міг обрати чоловіків: кличучи учнів, які потім називали Його Равві, Ісус свідомо скористався юдейським інститутом рабинського учнівства, який був виключно чоловічою справою. Крім того, початкове апостольство передбачало, що людина залишає свою родину заради місії й, імовірно, зазнає мученицької смерті, — а цього Ісус, можливо, не хотів вимагати від матерів.[514]

510. Римлян 16:7
511. Марка 12:17
512. Дії 1:8
513. Див. Матвія 10:5-6; 15:24.
514. Наприклад, у Луки 14:26 нічого не сказано про те, щоб залишити чоловіка, — лише дружину й дітей, а Ісус знав, що апостольство, ймовірно, приведе до мученицької смерті (за церковним переданням, одинадцятеро з дванадцяти апостолів загинули мученицькою смертю). Хоча жінки час від часу подорожували з Ним у деяких служительських мандрах (Луки 8:1-3), можливо, Ісус вважав, що це завелика вимога для матерів, які в тій культурі були головними вихователями дітей, — назавжди залишити своїх дітей і подорожувати з Ним. Ісус знав, що згодом деякі з Його апостолів подорожуватимуть далеко за межі Ізраїля. У давньому світі жінки, що мандрували, були набагато рідшим явищем. Вони наражалися

Ба більше, ми не повинні робити абсолютом те, що в кращому разі лише виводимо з практики Ісуса. Ісус ніколи нічого не казав про стать людей, які згодом провадитимуть церкву, яку Він будував. Насправді Його пряме навчання про церковний провід, яке стало підґрунтям пріоритетів пасторського проводу в церквах, зосереджувалося на тому, щоб прийняти роль слуги як основу й головний наголос їхнього проводу.[515] Він також чітко ставив на перше місце проповідь Євангелія і творення учнів, які «зберігали б усе, що Він заповідав»,[516] — але ж жодна з цих функцій служіння не обмежена чоловіками, так само як не обмежена первісними Дванадцятьма.

Вчитувати ідеї та висновки в Ісусів вибір Дванадцятьох несумісно з тим, як потужно Він вивільняв жінок до служіння. Це також ґрунтується на непослідовному прочитанні тексту (яке вирішує ігнорувати всі інші властиві Дванадцятьом риси, крім їхньої статі). Ісус був радикально за жінок і за жінок-служительок — набагато більше, ніж будь-яка публічна постать до Нього в історії. Він систематично руйнував патріархат, який підрізав крила Його сестрам, і відчиняв їм двері до суто чоловічих ролей, якщо туди їх вела місія. *Тому комплементаристи помиляються, коли з мовчання виводять причину, з якої Він не включив жінок до Дванадцятьох, — причину, яку Ісус ніколи прямо не називає і на яку навіть не натякає. Поширювати таке виключення, щоб на всі часи заборонити жінкам провід, — це грубо суперечить практиці Ісуса, Який так часто кидав виклик патріархальним нормам, вивільняючи жінок до служіння без найменшої турботи про «сфери, що відповідають статі».*

Жінки — першими

Хоча сам по собі факт, що Ісус обрав 12 чоловіків, не може служити підтримкою жіночого проводу, — коли відкрити причину Його вибору

на більшу небезпеку, а також були значно більше прив'язані до хатніх обов'язків і виховання дітей удома. Тож не дивно, що в післявоскресній частині Нового Завіту є лише чотири названі жінки, які, як ми напевно знаємо, подорожували: дружина Петра, пізніше в його служінні (чи діти вже виросли?), Фіва — заможна покровителька, яка, без сумніву, могла дозволити собі охоронців, а також Юнія і Прискилла, які обидві подорожували зі своїми чоловіками (про дітей не згадано). Цікаво, що Іван Золотоустий у 73-й гомілії на Матвія 23:14 згадує тих дуже нечисленних жінок, зокрема Прискиллу, які вирушали в подорожі «з чоловічою відвагою». У ті часи місійні подорожі, як і служба у війську, більше пасували фізичній силі, притаманній чоловікам.

515. Марка 10:42-45

516. Матвія 28:19

12 юдейських чоловіків, а також те, як Ісус вивільняв жінок до служіння, не зважаючи на обмеження за статтю, що існували в Ізраїлі першого століття, то цей факт не може служити й аргументом проти жіночого проводу.

У світі, який завжди ставив жінок на останнє місце, Ісус так часто ставив їх на перше. Жінка першою почула про Його втілення і проповідувала Євангеліє;[517] першою навернулася серед самарян і стала публічною євангелісткою;[518] першою навернулася з язичників;[519] першою отримала одкровення про Ісуса як «Воскресіння і Життя»;[520] першою збагнула центральне місце хреста в місії Ісуса;[521] і першою побачила воскресіння Ісуса.[522] Дослідники-комплементаристи багато чого виводять із того, що «Адам був створений перший, а потім Єва», хибно ототожнюючи першість із правом бути лідером, — але цікаво, що вони скажуть про всі ці першості.

І все ж церква протягом століть ставилася до братів Лева з Юдиного племені як до левів, а Його сестер приручала до стану кошенят. Попри довгу, сумну традицію, в якій лише чоловіків вважали придатними до панування, наш світ і наша церква потребують, щоб і християнські чоловіки, і християнські жінки здійснювали владу в служінні.

У світі, що пригнічував жінок, ставлення Ісуса до жінок і те, як Він їх залучав, були настільки вражаюче прогресивними, що для мене не має жодного сенсу, щоб Ісус *тепер* кликав нас бути регресивними — у час світової історії, коли дари проводу й навчання в жінок *нарешті* шанують і вивільняють як рівні дарам чоловіків.

Крім того, те, як Ісус облагородив жіночу ідентичність і служіння, — одна з головних першопричин нинішнього піднесення й емансипації жінок у суспільстві. Я вважаю, що християни мали б заявляти про це як про довготривалий вплив свого Євангелія на суспільство, а не опиратися цьому через хоч скільки завгодно хибних аргументів, які висувають

517. Луки 1:32-35
518. Івана 4:7-42
519. Матвія 15:21-28
520. Івана 11:23-27
521. Матвія 26:7-11
522. Івана 20:16

комплементаристи. Насправді дивитися на жінок крізь призму цих аргументів — означає не бачити жінок так, як бачив їх Ісус.

Зауважте, це також означає не бачити їх так, як їх бачили багато хто в найперших церквах.

12

Сильні жінки в ранній церкві

«Хоча сучасні віруючі розходяться в питаннях рукопокладення жінок, навчання жінками чоловіків тощо, [Римлян 16] свідчить, що такі заперечення спантеличили б Павла … [який] не має жодних проблем із жінками як учительками чи лідерками, проповідницями чи місіонерками Доброї Звістки. Чи виконували жінки в новозавітний період служіння, які згодом стали б називати церковними посадами? Усі свідчення вказують, що відповідь — так». Вільям Вітт (William Witt)[523]

Прокрустове ложе

Ви чули про *Прокруста*? Згідно з грецькою легендою, він приймав утомлених подорожніх, дозволяючи їм спати на ліжку у своєму домі. Поки вони спали, він або розтягував їм кінцівки, або відрубував ноги, доки їхні тіла не припадали до його ліжка ідеально. Звідси походить вислів у царині аргументації — *прокрустове ложе*: людина обирає певний погляд на справу, а потім силоміць припасовує цей погляд до інших джерел інформації, які насправді цей погляд спростовують. Вона робить це, вкладаючи в ці джерела інформації ідеї, яких там немає, — або розтягуючи їх, або відтинаючи певні їхні аспекти.[524]

Вивчаючи контраргументи комплементаристів щодо біблійних розповідей про служіння жінок у Старому Завіті, в Євангеліях і в решті

523. William Witt, Icons of Christ, c. 99

524. Частіше це називають «хибою особливого випадку»: замість того, щоб визнати, що конкурентні дані обґрунтовано ставлять під сумнів попереднє переконання, людина намагається «пояснити» ці дані так, щоб їх позбутися.

Нового Завіту, я був вражений тим, як невтомно дослідники-комплементаристи намагаються применшити роль і внесок таких жінок, як Маріям, Хулда, Девора, Марія Магдалина, Фіва, Прискилла і Юнія. Звісно, вони роблять це не без причини. *На мою думку, їхнє прочитання 1 Тимофія 2:12 — це прокрустове ложе для всіх жінок у служінні.* Хибно читаючи цей вірш як «Я не дозволяю християнським жінкам авторитетно навчати чи мати пасторську владу над християнськими чоловіками», вони використовують його не лише для того, щоб обмежити служіння жінок сьогодні, *а й щоб обмежити й переосмислити служіння кожної жінки в Біблії*. Єдине, чого комплементаристи не можуть допустити, — це віруючої жінки біблійних часів, яка робить саме те, чого, за їхнім тлумаченням, вона робити не може: Бог використовує її, щоб духовно провадити чи навчати чоловіка. Ще до того, як біблійні свідчення як слід досліджено, комплементарист уже вирішив, що Девора не могла бути публічною лідеркою Божого народу, або що (як ми побачимо в цьому розділі) Прискилла не могла бути пасторкою церков і навчати їх разом зі своїм чоловіком, або що Юнія насправді не могла бути новаторською апостолкою, до того ж визначною.

У власному дослідженні цих та інших біблійних жінок я зміг по-справжньому «побачити» їх лише тоді, коли усвідомив, що проблема не в розмірі їхнього служіння, а в довільному розмірі ложа, яким є комплементарне тлумачення 1 Тимофія 2:12. Воно змушує дослідників-комплементаристів робити всілякі висновки, які «пояснюють» наявні в нас біблійні дані так, що від них нічого не лишається. Наприклад, послухайте, як Кевін Де Янґ (Kevin De Young) підсумовує служіння Прискилли: «Вона, можливо, була освіченою, мудрою та впливовою, але немає жодних ознак того, що вона мала владу навчати чоловіків».[525]

Хай що каже 1 Тимофія 2, ми маємо тлумачити цей уривок у світлі решти Писання, а це означає серйозно сприймати «дугу відкуплення в біблійному каноні, траєкторію служіння Ісуса і портрет життя ранньої церкви, який ми отримуємо від самого Павла».[526]

Частково мене спонукало написати цю книжку те, що я хотів захистити законні дари проводу й навчання моїх сестер у церквах сьогодні й завтра.

525. *Джерело*: www.bit.ly/3nXd763
526. Так каже Еймі Етіксон (Amy Etikson). *Джерело*: www.bit.ly/2ZQo0Pj (с. 61)

Але коли я вивчав, як дослідники-комплементаристи відтинають дари проводу й навчання в жінок Біблії, *я відчув, що мене спонукає стати на захист і моїх сестер із Писання*.

Невже ми маємо вірити, що Прискилла, навчаючи чоловіка, дбала про те, щоб бути під «покровом» свого чоловіка, або що це відбувалося приватно й поза офіційним християнським зібранням, або що вона не говорила з жодним доктринальним авторитетом, а натомість відсилала його до пасторів-чоловіків церкви, які знали краще? Невже ми маємо вірити, що Девора провадила так, щоб її провід був приватним, або що вона трималася в тіні Барака, якого Бог насправді обрав лідером? Ні, просте прочитання уривків, які описують служіння Прискилли, Девори та інших, показує, що вони або грішно йшли врозріз із так званою комплементарною волею Бога, або, що набагато ймовірніше, *ці біблійні жінки зовсім нічого не знали про жодне Боже правило, що жінка не повинна духовно навчати чи провадити чоловіка*.

Жодної пасторки?

Прочитайте книгу Дії, і ви неодмінно помітите численні згадки про жінок як ключових навернених на кожному етапі поширення Євангелія — в Єрусалимі, потім у Самарії, а потім, одне за одним, у європейських містах: Филипах, Солуні, Верії, Афінах і Коринті.[527] Однак через те, що Лука переповідає історію цих ранніх церков, *зосереджуючись* спершу на служінні Петра, лідера Дванадцятьох (у Діях 1-12), а потім Павла, найуспішнішого з ширшого кола апостолів (у Діях 13-28), і приділяючи другорядну увагу, наприклад, Степанові, Пилипові й Варнаві, більшість побіжних читачів Біблії зазвичай не помічають, яку потужну роль у служінні відіграли інші люди, зокрема багато жінок.

Дослідники-комплементаристи принаймні знають про більшість цих жіночих внесків — *натомість вони наголошують на тому, що жодну з цих жінок не названо прямо старійшиною (пресвітером) чи пасторкою в церквах*. Хоч би скільки ці жінки зробили для поширення Євангелія чи зростання церкви, кажуть вони, ці жінки не мали вищої пасторської чи учительської влади в церкві. Або їхніми власними словами — і ось

527. Дії 5:14; 8:12; 16:13-15; 17:4, 12, 34 і 18:2.

прокрустове твердження Шрайнера (Schreiner): «Служіння жінок у церкві було помітним і важливим, але воно *ніколи* не витісняло чоловічого проводу; навпаки, воно слугувало підтримкою чоловічого проводу».[528]

У цьому розділі я відповідаю на це твердження, оглядаючи деякі з потужних внесків, які жінки зробили в ранній церкві. Я також прямо оскаржу твердження комплементаристів, що в Новому Завіті не названо *жодної* жінки — церковної лідерки і що жодна жінка не стояла пліч-о-пліч з іншими чоловіками на найвищих рівнях внеску в Царство.

Але спершу коротке уточнення щодо термінів «старійшина» і «пастор». Залежно від форми управління, яку має церква сьогодні, ми схильні по-різному читати вірші про пасторів і старійшин. Хоча деякі деномінації розділяють ролі «пастора» і «старійшини», у цьому розділі я виходжу з того, що Новий Завіт уживає терміни «старійшина», «пастор» і «єпископ (наглядач)» як взаємозамінні, щоб позначити різні функції тієї самої людини.[529]

І Старий, і Новий Завіт застосовують до ролі духовного лідера метафору пастуха, що доглядає овець. Хоча в Біблії були жінки-пастушки,[530] комплементаристи чомусь зазвичай упевнені, що в Біблії немає пасторок. Протягом десяти років я давав новим членам нашої церкви таке пояснення, чому ми не рукопокладаємо пасторок: «У Новому Завіті немає ні пасторок, ні жінок-старійшин, і ми не хотіли б виходити за межі Писання в тому, як ми влаштовуємо церковне життя». Якщо я правильно пам'ятаю, я взяв це в одного відомого богослова, який сказав це ще категоричніше: «Ніде в Новому Завіті немає жодної згадки про жінку-старійшину. Ви можете заперечити, зазначивши, що це аргумент від мовчання. Так, це так. Але це оглушливе мовчання».[531]

Досліджуючи цю тему, я зацікавився, хто з названих на ім'я старійшин чи пасторів-*чоловіків* був у ранній церкві. Я очікував знайти принаймні десятьох. Яким же було потрясіння знайти *лише одного* названого

528. «Recovering Biblical Manhood and Womanhood», с. 216.
529. Див. Дії 20:17, 28; 1 Петра 4:1-2 і Тита 1:5-7.
530. Буття 29:9; Пісня над піснями 1:5-8
531. Sam Storms. Джерело: www.bit.ly/3CL3GNt

старійшину: апостол Петро звертається до «співстарійшин»,[532] і цим, схоже, натякає, що пізніше у своєму служінні він міг поєднувати роль старійшини з апостольською, хоча насамперед був апостолом; утім, деякі біблеїсти припускають, що він мав на увазі не свою посаду, а лише вік.

Відразу стає ясно: *Новий Завіт не називає імен жодних пасторів чи старійшин, крім Петра, і навіть він, можливо, не був старійшиною!* Проте ми знаємо, що багато, а мабуть, і більшість церков, згаданих у Новому Завіті, згодом мали команду таких людей, які їх очолювали.[533] Чому нікого, крім, можливо, Петра, не названо старійшиною, — загадка. Очевидно, ця частина даних виходила за межі обсягу й мети різних авторів Нового Завіту. *І все ж нам лишається замислитися: хто з багатьох названих людей у ранніх церквах Нового Завіту, ймовірно, був пастором чи старійшиною?* На щастя, є певні свідчення про те, ким вони могли бути.

Критерії, за якими можна розпізнати можливих старійшин

Я не думаю, що будь-який дослідник-комплементарист може остаточно сказати, що в ранній церкві не було жінок-старійшин. Щонайбільше вони можуть сказати, що це малоймовірно. Однак усупереч цьому погляду я зараз доводитиму, що надзвичайно ймовірно, що вони були.

Хоча ні Лука в Діях, ні Павло у своїх посланнях не називають на ім'я жодних старійшин чи пасторів, вони дають вагомі підказки про те, ким могли бути ці старійшини. Я пропоную п'ять головних ознак того, що названа в Новому Завіті людина могла бути пастором, який служить у вищій керівній команді церкви.

По-перше, заарештовані люди, ймовірно, були лідерами на передньому плані, вчителями чи пасторами. Якщо під час переслідувань у якийсь момент історії церкви когось у церкві заарештовували, ми слушно припускаємо,

532. 1 Петра 5:1-2. Ісуса названо «Пастирем і Наглядачем наших душ» (1 Петра 2:25), але це стосується Його неповторного проводу всією Церквою. Іван називає себе «старійшиною» (2 Івана 1:1), коли пише до окремої особи, і це, найімовірніше, вказує на його вік і мудрість як досвідченого апостола.

533. Див. Дії 14:23; 1 Солунян 5:12 і 1 Тимофія 5:17.

що найімовірніше це було тому, що його вважали ватажком або публічним речником підозрюваної спільноти.

По-друге, перших навернених або членів, які вже отримали апостольське навчання, апостоли зазвичай обирали в першу чергу, щоб опікуватися наступними наверненими й наставляти їх в учнівстві. У книзі Дії, у Павловому посланні до коринтян і в писаннях Отця Церкви Климента є свідчення, що це була поширена практика.

По-третє, голови домів, які приймали в себе церкву, ймовірно, були лідерами цієї церкви. На відміну від сучасних церков із власними спеціальними приміщеннями, ранні церкви здебільшого збиралися в більших, ніж зазвичай, будинках і складалися з усього домогосподарства та інших людей, які приходили на зібрання. Павло в 1 Тимофія 3 вважає доброю думкою обирати старійшин з-поміж цих голів домів, тож можна припустити, що багато лідерів домашніх церков насправді були церковними лідерами.

По-четверте, ті, хто засновував церкву, збираючи в ній навернених, утверджуючи й навчаючи їх, ймовірно, були церковними лідерами. Це не ракетобудування, визнаю. Іноді євангелісти, як Пилип, і апостоли, як Павло, засновували церкву, а потім ішли далі й передавали її іншим лідерам, але іноді люди і засновували церкву, і потім далі провадили та навчали її людей.

По-п'яте, багато хто зі списку Павла в Римлян 16, ймовірно, були лідерами римської церкви. Наприкінці свого послання Павло перелічує на ім'я близько 27 людей. Це найдовший список імен у Новому Завіті. Багатьом із них він приписує ті самі терміни, які вживає щодо себе і тих, з ким найтісніше працював на передньому краї своєї місії до язичників. Цілком правдоподібно, що деякі з цих людей входили до керівної команди римської церкви.

Якщо ми можемо погодитися, що ці п'ять критеріїв — слушні ознаки проводу в ранній церкві, то ось що ми виявляємо, переглядаючи послання й книгу Дії: *на кожного названого чоловіка, який найімовірніше був старійшиною чи пастором, ми знаходимо одну чи більше названих жінок, які за кваліфікацією чи функцією не поступаються цим чоловікам ні на крок*. Дозвольте показати.

У ФОКУСІ — ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Майже повсюдний підхід до переслідування будь-якої групи людей — виокремити її лідерів і залякати чи заарештувати їх. Ось чому в книзі Дії для арешту й ув'язнення виокремлюють Петра та Івана, а потім Павла й Силу. І це має сенс: усі вони були головними лідерами, вчителями та євангелістами в церквах, яким тоді служили.

Тож як цікаво, що після страти церковного лідера Степана в Єрусалимі Савл прагне продовжити переслідування християн у сусідніх містах. Нам сказано: «А Савл почав нищити Церкву. … Він витягав чоловіків *і жінок* та віддавав до в'язниці».[534] Ба більше, це стане частиною його свідчення — сам перебуваючи під судом, він згодом згадує, що переслідував і «в'язав *і чоловіків, і жінок*».[535] На думку Павла, багато жінок у молодих церквах, які він переслідував, мали настільки важливе служіння (не лише куховарство, прибирання й виховання дітей), що він дійшов висновку: не можна зупинити рух, не взявши їх у полон. Н. Т. Райт (N. T. Wright) зауважує: «Це має сенс, лише якщо жінок теж вважають лідерками, впливовими постатями в спільноті».[536] Це не незаперечний доказ того, що якісь із цих жінок входили до вищих керівних команд своїх церков, але все ж лише жінки, які виконували помітні ролі в євангелізації, навчанні чи проводі, виправдовували б те, що на них полювали.

ЖІНКИ — «ПЕРВІСТКИ» ЦЕРКВИ

Павло й апостоли зазвичай обирали лідерами перших навернених чи перших членів молодої церкви. Хоча зрілі церкви мали розкіш обирати лідерів, які були «не новонавернені», зовсім нові церкви все ж потребували якогось проводу.

534. Дії 8:1, 3
535. Дії 22:4
536. Див. www.bit.ly/3BEnYqo

Климент Римський у 95 р. н. е. записує, що апостоли мали звичай обирати своїх «первістків» лідерами церкви.[537] Це підтверджують Дії 14:23, де Павло під час другого відвідування рукопокладає пасторів зі своїх навернених під час попередньої подорожі — лише кілька місяців тому. Ось чому й багато тлумачів вважають Степана старійшиною в Коринті, адже Павло закликає тамтешню церкву «коритися таким», які були «першими наверненими» (буквально «первістками») і чудовими прикладами «служіння святим».[538] Отже, старійшина був не обов'язково старшим за віком від інших, але духовно досвідченішим (хай навіть трохи). Такі люди також були присутні під час першого потоку навчання від апостола, який заснував церкву.

Тож дивовижно, що багато разів першою наверненою чи першим членом церкви була жінка — наприклад, Лідія була першою наверненою Павла в Європі, а також першим членом филипської церкви, яка до того ж збиралася в її домі.[539]

Жінки — голови домів, у яких збиралася церква

Хто може заперечити, що Филимон, заможний, шанований голова дому, в якому збиралася церква, ймовірно, був старійшиною в колоській церкві? Зрештою, ми знаємо, що Павло привів його до Господа,[540] ймовірно, в Ефесі,[541] і, утвердивши його своїм навчанням, послав до Колосів служити в тамтешній церкві, де Павло підтвердив його як «співробітника», що любить святих.[542]

Але стривайте: якщо можна сказати (як дехто з Отців Церкви й казав[543]), що Филимон був старійшиною в Колосах, то що ж тоді з Німфою? Адже

537. «Ходячи країнами й містами та проповідуючи, апостоли ставили своїх перших навернених — випробувавши їх Духом — єпископами … для майбутніх віруючих». (1 Климента 42)
538. 1 Коринтян 16:16-17
539. Дії 16:13-40
540. Филимона 3, 8-9, 19
541. Дії 19:9-10
542. Филимона 1, 5, 7
543. Див., наприклад, параграф XLVI на www.bit.ly/3CN1tRo

ми знаємо, що вона провадила *іншу* домашню церкву в Колосах.[544] Книга Дії зосереджується на праці євангелізації на нових теренах і на світовій місії апостолів, але вона також дає нам достатньо натяків про важливість служіння в помісних церквах. Тож вражає, що ці домашні церкви приймали й, імовірно, провадили не лише чоловіки, а й жінки.

Дослідники-комплементаристи зазвичай відкидають цей аргумент, хибно порівнюючи лідера домашньої церкви з сучасним господарем малої групи, який може спитати: «У кого вдома зберемося наступного тижня?» Але це свідчить про незнання того, чим був дім (домогосподарство) у першому столітті. Главою дому в греко-римські часи зазвичай був чоловік, якого називали *paterfamilias*; але якщо чоловік помер і найстаршою особою була жінка, то дім очолювала вона як *materfamilias*. Такі глави домів само собою наглядали за всіма, хто жив у їхньому домі: за дітьми, родичами, рабами й орендарями. Їм потрібні були добрі навички спілкування, організації та управління,[545] а також уміння навчати, наставляти, дбати про людей і розпоряджатися матеріальними ресурсами. Тож можна припустити, що принаймні в деяких випадках глава дому був одним із головних кандидатів на те, щоб очолити церкву, яка збиралася в цьому домі. Німфа робила більше, ніж просто відчиняла свої двері. Адже домашні церкви були осередком місцевої євангелізації та учнівства новонавернених — а все це вимагало керівництва, навчання й забезпечення ресурсами. «Гостинність у новозавітну добу означала створення довготривалого, стратегічного осередку діяльності, де саме господар дому був ключем до успіху чи невдачі цілей церкви».[546]

Якщо ці люди мали перевірену побожність і були вкорінені в Євангелії, вони були б ідеальними кандидатами для пасторського керівництва. Погляньте на три функції пасторів, названі в 1 Солунян 5:12: «ті, хто тяжко працює» (грец. *kopiōntas*), ті, «хто дбає про вас» (грец. *proistamenous*), і ті, «хто напоумляє вас» (грец. *nouthetountas*). «Тяжка праця» говорить про фізичну працю, потрібну, щоб підтримувати

544. Колоссян 4:15 (в Огієнка — «Німфан»). Ті дослідники, які стверджують, що Німфа міг бути чоловіком, не спираються на найкращі збережені грецькі тексти, де сказано, що «церква збиралася в „її" (autēs) домі».
545. Ось чому в 1 Тимофія 5:14 Павло заохочує materfamilias «керувати домом», дослівно — бути «деспотом» (господарем) дому.
546. Jamin Hübner. Джерело: www.bit.ly/3BNaSY8

служіння і практично, і духовно.[547] «Дбати про» означає давати напрям, керувати та брати на себе відповідальність за добробут спільноти.[548] «Напоумляти» означає навчати з метою виправлення.[549] Теперішній час дієслів указує на те, що ці обов'язки були не епізодичними, а постійними. Але подивіться: це якраз ті навички й здібності, якими добрий глава дому вирізнявся б найбільше. До того ж господарі домів відповідали перед навколишньою громадськістю за те, що відбувалося в їхньому домі.[550] Отже, як загальне правило, «господар дому, схоже, набував у церкві авторитету лідера».[551]

Браян Каппер (Brian Capper), знавець раннього греко-римського середовища та устрою церков першого століття, зазначає, що церква в місті складалася з однієї чи кількох домашніх церков, і робить такий висновок:

«[З] „клітинної" структури Павлових церков … випливає причина того, що місцевих лідерів було кілька. Кожна підгрупа збиралася в домі одного з лідерів християнської спільноти; кожен такий лідер — старійшина/єпископ, і в кожному місті їх було кілька. … Ми можемо бути певні, що в античному світі господареві дому належала остаточна влада над будь-яким зібранням, яке він приймав. Таким був звичай і загальноприйняті манери. Оскільки ранні християнські господарі, які приймали церковні зібрання у своїх домах, завжди були старшими у вірі й місцевими покровителями Євангелія, вони ставали провідними постатями церкви на місцевому рівні. Суспільне становище, зрілість, щедрість, харизма й апостольське доручення разом давали цим місцевим покровителям Євангелія авторитет. … Для старійшини церква була просто продовженням власного дому, бо він приймав церкву у своєму домі».[552]

Це пояснює, чому пізніші патріархальні читачі, ближчі до античного контексту, спотикалися, коли йшлося про жінок, у домі яких збиралася

547. Див. 1 Солунян 2:9 і 3:5.
548. Те саме слово вжито щодо функції, пов'язаної з «даром керувати» в Римлян 12:8, а також щодо того, чого очікували від усіх сумлінних глав домів, які добре «керували» своїми домами.
549. Див. 1 Коринтян 4:14
550. Як приклад див. Дії 17:5-7.
551. www.bit.ly/3bHJPmo
552. www.rb.gy/cmxtqm

церква. Наприклад, переписувачі вважали очевидну провідну роль Німфи такою скандальною, що дехто з них зробив її ім'я чоловічим і назвав «його» Німфаном. Для них змінити стать біблійної постаті було легше, ніж визнати жінку-пасторку.

Одне слово, попри загалом низьке становище жінок у публічному житті, *materfamilias*, чий дім був достатньо великий, щоб приймати людей, була б так само придатна до праці керівництва в церкві, як і *paterfamilias*, бо мала ті самі навички. Отже, нас має зацікавити те, що *Новий Завіт, згадуючи доми, де збиралися церкви, називає більше жіночих імен, ніж чоловічих*: не лише Німфу й Лідію, а й Марію, матір Марка, чий дім був осередком єрусалимської церкви;[553] Хлою, чиїх людей так і названо — «люди Хлої» — і які прийшли до Павла, щоб повідомити про певні тривожні речі в коринтській церкві;[554] Прискиллу,[555] до якої я незабаром повернуся; і цілком можливо — неназвану жінку, лідерку домашньої церкви, яку названо «вибраною пані».[556]

Жінка — засновниця церкви

Ще один імовірний пастор — це людина, яка заснувала церкву й керувала нею, хоча й не була апостолом. Почнімо з прикладу чоловіка — найпомітніший приклад у книзі Дії — це Акила. Він допоміг Павлові започаткувати церкву в Коринті, приймав її у своєму домі й фінансував її працю.[557] Після того як він півтора року вчився під Павловим проводом, він вирушив разом із Павлом морем. «Вони прибули до Ефесу, де Павло залишив Акилу»,[558] очевидно, щоб той подбав про кількох новонавернених, які увірували після однієї-єдиної євангелізаційної проповіді, зверненої до юдеїв у місцевій синагозі.[559]

553. *Дії* 12:12
554. 1 Коринтян 1:11
555. Римлян 16:3
556. Комплементаристи наполягають, що «вибрана пані» — це сама церква, але, чесно кажучи, це не пояснює, чому «вибрану пані» відрізнено від «її дітей» (2 Івана 1), ані чому до «неї» звертаються так само, як Іван вітає окрему людину — Гаія, якому він пише 3 Івана. Див. Scott McKnight, «The Elect Lady», Patheos (blog), 18 вересня 2014 р., www.bit.ly/3CMNSd1
557. *Дії* 18:1-3
558. *Дії* 18:18
559. *Дії* 18:19-21

Протягом тих шести-дванадцяти місяців, поки Павла не було, Акила приймав у своєму домі церкву, у якій ставало дедалі більше «братів і сестер».[560] Він і далі відвідував синагогу, шукаючи відкритих людей, яким міг би звіщати Євангеліє. Ми знаємо це, бо однієї суботи він зустрів там надзвичайну людину — «Аполлоса, родом з Олександрії», який «був людиною вченою і добре знав Писання. Його навчено Господньої дороги, … він правильно навчав про Ісуса, хоч знав тільки хрищення Іванове. Він почав сміливо промовляти в синагозі. Коли ж … Акила почув його, [він] запросив його до [свого] дому …»[561]

Хоча Аполлос знав Старий Завіт і, очевидно, чув про Ісуса досить, щоб зрозуміти, що Він — Месія, обіцяний у Старому Завіті, у його богослов'ї ще були прогалини, які Акила помітив. Він запросив його до свого дому й «докладніше пояснив йому Божу дорогу». Слово «пояснив» (грец. *exethento*) — синонім слова «навчати»; ним описано й Павлове служіння в Римі, де він «від ранку до вечора» «*пояснював* про Царство Боже».[562] Оскільки для Акили було важливо не лише збирати новонавернених, а й посилати вісників Євангелія, він заохотив Аполлоса піти в інше місто, де богословське навчання, яке Акила йому дав, принесло рясний плід.[563]

Хіба ж Акила не був старійшиною чи пастором коринтської церкви, а ще певніше — ефеської? Хоча Новий Завіт ніде не вживає висловів про те, що хтось «насаджує» церкву чи «керує церквою», Акила робить саме цю працю.

А тепер несподіваний поворот: хоча в попередніх абзацах я навмисне не згадував її імені, Дії 18 старанно ставлять поряд з його ім'ям ім'я його дружини — Прискилли. *Усе, що робив Акила, робила й Прискилла.* Вони *обоє* приймали церкву в Коринті й підтримували її спільною працею наметарів. Вони *обоє* вирушили з Павлом морем. Павло залишив *обох* в Ефесі, щоб закласти там присутність Євангелія. Вони *обоє* збирали новонавернених у *своєму* домі. Вони *обоє* зверталися до ще невіруючих у місцевій синагозі. Вони *обоє* навчали Аполлоса.

560. *Дії* 18:27
561. *Дії* 18:24-26
562. *Дії* 28:23
563. *Дії* 18:27-28

На підставі свідчень *Дій* 18 та інших текстів[564] ми можемо майже напевно сказати, що Акила був старійшиною (пресвітером) чи пастором в Ефесі. Він — найімовірніший кандидат із тих, кого ми маємо в Новому Завіті! І все ж на підставі тих самих свідчень тексту ми не маємо жодних причин підозрювати, що він мав вищий рівень духовного чи церковного керівного статусу, ніж його дружина. *Навпаки, вони — як Адам і Єва до гріхопадіння — діяли як рівні й партнери в покликанні та служінні.*

Співпрацівники з Римлян 16

У Римлян 16 Павло вітає на ім'я 27 *людей* у римській церкві. Оскільки багато з цих ранніх церков були такі малі, напевно, дехто з цих *людей* входив до керівної команди церкви. Але хто саме? Найкраща підказка — характерні вислови «ті, що тяжко працюють у Господі» (грец. *polla ekopiasen en kyriō*) і «співпрацівники» (грец. *synergos*), якими Павло описує *лише деяких людей* у цьому списку. Ми знаємо це, бо *деінде* Павло вживає ці самі *слова* щодо найважливіших *людей* у своїй команді. Своїми «співпрацівниками» він називає Тимофія, Аполлоса, Урбана, Тита, Епафродита, Марка, Епафраса й *Луку*[565] — це його головні партнери в справі поширення Євангелія. Павло також часто вживає *дієслово* «тяжко працювати», щоб позначити тих, хто гідний керівництва, а також одну з ключових функцій служіння старійшин.[566] Так само він *любить* описувати й власне служіння.[567]

Очевидно, Павло не мав звички вживати назви служінь, як-от «пастор» (*для тих*, хто *служить* в одній церкві) чи «місіонер» (*для тих*, кого *посилають* у нові краї), а натомість говорить про них як про «співпрацівників», які «тяжко працюють у Господі». Ба більше, у *листі*

564. Хоча тут я не розглядаю *Дії* 18 докладно, *деінде* я наводжу набагато більше свідчень про те, що ця подружня пара навчала, засновувала церкву й керувала нею в Ефесі, а також розглядаю нібито протилежні свідчення — див. мою статтю «Was Priscilla a pastor?» на www.terranwilliams.com за адресою www.rb.gy/ttr2do, у якій я спростовую спробу Марка Елліса (Mark Ellis) «розвінчати Прискиллу як пасторку» («disabuse Priscilla as a pastor»).
565. *Див.* Римлян 16:21, 1 Коринтян 3:9, Римлян 16:9, 2 Коринтян 8:23, Филип'ян 2:25, Колоссян 4:11, Филимона 24.
566. 1 Солунян 5:12
567. 1 Коринтян 4:12; 15:10; Галатів 4:11; Филип'ян 2:16; Колоссян 1:29; 1 Тимофія 4:10

до коринтян він уживає обидва ці вислови, щоб описати тих, кому церква повинна коритися.[568]

Дивовижно, але в списку з Римлян 16 є десятеро людей, яких описано цими та іншими висловами, пов'язаними з вагомим внеском у служіння. Можливо, вам варто сісти, перш ніж ви почуєте, що я скажу далі: *семеро з цих десятьох — жінки!* Перелічімо їх: Прискиллу названо «співпрацівницею» (в. 3), а про Марію (в. 6), Трифену, Трифосу й Персиду (в. 12) сказано, що вони «тяжко працювали в Господі». Інші помітні згадки — Юнія, апостолка (в. 7), і Фіва, яка була і дияконом у церкві в Кенхреях (в. 1),[569] і Павловою благодійницею чи покровителькою (в. 2). Саме Фіві Павло доручив вирушити до Риму, маючи при собі — барабанний дріб, будь ласка! — Послання до римлян.

Деякі з цих висловів ужито й щодо інших жінок в інших церквах. Павло вшановує двох жінок, Еводію та Синтихію, яких хвалить як «співпрацівниць», що «боролися пліч-о-пліч зі [мною] за Євангеліє».[570] Грецьке слово «боролися» (*synēthlēsan*) бере образ атлета чи воїна, який напружує кожен м'яз, щоб здобути перемогу. Іншими словами, Павло ставить їхню відданість справі Христовій нарівні зі своєю.[571]

568. 1 Коринтян 16:16.

569. Коротко вшануймо Фіву: вона — перший згаданий «диякон» в історії християнства, хоча деякі дослідники сперечаються, чи справді вона була дияконом, бо слово «diakonos» іноді означає «слуг», а не служіння диякона, згадане у Филип'ян 1:1. Але вона — diakonos «церкви в Кенхреях». Це єдине місце в Новому Завіті, де це слово прямо пов'язане з помісною церквою. Якби Павло мав на увазі лише «слугу», він, мабуть, ужив би дієслівну форму, як-от «та, що служить» (diakoneo) (Римлян 15:25), або загальне слово «служіння» (diakonia) (1 Коринтян 16:15). Дієприкметник теперішнього часу (та, що є дияконом) указує, схоже, на постійне служіння. Це разом з уточненням «церкви в Кенхреях» указує на визнане служіння в церкві. Н. Т. Райт (N. T. Wright) каже, що спроби надати цьому слову будь-якого іншого значення, ніж «диякон», зазнають невдачі. Переклад «слуга» лише відсуває проблему на крок далі, бо це «означало б або те, що Фіва була найманою працівницею церкви (щоб робити що?), або те, що існував інакше невідомий чин служіння під назвою „слуги"». Крейг Кінер (Craig Keener) зазначає: «Більшість читачів, мабуть, тут так і зрозуміли б це значення [диякон], якби цей уривок не стосувався жінки». Загалом це слово означає «служитель слова» — Павло застосовує його до себе як до апостола Євангелія в семи місцях (1 Коринтян 3:5; 2 Коринтян 3:6; 6:4; 11:23; Ефесян 3:7; Колоссян 1:23, 25) і вживає щодо своїх партнерів у Євангелії (Ефесян 6:21; Колоссян 1:7; 4:7; 1 Солунян 3:2; 1 Тимофія 4:6). Усе це вказує на те, що вона мала визнане служіння чи відповідальну посаду у своїй церкві.

570. Филип'ян 4:3

571. Ці дві жінки мали в своїй церкві таке високе становище, що коли вони посварилися між собою, Павлові довелося написати цілий лист — Послання до филип'ян — про важливість єдності.

Н. Т. Райт (N. T. Wright) каже: «Колись я вважав Римлян 16 найнуднішим розділом цього послання, а тепер, коли вивчаю ці імена й розмірковую над ними, мене вражає, як потужно вчення і Ісуса, і Павла втілювалося на практиці».[572] Цей перелік жінок, названих за їхнім служінням, цілком безпомилково показує, що між ними й чоловіками не було жодної різниці ні в статусі, ні в служінні.

Хіба не можливо, ба навіть імовірно, що принаймні деякі з цих жінок у римській церкві, яких Павло вшановує назвами служінь, входили до вищої керівної команди своєї церкви? Особливо коли зважити, що здебільшого вони служили саме в цій церкві, а не були мандрівними місіонерами? Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) каже: «У християнстві першого століття ці вислови тісно відповідають тому, що пізніше стало рукопокладеним духовенством. Павло, схоже, послідовно вживає ці вислови, коли вшановує лідерів».[573]

У давньому середземноморському суспільстві жінки мали дуже мало суспільної влади. Проте в тому вкрай шовіністичному світі, де суспільні умови майже ніколи не давали жінкам публічного голосу чи вагомої ролі в керівництві спільнотою, погляньте, скільки жінок виходило на вагоме служіння для Христа — і апостол Павло прославляв їх за це. Якщо навіть у такій ворожій до жінок культурі жінки могли розквітати в служінні, то наскільки більше жінки можуть підніматися до потужного внеску в Царство тепер, коли суспільні умови в нашій культурі вже цьому не опираються?

Але я забігаю наперед. Підсумую. Новий Завіт не називає пасторів своїх церков, але, як я доводжу, дає п'ять головних підказок щодо того, ким могли бути ці люди: ті, хто зазнав найтяжчих переслідувань; хто першим увірував і тому міг вести до учнівства інших; хто перетворив свій дім на осередок церкви; хто заснував церкву; та/або кого в Римлян 16 відзначено найвищими почестями за досягнення в служінні.

Ніщо з цього не є незаперечним доказом, але кожна підказка робить досить переконливим те, що така людина входила до керівної команди своєї церкви. А тепер, сподіваюся, ви ще сидите, бо *є одна жінка, чиє ім'я виходить на перший план у всіх п'ятьох цих категоріях*.

572. www.bit.ly/3URMrTN
573. Cynthia Westfall, Paul and Gender, розд. 8.

Прискилла

Чи була Прискилла головною мішенню переслідувань? Так. Павло каже нам, що вона «ризикувала життям»,[574] коли була його партнеркою в Євангелії; це вказує на те, що її служіння в церкві було настільки помітним, що привертало увагу ворожої влади.

Чи була вона «первістком», здатним вести до учнівства новіших віруючих? Так. Разом зі своїм чоловіком вона була найпершою членкинею і коринтської, і ефеської церкви та однією з найдосвідченіших у духовному житті людей в обох. До того ж в Ефесі за Павлової відсутності саме вона була особливо підготовлена до того, щоб дбати про перших кількох новонавернених і вести їх до учнівства; ці люди, які увірували під час короткого Павлового візиту до місцевої синагоги, пізніше, схоже, стали (іншими) пасторами в Ефесі.[575]

Чи була вона лідеркою домашньої церкви? Так. Ба більше, ми маємо біблійні свідчення, що вона перетворювала свій дім на осередок церковної діяльності щонайменше в трьох різних церквах: коринтській, ефеській і римській.

Чи заснувала вона церкву? Так. Особливо в Ефесі вона та її чоловік робили все те, що могли б робити сучасні засновники церков: вони переселилися в нову місцевість, щоб допомогти почати працю; вони євангелізували; вони збирали новонавернених; вони навчали їх богослов'я; вони виховували їх для служіння й посилали на місію.

Чи названо її «співпрацівницею» в списку з Римлян 16? Знову так. Ба більше, з усіх людей, яких вітає Павло в римській церкві, *її ім'я стоїть першим!* Її служіння було таким відомим, що Павло не тільки дякує їй за нього, а й передає їй подяку від «усіх церков язичників»![576]

574. Римлян 16:3
575. Див. мою статтю «Was Priscilla a pastor?» за адресою www.rb.gy/ttr2do, у якій я на підставі Дії 18:17-19, 27 і 20:18 доводжу, що Павло залишив своїх найперших новонавернених з ефеської синагоги під опікою Прискилли й Акили, доки ті не стали пасторами ефеської церкви разом із Прискиллою й Акилою.
576. Римлян 16:3

Як висновок пропоную таке: *те, що Прискилла належить до всіх п'ятьох категорій, — це, мабуть, найсильніше текстове свідчення того, що вона входила до вищої керівної команди однієї чи кількох церков.* Я навіть сказав би, що це майже певно.

Поки я закріплюю цю думку, дозвольте прямо сказати, що з цього випливає: якщо ми можемо знайти хоч одну учениці Ісуса першого століття, яка, попри вкрай патріархальний контекст, у якому вона жила й працювала, майже напевно була пасторкою, то цілком очевидно, що в рішуче егалітарному контексті, у якому ми опинилися в XXI столітті, ми повинні бути готові з радістю вивільняти обдарованих і покликаних жінок для служіння в пасторських керівних командах.

Заперечення проти того, що Прискилла була пасторкою

Якщо я йшов надто швидко, дозвольте на хвилину повернутися назад. Можливо, у вас є певні застереження щодо мого висновку, що Прискилла справді була провідною церковною керівницею, як і її чоловік. Справді, є чотири поширені заперечення проти того, що Прискилла мала провідну керівну й навчальну роль. Перше: 1 Тимофія 3 каже, що єпископ (наглядач) має бути «вірним своїй дружині». Ми докладно розглянемо це в наступному розділі, а зараз дозвольте розібрати три інші заперечення.

Перше заперечення — твердження, що Прискилла лише підтримувала Акилу. У колах комплементаристів сьогодні часто говорять про «служительські подружжя». Хоч яким чудовим є цей вислів, якщо звести його до суті, то насправді мають на увазі ось що: чоловік по праву є лідером, а дружина — його здібною помічницею (відповідно до твердження Джона Пайпера (John Piper), що Єва була Адамовою «вірною асистенткою»). Якщо обдарування чоловіка до керівництва не відчинять двері для подружжя, дружина має мало шансів колись застосувати власні обдарування до керівництва. Тож у цьому випадку пастором був Акила, а Прискилла була лише його чудово здібною асистенткою.

І все ж модель «керівник — помічниця» в разі Прискилли й Акили вкрай малоймовірна. *З шести разів, коли цю пару названо в Біблії, чотири*

рази першою названо її. Сучасному вухові це може мало що казати, але в античній патріархальній літературі рідко взагалі згадують чиюсь дружину (подумайте, наприклад, як мало дружин названо на ім'я в Новому Завіті). А ще рідше ім'я дружини згадують *першим*.

Дехто каже, що це просто збіг. Але те, що *обидва* — і Павло, і Лука — у своїх писаннях називають її першою, і те, що вони роблять це чотири (а не один-два) рази з шести, показує, що це не збіг. Для порівняння: за кілька віршів після згадки про Прискиллу й Акилу в Римлян 16 Павло згадує іншу подружню пару й повертається до звичайної практики — ставить ім'я чоловіка першим.

Деякі дослідники кажуть, що це лише показує її високе суспільне становище. Можливо, вона була знатного роду, а Акила — простого? Чи вона була римською громадянкою, а він ні? Але так оминають очевидніше значення. Коли новозавітні автори послідовно називають когось першим, це зазвичай свідчить про помітність цієї людини в служінні (що, своєю чергою, пов'язано з її особливими дарами). Ось чому Лука та інші євангелісти завжди називають Петра першим у списку апостолів. Ось чому Лука, згадуючи служіння Варнави й Павла в антіохійській церкві, ставить Варнаву перед Павлом, а коли вони зрештою вирушають у місійну подорож і Павлова проповідь та чудотворне служіння піднімаються на інший рівень, відтоді першим називає Павла.[577]

Переглянувши в Біблії подружні пари, названі на ім'я, я виявив, що лише в трьох інших парах дружину названо перед чоловіком: суддю Девору названо перед Лаппідотом;[578] пророчицю Хулду — перед Шаллумом;[579] а Марію — перед Йосипом.[580] У всіх цих місцях те, що їх згадано першими, явно підкреслює їхнє помітніше служіння. То чому б нам не зробити такого самого висновку щодо Прискилли? Хоча ми можемо лише здогадуватися, які дари робили Прискиллу помітнішою

577. У Дії 11:26, 30; 12:25; 13:1-2 завжди «Варнава й Савл/Павло». Однак після його вражаючого служіння на острові Пафос, першому етапі його та Варнавиної місійної подорожі, першим починають називати Павла — див., наприклад, Дії 13:13, 42, 43, 46, 49; 14:1, 3. Тож коли Лука описує, як Акила й Прискилла засновували церкву в Ефесі, варто звернути увагу, що він тричі ставить її ім'я першим — див. Дії 18:18, 19, 26.
578. Суддів 4:4
579. 2 Царів 22:14
580. Матвія 1:18

за Акилу, одне можемо сказати напевно: вона не була просто підручною при служінні свого чоловіка. Одне слово, щонайменше вона була рівною Акилі, так само вільна в публічному застосуванні своїх дарів, як і він (якщо не більше).

Друге заперечення зосереджується на тому, що слова «старійшина» і «пастор» — чоловічого роду, і тому, хоч якою обдарованою та шанованою була Прискилла, одного вона не могла: бути чоловіком, а отже, і старійшиною.

Це заперечення не враховує, що давньогрецька мова, як і всі давні мови, була *андроцентричною*, тобто зосередженою на чоловікові. Навіть англійська мова, яка тепер швидко відмовляється від свого андроцентризму, досі вживає іменники чоловічого роду для обох статей: узагальнене «he» («він») може означати «he or she» («він або вона»); слова «mankind» («людство») і «manmade» («створений людиною») охоплюють і жінок; так само й слова на зразок «chairman» («голова») і «fireman» («пожежник»).

У давньогрецькій цей андроцентризм виражений набагато сильніше, *бо іменники, що позначають людей, бувають або чоловічого, або жіночого роду, без середнього*. Жіночу форму вживають лише тоді, коли йдеться тільки про жінку або тільки про групу жінок. Коли йдеться тільки про чоловіка чи чоловіків *або про змішану групу чоловіків і жінок*, уживають форму чоловічого роду.[581]

Коли Петро на П'ятидесятницю звертається до тисяч чоловіків *і жінок* у натовпі, він називає їх іменниками чоловічого роду — «брати» (*adelphoi*) і «мужі» (*andres*). Так само, коли в книзі Дії йдеться про «учнів», навіть там, де явно присутні жінки, все одно вжито форму чоловічого роду. Або коли згадано багатьох пророків, які беруть участь у церковних зібраннях, описаних у 1 Коринтян 14, ужито форму чоловічого роду, хоча ми знаємо, що пророкували й жінки.[582] Або зважте, що «Павло й Сила … пішли до дому Лідії, де зустрілися з *adelphoi* (дослівно — „братами") і підбадьорили їх»[583] — а тим часом Лідія та багато інших

581. Іноді з контексту ясно, що автор говорить лише про чоловіків, іноді — про чоловіків і жінок, а іноді читач не може бути певен, чи жінок охоплено, чи ні.
582. Див. 1 Коринтян 11:2; 14:29.
583. Дії 16:40

жінок належать до цієї змішаної групи, яку все одно описано збірним іменником чоловічого роду. Таке андроцентричне вживання мови було настільки крайнім, що іноді навіть одну-єдину жінку на керівному служінні могли описати іменником чоловічого роду — наприклад, як я вже згадував раніше, Фіву, хоч вона й жінка, у Римлян 16:1 названо дияконом, а *не* дияконісою.

Це означає, що коли ми читаємо, що Павло «настановив старійшин … у кожній церкві»,[584] серед них могли бути й жінки; або принаймні вживання ним слова «старійшина» саме собою не є ознакою того, що він не настановляв жінок-старійшин. Звісно, у вкрай патріархальній культурі того часу цілком імовірно, що в багатьох церквах команда складалася *лише* з чоловіків. Проте так було не обов'язково завжди, особливо якщо в тій церкві на той час була Прискилла.

Ось уявна сценка, щоб проілюструвати мою думку: повернувшись до ефеської церкви, Павло знову її залишив, а згодом, пропливаючи повз Ефес, вирішив не заходити до міста, а скликати *лише* старійшин (пресвітерів) церкви до сусіднього міста — Мілета, щоб провести з ними день, розповідаючи про свої два роки служіння й знову надихаючи їх на пасторське служіння. Він описав цю зустріч як останню: «вони вже більше не побачать його обличчя».[585] Зустріч закінчилася тим, що вони, оточивши його, плакали й молилися, проводжаючи його в дорогу. Але зверніть увагу: скликали не всю церкву, а *лише* старійшин.[586] Тепер чи можете ви уявити, як Акила каже Прискиллі, яка хоче разом із ним вирушити до Мілета: «Люба, Павло сказав — тільки старійшини. Тобі доведеться залишитися тут»? Я не можу. І скажу вам чому: Прискилла служила в тій церкві пасторкою анітрохи не менше, ніж її чоловік.

Останнє заперечення наголошує, що першу, єрусалимську церкву очолювали лише чоловіки. Це правда, що єрусалимську церкву очолювали апостоли-чоловіки (у Дії 1-5), а потім вони настановили сімох чоловіків, щоб ті допомагали їм керувати (у Дії 6-8), але жоден із цих фактів не є універсальним зразком для всіх церков. Навіть якщо залишити осторонь символічне значення того, що Дванадцятеро були чоловіками (я розглядав це в попередньому розділі), ми мусимо пам'ятати, що, як і

584. Дії 14:23
585. Дії 20:38
586. Дії 20:17

кожну церкву, єрусалимську церкву *формувала її місцева ситуація*. Наприклад, у Дії 6 саме церква, а не апостоли, обирає сімох чоловіків, щоб розв'язати серйозні суперечки між вразливими вдовами — грекомовними юдейками — і вдовами з юдеїв-євреїв. У тій юдейській культурі очікувалося, що відсунуті на узбіччя жінки, яким був потрібен хтось, хто захистить їх і обстоюватиме їхні інтереси, оберуть для цього вільних чоловіків (не інших жінок і не рабів).

Про очевидну зосередженість єрусалимської церкви на чоловіках можна сказати й більше. Нові богословські реальності, вивільнені воскресінням Ісуса й даром Духа, усе ж, схоже, проникали в молоду церкву першого століття кілька років. Читаючи книгу Дії від початку до кінця, ми помічаємо певний поступ у практиках, бо ранній церкві потрібен час, щоб застосувати Євангеліє, яке вона так недавно прийняла. Ризикуючи надмірно спростити, можна сказати, що доба «ранньої церкви», описана в Новому Завіті, поділяється на дві фази. Перше десятиліття церква — це передусім юдейська течія в Єрусалимі. Потім вона швидко поширюється за межі свого юдейського осердя — до Малої Азії та Європи, де стає передусім спільнотою язичників. Слідом за цим розвитком ранньої церкви відбувається явний рух від керівництва *лише* з юдеїв до керівництва з юдеїв *і* язичників — процес, який потребує часу, хоча від самого початку, богословськи кажучи, «нема юдея, ні грека». *Так от, щось подібне можна припустити й щодо повільного поступу, якого церква досягає в повнішому залученні жінок, хоча від самого початку, богословськи кажучи, «нема чоловічої статі, ані жіночої».* Яка з цих двох фаз новозавітної церкви найбільше перегукується з сучасними церквами? Хоча ми можемо черпати натхнення з єрусалимської церкви 35 р. н. е., нам, мабуть, краще орієнтуватися на римську церкву 57 р. н. е. — вже не юдейську течію (головна думка Римлян 1-15) і вже не церкву, де панують чоловіки (головна думка Римлян 16).

Отже, висновок: є чимало добрих підстав вірити, що Прискилла була пасторкою, і жодної слушної підстави не вірити. Але, можливо, ми надто зосередилися на Прискиллі. У Римлян 16 згадано ще одну жінку, чиї повноваження в служінні потужно викривають применшування служіння жінок у церкві — і в минулому, і сьогодні.

Апостолка Юнія

Привітавши Прискиллу й Акилу, Павло хвалить іншу подружню пару в римській церкві: «Вітайте Андроніка і Юнію, моїх одноплемінників-юдеїв, які були разом зі мною у в'язниці. Вони видатні між апостолами і були в Христі ще до мене».[587]

Іноді ми припускаємо, що все вагоме служіння, яке відбувалося в перші десятиліття всесвітньої церкви, описано в книзі Дії. Але цей вірш руйнує таке уявлення. Ось подружня пара, про яку книга Дії взагалі не згадує, а проте вони, очевидно, звершили надзвичайно важливе й новаторське служіння — і заплатили за це високу ціну: їх ув'язнили.

Коли Павло пише до римської церкви, він ще не бував ні в тому місті, ні в тій церкві. Це одна з небагатьох церков у Європі, яких він не заснував. Нам залишається здогадуватися, хто ж її заснував, і, як вважають багато дослідників, ця подружня пара — найімовірніші кандидати. Юнія й Андронік, юдеї, як і Павло, увірували раніше за Павла, а отже, почали йти за Ісусом ще в єрусалимській церкві. Можливо, вони належали до найближчого кола віруючих в Єрусалимі, які бачили воскреслого Ісуса й яких викинуло в ширший світ, коли було вбито Степана.

Як і у випадку з Прискиллою й Акилою, Павло не дає нам жодної змоги вчитати в їхній шлюб комплементарну «модель керівника й помічниці», а натомість ставиться до них як до справжньої служительської пари, віддаючи обом одночасно ту саму похвалу: *обоє* — апостоли; *обоє* вирізнялися у своєму першопрохідницькому служінні; і *обоє* були ув'язнені. На жаль, тлумачі-ієрархісти вже давно намагаються применшити її служіння — одним із трьох способів.

По-перше, дехто стверджує, що Юнія не була жінкою. Хоча до пізнього Середньовіччя її визнавали жінкою,[588] Егідій Римський (Giles of Rome) у XIV столітті оголосив її чоловіком — тому, що її названо апостолом. Але

587. Римлян 16:7

588. Див. Paul Jewett, Romans, с. 961–962. Виняток — Епіфаній (315-403), який говорить про чоловіка Юнія (Junias), але вважає чоловіком і Прискиллу з Римлян 16:3, а ми знаємо, що це неправда. Тому, здається, можна спокійно не зважати на нього як на надійного свідка. Див. Eldon Epp, *Junia*, с. 34.

ця «зміна статі», як висловився один дослідник, була «вигадкою шовіністичної уяви».[589] Ім'я *Junia* (Юнія; в Огієнка — чоловіче ім'я «Юній») походить з латини й було поширеним жіночим ім'ям у Римській імперії. Натомість вичерпний пошук у базі даних античних імен показує, що не знайдено жодного прикладу нібито чоловічого імені *Junias*.[590] Після того як у XX столітті знову пожвавилися спроби називати її чоловіком, уже майже чотири десятиліття науковий консенсус знову підтверджує, що вона була жінкою[591] (хоча деякі дослідники-комплементаристи й далі доводять протилежне[592]).

По-друге, дехто каже, що вона не була апостолом. 2001 року двоє дослідників-комплементаристів[593] написали статтю, якою потім обґрунтовували переклад ESV, що обрав варіант «Юнія була дуже шанована апостолами» — тобто не була однією з апостолів. Але твердження цих дослідників (а отже, і переклад цього вірша в ESV) не витримало рецензування фахівцями. Дослідивши базу даних і проаналізувавши лексику та граматику, такі текстологи, як Лінда Белвілл (Linda Belleville), Елдон Епп (Eldon Epp) і Річард Бокем (Richard Bauckham), швидко спростували це твердження й показали, що набагато переконливіше розуміти цей вірш так, що Юнія була і жінкою, і апостолом, — відповідно до розуміння ранньої церкви.[594]

Їхні аргументи настільки переконливі, що навіть Том Шрайнер (Tom Schreiner) зрештою визнав, що вона була жінкою й апостолом,[595] хоча

589. Paul Jewett, Romans, с. 962.
590. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, с. 276
591. Наприклад, такого погляду дотримуються недавні коментатори Послання до римлян, як-от M.J. Lagrange, Leon Morris, John Ziesler, J. A. Fitzmyer, C. E. B. Cranfield і James Dunn.
592. Однак більшість провідних дослідників-комплементаристів і практично всі сучасні коментатори, як-от Andreas Köstenberger і Douglas Moo, визнають, що вона була жінкою.
593. Michael Burer і Daniel Wallace у статті «Was Junia Really an Apostle? A Re-examination of Romans 16:7», NTS 47 (2001), с. 76–91.
594. Див. Linda Belleville, «A Re-examination of Romans 16:7 in Light of Primary Source Materials», NTS 51 (2005): с. 231–249; Eldon Epp, Junia: The First Woman Apostle; Richard Bauckham, Gospel Women, с. 165–185.
595. У книжці «Recovering Biblical Manhood and Womanhood» 1995 року (с. 221) він заперечує будь-яку певність, що Юнія — апостол, тоді як у «Two Views of Women in Ministry» 2005 року (розд. 1) погоджується з більшістю дослідників. Так само в рецензії на книжку Філіпа Пейна (Philip Payne) «One in Christ» він погоджується з Пейном: «Юнія майже напевно була жінкою, і Павло називає її апостолом». (Джерело: www.bit.ly/3qaJctl) Він не самотній — з цим погоджуються й інші провідні дослідники-комплементаристи: Douglas Moo у своєму коментарі Romans (с. 923) і Köstenberger у «God's Design for Man and Woman» (с. 153).

водночас висунув ще одне заперечення.

Вона не була справжнім апостолом. Шрайнер каже, що «слово „апостоли" тут, мабуть, означає „засновників церков" або „місіонерів", і тому не ставить Юнію та Андроніка на один рівень із Дванадцятьма чи Павлом».[596]

Але Шрайнер, схоже, недостатньо розуміє, що таке апостольство. Хоча слово «апостол» означає *посланий*, у Новому Завіті є три типи «апостолів». Є апостоли першого типу — Дванадцятеро, яких Ісус обрав, коли ще був на землі. Далі є апостоли другого типу. Це ширше коло апостолів, зокрема Павло, Варнава та Яків, яких Ісус може підносити й посилати тепер, коли Він на небі.[597] Майже всі згадки про апостолів у Новому Завіті вкладаються в ці два вжитки, хоча на той час, коли написано Послання до римлян, — через кілька десятиліть історії церкви — «апостоли» вже означає не Дванадцятьох, а ширшу групу. Саме так Павло зазвичай уживав це слово.

Нарешті, є апостоли третього типу — ті, кого певна церква обирає й посилає з важливим дорученням, зокрема як посланців, що доставляють грошовий дар. Лише в двох місцях Нового Завіту цим словом описано людину, яку помісна церква може послати з особливим завданням — представляти церкву перед кимось чи перед іншою церквою: филип'янська церква посилає Епафродита як «посланого», щоб він потішив Павла й подбав про нього,[598] а кілька церков обирають і посилають кожна свою людину, щоб допомогти доставити великий грошовий дар єрусалимській церкві[599] — тут NIV перекладає це слово як «representatives» («представники»).

Тож кого має на увазі Павло, коли каже, що Юнія належить до «апостолів»? Очевидно, це не можуть бути апостоли першого типу, яких Павло деінде називає «Дванадцятьма».[600] І майже напевно це не просто представники церков третього типу з особливим дорученням. Ми знаємо це, бо в обох місцях, де Павло вживає це слово в значенні

596. Так каже Шрайнер у «Two Views of Ministry», с. 105. Douglas Moo наводить подібний аргумент у своєму коментарі на Послання до римлян, с. 922.
597. Див. Дії 14:14, 1 Коринтян 9:5-6 і Галатів 1:19.
598. Филип'ян 2:25
599. 2 Коринтян 8:23
600. 1 Коринтян 15:5

посланого представника, він уточнює його присвійними займенниками: Епафродит — «*ваш* апостол», а ті, хто доставляв гроші, — «апостоли *церков*». На відміну від них, апостол другого типу — це не просто представник якоїсь помісної церкви: його посилає Сам Христос. Те, що Павло називає цю пару просто «апостолами», указує на те, що їх не просто послала церква з дорученням. Ні Епафродит, ні ті, хто доставляв гроші, не ризикували потрапити до в'язниці, виконуючи ці завдання, тоді як Юнію та її чоловіка ув'язнили — найімовірніше, за те, що вони виконували працю апостолів другого типу. Як і Павло, вони отримали доручення безпосередньо від Ісуса Христа, щоб звершувати дороге за ціною новаторське служіння: проповідувати Євангеліє, засновувати й утверджувати церкви, встановлювати вчення цих церков, виховувати й рукопокладати пасторів.

Хоча Павлове апостольство єдине у своєму роді в ширшому колі апостолів — бо він також пише Святе Письмо, як і дехто з Дванадцятьох, — усе ж він уживає мову, яка ототожнює цю апостольську пару з ним самим. Вони — «одноплемінники-юдеї». Вони були у в'язниці «разом із» ним.

Ми дивуємося, як те, що Шрайнер називає Юнію лише «засновницею церков» чи «місіонеркою», робить її чимось меншим за Павла, який був саме таким. Ба більше, Павло вживає мову, яка виражає, що, на його думку, Юнія йому рівня. Що ще він може мати на увазі, кажучи, що вона «видатна [тобто найкраща] між апостолами» — у групі, до якої належить і він сам? Принаймні частково Павла так вражає в Юнії те, що вона, схоже, виконувала апостольську працю довше, ніж він. Як він каже, вона була «в Христі ще до» нього.

Ось у чому помилка Шрайнера: його спроба зробити Юнію чимось меншим за Павла суперечить Павловій спробі зробити її кимось подібним до нього самого — *ба навіть кимось більшим за нього*. Можливо, Шрайнерові варто було б прислухатися до слів Отця Церкви Івана Золотоустого в його давньому коментарі на Римлян 16: «Бути апостолом — це щось велике. А бути видатним між апостолами — лише подумайте, яка це чудова хвала! Вони були видатні завдяки своїм ділам і доброчесним вчинкам. Справді, якою ж великою мала бути мудрість

цієї жінки, що її навіть визнали гідною звання апостола».[601]

Висновуємо: Юнія була жінкою і була апостолом — до того ж апостолом другого типу. Але бачите, що все це означає?

Хоча більшість сучасних церковних деномінацій не визнає служіння апостольства, Новий Завіт у двох місцях каже, що це найважливіше служіння з усіх. Ба більше, Павло навіть уживає слово «по-перше», описуючи, як Святий Дух утверджує дедалі більше церков у світі. Він каже: «І поставив Бог у Церкві, *по-перше*, апостолів, по-друге, пророків, по-третє, учителів, потім чуда, потім дари вздоровлення, допомоги, управління, різні мови».[602]

Звідси постає просте питання: якщо Римлян 16:7 називає жінку, яка була апостолом, а отже, належала до найвищого, найважливішого, засадничого й найавторитетнішого служіння у світі, то хіба було б проблемою, щоб жінка керувала на будь-якому нижчому рівні служіння, зокрема була лідеркою помісної церкви? Відповідь настільки суперечить комплементарному переконанню, що жінки не можуть мати високої влади в церкві, що тепер ми розуміємо, чому дослідники-комплементаристи, схоже, йдуть на все, аби поставити під сумнів стать і апостольство Юнії.[603]

Пророчиці

У Новому Завіті ми маємо жінку-апостолку (Юнію), євангелістку (самарянку) і пасторку-вчительку (Прискиллу). Це нагадує нам про п'ятеро керівних служінь, згаданих в Ефесян 4:11 («Сам Христос дав апостолів, пророків, євангелістів, пастирів і вчителів, щоб приготувати Свій народ»[604]), а це, своєю чергою, вказує нам ще на одне важливе служіння, якого ми досі в цьому розділі не розглядали: пророків.

601. John Chrysostom, Homily 31 on Romans
602. 1 Коринтян 12:28-29. Див. також Ефесян 4:11.
603. Інший наслідок усього цього в тому, що ми маємо ще одну причину визнати Прискиллу пасторкою: якщо Юнія поділяла служіння апостольства зі своїм чоловіком, то можна припустити, що для Прискилли було б нормально поділяти служіння пасторського керівництва зі своїм чоловіком Акилою.
604. Хоча 1 Коринтян 12 і Римлян 12 говорять про дари як про функції, дані різним людям (зокрема жінкам), Ефесян 4:11 говорить про певних лідерів, які самі є дарами Ісуса церкві.

Продовжуючи традицію пророчиць у Єврейській Біблії (серед них Маріям (Міріям), Девора й Хулда) і сповнюючи пророцтво Йоіла про жінок і дочок, які пророкуватимуть, Новий Завіт називає кількох пророчиць на ім'я: Анну, Марію, матір Ісуса, і чотирьох дочок Филипа.[605] Павло також хвалить неназваних жінок, які пророкують у коринтській церкві.[606] В Об'явленні Ісус викриває пророчицю-вчительку, можливо, лідерку церкви в Тиятирі, і навіть дає їй час покаятися — не тому, що вона намагалася навчати й пророкувати *як жінка*, а тому, що вона була аморальною людиною, яка поширювала аморальність.[607]

Хоча в Новому Завіті, схоже, є різниця між рідшим *керівним служінням* пророка (згаданим в Ефесян 4:11) і поширенішим *даром* пророкування, у тексті немає нічого, що вказувало б, ніби жінки могли мати лише дар, а не служіння, — особливо з огляду на жінок, які в Старому Завіті явно мали служіння пророка. А тепер подумайте, наскільки важливе це розуміння.

Пророки також навчали — інакше чому б Павло казав у 1 Коринтян 14, що вони можуть принести «слово повчання»[608]? Аналізуючи 1 Коринтян 14, Дерек Морфью (Derek Morphew) робить висновок: «Для Павла пророцтво — це поняття, що охоплює певні види натхненного навчання. Навчання пророка перетинається з навчанням учителя, і їх можна розрізнити лише за способом, у який його подано, або за визнаним статусом пророка в того, хто навчає».[609]

Сучасні деномінації, які схильні чітко розмежовувати вчителів і пророків, а також ставити вчителів вище за пророків, намагаються заднім числом накласти свої переконання на Новий Завіт, кажучи, що навчання надійне, а тому авторитетне, тоді як пророцтво може бути спонтаннішим, а тому таким не є. Насправді від навчання вчителів і від навчання пророків однаково очікують, що воно буде істинним і керованим Духом, але обидва можуть виявитися неправдивими, тож церкви мусять їх перевіряти.[610] Петро навіть ставить знак рівності між

605. Луки 2:36; Дії 1:14 і 2:17; Дії 21:9
606. 1 Коринтян 11:4
607. Об'явлення 2:20-24
608. 1 Коринтян 14:26
609. Derek Morphew у «Equal but Different» цитує E.E. Ellis, «Prophecy and Hermeneutics in Early Christianity» (с. 141).
610. 1 Коринтян 14:29; Об'явлення 2:20, 24

*л*жевченням і *л*жепророцтвом, а отже, між навчанням і пророцтвом: «[Б]*у*ли ж між народом і пророки неправдиві, як і між вами будуть учителі неправдиві».[611] Через це смислове перетинання навчання й пророцтва «протестантські богослови й коментатори до появи комплементаристів доводили, що пророцтво — це форма [біблійної] проповіді, [яка була] одним із найважливіших служінь у ранній церкві. Навіть Жан Кальвін бачив у пророцтві „тлумачення Писання, застосоване до теперішньої потреби“».[612]

Новий Завіт просто не підтримує того, як дослідники-комплементаристи кажуть, що навчання — це «офіційне», а пророцтво — «неофіційне» служіння.[613] Поза п'ятьма керівними служіннями, які Павло згадує в Ефесян 4:11, найближче до того, що можна було б назвати «офіційним» служінням, Павло підходить в Ефесян 2:20, де каже, що церкви мають бути збудовані на служінні «апостолів і пророків» (без жодної згадки про пасторів чи вчителів), і в 1 Коринтян 12:28, де Павло впорядковує служіння від найпомітнішого й найстратегічнішого до найменш помітного: «І поставив Бог у Церкві, по-перше, апостолів, по-друге, пророків, по-третє, учителів». Ми не маємо жодного біблійного обґрунтування, щоб ставити навчання вище за пророкування, — якщо вже на те пішло, можна доводити, що пророки стоять вище за вчителів. І навчання, і пророцтво авторитетні настільки, наскільки послання, яке вони несуть, істинне й походить від Бога. Одне слово, комплементарний аргумент, що жінки можуть бути пророчицями, але не пасторами чи вчителями, які мають вищу владу у своєму «офіційному» служінні, може мати сенс у багатьох сучасних церковних середовищах, але суперечить Павловому богослов'ю.

611. 2 Петра 2:1

612. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 6.

613. Кевін Джайлз (Kevin Giles) цитує одного дослідника-комплементариста, який каже: «авторитетна функція пророцтва ґрунтується не на інституційному служінні, а на самому висловлюванні як слові Божому». (розд. 6) Але цей аргумент діє в обидва боки. Можна так само сказати: «Учитель і навчання не мають власного авторитету; авторитетним, як і в пророцтві, є „саме висловлювання як слово Боже“».

Аргумент з історії Церкви

Ще один спосіб, яким дослідники-комплементаристи намагаються спростувати і те, що Прискилла була пасторкою, і те, що Юнія була апостолкою, — це вказати, що, наскільки нам відомо, Отці Церкви від II століття не настановляли жінок лідерками чи вчительками. Ба більше, з плином часу вони обмежували це дедалі сильніше.[614] Що на це сказати?

У розділі 2 ми ще раз розглянули женоненависницькі погляди, які видно в багатьох Отців Церкви. Як ми бачили, вони, на жаль, втратили з поля зору те, як Ісус бачить жінок, і читали Писання крізь призму своєї патріархальної культури, замість того щоб читати свою культуру крізь призму Писання. І тому ще до того, як висохло чорнило Нового Завіту, що прославляє жінок, женоненависництво просякло в церкву. Що там рукопокладення жінок-пасторок — церква стала настільки переконана в нижчості й підпорядкуванні жінок, що в минулих століттях майже жодна церква навіть не рукопокладала жінок-дияконів.

Хоча нам є чого вчитися в історії Церкви, ми також мусимо оцінювати її критично, спираючись на краще розуміння Писання та біблійного вчення з усіляких тем. Наприклад, хоча церква в перші кілька століть досягла великого поступу у формулюванні вчень про Трійцю та Ісуса Христа, схоже, вона швидко відійшла від новозавітного вчення про керівництво церквою. До кінця I століття від колективного керівництва, на якому наголошує Новий Завіт, відмовилися. Отець Церкви Ігнатій настановив, щоб кожною церквою керував монархічний єпископат — один-єдиний пастор; ця ідея досі широко поширена.

Лише після Реформації такі групи, як пресвітеріани, повернули ідею колективного керівництва. Хоча сьогодні цілі деномінації знову її приймають, ми зауважуємо, що це було відхиленням від понад тисячолітньої «історії Церкви» — відхиленням, яке ґрунтувалося на повторному відкритті того, чого Новий Завіт навчав від самого початку. *Так само й відмова від уявлення про нижчість і підпорядкування жінок, таке*

614. Те, що в патристичну добу принаймні деяких жінок рукопокладали на пресвітерів церков, видно з того, що таку практику заборонили собори, як-от Лаодикійський собор 370 р. н. е.

поширене в історії Церкви, виправдана повторним відкриттям того, чого Новий Завіт навчав від самого початку.

Хоча людська історія впродовж минулого століття здебільшого дозволяла дедалі більшій кількості жінок ставати поряд із чоловіками біля керма суспільства, іронія в тому, що багато церков із колективним керівництвом пішли в протилежному напрямку. За століття монархічних єпископатів церквою керував лише один чоловік, а це означало, що принаймні багато жінок могли в принципі стояти поряд із ним у служіннях другого рівня. *Але коли ті, хто повернув колективне керівництво, водночас вирішили, що кожен у керівній команді має бути чоловіком, у цих церквах чоловіки стали панувати більше, ніж будь-коли!*

Я такий вдячний, що живу в час, коли дедалі більше дослідників заново відкрили загальне вчення Писання: якщо Прискилла була пасторкою, а Юнія — апостолкою, і були пророчиці, то немає жодної доброї причини відсторонювати жінок від будь-якої праці для Царства. Хоча нам не слід ставитися до традиції зневажливо, Ісус навчає нас оновлювати наші традиції на підставі оновленого розуміння Писання й застерігає нас від того, щоб традиціями ухилятися від дій, які випливають з Євангелія.[615]

Біблійний підхід проти біблицистського

Навіть після всього, що я сказав, дехто все одно впирається, кажучи, що, доки ми не матимемо стовідсоткової певності, що Прискилла чи інша жінка була пасторкою, нам слід перестрахуватися й не рукопокладати жінок-пасторок сьогодні.

Перша проблема з цим у тому, що ми не маємо абсолютної певності, що в Новому Завіті хоч одного язичника чи раба було рукопокладено на старійшину. Нам відомий лише один чоловік, який, можливо, був пастором, — Петро, вільний чоловік-юдей. То чи будемо ми тепер в ім'я певності забороняти язичникам і людям низького становища провідне

615. Матвія 15:2-6

керівництво в церквах?[616] Ми мусимо бути послідовними. Якщо нас непокоїть думка про жінок-старійшин, бо не можна навести жодного явного прикладу, то так само має непокоїти й думка про старійшин з язичників.

Але більша проблема в тому, що Писання взагалі не призначене для того, щоб ми застосовували його так! Це біблицистський підхід, а не біблійний. Перший не дозволяє нічого, доки не знайдеться вірш, який на це вказує, а другий прагне діяти відповідно до засад Писання, навіть якщо не вдається знайти місця Писання, яке приписує саме таку практику. Я пропоную, щоб у Духом керованій місії церкви, чутливій до контексту, ми замість боязкої біблицистської позиції — нічого не робити, доки не знайдеться текст-доказ, — радше займали позицію свободи діяти відповідно до засад Писання.

Справді, саме так ми вже діємо в сотні речей, які сьогодні роблять сучасні церкви, налаштовані на місію: ми можемо використовувати

616. Чому нам так легко рукопокладати язичників у сучасній церкві? Я не хочу надавати цьому аргументу про відсутність доказів щодо старійшин з язичників надто великої ваги, але розгляну його, щоб показати, що ми опиняємося в тій самій непевності, що й тоді, коли доводимо за чи проти жінок-старійшин. Хто ж лідери-греки в ранній церкві? Грек Тит був не старійшиною, а апостольським делегатом. Тимофій, якого навчали Писання мати й бабуся-юдейки, був радше юдеєм, ніж ні. Але навіть якщо він був язичником, він теж був апостольським делегатом, а не старійшиною. Сумнівно, що Лука був язичником, але навіть якщо був, то він був супутником у подорожах і автором, а не старійшиною. Принаймні правдоподібно, що оскільки Павлова стратегія полягала в тому, щоб у кожному місті йти спершу до юдеїв і лише потім до язичників, він обирав старійшин з юдеїв, які добре знали Писання. Проте хто з нас, почувши все це, через це заборонив би язичникам бути старійшинами? Не я, і, мабуть, не ви. То чому ж стільки людей готові не допускати жінок до служіння старійшин на тій підставі, що не можна переконливо навести жодного прикладу з Писання? Якби хтось спробував обґрунтувати, чому язичники можуть бути старійшинами, як би він це зробив? Гадаю, навівши один із чотирьох аргументів: 1) Галатів 3:28 каже, що в Христі «нема юдея, ні грека». Але тоді ми мусимо пам'ятати, що цей вірш так само каже й про стать: «нема чоловічої статі, ані жіночої». 2) Видіння Петра на даху й подальше виливання Духа на Корнилія показали йому, що язичники не нечисті, як уявляли юдеї, а гідні повноправного членства в церкві. Але тоді ми мусимо пам'ятати, що й жінки мали повноправне членство, про що свідчить виливання Духа на них у П'ятидесятницю. 3) Указавши на грецького апостольського делегата, як-от Тит, і тим показавши, що люди з нижчою владою, як-от старійшини, також могли бути греками. Але тоді ми мусимо пам'ятати, що маємо апостолку Юнію, яка на шкалі влади на щабель вища за Тита. 4) Наголосивши на тому, що за межами Римської імперії й першого століття, найімовірніше, існували культури лише з язичників, на відміну від новозавітних міст і містечок, де завжди можна було знайти юдеїв (6 мільйонів їх жили за межами Палестини). Але тоді ми мусимо пам'ятати, що це перегукується з егалітарним аргументом, що тепер ми живемо в егалітарній культурі, на відміну від патріархальних культур першого століття.

музичні інструменти й звукову апаратуру, організовувати спеціальні молитовні команди, роздавати євангелізаційні трактати, вибудовувати системи розвитку лідерів, наймати кількох працівників, друкувати й роздавати Біблії, створювати вебсайти, купувати будівлі або розділяти дітей і підлітків між собою та з дорослими. А тим часом жодної з цих речей Новий Завіт не приписує і навіть не описує.

Свобода рукопокладати жінок-пасторок — це напрям, який має паралельний наголос у Біблії: оскільки в церкві безперечно були євангелістки, жінки — глави домів, учительки, пророчиці, жінки-диякони й апостолки, а чіткої біблійної заборони цього немає, то розумно, а не нерозумно, визнавати жінок-старійшин у тих ситуаціях, де Бог їх підносить і де це корисно для місії, — а так є в більшості егалітарних культур сьогодні. Як каже Джеймін Гюбнер (Jamin Hübner), немає жодного сенсу «відносити служіння старійшини чи пасторське служіння до окремої, особливої категорії, відмінної від цих інших функцій, — так, щоб одну стать можна було автоматично, повсюдно й назавжди виключити з однієї ролі, а проте вона виконувала б *усі* інші функції».[617] Це особливо так, коли *не можна* бути певним, що в новозавітну добу старійшинами були лише чоловіки; коли *немає* явної заборони служіння жінок-старійшин; і коли ми можемо бути *майже певні*, що Прискилла, як і її чоловік, була пасторкою.

До того ж причина, чому римська церква була готова вивільняти жінок як лідерок і вчительок у своєму середовищі, полягала в тому, що вона добре розуміла провідну засаду: визнавати духовні дари.

617. Так каже Jamin Hübner у своїй докторській дисертації «A New Case for Female Elders». (Джерело: www.bit.ly/3BNaSY8 с. 171)

13

Дари (Римлян 12) проти статі (1 Тимофія 3)

«Коли стать використовують для першого відбору, то всі дари й здібності, які Бог дав … жінкам, можуть опинитися на полиці в шафі. Розчарування, яке може породити відмова від цих дарів, — це один наслідок, але ще більший — гнів чи смуток, які людина переживає, коли знецінено невід'ємну частину її особистості». Еліс Метьюз (Alice Mathews)[618]

Одна з цін патріархату в суспільстві полягає не лише в тому, що він придушує внесок половини населення, а й у тому, що він робить імовірнішим посередній внесок тих людей з іншої половини, які надто часто вважають, що мають право на підвищення, навіть якщо інші можуть бути кваліфікованішими для цієї роботи. У своїй книжці 2019 року про жінок у керівництві Мелінда Ґейтс (Melinda Gates) пояснює свій погляд на те, як урівноважити шальки терезів ґендерної рівності, і каже:

«Я ніколи не вважала, що жінки кращі за чоловіків або що найкращий спосіб поліпшити світ — це щоб жінки здобули більше влади, ніж чоловіки. Я думаю, що чоловіче домінування шкодить суспільству, бо шкодить будь-яке домінування: воно означає, що суспільством керує фальшива ієрархія, у якій владу й можливості розподіляють за статтю, віком, багатством і привілеями, — а не за вміннями, зусиллями, талантом чи досягненнями».[619]

Щось подібне можна сказати й про церкву, коли вона обирає лідерів і вчителів за статтю. Звісно, у вкрай патріархальному контексті (як-от у суворо ісламській країні), де це може вважатися серйозним каменем

618. Alice Mathews, Gender Roles and the People of God, розд. 13
619. Melinda Gates, The Moment of Lift: How Empowering Women Changes the World

спотикання для сторонніх, які могли б прийняти Євангеліє, з погляду місії може бути вигідно обирати лідерами в церкві лише чоловіків. Але коли такого каменя спотикання вже немає, мені здається очевидним, що перемагати мають дари.

Перегляньте численні Павлові переліки духовних дарів[620] у його листах до римської, ефеської та коринтської церков (до речі, саме тих, які Прискилла в певні періоди допомагала очолювати), і ви побачите, що *Дух розподіляє ці дари, зовсім не зважаючи на стать чи суспільне становище людини*. Дух, що дає дари, схоже, не розрізняє статей.

Причина, чому римській церкві було так легко вивільняти жінок для ролей вагомого внеску, як видно з Римлян 16, полягає в тому, що вона ґрунтовно розуміла дари як основу для розподілу ролей, як видно з Римлян 12:

«Ми маємо різні дари згідно з благодаттю, даною кожному з нас. Якщо ваш дар — пророкувати, то пророкуйте згідно з вашою вірою; якщо служити — служіть; якщо навчати — навчайте; якщо підбадьорювати — підбадьорюйте; якщо давати — давайте щедро; якщо провадити — робіть це старанно; якщо виявляти милосердя — робіть це з радістю».[621]

Якби Павло вірив, що певні ролі обмежені статтю, тут було б ідеальне місце, щоб так і сказати. Але він цього не каже. У цьому уривку немає зовсім нічого, що вказувало б, ніби Павло, можливо, виключає жінок з якогось із цих дарів.[622] Коли ми дочитуємо його лист до кінця й натрапляємо, наприклад, на згадку про Прискиллу, яка, за свідченнями, і керувала, і навчала чоловіків, ми отримуємо пояснення: Прискилла, певно, мала духовні дари навчання й керівництва.

Духовні дари зрівнюють

Коли людей вивільняють для служінь і функцій за становищем, етнічним походженням чи статтю, це мимоволі розділяє людей, а коли це роблять на підставі духовних дарів — об'єднує. Перше ґрунтується на

620. Див. Ефесян 4:11, 1 Коринтян 12, 14 і Римлян 12:6-8.

621. Римлян 12:6-8

622. Тут немає навіть жодного займенника чоловічого роду, як-от: «якщо це навчання, то нехай він навчає».

людських уподобаннях, а друге — на Божому виборі. Зважте, як віддано Павло обстоює практичну єдність юдеїв і язичників у своїх видатних посланнях до ефесян і до римлян. В Ефесян 1-3 і Римлян 1-11 він починає з богословської основи єдності, а потім в Ефесян 4-6 і Римлян 12-15 докладно викладає, якої побожності потрібно, щоб практично жити в цій єдності. Але зверніть увагу, що *навчання про духовні дари, які виявляють рівність*, у Римлян 12:3-8 і Ефесян 4:11-16 — це клей, що з'єднує початкові й кінцеві частини. Павло, схоже, каже, що оскільки Дух розподіляє дари, зокрема дари керувати й навчати, *незалежно від етнічного походження людини*, це ще один спосіб, яким Він єднає людей різного етнічного походження. Так само в 1 Коринтян, хоча це послання не поділене так чітко на ці самі частини, ми бачимо, як Павлове богословське розв'язання розбіжностей між чоловіками й жінками, багатими й бідними підсилює його вчення про те, як Дух роздає дари з власної волі (а отже, не зважаючи на суспільне становище чи стать людини).

У всьому цьому Павло наводить три каталізатори єдності, яку він очікує бачити між юдеями та язичниками (і можна додати: між багатими й бідними, рабами й вільними, *а також чоловіками й жінками*): розуміння об'єднавчого Євангелія, яке руйнує суспільні бар'єри; відданість любові й служінню людям, не схожим на тебе самого, що будує єдність; *і визнання дарів, які Бог дає кому Сам вирішить*. На противагу «війні статей» Боже розв'язання, яке єднає статі, полягає в тому, щоб ми як церква приєдналися до Нього в тому, що Він «не дивиться на обличчя», і вивільняли для керування й навчання тих людей, яких Бог з Своєї волі обдаровує й кличе до цього.

Небезпека придушення дарів

Трагедія хибного тлумачення 1 Тимофія 2:12 як універсальної заборони будь-якій жінці навчати будь-якого чоловіка чи керувати ним у тому, що воно стає гамівною сорочкою для жінок, яких Дух наділяє цими дарами. Казати цим жінкам використовувати свої дари лише для дітей та інших жінок — це не лише образа для них, а й — і це моє справжнє

занепокоєння — позбавлення церкви, яка так відчайдушно потребує всіх шляхів благодаті, що їх дає їй Бог.

І все ж одна з жінок, які заснували комплементаризм, фактично радить жінкам накидати покривало на свої дари, коли в кімнаті є чоловік: «Мудра жінка радше відмовиться від нагоди показати й використати свої дари, якщо, використовуючи їх, вона ризикує збезчестити Боже слово, а отже, і Самого Бога».[623] Так само Кевін Де Янґ (Kevin De Young), визнавши, що «жінки мають життєво важливі духовні дари, зокрема дари навчання й керівництва», усе ж відводить ці дари подалі від чоловіків: «Хіба навчання дітей та інших жінок — це марнування дарів жінки?»[624] Але Павлове вчення про смиренне приймання внеску інших віруючих застерігає від таких шкідливих настроїв: «Не може око сказати руці: „Ти мені не потрібна!“ І голова не може сказати ногам: „Ви мені не потрібні!“»[625]

Я щойно сидів за кавою з надзвичайно обдарованою лідеркою, яка залишила оплачуване церковне служіння. Вона розповідає мені про біль від того, що чоловіки в церкві відсували її внесок на узбіччя, не довіряли їй, а в деяких випадках змушували її мовчати. Так само Еліс Метьюз (Alice Mathews), богословка й колишня академічна деканка, якій уже за вісімдесят, розповідає про муку від того, що її дари більшу частину її життя лежали на полиці:

«Багато років тому, коли ми з чоловіком служили місіонерами в Європі, я одного ранку сиділа на нашому ліжку й читала Матвія 25. Дійшовши до кінця притчі про таланти, я помітила, що плачу. І я помолилася: „Господи, чи поставишся Ти до мене поблажливо, що я не використовую того, що Ти мені дав, бо можновладці мені не дозволяють?“ Стать узяла гору над дарами, і я почувалася безсилою щось із цим зробити. Для багатьох християнок це нерідкий досвід».[626]

Комплементарна церква ризикує не лише завдати болю окремим людям, а й гальмує місійну дієвість усієї цієї церкви. У моєму місті я мав привілей бачити, як одна неподалік церква швидко зросла до кількох

623. Так каже Dorothy Patterson у «Women in the Church» (2nd Edition), розд. 6
624. Джерело: www.bit.ly/3k2AA4x
625. 1 Коринтян 12:21
626. Alice Mathews, Gender Roles and the People of God, розд. 13

тисяч, бо вона вивільняє чоловіків і жінок для служіння відповідно до дарів і не зважаючи на стать. І чоловіки, і жінки керують. І жінки, і чоловіки проповідують.

Джон Пайпер (John Piper) і Том Шрайнер (Tom Schreiner) можуть вважати «прекрасним», коли керують лише чоловіки, а жінки цих чоловіків підтримують, але я вважаю набагато прекраснішим бачити, як чоловіки й жінки керують і навчають пліч-о-пліч.

Кілька разів останнім часом, я вірю, Божий Дух ділився зі мною частиною Своєї власної скорботи через те, що внесок жінок придушують. Одного разу на конференції лідерів одного комплементарного руху жінка протягом 15 хвилин розповідала все, чого навчилася про те, як приводити своїх друзів до Ісуса. Я гарячково записував і черпав у ній багато натхнення. Але потім один мій друг, чоловік із ґрунтовною богословською освітою, сказав мені — і це попри те, що вона дотрималася вимоги не навчати жодного богослов'я: «У мене мурашки по шкірі, коли жінка стоїть за кафедрою». Його слова мене засмутили: не бачачи її так, як її бачить Бог, він навіть не міг почути через неї Божих слів.

Хіба нав'язування церкві хибного тлумачення одного-єдиного тексту не несе незмірного духовного ризику для людей, які інакше скористалися б зі служінь євангелізації, учнівства, пасторської опіки, керівництва й заснування церков, у яких служать обидві статі? У помісній церкві нам потрібно, щоб кожен дар діяв так, аби потенційно приносити користь кожній іншій людині, щоб церква «росла й будувала себе в любові, коли кожна частина виконує свою роботу».[627] Людина мусить бути абсолютно певна свого тлумачення 1 Тимофія 2:12, щоб виправдати обмеження повного використання дарів, які Святий Дух розподіляє жінкам. Але, як я пропонував у розділі 7, жодна відкрита й справді чесна людина не повинна бути аж настільки певна.

Обмеження дарів надягає гамівну сорочку не лише на жінок, а й на Самого Бога. Знаходити викривлене богословське виправдання для того, щоб у тебе бігали мурашки по шкірі, коли Божий Дух використовує жінку, щоб служити тобі, — це засмучувати Святого Духа, Який «віє, де

627. Ефесян 4:16

хоче»[628] і має звичай призначати Своїми устами кого Сам вважає за потрібне.[629] Ґордон Фі (Gordon Fee) каже:

«Новозавітні свідчення такі: Святий Дух охоплює обидві статі, обдаровуючи і чоловіків, і жінок, і тим самим потенційно звільняючи все тіло, щоб усі його частини служили й у різний спосіб провадили інших. Тож зрештою моє питання — не програма „жінки в служінні". Радше це програма Духа, благання вивільнити Духа з наших обмежень і структур, щоб церква могла служити самій собі й світові дієвіше».[630]

Є два способи, якими ми зазвичай придушуємо дари, що поширюють Царство й що їх Бог дає жінкам: ми можемо ставити їм стелю; або ж суспільні умови можуть узагалі не дати їх виявити.

КОЛИ СТАРІ МІХИ МАРНУЮТЬ НОВЕ ВИНО

Хоча в історії Церкви траплялися короткі спалахи вагомого служіння жінок, є дуже мало прикладів в історії церкви до 1900-х років, коли жінки *протягом тривалого часу* керували в церквах. Чому так? Ісус застерігав про небезпеку того, що старі міхи погублять нове вино. Один зі способів, як це стається: Дух діє потужно, висуваючи на перший план усіляких обдарованих людей, але згодом сили інституціоналізму запроваджують надмірно регламентовані правила й процедури, які замінюють те, що народилося від Бога. Відповідність посадовим інструкціям замінює те, що колись рухали дари.

Наприклад, коли оглядаєш століття пробуджень, то на ранніх етапах бачиш виливання нового вина: усілякі «неакредитовані» люди, зокрема жінки, вриваються на сцену в силі Духа — керують, проповідують, євангелізують, засновують церкви чи пасторують у них. Згадайте п'ятидесятницький рух на початку минулого століття, де Дух потужно обдаровував цілі натовпи жінок для євангелізації, проповіді й першопрохідницького керівництва. Але згодом, коли минає досить часу, закрадається інституціоналізм, і церква повертається до своїх старих міхів: «професійних» служителів (небагатьох обраних, які роблять

628. Івана 3:8
629. Вихід 15:20; Суддів 2:16; 4:4; Естер 4:14
630. *Джерело*: Discovering Biblical Equality, 2005, с. 254.

більшу частину Божої праці) і підпорядкування жінок (іноді менш обдарованим чоловікам). Марія Боккія (Maria Bocсia) у праці *Hidden History of Women Leaders of the Church* («Прихована історія жінок-лідерок Церкви») підсумовує цю сумну закономірність, що повторюється в історії церкви: «Коли керівництво означало харизматичний вибір лідерів Самим Богом через дари Святого Духа, жінок до нього залучали. З часом керівництво інституціоналізувалося, світська патріархальна культура просочилася в Церкву, і жінок виключили».[631]

Це сягає II століття. Наскільки нам відомо, після тієї команди, що описана в Римлян 16, у церкві ніколи не було керівної команди з чоловіків і жінок. Уже через кілька десятиліть після того, як Павло написав свій лист до римської церкви, потужний патріархалізм та інституціоналізм туго обвилися навколо церкви. Тертуліан, наприклад, переосмислив церкву як мікрокосм римського суспільства з його ступенями посадовців, тож пастори стали правителями. Зникло динамічне застосування дарів, а натомість народився поділ на духовенство й мирян — з особливими правами для духовенства, а також із переконанням, що духовенством можуть бути лише чоловіки.

Коли церква вирішує, що жодна жінка не керуватиме й не проповідуватиме, з неї витікає частина її відкупительного потенціалу. На щастя, Бог і далі діє в ній (бо Він ніколи не мав досконалої церкви). Але якщо церква (чи рух церков) не хоче втратити частину того, що дає Дух, вона *мусить* позбутися старих міхів, які зосереджуються на ієрархії управління або ставлять керівництво й навчання в залежність від статі. Якщо рання церква й численні пізніші пробудження чогось варті як орієнтир, то кращий міх виявляє й задіює дари, які Дух дає *всім* людям: молодим і старим, багатим і бідним, чорним і білим, чоловікам і жінкам. Проте є одна річ, ще гірша, ніж ставити стелю для дарів жінок. Це взагалі не вміти їх помітити.

Суспільні умови можуть перешкоджати розвиткові дарів

Я радію успіхові Руху за визволення жінок, особливо тому, що він домагався рівних можливостей в освіті та професії. З широкої історичної

631. Джерело: Journal of Biblical Equality, вересень 1990 р., с. 58.

перспективи світ лише починає відкривати, наскільки здібні жінки, коли їм дають простір у всіх сферах суспільства. Справді, аж до 1960-х років майже одностайно вважалося, що жінки не можуть робити те, що тепер вони роблять мільйонами! Слава Богові за таланти, дари й можливості, які Він дав чоловікам *і жінкам*!

Це має змусити нас зупинитися й замислитися над усіма талантами й дарами, які пропали марно в історії світу, бо суспільні умови були такі, що жінкам майже ніколи не давали освіти чи можливостей розкрити свій потенціал. Це стосується й історії церкви: скільки апостолів, пророків і вчителів так і не побачили світу? Скільки добрих Божих дарів Його церкві так і не розгорнули? На жаль, не лише церкви минулого так багато втратили. Це й сьогоднішні церкви, які мають богослов'я, що обмежує за статтю, і яке або робить їх сліпими до обдарованих жінок серед них, або, якщо ці дари помічено й розвинуто, обмежує їх кімнатами, де немає чоловіків.

Я дякую Богові, що живу в егалітарній культурі, де суспільні умови такі, що моя донька має більше шансів зробити будь-який професійний внесок у суспільство, до якого Бог її обдарував. Я щиро сподіваюся, що так само буде і з її служінням у церкві.

Однак мушу визнати, що я ще не розглянув поширеного заперечення, яке висувають ієрархічно налаштовані дослідники: якщо керівництво в церкві не має ґрунтуватися на статі, то чому 1 Тимофія 3:2 каже, що пастор має бути «вірним своїй дружині»? Це питання змушує уважно поглянути не лише на сам вірш, а й на власний метод тлумачення.

Римлян проти 1 Тимофія — нормативне проти коригувального

Ось уривок, у якому це трапляється:

«Хто прагне бути єпископом (наглядачем), той бажає доброго діла. Отже, єпископ має бути бездоганним, **вірним своїй дружині**, тверезим, стриманим, гідним, гостинним, здатним навчати, не п'яницею, не жорстоким, а лагідним, не сварливим, не грошолюбним. Він має добре керувати власним домом і стежити, щоб його діти слухалися його, і

робити це в спосіб, гідний повної поваги. (Бо коли хто не вміє керувати власною родиною [дослівно — „домом"], то як він зможе дбати про Божу Церкву?) Він не повинен бути новонаверненим, щоб не загордився й не потрапив під той самий осуд, що й диявол. Він також повинен мати добру репутацію серед сторонніх, щоб не зазнати ганьби й не потрапити в пастку диявола».[632]

Цей уривок досить схожий на перелік вимог до старійшин (пресвітерів), який отримав Тит для свого апостольського служіння на острові Крит.[633] Різниця між ними в тому, що уривок з Послання до Тимофія далі додає схожий, але коротший перелік вимог до дияконів.[634] Усі три частини — та, що в Посланні до Тита, про старійшин, і дві в Посланні до Тимофія, про старійшин і дияконів, — містять вислів «вірний своїй дружині» як вимогу.

На перший погляд це ніби суперечить Римлян 12 і 16, де єдиним мірилом є дари й покликання, а не чоловіча стать чи сімейний стан. *Тож ми питаємо: «Чи маємо ми тлумачити Римлян 12 і 16 у світлі 1 Тимофія 3, чи навпаки?»*

Якби я написав листа своїй дитині — синові, у якому висловив би свою любов до нього й поділився б найкращою мудрістю для його життя, а потім написав би інший лист, у якому висловив би занепокоєння тим, як невдало він повівся в певній ситуації, і порадив би, як це виправити, я сподівався б, що з плином років мій син дозволить першому, позитивному листові бути рамкою для пізнішого, коригувального. Так само нам слід дозволити Римлян 12 і 16 бути рамкою для 1 Тимофія 3. Як я показав у розділі 7, усе Перше послання до Тимофія має переважно коригувальний тон: воно намагається виправити церкву, якій зашкодили лжевчителі. Хоча в його уривках є позачасова мудрість, ці істини сьогоднішнім церквам, які можуть стикатися з зовсім іншими ситуаціями, треба уважно викопувати.

Повернімося до моєї аналогії: якби моя донька, яка перебуває в зовсім іншій ситуації, прочитала листа, якого я написав її братові про те, як навести лад у безладі його життя, я сподівався б, що вона не

632. 2 Тимофія 3:1-7
633. Тита 1:6-9
634. 1 Тимофія 3:8-12

застосовуватиме бездумно все, що я сказав у тому листі. Якщо застосувати цю аналогію, то Послання до римлян більше схоже на окружний лист, який я пишу всім своїм п'ятьом дітям незалежно від їхньої ситуації. Хоч воно й стосується особливої ситуації — поєднання юдеїв і язичників, — за своєю природою воно передусім не коригувальне: Павло навчає так, що майже все сказане ним можна безпосередньо застосувати до будь-якої церкви будь-де. Це тому, що він навіть не бував у тій церкві, а отже, здебільшого пише так, як писав би до будь-якої звичайної церкви.

Натомість 1 Послання до Тимофія, як і Послання до Тита, адресоване головним чином одній людині. Хоч певна церква й могла знати його зміст, той факт, що його написано конкретному лідерові, який долає дуже конкретні труднощі, означає: застосовувати його зміст до всіх церков треба з особливою обережністю.

Нарешті, мусимо пам'ятати, що ясні уривки слід використовувати для тлумачення туманніших. Хоч 1 Тимофія 3 на перший погляд може видаватися цілком зрозумілим, трохи роздумів показує, що він ніби суперечить тому, чого ясно навчає багато інших уривків Біблії. Незабаром я наведу приклади. Оскільки Писання тлумачить Писання, а ясні уривки покликані проливати світло на туманніші, *нашу спробу вивести з 1 Тимофія 3 універсально застосовну істину мають спрямовувати Римлян 12 і 16*.[635]

Два способи читати 1 Тимофія 3 і Тита 1

Є два способи тлумачити 1 Тимофія 3 (і Тита 1) щодо статі та церковного проводу. Перший — читати цей текст так, ніби Павло *наказує*, щоб старійшини (пресвітери) в ефеських (і критських) церквах були чоловіками, а отже, і в усіх церквах усюди. *Другий — читати його так, що Павло припускає: найімовірнішим і, можливо, найпридатнішим старійшиною в тих греко-римських церквах буде paterfamilias, чоловік —*

635. Будь ласка, не приписуйте мені того, чого я не кажу. Нам потрібне все Писання, щоб тлумачити будь-який окремий його розділ, але все ж, можливо, краще читати 1 Послання до Тимофія, коригувальне послання, крізь призму Послання до римлян, нормативного послання, ніж навпаки.

глава домогосподарства, хоча можливі й винятки.[636]

Я вважаю, що другий спосіб читання кращий. Як каже Н. Т. Райт (N. T. Wright): «[Хоча] Павло говорить про [єпископа (наглядача)] як про чоловіка … це тому, що грецька граматика зазвичай охоплює обидві статі разом, і тому, що в перші часи Церкви лідерами більшості спільнот, імовірно, були чоловіки. Я не вважаю, що це відсторонює жінок від цього конкретного служіння й покликання».[637]

Райт має рацію, коли каже: «Грецька граматика зазвичай охоплює обидві статі». На відміну від наших англійських перекладів, слова, які вживає Павло, передусім охоплюють обидві статі. У грецькому оригіналі Павлове слово «хто» (*tis*) у фразі «хто прагне бути єпископом»[638] стосується обох статей. Але ще важливіше те, що *у жодному з переліків 1 Тимофія 3 чи Тита немає займенників чоловічого роду*. Порівняйте це з нашими англійськими перекладами переліку про єпископів у 1 Тимофія — «his … He … his … his … him …he … his … he … He … he … He … he …» (англійські займенники чоловічого роду: «його … він …»), — які вводять нас в оману, змушуючи майже в кожному рядку уявляти собі чоловіка, чого перші читачі не робили б.

Ця можливість охоплення обох статей ще більше зміцнюється, коли ми розуміємо, що вислів «вірний своїй дружині» (дослівно «чоловік однієї дружини») — це єдина частина переліку, яка при поверхневому читанні передбачає чоловічу стать. Проте насправді в цьому контексті цей вислів ужито щодо будь-якої *узагальненої* особи, чоловіка чи жінки. Так, якби зверталися *лише* до жінок, Павло вжив би вислів «жінка одного чоловіка» (як він і робить у 1 Тимофія 5:9). Але оскільки Павло, як і будь-який давній андроцентричний грецький автор, уживав чоловічу форму вислову, коли до групи входили обидві статі, ми можемо зрозуміти, що

636. Уже після завершення своєї книжки я прочитав книжку Ендрю Бартлетта (Andrew Bartlett) «Men and Women in Christ» і знайшов на с. 315–327 третій спосіб: Павло навмисно вживає узагальнену, а отже, інклюзивну щодо статі мову і тому навіть не припускає, що єпископами будуть чоловіки. Якби не згадка про загадкових «жінок» у вірші 11, яку я намагаюся пояснити в Додатку 5, я перейшов би на його бік. А так я вагаюся між другим і третім способом. Хоч би як читати цей уривок, його не слід розуміти як такий, що виключає жінок із пасторського служіння.

637. Tom Wright, Paul for Everyone: The Pastoral Letters, с. 29

638. Те саме слово «хто» або «будь-хто» (*tis*) знову з'являється у вірші 5, а також у Тита 1:6. Воно означає не «будь-який чоловік», а «будь-яка людина» — наприклад, Ісус каже: «Коли хто (*tis*) хоче йти за Мною, хай візьме свого хреста» (Матвія 16:24).

так могло бути й тут. Ісус робить щось подібне, коли цитує андроцентрично сформульовану заповідь не жадати «дружини свого ближнього»[639] — заповідь, яка стосується також дружин: вони не повинні жадати чоловіка своєї ближньої.

Якщо суть вислову «вірний своїй дружині» не в чоловічій статі, то в чому? Цей вислів означає *моногамний у шлюбі та в статевому житті*. Він виключає тих, хто має більше ніж одну дружину чи одного чоловіка, а також тих, хто статево невірний своєму подружньому партнерові.[640] Навіть дослідники-комплементаристи, як-от Шрайнер (Schreiner) (та інші), визнають таку можливість: «Вимоги до старійшин у 1 Тимофія 3:1-7 і Тита 1:6-9, зокрема твердження, що вони мають бути „чоловіками однієї жінки", самі собою не обов'язково виключають служіння жінок як старійшин».[641]

Але припустімо (хоча вагомих підстав для цього, можливо, й немає), що Павло в цьому переліку *справді* мав на увазі лише чоловіків. Що ж, у нас усе одно є добрі підстави дійти висновку, що Павло щонайбільше *припускає*, що старійшинами в тому контексті, імовірно, будуть чоловіки, не обов'язково роблячи це суворим і непорушним правилом для всіх церков на всі часи.

Ця думка аж ніяк не нова. Десятиліттями я служив у церквах, «керованих старійшинами», які стверджували, що застосовують 1 Тимофія 3, коли обирають пасторів. Проте ніхто з нас, церковних лідерів, не сприймав Павлових вимог, пов'язаних з обставинами, як жорсткого законодавства про те, хто може керувати. Ті якості, що стосуються характеру («лагідний, не сварливий, не грошолюбний»), уміння провадити людей у стосунках («здатний керувати») і знання вчення («здібний навчати»), — як ми всі погоджувалися, універсальні.

639. Марка 10:12

640. «Чоловік однієї дружини» — це ідіома, яку треба розуміти як суму її частин. Так само в англійській мові були назви зі словом «man» (чоловік), як-от «mailman» (листоноша) і «chairman» (голова), що вказували не на те, що йдеться про чоловіка, а на те, що чоловіча стать була стандартною. Див. обговорення в Philip Payne, Man and Woman, One in Christ, розд. 24.

641. Джерело: www. bit.ly/31ls4qR с. 36. Так само Даґлас My (Douglas Moo), прихильник виключно чоловічого проводу, все ж каже: «Було б перебільшенням стверджувати, що цей вислів [„чоловік однієї жінки"] ясно виключає жінок». (The Interpretation of 1 Timothy 2: 11-15: A Rejoinder.) Як і Крейг Бломберг (Craig Blomberg): «1 Тимофія 3:1-7 і Тита 1:5-9 не надто стосуються справи». (Two Views on Women in Ministry, розд. 1).

Проте *чинники, пов'язані з обставинами, згадані у віршах 4 і 5, такими не є*. Справді, якщо сприймати їх як обов'язкову заповідь, це обмежило б церкви: вони могли б рукопокладати лише людей старших віком (слово «старійшина» передбачає старшинство), одружених і таких, що мають двох чи більше дорослих дітей, кожне з яких ревно служить Христові й слухається кожного наказу батьків. Невже Павло повсюдно забороняє рукопокладати пасторів, які можуть *не* бути літніми, *не* бути одруженими, *не* мати більше ніж одну дитину, *не* мати слухняних чи віруючих дітей, *не* мати власного домогосподарства (зазвичай із рабами, родичами й орендарями), *а якщо продовжити цей аргумент, то й не бути чоловіками*?

Невже ми справді маємо вірити, що, на думку Павла, Ісус, Тимофій і він сам — усі неодружені — не мали б права входити до вищої керівної команди церкви? Трохи здорового глузду — і ми усвідомлюємо, що в цьому переліку маємо Павлове припущення про найімовірніших і/або найпридатніших старійшин для ефеської церкви того часу, а не його універсальний припис щодо того, які люди можуть керувати церквами до кінця часів.

Як я вже казав, риси характеру в 1 Тимофія 3 і Тита 1 — це вкрай важливий біблійний матеріал, який допомагає нам обирати старійшин, *але навіть цей перелік рис характеру сформований ситуацією*: чому, можемо спитати, цей перелік так зосереджений на зовнішніх якостях — на тому, як праведність сприймають інші, — а не на внутрішніх? Чому в ньому немає жодної згадки про рису, пов'язану з любов'ю до Бога й людей? Чому цей перелік має такі разючі паралелі в грецькій літературі того часу, що, за винятком «не новонавернений» (вірш 6), кожної з перелічених якостей очікували б і від нехристиянського державного урядовця в греко-римському світі? Чому брак цих рис призвів би до «ганьби» (вірш 7)?[642] Чому Павло сам не застосовує всіх своїх настанов, коли рукопокладає старійшин, — наприклад, хоча тут він каже, що новонавернених християн не слід настановляти старійшинами (вірш 6),

642. Павлова турбота про довіру до церкви в її культурі — головний рушій усього його послання до Тимофія. Павло хоче, щоб лідери в церкві «мали добре свідоцтво від сторонніх, щоб не впасти в ганьбу». Так само 1 Тимофія 2:10, 15; 3:4, 8, 11; 5:10 і 6:1 показують наскрізну турботу про зовнішню репутацію церкви.

він і Варнава іноді рукопокладали старійшин з-поміж щойно навернених?[643]

Відповідь на кожне з цих запитань, схоже, така: церква в Ефесі вже зазнала ганьби через лжевчителів і занепалих лідерів, які розірвали на шматки її добре ім'я. *За цим переліком стоїть Павлова головна турбота: щоб церква завдяки довірі до своїх лідерів повернула собі довіру й силу свідчення у своєму середовищі.*[644] У тій культурі церква, яку очолюють старші люди, подавала б кращий сигнал, ніж та, яку очолюють молоді, — до того ж чоловіча стать, шлюб і члени дому, які коряться, були тоді бажаними, помітними рисами лідерів будь-якої новопосталої спільноти. Але нам не слід вважати, що всі ці обставини завжди будуть такими й в інших культурах і контекстах. Справді, у нашій культурі бездітні, неодружені, молодші лідери чи лідерки не підривають довіри до церкви. Я став пастором, коли був щойно одружений, майже без жодної «старшості» (мені ще не було тридцяти) і без дітей, — і ті, хто мене рукопоклав, не вважали, що порушують біблійне вчення, як не вважали цього й люди в церкві, які прийняли мій духовний провід.

Якщо ми хочемо чогось навчитися про правильне читання 1 Послання до Тимофія, то саме того, наскільки ситуативні багато його настанов. Не все в ньому — універсальне законодавство. Наприклад, я ніколи не був членом церкви, яка вела б «список удів», хоча 1 Тимофія 5:3-9 каже, що грошову підтримку від церкви мають отримувати лише вдови (не вдівці) віком від 60 років (а не 59 чи менше). Проте багато церков охоче підтримують і вдівців, молодших за 60! Коли ми питаємо їх, чому вони ігнорують «ясне вчення» 1 Тимофія 5, вони слушно відповідають, що в їхній ситуації — відмінній від ефеської — правильно чинити саме так. Так само, якщо спитати, чому сьогоднішня церква може включити до своєї вищої керівної команди обдарованого, побожного неодруженого чоловіка чи заміжню жінку, попри «ясне вчення» 1 Тимофія 3, вони

643. *Дії* 14:8-23

644. Вільям Маунс (William Mounce) у своєму коментарі до 1–2 Тимофія і Тита показує: якщо зіставити переліки 1 Тимофія 3 і Тита 1 і скласти перелік того, що ми знаємо з цих двох послань про Павлових противників, лжевчителів і їхній вплив на церкву, то майже кожна характеристика в Павлових переліках має свою точну протилежність у противниках. Іншими словами, Павло наполягає, щоб Тимофій і Тит шукали лідерів, які зовсім не схожі на противників, що спустошили церкву (церкви).

слушно відповідають, що в їхній ситуації — такій відмінній від ситуації скривдженої ефеської церкви — правильно чинити саме так.

«Чи є щось, чого вона не може?»

Я часто дивуюся надзвичайній вправності моєї дружини як різнобічної людини й досвідченої фахівчині і ставлю собі це запитання. Але коли йдеться про пасторське служіння, його варто поставити щодо побожних і відповідно обдарованих жінок.

Новий Завіт докладно описує і якості, і функції, яких вимагають від старійшин чи пасторів. Розглядаючи ці подробиці, я вражений тим, що кожна з них досяжна й для жінок.

Почнімо з переліку вимог до характеру в 1 Тимофія 3 (який відлунює в Тита 1). Окрім вислову «чоловік однієї дружини» (який, як я доводив раніше, слід читати узагальнено як «моногамний у шлюбі та в статевому житті»), у цьому переліку немає нічого, що сучасний читач міг би вважати досяжним виключно для чоловіків. Але ми все одно можемо спитати: чи так думав Павло? Нам не треба гадати, щоб відповісти на це: в інших місцях своїх послань до Тимофія і Тита він прямо уявляє побожних жінок, які втілюють ці самі якості:

Служіння старійшини — добре діло (3:1); жінки мають чинити добрі діла (5:10). Старійшини, а також — як сказано в інших місцях — жінки мають бути: бездоганні (3:2; 5:7); стримані (3:2; 3:11); розважливі (3:2; 2:9, 15); статечні (3:2; 2:9); гостинні (3:2; 5:10); тверезі (3:3; Тита 2:3); добрі господарі своїх домів (3:4; 5:14); і мати добру славу серед сторонніх (3:7; 5:7, 10). Старійшини мають бути здібні навчати (3:2), жінки мають навчати доброго (Тита 2:3). Старійшини не повинні бути грошолюбними (3:3); жінки не повинні носити золота, перел і дорогого одягу (2:9). Старійшини мають виявляти гідність у тому, як тримають своїх дітей у слухняності (3:4); жінки також мають виявляти гідність (3:11). Старійшини не повинні бути новонаверненими, щоб не загордитися й не впасти в осуд (3:6); жінки мають бути смиренними й не підпадати під осуд (5:10, 12).[645]

645. Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) у «Men and Women in Christ» (с. 318–319) звернув мою

Якщо відкласти риси характеру, то як щодо вмінь, яких вимагають від пастора чи старійшини? Коротко кажучи, вони мають «пасти, вести, навчати, напоумлювати й пильнувати отару. Це охоплює й захист від лжевчителів. Вони також мають подавати добрий приклад і молитися за зцілення хворих. Вони можуть брати участь у пророкуванні та в покладанні рук для передання духовних дарів».[646] Чи є серед цих функцій хоч одна, що виходить за межі можливостей жінок, які мають достатньо дарів, підготовки й досвіду, щоб їх виконувати?

За відсутності біблійного уривку, який ясно забороняв би жінкам бути пасторами (досі в цій книжці я показав, що такого уривку немає), розумно припустити, що ні в переліку вимог, ні в переліку функцій немає зовсім нічого, що не дозволяло б жінці відгукнутися саме на те покликання, до якого Павло запрошує будь-кого («хто»), коли пише: «Хто прагне бути єпископом, той доброго діла бажає» (3:1). Усе це означає, що, принаймні в егалітарній культурі, в якій я живу, правильно й мудро рукопокладати для церковного проводу також жінок, наповнених добрим характером, покликаних і вмілих.

(Окрім Павлових слів «вірний своїй дружині», є ще два аргументи з 1 Тимофія 3, якими комплементаристи обґрунтовують, що старійшинами можуть бути лише чоловіки. Я розглядаю їх у Додатку 5: Ще два аргументи з 1 Тимофія 3.)

Дари як основа навчання й проводу

Повторю: у Посланні до римлян, нормативному посланні, Павло наголошує на дарах як основі проводу й навчання в церкві, тоді як у 1 Посланні до Тимофія, коригувальному посланні, його більше турбує виправлення ситуації в ефеській церкві.

Проте це не означає, що 1 Послання до Тимофія цілком відмовляється від важливості визнання дарів, коли обирають лідерів і вчителів. Це

увагу на ці моменти. Він додає: «Павло включає ще три вимоги: лагідний, не насильник (порівняйте 1:13) і не сварливий (3:3). Безперечно, ці якості можна знайти й у жінок».

646. Дії 20:28; 1 Тимофія 3:5; 5:17; 1 Петра 5:2-3; Дії 20:28-31, Якова 5:14-15, 1 Тимофія 4:14. Дякую Ендрю Бартлетту (Andrew Bartlett) за цей перелік функцій у «Men and Women in Christ» (с. 294), який я цитую майже дослівно.

видно з одного ключового вірша наприкінці послання: «Старійшини, які добре керують справами церкви, гідні подвійної честі, особливо ті, чия праця — проповідь і навчання».[647] Зверніть увагу на дві неявні згадки про дари в цьому вірші. Перша — дар проводу. Деякі старійшини, каже Павло, особливо добре вміють «керувати церквою». Грецьке слово для «керувати» (*proestōtes*) — найуживаніше слово для провадження церкви.[648] І все ж — і це має нас вразити — Павло вживає те саме слово для «дару проводу» в Римлян 12, не прив'язаного до жодної статі. Я хочу сказати, що найпевніша ознака того, що Бог, можливо, хоче, щоб людина була єпископом, — це видимий у ній даний Богом дар проводу.

Друга — дар навчання. Раніше в посланні Павло каже, що всі старійшини мають бути «здібні навчати», але, написавши «особливо ті, чия праця — проповідь і навчання», він уточнює, що деякі старійшини, мабуть, мають робити це значно більше, ніж інші. Мій досвід церковного життя спонукає мене погодитися: деякі проповідники просто обдарованіші за інших. З 1 Послання до Тимофія ми знаємо, що пасторські керівні команди мають глибоко усвідомлювати дані Богом дари (у самих себе та в інших), бо Павло нагадує Тимофієві: «Не занедбуй дару, що в тобі, який даний тобі через пророцтво, коли рада старійшин поклала на тебе руки».[649]

Завершімо цей розділ там, де ми його почали: «бурдюк Духа», який ми маємо прагнути застосовувати, — це визнання дарів, і аж ніяк не гендерна виключність. Церкви мають шукати побожних, обдарованих людей, щоб навчати їх і вивільняти для впливових служінь навчання та проводу. Адже Павло прямо це наказує: «Якщо ваш дар … навчати — навчайте; … якщо провадити — провадьте старанно».[650] Замість того щоб відчувати загрозу від обдарованих жінок, ми маємо прославляти Бога за них. У цьому висновку Бена Вітерінгтона (Ben Witherington), новозавітного дослідника, який написав докторську дисертацію про служіння жінок у ранній Церкві, може бути більше правди, ніж нам хотілося б: «[П]роблема в церкві — не сильні жінки, а радше … чоловіки, які відчувають загрозу від сильних жінок і пробують різні засоби, навіть

647. 1 Тимофія 5:17
648. Воно трапляється в 1 Тимофія 5:12, де для опису церковного проводу вжито спільнокореневе з цим дієсловом слово.
649. 1 Тимофія 4:14
650. Римлян 12:6-8

сумнівну екзегезу, щоб заборонити їм використовувати свої дари й благодатні обдарування в церкві».[651]

Лорен Каннінгем (Loren Cunningham) з YWAM («Молодь з місією») розповідає, що якось сказав йому покійний Девід Йонгі Чо (David Yonggi Cho): «Усі церкви [у Кореї] маленькі, [бо] вони стримують своїх жінок, не дозволяючи їм робити те, до чого їх кличе Бог. Я казав їм вивільнити своїх жінок, але вони наполягають, що проблема не в цьому. Вони питають мене: „У чому секрет вашої церкви?" Я знову кажу їм: „Вивільніть своїх жінок", але вони просто мене не чують!»[652]

Нещодавно я розмовляв із другом, який разом із дружиною заново заснував церкву з п'ятдесятьма дорослими й бачив, як вона виросла до кількох тисяч людей. Оскільки вони також очолюють велику сім'ю церков на півдні Африки, а ще сім'ю церков у Замбії, яку вони раніше заснували і яка множиться, я спитав його, як він дає раду такому навантаженню. Він відповів так, що стало видно: визнання дарів незалежно від статі — і в його шлюбі, і в його служінні — для нього той бурдюк, у який вливається Боже благословення для світу:

Ми з дружиною провадимо разом. Для нас це має множильний ефект на все, що ми робимо. Ми обоє провадимо й діємо як команда: обоє провадимо й коримося одне одному в різних сферах відповідно до наших сильних сторін. Ми намагаємося розкривати одне в одному найкраще й підтримувати одне одного. Коли ми засновуємо церкви в Замбії, у нас більше можливостей, ніж церковних лідерів-чоловіків. Часто найобдарованішими й з найкращим характером бувають жінки. Коли ми доручаємо церкви їхній опіці, знову й знову бачимо, як процвітають і вони самі, і церкви, які вони провадять.

Ми втрачаємо так багато Божої благодаті, коли відсуваємо обдарованих жінок убік чи применшуємо їх. Ми позбавляємо не лише самих обдарованих жінок, а й церкви, які провадимо, світ, якому служимо, і чоловіків — того партнерства, якого вони так відчайдушно потребують.

651. *Джерело*: www.bit.ly/3BJj5wh
652. Loren Cunningham, Why Not Women? A Biblical Study of Women in Missions, Ministry, and Leadership

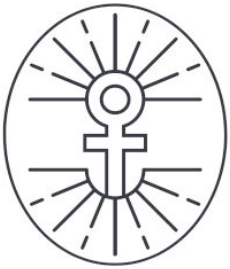

Частина четверта

ВИВІЛЬНЕННЯ ЖІНОК

14

Біблійна жіночність і мужність

«Відкладіть давнє традиційне уявлення про жінку як про ту, що плекає, і про чоловіка як про лідера. Відкладіть також нові уявлення про жінку як про супержінку і про чоловіка як про гнобителя. Почніть із найстрашнішого з усього — з чистого аркуша». **Анна Квіндлен**[653]

Джон Пайпер (John Piper) каже: «Церкві потрібна відповідь на те, що сказати восьмирічному хлопчикові чи дівчинці, які питають: „Мамо, що означає вирости й бути чоловіком, а не жінкою?“ … Не говоріть мені про загальнолюдські чесноти. Скажіть мені, що означає бути чоловіком, а не жінкою».[654] Але я міг би спитати його про те саме. Що він сказав би моїм дітям, які приблизно цього віку? Вибачте, що далі я вкладаю слова в його вуста, але це його власні слова.

Данверська заява, яку він написав, стверджує, що Бог кличе всіх чоловіків провадити жінок, забезпечувати й захищати їх. Жінки ж, зі свого боку, мають коритися цьому проводу, приймати його, а також забезпечення й захист, і особливо зосереджуватися на домі й дітях. Якби мої діти спитали, що означає бути справді *мужнім* чоловіком і справді *жіночною* жінкою, Пайпер наважується дати відповідь:

В осерді зрілої мужності — почуття доброзичливої відповідальності провадити жінок, забезпечувати й захищати їх у спосіб, що відповідає різним стосункам чоловіка … і … в осерді зрілої жіночності — вільна готовність схвалювати, приймати й плекати силу та провід гідних чоловіків у спосіб, що відповідає різним стосункам жінки.[655]

653. Промова на випускній церемонії в Mount Holyoke, 1999 р.
654. *Див.* www.vimeo.com/44525286.
655. *Джерело:* Recovering Biblical Manhood and Womanhood, розд. 1.

Але бачите, тепер Пайпер переносить своє розуміння ролей у шлюбі на *всі* стосунки між чоловіками й жінками. Якщо він має рацію, то мені слід навчити свою восьмирічну доньку почати «приймати провід» своїх чотирьох братів. Невже Бог справді цього чекає від моїх синів і доньки? Розгляньмо якомога ґрунтовніше питання, чого Біблія навчає про мужність і жіночність.

Комплементарність як учення

Найперший вірш Біблії про людство, у її першому розділі, каже нам, що Бог «*чоловіком і жінкою створив їх*». З біологічного погляду Бог створив людський рід статево диморфним, тобто у двох відмінних статях. Раніше в Буття 1 мова про ніч і день, про сонце й місяць, можливо, дає взірець для комплементарності (взаємодоповнюваності) чоловіка й жінки. Ми — відповідники одне одного. Як два шматочки пазла, ми заповнюємо прогалини одне одного. Ісус підкреслив відмінність статей, пославшись на Буття 1: «Хіба ви не читали, що Творець від початку „створив їх чоловіком і жінкою“?»[656]

Другий розділ Біблії також показує *комплементарність статей*. Якщо вважати Адама і Єву прообразами чоловіків і жінок загалом, то ми «подібні й протилежні» (*kenegdo*) — ми доповнюємо одне одного як відповідники *і* співпрацюємо, щоб розкривати одне в одному найкраще. (Якщо поєднати ці думки, ми — «партнери-відповідники».)

Отже, комплементарність — це Божий задум! Поки що все добре. *Але коли ми питаємо ці початкові розділи Біблії, у чому саме різниця між чоловіками й жінками, окрім очевидних біологічних відмінностей, нам важко знайти відповідь.* Звісно, чоловік не може виношувати, народжувати й годувати груддю дітей, але чого ще він не може чи не повинен робити? І чого, окрім того, щоб запліднити жінку, не може жінка? Я вважаю, що в початкових розділах Писання ясних відповідей дано мало.

Найближче, до чого ми можемо підійти в якомусь «визначенні ролей», — це те, як Бог роздає покарання в Буття 3. Жінка зазнаватиме болю в

656. Матвія 19:4. Цікаво, що лише хибний, гностичний Ісус стирає цю відмінність: «Коли ви зробите двох одним … так що чоловік не буде чоловіком, а жінка не буде жінкою … тоді ви ввійдете [у Царство]» (Євангеліє від Томи 22).

пологах — чи це Божий спосіб визнати, що її життя буде спрямоване на виховання дітей? А чоловік мучитиметься з полем — чи це Божий спосіб підтвердити, що він буде годувальником сім'ї?

Чи варто взагалі робити з цих покарань так багато висновків щодо наших ролей? Адже треба спитати: цей уривок описує чи приписує? Коли ми думаємо про перших читачів книги Буття, то розуміємо, що тут, імовірно, щось описано, а не приписано. Її написано для хліборобської культури, в якій чоловіки виконували фізично важку частину сільської праці, тоді як дружини годували груддю свою шосту дитину.

Справді, у цих покараннях немає нічого, що приписувало б усім чоловікам і жінкам, неодруженим чи одруженим, у всіх культурах сфери, закріплені лише за однією статтю. Буття 1 радше наголошує, що *обоє*, чоловік і жінка, беруть участь у вихованні дітей («плодіться»). Єва, може, і народжує дітей, але Адам теж піклується про їхніх дітей і виховує їх. (У Буття 2 оповідач дає зрозуміти, що Божий задум — щоб дитину виховували *і* батько, *і* мати.[657])

І *обоє* беруть участь в обробітку землі («наповнюйте землю, оволодійте нею»). Можливо, це правда, що ще до появи Єви Адама поселено в саду, щоб його обробляти, але нам сказано, що Єву дано йому як відповідну поміч і партнерку, а отже, вона поділяє з ним працю.[658] Не те щоб у ролях годувальника й доглядальниці було щось погане, але коли комплементаристи накидають їх *усім* чоловікам і жінкам, вони виходять за межі ясного вчення цього уривку.

Коротко кажучи, статевий диморфізм та ідея комплементарності, можливо, і видні в Буття 1-3, але приписів щодо ролей і сфер чоловіка й

657. Див. Буття 2:24

658. Алластер Робертс (Alastair Roberts) нещодавно запропонував вичитувати з тексту більше про відмінності статей: якщо читати Буття 2 у світлі Буття 1, то покликання чоловіка, описане в Буття 2, передусім відповідає завданням перших трьох днів творіння: давати імена, приборкувати, розділяти й панувати. Покликання жінки головно охоплює наповнення, прославлення, породження, творення спільності й народження нового життя — завдання, пов'язані з другими трьома днями творіння. Хоч яким захопливим може бути такий спосіб читання, це новий підхід, і він може бути прикладом багатої на уяву ейсегези (вчитування власного змісту в текст). Якщо його й приймати (а я сумніваюся, що варто), я доповнив би пропозицію Робертса, включивши «панування» також до покликання жінок: адже шостий день наголошено стосується панування й підкорення землі.

жінки чи визначень мужності й жіночності там немає.

Мужність і жіночність: соціальний конструкт?

Питання про те, що означає бути «справжнім чоловіком» чи «справжньою жінкою», у нашій сучасній культурі ускладнюються тим, що постмодерна ідея статі (гендеру) як «соціального конструкту» здобула перемогу. Якщо відкласти біологічну стать, то нині широко стверджують, що такі поняття, як мужність і жіночність, значно більше є наслідком виховання й культури, ніж генетики.

Частина сили аргументу нашої культури в тому, що багато метааналізів досліджень чоловіків і жінок доходять тих самих висновків: окрім біологічних відмінностей, пересічний чоловік і пересічна жінка надзвичайно схожі. Багато дослідників доходять висновку, що коли врахувати культурні впливи, відмінності такі незначні, що їх не варто застосовувати як узагальнення.

Перш ніж спокуситися відкинути цей висновок як феміністичний порядок денний, що спотворює дані суспільних наук, згадаймо, що він певною мірою узгоджується з ученням Буття 1 і 2: чоловіків і жінок створено на одній планеті (а не одних на Марсі, а інших на Венері); з одного й того самого матеріалу («кість» і «тіло»); і за однією подобою та образом (Божим). «Подоба», яку чоловік і жінка мають із Богом у Буття 1, знаходить відповідник у «подобі» між чоловіком і його дружиною в Буття 2. До того ж слово *kenegdo*, можливо, наголошує не стільки на відмінності, скільки на подібності, — звідси переклад «suitable» («відповідна»). Між чоловіком і жінкою є відповідність, людська «однаковість», якої Адам, хоч як старався, не міг знайти в жодній із тварин саду. Усе це допомагає нам не перебільшувати відмінностей між чоловіками й жінками.

Тіква Фраймер-Кенскі (Tikva Frymer-Kensky) дослідила жінок Старого Завіту й зауважила, що наголос там зроблено на їхній людськості, а не на їхній жіночій статі:

Коли ми оглядаємо біблійні свідчення про цілі й стратегії жінок, виявляється разючий факт. Немає нічого виразно «жіночого» в тому, як у Біблії зображено жінок, нічого особливо жіночного ні в їхніх цілях, ні в їхніх стратегіях. Цілі жінок — ті самі, що й у біблійних персонажів-чоловіків та в авторів цих оповідей.[659]

Утім, на мою думку, є достатньо досліджень, які підтверджують думку, що чоловіки й жінки в середньому мають когнітивні, психологічні та емоційні відмінності, хай навіть незначні. Якщо скористатися висловом, який я чув від вуличних торговців на Сході: чоловіки й жінки — «same, same, but different» («однакові, однакові, але різні»).

Відмінності

Подумайте про відмінності нашого мозку. Наш мозок улаштований так, щоб працювати то інтуїтивною, творчою правою півкулею, то фактичною, аналітичною лівою. У чоловічому мозку нейронні зв'язки в середньому йдуть спереду назад у межах кожної півкулі, що дає перевагу в сприйнятті й узгоджених діях. Жіночий мозок, навпаки, має значно більше шляхів між двома півкулями, що природніше готує жінок до спілкування й сприйняття. Схоже, саме тому чоловіки часто краще орієнтуються в напрямках і виконують окремі завдання, а жінки вирізняються в багатозадачності й груповому розв'язанні проблем. І тому чоловіки в середньому мислять лінійніше, а жінки — більш охопно, двобічно й з урахуванням контексту.[660] Можливо, цим пояснюється поширене твердження, що чоловіки в середньому прагнуть дорослішати, відокремлюючись, а жінки — прив'язуючись до інших.[661]

Крім того, сканування мозку показують відмінності в кількості сірої речовини (де обробляється інформація) і білої речовини (через яку інформація електрично передається до інших частин тіла). Чоловіки, маючи більше білої речовини, легко досягають успіху у фізичній координації, тоді як жінки швидше обробляють інформацію та

659. Tikva Frymer-Kensky, In the Wake of the Goddesses: Women, Culture and the Biblical Transformation of Pagan Myth, розд. 11

660. Див. дві статті на цю тему: www.bit.ly/2ZR6n12 і www.cbsn.ws/2YaJ7L6

661. Carol Gilligan, In a Different Voice. Цит. за: Tim і Kathy Keller, «The Meaning of Marriage», розд. 6.

розпізнають соціальні сигнали.[662]

Найцікавіше, на мою думку, те, що соціологи визначили десять шкал типів особистості — кожна вимірює, наскільки низько чи високо людина стоїть щодо співчутливості, ввічливості, уяви, працьовитості, ентузіазму, стабільності настрою, впорядкованості, напористості, аналітичного складу розуму та здатності зберігати спокій, — і виявили, що в середньому чоловіки й жінки опиняються в різних місцях на багатьох із цих шкал, як показано в таблиці нижче.[663]

	Жінки, процентиль	Чоловіки, процентиль
Співчутливі	61	39
Ввічливі	59	41
Наділені уявою	56,5	44,5
Сповнені ентузіазму	55	45
Впорядковані	54,5	45,5
Працьовиті	50	50
Напористі	48	52
Аналітичного складу розуму	45	55
Стабільний настрій	42,5	57,5
Зберігають спокій	40	60

Щоб зрозуміти таблицю, уявіть, що зі ста випадково обраних чоловіків і ста жінок утворили сто пар «чоловік — жінка». Щодо працьовитості статистична ймовірність така, що в половині пар жінка буде працьовитішою за чоловіка, а в другій половині працьовитішим буде чоловік, — це показує, що вони однаково схильні бути працьовитими. Щодо співчутливості, однак, у 61 парі жінка буде співчутливішою за чоловіка, а в решті 39 пар — навпаки.

Хоч щодо працьовитості виходить нічия, зверніть увагу, що жінки в середньому мають трохи вищі показники співчутливості, ввічливості, уяви, ентузіазму й впорядкованості, тоді як чоловіки мають вищі показники напористості, аналітичного складу розуму, стабільності настрою та здатності зберігати спокій.[664]

662. Alice Mathews, Gender Roles and the People of God, розд. 13
663. Джерело: www.bit.ly/3pZn7OU

Дуже цікаво! Але все ж ми маємо спитати: що нам робити з цими середніми показниками? Звісно, нам не слід перетворювати їх на очікування щодо кожної окремої людини чи пари. Батьки цілком можуть мати доньку з аналітичнішим складом розуму, ніж у її брата, який, своєю чергою, співчутливіший за неї. Так само, розподіляючи посади, нам не слід автоматично обмежувати коло кандидатів за статтю. Дороті Сейєрс (Dorothy Sayers) сказала:

Мало які жінки бувають природженими механіками; але якщо така знайдеться, марно намагатися переконати її стати кимось іншим. … Якщо [вона] здатна стати першокласним юристом, лікарем, архітектором чи інженером, то їй треба дозволити спробувати свої сили в цьому. Правило [має бути таке]: спершу йде робота, а потім [її] відкривають для кожної людини — чоловіка чи жінки, товстого чи худого, високого чи низького, негарного чи вродливого, — яка здатна виконувати цю роботу краще, ніж решта світу.[665]

Це одна з головних проблем комплементарного аргументу на користь приписаних гендерних ролей. Правильно стверджувати, що Бог створив чоловіків і жінок відмінними. У середньому чоловіки, можливо, природніше здатні брати на себе командування завдяки своїй напористості, тоді як жінки в середньому, можливо, краще підготовлені вести дім і доглядати малих дітей завдяки своїй впорядкованості й співчутливості. Але для тих чоловіків і жінок, чиї дари роблять їх винятками, накидати їм ці ролі було б украй шкідливо.

Насправді я сумніваюся, що Біблією взагалі можна обґрунтувати гендерні стереотипи.

Біблійні чоловіки, що ламають гендерні стереотипи

Дослідіть біблійних персонажів — і, можливо, побачите, що більшості наших нинішніх культурних уявлень про мужність і жіночність там просто немає.

664. Див. www.bit.ly/3q6HGJh. Чесно кажучи, суспільні науки ще не встановили напевно, якою мірою ці середні показники є наслідком природи, а якою — виховання.
665. Dorothy Sayers, Are Women Human? Essays on the Role of Women in Society, с. 19, 29. Цит. за: William Witt, Icons of Christ, розд. 17

Коли чоловіків Бецал'їла й Оголіява Бог помазує «тесати каміння» й «різьбити дерево», ми можемо подумати, що це підтверджує поділ праці за статтю, де чоловіки піднімають важке. Але що робити з тим, що вони також були обдаровані створювати «мистецькі задуми» й шити «ткані шати»?[666] Або коли цар Давид кидається в бій чи метає свій камінь у голову велетня, ми можемо схвалювати Божий вибір чоловіка для цієї справи, але що робити з тим, що він грає на арфі й пише емоційну поезію? Або коли Ісус перевертає столи в храмі, ми любимо говорити про Його чоловічу відвагу, але що нам робити з Його бажанням зібрати Свій народ під Свої крила, як квочка збирає курчат своїх?[667] Справжні чоловіки не плачуть? Що ж, Ісус заплакав. Справжні чоловіки орудують зброєю? Ісус сказав Петрові сховати свою. Справжні чоловіки не виявляють ніжності? Ісус дозволив Іванові покласти голову Йому на груди. Справжні чоловіки не займаються хатніми справами? Ісус готував їжу для Своїх учнів і мив їм ноги.[668]

Нам часто подобається думати, що Павло втілює «чоловічі» риси, як-от незламну витривалість, невичерпне прагнення до мети й готовність іти назустріч будь-якій небезпеці. Проте коли він шукає образів, що рухають і формують його служіння, він часто вдається до жіночих. Одній церкві він каже: «Дітоньки мої, за яких я знову терплю родові муки, аж поки не сформується в вас Христос!»[669] А іншій каже: «Як мати-годувальниця пестить своїх дітей, 8 так і ми дбали про вас».[670]

Або перечитайте ще кілька разів Павлові слова про шлюб в Ефесян 5 і зверніть увагу, що Ісус, ідеальний чоловік, робить для Своєї нареченої: Він обмиває, одягає, годує, плекає її й пере для Своєї дружини — у тій культурі це були хатні обов'язки.[671] Не забуваймо, що кожного читача-чоловіка в Павлових аналогіях «Христос/чоловік і Церква/дружина» прирівняно до нареченої Ісуса. Чоловіки, які часто через свою «чоловічу природу» прагнуть незалежності й відокремленості, мають навчитися

666. Вихід 31:1-10
667. Матвія 21:12-17; 23:27
668. Дякую моїй подрузі Марго Девіс (Margo Davies) за ці думки в її блозі: www.bit.ly/3mLLnlK
669. Галатів 4:19
670. 1 Солунян 2:7-8
671. Вірш 27, можливо, навіть говорить про те, що Він здобуває для Своєї дружини весільну сукню й дбає про неї.

прагнути близькості з Христом, своїм Нареченим, вразливо приймаючи Його турботу. Ось вам і руйнування чоловічих стереотипів.

Біблійні жінки, що ламають гендерний стереотип

Ми також плутаємо «традиційну» жіночність із «біблійною». Не лише чоловіки вбивають, щоб захистити свій народ. Я бачив багато дитячих Біблій, де є історія про Давида й Голіята, але жодна не розповідає історії про Яіл і Сісеру, в якій жінка Яіл безстрашно вбиває кілок від намету в голову втікача — ворожого воєначальника, — забезпечуючи Божому народові певнішу перемогу.[672] Або як щодо жінки, яка рятує своє обложене місто, влаштувавши так, щоб чоловікові відтяли голову й перекинули її через мур, і цим задовольнивши ворогів, що стояли табором під містом.[673]

Наскільки ж ці жінки відрізняються від класично «жіночних» героїнь роману Джейн Остін (Jane Austen), які «постійно записують у щоденник свої почуття, будують плани щодо найкращих шлюбних перспектив, непритомніють майже від кожного душевного хвилювання, носять шар за шаром одягу, включно з тугим корсетом, і від них не очікують праці».[674] Це зовсім не ті жінки, яких мала на увазі Елізабет Елліот (Elisabeth Elliot), коли неточно ідеалізувала біблійну жіночність: «Жінки поступаються, допомагають і відгукуються, тоді як чоловіки забезпечують, захищають і виявляють ініціативу. Біблійна жінка — це жінка, яка кориться».[675]

Звісно, у давньому патріархальному світі (і в традиційних культурах сьогодні) жінки мали доглядати дітей, покірно дозволяти чоловікам провадити й забезпечувати вигоди їжі та сексу для чоловіків, чиє життя було зосереджене в суспільній сфері. Але хоч Біблія й пристосовується до такого світу, вона не схвалює його як найвищий Божий ідеал — це ще певніше видно з того, скільки біблійних жінок кидали виклик цим класичним ролям. Іноді ми не можемо з цим погодитися. Наприклад,

672. Суддів 4. Так само Юдита в апокрифах, ім'я якої означає просто «юдейка», завдяки своїй хитрості відтинає голову ворожому воєначальникові Олофернові.
673. 2 Самуїлова 2:22
674. Я не можу знайти, де вперше натрапив на цю цитату, але вона не моя.
675. Elisabeth Elliot, Let Me Be A Woman, с. 50. Цит. за: Barr, Introduction

упередженість перекладачів виявляється у трьох уривках[676] про жінок: наші Біблії кажуть нам, що Рут була жінкою «шляхетної вдачі» (англ. «noble character»); що дружина «шляхетної вдачі» — вінець для свого чоловіка; і що жінка з Приповістей 31 перевершує «шляхетні вчинки» інших жінок. Проте єврейське слово *nayil* у кожному з цих уривків перекладено як «шляхетний» (noble), *хоча в інших 95 біблійних випадках, коли воно стосується чоловіків, його перекладають як «хоробрий», «воїн» чи «сила»*.

Біблійні жінки теж бувають грізними! Якщо Павло в Ефесян 5 кличе не лише жінок, а й чоловіків ототожнювати себе з нареченою Христа (а також виконувати хатні справи, як добрий Чоловік Церкви, Ісус), то нас не повинно дивувати, що в Ефесян 6 він кличе не лише чоловіків, а й жінок бути воїнами в Христовому війську, брати свої щити й мечі та відтісняти темряву.

Я всім серцем за чоловіків, сильних у Христі, але не бачу, навіщо нам щось інше, ніж жінки, також сильні в Христі, — які стоять поруч із нами, чоловіками. Коли стільки всього в нашому світі під владою темряви, нам потрібно вивільнити другу половину війська, щоб вона приєдналася до нас, чоловіків, як месниці проти несправедливості й обману, як борчині за свободу, що прагнуть рятувати пригноблених і травмованих, і як смолоскипоносиці й поборниці справи Христа. Я говорю тут не лише про майбутнє, на яке сподіваюся. Знову й знову жінки — воїни Христа вже справили величезний вплив для Ісуса. Вільям Бут (William Booth), засновник Армії спасіння, казав, що його «найкращі чоловіки — це жінки». Так само в книжці *Life and Work on the Mission Field* («Життя й праця на місійному полі») зазначено, що «що складніша й небезпечніша праця, то вища частка жінок порівняно з чоловіками».[677]

Не зважати на стереотипи

Те, що Біблія не дає визначень жіночності й мужності, підказує мені, що ми, можливо, надмірно зациклилися на цих ідеях. Так, люди — чоловіки

676. Рут 3:11, Приповістей 31:29, Приповістей 12:4
677. Herbert Kane, Life and Work on the Mission Field, с. 143. Цит. за: Bessey, Jesus Feminist, розд. 8.

й жінки, і ми маємо жити відповідно до своєї втіленої в тілі статевої ідентичності, але Біблія майже нічого не каже про природу жіночності чи мужності. Дослідження біблійних персонажів, яке провела Тіква Фраймер-Кенскі, показує, що:

[Писання] не подає жодних рис людської поведінки як «жіночих» чи «чоловічих», жодного поділу якостей між полюсами «жіночного» й «мужнього», жодного натяку на такі полярності, як чоловіча агресія — жіноча сприйнятливість, чоловіче новаторство — жіноче збереження, чоловіча спрямованість назовні — жіноча зосередженість усередину … чи будь-які інші полярності, якими ми звикли мислити про відмінність статей.[678]

Коли я пишу це, відкриваю Twitter і читаю допис професора однієї баптистської семінарії. Днями, напередодні Дня матері, коли деякі церкви зазвичай запрошують жінку-проповідницю, він пише: «Почуйте мене ясно. Якщо у вашій церкві бодай час від часу проповідує жінка, вам треба покинути цю церкву».[679] Далі він, схоже, передбачає наше запитання про те, чим же тоді мають займатися жінки, бо в наступному дописі хвалить жінок, які перуть, шиють і в'яжуть та доглядають дітей, — усе це заняття, які, за його словами, Христос винагородить, якщо жінки виконуватимуть їх добре.[680] Коли я переглядаю його стрічку, вискакує ще один допис про те, що «начальства й влади ненавидять порядок творіння, ненавидять біблійну мужність і жіночність, ненавидять Бога».[681] Його переконання хибні: а що, як стратегія сатани полягала в тому, щоб одна половина війська одомашнила другу? Те, що сатана *насправді* ненавидить, — це чоловіки й жінки, об'єднані в силі, які стоять пліч-о-пліч у духовній битві й у проголошенні Євангелія.

Данверська заява каже, що «відмінності в чоловічих і жіночих ролях установлені Богом і мають знаходити відгук у кожному людському серці». Але подумайте, наскільки марне це твердження. Оскільки його автор деінде визначає «мужнє» як «силу й провід», а «жіночне» як «схвалення чоловічої сили й проводу», то що це означає, якщо ви

678. Frymer-Kensky, In the Wake of the Goddesses: Women, Culture and the Biblical Transformation of Pagan Myth, с. 141.
679. www.bit.ly/2ZNt9ai
680. www.bit.ly/3nQAwpC
681. www.bit.ly/2ZS465M

чоловік і водночас можете схвалювати силу й провід жінки, або якщо ви сильна жінка, яка прагне провадити? Це означає, що у вас діє щось не від Бога.

Справжня ознака Божої праці і в чоловіках, і в жінках — те, що вони обоє прагнуть уподібнитися Христові. Не секрет, який Ісус. Мабуть, Об'явлення 5 найкраще підсумовує, як Ісус ламає стереотипи. Там Іванові кажуть подивитися на «Лева з племені Юди», що переміг, але коли він підводить голову, щоб побачити Його, то з подивом бачить «Агнця, немов заколеного». Ісус — і неустрашимий Лев, і заколений Агнець. Він тримає скіпетр влади, але й носить рани від цвяхів, якими Його прибили до хреста. Він і величний, і лагідний. Він і цар, і слуга. Він стоїть на повен зріст, піднесений до небес, але й схиляється, щоб пригорнути нас до Своїх грудей. Він могутній, але вразливий; владний, але приступний; рішучий, але поступливий; гримить, але плаче; незламний, але зламаний.

Тим напористим, хоч часом і агресивним, чоловікам (і жінкам), які від природи можуть схилятися до левових рис Ісуса, Ісус адресує запрошення: «[Н]авчіться від Мене, бо Я лагідний і смиренний серцем».[682] Тим лагідним, але легко лякливим жінкам (і чоловікам), які від природи можуть схилятися до рис Ісуса як Агнця, Ісус адресує запрошення: «[Ц]арство Небесне силою здобувається, і ті, хто докладає зусиль, захоплюють його».[683] Щоб було ясно: Біблія ніколи не наказує нам прагнути вищого рівня мужності чи жіночності. Натомість ми покликані до вищого рівня уподібнення Христові. Ми питаємо не «Чи виконую я своє доручення стати „біблійною" жінкою чи „біблійним" чоловіком?», а радше «Чи наслідую я Христа?»

Ось чому Павло пише: «А як мужем став, то покинув дитяче», а не «покинув жіноче». Замість того щоб протиставляти жіночість — як ми часто робимо — мужності, можливо, нам слід протиставляти обидві дитинству. Діти схильні чекати вказівок, бути зосередженими на собі, боязкими й надзвичайно залежними від інших. Натомість ми знаємо, що дозріли як жінки й чоловіки, коли навчилися служити іншим, бути взаємозалежними й брати на себе більше ініціативи та відповідальності.

682. Матвія 11:29
683. Матвія 11:12

Але чи є *взагалі* хоч якісь заповіді, що стосуються лише однієї статі? Я вважаю, що є одна для жінок і одна для чоловіків.

Відповідально розпоряджатися красою й силою

Почнімо з настанови для жінок, яка стосується їхньої краси: «Хочу, щоб і жінки вдягалися скромно, із соромливістю та поміркованістю, прикрашаючи себе не плетінням волосся, не золотом, чи перлами, чи дорогим одягом, а добрими ділами, як личить жінкам, що визнають себе побожними».[684]

Зверніть увагу, що Павло не засуджує, а схвалює жіноче прагнення бути вродливою. Ба більше, в іншому місці він натякає, що жіноча краса — вершина творіння.[685] Однак Павла турбує те, що багато жінок надто легко задовольняються поверховою красою. Жінку з Приповістей 31 хвалять не за її поверхову красу, яка минає, а за її сяйливу любов до Бога. В ефеській церкві, схоже, були заможні жінки, які прагнули привернути до себе увагу своїми розкішними прикрасами. Павло каже, що їм радше слід зосередитися на Тому, Хто судить їх не за зовнішністю, а за вчинками, що випливають із любові. Можливо, Павло також кидає виклик християнкам, які вдягалися звабливо, щоб використовувати свою красу як знаряддя для власної вигоди. Я аж ніяк не кажу, що те, як жінка вдягається, має визначати, як чоловіки з нею поводяться, чи що жінки коли-небудь повинні відчувати відповідальність за статеву чистоту чоловіків. Кожна жінка вільна вдягатися, як їй хочеться, але побожні жінки мають насамперед зодягатися в любов. І ця любов має *насамперед* бути спрямована на них самих. Попри те, що наша культура нібито прославляє самовираження, жінки й дівчата ще ніколи так не страждали від тиранії фізичного ідеалу. Значною мірою через вплив соціальних мереж рівень депресії, тривожності та розладів харчової поведінки серед молоді стрімко зростає.[686] У нескінченній гонитві за досконалістю та дедалі більшою кількістю «вподобань» наше природне прагнення краси спотворилося. Наша зовнішність ніколи не мала мати такої влади над нами чи над іншими.

684. 1 Тимофія 2:9-10
685. 1 Коринтян 11:15
686. www.bit.ly/3bIo4mc

А тепер дозвольте сказати про це дещо з чоловічого погляду. У Своїй Нагірній проповіді Ісус наказує *чоловікам* не дивитися на жінок із пожадливістю — Він не наказує жінкам не ставати об'єктами пожадливості. Як чоловік, я знаю, що можу дивитися з пожадливістю навіть на скромно вдягнену жінку. І як чоловік-християнин я зрозумів, що розв'язання проблеми пожадливості не в тому, щоб не дивитися на жінок. Адже Ісус постійно дивився на жінок. Радше найкраща стратегія в боротьбі за мою чистоту — *справді бачити* жінок такими, якими їх бачить Бог: не як об'єкти статевого задоволення, а як моїх співносіїв Божого образу.

Тепер розгляньмо заповідь, дану чоловікам, яка може стосуватися їхньої фізичної сили. Петро закликає чоловіка правильно використовувати свою фізичну силу щодо жінок: «Чоловіки … живіть із дружинами розважливо, виявляючи їм шану як слабшій посудині й як співспадкоємицям благодатного дару життя, щоб ніщо не перешкоджало вашим молитвам».[687] Хоч як жінки можуть обурюватися цими словами Петра, вони не задумані як образа. Він лише констатує загальновідомий факт: дорослі чоловіки майже завжди фізично сильніші за жінок. Чоловіки мають особливо використовувати свою силу, щоб оберігати, і ніколи — щоб кривдити.

Жахливо, але домашнє насильство визнали неприйнятним і злочинним лише в середині минулого століття. Як я вже наголошував раніше, у розділі 2, лише в 1960-х роках жінок почали вважати рівними, і, відповідно, підпорядкування жінок поставили під сумнів. Ба більше, я знайшов статтю 1960-х років у газеті *New York Daily Mirror* під заголовком «Якщо жінка цього потребує, чи слід її відшльопати?»[688] Судячи з листів чотирьох чоловіків, які написали до редакції, відповідь одностайна: так! «Це вчить їх, хто тут господар», — пише такий собі Тедді Галлел (Teddy Gallel). «Багато жінок схильні забувати, що це чоловічий світ, і багато чоловіків, які перестали бути господарями в сім'ї, шкодують про це». Я живу в країні, де приголомшливі 50 % жінок протягом життя зазнають згвалтування чи сексуального насильства. Кожна трагічна історія — приклад того, як чоловік використовує свою силу, щоб полювати на

687. 1 Петра 3:7
688. www.bit.ly/3EI1Tcr

жінок, замість того щоб їх захищати. Яке ж це зловживання чоловічою фізичною силою!

У війнах і битвах Старого Завіту, коли була потрібна груба фізична сила, на передову посилали чоловіків.[689] Коли їхнє життя було в небезпеці, Марія й немовля Ісус могли покластися на Йосипа як на свій фізичний щит.[690] Ба більше, Павло очікує, що всі чоловіки будуть готові віддати своє життя за своїх дружин.[691] Знову ж таки, я не хочу робити узагальнення. Можуть бути випадки, коли стара жінка на човні, що тоне, вирішить, що краще віддати останній рятувальний жилет молодому чоловікові, або коли фізично сильніша дружина затулить своїм тілом від небезпеки свого чоловіка з інвалідністю, або коли жінка, як-от Рахав, виявить свою віру в Бога, переховуючи у своєму помешканні невинних утікачів-чоловіків.[692]

Дуже важливо, що Петро, на відміну від багатьох дослідників-комплементаристів, не поширює фізичну слабкість жінки на емоційну чи духовну слабкість: протягом усієї історії Церкви жінок помилково вважали емоційно, інтелектуально, морально й духовно слабшими за чоловіків. Але Петро каже не це, і, безперечно, ці слова не слід використовувати, щоб відсторонювати жінок від служінь. Нещодавно я прочитав аргумент провідного богослова одного комплементарного руху, що об'єднує тисячі церков: він слушно зазначає, що чоловіки за своєю природою є фізичними захисниками, а потім слушно каже, що головне завдання пасторів — духовно захищати отару. Але далі він хибно робить висновок, що тому чоловіки краще підходять для того, щоб провадити церкви.[693] Насправді, коли йдеться про нефізичні сфери життя, жінка так само здатна захищати інших, зокрема й чоловіків, як і чоловік.

Повернути комплементарність без ієрархії

689. Повторення Закону 20:7-8, Ісуса Навина 1:14
690. Матвія 2:13-14
691. Ефесян 5:25 і далі
692. Ісуса Навина 2
693. Так само Овен Стракен (Owen Strachan) у «The Grand Design» доводить, що відвага й агресивність, потрібні, щоб протистояти духовній темряві, — це властиво чоловічі риси. Отже, провадити мають чоловіки. Однак тексти, якими він це обґрунтовує, — 1 Коринтян 16:13-14, Ісаї 19:16, 1 Царів 2:2 і Єзекіїля 22:30, — не підтверджують його твердження. Звісно, для фізичних битв потрібна фізична сила, але духовні битви фізичної сили не потребують, а отже, жінки теж можуть із відвагою служити на передовій Божої справи.

Комплементаристи починають із правильного, коли стверджують, що чоловіків і жінок створено по-різному і що вони потребують одне одного. Але потім вони йдуть далі, ніж текст, і стверджують, що «встановлені Богом» відмінності по суті зводяться до схеми «авторитет — покора». Для них комплементарність ієрархічна, а тому призводить до втрати комплементарності, бо створює в церкві зони тільки для чоловіків, як-от церковне управління й проповідь з кафедри, де чути лише чоловічий голос. Так вони підривають статеву комплементарність, яка цілісніше відображала б Божий образ.

У цьому розділі я спробував відвоювати комплементарність у комплементаризму й поєднати її не з ієрархією, а із взаємністю. Божий задум полягає не в тому, щоб загалом чоловіки провадили жінок, а в тому, щоб загалом чоловіки провадили разом із жінками. У Писанні немає нічого, що пов'язувало б інтелектуальні чи провідницькі здібності з якоюсь статтю. Щонайбільше ми можемо сказати, що *в середньому* жінки мислитимуть чи провадитимуть в один спосіб, а чоловіки — в інший.

Якщо взяти різну будову мозку чоловіків і жінок або десять пунктів із таблиці раніше в цьому розділі, де жінки в середньому співчутливіші й творчіші, а чоловіки в середньому напористіші й аналітичніші, — хіба наші шлюби, служіння й робочі місця не були б набагато багатшими, якби ми поєднували свої сильні сторони? Нам потрібні ми всі, щоб стати всім, ким ми покликані бути. Якщо жінки й чоловіки в середньому влаштовані по-різному, то керівна команда з чоловіків і жінок у середньому забезпечить значно різнобічніший провід будь-якій організації чи спільноті, яку вона провадить.

Справді сумно, що суспільство в цьому випереджає церкву, але залучення жінок до найвищих рівнів керівництва, хоч у багатьох країнах до цього доходять повільно, дає надзвичайні результати. Одне ґрунтовне дослідження[694] показало, що коли вищі управлінські команди в компаніях складаються лише з чоловіків, вони ухвалюють добрі рішення в 58 % випадків. Якщо ж до цих команд додати жінок, імовірність ухвалення добрих рішень підскакує до 73 %![695]

694. www.bit.ly/3BKuImw

695. Якщо команда складалася з людей різної статі, віку, місця, де вони виросли, і місця здобуття вищої освіти, цей показник зростає до 87 %.

Коли ми намагаємося бігти, маючи одну ногу в гіпсі, ми шкутильгаємо й підстрибуємо. Маючи дві здорові ноги, ми можемо робити значно ширші кроки й долати набагато більші відстані. Так само й з унікальним взаємодоповнювальним внеском чоловіків і жінок. Описавши, як Бог створив чоловіка й жінку — носіїв Свого образу, оповідач Буття 1 каже, що Бог «побачив усе, що вчинив, і ось — добре воно дуже». Ще не так давно на Заході могло здаватися розумним користуватися лише однією ногою (другу ж бо вважали нижчою: схильною до ірраціональності, нестабільності й страху). Тепер, коли наша культура відкрила протилежне, а первісне значення й намір Писання відновлено, ми можемо й повинні бігти на обох ногах.

Нас чекає так багато доброго, коли ми більше співпрацюватимемо, але те, що ми різні, означає, що не завжди все йтиме гладко. Різноманітність веде до більшого зростання й продуктивності, але водночас і до більшої складності та непорозумінь. Наші давні упередження особливо вперті. Принаймні частково саме тому шлюб буває таким важким. І все ж важке — не означає неправильне: дуже часто це саме та нагода, якої ми потребуємо, щоб зростати в уподібненні Христові.

Адже біблійно визначена мета життя — не стати мужнішими чи жіночнішими, а стати більш схожими на Ісуса, Який є і Левом, і Агнцем.

15

Звільнити Єву від одомашнення

«Цілковитий ідіотизм — забрати в жінок їхні традиційні заняття, а потім скаржитися, що вона шукає нових. Кожна жінка — людина (цього ніколи не можна повторювати надто часто), а людині потрібне заняття, якщо він чи вона не хоче стати докукою для світу». Дороті Сейєрс[696]

Нещодавно, коли одного провідного біблійного вчителя спитали, які два слова він сказав би найпопулярнішій проповідниці серед південних баптистів, він відповів: «Іди додому». Це було не лише особисте приниження Бет Мур (Beth Moore) з його боку, а й порада, цілком відповідна його комплементарному богослов'ю.

У 1998 році південні баптисти (Південна баптистська конвенція) після років обговорень офіційно затвердили одомашнення жінок як їхнє визначене Богом призначення: «Дружина … має дану Богом відповідальність шанувати свого чоловіка й служити йому помічницею у веденні домашнього господарства та у вихованні наступного покоління».[697] На думку комплементаристів, Адам може злітати як лідер у суспільстві, церкві *й* домі. Єва ж має розправляти крила на повну лише вдома — але навіть тут вона лише допомагає Адамові, «голові дому», ведучи господарство й доглядаючи його дітей. Як ми вже зазначали, такий шовінізм не новий. У V столітті один з Отців Церкви пояснював цю ідею іншим одруженим чоловікам:

У дружини лише один обов'язок: зберігати те, що ми зібрали, оберігати наш прибуток, дбати про наше домогосподарство. … [Н]аше життя складається з двох сфер діяльності — суспільної та приватної. Коли Бог

696. Dorothy Sayers, Are Women Human? с. 32.
697. Barry Hankins, Uneasy in Babylon, с. 214–215. Цит. за: Barr, розд. 1.

розділив їх, Він доручив управління домом жінці … [В]она не може висловлювати думку в народних зборах, але може висловлювати свою думку вдома.[698]

Таке вчення звужує повноту того, що жінка може дати суспільству, церкві і — меншою мірою — дому. Звісно, матері (і батьки) мають любити своїх дітей усім серцем, плекаючи їх у безпечному домі, але як щодо неодружених жінок? Або бездітних? Навіть у багатьох десятиліттях життя матері напружені роки виховання дітей (якщо вона вирішить повністю присвятити себе цьому) не тривають вічно. Звеличуючи домашню роль, комплементаризм применшує вагу кожної іншої ролі, яку жінка могла б мати на кожному іншому етапі життя.

Сара Бессі (Sarah Bessey) розповідає, що виросла в церкві, де її навчали широкого богослов'я про те, як вона може служити Ісусові, і тому прагнула «життя, присвяченого миротворенню, що несе відкуплення, і пошукові справедливості». Однак коли вона переїхала на американський Південь, де служіння жінок зосереджувалося переважно на материнстві вдома, вона відчула «розуміння того, що означає йти за Ісусом, яке з кожним днем ставало дедалі вужчим».[699] Справді, це вчення про одомашнення жінки, нездатне побачити все, що Бог бачить у жінці, з часом змушує багатьох жінок жити меншим, обмеженим, нереалізованим життям, а не більшим і широким.

На хвалу матерям

Будь ласка, не приписуйте мені того, чого я *не* кажу. Стверджуючи, що жінок применшило вчення, згідно з яким їхній головний внесок полягає в материнстві, я аж ніяк не хочу применшити й роль матерів. Вони — підвалина сім'ї та здорового суспільства. Ми маємо шанувати цю роль і ставити її якнайвище. Мене постійно сповнюють смирення й вдячність, коли я бачу, як Джулі віддає своє життя нашим п'ятьом дітям. Серед усіх її ролей у житті цю вона цінує найбільше, і наші діти та світ багатші завдяки цьому.

698. St John Chrysostom, On Marriage and Family Life
699. Sarah Bessey, Jesus Feminist, розд. 3.

Утім, Данверська заява, яка закликає мам зосереджуватися передусім на домі й дітях, — це радше культурний артефакт, ніж біблійний. Надто часто й надто легко церква плутала традиційне — тата-годувальника й маму-господиню — з біблійним. Традиційна сім'я — недавній культурний винахід. Лише після промислової революції батьки масово почали йти з дому на роботу. Особливо поширеним це стало під час повоєнного буму після Другої світової війни, коли батько міг заробити на конвеєрі достатньо, щоб покрити всі витрати своєї сім'ї. За винятком найзаможніших регіонів, така сім'я зникла з глобального економічного ландшафту. Справді, у моїй власній країні, де 60 % дітей виховують матері-одиначки і де ще більшу частку дітей виховують матері, які мусять працювати поза домом, надмірний наголос на тому, що побожні матері в ідеалі мають повністю присвятити себе домашній ролі, і таке очікування — застарілі й навіть жорстокі. Мамам, яким і так важко, справді не потрібне додаткове почуття провини. До того ж навіть мати з Приповістей 31 «задумує про поле — і набуває його», і на ці гроші «дає їжу для дому свого».[700]

Наказано сидіти вдома?

Кестенбергер (Köstenberger) пропонує так зване «біблійне обґрунтування» комплементарного одомашнення жінок:

У Павловому посланні до Тита жінок закликано бути «господинями вдома» і «любити своїх чоловіків і дітей». Радість і праця в житті жінок найкраще втілюватимуться тоді, коли вона зосереджуватиметься передусім на своїй сім'ї та своєму домі. Водночас комплементаризм не виключає того, що жінки взагалі можуть працювати поза домом. [Проте] немає потреби відступати від Божого задуму для жінок, зосередженого на сім'ї та домі, за винятком особливих обставин, як-от хвороба чоловіка тощо.[701]

Іншими словами, жінки можуть працювати поза домом, але, якщо це хоч якось можливо, не повинні. Чи справді Тита 1 навчає цього? Кестенбергер не враховує греко-римського контексту церкви, до якої це

700. Приповістей 31:15-16
701. www.bit.ly/3SHnecQ

написано. Вириваючи текст із контексту, він пропонує нам претекст — привід.

Платон казав, що чоловік має «керувати державою» (це суспільна сфера), а жінка має «впорядковувати свій дім, берегти те, що в домі, і слухатися свого чоловіка».[702] Філон був ще суворіший:

Жінка не повинна бути нишпоркою, яка втручається в справи поза межами її домашніх турбот, а має шукати усамітненого життя. Вона не повинна показуватися, як волоцюга, на вулицях перед очима інших чоловіків, хіба що коли їй треба йти до храму, і навіть тоді вона має подбати про те, щоб іти не тоді, коли ринок повний людей, а коли більшість уже розійшлася по домівках.[703]

Саме в такому світі Павло закликав жінок у церкві бути «господинями вдома».[704] До речі, це єдина настанова такого роду в Біблії. Павло дбав про те, щоб зберегти довіру до церкви серед людей Криту, де від «порядних» жінок очікували, що вони сидітимуть удома. Якщо цього не робити, — одразу пояснює Павло, — то «зневажатиметься Боже слово»[705] в очах сторонніх спостерігачів, які намагалися скласти думку про цю молоду християнську групу. В іншому місці Павло каже, що перебування вдома запобігатиме враженню, ніби християнки «ледарюють, ходячи від дому до дому» і є «пліткарками, що говорять казна-що».[706] Ця настанова «бути зайнятими вдома» — не універсальний ідеал чи указ. Це мудрість для конкретної ситуації, заради добра Євангелія.[707]

Інший доказовий текст, який комплементаристи пропонують на підтвердження того, що життя жінок (а не чоловіків) має

702. Plato, Meno, розділ 71e–f
703. Philo. Джерело: www.bit.ly/3kquueP
704. Тита 2:5. Переклад NIV «busy at home» («зайняті вдома») не передає того, що жінки могли робити більше, ніж просто хатню роботу й виховання дітей. Греко-римський дім був місцем, де виконували більшість економічно продуктивної праці.
705. Тита 2:5
706. 1 Тимофія 5:13
707. Правда, дуже невелика кількість жінок із вищого класу брала участь у публічному житті як покровительки, власниці підприємств і посадовиці. Але така поведінка була прийнятною лише для жінок з еліти — переважна більшість жінок зазнала б осуду, якби поводилася поза домом як чоловіки. Наприклад, такі заможні жінки були настільки рідкісними в найперших церквах, що коли одна з них навернулася, Лука вважав це вартим згадки (Дії 13:50; 17:12, 34).

зосереджуватися довкола дому й виховання дітей, — це 1 Тимофія 5. І знову ситуативний контекст випускають з уваги. Звісно, безгрошові вдови, до яких звертається цей розділ, ті, що залежали від церковної доброчинності, мали присвячувати свій час і сили догляду за своїми дітьми й онуками.[708] А молоді вдови, які знову виходять заміж і, отже, мають утримання від свого *paterfamilias*, мають, зі свого боку, вести своє домогосподарство, включно з рабами й дітьми.[709] Крім того, комплементаристи ігнорують можливість того, що деякі жінки можуть заробляти: Павло каже «кожному» (а це охоплює й жінок), хто може працювати, робити це, щоб «дбати про своїх рідних».[710]

Отже, підсумовуючи: Тита 1 і 1 Тимофія 5 аж ніяк не є достатньою біблійною основою для такого категорично сформульованого вчення, однакового для всіх. Не всім жінкам усюди наказано спрямовувати своє життя передусім на дім.

Жінки, які працюють

Більшість матерів у світі не лише *мусять* працювати — багато з них *хочуть* працювати. У доіндустріальних культурах, як і в багатьох сільських районах Африки сьогодні, жінок обмежувало в тому, яку роботу вони могли виконувати, те, що вони мали народжувати багато дітей як робочі руки. Значну частину життя ці жінки зазвичай були вагітними або годували немовлят, а отже, не могли виконувати важкої роботи чи подорожувати далеко від дому. Робота неподалік від дому, яку вони могли виконувати, охоплювала шиття одягу, годування й догляд за малими, хворими й старими. Чоловіки, сильніші й вільні виходити з дому, могли виконувати всяку іншу роботу, зокрема відігравати публічні ролі в суспільстві.[711]

У своєму відомому есеї 1971 року *Are Women Human?* («Чи жінки — люди?») Дороті Сейєрс згадує види заробітної праці, які могли виконувати доіндустріальні жінки, як-от прядіння, фарбування, ткацтво,

708. 1 Тимофія 5:3-4
709. 1 Тимофія 5:14
710. 1 Тимофія 5:8
711. Carrie Miles, The Redemption of Love: Rescuing Marriage and Sexuality from the Economics of a Fallen World, с. 43–46. Цит. за: Witt, Icons of Christ, розд. 7.

приготування їжі на замовлення, пивоваріння, консервування, засолювання й управління маєтком. А тоді настає промислова революція і …

Добре, звісно, казати, що місце жінки — вдома, але сучасна цивілізація забрала з дому всі ці приємні й прибуткові заняття, якими там опікувалися жінки, і передала їх великій промисловості, щоб ними керували й організовували їх чоловіки, які стоять на чолі великих фабрик. Цілковито безглуздо відібрати в жінок їхні традиційні заняття, а потім скаржитися, що вона шукає нових. Кожна жінка — людина (цього ніколи не можна повторювати надто часто), а людина мусить мати заняття. … Праця — це передусім не те, що людина робить, щоб жити, а те, заради чого вона живе. … {К}ожен, хто творить і працює, покликаний служити Богові у своїй професії чи ремеслі, а не поза ними.[712]

Цими словами Дороті Сейєрс (Dorothy Sayers) викриває хибне комплементарне тлумачення, ніби «перебування вдома» означало, що побожна жінка в давньому Криті чи Ефесі не заробляла на життя: у першому столітті «вдома» — це саме *там*, де жінки працювали заради заробітку, — «прядіння, фарбування, ткацтво, приготування їжі, пивоваріння, консервування, засолювання й управління маєтком». Проте навіть у біблійні часи деякі жінки працювали поза домом: Девора була суддею й воєначальницею-стратегом, Естер — царицею й законодавицею.

У Новому Завіті ми зустрічаємо підприємницю Лідію з Тиятири — міста в Туреччині, відомого виробництвом і продажем пурпурової фарби. Там вона купувала фарбу й перевозила її до свого другого дому в Греції, який, імовірно, водночас був і місцем її торгівлі. Уві сні Павло почув, як його кличе «чоловік із Македонії». Яка несподіванка — виявилося, що цей «чоловік» насправді Лідія, жінка, та ще й незаміжня! І не просто якась жінка: вона була першою людиною в Європі, яку Павло навернув до віри. Відкривши своє серце для Євангелія, вона потім відкрила свій дім і місце торгівлі, які тепер мали вже потрійне призначення — стали ще й місцем зібрань нової церкви в місті.[713] Кожна

712. Dorothy Sayers, Are Women Human? с. 32; а також Dorothy Sayers, Why Work? (Джерело: www. bit.ly/31wL85K)
713. Дії 16:11-16, 40

жінка, особливо незаміжня, може надихатися *Лідіїною* заповзятливістю, професійним успіхом і плідністю в служінні (а також не дозволити придушити себе жодному комплементарному переконанню, ніби шлюб — це і є справді шляхетне призначення жінок).

Далі, у книзі *Дії* ми зустрічаємо Тавиту, або *Доркас*, яка спеціалізувалася на тому, щоб збирати кошти й шити одяг *для* вдів у місті Йоппії. Коли Петро воскресив її з мертвих, першими святкувати це чудо прийшли саме ті вдови, яких вона зодягнула.[714] Її приклад, що поступається хіба що приповісті про милосердного самарянина, надихав церкви служити потребам найвразливіших, а також засновувати благодійні фонди, служби допомоги й некомерційні організації.

Усі ці біблійні жінки змінювали світ своїм життям поза домом. І все ж євангельські християни (євангелікали) в Америці, за статистикою, — група, яка «найбільше вагається» щодо роботи жінок поза домом,[715] а також найменше готова прийняти жінку на посаді генерального директора чи президента. Ця поширена тривога, безперечно, пояснюється настроєм, що панує серед багатьох комплементаристів, які вважають, що підставою чоловічої влади є те, що Адама створено першим, раніше за Єву. Якщо ієрархія чоловіка й жінки справді є принципом творіння, то її не можна застосовувати *лише* в церкві, не застосовуючи й у суспільстві, — звідси й поширене серед євангельських християн вагання, коли ними має керувати жінка в будь-якій сфері життя.

Але, на диво, Павло, схоже, не отримав цієї службової записки! Хоч його й вважають тим, хто сформулював цей «порядок творіння», він, здається, зовсім про нього не знає, коли наказує рабам, половина з яких були чоловіками, коритися своїм панам,[716] багато з яких були жінками — *materfamilias* (господинями дому). Удови мали б одноосібну владу, а дружини — делеговану владу над своїми рабами. Так само Павло, здається, нічого не знає про побоювання Джона Пайпера (John Piper),

714. *Дії* 9:32-43

715. *Дослідження* Barna 2017 року показало, що євангельські християни — група, яка «найбільше вагається» в підтримці роботи жінок поза домом: *лише* 52 % «спокійно ставляться до того, що в майбутньому серед працівників може бути більше жінок, ніж чоловіків» (на 20 % менше, ніж серед загального населення США). *Джерело*: www.bit.ly/3CNBtoX

716. Ефесян 6:9; Колоссян 4:1

що «коли вплив жінки на чоловіка є особистим і спрямовувальним, він … суперечитиме створеному Богом порядку». Те, що Павло очікував від *materfamilias* влади над рабами-чоловіками, такої самої, як у панів-чоловіків, доводить: він не мав би нічого проти того, щоб чоловіки корилися своїм начальницям, як колись Барак — Деворі.

Окрім цих непомітних, але незаперечних перешкод, працюючим жінкам довелося зіткнутися ще й із приниженням і несправедливістю гендерного розриву в оплаті праці. Хоч промислова революція й привела багатьох жінок на ринок праці, де вони могли заробляти поза домом, вона водночас закріпила знецінення цих самих жінок, бо їм платили менше, ніж чоловікам на таких самих місцях. 1833 року британський фабричний інспектор Джеймс Мітчелл (James Mitchell) навів таке виправдання: «Її низька платня не спокушає її покинути турботу про власних дітей. Отже, природа дбає про те, щоб її задуми не зазнали невдачі».[717]

Один зі способів, у який комплементаризм у багатьох церквах підтримує цю несправедливість, — наймання провідних служителів. Чоловікам зазвичай краще платять за «управлінський» характер їхньої праці, тоді як жінкам, які можуть нести так само важку керівну відповідальність, часто платять менше, бо, згідно з богословськими переконаннями, їхню працю вважають радше допоміжною, ніж владною.

Ісус і Павло ніколи не вихваляють домашньої ролі

Цікаво, що саме Ісус і Павло — ті дві біблійні постаті, які найбільше кидають виклик сучасному комплементарному наголосу на тому, щоб замкнути жінку в домі. *Зверніть увагу, наприклад, як Ісус підриває материнську ідентичність жінки.* У тій культурі головним призначенням жінки було народжувати дітей, бажано синів. Неплідне лоно вважали знаком Божого невдоволення. Але Ісус із цим не погоджувався. Нам розповідається, що одного разу, коли Ісус навчав, «одна жінка з натовпу голосно сказала: „Блаженне лоно, що носило Тебе, і груди, що Ти ссав!“» Замість того щоб прийняти цей комплімент від імені Марії, Він відповів: «Блаженні ж ті, хто слухає Боже слово й виконує його!»[718] Чому Ісус ніби

717. Beth Allison Barr, The Making of Biblical Womanhood, с. 164
718. Луки 11:27-28

виявив неввічливість? *Тому що Він хотів переміститти осердя головної цінності жінки з її домашньої ролі й виховання дітей на її стосунки з Богом.* За словами Ісуса, ні стосунки з подружжям, ні стосунки з дитиною не є найголовнішими для особистості людини. Найголовніше — бути учнем Ісуса. Найважливіше — не дітонародження, а нове творіння Божим словом. Не мати сина чи дочку, а бути сином чи дочкою Бога — ось справжня нагорода життя.

Як сім'янин, я ціную кожне натхнення, яке можу отримати, щоб віддавати своє життя родині, але мусимо визнати, що Ісус постійно кидав виклик ідолові — надто зосереджувати своє життя на кровній родині. Хоч Він і улюблений Син, Він також каже: «Хто любить батька чи матір понад Мене, той Мене недостойний. І хто любить сина чи дочку понад Мене, той Мене недостойний».[719]

У тому самому дусі Павло каже, що шлюб може заважати ще вищому пріоритетові — служінню Богові:

Незаміжня жінка чи дівчина дбає про Господнє: її мета — бути відданою Господеві і тілом, і духом. А заміжня дбає про світське — як догодити своєму чоловікові. Кажу це вам на користь, не щоб обмежити вас, а щоб ви жили належним чином, у неподільній відданості Господеві.[720]

Слова Павла не абсолютні, бо він таки згадує те, що називає «теперішнім лихом»,[721] але з огляду на його настрої мені видається вкрай малоймовірним, що він підписався б під Данверською заявою, — так само малоймовірним, як те, що під нею підписався б Ісус. Її слід бачити такою, якою вона є: синкретичною спробою поєднати біблійне вчення з ідолом нещодавно винайденої традиційної родини.

Переглядаючи об'ємні писання Павла, я знаходжу лише одну похвалу матері. У Римлян 16 він вітає матір Руфа, «яка була матір'ю і [йому]». Я теж дякую Богові за тих матерів у церкві, які часом брали мене під своє крило! Але навіть тут Павло хвалить її не як біологічну матір, а як ту, що служить Божому народові по-материнському.

Сценарії, яких Дух ніколи не писав

719. Матвія 10:37-38
720. 1 Коринтян 7:34-35
721. 1 Коринтян 7:26

Хоч еволюційний розвиток будь-якої культури може ставити перед християнством нові виклики, сучасні тенденції в західному суспільстві — більше жінок на робочих місцях і більше татів, які безпосередніше беруть участь у вихованні дітей, — на мою думку, не слід відкидати як щось погане.

Ні греко-римське домогосподарство давніх часів, ні традиційна родина 1950-х років не є сценаріями, які Дух написав для всіх жінок і всіх чоловіків. Дух просто не веде всіх чоловіків до того, щоб вони були годувальниками й тими, хто ухвалює рішення, так само як Він не веде всіх жінок до того, щоб вони були домогосподарками й вихователями дітей. Чоловіки й жінки можуть виконувати деякі чи всі ці ролі, але не поєднуймо, як це роблять комплементаристи, традиційну родину з духовним покликанням. Це лише придушує повний внесок жінок, а також підточує готовність і здатність чоловіка звільняти місце для внеску й голосу жінок у церкві та суспільстві.

Хоч багато жінок можуть розквітати в традиційних ролях і знаходити в них своє покликання, припускати, що так буде чи має бути з усіма жінками, не лише хибно, а й небіблійно. Для деяких жінок ці традиційні ролі стають «ярмом рабства», якщо вони вважають, що Бог написав сценарій, який навчає, що «найвище покликання жінки — [це] покращувати життя свого чоловіка й дітей, … що жінки мають практикувати безкорисливість і послух; [і] придушувати особисті бажання й мрії заради своїх родин».[722]

Одна з чудових сторін того, що я бачу у своїй дружині партнерку, а не лише ту, хто підтримує мене у вихованні дітей і служінні, а також у праці й заробітку, полягає в тому, що це відкриває простір для великої різноманітності на нашому спільному шляху. Більшість наших батьківських років я щомісяця заробляв левову частку доходу. Тепер ми опинилися в ситуації, коли дружина заробляє більше, і хоч це дає мені змогу писати книжки й навчатися для здобуття ще одного ступеня, я також маю привілей брати на себе більше хатніх справ і обов'язків, пов'язаних із дітьми. Це справді привілей (хоч мої діти, можливо, не зовсім погодяться — мамині страви завжди популярніші за мої). І все ж

722. Beth Allison Barr, The Making of Biblical Womanhood, розд. 7.

я безперечно обрав би це динамічніше партнерство, а не обмеження статичними ролями десятиліття за десятиліттям.

Водночас немає нічого поганого в подружжях, які обирають традиційніший підхід. Багато людей знаходять певне щастя, просто обравши консервативніший сценарій. Але ми не повинні ідеалізувати такий устрій як загальну Божу волю для кожного подружжя. Богослов'я всієї Біблії не дозволяє дійти такого висновку. Хоч би які узагальнення існували, винятків достатньо, щоб відкинути думку, ніби всі матері більше придатні до того, щоб пекти хліб, а всі батьки — до того, щоб заробляти на хліб. А от чого Біблія *справді* навчає — це того, як важливо, щоб подружжя діяло як команда заради спільного добра й заради якнайповнішого служіння іншим.

Коли я думаю про знайомі подружні пари, то бачу: одні дружини прагнуть сидіти вдома, а інших сама ця думка жахає. Одні жадають більше часу з дітьми, інші моляться про більше часу поза домом. Одні радо відмовляються від кар'єрних прагнень, інші сповнені рішучості й далі зростати у своїй справі. Ідеальної моделі немає. Утім, хоч би яку модель людина обрала, Павло, здається, має на увазі, що, якщо людина не виховує дітей сама, *і* дружини, *і* чоловіки мають бути залучені до домашнього життя й виховання своїх дітей[723] — плекання наступного покоління настільки важливе завдання, що заслуговує на наші спільні сили й жертви.

723. 1 Тимофія 5:14 говорить про дружин, які виховують дітей і ведуть своє домашнє господарство, а 1 Тимофія 3:4, 12 — про чоловіків, які керують своїми домами й виховують своїх дітей.

16

Практичні висновки для церков

«Богословське питання, хоч і важливе, насправді не є головним показником того, чи повною мірою жінки використовують у служінні свої лідерські та інші дари. Усе зводиться до культури, яку ми творимо. Чи є ми культурою, яка ставить обдарованість вище за стать? Чи готові ми запрошувати кожного до можливостей служіння, чи ми над цим навіть не замислювалися?» Кеді Коул (Kadi Cole)[724]

Однією з речей, що пробудили мене до усвідомлення доктринальної помилки гендерної ієрархії в моїй власній церкві, був дедалі сильніший когнітивний дисонанс. Попри значні, а часом і вищі духовні дари, очевидні в стількох знайомих мені жінках, на служіння вищого керівництва рукопокладали лише чоловіків, і тому лише вони могли робити свій внесок зі справжнім духовним авторитетом.

Глибше досліджуючи нібито біблійну основу цієї загальної заборони, я почав бачити тріщини в аргументах, якими захищали виключення жінок. Ретельно просіюючи кожен текст, я також відкрив чимало додаткових текстів і аргументів, які моє комплементарне коло, схоже, зручно ігнорувало. Замість того щоб читати Писання крізь призму влади чоловіка й покори жінки як об'єднавчого тлумачення, я відкрив щось набагато краще: гармонійну, визвольну герменевтику взаємності чоловіка й жінки в церковному служінні, у шлюбі, у домі, а також і в суспільстві.

З мого досвіду, багато церков почали бачити ті самі тріщини у своєму богослов'ї, яке виключає жінок, але все ж почуваються паралізованими

724. www.bit.ly/2ZRzaCO

й не змінюють своєї позиції через практичні наслідки. Дуже часто прагматизм виявлявся сильнішим за чисту екзегезу.

Тож у цьому розділі розгляньмо все якомога практичніше й поговорімо про менш богословські, але цілком реальні практичні турботи, пов'язані з утіленням у життя такого богослов'я церковного керівництва, яке ширше охоплює обидві статі.

Відмовтеся від своїх припущень

З мого досвіду, більшості церков, незалежно від їхньої позиції щодо жіночого керівництва, може бути важко досягати чоловіків і виховувати з них лідерів. Тож зрозуміло, що дехто боїться: якщо (більше) жінок керуватимуть і проповідуватимуть, церква ще більше втратить здатність приваблювати й утримувати чоловіків.

Проте так само, як церкви зі старіючими керівними командами мають прагнути додати молодших лідерів, а не просто усунути всіх старших, так і суто чоловічі команди повинні прагнути додавати обдарованих жінок, не усуваючи так само обдарованих чоловіків.

Крім того, лідеркам не завжди потрібен «м'який і чутливий» тип особистості: хоч багато жінок лагідні (як Ісус), багато інших сильні й рішучі (як Ісус). Не варто припускати, що будь-яка лідерка, яку додадуть до команди, внесе в послання й рішення церкви лише емоційніший і більш співпрацівничий складник (хоч цілком може бути, що внесе).

Водночас нам потрібно навчати чоловіків, що коли дедалі більше жінок стають до керівництва поруч із ними, це аж ніяк не заклик до них самих відступити. Як каже моя колега-старійшина (пресвітер) Джен Педерсен (Jen Pedersen): «Коли чоловіки пасивні, нам, жінкам, надто легко піднятися, але Божий ідеал — щоб сильні чоловіки й сильні жінки стояли разом».

Навіть коли церква змінює своє богослов'я, щоб допустити жінок до вищих рівнів служіння, може минути чимало часу, перш ніж жінки скористаються цими новими можливостями. Замість того щоб просто

залишити це на самих жінок, ми можемо вжити кроків, щоб змінити культуру церкви щодо жіночого керівництва.

У цьому зв'язку нам, можливо, доведеться визнати сексистські подвійні стандарти й відмовитися від них. Це стосується не лише церкви, а й усіх сфер суспільства. Мені згадується спроба Тейлор Свіфт (Taylor Swift) кинути виклик тому самому у своїй сфері: «У музичній індустрії для чоловіків і жінок існує різний словник. Чоловік щось робить — це стратегія. Жінка робить те саме — це розрахунливість. Чоловікові дозволено реагувати. Жінка може лише надмірно реагувати».[725]

Кеді Коул у книжці *Developing Female Leaders* («Розвиток жінок-лідерок») пише, що жінки на керівних посадах у церквах, з якими вона розмовляла, помічають у своїх церквах таке: «Пристрасть у чоловіка, особливо щодо емоційно напружених питань керівництва, сприймається як сила, щось корисне й позитивне. Але така сама пристрасть у жінки може видаватися гнівом, нав'язливістю, впертістю й негативом. Так само чоловіків, які дають чіткі вказівки й висловлюють чіткі очікування, вважають добрими лідерами, а жінок, які роблять те саме, часто вважають командирками».[726]

Можливо, перший спосіб покращити культуру нашої церкви — з'ясувати, якою вона є насправді, поставивши обдарованим і покликаним жінкам кілька глибоких запитань, наприклад: *Як ви почуваєтеся як лідерка в цій церкві? Що, якщо взагалі щось, заважає вам повніше долучитися до служіння? Як ми могли б усе це покращити?* Чоловіки, які керують, можуть помилково вважати, що вже знають відповіді на ці запитання, але саме це усталене припущення і є частиною проблеми. Якщо ми хочемо краще працювати в команді й будувати здоровішу церковну культуру, перший крок — нічого не припускати, а ставити складніші запитання.[727]

З власного досвіду я часто помічав, що стратегічно обдаровані жінки на диво мовчазні на нарадах керівництва. Джордж Суррат (George Surrat) розповідає про подібний досвід. Хоч у вашій культурі може бути й

725. www.cbsn.ws/3wNUpSk
726. Kadi Cole, Developing Female Leaders, розд. 3.
727. Ця гумористична пародія показує помилку, якої припускаються чоловіки, коли говорять замість жінок, а не дають жінкам говорити самим: www.bit.ly/3bKamzu

інакше, я ділюся ним, бо він безперечно перегукується з моїм. Коли він запитав, чому нова членкиня команди така мовчазна, вона відповіла: «Часто було важко вставити слово, бо чоловіки постійно перебивали одне одного й говорили одне через одного. „До того ж, — сказала вона, — я не впевнена, що моя думка справді потрібна“». У відповідь Суррат поділився з цією надмірно ввічливою лідеркою двома спостереженнями: «По-перше, у кімнатах, повних чоловіків, якщо ви чекатимете, поки вас запитають, то, найімовірніше, вас ніколи не запитають. Добре це чи погано, але вам доведеться говорити. А по-друге, якби ваша думка не була потрібна, вас не було б за цим столом. Церкві потрібен ваш внесок».[728] Усе це до того, що коли жінок уперше запрошують до переважно чоловічих керівних команд, їм може знадобитися особисте підбадьорення, щоб почати по-справжньому висловлюватися.

Навчайте чоловіків-лідерів керувати пліч-о-пліч із жінками

Почерпнімо ще більше мудрості від Сурата. Його дружина й дочка — обидві чудові лідерки, але вони також знають, якого болю завдають чоловіки, які неохоче терплять їхню присутність у керівних колах. Він дає чотири поради чоловікам, які вперше працюють із жінками:[729]

Слухайте: жінки часто мають тонший стиль спілкування, ніж багато чоловіків. Вони частіше вносять у розмову контекст, емоції й стосунки. Нехтувати цією складнішою фактурою — помилка.

Не перебивайте: чоловіки часто перебивають одне одного, особливо коли розмова стає емоційно напруженою. Хоч це завжди неввічливо, багатьом лідеркам через це особливо важко долучитися до обговорення.

Ставте уточнювальні запитання: завжди корисно ставити запитання, щоб зрозуміти, але це особливо корисно, коли чоловіки й жінки керують разом. Ми по-різному сприймаємо світ і доходимо висновків різними шляхами. Замість того щоб відкидати думку, якої ви не розумієте, попросіть пояснити контекст.

728. George Surrat, Why Women Don't Lead in your Church, www.bit.ly/2YgL4FR
729. www.bit.ly/2YgL4FR

Довіряйте: жінки, які щойно долучилися до керівництва у вашій церкві, мусять знати, що ви довіряєте їм керувати. Не ставтеся до них як до молодших партнерів чи дітей, яких треба захищати. Довіряйте жінкам керувати як розумним дорослим людям і підкріплюйте цю довіру своїми словами й діями.

Суррат застерігає, що можуть бути випадки, коли чоловіки (а можливо, і жінки) будуть винні в шовінізмі чи мізогінії. Цього не слід терпіти — цьому треба протистояти. Якщо людина не покається, вона не повинна керувати. Суррат каже: «Це може звучати радикально, але чи залишили б ви расиста в керівництві? Чи терпіли б ви лідера, який ставився б до [людей іншої раси] інакше, ніж до всіх інших, підриваючи їхнє керівництво? Якщо дискримінувати за расою неприйнятно, то неприйнятно й дискримінувати за статтю».

Іноді ж проблема може бути в тому, що чоловікам-лідерам важко відмовитися від звичного. Поширене заперечення, яке я чув від суто чоловічих керівних команд, з якими розмовляв, таке: коли присутні жінки, «у кімнаті змінюється динаміка». Цей коментар передбачає, що розмова, як пише Суррат, «щиріша й плідніша, коли присутні лише чоловіки». Насправді ж, коли в керівній команді різноманітні люди, розмови можуть бути трохи складнішими, але вони завжди будуть набагато багатшими й частіше відкриватимуть ширший погляд, а отже, приводитимуть і до кращих рішень.

Ведіть церкву до того, щоб вона прийняла служіння жінок

Будь-які зміни в церкві завжди вимагатимуть певної керівницької майстерності. Найважливіший спосіб провести церкву через зміни, як я вважаю, — навчати її з Писання. Було б помилкою, якби лише керівна команда пройшла біблійний і богословський шлях, що спонукає її почати вивільняти жінок для керівництва й проповіді, не провівши подібним шляхом усю церкву. Я сподіваюся, що зміст цієї книжки стане матеріалом для таких проповідей і подорожей у малих групах.

Після навчання про те, як високо Писання, Ісус і Дух разом цінують жінок, які керують і навчають, почніть знайомити церкву — можливо,

повільно й потроху — із жінками, які керують, і жінками, які проповідують. Просто розповідати людям про великий внесок, який можуть робити жінки, не показуючи їм цього, недостатньо. Для багатьох людей побачити — означає повірити. Лише коли вони чують проповідь жінки чи бачать, як жінка керує, вони починають сприймати це як біблійну норму. Наприклад, Армія спасіння в XIX столітті вважала себе піонеркою жіночого керівництва. 1929 року Бремвелл Бут (Bramwell Booth), син подружжя-засновників, сказав саме про це:

Мало сумніву, що жінки Армії спасіння відіграли свою роль у загальному визволенні жінок, яке, як ми бачимо, відбувається в західних країнах. Жінки, що в минулі роки крокували на чолі маленьких загонів зневажуваних членів Армії спасіння, привчали громадську думку до видовища жінки, яка командує, жінки, яка бере активну, безстрашну участь у суспільних обов'язках і з Божої благодаті долає свою уявну неповноцінність. Отже, ми можемо справді сказати, що відчиняли двері, крізь які жінки могли нести Звістку Любові й Життя безлічі людей, які ніколи не прийняли б її [інакше, як] із вуст жінки. Ці двері вже ніколи не зачиняться.[730]

Одна з речей, які робила Армія спасіння, — публічно призначала жінок на ті самі керівні посади, що й чоловіків. Є сенс робити так само і в церкві. Деякі нетипові комплементарні церкви готові давати жінкам функції, порівнянні з функціями чоловіків, — запрошують їх висловлювати свій погляд у командах пасторського керівництва чи дозволяють їм проповідувати, — але все ж не визнають біблійної посади чи покликання, яке мають чоловіки з тими самими функціями. Проте вивільняти людину для керування чи навчання в церкві, не визнаючи її даної Богом посади, — означає мимоволі применшувати її внесок. Зрештою, один зі способів, якими Ісус учить нас отримувати найбільше благодаті від тих, хто нам служить, — визнавати і благодать, *і посаду*, які дав їм Бог: «Хто приймає пророка *як пророка*, той отримає нагороду пророка».[731] У моїй попередній церкві, хоч вона й була комплементарною, ми дозволяли жінкам виконувати пасторські ролі, але офіційно не визнавали їхньої пасторської посади. Хоч це набагато

730. Bramwell Booth, Echoes and Memories, с. 172
731. Матвія 10:41

краще, ніж цілковито придушувати жінок, тепер я переконаний, що це все одно применшувало благодать у житті багатьох жінок.

Наведу особистий приклад служіння моєї дружини в церкві, яку ми заснували. Коли я думаю про її внесок як проповідниці й лідерки протягом десяти років, то тепер розумію: якби вона вважала себе пасторкою, поставленою Богом, самою по собі (а не лише дружиною пастора), вона, імовірно, зробила б для церкви ще більше. А якби так само думали люди, які йшли за нею й слухали її, вони, імовірно, отримали б від її служіння ще більше. А так вона скористалася великою, *але неповною* частиною Божої благодаті, яка була на ній, — як і ті, хто приймав її служіння.[732]

Інвестуйте в лідерок і проповідниць і наставляйте їх

Якщо ми хочемо в майбутньому бачити більше високопрофесійних лідерок і проповідниць, нам потрібно почати готувати їх уже сьогодні. Після десятиліть виховання чудових лідерів і проповідників я знаю: ними не народжуються, а стають. Коли наявні лідери, як-от я, помічали потенційних лідерів, ми проводили їх через систему розвитку, у якій поступово навчали їх і доручали їм служіння.

Проте, згадуючи свої роки як комплементариста, бачу, що мої очі, які шукали таланти, були ніби в шорах: я шукав обдарованих чоловіків і, безперечно, пропустив багатьох обдарованих жінок. *У підсумку через роки наша церква була сповнена перевірених і досвідчених лідерів і проповідників-чоловіків, але мала дуже небагато порівнянних жінок.* Так у комплементарній церкві підтримується замкнене коло упередження підтвердження. Ми запитуємо себе: «Якби Бог хотів, щоб ми вивільняли обдарованих жінок для вищих рівнів внеску, то чому їх так мало?» Але Святий Дух міг дати подібні (чи навіть кращі) дари керівництва й спілкування жінці серед нас, а помітили, навчили, дали можливості, наставляли й доручили служіння лише її братові. Невдовзі він видається набагато обдарованішим за неї. Насправді це наслідок нашої

732. Я ділюся цією історією з її дозволу і мушу наголосити, що вона, як мені здається, на знак своєї смиренності не прагнула більшого. Але мушу чесно сказати: подумавши, я бачу, що вона могла дати більше.

дискримінації, а не Божої, і нашої нездатності побачити в ній те, що бачить Бог.

У мене є подруга, яка служить серед жінок. Вона розповідає, що роками бачила, як жінки по черзі керували або проповідували іншим жінкам, але — наскільки вона могла бачити — без жодного навчання від пасторів церкви. Вона каже мені: «Неминуче ці жінки служили з недорозвиненими дарами й мало чого досягали саме тому, що їх не навчили. Навчені лідери-чоловіки дозволяли ненавченим лідеркам шкандибати як вийде».

Згадую ще одну подругу — виняткову ораторку у світі бізнесу. Але, попри її бажання проповідувати, яке вона плекала десятиліттями, пастори запрошували на «навчання для проповідників» лише чоловіків, зокрема її чоловіка. Спустошена тим, що її не запросили, вона попросила чоловіка записувати навчання на диктофон, щоб таємно навчатися самій.

Лідерам потрібне наставництво, щоб вийти на новий рівень. Кеді Коул (Kadi Cole) взяла інтерв'ю в однієї лідерки, яка сказала: «Найважливіше, що церква зробила для мого розвитку як лідерки, — це те, що мене ставили на посади, які вимагали від мене більшого, і водночас наставляли мене в усьому цьому. Мене ніколи не залишали саму в періоди великого зростання». Наставник має бути доступним для свого підопічного в стосунках.

Саме тут часто все й ламається: наставники-чоловіки бояться проводити час віч-на-віч із підопічними-жінками. Ідея, відома як *правило Біллі Ґрема* (за ім'ям одного з її перших прихильників), полягає в тому, що чесні християнські лідери-чоловіки ніколи не повинні залишатися наодинці з жінкою. Хоч Біллі, можливо, і дотримувався цього правила, варто зауважити, що Ісус такого правила не мав.[733] Звісно, практична мудрість однаково потрібна: обід із підопічним, мабуть, мудріший за вечерю; брати в поїздку служіння двох людей краще, ніж одну; а наставляти двох людей водночас, можливо, безпечніше, ніж вкладатися лише в одну. Але

733. Наприклад, Івана 4:8 ясно показує, що Ісус і самарянка були наодинці. Замість того щоб уникати такої ситуації (як учинили б багато чоловіків-комплементаристів), Ісус, здається, свідомо шукав цієї нагоди й використав її не лише для поверхової розмови з нею, а й для найглибшого зв'язку.

визнаймо також, що дотримання правил не придушує гріховного бажання — людина, яка хоче завести роман, знайде спосіб його завести! Зрештою, ми повинні виховувати лідерів із таким характером, мудрістю, духовною глибиною й доречними межами в стосунках, які допоможуть їм зменшувати й/або долати спокусу. Колись людина мусить дорости до такої зрілості, щоб мудро справлятися зі спокусами, не уникаючи їх повністю.[734]

Переосмисліть служіння подружжя

Одна зі слабкостей комплементаризму — його універсальний підхід до подружніх пар, які служать Богові. Основний шаблон, а в деяких випадках і єдиний, — це те, що я називаю *моделлю «Петро і дружина»*.[735] У цій моделі чоловік — лідер, а дружина — помічниця. Чоловік, як апостол Петро, — публічний лідер і/або проповідник, а його дружина (яка в цьому випадку залишається безіменною) радо підтримує його служіння за лаштунками. У цьому немає нічого поганого! Для багатьох пар, можливо, для більшості, це чудово працює. Проблема в тому, що це точно працює не для всіх подружніх пар у служінні. Я пропоную ще три можливі моделі.

Є *модель «Девора і Лаппідот»*.[736] У цьому випадку дружина — публічна лідерка, а її чоловік — її головна опора. Навіть у комплементарних колах є чимало жінок, покликаних до широкого публічного служіння, тоді як їхні чоловіки, можливо, більш обдаровані для служіння за лаштунками, з гордістю підтримують своїх дружин у їхній праці для Бога.

734. Щиро раджу розділ Кеді Коул (Kadi Cole) «Create a safe environment» («Створіть безпечне середовище») у книжці «Developing Female Leaders», де ця проблема розглянута ґрунтовніше. Вона також говорить про сексуальні домагання й недоречні стосунки на роботі та в церкві.

735. Дружина Петра, здається, лише підтримувала Петра й не мала власного публічного служіння. На початку Свого служіння Ісус зцілив Петрову тещу в Петровому домі (Луки 4:38-40). Ми припускаємо, що багато, якщо не всі, інші апостоли теж були одружені. Але про неї не згадано аж до десятиліть потому, коли вона подорожувала з Петром до Європи в його місійних поїздках (1 Коринтян 9:5), — можливо, їхні діти вже виросли, і вона могла більше подорожувати.

736. Див. Суддів 4:4.

Є також модель «Прискилла й Акила». У цьому випадку дружина й чоловік поєднують свої лідерські дари, працюючи разом, — майже так само, як ця біблійна пара була партнерами в ремеслі, веденні домашнього господарства й керівництві церквою. Ця модель найкраще описує те, що є в моєму шлюбі. Я одружений із людиною, яка воліє працювати в команді зі мною в служінні, а не йти окремим покликанням. Вона радо поєднує свої лідерські дари з моїми. Я відповідаю їй з такою самою радістю.

І не забуваймо про пару «Естер і Ахашверош (Ксеркс)»[737] *як модель.* Хоч цариця Естер, можливо, і підтримувала деякі лідерські починання свого чоловіка, вона зосередила свої лідерські здібності на інших можливостях і сферах, просила в нього підтримки й отримувала її. Як і в Прискилли й Акили, такий шлюб у служінні поєднує два публічні лідерські дари, тільки в цьому випадку чоловік і дружина очолюють дві різні справи.

Як бачимо, існує багато можливих форм участі подружніх пар у служінні. На жаль, ієрархічний погляд на шлюб підтримує лише першу модель («модель „Петро і дружина“») і кидає тінь сумніву й тривоги на тисячі пар, улаштованих інакше. Натомість мутуалістичне бачення дає простір кожній моделі й радіє кожній.

Ця різноманітність моделей шлюбу в служінні могла б також стати основою для команд церковного керівництва, які охоплюють обидві статі.

Змішані команди чоловіків і жінок

У церкві, яка визнає мутуалізм чоловіка й жінки, не буде двох однакових керівних команд, бо кожна команда складатиметься з іншого поєднання

737. Хоч Ахашверош не є взірцем побожного чоловіка, а його шлюби не були рівними, він усе ж, схоже, робив те, що можна повторити в побожних шлюбах сьогодні: дозволяв своїм дружинам (спершу Вашті, потім Естер) здійснювати власні задуми, тоді як сам здійснював свої, — Вашті влаштувала бенкет для жінок, а Естер писала закони. Такий устрій шлюбу був настільки рідкісним у стародавньому світі й доступним лише найвищій еліті, що це єдиний його приклад у Писанні. У багатьох сучасних культурах, де жінки дедалі більше інтелектуально й соціально рівні чоловікам, подружжю легше йти до різних цілей, кар'єр чи служінь, залишаючись у динамічному партнерстві.

лідерських дарів, наявних у цій церкві. Проте ми можемо визначити різні типи людей, які можуть у ній служити:

- *Може бути Лідія чи Тимофій, а то й двоє.* Це неодружені жінки й неодружені чоловіки з лідерськими дарами. Оскільки Новий Завіт визнає однакове покликання за неодруженими й одруженими, сімейний стан не повинен нікого позбавляти права на керівництво. Ба більше, Павло припускає, що неодружені люди можуть служити церкві з особливою зосередженістю.[738]
- *Може бути пара «Прискилла й Акила», а то й дві.* Це подружжя, у яких обоє мають однакове лідерське покликання й обоє входять до команди.
- *Може бути Петро чи Ахашверош, а то й двоє.* Це одружені чоловіки з лідерськими дарами, чиї дружини віддають перевагу ролям підтримки або мають лідерські дари, повністю вкладені деінде, і тому не можуть бути в керівній команді. Було б несправедливо, я вважаю, витрачати обмежений волонтерський ресурс цих дружин, змушуючи їх висиджувати години на нарадах і ставлячи до них вимоги, до яких вони можуть не мати бажання, сил чи схильності, тоді як вони, найімовірніше, знайшли б більше радості, служачи в церкві чи поза нею так, як до цього вони *справді* мають бажання, сили й схильність.
- Так само *може бути Девора чи Естер, а то й двоє.* Це заміжні жінки з лідерськими дарами, чиї чоловіки або віддають перевагу ролям підтримки, або мають лідерські дари, повністю вкладені деінде, і тому не входять до керівної команди.

Мутуалістичні церкви, що будують змішані керівні команди, можуть пробувати будь-які способи поєднання цих типів людей. Головний виклик, який я бачу в такій моделі керівництва, що охоплює обидві статі, — турбота про дружину Петра й чоловіка Девори та їхня залученість. Один зі способів зберегти цих чоловіків і дружин залученими, навіть коли від них не вимагають керівництва, — це стосунки й спільність у пасторській команді. Якщо запрошувати їх на день розваг, на особливу вечерю чи на час інтенсивної молитви за церкву, це дуже допоможе тримати їх усередині кола, а не поза ним.

738. 1 Коринтян 7:32-34

Звісно, кожна конфігурація керівної команди має як сильні сторони, так і можливі слабкі. Замість того щоб обирати просту, але потенційно безплідну структуру, як-от комплементарну модель лише з «Петрів», набагато краще прийняти складність різноманіття й покладатися на Духа мудрості, Який поведе кожну конкретну керівну команду до конкретної практики в конкретний період.

Вчіться в інших церков

Багато церковних керівних команд вже змінили або розглядають можливість змінити своє вчення з комплементаризму на мутуалізм. Але як це робити? За мої роки церковного керівництва я двічі брав участь у формальному коригуванні богослов'я церкви. Я на власному гіркому досвіді навчився: правильне богослов'я — це одне, а залучити до нього всю церкву — зовсім інше. Саме тут так важливо вчитися в інших церков, які вже пройшли цей перехід. Я вдячний докторові Робу Діксону (Rob Dixon) та Ейпріл Фіт (April Fiet) за дорожню карту для церков, що переходять до мутуалізму чоловіка й жінки, складену на основі цільових інтерв'ю з церквами, які вже зробили цей крок уперед.[739]

Наприклад, ми можемо повчитися в Bent Tree Bible Fellowship — відомої церкви в Далласі (Техас). Хоч спочатку там опиралися мутуалізму чоловіка й жінки, вони розпізнали, що Бог, можливо, послав їм два каталізатори змін: шанованого лідера-богослова серед них, який запропонував краще богослов'я, і давню цінність спільного керівництва, яка дедалі більше дисонувала з тим, що вони не допускали жінок до складу вищої керівної команди. Суто чоловіча рада старійшин (пресвітерів) Bent Tree цілий рік вивчала відповідні тексти й періодично збиралася, щоб порівняти нотатки. Вони посилалися на прочитані книжки. Коли вони нарешті зібралися, щоб поділитися висновками, група була одностайною і в розумінні Писання, і у відчутті того, куди Дух веде церкву: жодна посада в церкві більше не повинна бути недоступною для жінок.

Потім вони відкрито й неквапливо ознайомили церкву з цією доктринальною зміною. Вони робили це в різний спосіб: через заяви

739. www.bit.ly/3nECNFR

старійшин; проповідь;[740] богословську статтю, яку вони підготували; і, що найважливіше, були доступні в багатьох нагодах, щоб відповідати на запитання чи розглядати застереження окремих членів церкви. Вони зрозуміли, наскільки важливо вести цю розмову з незгодними чи невпевненими членами церкви доступно, з любов'ю, терпляче й по-пастирськи.

Церкви, що пройшли цей перехід, розповідають ту саму історію: хоч переважна більшість членів церкви приймає зміну, кілька людей не можуть прийняти цього доктринального коригування. Це неминуче, але все ж ми, церковні лідери, повинні молитися, щоб усі, хто з нами, залишилися з нами, і робити все можливе, щоб їм допомогти.

Цей перехід — не кінець шляху. Це його початок. Після доктринальної зміни настає час подякувати Богові й глибоко вдихнути, а потім почати втілювати структурні й культурні зміни, розпізнаючи як спільнота й як лідери нові способи справді бути партнерами — жінки й чоловіки разом, — аби Євангеліє могло ширитися більшою мірою в нашій церкві й через неї.

740. Прокрутіть сторінку вниз і послухайте цю проповідь тут: www.bit.ly/3xbsb4h

17

Народ проти патріархату

«Цей наратив, ніби чоловіки несуть Божу владу, лякає, і він не християнський». Бет Еллісон Барр (Beth Allison Barr)[741]

«Мій досвід пастора протягом сорока років такий: коли в житті церкви жіноче керівництво підтримують, усе стає кращим». Кевін Джайлз (Kevin Giles)[742]

Нещодавно одного ранку дружина допомогла мені побачити, що те, як чоловіки бачать жінок (і як жінки бачать себе), — найголовніша ідея цієї книжки. Розмову почав я: «Комплементарні церкви й далі крокують уперед, не усвідомлюючи, чого позбавляються, бо в них достатньо обдарованих чоловіків із дружинами, які їх щиро підтримують і яким комплементаризм пасує, як рукавичка. Проблема в тому, що це часто обмежує або виключає тих дружин і незаміжніх жінок, які самі по собі є лідерками й переповнені тим, що можуть запропонувати значно більше, ніж служіння серед жінок і дітей, адміністративне служіння чи душпастирське консультування».

Дружина похитала головою. «Ні, проблема не в цьому. Принаймні не головна», — пояснила вона:

Головна проблема — у тому, як комплементарне богослов'я й практика привчають чоловіків бачити жінок і — що, можливо, ще сумніше — як вони привчають жінок бачити самих себе. Хай навіть зовсім непомітно, але звучить послання, що жінка в чомусь менша за чоловіка, а отже, може дати менше. Коли таке підсвідоме мислення вкорінене, то хоч би

741. Інтерв'ю в The New Yorker, 25 липня 2021 р. Джерело: www.bit.ly/2YjaG4Z
742. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, розд. 8

якими доброзичливими й «шанобливими» були чоловіки щодо жінок, у тому, як чоловіки ставляться до жінок і як жінки дозволяють чоловікам ставитися до себе, неминуче звучатиме нотка патерналізму в кращому разі або зверхності — у гіршому.

Дружина знає, про що говорить: усе своє життя з Христом вона віддавала себе комплементарним церквам. Дивовижно, що вона мала такий темперамент, можливості й упевненість у собі, що не почувалася суттєво приниженою. Проте вона влучила в саму суть: *проблема — у богослов'ї*. Богослов'я церкви — це не, як ми гадаємо, невідкритий документ із біблійними аргументами, що лежить десь на Google Диску. Це щось набагато ближче: богослов'я — це наше сприйняття, бачення, спосіб бачити реальність. Отже, богослов'я про жінок — це наш основоположний спосіб бачити жінок.

Справді, головним наслідком того, що я сам відмовився від комплементарного богослов'я, стала непомітна, але незаперечна зміна в тому, як я сприймаю жінок. Простіше кажучи: *я бачу в жінках більше, ніж раніше*. Повільно, але впевнено Бог милостиво виймає колоди з моїх очей. Тепер я помічаю, безперечно, більше, ніж будь-коли, скільки жінки можуть дати — ідей, поглядів, розсудливості, формулювань, настанов — удома, у церкві й у суспільстві. І що більше я бачу в них, то більше відчуваю вагу й силу Божих слів, сказаних Адамові (і його синам): «Не добре, щоб [чоловіки] були самі».

Скляні стелі й позолочені клітки

Мене дивує, скільки людей Бог і далі посилає на мій шлях, і вони розповідають мені свої історії, від яких розривається серце. Я не шукав жодної з них — схоже, це вони шукають мене!

Одна зріла й обдарована віруюча розповідає, як наївно поділилася з лідерами своєї церкви духовними переживаннями, у яких відчула Боже покликання готуватися керувати й проповідувати в церкві, і почула у відповідь, що якби вона була чоловіком, її відчуття покликання схвалили б як справжнє, а оскільки вона не чоловік, його треба спрямувати деінде. Відтоді вона залишила ту церкву й успішно заснувала іншу.

Інша жінка, досі переконана комплементаристка, після десятиліть напружених зусиль коритися чоловікові відчуває, що майже втратила доступ до власного голосу, і через це її шлюб у хиткому стані. Вона не знає, як їй колись знову віднайти в ньому себе.

Один друг-пастор розповідає, що його дружина, після того як десятиліттями допомагала керувати їхньою церквою, тепер із великим запалом віддається роботі у світі бізнесу й майже не має бажання служити церкві: вона пояснює, що там її дари поважають, а чоловіки ставляться до неї як до рівної.

Ще одна подруга, обдарована лідерка, після того як усе життя працювала в церквах, нарешті приєдналася до церкви, яка бачить у жінках рівних. Вона каже мені, що вперше в житті не замислюється, чи не ігнорують інші її стратегічні ідеї через її стать, і не боїться, що її сприйматимуть як якусь Єзавель через силу її переконань і бачення.

Кілька років тому, після триденної конференції для церковних лідерів, одна досвідчена лідерка зізнається мені, що кожного дня конференції почувалася дедалі меншою й мала дедалі менше амбіцій для Божого Царства. Спершу я захищаюся, але потім вона вказує на всі тонкі й не такі вже тонкі способи, якими їй давали зрозуміти, що християнське керівництво — справа чоловіча. Я намагаюся просто слухати й нарешті чую її — не лише її слова, а й глибоке розчарування та біль, що ховаються за ними.

Нещодавно я був на конференції пасторів, де вирішив піти на семінар про жінок у служінні. Я слухав, як одна жінка за одною розповідала, які муки переживає, намагаючись використовувати свої дари для служіння Богові в середовищах, де панують чоловіки. «Мене покликав Бог, але мені знову й знову доводиться ставити це покликання під сумнів. А моїх братів ніколи не заохочують сумніватися у своєму покликанні». Інша нарікає на подвійні стандарти: «Стільки чоловіків у керівництві насправді винні в агресивності, але оскільки вони чоловіки, усі це терплять. А якщо жінка просто впевнено відстоює свою думку, вважають, що вона, мабуть, грішить».

Додайте до цього історії жінок, які розповідають мені, як зверталися до чоловіків-лідерів у церкві, що, попри всю свою харизму й успіх у

служінні, ніби не здатні щиро почути їхні турботи. Показово, що деякі вважають ефективнішим просити близьких чоловіків — своїх чоловіків, батьків, синів — говорити від їхнього імені. І ось сьогодні друг пише мені електронного листа про те, як важко йому втримати дружину й дочку в його церкві. Обдаровані жінки, вони кажуть йому, що не почуваються поміченими в церкві, і він, схоже, не може переконати їх у протилежному.

Пам'ятайте: усі ці випадкові історії жінок, які мали мужність поділитися ними зі мною, сталися в середовищах *м'якого* комплементаризму.

У моєму місті південно-східний вітер виє часом тижнями поспіль. Через це багато дерев назавжди схилені в північно-західному напрямку. За десятиліття церковного життя я помітив, що «богослов'я» церкви — її система переконань і спосіб тлумачити Писання щодо ключової теми — формує ставлення, припущення й практику церкви більше, ніж будь-що інше. Комплементаризм — саме такий вітер: якщо достатньо довго бути під його дією, жінка, яка жила під цим постійним вітром, найімовірніше, буде зігнута: її потенціал у служінні — стримано, а її особисте благополуччя — під загрозою. (Ні, я не перебільшую — є переконливі дані, які це показують.[743])

Озираючись назад, я ніколи не уявляв, що зробив чи сказав щось, що обмежувало жінок у служінні Христові, — поки не спіймав себе на думках про майбутнє служіння моїх дітей. Хоч я й довіряю Богові вести їх так, як Він вважає за потрібне, я помітив, що сподіваюся: мої сини колись, можливо, стануть пасторами й радітимуть, працюючи в команді з іншими, навчаючи й керуючи церквами. Потім я подивився на свою єдину дочку, Айві (Ivy), що гралася поруч із братами, і сподівався, що *вона вийде заміж за такого чоловіка*.

У ту мить мене вразило, що скляні стелі, на які натрапляє стільки жінок, рідко створюють підступні архітектори патріархату, рішуче налаштовані тримати жінок «на їхньому місці». Ні, ці стелі дуже непомітно будуються з нашого богослов'я статі. Ось я, люблячий тато обдарованої

743. Дослідження за участю 2 234 жінок середнім віком 47 років на основі опитувань за останні п'ятнадцять років підтверджує, що жінки, які відвідують комплементарні церкви, частіше мають проблеми зі здоров'ям, ніж ті, що відвідують інклюзивні церкви. (Patricia Holman і Amy Burdette, «When Religion Hurts: Structural Sexism and Health in Religious Congregations», *American Sociological Review*, 2021, Vol. 86 (2): 234–55.)

дочки, — накладаю невидимі, але непроникні межі на її потенціал і внесок у Божий народ. І все тому, що я вірив: лише вийшовши заміж за правильного чоловіка, вона зможе робити такий самий внесок, як її брати.

«Припиніть це!»

Поки я писав останні розділи цієї книжки, я приєднався до змішаної керівної команди однієї церкви в моєму місті. Тут я намагаюся практикувати духовну дисципліну — «бачити» й (не менш важливо) «чути» жінок у цій команді. На недавній нараді керівництва я розповідав, що писати останні частини цієї книжки — наче тягти вантажівку вгору: «Я не зупиняюся, — сказав я, — бо хочу, щоб це припинилося!» Під «цим» я мав на увазі виснажливу, довгу й емоційну працю над книжкою.

На що одна з жінок у команді сказала: «Припиніть це!» — і повторила цей короткий наказ ще двічі, з пророчою вагою. Я трохи розгубився, а потім збагнув, до чого вона веде: «Припиніть те, як християни й церкви бачать жінок і ставляться до них!» У її благанні була така щирість, що воно здавалося майже посланим із неба. Коли я молився про витривалість, щоб завершити цю книжку, Святий Дух знову й знову нагадував мені її слова: «Припиніть це! Припиніть це!» Ця книжка — мій скромний внесок у цьому напрямку.

То що ж саме має припинитися?

Навіть якщо комплементаризм не влучає в ціль, коли йдеться про гідне тлумачення цього питання на основі всієї Біблії, ми можемо замислитися: чи справді він такий шкідливий? Хіба ми всі не знаємо комплементарних церков, які допомагають стільком людям? Можливо, ми навіть самі в такій церкві. І як багаторічний комплементарний лідер я з власного досвіду знаю, що комплементаризм як закваска не проникає в кожну хлібину (кожну церкву) однаковою мірою. Церкви м'якого комплементаризму, як та, яку я допомагав очолювати, щосили намагаються поєднати вчення, що виключає жінок, із вченням, що вивільняє жінок, так, щоб більшість жінок почувалися щиро шанованими. Жодна церква не досконала, і Бог цілком здатен використати навіть недосконалі церкви, щоб робити чудові речі. Проте я

досить довго живу, щоб бачити, як негативні наслідки проявляються навіть у найм'якших комплементарних церквах.

Комплементаризм надто легко приховує сексистське ставлення. Сексизм — чи то ворожий (і мізогінний), чи «доброзичливий» (а отже, патерналістський) — підриває здатність чоловіка по-справжньому слухати жінку. Рейчел Денголландер (Rachael Denhollander), яка першою з багатьох постраждалих публічно звинуватила свого кривдника, Ларрі Нассара (Larry Nassar), лікаря збірної США зі спортивної гімнастики, сказала своїй деномінації — Південній баптистській конвенції: «Я думаю, дуже показово, що я чула сотні, буквально сотні проповідей про тиху й покірну сферу, яку повинна мати жінка. Я не чула жодної про те, як цінувати голос жінки».[744]

Лише коли білі церкви в Південній Африці покаялися у фальшивому вченні апартеїду, вони змогли бодай почати каятися в расистському ставленні. Мені сумно, що, тоді як стільки нехристиян-чоловіків у моїй культурі визнають своє гріховне шовіністичне ставлення, стільки християн-чоловіків просто ховаються за своїм комплементарним богослов'ям.

Комплементаризм створює церкву з однією півкулею мозку. Не допускаючи жінок до вищих керівних команд і до команд проповідників, церква гарантує собі сліпі плями — нездатність використовувати обидві півкулі мозку в ухваленні рішень, у пастирському підході, у тлумаченні Писання й у служінні і чоловікам, і жінкам. «Давно пора врівноважити домінування чоловіків у церковному служінні й керівництві, — каже Алан Гірш (Alan Hirsch). — Якщо ми цього не зробимо, то можемо й далі очікувати тих самих (дещо „однопівкульних") результатів, яких досягаємо зараз».[745]

Ось велика іронія комплементарних церков: хоч вони заявляють, що сприяють взаємодоповнюваності чоловіків і жінок, насправді вони віддають лише чоловікам дві головні ролі, які спрямовують і навчають церкву, — роль проповіді й роль пасторського керівництва, — і тим самим відрізають нас від голосу жінок і їхнього так потрібного погляду. Церкви м'якого комплементаризму принаймні намагаються

744. *Джерело:* www.bit.ly/3COpaJc
745. Alan Hirsch і Dave Ferguson, On the Verge, розд. 3.

пом'якшити це, запрошуючи жінок на наради керівництва й за кафедру, — але водночас, наскільки я розумію, не дають їм достатньо повноважень, щоб справді висловлюватися.

Комплементаризм завдає величезного болю деяким відсунутим на узбіччя, обдарованим і покликаним жінкам. Я постійно чую ту саму історію: покликаних чи обдарованих жінок не помічають або безцеремонно відсувають на користь чоловіків. Що ще гірше, у комплементаризм вбудовано механізм газлайтингу: він дорікає жінці, яка прагне керувати чи проповідувати, за те, що вона взагалі має це недоречне, якщо не гріховне, бажання. Якщо вона приймає це звинувачення, то починає звинувачувати себе. *Мабуть, зі мною щось не так, якщо я навіть бажаю того, що Бог, вочевидь, забороняє.* Одна обдарована подруга каже мені: «Молодою жінкою я чула, як Бог кличе мене провадити Його народ, — але коли мені сказали, що я неправильно почула Бога, я цілком перестала довіряти своїй здатності розпізнавати Божий голос».

Але як мають відреагувати ті жінки, які відкидають цей вирок і тепер мають обґрунтоване відчуття несправедливості? Просто поховати біль у собі й далі служити? Заговорити й наразитися на можливі глузування чи новий газлайтинг? Чи піти з церкви й шукати іншу? Усі три варіанти неймовірно болісні.

Біль жінки, яку не помітили, — страх, гнів, розчарування — може бути гострим, але здебільшого церква зовсім не усвідомлює, якої ціни платить, коли Божий дар — обдаровану людину — відсувають на узбіччя лише через її стать. Не лише у світі бізнесу, а й у церкві посередність — це ціна, яку платять, коли менш компетентних людей просувають замість інших через їхню стать.

Комплементаризм сприяє тому, що лідерський потенціал жінки придушується. Цитую з цього приводу консультантку з питань лідерства Кеді Коул (Kadi Cole):

Коли у вас є вірні, зрілі жінки, які готові й повинні брати на себе певні елементи керівництва, хай би що це було — керувати командою волонтерів, вести клас недільної школи чи якусь формальну керівну роль, — [чоловіки,] можливо, здивувалися б, дізнавшись, скільки енергії й зусиль ці християнки, побожні жінки, витрачають на роздуми, чи не

узурпують вони владу. Побожні жінки дуже чутливі до того, що десь, мабуть, є межа, нижче від якої вони повинні жити. І проблема в тому, що якщо ця межа десь на рівні сімки, [тоді як для чоловіків — на рівні десятки,] більшість побожних жінок житимуть десь на рівні четвірки, щоб випадково не [переступити її].[746]

Мені це спостереження Коул видалося дуже прояснювальним. У церквах м'якого комплементаризму, якими я керував, я дивувався, чому так багато чоловіків, що й зрозуміло, злітали як лідери, тоді як жінки, яких заохочували керувати в певній сфері, часто піднімалися лише до посереднього рівня. Коли є скляна стеля — обмежувальна межа, що залежить від статі, — дуже небагато жінок наближаються до неї: проблема не лише в тому, що є скляна стеля; проблема в тому, що скляна стеля створює липку підлогу.

Комплементаризм сприяє тому, що голоси жінок замовкають. Адам Ґалінскі (Adam Galinski) у своєму виступі на TED *How to Speak Up for Yourself* [747] («Як постояти за себе») каже, що сміливість висловитися потребує кількох передумов: морального переконання, що висловитися правильно, підтримки спільноти, влади чи платформи, щоб це зробити, і свободи від страху покарання.

Ось чому стільки жінок у церкві почуваються такими приглушеними чи непочутими в комплементарних церквах: учення про покору й мовчання жінок змушує їх сумніватися, чи взагалі правильно висловлюватися; тому спільнота не підтримує їх у цьому; їм не дають ні платформи, ні повноважень, щоб висловлюватися; а коли вони таки висловлюються, то стикаються з наслідками — їм дорікають за непокірність чи за те, що вони переступили межу, належну їхній статі.

Ті нечисленні комплементарні церкви, що дозволяють жінкам проповідувати в неділю, наставляють цих жінок навчати, але не «навчати з владою» (на основі хибного тлумачення 1 Тимофія 2:12). Але це вселяє жах у серце багатьох проповідниць, які думають, що будь-якої миті під час проповіді можуть виявити забагато переконаності чи, може,

746. www.bit.ly/3wvNjlD
747. www.bit.ly/3k7dsSF. Дякую Вільямові Вітту (William Witt), що звернув мою увагу на цей виступ.

натрапити на якесь доктринальне формулювання — і тим самим згрішити.

Одна із засновниць комплементаризму, Мері Кассіан (Mary Kassian), написала на сайті Джона Пайпера (John Piper) статтю під назвою *Women Teaching Men—How Far Is Too Far?*[748] («Жінки навчають чоловіків: де межа?»). Вона пише, що жінки часто запитують її, чи можна їм проповідувати в неділю вранці або в неділю чи середу ввечері. І чи можна їм розповідати своє свідчення. Чи виступати на спільному для чоловіків і жінок біблійному вивченні або перед змішаною аудиторією на релігійній конференції. Чи вести семінар або викладати в семінарії, де присутні чоловіки. Чи вести молитовне зібрання. Чи особисто наставляти чоловіків. Чи проповідувати на телебаченні чи радіо. Чи навчати чоловіків через статті й книжки. Вона відповідає: «[П]итання про те, як я — жінка з духовним даром навчання — маю шанувати роль чоловіка як голови в церкві, має багато спільного з питанням про те, як молода жінка [зі своїм хлопцем] має шанувати принцип [статевої] чистоти».

Хоч вона й визнає, що в обох випадках межа в Писанні чітко не визначена, вона порівнює жінку, яка навчає чоловіка, з жінкою, яка вчиняє з ним статевий гріх, і тим самим натякає, що жінка має триматися від межі якомога далі, — тож її широко читана стаття, безперечно, вже приклеїла стількох жінок до підлоги мовчання. Вони або просто уникатимуть можливостей говорити, які згадує Кассіан, або, якщо й говоритимуть, дуже пильнуватимуть, щоб не сказати чогось неправильного — чи правильного з будь-якою мірою прямоти й переконаності.

Комплементаризм сковує багатьох женців, яких дав Бог. Ісус сказав, що хоч жнива великі, робітників мало. Ми повинні молитися про більше робітників, а потім подбати, щоб ці робітники працювали. Місія церкви — євангелізувати й робити учнями — надто важлива, а помісна церква й недільна кафедра надто важливі для виконання цієї місії, щоб потенційно нехтувати половиною її дарів керівництва й проповіді. Керолін Кастіс Джеймс (Carolyn Custis James) каже: «Коли половина церкви стримується — чи то з власного вибору, чи то тому, що в нас

748. www.bit.ly/3fxTcKC

немає вибору, — програють усі, а наша місія зазнає невдач».[749]

Комплементаризм засліплює нас щодо молодих лідерок, які зростають серед нас. Коли я вперше задумався про те, щоб залишити церкву, якою допомагав керувати двадцять років, я пам'ятав про потребу церкви в більшій кількості лідерських дарів-каталізаторів: роками Бог давав мені благодать бути одним із них, і я молився про більше подібних до моїх дарів, щоб мене замінити. Одного разу я стояв позаду наймолодшого зібрання — сотні двадцятирічних — і думав, хто з чоловіків у цьому натовпі може бути відповіддю на мої молитви. Раптом я відчув, як Святий Дух каже мені: «А що, як наступні дари-каталізатори — жіночі?» Мої очі враз відкрилися на іншу половину натовпу. Тієї миті я усвідомив, яку силу має обмежувальне богослов'я, щоб наперед налаштувати нас не бачити стількох дарів просто перед нами.

Комплементаризм обмежує мрії жінок про Царство. Не всі амбіції погані. У декого з нас горить народжене Духом прагнення прославляти Бога й звершувати для Нього великі діла. Коли мені було за двадцять, я був частиною руху засновників церков, що швидко зростав. Як молодший чоловік, я з благоговінням дивився на старших чоловіків, які вели цей рух уперед. Мені доведеться чекати цілу вічність, щоб робити те, що вони роблять для Бога, — думав я. Так було, доки лідер руху не пояснив, що вік — не критерій для керівництва, а лише побожність і обдарованість. Прибравши з рівняння обставинні чинники, він спонукав мене віддати всі сили, і я так і зробив.

Так от, щось подібне відбувається, коли ми кажемо молодим жінкам, що ні їхній вік, ні їхня стать, а лише побожність і обдарованість — головні чинники, які визначають, наскільки корисними вони можуть бути для Бога в церкві та світі. Навіть якщо вони не стануть проповідницями й пасторками, вони, найімовірніше, досягнуть успіху в будь-яких інших завданнях для Царства, до яких їх покличе Бог.

Комплементаризм може бути особливо суворим до лагідніших чоловіків і надмірно схвальним щодо від природи напористих чи агресивних чоловіків. У комплементарних колах я був свідком багатьох розмов про проблему «слабких чоловіків», які не можуть керувати «сильними жінками». Але

749. Carolyn Custis James, Half the Church, с. 162. Цит. за: Bessey, розд. 10.

чи це справді головна проблема? Чи, може, у наших власних очах набагато більша колода:

Деякі чоловіки — природжені лідери. Згідно з комплементарним богослов'ям, чоловік, який добре керує, виконує Божу волю. Але якщо чоловік керує недобре, він піддається своїй гріховній, занепалій природі. Тож якщо ви чоловік і вам природно й зручно бути лідером удома, легко подумати, що ви кращий християнин, ніж отой чоловік, якому просто не подобається бути лідером і в якого це не дуже добре виходить. Але чи це справді духовність — чи просто особистість?[750]

І навпаки, комплементаризм може бути особливо немилосердним до наполегливих жінок і надміру хвалити жінок, від природи покірних. Я помітив, що жінки, які мають привілей залишатися вдома, поки їхні чоловіки працюють, або жінки, від природи поступливі, часто зовсім не мають проблем зі статус-кво. Давні патріархальні уявлення самі себе підтверджували: жінки, зосереджені на дітях і цілком фінансово залежні від своїх чоловіків, природно корилися їм, а чоловіки тим часом дедалі впевненіше діяли в суспільстві. І сьогодні в церкві багато мам, які сидять удома з дітьми, легко приймають те саме уявлення. Їм покора дружини здається правильною. До того ж їх хвалять як взірці побожної жіночності.

Частіше саме працюючі жінки, особливо ті, кому на роботі довірено владу і хто має дар проводу, починають обурюватися несправедливістю такого становища. Якщо ж вони висловлюють протест, і сила їхніх переконань, і готовність заговорити швидко сприймаються як ознаки непокірного духу.

Подумайте, яка несправедлива ця дискримінація за статтю: за комплементарного мислення впевненого чоловіка, готового висловити свій погляд на речі, бачать потенційним лідером, а впевнену жінку, яка висловлюється, — потенційною загрозою.

Комплементаризм позбавляє церкву частини її здатності кидати виклик руйнівним ієрархіям статей у суспільстві. Ідеї мають наслідки. За всесвітнім лихом насильства щодо жінок стоїть гріх нерівності статей.

750. Kristen Rosser у статті «The Consequences of Complementarianism for Men». www.bit.ly/3BNNCsL

Церква покликана бути сіллю і світлом у суспільстві, спустошеному гріхом, і кидати виклик несправедливим і гріховним поглядам і системам, які завдають страждань. А соціологи з Руху за визволення жінок переконливо показали, що

[у] суспільствах, де чоловіки мають першість, а жінки підпорядковані їм, ми знаходимо: перевагу хлопчикам, яка веде до десятків мільйонів абортованих плодів жіночої статі; нерівність жінок в освіті, здоров'ї, доходах, володінні майном і праці; поширене й прийняте насильство щодо жінок; [а також] торгівлю жінками, передусім для проституції.[751]

Хоча жоден комплементарист відкрито не підтримав би жодної з цих несправедливостей, учення про взаємність статей, яке підносить жінок до справжньої рівності з чоловіками, — набагато кращий дар для суспільства: воно сприяє його відкупленню, а не сіє зерна упередження, з яких може знову й знову виростати несправедливість.

Наприклад, в Африці та Азії якість життя пересічної дівчинки через патріархальне мислення цілком залежить від доброзичливості чи злостивості її батька, дядьків і братів. Культури нерівності статей, де жінки мають мало свободи дії, віддають їх на милість чоловіків. Оскільки ці культури здебільшого релігійні й переймають свій спосіб поводження з жінками від своїх релігійних спільнот, ці дівчата опосередковано залежать і від того, чого там навчають. На жаль, аналіз 50 країн виявив, що рівень рівності статей має від'ємну кореляцію з релігійністю.[752] Комплементарні вчення, застосовані в першому світі, лише іноді шкодять жінкам, бо ширше суспільство врівноважує їхній вплив; але коли ці вчення потрапляють у «світ двох третин», як це й відбувається, їхній негативний вплив множиться. Дослідження показують, що релігія «є важливим чинником, який формує норми спільнот і їхні сподівання щодо жінок і дівчат. Вона може бути каталізатором дій для поліпшення життя жінок, а може бути джерелом конфлікту й гальмом змін».[753] Яка ж трагедія, коли послідовники Ісуса через хибне вчення про підпорядкування жінок не подають чіткого заклику до рівності статей заради мільйонів страждальних жінок.

751. Giles, 549
752. *Джерело*: www.bit.ly/3xSsK5k
753. Berkeley Center for Religion, Peace and World Affairs; Georgetown University (2008). *Challenges of Change: Faith, Gender and Development,* с. 5

Комплементаризм послаблює богословські й тлумачні здібності церкви. Як я намагався показати в цій книжці, він робить нормою погану герменевтику. Він будує важливі вчення на неясних текстах і допускає такі тлумачення неясних текстів, які суперечать ученню ясніших текстів. Він бере другорядні питання й робить їх основою віровчення — інакше навіщо викладачам семінарій Південної баптистської конвенції щороку підписувати Данверську заяву під загрозою втратити роботу? Він демонізує вдумливих людей, які вірять Біблії, але бачать речі інакше, звинувачуючи їх у тому, що вони не сприймають Біблію серйозно й капітулюють перед культурою. Він заохочує реакційність, а не критичну ортодоксію у взаємодії із суспільством. Донедавна він навіть утягував у суперечку Трійцю й виявляв готовність переосмислити вічні взаємини в Божестві — і все це, щоб підперти своє наперед ухвалене зобов'язання щодо ієрархії статей.

Комплементаризм не служить на добро наступному поколінню. Коли я вирішував, чи справді варто братися за комплементаризм, мене підбадьорила саме турбота про майбутню церкву. Хоча нинішні владні структури й союзи в більшості комплементарних церков чи деномінацій цілком зрозуміло можуть налаштовувати їх проти виправлення свого богослов'я в цій сфері, — коли ми вилучимо самих себе з картини й уявимо, як наші діти за двадцять років провадять ту саму церкву, усе стає ясніше. Я уявляю, як мої власні діти колись сидітимуть у керівних командах церков, і бачу сумну перспективу, що *їм* доведеться захищати це вчення, яке дедалі важче захистити. Як недалекоглядно з нашого боку залишати їм розгрібати наш безлад. Якщо ми так зробимо, підозрюю, вони, озираючись на наш час, вважатимуть непробачним, що ми так охоче захищали ієрархічне богослов'я, засноване на доволі хистких аргументах і туманних прагматичних міркуваннях.

Я міг би продовжувати. Комплементаризм може применшувати мрії юної дівчини змінити світ для Ісуса. Він дає нехристиянам і християнам, що сумніваються, ще одну причину відкинути християнство. Він може змусити незаміжніх жінок почуватися так, ніби через відсутність чоловіка менше важать їхній голос, їхня корисність і їхній внесок — і в церкві, і в суспільстві. Він веде до несправедливої практики, коли жінкам, заміжнім за лідерами в комплементарних церквах, дають

більше можливостей для внеску, ніж, можливо, обдарованішим і відданішим жінкам, які незаміжні або заміжні не за лідером. Він завдає жінкам, які, можливо, справді покликані Богом (а може, і вивільнені своєю церквою) провадити й навчати, зайвого болю, бо інші послідовники Ісуса їх засуджують, а не підбадьорюють. Він може створювати безпечні гавані для чоловіків-кривдників. Він підвищує ймовірність того, що чоловік ухвалюватиме за всю родину обмежені рішення «одним мозком». Він може плекати шлюби на кшталт «батьки — дитина», які душать особистий розвиток, замість шлюбів «дорослий — дорослий» з безмежними можливостями для зростання. Він може множити почуття провини й тиск на працюючу маму-християнку: провину, бо, працюючи, вона відчуває, що її місце — вдома; і тиск, бо після повного робочого дня обов'язок вести господарство й організовувати дітей лежить більше на ній, ніж на її чоловікові. Він може змусити дружину зректися частини своєї свободи дії, адже її розквіт, здається, залежить передусім від того, наскільки добре її провадить чоловік.[754]

Ісус сказав: «З плоду пізнається дерево».[755] Хоча Його аксіома стосувалася передусім людей та їхніх учинків, її можна застосувати й до вчень та їхніх наслідків. Здорове й істинне вчення має вести до доброго досвіду в церквах і в християн. Але коли я дивлюся на гіркі плоди комплементаризму, я вдвічі сумніваюся в його слушності. І подумати лише: весь цей час існує життєздатна біблійна альтернатива цьому «християнському» патріархатові — та, якої дотримується так багато провідних біблеїстів світу.

Ультраліва ідеологія чи слизький схил?

Багато хто, мабуть, боїться, що мутуалізм потурає всепроникному впливові ультралівої ідеології з її політикою ідентичності, яка, хоч як

754. Пояснює Джулі, моя дружина: «У комплементаризмі мені було надто легко поступатися чоловікові й виявляти менше ініціативи. Досить часто я „відключалася" від почуття справжньої відповідальності за своє життя, своє служіння і за те, куди вони обоє рухаються, — звісно, ніколи відкрито, але в усіляких дрібних, проте дуже вагомих рішеннях, просто тому, що в дуже тонкий, але сильний спосіб я могла!»
755. Матвія 12:33

парадоксально, бере колишніх жертв кривдницьких різновидів патріархату й ставить їх у роль нових гнобителів. «*„Чоловіки — сміття“, тож нехай краще провадять жінки!*»

Але ті, хто намагається перевернути співвідношення сил на користь тих, кого раніше позбавили влади, ближчі до женоненависницьких охоронців влади, ніж може здатися на перший погляд. Панувати над колишніми панівниками означає платити злом за зло — і навіть поглиблювати розлад у стосунках між чоловіками й жінками.

Натомість прийняти мутуалізм чоловіка й жінки означає спертися на біблійне переконання, що ні чоловіки, ні жінки, ні чорні, ні білі, ні жертва, ні кривдник, ні привілейовані, ні непривілейовані не мають жодного внутрішнього права панувати одне над одним. Замість того щоб уважати когось у якийсь спосіб вищим, мутуалізм шукає взаємозалежності, укоріненої в смиренному визнанні справжньої цінності іншого, а також в усвідомленні наших власних слабкостей, сліпих плям і гріхів.

Аргументи цієї книжки на користь мутуалізму часто звинувачують у тому, що це аргументи «слизького схилу»: нібито наша культура штовхає нас до дедалі слабшого тримання основ християнської ортодоксії. Але ні. Можливо, наша егалітарна культура й поставила цю розмову на порядок денний, але саме Писання, а не культура, вирішує, *як* має відбуватися ця розмова і до чого вона має прийти. Як я обґрунтував у цій книжці, Писання насправді дає каталітичну енергію, щоб відновити гідність і внесок жінок, — а це немалий подвиг, якщо зважити, як женоненависництво й патріархат тисячоліттями панували в людських культурах. Питання в тому, як окремі віруючі можуть брати участь у цьому перетворенні всієї церкви.

Ставати агентами змін

Якщо ви в церкві, яка на рівні віровчення визнає мутуалізм, ця книжка може допомогти вам поглибити свої переконання в цьому питанні.

Але якщо ви в комплементарній церкві й вважаєте більшість аргументів цієї книжки переконливими й правильними, як можна сприяти зсуву від ієрархії чоловіка й жінки до мутуалізму чоловіка й жінки у вашій церкві? Відповідь трохи складніша.

Говоріть. Ісус проповідував: «Блаженні миротворці». Іноді єдиний спосіб стати справжнім миротворцем — бути удаваним порушником миру. Щоб заговорити, потрібна мужність. І це може дорого коштувати. Але, можливо, ви почерпнете натхнення з історії, захованої в книзі Числа. Якщо є хоч якийсь сумнів щодо духовної ваги того, щоб кидати виклик законам і нормам, які увічнюють нерівність статей, то дочки Целофхада запевняють нас у Божій підтримці. На Стародавньому Близькому Сході головним багатством людини була її земля. За законами Ізраїлю про спадщину майно переходило від батька до сина й ніколи — до дочок. Але п'ять жінок мужньо об'єдналися, щоб виступити проти цієї несправедливої системи, і хоча вони не усунули її патріархального характеру, їм вдалося домогтися застереження про виняток.

Коли їхній батько помирає, його п'ять дочок благають Мойсея: «Чому має зникнути ім'я нашого батька з-посеред його роду через те, що він не мав сина? Дай нам володіння серед братів нашого батька!» Мойсей ласкаво виносить цю справу перед Бога, і Бог (на диво) погоджується з жінками. Ухвалено справедливіший закон: «Коли хто помре, а сина не має, то передасте його спадщину його дочці. … І буде це для Ізраїлевих синів постановою права, як Господь наказав був Мойсеєві».[756]

І сьогодні там, де норми чи правила в церквах, закони в державах або процеси в бізнесі підривають рівне ставлення до жінок, жінки мають законне право протестувати проти цієї несправедливості, звертаючись до лідерів, які, як Мойсей, мають тоді серйозно поставитися до їхніх турбот.

У сучасних церквах жінки можуть кинути виклик тому, що найважливіші служіння — як-от провід і навчання — здебільшого посідають чоловіки. Зрештою, старозавітна ідея успадкування землі пізніше в Біблії набуває духовного змісту й говорить про духовну спадщину людини або її особливе служіння серед Божого народу.[757] Хоча

756. Числа 27:4, 8, 11

саме Бог зрештою вводить нас у нашу спадщину, цілком можливо опинитися в соціальній чи релігійній системі, яка перешкоджає доступові до власного, Богом даного потенціалу так, що це збіднює власну церкву й обмежує її здатність досягати більше людей, далеких від Бога.[758] Це неправильно, і нам потрібні сміливі люди, які б привабливо й шанобливо заговорили.

Будьте реалістами. Канадський богослов Джон Стекгаус (John Stackhouse) дуже допомагає в цьому питанні:

Ісус сказав нам любити Бога й любити наших ближніх. Але нам треба якомога ясніше бачити, що означає любити Бога й наших ближніх у конкретній ситуації. Чого Бог хоче, щоб сталося, за певного збігу обставин? Які Божі пріоритети за наявних обмежень? Зважаючи на те, хто ці ближні, — як я можу їх любити і як вони дозволять мені це робити? Такий реалізм допоможе нам ухвалювати потрібні важкі рішення у світі, де ми зазвичай не можемо досягти успіху в усьому, за що беремося, у світі, де ми часто мусимо задовольнятися половиною хлібини, у світі, де ми нерідко стикаємося з конфліктом цінностей і мусимо працювати на вищу з них ціною нижчої.

Нам треба зважити, чого саме може досягти окрема людина або певна група чи клас людей у конкретній ситуації. Наприклад, старійшини (пресвітери) певної церкви не слухатимуть багатьох молодих людей, хоч би якими правими ті були. Багато чоловіків не слухатимуть жінок. Це несправедливо, і це недобре, але так воно є. Такі християни мають вирішити, серед своїх реальних можливостей, як їм найкраще шанувати Бога й просувати Його Царство. Якомога швидше вони мають відкинути будь-яку ілюзію, що їх вислухають просто завдяки силі їхніх аргументів і незалежно від соціальних реалій ситуації.

757. У Псалмі 2:8 уся земля, разом з усім Божим народом, — це особлива спадщина Ісуса. У Псалмі 15 (16):6 Давид згадує звичай ділити обіцяну землю, коли жеребом визначали кожному родові й кожній родині їхній наділ: «Мірничі шнури мені впали на любих місцях, і мій спадок прекрасний для мене!» Павло каже групі старійшин, що Бог хоче дати їм «спадщину між усіма освяченими» (Дії 20:32). Кожен із нас має наслідувати «тих, хто вірою та довготерпінням наслідує обітниці» (Євреїв 6:12).

758. Це не слід робити так, щоб сіяти розбрат. Можна мати рацію в чомусь, але діяти неправильно. Ці п'ять дочок показують, як важливо звертатися безпосередньо до лідерів, а не сіяти розбрат, ділячись своїм невдоволенням чи почуттям несправедливості з кожним, хто готовий слухати.

Щоб мене не зрозуміли хибно в цьому питанні, дозвольте ствердити: я вірю, що Святий Дух може перемінювати серця і часом робить це несподіваними способами. Але нам треба реалістично бачити, що те, про що ми тепер говоримо, — це призупинення звичайних людських стосунків, те, що я називаю «соціологічним чудом».[759]

У моїй попередній церкві, що складалася з десяти зібрань і налічувала тисячі людей, я сподівався ґрунтовно покритикувати богослов'я своїх колег, з якими ми разом ухвалювали рішення, — вищої керівної команди з десяти чи близько того людей. Мене цілком зрозуміло сприймали як загрозу єдності церкви. Що сталося б, якби лише половина цих людей змінила думку? Тоді вся церква розкололася б надвоє. А якби змінили думку лише двоє чи троє? Це, мабуть, призвело б до того, що вони втратили б роботу й місце за столом. Я наївно сподівався на «соціологічне чудо». Які були шанси, що всі ці люди чи більшість із них не лише змінять думку, а й змінять її одночасно? Як виявилося, дуже низькі.[760]

І все ж, попри тривогу, якої це питання завдало багатьом моїм братам, я вірю, що порушити його було правильно. І я досі сповнений надії — завдяки наступному пунктові.

Дивіться в далеку перспективу. Стекгаус продовжує:

Можуть бути ситуації, у яких надто швидке й надто далеке просування [мутуалізму] спричинить розрив і навіть руйнування шлюбу чи церкви. Здається, принаймні загалом, це не Божа воля. Ідеолог може отримувати особисте задоволення від своєї чистоти й запалу, але Бог

759. John Stackhouse, Finally Feminist, с. 99–100.

760. Дехто може запитати, чому деякі церкви просто не приймають і комплементаризм, і мутуалізм. Але це питання належить до особливого роду вчень, які називають «визначальними переконаннями». Дозвольте пояснити. Є три роди вчень. Є суттєві вчення — це справжні непорушні основи християнської ортодоксії. Згадайте Апостольський символ віри, згадайте божественність Ісуса і спасенну дію хреста. Далі є спірні питання — згадайте вживання алкоголю й погляди на пророцтва про останні часи. І є визначальні переконання — це вчення, про які сперечаються в усьому християнському світі, але які все ж визначають, як має діяти церква. Церква мусить вирішити, наприклад, чи вірить вона в надприродні дари Духа, чи провадитимуть її старійшини і, звісно ж, якої статі мають бути ці старійшини. Лідери церкви мусять бути єдині у відповідях на ці питання, бо вони визначають практику церкви.

дбає про реальних людей набагато більше, ніж про абстрактні принципи.[761]

Яка правда! Подумайте, яким терплячим був Бог до кожного з нас: Він веде нас Своєю волею й Своїми шляхами так швидко, як ми можемо йти, але рідко швидше, ніж ми здатні. Ось чому повільне, постійне підштовхування церкви до переосмислення цього питання має поєднуватися з вдячною підтримкою всієї справжньої праці, яку Дух у ній звершує.

Зважте свої можливості. «Якщо ми не маємо вагомих підстав очікувати чуда в конкретному випадку, то маємо зробити інший вибір — перш ніж ми сповнимося гіркоти не лише щодо своїх братів і сестер по церкві через їхню впертість, а й щодо Бога, бо Він не вчинив чуда, якого ми шукали».[762] Якщо ви дійшли незгоди з комплементарним богослов'ям своєї церкви, поєднуйте готовність говорити з тим, що Стекгаус називає «пророчим ваганням».

Ми визнаємо пріоритет чекання, коли вагаємося перед дією. Ми пам'ятаємо про свою скінченність і гріховність і нагадуємо собі, що ініціатива не належить людям. … Посеред дії ми зупиняємося й повторюємо … на знак пошани — до Бога і до створінь, з якими ділимо землю. І це виражає смирення: є цінності й реальності поза межами нашого розуміння й контролю.[763]

Нам також треба наповнювати молитвою всі свої зусилля. І роблячи це, маємо довіряти, що наша праця, як терпіння вагітної жінки, зрештою принесе плід — кращу церкву.

Якщо вам треба вирішити, чи все ж залишитися в церкві, чи піти з неї через це питання, — що краще?

Можливо, краще залишитися. Віддані послідовники Ісуса не мають свободи залишати церкву щоразу, коли не згодні з якимось аспектом її підходу до речей. Надто багато з нас у наших сучасних індивідуалістичних культурах утратили уявлення про завіт, що лежить в основі єдності нашої спільноти. Друзів ми, можливо, і можемо

761. John Stackhouse, Finally Feminist, с. 100.
762. John Stackhouse, Finally Feminist, с. 100.
763. Glenn Tinder, The Political Meaning of Christianity, с. 164. Цит. за: Stackhouse, с. 97.

вибирати, але родину не вибираємо. У більшості випадків нам слід виходити з того, що Бог вибрав для нас цю церковну родину — з усіма її вадами.

До того ж, якби кожен, хто сподівався на кращі дні для вчення своєї церкви, просто пішов, яка була б надія, що ця церква колись вдумливо змінить своє вчення? А тим часом, поки ми з молитвою чекаємо змін, ми можемо якнайкраще наслідувати смирення й довготерпіння Ісуса і вчитися дисципліни — радіти всьому, чому можна радіти в нашій церкві.

Процес освячення в багатьох шлюбах часто приводить одного з подружжя до того, що в партнерові є щось, що йому чи їй справді не подобається, але все ж він чи вона знаходить благодать і милосердя, щоб залишитися в цьому шлюбі, і знаходить у ньому справжній сенс і щастя. Той самий принцип може стосуватися й нашої церкви.

І все ж для деяких людей залишатися в церкві, яка не підтримує мутуалізму чоловіка й жінки, може бути нестерпно або нерозумно. Коли мутуалісти питають мене, чи залишатися їм у своїй церкві, чи піти, я ставлю їм два запитання. Перше: «Чи є у вашій місцевості якісь мутуалістичні церкви, куди ви могли б уявити себе на богослужінні?» Для людей у менших містах може виявитися, що таких просто немає.

Друге запитання, яке я ставлю: «Якби ви склали список із десяти речей, дуже важливих для вас у церкві, — від найважливішої до найменш важливої, — куди б ви поставили мутуалізм чоловіка й жінки: серед перших п'яти чи серед останніх п'яти пунктів?» Моє емпіричне правило — яке аж ніяк не слід сприймати як провід Духа — таке: якщо ця цінність у вашій першій п'ятірці, вам, можливо, буде не під силу залишатися в цій церкві. Якщо ж вона в останній п'ятірці, то, імовірно, вона недостатньо важлива, щоб вирішувати, до якої церкви ходити.

Якщо ми не можемо залишитися, а в нашій місцевості немає відповідних церков, до яких можна приєднатися, то ще одним варіантом може бути заснувати нову — звісно, лише якщо Бог так поведе. Іноді краще влити нове вино в нові міхи, ніж тиснути на старий міх, прошитий наскрізь комплементарною ниткою.

Епілог: Як Ісус бачить жінок

Ісус — це досконале богослов'я. Він — самовиявлення Бога. Якщо ми хочемо знати, як Бог бачить жінок, нам не треба йти далі: досить прочитати Євангелія й дізнатися, як Ісус бачить жінок.

У 13-му розділі Євангелія від Луки Ісус навчає в суботу в синагозі й зустрічає жінку, яку сатана скалічив на вісімнадцять років. Нам сказано: «вона була скорчена, і зовсім не могла випростатися. Ісус же, побачивши її …»

Тепер повільно …

Ісус …

побачив …

її.

Раніше в Євангелії від Луки ми бачимо, як Ісус намагається допомогти чоловікові побачити в жінці те, що бачить Він: «[Ісус], обернувшись до жінки, промовив до [чоловіка]: „Чи бачиш ти цю жінку?“»[764] Його запитання й досі лунає до кожного з нас.

Те, як Ісус побачив скорчену жінку, нагадує, як Бог побачив Агар у книзі Буття. Як Бог учинив для Агари, так Ісус чинить тут. Він не просто бачить її. Він її визволяє. Він відкриває її велич. Далі «Він підкликав її і промовив до неї: „Жінко, ти звільнена від своєї недуги!“»[765] Він торкається її; вона негайно випростовується, стає вищою, ніж будь-коли, і прославляє Бога!

Чи бачите ви, як присутні радіють разом із нею?

764. Луки 7:44
765. Луки 13:11-13

Не так швидко: старший синагоги обурений, що Ісус зцілив її в суботу. Це гнівить Ісуса, і Він звинувачує цього чоловіка в тому, що той дбає про свою худобу більше, ніж про цю жінку.

Зупиніться тут.

Ось жінка, яка майже два десятиліття відвідувала цю спільноту віри, скалічена й зігнута від болю. Духовного лідера, чиє завдання — бачити людей своєї спільноти так, як бачить їх Бог, її жалюгідний стан, схоже, не турбує.

Обурюється він лише тоді, коли вона випростовується.

Потім Ісус ще більше вражає зібрання: Він дає цій жінці титул, якого ще ніколи нікому не давали: «[Ця] жінка — дочка Авраамова». Сара Бессі (Sarah Bessey) так коментує цю мить: «Люди досі чули лише про „синів Авраамових" — ніколи про дочок. Але коли прозвучали Ісусові слова „дочка Авраамова", Він дав їй місце поряд із синами, особливо з тими, хто гарчав, бо вважав усе це своєю власністю й своїм винятковим правом».[766]

Її місце в Божому світі відновлює не лише нове ім'я. Його відновлює і її випростана постава. Ісус — майстер символічної дії. Подумайте про її приниження, її душевні муки й фізичний біль. У патріархальному світі всі жінки якимось чином зігнуті: вони мучаться під хибним уявленням, що вони іноді менші за чоловіків або стоять нижче за них. І навіть якщо вони бачать себе справді рівними чоловікам, надто часто не відчувають свободи розгорнутися на повну міру своїх дарів і свого внеску.

Норвезький пастор у третьому поколінні нещодавно розповів мені про розмову зі своїм вісімдесятирічним дідусем. «Я жалкую лише про одне — і чого б я тільки не дав, щоб повернутися й це змінити, — сказав заплаканий умираючий чоловік. — Моя дружина так ніколи й не була повністю вивільнена, щоб служити своїми дарами. Я міг це змінити. Я міг кинути виклик церковній культурі, яка тримала її в тіні».

І творіння, і відкуплення мають спонукати нас повстати проти підступів патріархів, які наділяють пануванням лише чоловіків, а жінок одомашнюють. Згідно з Буття 1, Пітери, Сьюзен, Едмунди й Люсі мають

766. Sarah Bessey, Jesus Feminist, розд. 1.

панувати пліч-о-пліч. А відкуплені жінки мають ту саму природу, що й воскреслий Лев із Юдиного племені. Хоча багато хто з нас остерігається небезпеки приручити Ісуса до домашнього улюбленця, ми все ж приборкуємо Його царствених сестер, у жилах яких тече кров Лева.

Як Ісус учинив для цієї дочки Авраамової стільки століть тому, так Він чинить і сьогодні: протистоїть тим, хто воліє, щоб жінки були зігнутими; приносить цілющу мазь надломленим очеретинам; і перетворює зігнуті деревця на високі дуби праведності. Наш привілей і наша відповідальність — приєднатися до Нього в цій святій праці й запрошувати кожну жінку розпростатися й піднятися поряд із чоловіками до всього, що Бог для неї задумав.

Додаток 1: Чи Бог чоловічої статі?

У Писанні Бог виявляє Себе переважно в чоловічих образах. Якщо Ісус — найвище самовиявлення Бога, то Його чоловіча стать ще більше підсилює це враження. Багато феміністів відкидають Писання саме на цій підставі: мовляв, Бог-чоловік — це явно патріархальний витвір чоловіків, артефакт, що сприяє чоловічій першості й владі над жінками. Правда, християнські чоловіки впродовж історії використовували це як аргумент на користь свого права залишатися при владі. Зрештою, Писання можна використати на підтримку такого висновку (як і майже будь-якої іншої форми гноблення). Чи можна прийняти Біблію як Боже слово, разом з її зображенням Божої «чоловічості», і не підносити патріархату як ідеалу?

Безперечно! Але *лише* якщо *уважно* читати Писання.

Більшість серйозних богословів усіх часів відкидали думку, що Бог має статеві органи чи інші ознаки людської чоловічої статі. В одному сенсі Бог ні чоловік, ні жінка, проте *у способі, яким Він вирішує виявляти Себе нам*, Він і чоловічий, і жіночий. Найкращий доказ цього — перший розділ Біблії: «І Бог на образ Свій людину створив, на образ Божий її Він створив, чоловіка та жінку створив їх».[767] Зауважте, що чоловік *і* жінка *разом* найкраще втілюють і виражають щось із Божої сутності. Не так, ніби носій образу чоловічої статі тотожний Богові, а носій образу жіночої статі — чужий Богові. І жінки, *і* чоловіки беруть свою сутність від Бога і якимось чином пов'язані з Його подобою.

Жіночі образи Бога

Більшість церковних лідерів і проповідників Біблії стверджують, що Бог і чоловічий, і жіночий, хоча в Писанні Він здебільшого виявлений у чоловічих образах. Проте я помітив, що в церковних традиціях, до яких я належав, ми надто часто представляємо Його *завжди* чоловічим і *ніколи* жіночим.

767. Буття 1:27

Тим часом Біблія дає численні жіночі образи Бога. Марґо Гаутс (Margo Houts) у *The IVP Women's Bible Commentary*[768] («Жіночий біблійний коментар IVP») наводить приклади описів Бога, де Він постає як мати, що народжує ізраїльтян; годує груддю Своїх дітей; не забуває немовляти, яке годує; утішає Своїх дітей; і кличе, навчає, тримає на руках, зцілює та годує Своїх малих.[769] У різних місцях біблійної історії Бог — швачка, що шиє одяг для Ізраїлю; повитуха, що приймає пологи; жінка, наділена владою, «на яку дивиться її служниця, чекаючи милості»; жінка, що замішує закваску в тісто; і породілля, чиє сильне дихання є образом Божої сили.[770] Коли Ісус окидає поглядом натовпи, які невдовзі Його розіпнуть, Він вигукує: «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе! Скільки раз Я хотів зібрати дітей твоїх, як та квочка збирає під крила курчаток своїх, та ви не схотіли!»[771] Так Він застосовує до Себе повторюваний образ Бога як птаха-матері, що втішає Своїх пташенят під крилами,[772] — часто це саме орлиця[773]. В іншому місці люту Божу любов порівняно з розлюченою ведмедицею: «Нападу на них, як ведмедиця, що дітей стратила, і роздеру їм груди».[774]

Нині я читаю з дітьми вибрані уривки Біблії. Коли я вперше прочитав 8-й розділ книги Приповістей, де Мудрість уособлено в жінці, через яку народжується творіння, я запитав, яка частина розділу кожному з них сподобалася найбільше, — моя донька радісно сказала, що їй сподобалося, що Бог — жінка. Я лагідно виправив її й пояснив, що уривок насправді говорить про Мудрість як про якусь посередницьку постать — ні Бога, ні творіння.

Однак, коли поміркувати глибше, сам Павло, а слідом за ним і багато ранніх Отців Церкви й давніх богословів зауважували, що в цьому уривку відбувається більше, ніж ми схильні визнавати. Павло прямо навчає, що Ісус — «Божа мудрість», Той, у Кому «сховані всі скарби

768. Margo G. Houts, «Images of God as Female», у The IVP Women's Bible Commentary, с. 356-58. Цит. за: Peppiatt, розд. 1.
769. Числа 11:12; Повторення Закону 32:18; Ісаї 49:14-15; 66:12-13; Осії 11:1-4
770. Неемії 9:21; Псалми 21 (22):10-11; 70 (71):6; Ісаї 66:9; Псалом 122 (123):4; Луки 13:20-21; Ісаї 42:14
771. Матвія 23:37
772. Псалми 16 (17):8; 35 (36):8; 56 (57):2; 90 (91):1, 4; Ісаї 31:5
773. Повторення Закону 32:11-12; Вихід 19:4; Йова 39:27-30
774. Осії 13:8

премудрості».[775] Христос, саме втілення мудрості, — це і Сам Бог, і Той, через Кого створено світ. Так само Отець Церкви Іриней тлумачив цю таємничу жінку як один з аспектів Божого буття — або Святого Духа, або Ісуса як Слово (згадка про Ісуса в Івана 1:1-3 і Євреїв 1:1-2). Ми не можемо бути певні, але те, що автори Нового Завіту та Іриней ототожнюють «її» з Сином і Духом, ставить під сумнів наші спроби стерти таємниці Бога, тут зображені в жіночий спосіб.

Бог лепече

Богослов доби Реформації Жан Кальвін (John Calvin) розмірковував над тим, що Писання приписує Богові «уста, вуха, очі, руки й ноги». Він пояснював, що це не слід розуміти буквально: «Як годувальниці з немовлятами, так і Бог „лепече", коли говорить до нас. Такі звороти не стільки ясно виражають, який Бог є, скільки *пристосовують* пізнання про Нього до нашої малої спроможності. Для цього Він мусить зійти далеко нижче Своєї величі».[776]

Богословський термін для Божої готовності представляти Себе нашому розумові в людських образах — *антропоморфізм*, що означає *прийняття людської форми*. Словом «пристосовувати» Кальвін має на увазі, що Бог схиляється зі Своєї незбагненної висоти й «лепече», щоб ми, скінченні створіння, могли почати більше Його збагнути. Бог має так багато нам показати, але мусить обходитися нашою мовою, нашими формами мислення і діапазоном людського досвіду. Ці пристосування, хоч і відкривають багато, не охоплюють усього, що можна знати про нескінченного й святого Бога, Який за самим визначенням надто великий, щоб умістити Його в межі розуму створінь. Правда, Бог — власник виноградника, скеля-сховище, грізний воїн, чоловік у шлюбі, мати, батько, гончар, пастир, будівничий і цар — кожен із цих образів каже нам щось *справжнє* про Бога, але не *все* про Нього. І нам не слід заходити з цими метафорами надто далеко — навіть найкращі аналогії не передають досконало всього про Бога.

775. 1 Коринтян 1:30 і Колоссян 2:3
776. John Calvin, Institutes of the Christian Religion, 1.13.1. Цит. за: Peppiatt, розд. 1.

Так само, коли Бог виявляє Себе як чоловік, Він «лепече». На відміну від індуїстських богів, які буквально мають стать і здатні до статевих стосунків з іншими богами, Ягве не є буквально чоловіком. Його чоловічість — це аналогія. Кожна аналогія, до якої вдається Бог, має межу. Наприклад, згадано Божі руки й очі, але аналогія чоловічості не веде нас до того, щоб уявляти Його й нижче пояса. Ісус навчав, що Бог є Дух.[777] Отже, Він не має чоловічого тіла з відповідними органами. Людські метафори в найкращому разі будуть спробою описати якусь частину Бога, Якого насправді неможливо описати. Чоловічі образи Бога, такі поширені в Писанні, насправді не означають, що Бог має стать, тіло чи сексуальність, так само як церква насправді не є незайманою нареченою, що чекає свого чоловіка. Проте це веде до запитання.

Чому чоловічий образ Бога так переважає?

Якщо Бог насправді не чоловік, чому ж Він вирішив виявляти Себе в Писанні переважно як чоловік? Чому Бог виявляє нам Себе як «Він» (а не як «вона»)?

Кожну з книг, що складають Біблію, написано *для* нас, але не обов'язково *до* нас. Кожен автор — Мойсей, Амос, Давид, Петро — писав до конкретних людей у конкретний час у конкретній ситуації. Ми можемо зрозуміти Боже слово *для нас* лише тоді, коли правильно зрозуміємо Боже слово *до них*. Ось чому, щоб зрозуміти Боже слово, нам треба відкласти чуття й припущення нашої культури і якомога краще ввійти в рамки їхньої. Звідси частина нашої відповіді: *у більшості місць Писання Бог вважав за найкраще піти назустріч давній патріархальній культурі й виявляти Себе як чоловік*. Канадський богослов Джон Стекгаус (John Stackhouse) закликає нас подумати, чому так могло бути. Ось його пропозиція:

777. Івана 4:24

У Писанні Бог прагне донести до людей дві головні думки про Себе. Перша: Він трансцендентний, всемогутній, самосущий; Творець[778] і Вседержитель усього, автор історії, охоронець праведності, суддя землі, завершувач віків. Як Богові найкраще донести цю думку до людей у культурах Старого й Нового Завіту? Через образ пана, правителя, монарха, судді, господаря — образи посад, які в тих культурах здебільшого обіймали чоловіки.

Друга, доповнювальна думка, яку Бог прагнув донести до нас, — що Він глибоко дбає про людей і про решту творіння. Бог створив нас, піклується про нас, наставляє нас і притягує нас до оновленого спілкування з Собою. Зокрема, Бог вибирає й плекає народ, укладає з ним завіт турботи й прагне скувати з ним вічний союз вірної, взаємної відданості. Як донести це до людей у культурах Старого й Нового Завіту? Через образ того, хто кохає, — так, і батька чи матері, але ще більше нареченого й чоловіка. Щоб поєднати ідеї пана й коханого, безперечно, здебільшого потрібні були б чоловічі образи. У культурах, де ініціативу в залицянні виявляли чоловіки, які мусили домагатися нареченої й завойовувати її (зазвичай за згодою її батьків), образ залицяльника-чоловіка спрацьовував найприродніше. У культурах, де чоловіки й батьки правили своїми домами, матеріально забезпечували їх і захищали, чоловічий образ спрацьовував найприродніше.

«Лепечучи», можна бути неправильно зрозумілим. Іти людям назустріч — це ризик, на який зважується Бог. Те, що Він пристосовує Своє самовиявлення до наших форм мислення й культурних уявлень, не означає, що Він їх цілком схвалює. Наприклад, те, що Бог виявляє Себе як цар, не означає, що монархічне правління краще за демократичне. Це лише показує, як далеко Бог готовий піти, щоб зустріти нас там, де ми є.

Те саме можна сказати про Боже самовиявлення як — знову чоловічі образи — Отця й Сина. Ці взаємини Отця й Сина — сильна й багата метафора: для того, як дієво Ісус відкриває Ягве; для того, як Старий

778. Дозвольте розгорнути думку про Бога як Творця-чоловіка. Оскільки Старий Завіт наголошує, що Бог відмінний від фальшивих богів, а також що Він причетний до Свого творіння, але відмінний від нього, Боже об'явлення як Творця-чоловіка, у якому Він іде людям назустріч, передає це краще, ніж якби Бог був Творцем-жінкою. Наприклад, у продовженні роду матері творять життя всередині себе, тож ця метафора стерла б категоріальне розмежування Творця й творіння.

Завіт зображає і Ізраїль, і обіцяного царя з дому Давида «Божим Сином»; і для близьких стосунків, які мають Син і Отець (і для того, як нас, усиновлених братів і сестер Ісуса, приймають під Отцеву опіку). Але це все ж аналогія. Не кожен вимір метафори правдивий — Отець не є буквально батьком сина, зачатого статевим шляхом.

«Ти породиш Сина»[779]

Це слова Гавриїла до діви Марії. Через тисячоліття сповнення цих слів — те, що Ісус був сином, а не дочкою, — потенційно веде до висновку, що Бог схвалює патріархат. Навіки єдиний наш Спаситель і Господь — чоловік.

Коли апостол Іван намагається описати найбільший акт Божого об'явлення, він каже: «І Слово стало тілом».[780] Головний Божий дар людському родові — Особа. Упродовж тих 33 років на землі втілена присутність Ісуса з нами як юдея з Назарета перевершила всі інші способи, якими Бог виявляв Себе, бо Ісус — пряме, нічим не опосередковане звернення Бога. Це буквальний *антропоморфізм* — Бог справді прийняв очі, руки, уста й чоловіче тіло.

Чому ж тоді Ісус був чоловіком?[781]

Можливо, тому, що в патріархальному світі це краще відображало Його ідентичність як Господа й Нареченого (Чоловіка) церкви, а також Його здатність забезпечувати й захищати. Чоловіча стать Ісуса також доводить до кульмінації старозавітні теми, що відкривають Месію як голову нового людства (новий Адам), нового виходу (новий Мойсей) і нового царства (новий Давид). Його чоловіча стать підсилює вплив Його вибору бути нашим слугою. У культурі честі й сорому, у яку ввійшов Син Божий, жінки вже були підкорені чоловікам. Спаситель-чоловік міг краще подолати притаманні їй владні структури: Він спасає,

779. Слова Гавриїла до діви Марії в Луки 1:31
780. Івана 1:14
781. *Дякую Люсі Пеппіатт (Lucy Peppiatt) за перший розділ книжки «Rediscovering Scripture's Vision of Women», який допоміг мені знайти відповідь на це запитання, подану далі.*

відкладаючи Свою владу і *добровільно* беручи роль слуги, який відкладає Свої повноваження, щоб спасти всіх нас і служити всім нам.

Поза цими біблійними мотивами й реаліями контексту нам не слід перебільшувати значення чоловічої статі Ісуса. Утім, не слід і вважати Його андрогінною істотою. Та все ж, коли Син Божий став одним із нас, Він приймав не так чоловічу стать, як *людську* природу. Богословськи церква завжди наголошувала, що Ісус приймав не стільки чоловічу сексуальність, скільки *людську* природу в усій її повноті — чи то чоловічу, чи жіночу. Ось чому Він здатен спасти — у Своєму розп'ятому й воскреслому земному тілі — і чоловіків, і жінок. І ось чому і чоловіки, і жінки можуть бути частиною Його духовного тіла, церкви.

Помилково зводити значення Сина Божого до Його тілесності й земного життя. Ми можемо прочитати Євангелія побіжно, ніби з висоти пташиного польоту, і все одно пропустити так багато про Нього. Ісус, можливо, найважливіше, що ми знаємо про Бога, але скільки з Сина Божого ми справді знаємо? Навіть учні, які ходили й розмовляли з Ним, зрозуміли, що лише ковзають по поверхні Особи, яка стоїть перед ними. Візьміть Преображення: доки Ісус не преобразився в них на очах, вони, можливо, знали Його як юдея з Юдеї, що творить чуда. Але згодом вони казали: «ми були самовидцями величі Його» і «Бога не бачив ніхто ніколи, — Однороджений Син, що в лоні Отця, Той Він виявив».[782] Люсі Пеппіатт (Lucy Peppiatt) розмірковує над досвідом учнів і його значенням для нас: «Можна сказати, що в Ісусі є більше, ніж бачить око. … Тому нам треба дбати про те, щоб представляти Ісуса так, щоб Слово, яке приходить у тілі, не зводилося до тіла. … Коротко кажучи, ми знаємо, що поки що знаємо частково й бачимо ніби через тьмяне скло».[783] Правда, що Ісус на землі — *головне* самовиявлення Бога, але, безперечно, неправда, що земне тіло Ісуса — *виключне* самовиявлення Бога. У Сині Божому є настільки більше, ніж чоловіча стать Ісуса, — і це допомагає нам уважно обдумати поширене заперечення проти жіночого проводу в церкві.

782. 2 Петра 1:16 і Івана 1:18
783. Lucy Peppiatt, Rediscovering Scripture's Vision for Women, розд. 1.

Чи краще представляє Христа-чоловіка лідер-чоловік?

Деякі протестантські церкви й більшість католицьких церков наводять такий аргумент, щоб не допускати жінок до вищого церковного проводу чи до священства: «Чоловік завдяки своїй чоловічій статі краще представляє Ісуса перед церквою».

Католики приймають цей погляд тому, що в їхній традиції священник відіграє роль посередника між Богом і парафією. Особливо коли він очолює Євхаристію, священник представляє Христа.[784]

Навіть якби я поділяв ідею, що пастор/священник особливим чином представляє Ісуса (а я її не поділяю, бо вона не має основи в Писанні), аргумент усе одно не витримав би критики. Чому в церковному лідерові має відображатися саме *чоловіча стать* Ісуса, а не також Його юдейство (а отже, неюдеї виключені), Його фізична повносправність (а отже, виключені люди з інвалідністю) чи Його безшлюбність (а отже, виключені одружені)? (До речі, останній пункт цього списку якраз є головним аргументом на користь священницького *целібату* в католицизмі.[785]) Хоча католицизм виводить свої вчення не лише з Писання, а й з Отців Церкви, цієї ідеї немає навіть у писаннях Отців Церкви.[786]

Найважливіше те, що твердження, ніби лідер-чоловік краще представляє Христа-чоловіка, не розрізняє священника/церковного лідера як *представника* Христа і як *зображення*, тобто фізичну подобу Христа. Немає біблійної підстави казати, що лідер чи проповідник має бути фізично схожим на Ісуса, — тоді як є безліч біблійних свідчень, що будь-яка людина може бути представником Ісуса як Його речник.[787]

784. Це вчення називають «in persona Christi».
785. Цим аргументом я завдячую Джонові Стекгаусу (John Stackhouse), «Finally Feminist».
786. «Є один уривок (у Кипріяна), на який посилалися як на ранній приклад богослов'я рукопокладеного служіння in persona Christi, але це майже напевно хибне прочитання». Твердження кардинала Ратцінгера в «Responsum Ad Propositum Dubium», що це вчення «засноване на писаному Слові Божому і від початку постійно зберігалося й застосовувалося в Переданні Церкви», не має підтвердження, яке можна перевірити. Це вчення вперше запровадив у Середньовіччі Тома Аквінський. (William Witt, Icons of Christ, розд. 10.)
787. Див., наприклад, 1 Петра 4:11, де вжито слово «хто» (англ. «anyone») — термін, що охоплює обидві статі.

Додаток 2: Адам і Єва до гріхопадіння (продовження)

Коли читач наперед вирішує, що оповідна частина Писання чогось навчає, навіть якщо вона цього не навчає, можна підперти цей заздалегідь зроблений висновок, домислюючи всілякі умовиводи, що виходять за межі ясного вчення уривка. У розділі 4 я сформулював і розкритикував п'ять поширених умовиводів, які дослідники-комплементаристи вчитують у Буття 2-3. У цьому додатку я відповім ще на кілька поширених аргументів.

«Бог створив „man" на Свій образ»

Деякі комплементаристи стверджують, що *оскільки людський рід названо «man» (у Буття 1:27; англ. водночас «людина» і «чоловік»), Бог, мабуть, хоче, щоб провадили чоловіки, а не жінки*. Так стверджує Рей Ортлунд (Ray Ortlund): «Те, що Бог назвав людський рід „man", пошепки вказує на роль чоловіка як голови». Проте цей аргумент не читає свого доказового тексту в контексті. По-перше, він не враховує літературного контексту. Правда, Буття 1:27 каже: «Бог створив „man" (людину, або людство) на Свій образ». Але той самий вірш уточнює, що «man» охоплює і чоловіка, і жінку.[788]

По-друге, він не враховує андроцентричного (зосередженого на чоловікові) контексту. Боже слово приходить до нас у мовній формі типової культури Стародавнього Близького Сходу, де іменники чоловічого роду часто вживають на позначення обох статей. В останні кілька десятиліть в англійській мові слово «mankind» («людство», буквально — «рід чоловіків») замінили інклюзивнішим словом «humankind» («людство»). Це тому, що ми живемо в нову епоху, коли саму мову очищають від андроцентричних тенденцій. Натомість перші читачі жили в культурі, де андроцентрична мова була незаперечною й нормальною.

788. Див. також Буття 5:2, де назва «людина» (англ. «man», або «mankind») стосується обох статей.

По-третє, це хибна логіка. Єврейське слово *ha'adam* (не плутати з іменем *Adam* чи зі словом на позначення чоловічої статі) у Буття 1 означає *людство*, а не «чоловічий рід». Якби Бог мав на увазі, що *ha'adam* означає «чоловічий рід» (а Він цього не має на увазі), це зробило б жінок лише запізнілою думкою або чимось меншим за людину. Проте жоден комплементарист тепер так не вірить — до 1960-х років вірили, що жінки нижчі, але вже ні; тому дивно, свавільно й непослідовно з їхнього боку далі стверджувати, як Ортлунд, що це не означає неповноцінності жінки, а лише її підпорядкований статус.

Адам представляє людський рід

У саду, ще не зіпсованому гріхопадінням, є час, коли Адам існує як єдина людина, і тому тоді він представляє все людство, яке прийде після нього, — усіх, хто «в Адамі». Насправді з Буття 2 можна вивести думку, що навіть Єва була «в Адамі». Наприклад, її тіло походить від його тіла (як і наше). Крім того, хоча Бог дав заповідь чоловікові ще до того, як з'явилася Єва, вона відповідала перед Богом за те, що не виконала її. І хоча в Буття 3 лише Адама засуджено на смерть, а потім на вигнання, Єва теж вийшла із саду в соромі й повернулася в порох — очевидно, «в Адамі» померла й вона.

Можливо, саме тому представницька роль Адама набуває особливого символічного значення в писаннях Павла, де він двічі підкреслює роль Адама як представника всього людства в його виборі: «непослухом одного чоловіка багато-хто стали грішними» і «як в Адамі вмирають усі …»[789]

Чи означає це, що Павло бачить Адама єдиним представником людства в його падінні? Можливо, ні — Павло, мабуть, не виключає думки, що Єва разом з Адамом представляла подальше людство.[790] Проте, якщо

789. Римлян 5:19; 1 Коринтян 15:22

790. Можливо, Павло просто вибирає Адама, а не Єву, не тому, що Адам — представник усього людства, а тому, що він проводить порівняння між ним та Ісусом, і логічніше вибрати того, хто теж чоловічої статі й перший у своєму роді. Також Павло, можливо, говорить про Адама ще до того, як він «розмножився» на Адама і Єву: хоча згрішили і Адам, і Єва, «Адам» — це скорочення від «Адам-і-Єва», спільних прабатьків людського роду.

припустити, що Павло справді говорить про Адама як про *єдиного* представника, що з цього випливає? Чи є Адам через це — як твердять деякі комплементаристи — *лідером людства* і Єви?

Ні. Представницька роль Адама нічого не каже про будь-яку нібито функціональну *владу* над Євою. Якщо в Буття й є натяки на особливу роль Адама, то вона полягає в тому, що він найперша *людина*, прототип усіх нас — і чоловіків, і жінок, зокрема й першої жінки, Єви.

Бути першопрохідцем не означає бути царем усіх наступних *людей* — чи, *коли* вже на те пішло, царем Єви. Виводити з представницької ролі Адама, що він був *лідером людства* (чи Єви), означає помилково змішувати богословські категорії. Представництво — зовсім не те саме, що провід.

Адам може представляти Єву, але він не правитель ні Єви, ні нас. Щоб проілюструвати: коли юний Давид бився з Голіятом як представник Ізраїлю, він ще не був його *лідером*. Ним був Саул. (*Лише* через десятиліття Давид став царем.) Так само Адам не був правителем, що панує над Євою (чи над кимось іншим), хоча й був занепалим представником або прототипом Єви (і всіх інших).

Найважливіше те, що Адам більше не наш представник. В обох уривках Павло протиставляє Адама як нашого занепалого представника Христові як нашому воскреслому першопрохідцеві. Смерть і патріархат, можливо, походять від Адамового падіння, але відкуплення стосунків між чоловіками й жінками бере свій початок у воскресінні Ісуса з мертвих.

Інші аргументи на користь влади Адама над Євою

Наперед прийняте богословське переконання, що Адам якимось чином керував Євою ще до гріхопадіння, породжує ще чотири аргументи, і всі вони засновані на домислах:

Лише Адам говорить у саду. Він проголошує, що вона кість від його костей і тіло від його тіла, а вона нічого не відповідає. Деякі комплементаристи кажуть, що це вказує на його провід над Євою. Він започатковує

стосунки, а вона приймає його ініціативу. Проте це затемнює хід оповіді, у якій Адам, ще до створення Єви, шукає відповідну собі пару. Не дивно, що він має що сказати, коли нарешті її знаходить! У його словах немає нічого, що вказувало б на провід чи владу, — лише впізнавання й радість. Вичитувати в них більше — це саме й означає вичитувати більше, ніж дає текст. До того ж те, що в Буття 2 (до гріхопадіння) говорить лише Адам, свідчить про його провід над жінкою не більше, ніж те, що в Буття 4 (після гріхопадіння) говорить лише Єва, означає її провід над чоловіком.

Бог дає заповідь Адамові, а не Єві. Комплементаристи стверджують, що, хоча це прямо не сказано, Адам, схоже, мав обов'язок навчити свою дружину заповіді, яку отримав від Бога, щойно вона з'явиться, — а отже, він її лідер. Навіть якби це було так, те, що людина може передати інформацію, навіть почуту заповідь, саме собою не ставить її над тим, кому вона цю інформацію передає. За цією логікою дружина, яка почула Євангеліє раніше за свого чоловіка, — його лідер. Найбільша проблема цього аргументу в тому, що він неправдивий. Якщо уважно прочитати єврейський текст, Буття 3:3 вказує на те, що Бог повторив заповідь, яку раніше дав Адамові, цього разу в присутності Єви, бо вона каже змієві: «Бог сказав: „Не їжте [множина] з плоду … і не доторкайтеся [множина] до нього, щоб ви [множина] не повмирали“».

Буття 2:24 каже, що «покине чоловік свого батька та матір свою», щоб одружитися. Деякі комплементаристи кажуть, що це вказує на те, що він виходить з-під влади, щоб стати новою головою родини. Але як дивно, що саме *чоловік* залишає батька й матір, — у давніх патріархальних культурах ішли жінки, визнаючи владу чоловіка. Цей текст *перевертає* це. Ясно одне: у попередній родині чоловік був під владою свого батька *і* матері.

Суть гріхопадіння полягала в тому, що ролі статей помінялися місцями. Цей аргумент, який першим висунув засновник комплементаризму Джордж Найт (George Knight) у 1977 році, розглянуто в розділі 7 під заголовком «Обманута була Єва, а не Адам». Тут скажу лише, що трагедія в саду полягала *не* в тому, що Єва мала стояти під Адамом як його підлегла, а натомість зайняла його місце. Якщо читати правильно,

лихо полягало в тому, що вона мала стояти *поряд з Адамом як його партнерка-помічниця*, а натомість нагодувала його отрутою.

Те, що сказано прямо, має обмежувати те, що можна вивести

Дозвольте мені відступити на крок і окинути поглядом найважливіші думки цього додатка й розділу 4, «Партнерство, укладене в раю».

Біблійні оповіді особливо вразливі до хибного тлумачення. Насправді *всі* комплементарні аргументи на користь нібито проводу Адама над Євою в Буття 2 і 3 *вчитано* в дуже скупу оповідь.

На щастя, автори біблійних оповідей часто вписують у них певні засоби контролю тлумачення. У випадку Буття 1-3 в історію вплетено твердження, які слугують межею для того, що можна, а чого не слід виводити з цієї історії про чоловіків і жінок.

Зважте, чого Буття 1-3 *прямо* навчає про стосунки статей:

- *Чоловік створений панувати над землею поряд із жінкою (1:26-28).*
- *Жінку дано чоловікові як партнерку й відповідник у пануванні над Едемом/землею (2:18, 23-25).*
- *Після гріхопадіння чоловік тепер пануватиме над жінкою (3:16).*

Тому всі аргументи, які на підставі нібито натяків в оповіді Буття підпорядковують жінок чоловікам як певний ідеал Творця, слід відкинути.

Бачите, що це означає? Ґрудем (Grudem) каже, що мутуалісти можуть скаржитися, що «несправедливо, щоб чоловіки мали провідну роль … просто тому, що вони чоловіки. Але якщо це засновано на Божому розподілі ролей від початку, тоді це справедливо».[791]

Але якщо Бог *не* призначав жодних таких «ролей від початку», побудованих на владі й покорі, тоді це *таки* несправедливо. Коли церква без жодних особливих обставин, які б того вимагали, не допускає жінок до проводу *через те, що вони жінки*, це погано свідчить перед

791. Wayne Grudem, Evangelical Feminism and Biblical Truth, розд. 1.

світом, який спостерігає за нами, про Бога, якому ми нібито служимо, — Бога, Який «не дивиться на особу».[792]

792. Римлян 2:11

Додаток 3: Що означає kephalē

Що має на увазі Павло, коли вживає грецьке слово *kephalē*? У сучасній англійській мові слово «head» («голова») у переносному значенні часто означає владу: так, генеральний директор — голова компанії, а командир — голова взводу. Крім того, коли ми, сучасні люди, уявляємо буквальну голову буквального тіла, ми вважаємо, що голова, у якій міститься мозок, тому й є центром керування тілом. Через нервову систему вона посилає тілу накази. Нам треба запитати, що мав на увазі Павло, коли вибрав слово *kephalē*, і що зрозуміли б його перші читачі.

Простежуючи роки суперечок між дослідниками всіх сторін, я бачу, що Ґрудем доводить: це слово майже *завжди* означає *владу над*, тоді як інші дослідники доводять, що воно *рідко, якщо взагалі колись*, має таке значення. Я доходжу висновку, що в часи Павла, а надто у вжитку Павла, воно лише *зрідка* означало владу.[793] Як і всі метафори, воно може мати

793. Як уживали грецьке слово *kephale* перед першим століттям і в першому столітті в греко-римському світі? Майже завжди воно позначало буквальну фізичну голову, хоча іноді його вживали в переносному значенні. Найкращі дослідники розходяться щодо переносних уживань слова, головно тому, що метафоричне слово, схоже, вживали дуже по-різному: 1) найчастіше в першому столітті воно позначало того, хто найпомітніший і відіграє представницьку роль (так само як голова людини є публічним представником усього тіла). У цьому сенсі воно означає «найпомітніший». 2) Рідше воно позначало того, хто має «владу» (так само як мозок керує тілом). 3) Теж рідко воно позначало того, хто дає поживу чи існування (так само як рот живить тіло або як голова без тіла помирає). У цьому сенсі воно означає «джерело». Але як уживав його Павло? До 1970-х років більшість біблеїстів припускали, що Павло мав на увазі «владу», — але це можна пояснити тим, що 1) у латинській, німецькій та англійській мовах (головних мовах, якими розвивалося історичне богослов'я) слово «голова» позначає того, хто має владу, і 2) церква, як і суспільство, до 1960-х років вірила в неповноцінність жінки, тож підпорядкування жінок сприймали без жодних питань. В останній чверті минулого століття відбувся великий зсув наукової думки до значення «джерело», утіленням якого став провідний коментар Ґордона Фі (Gordon Fee) на 1 Коринтян. Але наукова думка знову змістилася — до значення «найпомітніший», про що свідчить так само авторитетний коментар Ентоні Тиселтона (Anthony Thiselton) на 1 Коринтян. Проте, хоча Тиселтон так само переконаний, як і Фі, що Павло не має на увазі «владу», він обирає «найпомітнішого», а не «джерело», але визнає, що він і його команда співдослідників зробили цей вибір із «мізерною» перевагою. Вивчивши всі аргументи, я погоджуюся з Фі й Тиселтоном, що це слово не означає «влада», і поділяю спостереження Тиселтона, що поза писаннями Павла в першому столітті його рідко вживали в значенні «джерело». Проте завдяки недавній праці Синтії Вестфолл (Cynthia Westfall) «Paul and Gender» я погоджуюся з Фі, що Павло має на увазі «джерело» — як «того, від кого інший отримує своє існування чи постачання». Метафоричне вживання цього слова в Павла було,

різний зміст у різних контекстах, і, можливо, у деяких із них ідея влади присутня. Проте дозвольте мені навести аргументи на користь того, чому це значення було б дуже рідкісним.

У часи Павла грецьке слово, що означало фізичну голову людини, мало інше метафоричне значення, ніж англійське слово «head». У століття перед народженням Павла голову іноді вважали джерелом життя тіла. Аристотель навчав, що голова — ніби джерело або витік постачання для всього тіла,[794] і цей погляд поділяло багато медичних авторів. Наприклад, Піфагор навчав, що фізична голова — джерело чоловічого насіння, яке рухається вниз спинним мозком до статевих органів. Філон, грекомовний юдейський учитель, стверджував, що голова черпає силу з неба й розподіляє свою життєву силу по всьому тілу.[795] Тож коли давні греки говорили про людину як про «голову» для іншої людини чи для групи людей, це не обов'язково вказувало на неї як на владу, а радше на те, що вона — джерело життя чи прародитель.

Єврейське слово на позначення людської голови — *rosh*, і, як і в англійській, у єврейській мові воно в переносному значенні означало владу. Тож цікаво, що ще до часів Павла Єврейське Письмо переклали грецькою мовою (цей переклад називають *Септуагінтою*, або *LXX*). Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) досліджує 171 місце в *LXX*, де слово *rosh* достовірно означає владу, і зазначає, що грецькі перекладачі лише чотири рази вжили слово *kephalē*, а майже завжди обирали інші грецькі слова, які ясніше означають владу.[796]

очевидно, новим, особливо тому, що, на відміну від усіх інших давньогрецьких авторів, він єдиний застосував його до стосунків чоловіків і жінок та до чоловіка і його дружини. Крім того, «джерело» і в 1 Коринтян 11:3, і в Ефесян 5:23 найкраще пояснює уривки, що йдуть далі. Вірш 1 Коринтян 11:3 може містити й відтінок «найпомітнішого», бо Павло в наступних віршах наголошує на пошані, яку належить віддавати своїм буквальним і переносним головам. В Ефесян 5:25 Павло називає давнього греко-римського чоловіка *kephale*, і ці давні чоловіки справді керували своїми дружинами, але ми не повинні плутати саме слово з особою, про яку йдеться, — докладніше див. «Погляд 4: Чоловік як відкуплений paterfamilias» у розділі 8.

794. Aristotle, Problems 10 867a

795. «Доброчесний буде *kephale* людського роду, а всі інші — немов члени тіла, що черпають життя із сил голови». (Philo Det. Pol. Ins. 85)

796. Найновіший підрахунок Ґрудема — 14 місць. Проте Вестфолл у листуванні зі мною сказала ось що: «Ґрудем доводить, що на Павла вплинули уривки в LXX, де rosh перекладено як kephalē там, де воно означало владу. Із 171 випадку, у яких rosh у єврейській Біблії, схоже, позначає „владу", лише в чотирьох уривках, що не мають варіантів, його перекладено як *kephalē* (2 Самуїлова 22:44; Псалом 17 (18):44 [17:44 LXX]; Єремії 31:7 [LXX

Подумайте про це. Грецькі перекладачі читають єврейське слово *rosh*, і якщо воно позначає фізичну голову, вони обирають *kephalē.* Але в 97,7 % випадків, коли *rosh* у переносному значенні позначає когось, хто має владу, вони натомість обирають інші грецькі слова.[797] Це означає, що в уяві греків незадовго до часів Павла *влада не була поширеним метафоричним значенням слова kephalē*, інакше воно було б найприроднішим словом для вжитку. Це широко відомо. *The LSJ Greek–English Lexicon* («Греко-англійський словник LSJ»), найповніший словник давньогрецької мови, який ми маємо, наводить 48 можливих метафоричних значень — *і жодне з них не означає владу*. Новий *Cambridge Greek Lexicon* («Кембриджський грецький словник») робить так само.[798]

Коли ми вивчаємо кілька метафоричних уживань цього слова в Павла, видно, що він це знає. Вирісши як юдей діаспори в Малій Азії, він добре знав грецькі ідіоми й грецьке мислення. До того ж він пише свої послання грекомовним людям. Як єдиний біблійний автор, що вживає це слово в переносному значенні, він здебільшого вживає його як частину аналогії «голова — тіло», де про Ісуса говориться як про джерело життя, з яким церква через спасіння й через Духа органічно поєднана. Послухайте, як він каже про це в Ефесян 4:15-16: «[М]и зростатимемо, щоб стати в усьому зрілим тілом Того, Хто є Голова, — Христа. З Нього все тіло … зростає й будує себе в любові». Далі в Колоссян 2:19 Павло каже, що ми маємо «зв'язок із Головою, з Якої все тіло, суглобами та зв'язами підтримуване й з'єднане, росте Божим зростом». Іншими словами, коли Павло розгортає свою метафору «голова — тіло», Ісус як Голова дає Своєму тілу, церкві, саме зростання і зв'язок, любов і життя, поживу й силу. Ми, сучасні люди, з *нашим*

38:7]; Плач Єремії 1:5). Ці випадки можуть бути невдалим вибором перекладачів Септуагінти (гебраїзмами), а деякі можуть відображати симбіотичний зв'язок між давнім царем і його народом чи територією. Ці чотири уривки не мають жодних інтертекстуальних чи семантичних зв'язків із Павловим уживанням *kephalē*, тож аргумент Ґрудема, що уривки LXX пояснюють Павлове вживання kephalē, непереконливий». Стаття Р. С. Сервіна (R. S. Cervin) підтримує висновок Вестфолл: «Значення LXX як свідчення того, що *kephalē* означає лідера чи владу, переоцінено». Див. www.bit.ly/3GOWjqB

797. І це попри те, що перекладачі Септуагінти виявляли сильну схильність до буквальних перекладів і розтягували значення грецьких слів понад звичайні, щоб залишатися близько до єврейського тексту.

798. Philip Payne, Man and Woman, One in Christ, с. 121. Крім того, словники класичної світської грецької мови з XII століття зазвичай наводять для kephalē («голова») значення «джерело», але не наводять жодного прикладу з часів до Нового Завіту зі значенням «влада».

розумінням керівної функції мозку, припускаємо, що Павло також згадає, що Ісус дає провід і напрям. Проте Павло з *його* розумінням голови цього не робить.

Ґрудем, хоч і визнає, що метафора «голова — тіло» може передбачати ідею «джерела»,[799] заперечує думку, що *kephalē* рідко означало владу, і збирає вражаючий перелік прикладів із літератури, де воєначальники й царі є *kephalē* війська чи народу. Але для цього він звертається передусім до пізнішої літератури. До того ж давні греки, ймовірно, розуміли свого лідера й як джерело свого життя. Відітніть голову звірові чи людині — і вони помруть. Так само з військом чи народом: убийте воєначальника чи царя — і народ загине. Царі й воєначальники є головами в тому сенсі, що під ними тримається вкупі їхнє царство. Саме так Павло, схоже, вживає споріднене з *kephalē* слово в Ефесян 1:10 щодо Ісуса, коли каже, що Божий задум — зібрати все (тобто юдеїв і язичників) разом, *звівши все під одну голову*, Ісуса Христа. Звісно, Ісус — Господь, що має владу, але тут Павло, схоже, вживає метафору голови, щоб підкреслити не Його владу, а Його роль як *об'єднавчого джерела життя* Свого народу.[800] Так само й тоді, коли Павло в Колоссян 1:16-17 каже, що Ісус «перший від усього; усе в Ньому тримається; Голова тіла, Церкви, і початок». Ці характеристики не зосереджуються на Його пануванні, вони описують аспекти служіння Ісуса, відмінні від Його царювання, — проте кожна з них підтримує Його здатність і гідність стояти на чолі, і саме про це говорить Павло, коли каже: «*щоб* у всьому мати Йому першенство». Хоча Павло тут *ставить поряд* ідеї Ісуса як Вседержителя, джерела життя й Начинателя з твердженням про Його першенство, ми не повинні просто *змішувати* ці значення. Ісус як *Голова* церкви та всього, що постало й тримається в Ньому, — не зовсім те саме, що Ісус як *Господь* Свого народу і всього, що створене через Нього й Ним підтримується.

799. «Елементарний життєвий факт, що ми отримуємо поживу через рот, а отже, певною мірою через голову, і ця думка була зрозуміла й давньому світові; тому думка, що могла виникнути метафора, у якій „голова" означає „джерело", не є неможливою», — пише Ґрудем в Evangelical Feminism and Biblical Truth (с. 567).

800. У тому, що богослови називають ученням Павла про «федеральне головування», є дві можливі «голови» людства: Адам або Ісус. Як перший грішник Адам не наш лідер, але, на жаль, наше джерело: ми успадковуємо його поневолене гріхом становище й зіпсовану природу. На щастя, Ісус стає новою головою відкупленого людського роду: від Нього ми успадковуємо Його піднесене становище й подобу.

А як щодо двох місць, де Павло, схоже, таки змішує ці значення, — Ефесян 1:22 і Колоссян 2:10? Навіть у цих уривках Павло може тримати поряд ідеї Ісуса як Того, Хто має владу, та Ісуса як *kephalē*, але не обов'язково зливає їх.[801]

В Ефесян 1:22 є вислів «*kephalē* над усім». Грецьке слово «над» (*hyper*) зазвичай означає *на користь*, як у реченні «Христос віддав Себе *за (hyper)* нас як дар» (Ефесян 5:2). Проте в Ефесян 1:22 воно означає *вище, над*, але не *на користь* — воно вводить просторовий образ Ісуса на престолі *над* усім. Несподіванка, коли ми читаємо цей вірш у контексті 1:18-2:6, у тому, що на престолі сидить не лише Ісус-як-голова, а Ісус-*і*-церква, або голова-*і*-тіло. Павло каже, що Ісус як *kephalē* над усім — це «для Церкви, *яка є Тілом Його*». Усе «під ноги Його» — *але ми і є Його ноги*. Усе це означає, що те, що Ісус тут *kephalē*, не означає конкретно, що Він має владу над нами чи навіть над усім (а вона, звісно, у Нього є), — це радше пояснює, як Ісус, правомірний Господь над усім, ділиться цією владою з нами; зрештою, керує все тіло царя, а не лише його голова.

Колоссян 2:10 говорить, що Ісус — *kephalē* «всякого начальства та влади» (тобто «чого», а не, як подають деякі переклади, «над чим»). Це одне з двох місць, де про Ісуса сказано, що Він *kephalē* чогось іншого, ніж церква. У 1 Коринтян 11:3 про Нього сказано, що Він *kephalē* «всякого чоловіка», — це означає, що Бог через Христа створив Адама (а похідно — і його синів). Так само слова про Ісуса як голову всіх начальств і влад у Колоссян 2:10 продовжують думку 1:16, де сказано, що ці самі начальства й влади створено через Христа, і тому вони тримаються в Ньому. Отже, як їхня голова, Ісус — *Творець-джерело* кожної духовної сили; ось чому Павло каже, що колоссянам слід дивитися на Ісуса, а не на ангелів, шукаючи своєї повноти, бо Христос-Творець може зробити для нас те, чого не можуть навіть ангельські створіння.

Кожен окремий уривок зазвичай виявляє відтінок значення слова *kephalē*, властивий саме його контекстові. Алан Джонсон (Alan Johnson), наприклад, робить метадослідження 17 основних досліджень слова *kephalē*, що представляють усі сторони, і доходить висновку: «Здається, дедалі більше погоджуються, що *kephalē* як метафора може мати різний

801. Тут мені допомогла Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall): у листуванні вона відповіла на моє запитання про значення *kephalē* в Ефесян 1:22 і Колоссян 2:10, навівши уривок з есею, який написала для другого видання «The IVP Dictionary of Paul and his Letters».

зміст у різному контексті».[802] Це підводить нас до проблеми Ґрудемових прикладів воєначальників і царів як *kephalē* інших: Павло, застосовуючи *kephalē* до людських стосунків, робить це лише щодо стосунків між чоловіком і жінкою, а не між царем і підданими, не між воєначальником і військом, не між батьком чи матір'ю і дітьми, не між господарем і рабами. Це зовсім різні регістри, і кожен регістр виявляє інший відтінок значення. Насправді з усіх давніх авторів до його часу Павло — єдиний відомий нам, хто застосував цю метафору до чоловіка й жінки: в 1 Коринтян 11:3 Адама названо *kephalē* Єви, а в Ефесян 5:25 чоловіка названо *kephalē* його дружини.

Але навіть у цих двох випадках Павло вживає слово не зовсім однаково. В 1 Коринтян 11:3 він має на увазі те, що Єву створено з Адамового тіла, і тому Адам (і його сини) має шанувати свій власний образ у Єві, а Єва (і її дочки) має шанувати Адама як того, від кого вона походить. Тут, отже, воно, схоже, означає не *владу*, а *джерело життя, гідне пошани*. (Докладніше див. розділ 6.)

А в Ефесян 5:25 Павло проводить паралель між Ісусом як головою, тобто джерелом життя Свого тіла, і чоловіком як джерелом життя своєї дружини; тому чоловіки мають любити своїх дружин, з якими вони «одне тіло», і дбати про них так само, як голова належно забезпечує своє тіло й дбає про нього. Навіть Джон Пайпер (John Piper) (несвідомо) визнає, що *kephalē* тут може мати й таке значення.[803] Тут, отже, воно, схоже, означає не *владу*, а *життєво й тісно пов'язане джерело турботи й служіння*. (Докладніше див. розділ 8.)

802. Див. www.bit.ly/3GJ9Vnc

803. У момент непослідовності, у примітці 15 до першого розділу «Recovering Biblical Manhood and Womanhood», Джон Пайпер (John Piper) намагається дати біблійну основу своєму позабіблійному твердженню, що саме чоловіки мають передусім фінансово забезпечувати своїх дружин. Він наводить те, як Бог називає чоловіка «головою» в Ефесян 5:25, тож той має забезпечувати її так само, як Ісус забезпечує церкву. Він пише: «Образ голови означає, що Христос — той, хто забезпечує … ». Іронія в тому, що Пайпер, безперечно, несвідомо визнає, що *kephale*, серед іншого, може все ж означати й джерело чи постачальника, — хоча комплементаризм, від імені якого він говорить, рішуче це заперечує.

Додаток 4: Чи можна жінкам навчати?

Суворе застосування комплементарного тлумачення 1 Тимофія 2:12 не дозволяє жінкам навчати чоловіків у церкві. На жаль, The Gospel Coalition дотримується саме цього погляду.[804] Багато церков не дозволяють жінкам навчати в малих групах чи на молитовних зібраннях і вже точно не на щотижневих богослужбових зібраннях. Деякі навіть не дозволяють жінкам читати Біблію під час богослужіння.[805] Джон Пайпер (John Piper) не підтримує того, щоб жінки читали лекції чоловікам у пастирській і богословській підготовці (хоча він схвалює, коли жінки-богослови пишуть, бо це «прибирає жінку як авторку з поля зору читача і в певному сенсі усуває вимір її жіночої особистості».[806]).[807]

Утім, деякі дослідники *м'якого* комплементаризму шукають способу дозволити жінкам навчати в церкві. Ось три способи, як вони це роблять: по-перше, деякі дозволяють жінкам навчати чоловіків поза богослужбовими зібраннями. На спеціальних заняттях і курсах жінки можуть навчати чоловіків, але не на головному недільному зібранні. Обґрунтовують вони це тим, що в 1 Тимофія 2 Павло говорить саме про церковне зібрання, а отже, його заборона обмежується цією обставиною.

По-друге, деякі дозволяють жінкам навчати під авторитетом старійшин (пресвітерів) або пасторів і в доктринальних межах, які ті встановлюють. Якщо вдатися до аналогії, диригент і скрипаль обидва «інтерпретують» Бетховена. Скрипаль лише втілює інтерпретацію, але під наглядом і за

804. Один із провідних авторів цієї організації, Кевін Де Янґ (Kevin De Young), і далі вишукує в євангельському світі будь-які виклики забороні жінкам проповідувати й намагається їх виправити. Див. www.bit.ly/3BHFz0N.
805. Див. www.bit.ly/3ENSkc4.
806. Див. www.bit.ly/3wqsGXW.
807. Подумайте, наскільки болючим є це широко поширюване переконання Пайпера, послухавши, як викладачка світового рівня розповідає, як воно на неї вплинуло: «Я відчула щось більше, ніж сум і розчарування. Щоразу, коли я бачу такі думки надрукованими, я на мить утрачаю дар мови. Я викладаю богослов'я і очолюю богословський коледж (який спеціалізується на духовному формуванні для життя, проводу й служіння). Я маю служіння навчання й проповіді в церкві вже понад двадцять років». www.bit.ly/31xWCWF

вказівками когось іншого. Так само старші пасторські лідери визначають вчення, а інші, зокрема жінки, можуть це вчення передавати.

По-третє, деякі дозволяють жінкам «пророкувати» й «напучувати» в проповіді, але не «навчати». «Навчання» вони визначають як «закладання основних апостольських доктрин». Не всі сучасні проповіді є «навчанням» у цьому сенсі, кажуть вони. Сам Павло розрізняє «напучування», «пророкування» й «навчання». Павло очікує, що жінки «пророкуватимуть» у зібранні, і ніколи не забороняв жінкам «напучувати» зібрання.

Хоч я й ціную ці три добронамірені спроби виправдати те, що жінки навчають чоловіків, це викривлені спроби обійти власне хибне тлумачення 1 Тимофія 2:12.[808] *Саме тому дослідники-комплементаристи раз у раз їх спростовують.*[809] Однак, як я пояснюю в розділі 7, щойно ми відмовляємося від комплементарного тлумачення 1 Тимофія 2:12, ми можемо підійти до цієї теми значно краще. Тоді ми можемо запитати: *Хто, згідно з Пастирськими посланнями, не повинен навчати?* і *Які ясні місця Писання про те, що жінки навчають, можуть допомогти нам краще витлумачити туманний уривок 1 Тимофія 2:12?*

Хто не повинен навчати

Щодо першого питання: є три групи людей, які *не* повинні навчати. По-перше, не повинні навчати фальшиві вчителі. Павло каже Титові, що «їм треба затулити уста, бо вони … навчають того, чого не належить навчати».[810] По-друге, не повинні навчати люди, які не хочуть учитися й поводяться не як Христос. Як я доводив у розділі 7, 1 Тимофія 2:12 слід

808. Перша позиція хибна, бо 1 Тимофія 2 говорить не лише про спільне богослужіння, а Новий Завіт не розмежовує різко різні види зібрань, які церква може мати протягом тижня. Друга помиляється, бо якщо (як вони вірять) Бог каже церквам, що жінки не повинні навчати, то старійшини не можуть дозволяти протилежного. Вада третьої, яку започаткував Джон Діксон (John Dickson) у своїй загалом чудовій книжці «Hearing Her Voice», полягає в тому, що слово «навчати» навіть у Пастирських посланнях означає передавання апостольського вчення, а не — як каже Діксон — авторитетне «закладання [доктрини]»; і, практично кажучи, я не уявляю, як можна виголосити тридцятихвилинну проповідь, хоч якою пророчою чи напучувальною вона була б, не передаючи апостольського вчення.
809. Де Янґ полемізує з поглядом Джона Діксона: www.bit.ly/3wqsXtW Так само Шрайнер (Schreiner) намагається спростувати Ендрю Вілсона (Andrew Wilson): www.bit.ly/2ZTCIoH
810. Тита 1:11

розуміти як заборону групам людей, на яких вплинуло викривлене вчення, ставитися до інших гордо, свавільно, самовпевнено чи владно. Таким людям потрібна свіжа порція смиренного сидіння під Божим словом, щоб їх навчали.

По-третє, не повинні навчати ненавчені люди. Павло каже Тимофієві: «[А] що чув ти від мене при багатьох свідках, те передай вірним людям, які будуть здатні й інших навчити».[811] Навчивши Тимофія апостольських доктрин, Павло просить його навчати їх інших, щоб ті своєю чергою могли навчати ще більше людей. Зауважте, що ці майбутні вчителі — «люди», а не чоловіки: Павло вживає загальне *anthrōpois* і тим самим охоплює і чоловіків, і жінок.[812] Хоча Павло уявляє, що значну частину навчання здійснюють старійшини, він ніколи не обмежує служіння навчання лише ними.[813] Так само автор Послання до євреїв бажає, щоб уся спільнота, чоловіки *й* жінки, завдяки здоровому вченню й духовній зрілості стали придатними для служіння навчання, коли каже: «Хоч за часом ви вже мали б бути вчителями, вам потрібно, щоб хтось навчав вас перших основ … знову від початку».[814] (До речі, це дає нам надію, що навіть ефеським жінкам у майбутньому може бути повернено здатність навчати.)

811. 2 Тимофія 2:2. NIV правильно перекладає цих осіб як «people» (люди), а не «men» (чоловіки, ESV), бо грецький термін «anthropos», хоч і має чоловічий рід, уживається інклюзивно, тобто охоплює й жінок. Наприклад, коли Ісус велить нам прощати іншим, які згрішили проти нас, Він уживає щодо цих «інших» слово «anthropos» (Матвія 6:14).
812. Наприклад, це слово прямо вжито щодо жінок в 1 Петра 3:4.
813. Я читав кількох дослідників-комплементаристів, які стверджують, що, згідно з посланнями, навчати мають лише старійшини. Можливо, це правило в певних деномінаціях, але це не правило Писання. Ці дослідники зазвичай нагромаджують на підтримку свого твердження такі посилання: 1 Тимофія 2:12; 3:2; 4:11-13; 5:17; 2:24-26; 4:1-5; Тита 1:5-6; 15 та Якова 3:1. Але ці посилання не підтверджують, що тим, хто не є старійшинами, не можна навчати. Крім того, що 2 Тимофія 2:2 вказує, що будь-яка навчена людина потенційно може навчати, уважний перегляд довгого списку віршів-«доказів» показує, що лише три з них говорять конкретно про те, що навчають старійшини (1 Тимофія 3:2; 5:17 і Тита 1:5-6). Чотири з них говорять про те, що навчають не старійшини, а апостольські делегати, як-от Тимофій і Тит (2 Тимофія 4:11-13; 2 Тимофія 2:2; 4:1-5; Тита 2:1-6, 15). А хіба жінка не може бути апостольською делегаткою? Згадайте, наприклад, Фіву, яка особисто доставила Послання до римлян від імені Павла (Римлян 16:1-2). Ще влучніше — згадайте Юнію, яка (разом зі своїм чоловіком) була апостолкою (на рівень вище за апостольського делегата). Нарешті, Якова 3:1 (де «брати» означає «брати й сестри») залишає двері відчиненими для того, щоб учителем потенційно міг бути будь-хто, а не лише чоловіки чи старійшини.
814. Євреїв 5:14

Приклади того, як жінки навчали

Які ясні місця Писання про те, що жінки навчають, можуть допомогти нам краще витлумачити туманний уривок 1 Тимофія 2:12? Їх багато: Павло наказує і чоловікам, *і жінкам* використовувати свої дари навчання;[815] навчати й напоумлювати одне одного, коли вони збираються для поклоніння;[816] і приносити слово навчання на церковні зібрання.[817] У всіх цих уривках ужито грецьке слово *didaskein*, яке вжито і в 1 Тимофія 2:12. Усе це, наприклад, узгоджується з тим, що самарянка благовістила чоловікам,[818] з багатьма насиченими вченням уривками Писання, які створили жінки,[819] і з розповіддю про Прискиллу й Акилу, які, запросивши Аполлоса до себе додому, «докладніше пояснили йому Божу дорогу».[820]

Щодо служіння навчання Прискилли: слово «пояснили» (грецьке *exethento*) є синонімом слова «навчати»[821] і вжите для опису служіння Павла в Римі, де він «від ранку до вечора» «*пояснював* про Царство Боже».[822] Проте дослідники-комплементаристи затемнюють простий зміст того, що Прискилла навчала Аполлоса, щоб умістити його в *прокрустове ложе* свого хибного тлумачення 1 Тимофія 2:12, яке, на їхню думку, забороняє жінці авторитетно навчати чоловіка в церкві. Її навчання було приватним і неформальним, а не публічним і формальним, твердять вони. Це твердження не бере до уваги, що зібрання ефеської церкви, імовірно, відбувалися в тому самому домі і

815. Римлян 12:7; 1 Коринтян 12:28-30
816. Колоссян 3:16
817. 1 Коринтян 14:26
818. Івана 4:39
819. Див., наприклад, Суддів 5:2-31; 1 Самуїлова 2:1-10; 25:24-31; Луки 1:25, 42-45, 46-55.
820. Дії 18:26
821. www.bit.ly/3q7sZpi
822. Дії 28:23

(якщо не намагатися перенести значно пізніші церковні практики назад у середину I століття) були камерними й неформальними.[823]

Щодо аргументу, ніби її навчання не має нічого спільного з тим «офіційним» чи «авторитетним» навчанням, про яке Павло згадує у своїх пастирських листах до Тимофія й Тита, то насправді Прискилла — досконалий приклад служіння навчання, яке Павло велить Тимофієві примножувати у «вірних людях, які [будуть] здатні й інших *навчити*».[824] Прискилла не просто ділилася благочестивими роздумами: навчена Павлом, вона займалася потужним різновидом навчання, наставляючи Аполлоса в доктрині й виправляючи його хибні та неповні уявлення. І зверніть увагу на плід її навчання: Аполлос, прийнявши її служіння навчання, згодом був посланий, повністю підготовлений, щоб стати одним із великих учителів доби ранньої церкви.[825]

Отже, підсумуймо: чи слід, згідно з тлумаченням, яке враховує всю Біблію, дозволяти жінкам сьогодні навчати й проповідувати в церквах? *Так, безумовно.* Але за трьох умов, які стосуються й чоловіків: вони мають бути вірними людьми, які, здобувши навчання, тепер здатні навчати інших; вони мають мати дар навчання; і (за це розуміння, обережно видобуте розкопками, дякуємо 1 Тимофія 2:12) вони мають навчати так, щоб не виявляти гордості чи гріховної ворожості до певних людей у церкві. Висновок, що жінки можуть проповідувати чоловікам, підсилює й той факт, що Новий Завіт прославляє пророчиць у церкві, а це служіння проголошення перетиналося з функцією навчання й мало навіть вищу стратегічну вагу, ніж навчання.[826] Тож немає жодного сенсу сьогодні не допускати жінок до кафедри.

823. Дослідники-комплементаристи, зауважує Кевін Джайлз (Kevin Giles) у книжці «What the Bible Actually Teaches about Women» (розд. 6), схильні не помічати того факту, що «ранні християни збиралися в домах невеликими групами. Через те що вони не визнають цих фактів, вони вчитують у Новий Завіт власне сучасне культурне розуміння церкви й церковного проводу, а потім посилаються на нього на підтримку своїх висновків про те, що має бути нормою для церковного життя сьогодні».
824. 2 Тимофія 2:2
825. Докладне дослідження служіння Прискилли в Ефесі та її служіння навчання Аполлосові див. на www.rb.gy/ttr2do.
826. Докладніше про це див. розділ 12, «Пророчиці».

Додаток 5: Ще два аргументи з 1 Тимофія 3

У розділі 12 я розглядаю комплементарний аргумент, який спирається на те, що Павло в 1 Тимофія 3 описує єпископа (наглядача) як того, хто «вірний своїй дружині». У цьому додатку я розгляну ще два аргументи, що теж спираються на 1 Тимофія 3, які комплементаристи висувають, щоб не допустити жінок до церковного проводу.

Загадка «жінок» в 1 Тимофія 3:11

Перелічивши вимоги до старійшини, Павло робить щось подібне для дияконів. Уважно стежте, де згадано «жінок»:

Так само й диякони мають бути гідні поваги, щирі, не схильні до надмірного вина й не жадібні до нечесного зиску. Вони мають тримати глибокі істини віри в чистому сумлінні. Їх треба спершу випробувати, а тоді, якщо нема нічого проти них, нехай служать дияконами.

Так само й **жінки** мають бути гідні поваги, не обмовниці, але тверезі й вірні в усьому.

Диякон має бути вірний своїй дружині й добре керувати своїми дітьми та своїм домом. Ті, хто добре служив, здобувають собі добре становище й велику певність у вірі в Христа Ісуса.[827]

Після 1 Тимофія 2:12-15 це друге за дискусійністю місце в цьому посланні. Розбіжність думок дослідників стосується того, ким були ці «жінки». Чи йдеться про дружин дияконів, чи про жінок-дияконів (deaconesses)? Хай там як, Павло не пояснює цього ясно. Ця неясність видна з роботи перекладачів: із 28 англійських перекладів 18 обирають «дружини дияконів», 2 — «жінки-диякони» (deaconesses), а решта 8 залишають «жінки» (щоб читач міг вирішити сам). Особисто я вважаю, що більшість перекладачів слушно вживає слово «дружини», бо Павло вживає точнісінько те саме слово *gunaikas* у значенні «дружина» у виразі «вірний своїй дружині», що трапляється кількома віршами раніше

827. 1 Тимофія 3:8-13

(вірш 2), а також у вірші, що йде відразу після (вірш 12). Малоймовірно, щоб це слово, так тісно затиснуте між іншими його вживаннями, мало тут інше значення.

Дослідники-комплементаристи стверджують, що хоч би як розуміти це місце — як дружин дияконів чи як жінок-дияконів, — воно показує, що Павло не допускав жінок-старійшин. Якщо йдеться про дружин дияконів, то, за їхніми словами, це означає, що Павло уявляв собі дві групи: старійшин-чоловіків і дияконів-чоловіків разом із дружинами. З іншого боку, якщо йдеться про жінок-дияконів, кажуть деякі дослідники-комплементаристи, то це означає, що Павло уявляє три групи: старійшин-чоловіків, дияконів-чоловіків і жінок-дияконів (але жодних жінок-старійшин). Будь-яке з цих прочитань виключає можливість жінок-старійшин.

Почнімо з того, що навіть якщо допустити другу можливість, питання залишається: чи Павло тоді *приписує*, що в кожній помісній церкві мають бути три посади, а саме: старійшини-чоловіки, диякони-чоловіки й жінки-диякони? Чи він *припускає або знає*, що саме ці посади були в ефеській церкві на час написання листа, і в 1 Тимофія 3 лише приписує, *які люди* найкраще підходять для цих посад? Я вважаю, що це припущення, а не припис. Крім того, якщо Павло говорить про жінок-дияконів, то в наступному ж вірші, де Павло каже, що диякони (зокрема й жінки) мають бути «вірні своїй дружині» (вірш 12), це лише підтверджує інклюзивне щодо статі вживання цього ідіоматичного виразу, яке ми знаходимо, наприклад, у вимогах до старійшин у Тита 1, де Павло уявляє рукопокладеним служінням у церквах Криту лише старійшин, а не дияконів.[828] Це означає, що вимоги до старійшин у Тита 1, вільні від будь-яких займенників чи ідіом, що виключали б жінок, дозволяли б рукопокладати жінок-старійшин.

Однак більшість вважає, що Павло має на увазі не жінок-дияконів, а дружин дияконів. У такому разі він, схоже, уявляє лише старійшин-чоловіків і дияконів-чоловіків. Але слабкість цього погляду в тому, що тоді ми маємо ще один доказ, що списки в 1 Тимофія 3 не слід сприймати як законодавчу норму для всіх церков, бо в Римлян 16:2,

828. Це бачив Іван Золотоустий. У Гомілії 11 на 1 Тимофія 3 він пише: «Чоловіки однієї жінки . . . це годиться казати й про жінок-дияконів».

написаному приблизно в той самий час, що й це послання, згадано жінку на ім'я Фіва, яку Павло рекомендує як диякона церкви в Кенхреях.[829]

Іншими словами, *будь-який погляд на цих жінок підриває комплементарне переконання, що уривок Павла в 1 Тимофія 3 виключає можливість пасторок у всіх церквах*.

Чи є інший спосіб зрозуміти «жінок» у вірші 11? Мені переконливішим видається погляд, що до цих жінок насправді належать не лише дружини дияконів чи жінки-диякони (хоч як це розуміти), а й дружини старійшин або жінки-старійшини. Поясню. Як пояснює Майкл Ітон (Michael Eaton) у своєму коментарі до 1 Тимофія, і як було поширено в античному письмі, Павло укладає два подібні списки (один для старійшин, другий для дияконів), але, *щоб уникнути надмірних повторів*, розподіляє між двома частинами певний зміст, *який слід відносити до обох*.[830] Його думка слушна, особливо щодо цього уривка. Зверніть увагу, наприклад, що в частині про старійшин вірш 1 говорить про бажання виконувати цю працю, а вірш 7 — про потребу мати добру славу серед тих, хто поза церквою. Далі в частині про дияконів вірш 9 говорить про потребу тримати глибокі істини віри, вірш 10 — про потребу бути випробуваним, перш ніж тебе вивільнять для цього служіння, а вірш 13 — про Божу нагороду тим, хто добре служить. *Проте всі п'ять цих пунктів стосуються і старійшин, і дияконів.* Античні читачі зрозуміли б це швидше, ніж ми, сучасні люди. Десятиліттями використовуючи цей уривок, щоб навчати старійшин і дияконів, я інстинктивно саме так і будував його розбір. Хіба диякони, а не лише старійшини, не повинні прагнути так служити Богові й мати добру славу серед тих, хто поза церквою? І хіба старійшини, а не лише диякони, не повинні глибоко роздумувати над Писанням, бути випробуваними перед рукопокладенням і очікувати від Бога нагороди за добрий провід?[831]

829. Доказ того, що вона була дияконом, див. у примітці про Фіву під заголовком «Співпрацівники з Римлян 16» у розділі 12.

830. «Деякі речі, що стосуються старійшин, стосуються й дияконів, і навпаки. Для єврейського стилю письма типово, що коли хочуть сказати подібне про дві теми, то ділять матеріал на два абзаци й кажуть одне про одну частину, а інше — про іншу. Але єврейський стиль хоче, щоб ми застосовували це до обох частин». (Michael Eaton, Preaching Through the Bible: Timothy)

831. Можна ще запитати, чому Павло все ж готовий повторювати чимало змісту для обох груп. Відповідь така: він робить це передусім щодо рис характеру, які заслуговують на

Але бачите, таке прочитання, за якого деякі вимоги стосуються обох груп, може бути єдиним поясненням того, чому Павло пише лише «дружини/жінки», а не «дружини *дияконів*» чи «жінки-*диякони*»: він не хоче обмежувати застосування цього лише дияконами.

Отже, якщо у вірші 11 Павло має на увазі дружин, то він говорить про риси характеру, яких вимагають від дружин і дияконів, і старійшин. Якщо пам'ятати про існування жінки-диякона Фіви, то позачасова істина, яку слід вивести з цього уривка, така: важить благочестя тих, з ким у шлюбі старійшини й диякони (а не лише їхніх дружин).

А якщо у вірші 11 Павло має на увазі жіночий різновид цієї посади, то він говорить про риси характеру, яких вимагають і від жінок-дияконів, і від жінок-старійшин. Таке тлумачення стає ще правдоподібнішим через те, що Прискилла та її чоловік колись заснували саме цю церкву й провадили її.

Хоч як це розуміти, що довше ми розмірковуємо над цим уривком, то менше впевнені, ким були ці загадкові жінки, і то більше переконуємося, що вірш 11 або такий темний, або такий прив'язаний до конкретної ситуації, що за будь-якого розважливого підходу до тлумачення він аж ніяк не є достатньою підставою, щоб завжди й усюди забороняти рукопокладення жінок.

Чи старійшина — це батько?

П. Дж. Сміт (P. J. Smyth), колишній лідер руху церков, нещодавно оприлюднив *новий* аргумент на користь того, що старійшинами можуть бути лише чоловіки, і, на мою думку, цей аргумент заслуговує на критику. Я цитую його трьома частинами й оцінюю кожну окремо.

У нашому сучасному світі, сформованому технологіями, ми схильні думати про людей механістично. Це означає, що ми зазвичай розуміємо термін «старійшина» так само, як «лідер» у бізнесі, політиці чи промисловості. У цих сферах має сенс, щоб посаду генерального директора, президента чи менеджера отримувала найкомпетентніша людина — незалежно від її статі. Але коли Біблія описує роль

особливий наголос.

старійшин, вона насправді не має на увазі наших сучасних корпоративних моделей лідерства. Радше це набагато більше картина церкви як родини, яку доглядають і захищають батьки.

Сміт стверджує, що в родині завжди провадить батько. Оскільки церква — це родина, стать знову має переважити дар, тож провадити мусить команда чоловіків, незалежно від того, чи є жінки, так само обдаровані для цього. Але аргумент Сміта ґрунтується на двох хибних припущеннях.

По-перше, дітей мають провадити і батьки, *і* матері. Будь-яка згадка в Новому Завіті про те, що батько провадить свою родину, *описує* греко-римський світ, у якому, якщо тільки він не помер, кожен дім очолював paterfamilias. *Однак коли ми шукаємо, що Біблія приписує (а не лише описує) щодо того, хто провадить дітей, стає ясно, що матері й батьки разом, як команда, є лідерами своєї родини.* У багатьох сучасних церковних колах ми так часто чули, що «батько має бути головою дому», і так широко це втілювали, що не помітили: насправді це не має підтримки в Писанні.

Чоловік може бути головою дружини (хоча в розділі 8 ми побачили, що це, ймовірно, взагалі не стосується влади), але дім він має провадити лише *разом зі своєю дружиною*: «Діти, слухайтеся своїх батьків у Господі, бо це справедливе! Шануй батька свого *та матір*».[832] Так само щонайменше в чотирьох місцях Писання утверджує спільний провід матері й батька формулою: «Тому покине чоловік матір і батька та пристане до своєї дружини».[833] Ця формула показує сина, який залишає родину, яку провадять обоє батьків, щоб заснувати (імовірно) нову родину, яку знову провадять обоє батьків.[834] Замість того щоб зображати матір як лідера другого рівня, що перебуває посередині владної структури між батьком і дітьми, Біблія приписує, щоб мати й батько як

832. Ефесян 6:1

833. Див. Буття 2; Марка 10; Матвія 19; Ефесян 5

834. Так само в Приповістях і матері, і батьки наставляють і спрямовують своїх дітей: «Послухай, мій сину, напучування батька свого й не відкидай науки матері своєї» (Приповістей 1:8). «Слухай батька й матір, які дали тобі життя, і не зневажай матері своєї» (Приповістей 23:22). І в багатьох інших віршах матері й батьки разом здійснюють провід у вихованні, навчанні, дисциплінуванні й наставлянні своїх дітей (Вихід 20:12; Левит 19:3; Повторення Закону 6:6-9; 21:18-21; 27:16; Ефесян 6:1-4; Колоссян 3:20; 2 Тимофія 1:5; див. також Луки 2:51).

«одне тіло» разом провадили дім. Мій особистий досвід підкріплює це розуміння: є одна річ, краща за батька, який провадить своїх дітей, — це батько *й мати*, які разом провадять своїх дітей.[835]

Хоча багато хто хибно перескакує від думки, що чоловік — голова дружини, до думки, що чоловік — голова родини, жоден новозавітний автор цього не робив. Перше відоме нам місце, де сталася ця помилка, — II століття, третя книга Ерми (Hermas).[836]

По-друге, Сміт використовує одну метафору церкви (як родини) так, що вона скасовує іншу (церкву як тіло). Проте Новий Завіт дає нам дві головні метафори, на яких ґрунтується те, як ми маємо влаштовувати церкви. Сміт применшує церкву як багатофункціональне тіло, пов'язуючи саму ідею обдарованості з корпорацією чи державою. Правда, що церква, як він каже, — це родина, заснована на належності, але правда й те, що церква — це органічне тіло (а не просто організація), засноване на дарах. Хоча така орієнтація на дари є чимось значно органічнішим і більше керованим Духом, ніж те, що можна знайти в світському бізнесі чи організації, принаймні в одному церква схожа на сучасну компанію: і там, і там визнання дарів не має нічого спільного зі статтю людини.

У листі до Тимофія картина не є, як Сміт стверджуватиме далі, «набагато більше картиною церкви як родини» — насправді лише один вірш у посланні прямо прирівнює церкву до родини.[837] Натомість Павлове послання здебільшого зосереджується на ефеській церкві як на *сукупності греко-римських домів*. Тимофієві доручено мудро служити людям різного становища в цих античних домах: старим і молодим, рабам і вільним, багатим і бідним, чоловікам і жінкам, вдовам і одруженим.

Сміт додає до свого аргументу ще один шар:

[Ц]ерква [є] родиною, яку доглядають і захищають батьки, [чия] головна кваліфікація — їхній благочестивий характер як батьків. Особливо ясно

835. Крім того, навіть якщо Божа воля в тому, щоб батько був «головою дому», дивним стрибком, з огляду на те, що Павло уявляє множинність лідерів, є твердження, ніби кілька батьків, діючи разом як команда, мусять бути «головою» церкви.

836. У творі Ерми (Hermas, Similitudes 7.3) чоловікові кажуть, що його «родину не можна покарати інакше, як тим, що ти, голова дому, зазнаєш страждання».

837. 1 Тимофія 3:1

це видно в Першому посланні Павла до Тимофія: чоловіка слід визнавати старійшиною лише тоді, якщо він добрий батько своєї біологічної родини. На цьому неможливо наголосити надто сильно: старійшини мусять бути батьками.[838]

Цей аспект його аргументу знову спирається на дві хибні передумови. По-перше, Павло зосереджується на старійшинах не лише як на батьках, а як на лідерах дому. Не розуміючи античного контексту перших читачів цього листа, Сміт уявляє, що дім цих лідерів складався лише з «біологічної родини» — можливо, двоє чи троє дітей. Але в 1 Тимофія 3 Павло каже, що пастор має «добре керувати своїм власним домом». У цьому уривку грецьке слово (*oikos*) краще перекладати не як «родина», а як «дім» (домогосподарство), що потенційно охоплює рабів, орендарів та інших родичів. Але якщо ми погодимося зі Смітом, що, оскільки пастори були батьками дітей, вони тому мають бути батьками й для церкви, то мусимо бути послідовними й сказати, що пастори мають також бути для церкви чоловіком, паном і господарем-орендодавцем, бо ці ролі теж належать до керування домом.[839]

По-друге, як я вже зазначав раніше, у розділі 12, *materfamilias* теж відповідала б вимогам! Провідницька компетентність, потрібна для керування домом, навіть в античному світі не була суто чоловічою справою. Далі в цьому посланні Павло говорить про заміжню жінку, яка керує своїм домом;[840] і ми також знаємо, що перша спільнота віруючих, яку Павло заснував у Європі, була в домі, яким керувала Лідія.[841]

838. Алан Фроу (Alan Frow) наводить той самий замкнений аргумент: «Старійшина — як батько, а дружина старійшини — як мати. Хоча вони разом виховують церкву, проте, як у біблійній родині, де провадить батько, а не мати, так і церкву провадять старійшини. Я так само не очікував би, що старійшини будуть жінками, як не очікував би, що матері будуть батьками». www.bit.ly/2ZPRZGH

839. Це допомагає нам зрозуміти, наскільки становище античного дому відрізнялося від наших сучасних нуклеарних родин. Звісно, важливою частиною «керування домом» у тій культурі було подбати, щоб «діти були йому слухняні», але це також охоплювало добрий провід щодо дружини, а також щодо інших, хто міг жити в його домі, як-от рабів, родичів і орендарів. Ось чому у вірші 12 Павло чітко розділяє дві категорії: диякони мають, з одного боку, добре керувати своїми дітьми, а з другого — також добре керувати своїм домом. Крім того, Павло каже те саме про дияконів — то чи мають диякони теж «бути батьками для церкви»?

840. 1 Тимофія 5:14

841. *Дії* 16:14-15, 40

Тоді Сміт підсумовує свій аргумент: «Це мусить означати, що вони здатні бути батьками для церкви. Жінки не повинні бути старійшинами, бо жінка не може бути батьком».[842]

Звівши керування домом до батьківства, Сміт (Smyth) потім використовує це спрощення, щоб створити цілком нову метафору пастирства: батьківство. Проте навіть у цьому самому листі ми бачимо, як Павло поривається з культурною нормою античної домашньої ієрархії, ставлячи молодшого чоловіка, Тимофія, над старшими чоловіками, — те саме зробив і Сам Ісус, коли обрав апостолами молодих чоловіків. Всупереч припущенню Сміта, Тимофієві прямо сказано духовно провадити не як батько, а як син щодо людей, старших за нього, і як брат щодо своїх ровесників.[843] Зрештою, головна біблійна метафора для пасторського служіння — не батьківство, а пастирство. Ісус — Головний Пастир, а пастори — «підпастирі».[844] Але жодне місце Писання ніде не натякає, що оскільки Бог — Отець церкви, пастори мають бути «підбатьками».[845] Ба більше, нам слід бути особливо обережними, коли ми наголошуємо, що старійшини (пресвітери) — це чоловіки-батьки церкви, адже Ісус наказує протилежне як вихідну настанову: «І батьком своїм на землі не називайте нікого, бо один у вас Отець, що на небі».[846] Богословськи кажучи, біблійна метафора церкви як родини, правильно застосована, ставить як нашого єдиного справжнього Отця не якогось земного пастора, а Бога, а наших лідерів — як (часто старших) братів і сестер у Христі.

Крім того, якщо прийняти погляд Сміта на церкву як передусім родину, яку провадять батьки-чоловіки (а я з повагою сумніваюся, що слід), то логічніше було б мати команду «батьків і матерів» — *і пасторів-чоловіків, і пасторок*, — які разом провадять, як це було б у будь-якій здоровій родині.

842. P.J. Smyth, Elders, розд. 12.
843. 1 Тимофія 5:1-2
844. 1 Петра 5:1-4
845. Лише зрідка Біблія називає духовного лідера «батьком» для інших: у випадках стосунку 1) з апостольськими наступниками (2 Тимофія 1:2), 2) з церквою, яку він заснував з нуля (1 Коринтян 4:14-15), або 3) з церквою, що перебуває під його апостольською опікою, особливо якщо апостол уже старий (1 Івана 2:1).
846. Матвія 23:9

Додаток 6: Чому факти можуть не змінити нашої думки

«Більшість людей не хоче точної інформації — вони хочуть інформації, яка їх підтверджує. Зростання вимагає від вас відкритості до того, щоб розучитися ідей, які раніше вам служили». Джеймс Клір (James Clear)

Коли я став християнином і прийняв Євангеліє як, ну, святу правду, пам'ятаю, я думав: «Ось розповім своїм друзям-нехристиянам, що я відкрив! Вони теж усі повірять». На щастя, дехто справді повірив. Але, на мій подив, більшість — ні.

Мушу визнати подібну наївність і в моєму початковому підході до того, щоб змінити власну думку (а потім спробувати змінити думку інших) щодо гендерної ієрархії.

У моєму випадку це пробудження було болісним. Наскільки я міг бачити, те, у що я десятиліттями вірив, було не чим іншим, як неіснуючим убранням короля. Чому ж тоді, дивувався я, чудові люди досі бачать невидиме вбрання, навіть коли його просто немає? Це мене дуже спантеличувало, але врешті я натрапив на ймовірне пояснення: *когнітивне упередження*.

Як виявляється, богословські розмови, які ведуть багато церков, створюють ідеальні умови для дії всіляких упереджень. Ніхто з нас — і я теж — не такий об'єктивний, як думає.

Навіть нашою «раціональністю» керують емоції

Ми можемо казати собі, що склали свою думку лише на підставі фактів, але навіть наші найоб'єктивніші вибори насправді підживлені емоціями. Ми можемо не висловлювати цієї суб'єктивності чи навіть не усвідомлювати її, але вона все одно є.

У книжці *The Righteous Mind* («Праведний розум») Джонатан Гайдт (Jonathan Haidt) називає емоційне мислення «інтуїцією». Він пише: «Співвідношення ролей інтуїції та раціональності в людині найкраще

уявляти за аналогією зі слоном і вершником. Інтуїція — це моральний слон; раціональність — його вершниця. Вершниця хибно думає, що керує слоном, тоді як насправді вона йому служить, зазвичай пропонуючи обґрунтування заднім числом для інтуїтивних суджень людини».[847]

Іншими словами, будь-яким міркуванням рухають емоції. Деякі ідеї та види інформації нас приваблюють. Інші нас жахають. Ось чому ми не обов'язково віримо в те, що правдиве. Здебільшого ми віримо в те, у що нам хочеться вірити. Зазвичай не усвідомлюючи цього, ми заздалегідь прив'язуємося до певного переконання, а потім вигадуємо «хитромудрі обґрунтування» або хапаємося за них. Стекгаус (Stackhouse) застосовує цей принцип саме до нашого богослов'я статі:

Будьмо чесні з собою: ніхто не складає своєї думки щодо такого набору ключових питань лише на підставі богословських аргументів. Не сміймо лестити собі, що сидимо на якійсь інтелектуальній висоті, спокійно зважуючи кожен пункт на терезах нашого тонко налаштованого інтелекту й цілковито освячених душ. Усі ми безпорадно й цілковито вклалися в певний набір припущень про стать, хоч би яким цей набір був. Усі ми вплетені в соціальні структури, які винагороджують або карають нас за наші погляди. Ми просто не можемо бути безсторонніми, ухвалюючи рішення щодо цього величезного й надзвичайно важливого набору питань. Тож … запитаймо себе: у що я насправді хочу вірити щодо статі?

Упередження підтвердження

Упередження підтвердження — це несвідомо вибірковий пошук доказів, які підтверджують наші нинішні переконання, замість пошуку інформації, що кидає їм виклик. На підсвідомому рівні ми роздуваємо підтверджувальні докази й уникаємо, відкидаємо або применшуємо інформацію, що їм суперечить. Ми щиро приймаємо аргументи на користь своєї позиції, навіть коли вони можуть бути слабкими, — ба більше, ми сліпі до можливості, що вони можуть бути слабкими. Ми «силою волі» робимо їх сильними, навіть коли вони не сильні.

847. Jonathan Haidt, The Righteous Mind, с. 32.

Як каже економіст Дж. К. Гелбрейт (J. K. Galbraith): «Стоячи перед вибором — змінити свою думку чи довести, що цього робити не треба, — майже кожен береться за доведення».[848]

Саме через упередження підтвердження ми схильні будувати надто спрощені наративи на основі неповної інформації. А потім віримо в цей наратив, доки він зв'язний у нашій голові. Проблема виникає, коли ми поєднуємо мізерні й, можливо, не пов'язані між собою точки даних, щоб створити більшу картину, яку ці кілька точок насправді не підтримують. Звісно, працювати з наявною інформацією необхідно, але ми помиляємося, вважаючи, що ця інформація — це все, що можна знати.

Саме тому комплементаризм як наратив колись мав для мене сенс. Ідучи слідом за засновником переглянутої гендерної ієрархії, Джорджем Найтом (George Knight), і його книжкою 1977 року, я склав докупи жменьку віршів Писання, а точніше, спекулятивних висновків щодо цих віршів, щоб утворити наратив. Але коли я ретельніше переглянув ці точки даних, мене вразило, які вони мізерні й як мало пов'язані між собою. Комплементаризм діє приблизно як сузір'я на небі: людина дивиться на іскристе нічне небо, з'єднує купку зірок, уявляючи зв'язок між ними (і домальовуючи по дорозі деякі відсутні точки), а потім називає це Дівою чи Стрільцем. Сузір'я, як і комплементаризм, існують в очах спостерігача.

Щойно ми певним чином з'єднали точки, «перестати бачити» сузір'я майже неможливо. Лев Толстой колись написав: «Найскладніші речі можна пояснити найтупішій людині, якщо вона ще не склала про них жодного уявлення; але найпростішу річ неможливо пояснити найрозумнішій людині, якщо вона твердо переконана, що вже знає, без тіні сумніву, те, що їй викладають». Справді, бачити те, чого немає, — це особливий різновид сліпоти. Наприклад, щойно ми «побачимо» провід і покору в ще не впалих Адамі та Єві з Буття 2, ми стаємо сліпими до справжньої краси їхньої рівності та взаємності.

Одна з причин, чому упередження підтвердження процвітає, полягає не лише в тому, що ми використовуємо його, щоб підтримати те, у що вже віримо, а й у тому, що ми не любимо сумніватися в собі. Залежно від

848. John Galbraith, Economics, Peace and Laughter

типу особистості багато хто з нас має сильнішу потребу в завершеності — у тому, щоб дійти остаточного рішення щодо якогось питання. Будучи так влаштованими, ми не любимо ні невизначеності, ні сумнівів у своїх попередніх висновках. Нам бракує терпіння на довгі розмови про якесь питання. Ми схильні мислити чорно-біло й радо слухаємо лише одну сторону. Якщо вона видається нам переконливою, ми (через свою потребу в завершеності) радо пристаємо до цієї сторони.

Ніщо так не викривлює нашого мислення, як страх утрати

Емоційно керований слон, про якого говорить Гайдт, по суті уникає загроз і шукає можливостей. Проте з цих двох емоційних рушіїв страх загрози сильніший, ніж можливість винагороди. Ми не так боїмося змін, як боїмося втрат. Через явище, яке називають *упередженням негативу* (або *упередженням статус-кво*), наш мозок налаштований надавати більшої ваги тому, що ми можемо втратити, ніж тому, що можемо здобути.

Наприклад, церква чи шлюб можуть так багато здобути, коли мутуалізм чоловіка й жінки заступає ієрархію чоловіка й жінки. Але пересічна людина не зосереджується на тому, що можна здобути. Натомість вона зациклюється на тому, що можна втратити. Досліджуючи нову богословську позицію, люди насамперед запитують не «Чи це правда?», а підсвідомо: «Якби я в це повірив, що я міг би втратити?» Хоча зміна думки може принести надзвичайно позитивні довгострокові плоди, ці здобутки меркнуть перед можливістю короткострокової втрати, яку ще більше підсилює природна схильність більшості людей уникати різких змін.[849]

Мабуть, немає більшого страху втрати, ніж страх утратити своє місце в племені. Як зауважив Стекгаус: «Усі ми вплетені в соціальні структури, які винагороджують або карають нас за … наші погляди на стать».[850] Здебільшого ми віримо в те, що наше плем'я, наше головне коло

849. Один зі способів, як я зрозумів власну вдачу й вдачу інших, — це «дзвоноподібна крива Роджерса»: хоча я належу до тих 16 % людей, які зазвичай стають інноваторами й ранніми послідовниками, коли міркування здаються мені обґрунтованими, більшості людей потрібно значно довше вагатися й обмірковувати.
850. John Stackhouse, Finally Feminist, с. 102.

стосунків, вважає правильним і правдивим. Страх розчарувати лідера, чиє схвалення ми цінуємо, або жах опинитися не в лад зі своїм колом союзників — це рушійний страх, що пронизує все наше мислення. Доки ми цього не визнаємо, ми ніколи не зможемо наблизитися до правильного мислення, і факти ніколи не змінять нашої думки.

Один гарвардський психолог висловив це так: «Людей приймають або засуджують відповідно до їхніх переконань, тож однією з функцій розуму може бути дотримання таких переконань, які приносять їхньому носієві найбільше союзників, захисників чи учнів, а не таких, що найімовірніше правдиві».[851] Ось чому люди так дорожать переконаннями — маркерами ідентичності: саме вони потрібні, щоб нас приймали в коло стосунків. І тому ж спроба змінити чиюсь думку насправді є спробою переконати людину змінити своє плем'я. Уже в першу мить переосмислення своїх наявних переконань люди оцінюють, чи не втратять вони через зміну переконання своїх соціальних зв'язків. Стекгаус вказує на подібну цікаву динаміку, що діє в багатьох комплементарних групах:

Для деяких християнських груп гендерні питання стали маркерами «меж» та «ідентичності», пов'язаними з ще фундаментальнішими питаннями релігійного авторитету, богословського методу й опору світськості. Через це гендерні питання стають майже неможливо великими, щоб піддати їх серйозному перегляду, — і тому їх і не переглядають.[852]

Заздалегідь вирішивши, що переконання їхньої групи правильні, вони мусять лише повернутися до захисних документів своєї спільноти на підтримку свого переконання або попросити «провідних дослідників» руху чи деномінації відповісти на цю нову загрозу — що ті неминуче й роблять. Проблема в тому, що ніхто не вкорінений у групі глибше, ніж «експерти», які професійно формулюють і захищають її переконання, а отже, ніхто не має більше що втратити, якщо визнає вади свого мислення. Хіба що станеться диво, — а так, підозрюю, дуже мало хто з цих дослідників узагалі зможе змінити свою думку. Ціна — втрата поваги свого кола й імовірна втрата роботи — надто висока.

851. Steven Pinker, Language, Cognition and Human Nature
852. John Stackhouse, Finally Feminist, с. 103, прим. 35.

На захист цієї доктрини стануть не лише дослідники в комплементарних рухах чи ті, хто формулює доктрину в комплементарних церквах: багато жінок — особливо дружини лідерів-чоловіків — теж стануть на її захист. Хоча деяких із цих жінок переконують самі лише факти (як вони їх бачать), підозрюю, що в багатьох випадках діє щось трохи більш підсвідоме. Як каже Кевін Джайлз (Kevin Giles):

У будь-якій пануючій ідеології певна частина тих, кого позбавлено влади, завжди підтримує статус-кво. Наприклад, в індуїстській кастовій системі та в класичних аристократіях одними з найпалкіших прибічників панівного ієрархічного суспільного порядку є ті, хто перебуває на самому дні. Відбувається те, що вони засвоюють цей порядок; вони вірять, що ті, хто стоїть вище, по праву панують над ними, а їхнє нижче становище дане Богом.[853]

Якщо подумати, може бути цілком зрозуміла причина, чому вони захищають ієрархію: як дружини-комплементаристки вони давно пообіцяли підтримувати служіння (і погляди) своїх чоловіків. Кинути цьому виклик вимагатиме величезної мужності й, можливо, навіть загрожуватиме гармонії їхньої головної спільноти — їхнього власного шлюбу.

Мислити як солдат

Коли під питанням опиняються переконання, що позначають нашу ідентичність, ми легко повертаємося в режим солдата. Зіткнувшись із незручним набором фактів, усі ми схильні вперто триматися своєї нинішньої позиції, а не визнати, що можемо помилятися. Оскільки ця розмова про богослов'я статі для багатьох така загрозлива (вони можуть утратити роботу, якщо змінять думку), зрозуміло (і все ж трагічно), що її так швидко збивають.

Справді, багато хто з тих, хто намагається принести цю розмову до своїх церков, має рани, які можуть це засвідчити. Це тому, що надзвичайно важко відокремити людину, яка приносить загрозливу ідею, від самої

853. Kevin Giles, What the Bible Actually Teaches on Women, с. 225.

ідеї. У найгірші свої моменти ми можемо не просто застрелити гінця, а й газлайтити його: його біль, кажемо ми собі, не міг виникнути через те, що помилялися ми. Найімовірніше, причина в тому, що він скривдив нас. Принаймні так ми думаємо.

Проте оскільки комплементарна доктрина така суперечлива, більшість досвідчених комплементарних лідерів нині мають довгий список людей у своїх церквах, які змінили думку щодо цього питання й унаслідок цього пішли від них. За такої кількості втрат дивно, чому ці лідери не зупиняються частіше, щоб ретельно переглянути своє богослов'я. Відповідь знову постає у вигляді когнітивного упередження, найочевиднішого на війні: *що вищу ціну ми вже заплатили, обороняючи лінію, то ймовірніше, що ми й далі платитимемо ту саму ціну*. У Верденській битві 1916 року, що тривала цілий рік, французи й німці обрали лінію, на якій було вбито або тяжко поранено близько мільйона людей. Хоча для однієї чи обох сторін було б краще просто покинути свої окопи, що більше життів утрачали, то більше життів вони були готові втрачати й далі.

Крім того, коли нам як групі загрожують ті, хто поза групою і може мати інший погляд, ми легше піддаємося *груповому мисленню* — колективному упередженню, яке гарантує неприступність наших сліпих плям. Коли ми захищаємо свій колективний погляд і передчасно відкидаємо альтернативні погляди, ми ухвалюємо погані рішення. Публічних прикладів цього досить, щоб вони слугували застереженням: чи то рішення адміністрації Буша вторгнутися в Ірак на основі ніким не оскарженої хибної віри в існування там зброї масового знищення, чи то кола фінансових гравців, які спричинилися до краху іпотечних деривативів. В обох випадках катастрофічного *групового мислення* йшлося про ізольовані групи людей, що ухвалювали рішення й ігнорували «спростувальні дані в самоствердній низхідній спіралі».[854]

На щастя, є набагато кращий шлях, ніж за замовчуванням переходити в режим солдата:

854. Daniel Goleman, Focus: The Hidden Driver of Excellence, розд. 7.

Вартові брами й розвідники

Звісно, ми, хто провадить церкви, хто стоїть біля брами, мусимо оберігати вчення своєї церкви. Але нас не покликано бути солдатами, які стріляють у кожного, хто наближається до міських мурів. Як добрі старійшини біля міської брами, ми не зобов'язуємося заздалегідь нічого не впускати: радше ми оцінюємо кожного прибульця і його вантаж, дивлячись, чи немає там чогось, що може нам знадобитися. Ми не мури Єрихону, що замикають усередині те, у що ми вже віримо, і не впускають того, у що не віримо. Радше нам слід виявляти і відкритість до можливості, що в чомусь ми помиляємося, і критичну оцінку питання.

Історія християнського богослов'я — це історія його взаємодії з культурою, що постійно змінюється. На одному полюсі — церкви, які вірять, що культура завжди помиляється. На іншому — ті, хто, здається, припускає, що культура завжди має рацію. Більшість із нас перебуває десь посередині, а це означає, що ми, принаймні теоретично, відкриті до нових ідей. Ось чому, хоча може настати час бути солдатом, нам не слід постійно жити в оборонному режимі. Джулія Ґалеф (Julia Galef) у виступі на TED стверджує, що нам слід також навчитися жити й мислити в режимі розвідника: «Завдання розвідника — не атакувати й не обороняти. Завдання розвідника — зрозуміти. Розвідник хоче знати, що там є насправді, якомога точніше. І в реальній, справжній армії потрібні і солдат, і розвідник».[855]

Коли наш розум у режимі солдата, нас рухає відчуття оборонності й трайбалізму, каже Ґалеф, тоді як:

Розвідники допитливі. Вони частіше кажуть, що відчувають задоволення, коли дізнаються нову інформацію, або відчувають свербіж розв'язати головоломку. Вони частіше бувають заінтриговані, коли натрапляють на щось, що суперечить їхнім очікуванням, [і] частіше кажуть, що вважають чеснотою перевіряти власні переконання, і рідше кажуть, що людина, яка змінює свою думку, здається слабкою.

855. www.bit.ly/3BKjApP

Іншими словами, бути розвідником — це стратегія проти упереджень. В її основі — смиренне переконання, що наші попередні висновки можуть бути хибними і що ми можемо чогось не помічати; можливо, саме це Петро називає «смиренним розумом».[856]

Зміна парадигми

В історії науки, філософії та богослов'я ключові прориви й зміни парадигм відбувалися саме завдяки такій відкритості. Століттями певною галуззю може керувати усталена парадигма, що панує над припущеннями всіх. Потім деякі люди починають помічати серйозні аномалії. Місіолог Алан Гірш (Alan Hirsch) добре це пояснює:

Усередині парадигми наростає відчуття аномалії, відчуття, що щось не так. Або принаймні панівний спосіб мислення не може розв'язати всіх проблем, з якими стикається сама парадигма. Парадоксально, але саме ті, хто опанував панівну парадигму, найчастіше першими відходять від консенсусу, — наприклад, Ейнштейн і Гейзенберг у науці чи Кальвін і Барт у богослов'ї. Справжні експерти — це ті, хто найбільше здатен помітити, коли щось не так, і найімовірніше це помітить! Так починається те, що Кун називає «блуканням розуму», — нове відчуття свободи займатися аномаліями, не вдаючись до упереджених припущень і набору готових розв'язків.[857]

Саме так сталося з постанням мутуалізму з парадигми ієрархізму. Це також певною мірою описує мою власну мандрівку до повнішого партнерства статей: коли я взявся довести комплементаризм, глибше заглиблюючись у численні аргументи на його підтримку, я почувався трохи як Нео, що натрапляє — не з власного вибору — на дедалі більше збоїв у матриці. Що ґрунтовніше я міг пояснити, чому я як комплементарист вірю так, як вірю, то менше міг у це вірити.

Частиною цього процесу було те, що я вчився читати Писання як розвідник, а не як солдат. У своїй книжці *Models for Interpretation of Scripture* («Моделі тлумачення Писання») Джон Ґолдінгей (John

856. 1 Петра 3:8
857. Alan Hirsch, On the Verge, розд. 2.

Goldingay) застерігає від того, щоб ставитися до Біблії як до захисного документа, що підпирає наші наявні переконання: «*Перевірити, чи це так, можна, запитавши, коли людина востаннє змінила свою думку (а краще — свою поведінку) через щось, що прочитала в Писанні. Загалом усі ми використовуємо Писання, щоб підтверджувати [наші переконання], а не кидати їм виклик, лише щоб „відтворювати самих себе“*».

Природно віддавати перевагу відчуттю впевненості й певності над тривожним і смиренним відчуттям усвідомлення, що ми в чомусь помилялися. Ба більше, навіть коли ми стикаємося з вагомими доказами того, що відчуття впевненості в наших переконаннях може бути оманливим, нам важко позбутися відчуття, що наше переконання все ж правильне. Дослідники когнітивних упереджень називають цей різновид упередження *ілюзією достовірності*.

Гірш пояснює, як стара парадигма, яку колись усі так завзято захищали, починає розпадатися. «Поступово дедалі більше людей визнають, що в панівному уявленні про речі щось не так; зрештою настає переломний момент».[858]

Однак зазвичай, коли постає нова парадигма, стара знову рішуче утверджує себе в запеклій опозиції. Мати рацію недостатньо, щоб гарантувати швидку зміну думки. (Наприклад, Галілей урятував свою голову лише тим, що зрікся «єресі» реальності, у центрі якої Сонце.) Гірш пояснює, що це так, «бо деякі вклали в парадигму своє відчуття власного „я“ і тому отримують від неї свою легітимність».[859]

Проте, якщо дати досить часу, нова парадигма врешті витісняє стару. Як стверджував німецький філософ XIX століття Артур Шопенгауер (Arthur Schopenhauer): «Кожна істина проходить три стадії: по-перше, її висміюють. По-друге, їй опираються. По-третє, її приймають як самоочевидну». Коли я десятиліття тому вперше зіткнувся з мутуалістичним тлумаченням Писання, мені тоді здавалося, що воно балансує на межі між висміюванням і опором. Коли я тепер роззираюся довкола, воно коливається між опором і самоочевидністю. Попри страх євангельської церкви США перед лібералізмом, через який вона орієнтується на найконсервативніше тлумачення речей, уже чверть усіх

858. Alan Hirsch, On the Verge, розд. 2.
859. Alan Hirsch, On the Verge, розд. 2.

найбільших церков США нині допускає пасторок і проповідниць.[860] Переломний момент уже пройдено, струмок уже став повінню, і я підозрюю, що тепер шляху назад немає.

Ще одне про упередження, що особливо стосується тих із нас, хто перейшов від ієрархізму до мутуалізму: стережіться *упередження заднім числом*. Ідеться про те, як, змінивши думку, ми так швидко втрачаємо співчуття до тих, хто вірить так, як колись вірили ми. Коли люди змінюють свої переконання у світлі нової інформації (рідкісний подвиг!), їм потім важко пригадати зміст своїх старих переконань, і через це вони думають, що весь час схилялися до правильного погляду. Коли діє це упередження, пам'ять про історію наших переконань викривлюється. Ба більше, хіба *упередження заднім числом* не пояснює засудливості, яка надто часто присутня в багатьох суспільних рухах останніх років? Менше року тому людина могла вірити в щось інше, тепер вона змінила думку — і вже готова палко таврувати «фанатиків», які досі вірять у те, у що вона вірила минулого року! Ось чому так важливо залишатися смиренними навіть після того, як ваша смиренномудрість спонукала вас змінити думку.

На цій ноті я завершую свою книжку й підсумовую переконання, якого більшу частину свого служіння я не мав, але тепер, дослідивши Писання якнайглибше, маю, — погляд, який я пропоную вам на розгляд:

Мутуалізм чоловіка й жінки — це богословська позиція, яка, спираючись на Писання, стверджує, що чоловіки й жінки різні, але рівні, створені, щоб служити одне одному й бути партнерами пліч-о-пліч в усіх сферах життя. Дарований Богом авторитет, дари й досвід кожної людини можна й слід визнавати та шанувати незалежно від її статі.

860. www.bit.ly/3COXZxW

Щира подяка

Найбільша моя подяка — моїй найближчій родині й команді: Джулі (Julie), Ілаю (Eli), Фінну (Fynn), Айві (Ivy), Чарлі (Charlie) і Сему (Sam). Ви терпіли чоловіка й батька, який віддав цій книжці аж надто багато свого розуму, серця й часу. Хоч яке добро вона принесе, ми зробили це разом.

Дякую моїм тещі й тестю, Джой (Joy) і Кіту (Keith), а також моїй другій родині в Nest Deli. З найкращою кавою в руці, приголомшливими краєвидами гір і добрими людьми довкола — це місце дало мені безпечний і просторий куточок, потрібний, щоб написати цю книжку.

Тим, хто молився за мене, — зокрема Шей Волтон (Shae Walton) і Едвіні Гансло (Edwina Hanslo), — дякую, дякую. Я ніколи не забуду дня, коли почувався зовсім самотнім, друкуючи текст, і тут надійшло ваше голосове повідомлення: «Господь поклав тебе нам на серце, Терране. Хоч над чим ти зараз працюєш, не зупиняйся! Він з тобою, коли ти це робиш, і вболіває за тебе».

Численним біблеїстам, які прокладали для мене шлях до кращого прочитання Писання, — наприклад, докторам Люсі Пеппіатт (Lucy Peppiatt), Джейміну Гюбнеру (Jamin Hübner), Вільяму Вітту (William Witt), Еліс Метьюз (Alice Mathews), Дереку Морфью (Derek Morphew), Каті Адамс (Katia Adams), — я вічно вдячний. На мою скромну думку, є четверо біблеїстів, які особливо заслуговують на нагороди за життєві досягнення, бо так довго були самотніми пророчими голосами: доктори Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall), Крейґ Кінер (Craig Keener), Філіп Пейн (Philip Payne) і Кевін Джайлз (Kevin Giles). Вас іноді трактували як єретиків за те, що ви обстоювали істину, — ви справжні герої церкви. Одного дня набагато більше людей дякуватимуть Богові за вашу любов до церкви, дари інтелекту й розрізнення, глибину мужності й усі сльози, які ви, мабуть, посіяли. Ваші зусилля не були марними.

Раяне Бота (Ryan Botha), дякую тобі, що віддав свій винятковий, Богом дарований талант дизайнера для обкладинки й значка цієї книжки. Моїй дружині Джулі, Крістін ван Вайк (Christine Van Wyk) і Крейгу Маккеллару (Craig McKellar) — за ваші навички редагування й

коректури — я дуже вдячний. І нарешті друзям, які підбадьорювали мене й молилися за мене, — Полу ван Коллеру (Paul Van Coller), Сарі й Стіву Біносам (Sarah and Steve Binos), Девіду Чайлду (David Child), Джен Педерсен (Jen Pedersen), Ґарету й Анджелі Марильє (Gareth and Angela Marillier), Джуліану й Каті Адамсам (Julian and Katia Adams), Келлі й Ґаю Ченнеллсам (Kelly and Guy Chennells), Сью й Анту Раянам (Sue and Ant Ryan), Майку Дею (Mike Day), Тому й Джесс Бассонам (Tom and Jess Basson), а також моїм сестрі й брату, Менді (Mandy) і Річарду (Richard), — без вас я б давно відмовився від цього проєкту.

Вибрана бібліографія

Barr, Beth Allison, 2021, "The Making of Biblical Womanhood: How the Subjugation of Women Became Gospel Truth." Brazos Press

Bartlett, Andrew, 2020: "Men and Women in Christ: Fresh Light from the Biblical Texts." Intervarsity Press.

Beck, James R. (ed), 2005: "Two Views on Women in Ministry (Counterpoints: Bible and Theology)." Zondervan

Bessey, Sarah, 2013: "Jesus Manifesto: An Invitation to Revisit the Bible's View of Women." Howard Books

Davidson, Richard, 2012, "Flame of Yahweh: Sexuality in the Old Testament." Baker Academic

Frymer-Kensky, Tikva, 1992, "In the Wake of the Goddesses: Women, Culture and the Biblical Transformation of Pagan Myth." Ballantine Books

Giles, Kevin, 2019: "What the Bible Actually Teaches on Women." Cascade Books

Gregoire, Sheila; Lindenbach, Rebecca; Sawatsky, Joanna, 2021: "The Great Sex Rescue." Baker Books

Grudem, Wayne, 2012: "Evangelical Feminism and Biblical Truth: An Analysis of More Than 100 Disputed Questions." Crossway

Hübner, Jamin, 2013: "A New Case For Female Elders: An Analytical Reformed-Evangelical Approach." PhD Thesis *www.bit.ly/3BNaSY8*

Hübner, Jamin, 2015: "Translating Authentein in 1 Timothy 2:12a." *www.bit.ly/3EKqWM8*

Keller, Kathy, 2012: "Jesus, Justice and Gender Roles: A Case for Gender Roles in Ministry." Zondervan

Keller, Timothy and Kathy, 2016: "The Meaning of Marriage." Penguin Group

Knight III, George, 1977: "The New Testament Teaching on the Role Relationship of Men and Women." Baker Books

Köstenberger, Andreas: Köstenberger, Margaret, 2014: "God's Design for Man and Woman: A Biblical-Theological Survey." Crossway

Köstenberger, Andreas; Schreiner, Thomas, 2016: "Women in the Church: An Analysis and Application of 1 Timothy 2:9-15." Baker Academic

Mathews, Alice, 2017: "Gender Roles and the People of God." Zondervan

Payne, Philip, 2015: "Man and Woman, One in Christ: An Exegetical and Theological Study of Paul's Letters." Zondervan Academic

Peppiatt, Lucy, 2019: "Rediscovering Scripture's Vision for Women." IVP Academic

Pierce, Ronald; Groothuis, Rebecca; Fee, Gordon (eds), 2005: "Discovering Biblical Equality: Complementarity without Hierarchy." IVP Academic

Piper, John; Grudem, Wayne (eds), 2021: "Recovering Biblical Manhood and Womanhood: A Response to Evangelical Feminism." Crossway

Stackhouse, John, 2005 "Finally Feminist: A Pragmatic Christian Understanding of Gender." Baker Academic

Storkey, Elaine, 2018: "Scars Against Humanity: Understanding and Overcoming Violence against Women." IVP Academic

Westfall, Cynthia, 2016: "Paul and Gender: Reclaiming the Apostle's Vision for Men and Women in Christ." Baker Publishing Group

Westfall, Cynthia, 2014: "The Meaning of Authentein in 1 Timothy 2:12." *www.bit.ly/3EL7OgM*

Witt, William, 2020: "Icons of Christ: A Biblical and Systematic Theology for Women's Ordination." Baylor University Press

Wojtyła, Karol, 2002: "Mulieris Dignitatem: On the Dignity and Vocation of Women." Catholic Truth Society

Наступні кроки для церков: рекомендовані матеріали

Cole, Kadi, 2019: "Developing Female Leaders: Navigate the Minefields and Release the Potential of Women in Your Church." Thomas Nelson

Dixon, Rob, 2021: "Together in Ministry: Women and Men in Flourishing Partnerships." IVP Academic

Williams, Terran, 2022: "How God Sees Women: End of Patriarchy, 10 Session Group Study Guide." Пройдіть цю книжку разом з іншими за 10 зустрічей; завантажте цей безкоштовний *Study Guide* (посібник для групового вивчення) на *www.bit.ly/37FBBfQ*

Інші книжки Террана Вільямса

What's So Amazing About Scripture? How To Read It Right And Tap Into Its Power

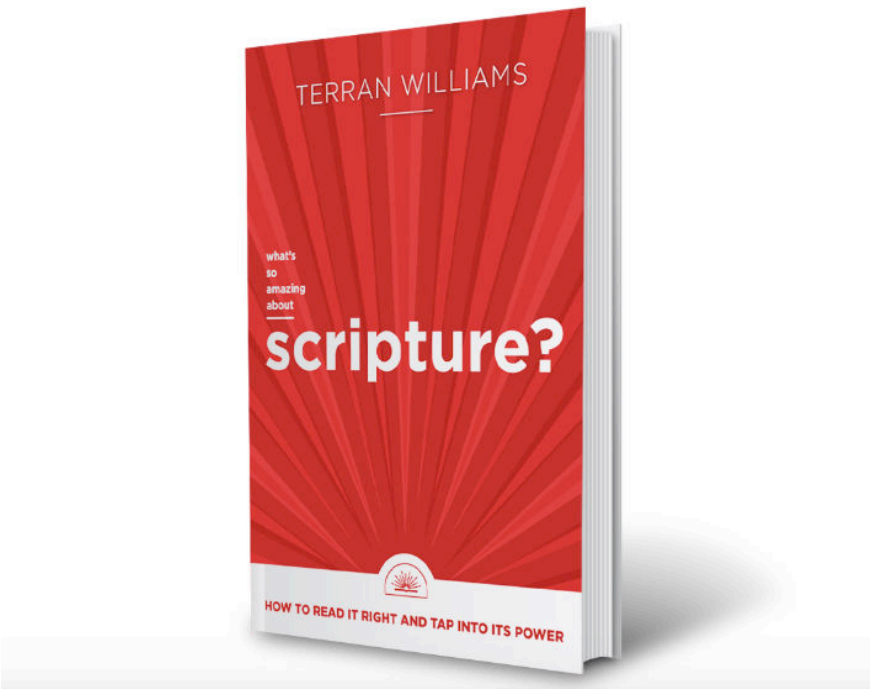

Терран Вільямс (Terran Williams) пише глибоко, хоч і просто. Книжка легка й доступна, проте за нею стоїть сучасне прочитання найважливішої богословської літератури. Він також пише з пристрастю. У кожному розділі відчувається, що він просто любить свою тему. Він любить Біблію, любить велику історію і любить її головного героя. Молюся, щоб, читаючи, ви «заразилися» його пристрастю до Писання.

—Д-р Дерек Морфью (Dr. Derek Morphew), автор книжок Breakthrough і The Kingdom Reformation, засновник міжнародного Vineyard Bible Institute

Як пастор, що намагається допомогти людям глибше пізнавати Писання, я шукав книжку, яка б чітко показала, що таке Біблія і про що вона, чому і як вона досі говорить до нас, як вона з'явилася, як її читати й застосовувати і як через неї наблизитися до Бога. Книжку, написану для досвідчених читачів Біблії та пасторів, як я, але й для початківців і тих, хто сумнівається. Нелегке завдання, але нарешті я її знайшов!

—Ґрант Кларк (Grant Clark), пастор церкви One Harbour

Терран Вільямс виконує геніальну роботу, яскраво й доступно синтезуючи складні праці біблеїстів. Приготуйтеся до найзахопливішої мандрівки свого життя: ви знайдете натхнення заглибитися в Писання й отримаєте все потрібне, щоб самим відкривати Біблію.

—Міна Коела (Minah Koela), пасторка й генеральна директорка Beautiful Gates

Більшість книжок про Біблію або прості й захопливі, але не здатні розібратися зі складнішою біблійною динамікою, або складні й академічні, але не допомагають звичайному читачеві. Ця рідкісна й чудова книжка робить і те, і те.

—Стівен Полман (Stephen Pohlman), автор книжки The Reason For Everything.

Я вірю, що ми стаємо свідками появи дуже значущого мислителя, промовця й письменника в особі Террана. Він має дивовижну здатність точно передавати Божу істину в дуже захопливому й пророчому стилі, такому потрібному в нашій культурі «постправди».

—Крейґ Бота (Craig Botha), наставник пасторів

«*What's So Amazing About Scripture? How to Read it Right and Tap Into Its Power*» можна придбати як паперову книжку на Amazon і як електронну книжку Kindle.

www.terranwilliams.com